Mötesbok: Utskottet för Bildning och lärande (2024-10-08)

Utskottet för Bildning och lärande

Datum: 2024-10-08

Plats: Mimers hus, lokal A403

Kommentar:

Dagordning

Kallelse

KallelseUtskottet för Bildning och lärande2024-10-08 4

Val av justerare

Tillkommande och utgående ärenden

Tema gymnasiet

89/24 Yrkesprogram 8

90/24 GY 25 9

Ärenden som stannar i utskottet

91/24 Kulturpris 2024 10

92/24 Kulturstipendium 2024 163

93/24 Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd 2025 474

Ärenden till kommunstyrelsen

94/24 Revidering av Taxor i Mimers hus 519

95/24 Revidering av styrdokument: Hyror och taxor för kommunens lokaler 532

Information från sektor samhällsbyggnad

96/24 Dialog om revidering av Riktlinjer för föreningsstöd 550

97/24 Information från sektorchef samhällsbyggnad 563

Rapporter

98/24 Rapporter 566

Information från sektor bildning och lärande

99/24 Information från sektorchef bildning och lärande 601

100/24 Statistik reservantagning gymnasiet 605

101/24 Information Yrkeshögskola (YH) 606

102/24 Intern kontroll 607

103/24 T2 status på uppdrag 608

104/24 T2 uppföljning 609

105/24 Ekonomi, avvikelser och uppföljning 610

Information från sektor samhällsbyggnad

106/24 Pågående projekt 611

Övrigt

107/24 Övrigt 612

Kallelse

Sammanträdesdatum 2024-10-08

Plats	Mimers hus, lokal A403
Tid	Tisdagen den 8 oktober kl 09:00-17:00

Ledamöter	Anna Vedin (M)	Ordförande
	Patrik Ryberg (SD)	Vice ordförande
	Rose-Mari Larsdotter (M)	
	William Hult (S)	
	Erik Martinsson (MP)	
	Michael Karlsson (L)	
	Erik Andreasson (V)	

Observera att mötet hålls på Mimers hus i lokal A403!

Anna Vedin (M)	Sophie Nygren
Ordförande	Sekreterare

UTSKOTTET FÖR BILDNING OCH LÄRANDE

KUNGÄLVS KOMMUN

ADRESS Stadshuset · 442 81 Kungälv
TELEFON 0303-23 80 00 vx
FAX 0303-132 17
E-POST kommun@kungalv.se

Kallelse

Sammanträdesdatum 2024-10-08

Dagordning

			Förslag till beslut
1		Upprop	
2		Val av justerare	Utses
3		Tillkommande och utgående ärenden	Fastställs
		Tema gymnasiet	
4		Yrkesprogram Amela Filipovic Punkt 4-5: 09.00-10.30	Antecknas
5		GY 25 Amela Filipovic Paus 10.30-10.40	Antecknas
		Ärenden som stannar i utskottet	
6	KS2024/0013-14	Kulturpris 2024 Robin Gillenskog Punkt 6-8: 10.40-11.10	Beslut
7	KS2024/0014-14	Kulturstipendium 2024 Robin Gillenskog	Beslut
8	KS2024/1955-6	Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd 2025 Robin Gillenskog	Beslut
		Ärenden till kommunstyrelsen	
9	KS2024/1353-1	Revidering av Taxor i Mimers hus Oscar Franzen 11.15-11.25	Beslut

Kallelse

Sammanträdesdatum 2024-10-08

10	KS2024/2103-1	Revidering av styrdokument: Hyror och taxor för kommunens lokaler Tomas Gustavsson Punkt 10-12: 11.25-11.50	Beslut
		Information från sektor samhällsbyggnad	
11		Dialog om revidering av Riktlinjer för föreningsstöd Mikaela Leetma	Antecknas
12		Information från sektorchef samhällsbyggnad	Antecknas
		Rapporter	
13		Rapporter - Fordon/transportprogramråd - Ungdomsrådet - Idrottsrådet 11.50-12.00 Lunch 12.00-13.00	Antecknas
		Information från sektor bildning och lärande	
14		Information från sektorchef bildning och lärande Monica Carhult Karlsson, Amela Filipovic, Katrin Busck 13.00-13.30	Antecknas
15		Statistik reservantagning gymnasiet Niklas Delander 13.30-13.45	Antecknas
16		Information Yrkeshögskola (YH) Tanja Tajic	Antecknas

Kallelse

Sammanträdesdatum 2024-10-08

	13.45-14.00	
	Paus 14.00-14.15	
17	Intern kontroll Charlie Larsson 14.15-14.45	Antecknas
18	T2 status på uppdrag Charlie Larsson, Monica Carhult Karlsson	
19	T2 uppföljning Helena Odinge, Kerstin Engelin	
20	Ekonomi, avvikelser och uppföljning Helena Odinge, Kerstin Engelin 14.45-15.45	Antecknas
	Paus 15.45-16.00	
	Information från sektor samhällsbyggnad	
21	Pågående projekt Rickard Holmgren 16.00-16.45	
	Övrigt	
22	Övrigt 16.45-17.00	Antecknas

Denna behandling '89/24 Yrkesprogram ' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '90/24 GY 25' har inget tjänsteutlåtande.

KUNGÄLVS KOMMUN

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Kajsa Danesjö

2024-07-02

Kulturpris 2024 (Dnr KS2024/0013-14)

Sammanfattning

Kungälvs kommuns kulturpris år 2024 är en hedersutnämning som delas ut för förtjänstfulla insatser inom kulturella eller konstnärliga områden enligt fastslagna riktlinjer. Priset utgörs av konstverket ”Trekungamötet” av konstnären Thord Tamming.

Kommunstyrelsens utskott för bildning och lärande beslutar om pristagare. Totalt har 13 nomineringar inkommit under förslagstiden och ledamöterna i utskottet för bildning och lärande har rätt att utöka sina valmöjligheter genom ytterligare nomineringar.

Juridisk bedömning

Kungälvs kommuns kulturpris regleras ej i lag. Fastställda regler för kulturpriset finns i styrdokumentet Regler för Kungälvs kommuns priser och stipendier (KS2023/0954).

Förvaltningens bedömning

Kulturpriset kan inte sökas för egen räkning utan pristagare nomineras av allmänheten eller av utskottet för bildning och lärandes ledamöter vid beslutsmötet.

Kulturpriset instiftades 1988 och har sedan dess delats ut årligen med undantag av 1992 och 2005. Priset utgörs 2024 av konstverket ”Trekungamötet” av Thord Tamming. Inom nomineringstiden har 13 nomineringar till kulturpris inkommit. Enligt fastslagna riktlinjer ska Kungälvs Kulturpris utdelas till person eller grupp av personer för värdefulla insatser inom kulturella områden såsom litteratur, musik, bildkonst, fotokonst, konsthantverk, teater, dans, textilkonst, musei- eller utställningsverksamhet, lokalhistorisk forskning eller jämförbara områden.

För att sprida information till medborgarna om kulturpriset har förvaltningen publicerat annons på kommunens hemsida, Facebook och Instagram samt satt upp affischer på strategiska platser (till exempel anslagstavlor på biblioteket).

De 13 nomineringarna som inkommit är fördelat på 10 nominerade. Nomineringarna består främst av enskilda personer men även ett par föreningar finns representerade. De nominerade återfinns inom en stor variation av kulturella verksamheter, exempelvis dans, bildkonst, kulturhistoria, musik och teater.

Följande nomineringar har inkommit under ansökningstiden:

- Katrine Domingo
- Hans Börjesson
- Kungälvs konstnärskollektiv
- Göran Kristensson
- Magnus Rosén
- Git Andersson
- David Olsson
- Lars-Åke Eriksson
- Teater Tofta

- Staffan von Arbin

Utskottet för bildning och lärandes ledamöter kan även välja att lägga egna nomineringar för att få ett bredare beslutsunderlag.

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Utdelning av kulturpriset kan kopplas till kommunfullmäktiges fjärde strategiska mål att *alla medborgare ska ha möjlighet att delta i ett rikt och aktivt kulturliv*. De nominerade har på olika sätt uppmuntrat medborgare att ta del av ett rikt kulturliv.

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Kulturpriset kopplas till det globala målet om att skapa ett mer jämlikt samhälle (mål 10). Med nomineringsförfarandet bidrar priset till att öka involveringen i det politiska livet

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Kulturstipendiet regleras i styrdokumentet Regler för Kungälvs kommuns priser och stipendier (dnr KS2023/0954). I övrigt finns ingen lagstiftning som reglerar kommuners utdelning av kulturpris.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Kulturpriset bedöms gynna både brukare och medborgare. Priset är såväl betydande för enskild kulturutövare som kulturen ur ett bredare perspektiv.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Kungälvs kommuns kulturpris påverkar inte kommunens medarbetare.

Ekonomisk bedömning

Kostnaden för statyett som priset utgörs av är 15 000 kronor och är budgeterad för inom sektorns ram.

Förslag till beslut

Till Kungälvs kommuns kulturpristagare år 2024 utses XX med motivering…

Anna Byvald
Enhetschef allmänkultur och bibliotek

Amela Filipovic
Verksamhetschef gymnasium och kultur

Expedieras till: Robin Gillenskog
Anna Byvald

För kännedom till:

Tidigare kulturpristagare

År 2023 Tina Mackic, författare
År 2022 Jan Eliasson, musiker
År 2021 Thord Tamming, konstnär
År 2020 Birgitta Arkenback, konstnär
År 2019 Magnus Johansson, trumpetare
År 2018 Lars och Lennart Eliasson, Kulturarv
År 2017 Björn Gustafsson, komiker och skådespelare
År 2016 Kärna Revysällskap
År 2015 Kenneth Gustafsson, författare
År 2014 Strandverket Konsthall
År 2013 Ann Rosman, författare
År 2012 Anders Johansson, tecknare, revyartist
År 2011 Teater Tofta, Susanna Helldén och Göran Parkrud
År 2010 Conny Andersson, hembygdsforskare och kunskapsspridning om Kungälvs historia
År 2009 Magnus Rosén, musiker (basist) och föreläsare
År 2008 Kristina Bengtsson, arkeolog och forskare på det gamla Kungahälla
År 2007 Kurt Axelsson, kulturivrare och före detta kulturpolitiker
År 2006 Tom Fahlén, filmare, hembygdsforskare
År 2005 (delades ej ut)
År 2004 Gert Lengstrand och Streaplers, låtskrivare och dansband
År 2003 Lars Linge, historiker
År 2002 Stewe Claeson, författare
År 2001 Barbro Östlund, bohuslänsk matkultur
År 2000 Verna Rydén, ordförande föreningen Kungälvs Musei Vänner
År 1999 Rino Bozajic, konstnär,
År 1998 Lennart Thorstensson, lärare Nordiska Folkhögskolan
År 1997 Sven Arne Hag, redaktör för Kungälvs-Posten
År 1996 Erling Olofsson, musikledare för kommunala musikskolan
År 1995 Anders Mårtensson, musiklärare
År 1994 Nils Zandhers, före detta rektor Nordiska Folkhögskolan
År 1993 Margit "Freja" Jansson, skribent
År 1992 (delades ej ut)
År 1991 Thomas Löfberg, slottsarkitekt
År 1990 Harry och Kerstin Berg, författare
År 1989 Günter Kress, före detta kommunal musikledare
År 1988 Helena Döse, operasångerska

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-07-01 19:55	#30581	1(1)

Inskickat av: Åsa Larsson

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Åsa Larsson

Adress
Lingången 15

Postnummer och ort
44239 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
asapernillag@gmail.com

Mobiltelefon
0739357606

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Katrine Domingo

Adress
Rubinvägen 6

Postnummer
44260

Ort
Kode

E-post
info@domingodansstudio.se

Telefonnummer
+46 73-429 7984

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Katrine Domingo driver Domingo Dansstudio där hon på ett mycket inkluderande sätt erbjuder danskurser för alla! Barn, tonåringar, vuxna och tanter finner alla en gemenskap i dansglädjen som genomsyrar varje dansklass!
Katrine ser inga hinder utan möjliggör dans för både barn och vuxna med funktionsvariationer där alla kan röra sig efter sina egna förmågor och där återigen dansglädje är nyckeln till framgång.
Katrine är en stor tillgång för kulturen i Kungälv och Domingo Dansstudio har blivit en mötesplats för alla som älskar att dansa!

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-30 13:50	#30434	1(1)

Inskickat av: Karl Ekdahl

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Karl Ekdahl

Adress
Malmgatan 4

Postnummer och ort
42671 Västra Frölunda

Telefon
-

E-postadress
karl.ekdahl100@gmail.com

Mobiltelefon
0736004396

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Hans Börjesson

Adress
Ulveskogsgatan 72

Postnummer
44243

Ort
Kungälv

E-post
rasken04@gmail.com

Telefonnummer
0708447441

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Jag vill nominera Hans Börjesson till Kungälvs kommuns kulturpris. Dels för den fantastiska bok ha skrivit: Mitt inre öga, en blind mans klarsynta memoarer. Det är så spännande att ta del av Hans reflektioner kring hur han hanterar livet utan syn. Det är inspirerande för mig som är seende och ger mig en känsla av hopp och mod och jäklar anamma. Att jag som seende därigenom vågar möta de utmaningar som kommer i min väg och vågar välja glädje, äventyr och utveckling. Det är härligt att följa med i berättelserna genom Börjessons mustiga och direkta tilltal.
Jag vill också nominera Hans för de fantastiska rollprestationer han gjord i Beckets slutspel på Nordiska Folkhögskolan som jag hade glädjen att regisera. Både på och utanför scenen var Hans en tillgång och tog sig an de utmaningar som kom i hans väg. Det är personer som Hans som för kulturen framåt och ingjuter hopp och framtidstro.
Mvh Karl Ekdahl, regissör

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-25 21:17	#30065	1(2)

Inskickat av: Anna-Maria Andersson

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Anna-Maria Andersson

Adress
Gamla Torget 8c

Postnummer och ort
442 31 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
mia.andersson12@gmail.com

Mobiltelefon
0703573409

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Kungälvskonstnärskollektiv co Linnea Larsson

Adress
Bäckliden 6a

Postnummer
44231

Ort
Kungälv

E-post
linnealarssonmail@gmail.com

Telefonnummer
+46 70-632 28 54

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Vill nominera konstnärskollektivet i Kungälv för hur de sätter konsten på kartan i Kungälv. Många konstevenemang och konstrundor. Bland annat säker konstutställning under pandemin då västra gatans skyltfönster erbjöd konst att beses ute på promenaden, Kongahälla center kont i köpcenteret med inbjudna från kulturskolan, samlings utställningar pp Miner konsthall. Kulturnatta på västra gatan, två stora utställningar på Strandverket, kolla Konst konstvandring pö västra och östra gatan. På det viset gör gruppen konsten folklig och tillgänglig i hela staden. Alltid med skaparglädje och goda samtal i fokus. Genom att skapa tillgänglighet och låga trösklar till dem som inte brukar titta på konst bidrar gruppens engagemang till en rik kulturstad för alla.

Datum	Ärendenummer	Inskickat av: Anna-Maria Andersson	Sida
2024-06-25 21:17	#30065		2(2)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

- **IMG_2729.jpeg** (3,07 MB)
- **D9DB7376-0E62-4F20-AB67-4F38572E49EA.jpeg** (89 KB)
- **IMG_6764.jpeg** (174 KB)
- **IMG_0669.jpeg** (2,77 MB)
- **IMG_8271.jpeg** (2,27 MB)
- **7F5AA006-9205-4889-9F75-65F500F6C715.png** (3,71 MB)
- **IMG_2039.jpeg** (3,46 MB)
- **IMG_2055.jpeg** (2,76 MB)
- **FullSizeRender.jpeg** (2,95 MB)
- **IMG_5266.jpeg** (3,05 MB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

ANKOM
2024 -06- 13
KUNGÄLVS KOMMUN

Nomineringsblankett till kulturpriset

Uppgifter om den nominerade

För- och efternamn: Göran Kristensson

Adress: Myren 93

Postadress: 442 66 Marstrand

Personnummer (10 siffror): _____

Telefonnummer: 070 - 795 4502

Anknytning till kommunen (fylls i om den nominerade inte är bosatt i kommunen):

_____

Motivering till nominering av Kungälvs Kommuns Kulturpris:

Se. skrivelse

_____

_____

Den nominerades kulturella verksamhet:

Kungälvs Kommuns historia.

_____

_____

KUNGÄLVS KOMMUN

ANKOM
2024 -06- 13
KUNGÄLVS KOMMUN

Övrigt:

goran.kristensson@telia.com

Bilageförteckning:

Nominering insänd av (om annan än sökande)

För- och efternamn: Anders Johansson

Telefonnummer: 0703 - 154574.

Skärby 8/10
Ort och datum

Anders Johansson
Underskrift

Anders Johansson.
Namnförtydligande

(kulturrådet)

Skickas till:

Kungälvs kommun
442 81 Kungälv

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Nominering kulturpris G Kristensson

ANKOM
2024 -06- 13
KUNGÄLVS KOMMUN

Göran Kristensson har ett stort intresse för Kungälvs kommun och dess historia framför allt för Marstrand och dess omgivningar. Där är han verksam som ordförande i Marstrands Hembygdsförening . Han har på ett engagerat sätt också varit föredragshållare vid olika tillfällen och beskrivit Marstrands historia på ett trevligt och humoristiskt sätt. Göran har även både med bilder och text medverkat medialt i olika tidningar och på så sätt fått Kungälv på kartan. Han är också en mycket eftertraktad och anlitad guide på Marstrand där hans kunskap kommer väl till pass.

Listan på vad Göran Kristensson har medverkat och gjort för kulturlivet i kommunen kan göras mycket lång därför tycker vi från kulturrådet att han är värd ett kulturpris i år.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-19 19:58	#25802	1(1)

Inskickat av: Per Olof Olsson

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Per Olof Olsson

Adress
Sjöhåla Strandväg 6, 44271 Kärna

Postnummer och ort
44271 -

Telefon
-

E-postadress
jillnefeltbygg@gmail.com

Mobiltelefon
0705119119

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Magnus Rosen

Adress
Romelanda

Postnummer
44230

Ort
Romelanda

E-post
iam@magnusrosen.com

Telefonnummer
0703964123

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Bättre basist och bandmedlem finns inte!

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

image.jpg (1,92 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-20 11:54	#25904	1(1)

Inskickat av: Lullan Backman

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Lullan Backman

Adress
Munkegärdegatan 294

Postnummer och ort
44241 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
lullan@heartex.se

Mobiltelefon
0736630860

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Git Andersson

Adress
Barfotsgatan 6

Postnummer
44239

Ort
Kungälv

E-post
git.andersson@telia.com

Telefonnummer
+46703026702

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Git Andersson har varit drivande i projektet och är väl värd Kulturpriset för detta målmedvetna och tidskrävande arbete som genomförts med många bidragande sy-kunniga händer. (Git var min lärare i Konst och bild på Thorildskolan)
Under perioden 2003 till 2021 har gruppen som kallas Kungälvsbrodöserna broderat Kungälvs historia från vikingatiden fram till och med 1800-talet på sex stora gobelänger.
Verket har ställts ut många gånger och skulle nu behöva lyftas fram genom att få Kulturpriset och få en fin plats att visas upp för besökare till Kungälv.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-28 19:27	#27560	1(1)

Inskickat av: Ann Palmér

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Ann Palmér

Adress
Östergårdsgatan 49

Postnummer och ort
442 52 Ytterby

Telefon
-

E-postadress
ann.palmer@live.se

Mobiltelefon
0706008521

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
David Olsson

Adress
Dalån 340

Postnummer
44695

Ort
ÄLVÄNGEN

E-post
David.olsson@skola.kungalv.se

Telefonnummer
0703-315806

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Eldsjäl bakom musikklassen på Ytterbyskolan och en fantastisk förebild för ungdomarna. Troligen skyldig (! :)) till att ett antal ungdomar valt musiken i livet och därmed hållit sig borta från alkohol och bus på stan.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-04 12:05	#28376	1(1)

Inskickat av: Simon Alerås

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Simon Alerås

Adress
Kongahällagatan 7

Postnummer och ort
44236 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
simon_aleras@hotmail.com

Mobiltelefon
0701599968

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Lars-Åke Eriksson

Adress
Sundhammarsvägen 780

Postnummer
44271

Ort
Kärna

E-post
lars-ake.eriksson@nordkroken.se

Telefonnummer
0703886157

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Lars- Åke har i flera år brunnit för lokala gårdsnamn i Kärna-området. Det började med Nordkroken men har spridit sig rejält geografiskt. Han har åkt runt till flera gårdar och äldre människor för att ta reda på olika gårdsnamn i bygden och mycket historia. Han har inte gjort detta för någon ekonomisk vinning utan allt stöd har han bett ska gå till Läkare utan gränser. Han skriver själv så här i gruppen han startat på Facebook som har ca 1000 medlemmar.
"Denna gruppen startade jag för 6 år sedan, då jag började samla och dokumentera gamla namn i Nordkroken Torsby.
Sedan följde Sörkroken, Oppesocknes(Oppekroken), Harestad och sist Lycke. Detta har resulterat i kartor och kanske drygt hundra tusen till Läkare utan gränser eller liknande. Tack för det.
Det har varit mycket givande och jag har lärt mig mycket. Träffat och pratat med många intressanta personer. (Tack också till alla vars uppgifter jag bara snott)
Trots att jag bara fått tag på en mindre del av alla namn (ändå drygt 2000) som användes förr känner jag mig ganska färdig och nöjd."
Detta känns som en given vinnare av kulturpriset då han lagt mycket tid och engagemang i något som fler verkligen borde engagera sig i som har intresse av lokal historia.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-04 23:02	#28460	1(1)

Inskickat av: Caroline Nilsson

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Caroline Nilsson

Adress
Hedsvägen , 20

Postnummer och ort
44260 Kode

Telefon
-

E-postadress
carolinenilsson@live.com

Mobiltelefon
0767876848

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Katrine Domingo

Adress
Rubinvägen 6

Postnummer
44260

Ort
Kode

E-post
info@domingodansstudio.se

Telefonnummer
+46 73-429 79 84

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Katrine driver Domingo Dansstudio på ett passionerat och mycket engagerat sätt. Hon gör det möjligt för ALLA att dansa utifrån egna förutsättningar och behov. Tack vare hennes entusiasm och driv sprider hon dansglädje, kunskap och hjälper dansarna att binda nya sociala band. Hos Domingo Dansstudio blir man varm och svettig, och inte enbart på grund av dansen utan även av skratt och värme som Katrine och hennes anställda sprider. Till Katrine är alla välkomna; vuxna, barn, tanter, personer med funktionsvariation. Alla kan dansa och det är Katrine och Domingo Dansstudio ett bevis på!

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-13 21:49	#29261	1(1)

Inskickat av: Cecilia Algulin

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Cecilia Algulin

Adress
SkÅrpedal 170

Postnummer och ort
442 75 Lycke

Telefon
-

E-postadress
cecilia.algulin55@gmail.com

Mobiltelefon
0735650164

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Göran Parkrud

Adress
Linnegatan 3

Postnummer
41308

Ort
Göteborg

E-post
goran.parkrud@gmail.com

Telefonnummer
0704 410704

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

https://teatertofta.se/om-teater-tofta-herrgard/

-3

KUNGÄLVS KOMMUN

KUNGÄLVS KOMMUN
KOMMUNSTYRELSEN
Ank. 2024 -06- 18
Dnr. KS2024/0013

Kungälvs Kommuns Kulturpris Nomineringsblankett

Uppgifter om den nominerade

För- och efternamn: Lars-Åke Ingemar Eriksson

Adress: Sundhammarsvägen 780

Postadress: 44271 Kärna.

Personnummer (10 siffror): 500206-5059

Telefonnummer: 070-3886157

Anknytning till kommunen (fylls i om den nominerade inte är bosatt i kommunen):

Motivering till nominering av Kungälvs Kommuns Kulturpris:

Han har sedan en tid tillbaka intervjuat boende i Torsby, Harestad socknar och samlat in gamla namn på gårdar, torp, vägar och andra naturföreteelser. Därefter har han komplettesat ordinarie kartor med dessa beteckningar och distribuerat dessa till intresserade utan kostnad. På detta sätt kommer de gamla namnen att bevaras

Den nominerades kulturella verksamhet:

Lars-Åke är även engagerad i styrelserna för Torsby, Harestad och Lyckos hembygdsförening och Nordkrokens Intresseförening (Sundhammarskolonin)

KUNGÄLVS KOMMUN

Övrigt:

Bilageförteckning: Bifogar provbit av karta över Nordkroken där de insamlade namnen betecknas med röd text. På de slutgiltiga kartorna är namnen med svart text.

Nominering insänd av (om annan än sökande)

För- och efternamn: Ingegerd Maxon

Telefonnummer: 0735-241936

Sjökåla 20240612

Ort och datum

Ingegerd Maxon

Underskrift

INGEGERD MAXON

Namnförtydligande

Blanketten ska vara Kungälv kommun tillhanda senast 23 juni innevarande år.

Skickas till: Registrator, Kungälvs kommun, 442 81 Kungälv

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-01-08 18:57	#16427	1(2)

Inskickat av: Elisabeth Renström

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Elisabeth Renström

Adress
Stora Ryr 290

Postnummer och ort
442 75 Lycke

Telefon
-

E-postadress
elisabeth.renstrom@gmail.com

Mobiltelefon
0707-690097

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Lars-Åke Eriksson

Adress
Sundhammarsvägen 780

Postnummer
442 71

Ort
Kärna

E-post
larsakeieriksson1950@gmail.com

Telefonnummer
070-388 61 57

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Jag vill nominera Lars-Åke Eriksson i Sundhammar till Kungälvs kulturpris. För några år sedan satte han igång med att inventera alla gamla benämningar på platser i Nordkroken, och resultatet blev en väldigt rolig karta med namn utskrivna på det sätt de brukade sägas i äldre tider. Lars-Erik fick blodad tand och vidgade sitt område, för en liten tid sedan blev han klar med en likadan karta över Lycke, och jag tror mig veta att han nu fortsätter med Harestad.
Det är naturligtvis väldigt roligt att läsa de gamla namnen men jag tycker framför allt att han gör en verklig kulturgärning när han far runt i gårdar och stugor och frågar, antecknar och dokumenterar sådant som snart är försvunnet ur folkminnet.
Han har också varit väldigt generös med att dela ut kartor till alla som velat ha, han har inte haft någon ekonomisk vinning på arbetet, snarare tvärtom.
Han har en facebooksida som heter Gamla namn i Torsby, Harestad och Lycke socknar i Inlands Södre Härad, där han fortlöpande jobbar med att finna fler sagespersoner och platsnamn. (Dessvärre gjorde han sidan privat nyligen, eftersom det dök upp oönskade bidrag i form av porr, men den som vill kolla kan ju kanske begära att få bli medlem.)
Skickar med några bilder på utsnitt av kartorna dessvärre inte särskilt vältagna bilder, men kartorna har fullgod kvalitet.

Datum	Ärendenummer	Inskickat av: Elisabeth Renström	Sida
2024-01-08 18:57	#16427		2(2)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

- **Del av Lyckekarta 1.JPG** (2,53 MB)
- **Del av nordkrokskartan II.JPG** (2,55 MB)
- **Del av nordkrokskartan.JPG** (5,27 MB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-01-02 14:42	#16123	1(2)

Inskickat av: Staffan von Arbin

Nominering kulturpris

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturpriset.

För- och efternamn
Staffan von Arbin

Adress
Egersbergsvägen 35

Postnummer och ort
45154 Uddevalla

Telefon
0763-196663

E-postadress
staffan.arbin@gmail.com

Mobiltelefon
0763-196663

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Staffan

Adress
von Arbin

Postnummer
45154

Ort
Uddevalla

E-post
staffan.arbin@gmail.com

Telefonnummer
0763-196663

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturpris.

Staffan von Arbin är marinarkeolog och doktorand vid Göteborgs universitet vars forskning främst berör medeltidens sjöfart i Bohuslän. Flera publicerade arbeten berör specifikt Kungälvs kommun. Under 2021-2023 har han publicerat nya och internationellt uppmärksammade forskningsrön dels kring stadens Marstrands tillkomsthistoria (1), dels kring vad som troligen är Europas äldsta bevarade skeppskanon, påträffad av en sportdykare i havet utanför Marstrand (2), dels kring medeltida skeppsvrak i Bohuslän, bland annat vid Bohus fästning (3). De senare har tidigare även berörts i en separat artikel i Bohusläns museums årsbok 2011 (4).
Om Staffan von Arbin:
https://www.gu.se/om-universitetet/hitta-person/staffanarbin
Pressmeddelande om Marstrandskanonen:
https://www.gu.se/en/news/shipboard-cannon-found-off-the-swedish-coast-may-be-the-oldest-in-europe
Referenser:
1. von Arbin, S., 2021. Ummeland voyaging, maritime monks, and the emergence of the town of Marstrand. I: Meta: Historiskarkeologisk tidskrift 2021, s. 185-214.
2. von Arbin, S., Smith, K. & Skowronek, T. B., 2023. The Marstrand cannon: the earliest example of shipboard artillery in Europe? I: Marriners Mirror 109.3, s. 260-282.
3. von Arbin, S., 2022. Medieval boat and ship finds from the former Norwegian province of Bohuslän: presentation and analysis. I: Revue de l'Archéologie du Bateau III, s. 9-58.
4. von Arbin, S. 2011. Vrakkyrkogården vid Fästningsholmen i Kungälv. I: Öar i Bohuslän. Årsbok 2011. Bohusläns museum. Uddevalla, s. 121-142.
(Artiklarna bifogas som Pdf-filer)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

Artikel 1.pdf (2,12 MB)
Artikel 2.pdf (2,37 MB)
Artikel 3.pdf (6,17 MB)
Artikel 4.pdf (1,32 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

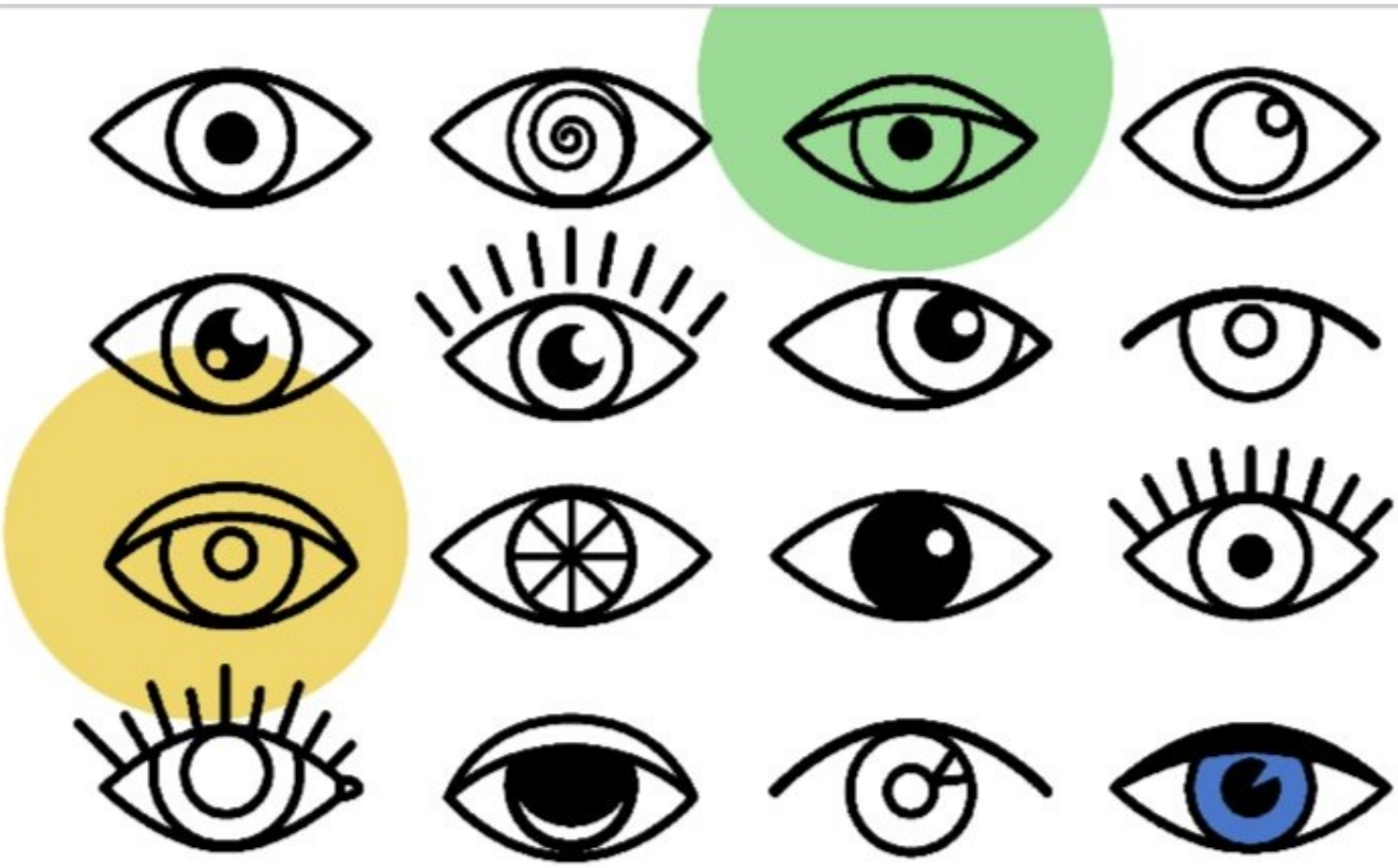

SEXTON ÖGON

Välkommen till utställningen SEXTON ÖGON på **STRANDVERKET Marstrand** med Kungälvs konstnärskollektiv.

Vi utlovar en kraftfull och bred utställning att njuta av - i en fantasisk miljö.

Det är med värme vi välkomnar till denna iögonfallande utställning.

Öppettider

24-31/8 kl 11-16
25/8 Vernissage
från kl 17,
livemusik med
bandet:

Two Shades of Grey

/ Sofia Linde, Helena Palm, Lena Johanson, Linnea Larsson, Anna Rönnblom, Mia Anderssson, Anki Lundblad samt gästutställare Sofia Sundkvist

-3

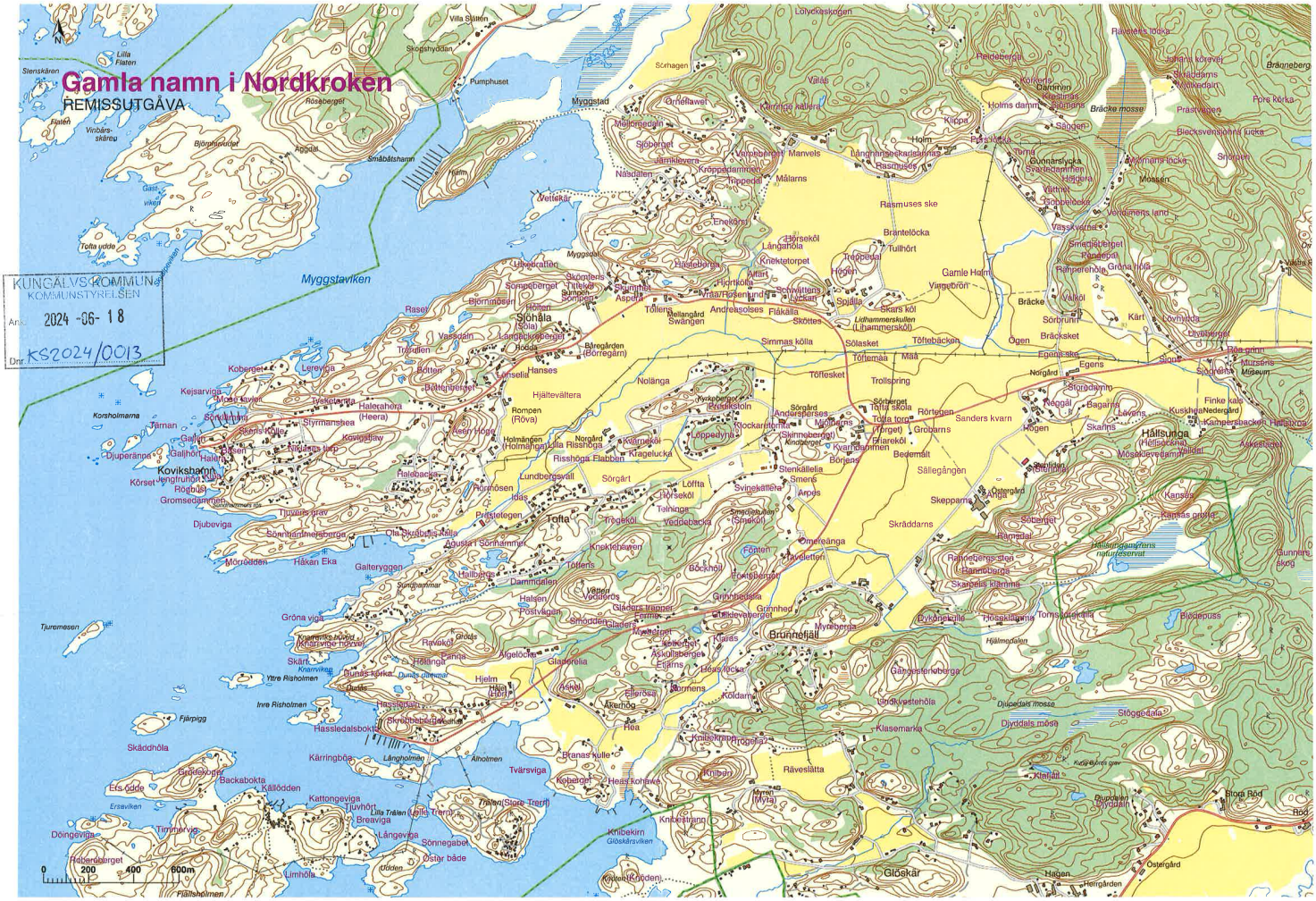

KUNGÄLVS KOMMUN
KOMMUNSTYRELSEN
Ank. 2024 -06- 18
Dnr KS2024/0013

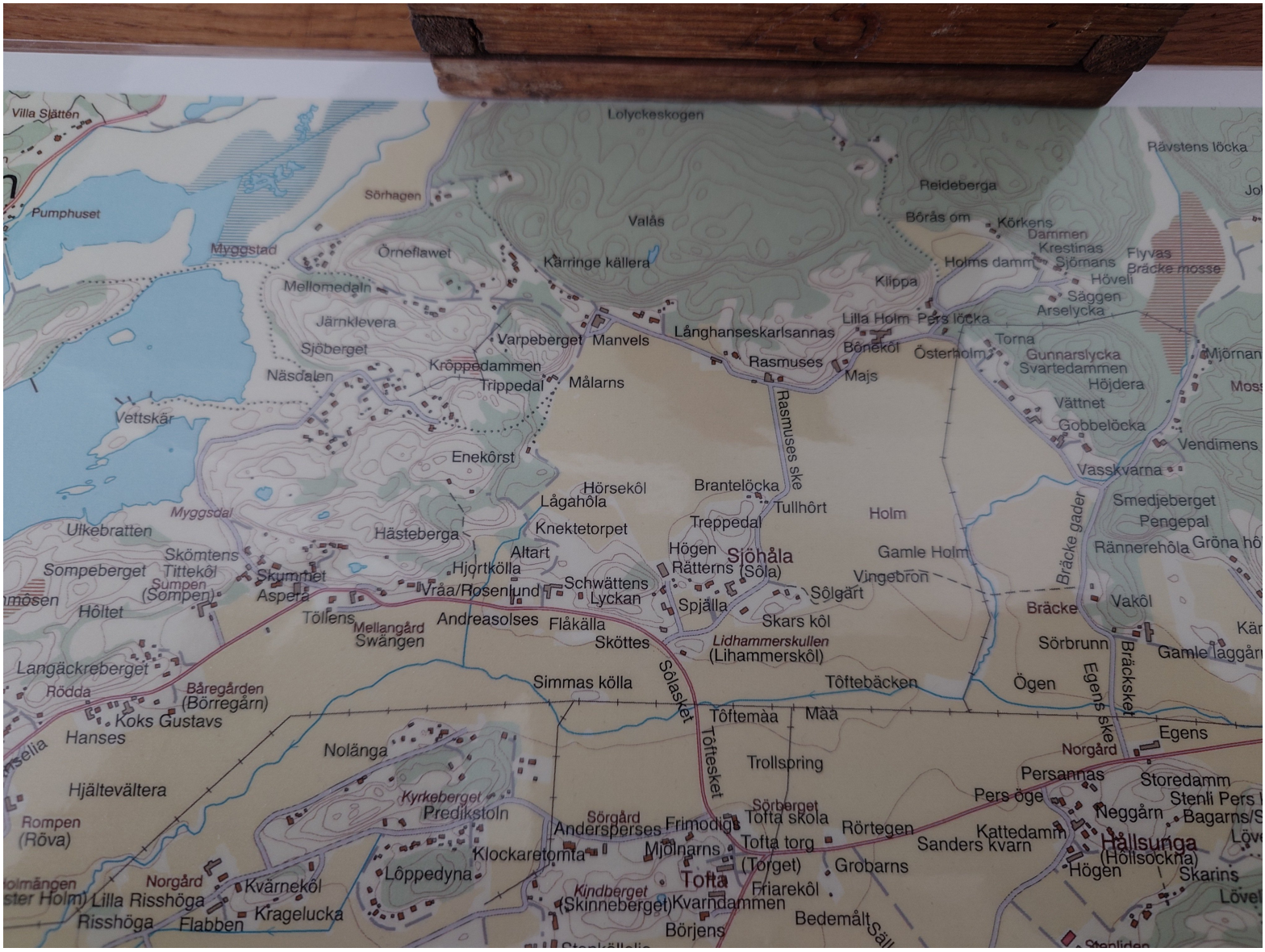
Villa Slätten
Lofyckeskogen
Rävstens löcka
Pumphuset
Sörhagen
Reideberga
Valås
Myggstad
Örneflawet
Kärringe källera
Mellomedaln
Järnklevera
Sjöberget
Näsdalen
Vettskär
Varpeberget
Manvels
Kröppedammen
Trippedal
Målarns
Långhanseskarlsannas
Rasmuses
Majs
Lilla Holm
Pers löcka
Bönekôl
Österholm
Torna
Gunnarslycka
Svartedammen
Höjdera
Vättnet
Gobbelöcka
Vendimens
Vasskvarna
Smedjeberget
Pengepal
Rännerehôla
Gröna hö
Enekôrst
Hörsekôl
Lågahôla
Brantelöcka
Tullhôrt
Treppedal
Holm
Myggsdal
Ulkebratten
Knektetorpet
Hästeberga
Altart
Hjortkölla
Skömtens
Tittekôl
Sompeberget
Sumpen
(Sompen)
Skumrhet
Aspera
Vråa/Rosenlund
Schwättens
Lyckan
Högen
Sjöhåla
Rätterns
(Sôla)
Gamle Holm
Vingebron
Sôlgärt
Spjälla
Skars kôl
Bräcke gader
Bräcke
Vakôl
Hôltet
Tôllens
Mellangård
Swängen
Andreasolses
Flåkälla
Sköttes
Lidhammerskullen
(Lihammerskôl)
Sörbrunn
Bräcksket
Gamle laggår
Langäckreberget
Rödda
Båregården
(Börregårn)
Koks Gustavs
Hanses
Simmas kölla
Sôlasket
Tôftebäcken
Ögen
Egens ske
Tôftemåa
Måa
Egens
Norgård
Nolånga
Trollspring
Tôftesket
Persannas
Storedamm
Hjältevältera
Kyrkeberget
Predikstoln
Pers öge
Stenli Pers
Rompen
(Röva)
Sörgård
Andersperses
Frimodig
Sörberget
Tofta skôla
Rörtegen
Kattedamm
Neggårn
Bagarns/S
Tofta torg
Sanders kvarn
Hållsunga
(Hôllsockna)
Klockaretomta
Mjölnarns
(Torget)
Grobarns
Högen
Skarins
Löve
Löppedyna
Tofta
Kindberget
(Skinneberget)
Friarekôl
Kvarndammen
Norgård
Kvärnekôl
Lilla Risshöga
Risshöga
Flabben
Kragelucka
Börjens
Bedemålt

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Ummeland voyaging, maritime 'monks', and the emergence of the town of Marstrand

Staffan von Arbin

For many centuries, the Limfjord was a strait dividing Jutland in a northerly and a southerly part. As such, it constituted the safest and most frequented sea route between the North Sea and Baltic Sea regions. During the first part of the 12th century, its western inlet silted up, creating today's Limfjord, thus forcing vessels to take a more northerly route around the dangerous Skaw – a route that had previously been avoided. The present study suggests that this so-called *ummeland* voyaging had considerable economic and geo-political consequences for the Viken region. In particular, it argues that *ummeland* voyaging was the main driver to the establishment of the town of Marstrand in the southern part of this region. The hypothesis presented thus contradicts much of the previous research on Marstrand's urbanisation, which instead states that the town derived from a fishing hamlet.

"Perhaps the answers to some of the questions regarding the emergence of our towns should not be sought within the boundaries of the town itself, but on board a ship approaching the coast."
(Crumlin-Pedersen1978, p. 74, author's translation)

The present study is spurred by the discovery and investigation of the wreck of a well-preserved 13th-century cog-like vessel off Skeppstad, situated at the mouth of Jorefjorden, north of Gothenburg, in the now-Swedish province of Bohuslän (fig. 1). At that time, of course, Bohuslän was part of Norway. The shipwreck has been dated to the early 1260s by means of dendrochronology. Moreover, dendrochronological analysis has fixed timber provenance to the Ardennes, that is, the wooded upland areas of south-eastern Belgium and adjacent parts of Luxembourg and France. This implies that timber used for the building of the vessel was floa-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

ted down the river Meuse, and that it was either built somewhere along the river or further downstream in the Rhine–Meuse–Scheldt delta, which today constitutes the southern part of the Netherlands (von Arbin & Linderson 2011; von Arbin 2021).

Investigations thus show that the Skeppstad wreck is likely to be an exponent of the so-called *Ummelandfahrt,* that is, the hazardous circumnavigation of the Skaw (Skagen), which allegedly commenced during this period in history due to the partial silting-up of the Limfjord strait. As such, it raises several questions in relation to this traffic, which, according to the historian Arnved Nedkvitne, resulted in that "one of Northern Europe's most important sea routes came to follow the Norwegian coast" (Nedkvitne 1983, p. 33, author's translation). One such question concerns what influence, geo-politically, economically and otherwise, *ummeland* voyaging had on Norway in general, and the Viken area in particular. This influence must have been quite substantial and may have affected various areas of contemporary Norwegian society – not least urbanisation, which is the subject dealt with in this paper.

Historical change in coastal Bohuslän has often been attributed to the so-called herring periods, which appear to have been a recurrent phenomenon. These periods were characterised by an abundance of Atlantic herring along the coast, which led to rapid regional economic growth. Historically, four such periods are validated: 1556–1589, 1660–1680, 1747–1809 and 1877–1906 (Alexandersson 2013, p. 271). Much scholarly effort has been devoted to the identification and reconstruction of analogous periods *prior* to 1556 (e.g., Ljungman 1896, pp. 124–127; Pettersson 1913, pp. 135–140; Hörman 1918, pp. 106–116; Molander 1925, pp. 1–6).

However, as has been emphasised by Lennart Dalén (1941, pp. 40–74), and, later, Hans Höglund (1975, pp. 5–8), this 'extrapolation' is mostly based on indirect evidence of rather questionable source value. For instance, as one of the main arguments for an alleged 13th century herring period, the establishment of the town of Marstrand, in the southern part of Viken (fig. 1), has been emphasised (e.g., Ljungman 1896, pp. 126–127; Hörman 1918, pp. 111–112; Jahnke 2009, p. 168). Even though a herring period very well may have occurred in the 13th century, as some sources suggest, this is, in my opinion, clearly a case of circular reasoning. As I intend to demonstrate in the following, it is also likely based on false assumptions regarding Marstrand's age and origin.

In the present study, which is based mainly on written sources and archaeological evidence, I instead stress *ummeland* voyaging as the main factor behind the emergence of Marstrand. However, the hypothesis presented suggests that the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 1. Map showing some of the more important locations referred to in the text. Illustration: Anders Gutehall, Visuell Arkeologi.

development of the town and its different institutions was perhaps not as straightforward as has often been assumed. It should be stressed, though, that the importance of *ummeland* voyaging in this context has been addressed to a certain extent also by previous scholars (Lönnroth 1963, p. 111; Carlsson 1984, pp. 53–56; Andersson 1988, pp. 179–181; Jahnke 2000, p. 285). This relationship, however, has never been studied in detail. The present study builds on the discussion of Kristina Carlsson from 1984 (pp. 53–56), while following the line of research proposed by Hans Andersson, in 1988 (pp. 179–181). Newly attained knowledge, particularly in respect of Marstrand's Franciscan

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

friary, may provide a better understanding of the matter in hand: the birth and development of Marstrand as a town.

The medieval 'town' concept

What constituted a medieval town? This question has long occupied the thoughts of medievalists and historical archaeologists. The answer, of course, ultimately depends on how one chooses to define 'town'. In older research, towns were often separated from population centres of other kinds by means of various formal criteria, such as privileges or judicial status. This, however, has proved to be insufficient for a number of reasons, not least due to the uneven preservation of written source material containing such information. More importantly, this approach gives us, at best, the date for the 'finished product', which is the fully developed town. Consequently, the relevance of such criteria has been in question in recent years, as they are of limited help in the recognition and understanding of the many facets and inherent dynamics of the urbanisation process (Helle 2006, pp. 11–12).

Over the years, scholars have therefore felt compelled to propose their own definitions, introducing other criteria as well. These definitions have won varying acceptance within the academic community, some more than others. Most, if not all of them, however, seem to proceed from the general notion that a town needs to maintain a) a certain population density, and b) certain central functions in relation to its hinterland. Divergence between the different views thus appears to be mainly a question of *where* emphasis should be put, as for instance, on the town's judicial position and administrative role, or, on economy and trade (Andrén 1985, pp. 12–13).

Inspired by post-war German historical and cultural geographical urbanisation research, Hans Andersson in the early 1970s distinguished three main categories of criteria – *functional, topographical* and *judicial–administrative* – that, in his view, characterised the medieval town. The first category describes the town's central functions, as well as its interconnectivity with other towns and places. The second translates to settlement structure and density, whereas the third and final category pertains to its judicial and administrative status (Andersson 1973, p. 24). Andersson's definition has become very influential in Scandinavian, and particularly Swedish, medieval urbanisation research, which is largely due to its use within the seminal *Medeltidsstaden* project in the 1970s and 1980s.

Another highly influential Scandinavian scholar within the field of urbanisation research is Knut Helle. According to his original definition, published already in 1964, a town is characterised by a certain degree of settlement density, compared to the surrounding countryside. Moreover, it should have some degree of eco-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

nomic specialisation in relation to its hinterland. Lastly, according to Helle, it must stand out as a judicial and administrative unit of its own, to which certain economic rights could be tied (Helle 1964, p. 9). In a more recent and updated version of this definition, Helle also adds that a social structure, where different groups of specialists live closely together, and thus create complex and dynamic milieus, should be in place as well. At the same time, he de-emphasises his previous view regarding the necessity of judicial and administrative unity. Instead, he concludes that towns often, but not always, had judicial and administrative structures of their own, including town council, administration, and courts (Helle 2006, pp. 16–17).

Even with definitions like these, however, demarcations could be difficult. To what degree, for instance, must the urban structure have developed, in order for a settlement to be considered a town? How dense must the settlement be, and how large the population? Unfortunately, there are no definite answers to these questions. Instead, the answers depend on the societal and cultural preconditions of the particular region and period studied (Helle 2006, p. 17). When studying urbanisation in the medieval period, it is important to understand that there was likely a gliding scale between, on the one hand, purely rural villages, and, on the other hand, settlements with a higher degree of specialisation in handicraft and trade. This is perhaps even truer in a Norwegian context, since Norway had a very small population and was situated in the outermost periphery of European urbanisation (Andersson 1973, p. 24; Helle 2006, p. 10).

Related to this discussion is more recent years' focus on 'other' types of urban space – that is, places that do not automatically fit within the town concept, but still may have played an important role in the overall process of urbanisation. This "urban undergrowth", as it is sometimes termed, comprises, for instance, minor population centres, such as villages and fishing hamlets, periodic marketplaces, wharfs, and harbour sites of other kinds. These were places with specialised functions that separated them from their rural environments. Even in those cases where they did not evolve into towns themselves, they could be regarded as partially or temporarily urban, given their respective function (Brendalsmo et al. 2009, pp. 12–15). Apparently, this is a perspective that has been largely overlooked in previous research. I nonetheless believe it to be of key importance in order to understand places like Marstrand.

The Limfjord connection

Throughout history, the Jutland peninsula has functioned as a physical barrier between the North Sea and Baltic Sea regions, effectively restraining maritime transport (fig. 1). From Blåvandshuk, Denmark's most

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

westerly point, situated north of the Wadden Sea, to the Skaw in the north, the coast of Jutland is very flat and exposed. Prevailing westerly winds, strong currents, shallow waters, and shifting sandbars, in combination with an absence of natural harbours and sheltered anchorages, made navigation in these waters risky (Holm 1999, pp. 15–16; Hammel Kiesow 2002, p. 55). The name Jammerbugt ('Misery Bay') bears testimony of the dangers posed to seafarers navigating these waters (Ohler 1989, p. 35).

Rather than trying to circumnavigate the Skaw, and thereby being at risk of losing both ship, cargo, and crew, ancient merchants thus sought other options. The transport of trading goods across the neck of Jutland – partially over land, and partially on inland waterways – was long preferred and gave rise to towns like Haithabu and Ribe in the Late Germanic Iron Age, and Schleswig a few hundred years later. Substantial transhipment flows, particularly of high-value goods, also took place further south along the Lübeck–Hamburg axis (Jensen 1995, p. 250; Kirby & Hinkkanen 2000, p. 72; Hybel & Poulsen 2007, pp. 357–359).

The importance of the Limfjord connection during the Late Iron Age and Viking Age is a long-debated issue. Carl Johan Becker argued already in the 1950s that the Limfjord was the predominant transport route between Western Europe and the countries around the Baltic (Becker 1953, pp. 153–154). This view has, however, been challenged by Olaf Olsen. Based on the relative absence of import finds, he suggests that the seaborne transport that took place within the fjord in this period was in fact of mainly local interest (Olsen 1975, pp. 239–240). Erik Johansen, who has conducted the most recent study of the archaeological evidence in the Limfjord area, does not exclude the possibility for long-distance transport. His conclusion, however, is that the Limfjord in this respect mainly served as a transit route (Johansen 1992, p. 22).

The question of when the western inlet of the Limfjord closed has also been the subject of much debate. Danish chronicler Saxo Grammaticus gives a hint in his work on the history of the Danes, *Gesta Danorum*, written around the year 1200. Here he describes how the flotilla of the Danish king, Canute the Holy (r. 1080–1086), gathered in 1085 in the Limfjord in advance of a planned attack against England. According to Saxo, the ships sailed to the "edge" of the Limfjord, "from which it is only a very short sail to the Ocean". He continues by saying that "at one time this passage was navigable, but now an intervening sandbar closes the exit" (Friis-Jensen & Fisher 2015, book XI, para. 13.5).

A similar account is given by Saxo's fellow-countryman Svend Aggesen, who in his *Brevis Historia Regum Dacie*, written in the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

1180s, states that the flotilla gathered at Humlum, "which at the time was a harbour by the sea" (Olrik 1900–1901, p. 68, author's translation). Humlum is situated at Nissum Bredning, in the western part of the Limfjord. If these two statements are to be trusted, it can be concluded that the closing probably occurred sometime between the latter part of the 11th century and the late 12th century.

However, a further indication is given by the move between the years 1134 and 1139 of the bishop's seat from Vestervig, close to the presumed inlet at Agger Tange, to Børglum, further to the north. This initiative has been taken as proof of the area's reduced significance, and may thus indicate a blocked, or at least highly restricted, thoroughfare (Jensen 1992, p. 56; Lund 1998, p. 173). From this, it seems likely that the inlet closed during the first decades of the 12th century, which appears to be the opinion borne by most scholars (e.g., Knudsen & Kock 1992, p. 153; Westerdahl 1995, p. 222; Wohlfahrt 1998, p. 204). Since silting up is likely to have been a gradual process, it is perhaps not possible to settle a particular year for the event. In other words, whether the Agger Tange passage was to be regarded navigable or not may, for a certain period of time, have been dependent on the type and size of the vessel being used.

The circumnavigation of the Skaw

The earliest mentions of *ummeland* voyaging stem from the year 1251. In two charters, dated September 24 and 25 respectively, King Abel of Denmark (r. 1250–1252) grants merchants, presumably from the town of Kampen, certain privileges in relation to the Scanian fairs. The merchants he calls *vmlandsfaræ*, which could be translated to 'those who travel around [the Skaw]'. The first charter concerns customs tariffs and the merchants' right to salvage their own shipwrecked goods. The second one gives the merchants extended rights with regard to the loading and unloading of their vessels at times otherwise prohibited (Höhlbaum 1876, Nos. 411 & 413; Hermansen 1938, Nos. 50 & 52).

Based on these charters, it has been assumed that the mid-13th century was the actual starting-point of *ummeland* voyaging (e.g., Hørby 1966, pp. 246–247; Ventegodt 1982, pp. 60–62; Nedkvitne 1983, pp. 51, 58–59; Westerdahl 1995, p. 222). There is reason, however, to challenge this notion. The fact that the name used by the king to denote the merchants, *vmlandsfaræ*, is not further explained in the charters actually implies that the phenomenon was not entirely new. Thus, King Abel's charters could likely be taken as proof of an already existing practice (cf. Ventegodt 1982, pp. 60–61; Hammel-Kiesow 2002, pp. 55, 89).

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

The notion that *ummeland* voyaging is likely to have occurred several decades before the 1250s is also supported by dendrochronological investigations of early Danish 'cog' finds – primarily the so-called Kollerup and Skagen cogs, dated to c. 1150 and c. 1193 respectively. Dendrochronological analysis shows that both vessels were most likely built in the south-eastern part of Jutland. Provenance thus suggests that they foundered en route, while attempting to sail around the Skaw (Crumlin-Pedersen 2000; Hocker & Daly 2006). Based on this evidence, I envisage a more or less seamless transition to *ummeland* voyaging after the closing of the Limfjord strait. As stated, such a scenario would however largely contradict the long-prevailing view on the matter.

At the same time, is important to stress that the transhipment of goods over the Jutland neck, and via Lübeck–Hamburg in particular, continued during the entire medieval period, particularly for high-value goods. From this, a continued reluctance to travel *ummeland*, which was probably still considered too risky a proposition in many cases, may be inferred. The Skaw route seems to have been used mainly for bulk commodities, such as herring, grain, tar, pitch and other products from the countries surrounding the Baltic. Such commodities were hugely important for the economic growth of the towns of the North Sea Region (Kirby & Hinkkanen, 2000, p. 72; Hammel-Kieslow 2002).

It appears that the term *vmlandsfaræ* originally applied solely to merchants of the towns of present-day Netherlands. This is also confirmed by the fact that early customs charters, relating to *ummeland* voyaging, all seem to concern merchants resident in this region (Ventegodt 1982, pp. 60–61). The connection between early cogs and *ummeland* voyaging is illustrated not only by archaeological ship finds, but also by written sources. King Abel's 1251 charter, for instance, specifically mentions cogs (*coggone*) in the context of *ummeland* voyaging (Höhlbaum 1876, No. 411; Hermansen 1938, No. 50). This may indicate that the development of this ship type was in fact sparked by *ummeland* voyaging and the increase in bulk trade at that time (Westerdahl 1995, p. 222; Crumlin-Pedersen 2000, pp. 238–239; Zwick 2016, pp. 33–35).

The Skaw–Marstrand route

One of the most important written sources to medieval maritime transport geography and hands-on navigation is a 15th-century rutter (sailing instruction), the German *Seebuch* (Koppmann 1876). It covers most of the European coast, including parts of the Baltic. It is known from two handwritten manuscripts that are bound together into one volume and preserved in the Commerzialbibliothek in Ham-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

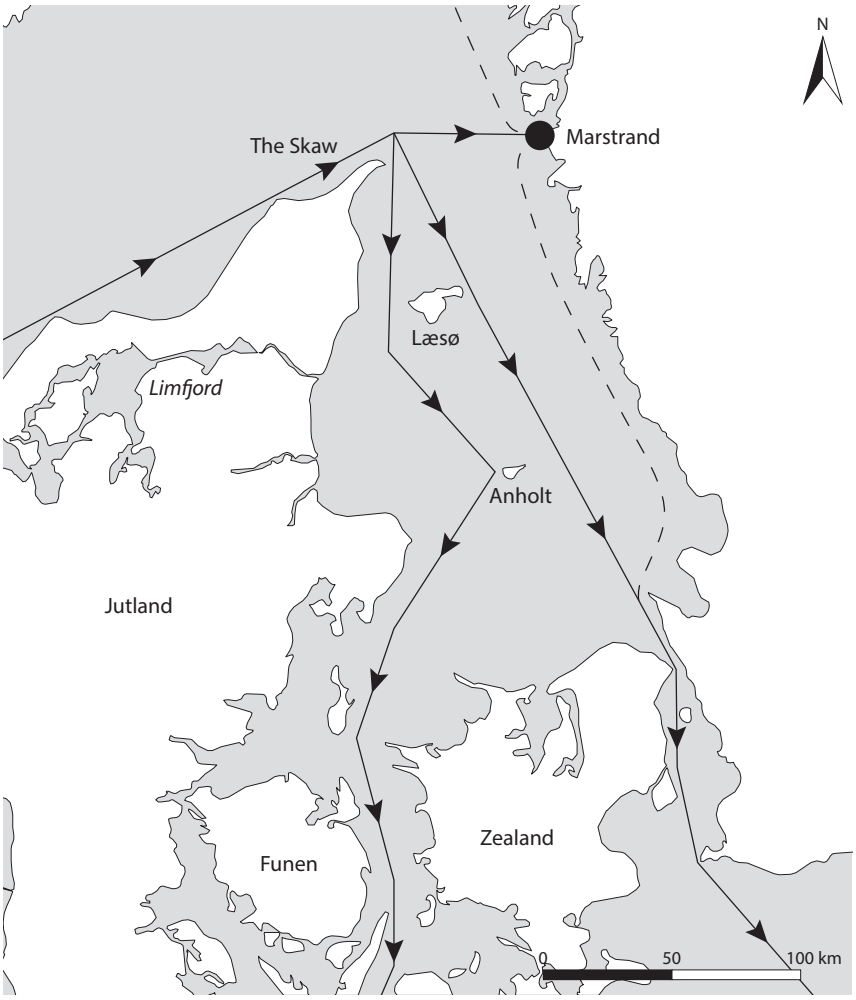

Figure 2. Alternative sea routes around the Skaw, according to the Seebuch. Illustration: Anders Gutehall, Visuell Arkeologi.

burg. A third, and lesser-preserved, version of the text used to be kept at the Gymnasialbibliothek in Halberstadt, but was presumably destroyed during World War II (Rösler 1998, pp. 107–108). All three manuscripts are written in Middle Low German. Based on language and context, the writing can be dated to around 1470. However, as has been shown by Albrecht Sauer (1997, pp. 219–221), it is likely to go back in part to 14th-century Dutch sources.

Unfortunately, the *Seebuch* leaves out most of the Norwegian coastline. Regarding *ummeland* navigation, it still gives us some important clues, though (fig. 2). According to the *Seebuch*, a ship sailing northwards from any of the ports in the Rhine–Meuse–Scheldt delta, bound for the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Manuscript	*Paragraph*	*Original language*	*English translation*
A	XII.3	*Item van Schagen to Mastrande dat is 3 kennynge; dat kors is ostnortost unde westsutwest.*	Item, from Skagen to Marstrand, that is 3 *kennings*; that course is ENE and WSW.
B	XII.3	*Item dat kors van den Schagen to Marstrande dre kennynge; dat kors is ostnortost, wal so nortlik.*	Item, the course from Skagen to Marstrand, [is] three *kennings*; that course is ENE, [and] a little northerly.

Table 1. Course and distance from the Skaw to Marstrand, as described in the two preserved versions of the Seebuch (after Koppmann 1876). According to Rösler (1998, p. 113), a kenning is equivalent to 4 or 5 nautical miles (1 nautical mile equals 1 852 metres), which apparently is on the low side. A more adequate figure would in this case be 5.5 nautical miles.

Baltic, would have had three main options after having circumnavigated the Skaw (Koppmann 1876, ch. XII). First, it could follow the Jutland coast southward to the Danish straits. Second, it could take a more direct course to the Sound, keeping east of both Læsø and Anholt. Third, it could go along with the Jutland Coastal Current – preferably with additional aid of the prevailing westerly winds – across the Kattegat, heading for the southern Bohuslän archipelago. In this case it would end up somewhere in the area of the island Marstrand. From there, however, the route is not further described. The first of these alternative routes was apparently used in order to reach destinations in the Kiel and Mecklenburg bays, whereas the two latter were used by vessels heading for ports in the Baltic Proper.

Doubtlessly, the Skaw–Marstrand route was also the preferred one for ships heading for Kungahälla, Oslo, Tønsberg, Skien, or any of the other contemporary trading ports in Viken. As indicated by the *Seebuch*, western ships bound for ports further north along the Norwegian coast probably chose the more direct course to Cape Lindesnes or Skudenes (Koppmann 1876, ch. XII, paras. 1 & 2). Cape Lindesnes' pivotal role for the traffic between the Baltic and North Sea regions in medieval times is well documented (e.g., Stylegar 2004). The Skaw–Marstrand route is, for some reason, much lesser known. It is described in both preserved versions of the *Seebuch*, although with slightly different wordings (table 1).

For a ship bound for the Baltic, this route would decrease the risk of the ship being stuck on the Skaw's ever-moving sand banks. However, it was in no ways a route without hazards. The many islets and skerries of the Bohuslän archipelago make coastal navigation in these waters a difficult undertaking, and especi-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

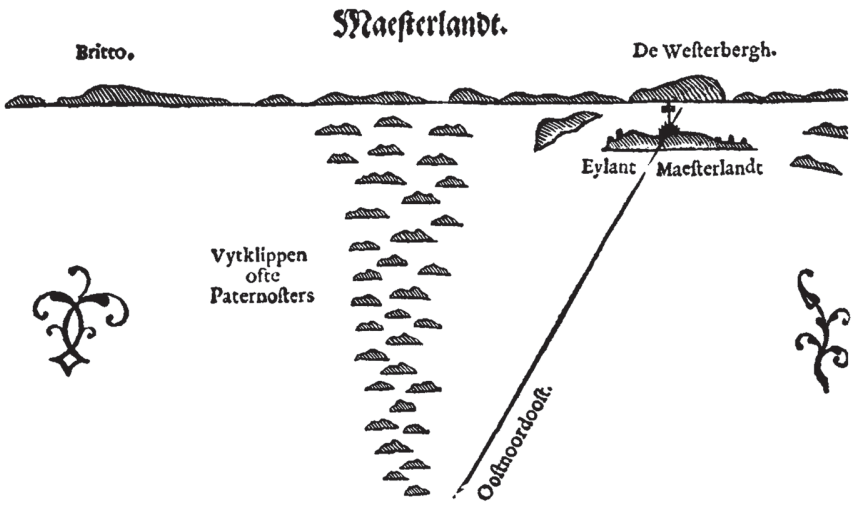

Figure 3. Coastal profile from Willem Janszoon Blaeuw's Zeespiegel, printed in Amsterdam in 1627, which shows the approaches to Marstrand (Maesterlandt) with the dangerous Pater Noster skerries. Marstrand is shown with a navigation mark. Also depicted (although mixed up by the cartographer) are the prominent landmarks Brattön (Britto) and Vetteberget (De Westerbergh) (from Pettersson 1984, p. 22).

ally so in an age where proper nautical charts were non-existent. The so-called Pater Noster skerries north of Marstrand, that stretch approximately 7.5 kilometres to the southwest from the Tjörn 'mainland', pose a particular danger to shipping in this area (fig. 3). The place name, Pater Noster, can be found in, for instance, Laurentz Benedicht's *Søkartet offuer Øster oc Vester Søen* from 1568 (Benedicht 1915) and Lucas Janszoon Waghenaer's *Vanden Spieghel der Zeevaert* from 1585 (Waghenaer 1964), and is likely to be of medieval origin. According to toponymists, the name most probably alludes to the hazardousness of the skerries to passing seafarers, who used to read the *Lord's Prayer* (*Pater Noster*) in order to safeguard themselves and their ships (Ekenvall 1992, p. 211).

When approaching the coast from the open sea, it was thus of utmost importance to be able to establish ones' position as accurately as possible. For many centuries, this was mainly achieved with the aid of a sounding lead and different landmarks, natural as well as artificial (Kirby & Hinkkanen 2000, pp. 64–66).

As for Marstrand, there is written evidence of one or possibly more navigation marks on the island from the second part of the 16th century at the very least (Benedicht 1915, p. 120; Nilssøn 1981, p. 195). Possible navigation marks can also be identified on one of the charts in Waghenaer's *Vanden Spieghel der Zeevaert* from 1585 (Waghenaer 1964). Whether they may have had medieval predecessors is not known, but it is not in any way unlikely.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

However, for a sailor coming from the Skaw, Blåkullen – the peak of the island Brattön, situated just to the northeast of Marstrand – would be the first coastal feature that became visible (Holmberg 1979, p. 313). The use of Brattön for navigational purposes in historical times is widely recognised (fig. 3). It was included already in the first printed North European rutter, Jan Severszoon's *De kaert va[n]der Zee*, published in Holland in 1532 (Knudsen 1914). With a present height of c. 130 metres above the present sea level, its peak constitutes the highest point in the Bohuslän archipelago (Östholm 1999, p. 4).

Based on a simple formula (see Zwick 2016; pp. 19–20), the theoretical maximum distance a lookout positioned in a ship's top castle, 20 metres above sea level, would have been able to spot Brattön from in the mid-13th century can be calculated to 56.4 kilometres, or 30.5 nautical miles. As a comparison, the distance between Brattön and the Skaw Spit is approximately 70 kilometres, or 38 nautical miles. The time spent at sea without having any eye contact with either of the two coasts would in other words have been very limited, in good visibility and favourable sailing conditions possibly less than one hour.

Marstrand before Marstrand

Today, the name Marstrand denotes both the island of Marstrand, located in the outermost part of the southern Bohuslän archipelago, and the small coastal town situated on the very same island. The town, which originally evolved on the south-eastern part of the island, nowadays also comprises the settlement on the adjacent island Koön to the east. Thus, the strait between Marstrand and Koön, which also constitutes the original natural harbour basin, divides the settlement in two (fig. 4). The narrow strait is over one kilometre long and offers lee from most wind directions, including the prevailing westerly winds. This, in conjunction with great water depths, easy access from two directions, and largely ice-free conditions during winter due to more or less constant water currents, have given Marstrand a reputation as one of the finest harbours on the Swedish west coast (e.g., Holmberg 1979, p. 208).

The emergence of the medieval town Marstrand is shrouded in history. However, the herring fishery has often been identified as the main reason for its foundation (e.g., Krantz 1919, p. 8; Molander 1925, p. 3; Andersson 1988, p. 179; Lönnroth 1963, pp. 111–112; Olán 1982, pp. 16–17; Carlsson 1984, p. 8; Jahnke 2000, pp. 284–285; Helle 2006, p. 84). An often-repeated 'truth' is that Marstrand was initially established as a fishing hamlet, which subsequently evolved into a town. This viewpoint is shared by, among others, Karin Aasma (1974, p. 90) and Margareta Hasselmo (1980, p. 10), who in turn

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 4. Aerial photograph showing Marstrand and part of Koön. The 17th-century fortress Carlsten sits enthroned over the town and its sheltered natural harbour. The church with its tower is visible among the houses, just above the centre of the photograph. Photo: Christian Badenfelt, Textdata & Bild AB.

both refer to Erik Lönnroth (1963, pp. 111–112).

Lönnroth certainly mentions the rise of the Hansa, as well as the increased significance of maritime trade in the 13th century, as part of the explanation, and he stresses ummeland voyaging as an important contributing factor. At the same time he states that the town "could hardly have developed otherwise than as a fishing hamlet, which in turn has attracted passing trading vessels; its total absence of an economic hinterland effectively rules out other explanations" (Lönnroth 1963, p. 112, author's translation). I do not share Lönnroth's view, simply because it lacks empirical backing and, presumably, is based on the wrong premises.

Marstrand is first mentioned in the *Hákonar saga Hákonarsonar.* It tells us that the envoys of Haakon Haakonson's (r. 1217–1263) co-regent Skule Jarl sailed in the autumn of 1226 from Halland bound for Oslo, but were forced to stay the winter in Marstrand because of difficult ice conditions. During their stay, they were attacked by representatives of the revolting Ribbunger party. Even though many merchants were lying there with their ships, none of them came to their rescue, the saga states (Storm & Bugge 1914, pp. 148–149). The saga does not mention any sett-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

lement on the island. Thus, when Marstrand first appears in history, it is in the capacity of *harbour,* not town. This is something that has often been neglected.

According to the saga, the attack was directed towards the ships where Skule Jarl's men were staying. If there had been anything like a town-like settlement on Marstrand at the time, one would expect the retinue to have been quartered there instead. Consequently, the mention of wintering merchants and their ships cannot be taken as proof for the existence of a town or even of a trading post (see e.g., Berg 1912, p. 18; Krantz 1919, p. 9; Holmberg 1979, p. 191; Olán 1982, p. 18). Instead, as stated by Lennart Dalén (1941, p. 48), one must simply assume that the merchants were staying in the harbour for the same reasons as the envoys. In other words, the saga gives no proof of a settlement, permanent or seasonal, at the time. Nor do the archaeological observations that have been made within the town over the years.

Already in 1744, Andreas Olavi Rhyzelius brought forward the opinion that Marstrand was founded by the Norwegian king Harald Gille (r. 1130–1136) in the year 1132. He also contended that, in 1138, a church was built on the island, "as shown by an old stone inscription" (Rhyzelius 1744, p. 131–132, author's translation). However, since there are no primary sources to support these claims, they could most probably be dismissed as legends. A more common view is that Marstrand's establishment should be attributed to the above-mentioned Haakon Haakonson. The reason for this is that the *Hákonar saga Hákonarsonar* declares that King Haakon 'built' Marstrand (e.g., Krantz 1919, p. 6; Aasma 1974, p. 90; Hasselmo 1980, p. 27; Olán 1982, p. 16; Svensson 1983, p. 7; Helle 2006, p. 68).

This information occurs in a recitation of the many things the king managed to achieve during his long reign. As for the Viken area, it states that he, among other things, built a castle on Ragnhildsholmen, close to the town of Kungahälla. In Kungahälla he erected houses within the royal estate, or 'kungsgård'. Furthermore, he built *Gulleyna* (interpreted as Gullön in the river Nordre älv, or, possibly, Gullholmen northwest of Orust), and he deforested the Öckerö islands, where he also built houses and erected a wooden church. Finally, he "built Marstrand and other desolate islands in Viken" (Storm & Bugge 1914, p. 294, author's translation). It has been suggested that the king's building activities on Marstrand and other islands should be understood as a kind of confirmation of already existing settlements (Krantz 1934, p. 4; Lönnroth 1963, p. 109). Once again, I beg to differ.

What was it that King Haakon built?

There is probably no need to dispute the saga's claim that King Haakon

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 5. Mariakyrkan in Marstrand, facing northwest. The remains of the Franciscan friary partially excavated between 2017 and 2018 are located in the cemetery area on the left hand side of the photograph. Photo: Tomas Brandt, Bohusläns museum.

built *something* on Marstrand. The key question here is *what* he did build. For reasons that will be further developed in the following, I reject the idea of any town-like settlement on Marstrand before the turn of the 14th century. In my view, it is not until the second part of that century that there are somewhat clearer evidence of the existence of a town. However, even if one accepts that the town of Marstrand was formally founded by King Haakon, there is a need to explain what his building activity consisted of. In towns, burghers erected their houses themselves, as Claes Krantz (1919, p. 25) has rightly pointed out. Thus, if the king built something, it was in all likelihood something else.

Written sources mention two, or perhaps three, royal and clerical institutions on Marstrand in the Middle Ages: a Franciscan friary, a castle, and, possibly, a church, in addition to the friary's own church. The friary is first mentioned in 1291 (D.N. VI, No. 57). The tes-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

tament of King Magnus VI of Norway (r. 1257–1280), which was written down in 1277, contains a list of the monasteries in Norway (D.N. IV, No. 3). Since Marstrand is not included, it has been assumed that it was founded sometime between the years 1277 and 1291, that is, long after Haakon's reign. Thus, a more likely founder is Duke Haakon Magnusson of Norway, who later became King Haakon V (r. 1299–1319). He was known as a keen supporter of the Franciscans, and also founded a Franciscan friary in Oslo during this period (Ekroll 1993, pp. 136, 149; Digernes 2010, pp. 17, 27).

Another option is that he founded a church on Marstrand, as has been suggested by Claes Krantz (1919, p. 25). There seems to be two main views regarding the current parish church, Mariakyrkan (i.e., the Church of St Mary, fig. 5). First, there are those who argue that it constitutes the church belonging to the friary (e.g., Lönnroth 1963, p. 145; Aasma 1974, p. 94; Olán 1982, pp. 177–178). On the other side are those who suggest that there were two different churches, one parish church and one friary church, and that the latter was torn down together with the rest of the friary during the Reformation. Thus, its remains should be sought elsewhere on the island (e.g., Krantz 1919, p. 25; Wideen 1975, p. 261).

The origins of Marstrand parish are unclear. In the tax register of bishop Eystein from the late 1300s, in which the estates of the Oslo diocese are listed (Huitfeldt 1958), Marstrand is not mentioned at all. The first written mentions of a parish church occur in a series of indulgence letters, issued by the archbishop Henrik Kalteisen during a stay in Marstrand in the winter of 1453/1454. He there explicitly states that the church was dedicated to The Holy Virgin Mary (Bugge 1899, pp. 208–211). These sources indicate that Marstrand parish is a fairly late creation, possibly no older than the 15th century. The idea of a church built on the initiative of King Haakon can thus probably be dismissed.

So, if there were no church in Marstrand other than the friary church, how did the inhabitants fulfil their Christian duties? Did they in fact, as contended by Eskil Olán (1983, p. 177), use the church of Lycke parish, further inland? Alternatively, was the church of the friary open also for ordinary people, as has been suggested by Claes Krantz (1934), and later Karin Aasma (1974, p. 94)? None of these explanations, however, has passed without criticism (e.g., Krantz 1919, pp. 25–26; Wideen 1975, p. 261; Hasselmo 1980, p. 30).

The discovery and partial excavation in 1981, and particularly in 2017–2018, of large building foundations, interpreted as belonging to the friary, to the north and south of the present church (fig.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

6), have finally put an end to the discussion (Carlsson 1984; Johansson & Bergstrand 2017; Johansson 2020a). These excavations show that the Mariakyrkan most definitely was built as part of the friary. A recent radiocarbon analysis of skeletal remains found beneath one of the church's counterforts, which is part of the vault construction, gave as a result AD 1246–1302 (95.5%), or, AD 1265–1290 (68.2%; Bergstrand 2018, p. 11, appx. 2). Since the vault is likely to be of a later date than the original church building (Aasma 1974, p. 126), this result does not contradict a suggested construction between the years 1277 and 1291.

This means that the church most probably served not only the friars, but also the other residents on the island. Of course, this dual function may not have been there from the beginning. Neither does this exclude the possibility for a phase that involved, for instance, the church of Lycke. However, the main point taken here is that there was probably no need for a church during the 13th century, due to the insignificant number of permanent inhabitants on Marstrand and surrounding islands.

Thus, what remains is the castle (*castello*). Possibly, it was more of a fortified royal estate. Its only mention is in conjunction with an attack by merchants from Kampen in 1368, during which both castle, friary and church were burnt (SDHK, No. 9730). It may very well be that Haakon Haakonson directed its building, which has also been suggested by Krantz (1919, p. 25, 1923, p. 2). The incident in Marstrand harbour in the winter of 1226, as well as other, similar events, may have instigated its construction. However, *ummeland* voyaging, which during the course of the 13th century made Marstrand an internationally renowned harbour, was probably the main motive. In the beginning of that century, the Norwegian kingdom was still very fragile. King Haakon most certainly recognised the strategic need to exercise control of its important harbours and sea routes, in order to suppress unregulated trade and to ensure collection of taxes and tolls.

The Franciscans

The establishment of a Franciscan friary in the late 13th century has often been taken as a sign that Marstrand had reached some degree of urban development (e.g., Krantz 1919, p. 10; Hasselmo 1980, p. 29; Rasmussen 2002, pp. 88–89; Svedberg & Jonsson 2006, p. 14; Johansson & Bergstrand 2017, p. 8; Bergstrand 2018, p. 7; Johansson 2020a, p. 7). However, as will be shown in the following, this might be a misconception. Instead, I suggest that it was established *prior* to the emergence of a town-like settlement on the island. My hypothesis is that seafaring, due to the increasing

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

number of calling vessels caused by *ummeland* voyaging, may have provided the necessary supply base. It must be admitted, though, that this idea is not entirely new. Both Kristina Carlsson (1984, p. 8) and Hans Andersson (1988, pp. 179–181) have hinted in a similar direction, although Andersson does not specifically discuss *ummeland* voyaging in this context. Hence, the objective here is to try to further elaborate arguments.

It is true that the Franciscans were mendicants, and therefore highly dependent of alms. It is also true that mendicant orders often settled in towns for reasons of sustenance and support. In fact, their connection to towns has been considered so strong, that their presence has commonly been used as a criterion for urbanisation (e.g., Andersson 1973, pp. 38–39; Andrén 1985, p. 59). This, however, may very well be a case of circular reasoning, as pointed out by Christian Lovén (2001, p. 255). There are, in fact, several examples of Franciscan establishments that were built and functioned in more rural environments. Within the realm of medieval Sweden, Jarl Gallén (1959, p. 569) lists Krokek in Kolmården, Uppgränna in Holaveden, Vätö in Roslagen, and Kökar in the Åland archipelago. Of these, Krokek and Kökar had proper friaries. As for medieval Denmark, there is Torkö in the Blekinge archipelago, which initially had a chapel that later became a friary. As noted by Gallén, these establishments were all located along frequented land or sea routes. Regardless of whether they were situated inland or by the coast, a common denominator seems to have been their location in communications networks. It thus seems as if the important thing was not the town *per se*, but the proximity to potential donors (Sjöstrand 1993, p. 71; Digernes 2010, pp. 18–19).

Obviously, donors did not have to be town dwellers. They could equally well be travelling merchants, pilgrims, sailors, or for that matter, fishermen. Several scholars have noted that the activities of the Franciscans, just like the Dominicans, seem to have been orientated largely towards the sea and maritime occupations. Apparently, coastal towns and ports were of particular importance (Gallén 1959, p. 569, 1993, pp. 41–43; Sjöstrand 1993, p. 77; Digernes 2010, p. 38). Here, besides begging and preaching, Franciscans were able to conduct different clerical services, such as performing pastoral care and giving sacraments. Although under a general interdict, they often seem to have performed proper church services as well. In towns, this turned out to be a recurrent cause of conflict between the friars and the secular clergy. Much of the conflict was due to the constantly changing papal statutes, which led to ambiguity (Gallén 1959, p. 569; Digernes 2010, pp. 53–55). Franciscans were also entitled to perform funeral services (Digernes 2010, p. 63;

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 6. Excavation in 2017–2018 of the remains of the Franciscan friary in Marstrand revealed massive stone walls, representing the foundation of a large building to the south of Mariakyrkan, in what today constitutes the church's cemetery. The building has been 34–35 metres long and 12 metres wide, and was orientated in an east–west direction. Photo: Cecilia Ahlsén, Bohusläns museum.

Larsen 2015, pp. 296–297), and in the late middle ages, they were involved in the issuing of letters of indulgence, which became an important source of income (Digernes 2010, pp. 77–79).

There is written mention of wintering sailors in Marstrand, who during the winter of 1531/1532 visited the church to commune and confess (Aasma 1974, p. 127). As this occurred shortly before the Reformation and the dissolution of the Franciscan order in Norway, the friary was in a very poor state and operated by just one friar. Still, the episode clearly illustrates the demand for clerical services that existed among travelling merchants and sailors at the time. However, the services offered by the Franciscans on the island of Marstrand and other, similar locations may have extended beyond the religious sphere.

Friaries were largely open to the public, and thus often served as meeting places for various purposes. Royal powers used them for tribunals, as well as for political counsels and negotiations (Digernes 2010, pp. 86–89; Larsen 2015, pp. 285–286). Due to their literacy skills, friars were regularly used as witnesses and for executing testaments and other types of judicial and economic agreements (Digernes 2010, pp.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

34–37, 39; Roelvink 2012, p. 253). Moreover, there are examples of Franciscan friaries serving as hostels for pilgrims and other travellers (Sjöstrand 1993, p. 77; Roelvink 2012, pp. 253–254). In some cases, friaries may also have served as hospitals (Digernes 2010, p. 80; cf. Sjöstrand 1993, p. 102; Rasmussen 2002, pp. 428–429). In Marstrand, a hospital is first mentioned in 1581 (Krantz, 1919, p. 46), that is, several decades after the friary's dissolution.

Alms were an important means of support, but friars were also expected to work for subsistence. As pointed out by Knut Willem Ruyter (1982, p. 147), the denomination 'mendicant order' is therefore somewhat misleading. Unfortunately, not much is known about the work of the Franciscans in the Nordic countries, but among their presumed occupations were gardening, fishing and brick making (Gallén 1959, p. 569). Fortunately, in the case of Marstrand, a tinsmith who also happened to be the friary's gardian, or master, is mentioned in 1423 (D.N. III, No. 666).

Other pursuits that may have been undertaken at Marstrand includes the loading and unloading of ship cargo, the replenishment of drinking water and provisions, as well as the undertaking of ship and sail repairs. Some friars may even have worked as sailors themselves. It is even possible that some friars were employed as pilots. The need for persons with a local knowledge in coastal navigation must have been crucial and is, in my opinion, something that often has been overlooked by maritime historians and archaeologists in the past. As pointed out by Per Olof Sjöstrand, Franciscans were probably among the ones that had the best first-hand knowledge of frequented paths and sea routes in medieval Europe (Sjöstrand 1993, p. 72; cf. Gallén 1993, p. 82 regarding the so-called *Danish Itinerary*).

Foundation of the town of Marstrand

So, if the establishment of a castle and a friary cannot be taken as proof of an existing town-like settlement, as has been argued in the previous sections, at what point in time could Marstrand actually be considered a town? Archaeologically, there is not very much to cling onto. The only standing medieval building on the island is the present church, which, as I have shown, was built as a Franciscan friary church in the late 13th century. The oldest artefacts discovered during the Drottninggatan excavations in 1981 consisted of a few shards of red earthenware and Siegburg-type pottery, which can be typologically dated to the first part of the 14th century (Carlsson 1984, p. 37). However, since they were found in 16th-century secondary deposits some ten metres to the north of the church, and thus in the immediate vicinity of the friary, they cannot be taken as evidence of a secular settlement at the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

time. More recently, excavations in Kvarteret Korvetten have revealed foundation layers of probable late medieval date. These, however, are not likely to be older than c. 1400 (Johansson 2020b).

Neither do Marstrand's town privileges provide us with any useful leads on this matter. Christopher of Bavaria (r. 1442–1448) first issued privileges in 1442 (Herlitz 1927, No. 300). At this time, however, Marstrand had most certainly been a town for a while already. King Christopher's privileges also granted the burghers of Marstrand trade rights for the entire Bohuslän, whereas foreign merchants were prohibited to trade outside the town borders. Thirteen years later, in 1455, King Christian I (r. 1449–1481) issued new privileges. In the letter of privileges, several offices and institutions, such as a lawman, a mayor, aldermen, a town council and a bailiff, are mentioned (Herlitz 1927, No. 322). Predecessors to these two letters are not known, but this of course does not exclude the possibilities for earlier privileges.

The oldest securely dated surviving town seal of Marstrand is marked with the year 1611 (Scheffer 1967, p. 49). It consists of the year and a six-pointed star, which are surrounded by three fish (presumably herring) arranged in a triangle, and the Latin text *S * OPIDI * MASTRANDENSIS **. An older seal, apparently with a similar design and text, is described by Johan Oedman in 1746 (Oedman 1983, pp. 100–101). According to Oedman, this seal was marked *Anno MCCCXXX* (1330) in the margin. It is not clear from Oedman's description, however, if the latter is part of the original motif, or if it is a later addition to the seal matrix. Moreover, it is not evident whether Oedman actually had the opportunity to examine the seal himself, or if his account is based on someone else's description of the item. However, due to the many dubious facts presented by Oedman, there is every reason to treat this information very cautiously.

The earliest written documents that mention Marstrand in a way that could indicate that it had become some kind of urban centre date from the years 1293 and 1310, respectively. In 1293, a *iusticiarium regis*, a royal deputy, is mentioned in two related treatises in which the town councils of Stavoren and Kampen sought alliances with the Wendish towns due to complaints from King Eric of Norway (r. 1280–1299). The king was upset by merchants from the towns, because of their interference in domestic legal matters. At Pentecost the previous year, the merchants had captured some pirates near Marstrand. The pirates were brought before the king's deputy, who sentenced them to death for their alleged misdeeds (D.N. V, Nos. 21 & 22). It is possible that both the trial and the subsequent execution took place on Marstrand, although sources are somewhat ambiguous in this respect.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

In any case, the mention of a royal deputy does not necessarily prove the existence of a town. The deputy may in fact have been the person in charge of the castle or royal estate that likely existed on the island at the time, and the trial may have been held either there or in the friary.

The second document – a complaint regarding a shipwrecked vessel in Kalvsund, a natural harbour or anchorage located within the Öckerö archipelago, south of Marstrand – was issued to King Haakon V by King Edward II of England (r. 1307–1327). The vessel in question belonged to a merchant named William de Toller from Grimsby, and was loaded with, among other things, Baltic grain, when it foundered en route to England in 1309. According to the complaint, the cargo of the ill-fated vessel was taken ashore and seized by the men of Peter Dyre, who reportedly was the *balliuo* (bailiff) of *ville de Malestronde* (D.N. XIX, No. 472). In Scandinavian medieval Latin, the word *uilla* could be translated as 'town', but also, for instance, as 'farmstead' or 'village' (Odelman 2002, p. 569). Thus, *ville de Malestronde* do not necessarily relate to a town or even a village. In this context, it could probably allude to a manor or royal estate as well. Like the *iusticiarium regis* mentioned in 1293, Peter Dyre may have been the bailiff or castellan, as suggested by Claes Krantz (1919, p. 37). In fact, they may even have been one and the same person.

With the exception of these three documents, there is little evidence to suggest that Marstrand had actually become a town before the middle of the 14th century. Residents are featured for the first time in 1363, when Marstrand dwellers Albrekt Gire and Peter Volkersson witness a promissory note issued between Henrik Berendsson, burgher of the town of Harderwijk, and Gotskalk Skarpenberg, burgher of Lübeck (R.N. VI, No. 910; SDHK, No. 8331). Both documents are sealed with their owners' respective personal seals (Homeyer, 1870, pp. 386 & 390, Tafel XIII, No. 72 & XVI, No. 321). The names of the two residents indicate German descent, which shows that foreigners were able to become town citizens (Helle 2006, p. 86). Documents listing institutions, offices and occupations that could imply the existence of a town are otherwise rare in this period. This is despite the fact that Marstrand occurs in a relatively large number of documents from the late 13th and 14th centuries. However, even in some of the later sources, Marstrand is mentioned exclusively as a *portus*, or 'harbour'.

A circumstance that, indirectly, may support the idea of a foundation during the 14th century is the decline of the town of Kungahälla, approximately 20 kilometres to the southeast. Kungahälla, which was likely founded already in the late 11th century, for a long time remained the only proper town of

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

the Southern Viken area. Archaeological excavations, conducted in the 1980s and 1990s, have shown that the settlement developed rapidly from the mid-12th century and up to the beginning of the 14th century, after which it began to diminish. This may indicate that it gradually became obsolete, due to changed economic and geo-political conditions. Surely, this decline was in part prompted by factors such as the late medieval agrarian crisis and the bubonic plague (cf. Spufford 2000, pp. 200–208). It however appears as if Marstrand soon came to supersede Kungahälla as the principal trading town of the region, whereas the newly founded Bohus fortress, located further inland, became the new administrative and fiscal centre (cf. Hasselmo 1980, p. 28; Andersson 2001, p. 189; Helle 2006, p. 127). For an interim period, it is even possible that Marstrand served as an 'outport' to Kungahälla.

Conclusion

The inception of *ummeland* voyaging in the 12th century, caused by the gradual silting-up of the western entrance of the Limfjord strait, could be likened to a major, permanent, detour. As such, it had far-reaching implications on the contemporary transport geography of north-western Europe, as it forced seafarers to take a more northerly route around the dangerous Skaw. Moreover, it coincided in time with a major upswing in the seaborne long-distance trade of bulk commodities, which, in turn, was facilitated by the introduction of new, and gradually bigger, seagoing cargo vessels, commonly known as cogs. It is highly likely that *ummeland* voyaging was an important stimulus in this technological development.

For much of this ummeland traffic, the sheltered natural harbour to the immediate east of the island Marstrand, in the southern part of Viken, came to serve as a nodal point due to its strategic position and favourable conditions. Much of the earlier research concerning the emergence of the town of Marstrand has focused too narrowly on the herring fishery as the main explanatory factor, thereby missing out that Marstrand, first and foremost, provided a safe haven for ships in transit. This primary function seems to have persisted long after Marstrand had become a fully developed town with all that that entails. The urban development of Marstrand should thus be understood mainly from a seafaring perspective, which makes the question of economic hinterland largely irrelevant, at least initially. This, however, does not exclude the possibility of a large-scale herring fishery being part of the equation as well.

Marstrand's urban transition is generally assumed to have taken place in the first part of the 13th century. However, a 'close reading' of historical and archaeological sources do not support the idea of

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

a population centre on the island before the turn of the 14th century at the very earliest. In fact, it is not until the second part of that century that there is more pronounced evidence of an existing town. This allows for a slightly different interpretation of Marstrand's development than is usually suggested. To begin with, there is no evidence to support the claim that the town was preceded by a fishing hamlet. Instead, the first establishment on the island was likely a castle or fortified royal estate. It was probably built during the reign of King Haakon Haakonson, sometime between the years 1226 and 1263, as a direct response to *ummeland* voyaging. To the king, this stronghold would have been an important means of enforcing economic and military control of Norway's southern border areas.

A Franciscan friary was built a few decades later, between the years 1277 and 1291. It was likely founded by Duke Haakon Magnusson, who later became king of Norway. By that time, seafaring had increased sufficiently to make the friary economically viable. The friars themselves were possibly involved in different activities related to this traffic. Mariakyrkan, Marstrand's first and presumably only church, was built as an integrated part of the friary, but also served foreign merchants, sailors and other residents, temporary and permanent, on Marstrand as well as from the surrounding islands. Further settlement on Marstrand is likely to have developed gradually. Of course, this does not necessarily imply that the town developed in an 'organic' and uncontrolled manner. However, since written sources are unlikely to provide any further details on the matter, future research will have to depend largely on archaeology.

Acknowledgements: Many people have read and commented on this paper in its different stages of completion. For this, I am of course very grateful. I am also greatly indebted to Magnus Krook, for helping me with the translation from Latin to Swedish of a number of important medieval diplomas, as well as for acting as a sounding board on various linguistic matters. My thanks also go to Auður Magnúsdóttir, who has helped me in a similar way with questions relating to Old West Norse sources. English was revised by Gwilym Williams.

Staffan von Arbin is a PhD candidate in archaeology at the Department of Historical Studies, University of Gothenburg. E-mail: staffan.arbin@gu.se

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

References

• Aasma, Karin 1974. *Kyrkorna i Marstrand. Bohuslän.* Band IV. Häfte 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell

• Alexandersson, Henrik 2013. Sillen går till – om den stora sillfiskeperioden och en miljödebatt i Bohuslän på 1700-talet. *En maritim värld – från stenåldern till idag.* Streiffert Eikeland, Katarina & Miller, Madelaine (eds). Lindome, Bricoleur Press, pp. 270–278

• Andersson, Hans 1973. Zentralorte, Ortschaften und Städte in Skandinavien. Einige methodische Probleme. *Kiel Papers '72. Frühe Städte in westlischen Ostseeraum. Symposion des Sonderforschungsbereichs 17, Skandinavien und Ostseeraumforschung, Christian-Albrechts-Universität, Kiel, 8. bis 10. Mai 1972.* Hinz, Hermann (ed.). Kiel, Christian-Albrechts-Universität, pp. 23–31

• Andersson, Hans 1988. Medeltidsarkeologi i Bohuslän. Tankar kring vad som gjorts och vad som kan göras. *Festskrift til Olaf Olsen på 60-årsdagen den 7. Juni 1988.* Andersen, Aage, Ambrosiani, Björn, Edgren, Torsten, Mårtensson, Anders W. & Andersson, Hans (eds). Copenhagen, Kongelige nordiske oldskriftselskab, pp. 172–187

• Andersson, Hans 2001. Kungahällas urbanisering i ett västskandinaviskt perspektiv. *Kungahälla. Problem och forskning kring stadens äldsta historia.* Andersson, Hans, Carlsson, Kristina & Vretemark, Maria (eds). Uddevalla, Bohusläns museum, pp. 187–197

• Andrén, Anders 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark.* Malmö, Liber

• von Arbin, Staffan (med bidrag av Helene Carlsson) 2021. *En fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden. Arkeologisk efterundersökning 2012 och 2013. Raä-nr Kville 1417 (L1960:6589), Kville socken, Tanums kommun.* Rapport 2021:04. Uddevalla, Bohusläns museum

• von Arbin, Staffan & Linderson, Hans 2011. Fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden, Kville socken, Bohuslän. *Fornvännen* 106, pp 133–136

• Becker, Carl Johan 1953. Zwei Frauengräber des 7. Jahrhunderts aus Nørre Sandegaard, Bornholm. *Acta Archaeologica* Vol. XXIV. Copenhagen, Ejnar Munksgaard, pp. 127–155

• Benedicht, Laurentz 1915. *Søkartet offuer Øster oc Vester Søen prentet i Kiøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1568*. Copenhagen, Tidsskrift for søvæsen

• Berg, Wilhelm 1912. *Bohusläns historia.* Gothenburg, Elanders Boktryckeri Aktiebolag

• Bergstrand, Thomas 2018. *Marstrands kyrka. Dräneringsarbeten. Arkeologisk undersökning/schaktningsövervakning. Raä Marstrand 32:1, Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2018:17. Uddevalla, Bohusläns museum

• Brendalsmo, Jan, Eliassen, Finn-Einar & Gansum, Terje 2009. Den urbane underskog: Introduktion. *Den urbane underskog. Strandsteder, utvekslingssteder og småbyer i vikingtid, middelalder og tidlig nytid.* Brendalsmo, Jan, Eliassen, Finn-Einar & Gansum, Terje (eds) Oslo, Novus forlag, pp. 7–18

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

• Bugge, Alexander 1899. *Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog*. Kristiania, Det Norske Historiske Kildeskriftfond

• Carlsson, Kristina 1984. *Drottninggatan i Marstrand. Stadshistorien i ny belysning*. Uddevalla, Bohusläns museum

• Crumlin-Pedersen, Ole 1978. *Søvejen til Roskilde*. Særtryk af Historisk årbog for Roskilde amt 1978. Roskilde, Vikingeskibshallen

• Crumlin-Pedersen, Ole 2000. To be or not to be a cog: the Bremen cog in perspective. *International Journal of Nautical Archaeology* 29.2, pp. 230–246

• Dalén, Lennart 1941. *Den bohuslänska fiskelägesbygden*. Gothenburg, Göteborgs högskola

• Digernes, Louise 2010. *Fransiskanerordenen i det norske middelaldersamfunnet*. University of Bergen. (Unpublished MA thesis.)

• D.N. = *Diplomatarium Norvegicum*. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html/ (4/1/2021)

• Ekenvall, Verner 1992. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län VII. Ortnamnen i Tjörns härad*. Gothenburg, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet

• Ekroll, Øystein 1993. Norske fransiskanarkonvent. *Seminaret "kloster og by" 11.–13. November 1992. Omkring Olavsklosteret, Premonstratenserordenen og klostervesenet i middelalderen*. Eriksson, Jan-Erik G. & Schei, Kari (eds). Tønsberg, Tønsberg Bibliotek

• Friis-Jensen, Karsten & Fisher, Peter 2015. *Gesta Danorum. The History of the Danes*. Vol. II. Oxford, Clarendon Press

• Gallén, Jarl 1959. Franciskanorden. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*. Band IV. Malmö, Allhems förlag

• Gallén, Jarl 1993. *Det "Danska itinerariet". Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön*. Helsinki, Svenska litteratursällskapet i Finland

• Hammel-Kiesow, Rolf 2002. Lübeck and the Baltic trade in bulk goods for the North Sea Region 1150–1400. *Cogs, Cargoes, and Commerce. Maritime Bulk Trade in Northern Europe, 1150–1400*. Berggren, Lars, Hybel, Nils & Landen, Annette (eds). Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, pp. 53–91

• Hasselmo, Margareta 1980. *Marstrand*. Medeltidsstaden 22. Stockholm, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer

• Helle, Knut 1964. *Norge blir en stat 1130–1319. Handbok i Norges historie*. Bind I. Del 3. Oslo, Universitetsforlaget

• Helle, Knut 2006. Fra opphavet til omkring 1500. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Helle, Knut, Eliassen, Finn-Einar, Myhre, Jan Eivind & Stugu, Ola Svein. Oslo, Pax Forlag, pp. 23–142

• Herlitz, Nils 1927. *Privilegier, resolutioner och förordningar för svenska städer. Första delen (1251–1523)*. Stockholm, Stadshistoriska institutet

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Hermansen, Gustav 1938. *Danmarks riges breve. 1250–1265.* 2. Række. 1. Bind. Copenhagen, Ejnar Munksgaards forlag

• Hocker, Fred & Daly, Aoife 2006. Early cogs, Jutland boatbuilders, and the connection between East and West before AD 1250. *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Roskilde 2003 (ISBSA 10).* Blue, Lucy, Englert, Anton & Hocker, Fred (eds). Oxford, Oxbow Books, pp. 187–194

• Holm, Poul 1999. *Aalborg og søfarten gennem 500 år.* Selskabet for Aalborgs Historie & Aalborg Historiske Museum

• Holmberg, Axel Emanuel 1979 (1840). *Bohusläns historia och beskrifning af Axel Emanuel Holmberg. Tredje delen. Tjörn Inland och Hisingen.* Ed, Carl Zakariasson

• Homeyer, Carl Gustav 1870. *Die Haus- und Hofmarken.* Berlin, Verlag Der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei

• Huitfeldt, Henrik Jørgen 1958 (1879). *Biskop Eysteins jordebog (Den röde bog). Fortegnelse over det geistlige gods i Oslo bispedömme omkring aar 1400.* Oslo, Børsums Forlag

• Hybel, Nils & Poulsen, Bjørn 2007. *The Danish Resources c. 1000–1550. Growth and Recession.* Leiden & Boston, Brill

• Höglund, Hans 1975. Bohusläns sillperioder. *Vikarvet Årsbok 1974–1975.* Lysekil, Bohuslänska Fornminnessällskapet, pp. 5–43

• Höhlbaum, Konstantin 1876. *Hansisches Urkundenbuch.* Band I. Halle, Verein für Hansische Geschichte

• Hørby, Kai 1966. Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet. *Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen 11. september 1966.* Christiansen, Tage E., Ellehøj, Svend & Petersen, Erling Ladewig (eds). Copenhagen, Munksgaard, pp. 245–272

• Hörman, Ernst 1918. *Bohusfisket.* Fjärde häftet. Gothenburg

• Jahnke, Carsten 2000. *Das Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseeering zwischen Norwegen und Italien (12.–16. Jahrhundert).* Köln, Weimar & Wien, Böhlau Verlag

• Jahnke, Carsten 2009. The medieval herring fishery in the western Baltic. Beyond the Catch. *Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900–1850.* Sicking, Louis & Abreu-Ferreira, Darlene (eds). Leiden & Boston, Brill, pp. 157–186

• Jensen, Jørgen 1995. *The Prehistory of Denmark.* London & New York, Routledge

• Jensen, Lars Bo 1992. Vikingetidens Aggersborg set i lyset af Limfjordsegnenes kulturgeografi. *Kommunikation ved Limfjorden fra fortid til nutid. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. maj 1991 i Egense.* Lund, Jørgen (ed.). Aarhus, pp. 55–67

• Johansen, Erik 1992. Første del. Indtil 1100. *Aalborgs Historie 1.* Johansen, Erik, Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan. Aalborg kommune, pp. 14–105

• Johansson, Eirik 2020a. *Marstrands konvent. Fortsatta undersökningar under 2018. Arkeologisk forskningsundersökning. RAÄ 32:1 (L1968:1155), Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2020:08. Uddevalla, Bohusläns museum

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

• Johansson, Eirik 2020b. Kv. Korvetten, Raä Marstrand 32:1. Arkeologisk slutundersökning. Lst dnr 431-36572-2019. (Unpublished preliminary report.)

• Johansson, Eirik & Bergstrand, Thomas 2017. *Marstrands kloster. Franciskanerklostret som föll i glömska. Arkeologisk undersökning. Raä 32:1, Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2017:21. Uddevalla, Bohusläns museum

• Kirby, David & Hinkkanen, Merja-Liisa 2000. *The Baltic and the North Seas.* London & New York, Routledge

• Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan 1992. Anden del. Fra 975 til 1534. *Aalborgs Historie 1*. Johansen, Erik, Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan. Aalborg kommune, pp. 106–440

• Knudsen, Johannes 1914. *De kaert vander zee van Jan Seuerszoon (1532): het oudste gedrukte Nederlandsche leeskaartboek.* Gravenhage

• Koppmann, Karl 1876. *Das Seebuch. Mit einer nautischen Einleitunng von Arthur Breusing mit Glosssar von Christoph Walther.* Bremen

• Krantz, Claes 1919. *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk. Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587.* Gothenburg, Elanders Boktryckeri Aktiebolag

• Krantz, Claes 1923. Marstrands befästningar i äldre tider. En byggnadshistorisk översikt. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift* 1922, pp. 1–36

• Krantz, Claes 1934. Innan Carlstens fästning fanns. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings lördagsbilaga,* October 11, 1934, pp. 4, 7–8

• Larsen, Morten 2015. *Klosterkultur mellem ideal og realitet. Arkæologiske studier af Danmarks middelalderlige tiggerklostre.* Aarhus University. (Unpublished PhD thesis.)

• Ljungman, Axel Vilhelm 1896. Bohusläns hafsfiske och dess främjande. En kortfattad öfversikt. *Bohuslänsk Fiskeritidskrift* XI–XII, pp. 123–176

• Lovén, Christian 2001. Kloster, klosterliknande inrättningar och klostertraditioner. *Fornvännen* 96, pp. 243–266

• Lund, Jørgen 1998. Oldtidsbebyggelsen i Limfjordsområdet. *Variation og enhed omkring Limfjorden I. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. November 1995 på Vitskøl kloster.* Lund, Jørgen & Ringtved, Jytte (eds). Løgstør, Limfjordsmuseet, pp. 141–188

• Lönnroth, Erik 1963. Bohusläns medeltid. *Bohusläns historia. Utarbetad på uppdrag av Göteborgs och Bohus läns landsting.* Lönnroth, Erik (ed.). Stockholm, Gothenburg & Uppsala, Almqvist & Wiksell, pp. 79–146

• Molander, Arvid Ragnar 1925. Från det bohuslänska sillfiskets historia. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift* 1924, pp. 1–32

• Nedkvitne, Arnved 1983. *Uterikshandelen fra det vestafjrelske Norge 1100–1600.* University of Bergen. (Unpublished PhD thesis.)

• Nilssøn, Jens 1981 (1885). *Visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574–1597.* Ed, Carl Zakariasson

• Odelman, Eva 2002. *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige.* Vol. II. Fasc. 6. Stockholm, Riksarkivet

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 1 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

• Oedman, Johan 1983 (1746). *Chorographia Bahusiensis Thet är Bahus-Läns Beskrifning.* Ed, Carl Zakariasson

• Ohler, Norbert 1989. *The Medieval Traveller.* Woodbridge, Boydell Press

• Olán, Eskil 1982 (1917). *Marstrands historia.* Ed, Carl Zakariasson

• Olrik, Jørgen 1900–1901. *Krøniker fra Valdemarstiden oversatte af Jørgen Olrik.* Copenhagen, Selskabet for historiske kildeskrifters oversættelse

• Olsen, Olaf 1975. Nogle tanker i anledning af Ribes uventet høje alder. *Fra Ribe Amt* XIX. Esbjerg, pp. 225–258

• Östholm, Martin 1999. *Brattön – monumental och perifer.* University of Gothenburg (Unpublished seminar paper.)

• Pettersson, Johan 1984. *Skeppet med guldvaggan. En kulturhistorisk studie från 1700-talets Tjörn.* 2nd edn. Malung, Dalaförlaget

• Pettersson, Otto 1913. Om klimatvariationer i Europa under historisk tid och deras orsaker. *Ymer* 33.2, pp. 119–140

• Rasmussen, Jørgen Nybo 2002. *Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter.* Kevelaer, Verlag Butzon & Bercker

• Rhyzelius, Andreas Olavi 1744. *Sviogothia Munita, eller Historisk Förteckning, På Borgar, Fästningar, Slott, Kongs-Hus och Kongs-Gårdar Som fordna tider hafwa wari, och än til en del äro Uti Swea- och Götha Riken.* Stockholm, Lars Salvius

• R.N. = *Regesta Norvegica.* https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om-regesta.html/ (4/1/2021)

• Roelvink, Henrik 2012. När kom franciskanbröderna till Kökar? *Historisk Tidskrift för Finland* 97.2, pp. 226–258

• Ruyter, Knut Willem 1982. Noen refleksjoner om den fransiskanske bevegelse og spiritualitet. *Frans av Assisi's skrifter.* Hertman, Paer W. (ed.) Oslo, St. Olav Forlag, pp. 135–165

• Rösler, Irmtraud 1998. "De Seekarte Ost VND West to Segelen …" On northern European nautical "Fachliteratur" in the late Middle Ages. *Early Science and Medicine* 3.2, pp. 103–111

• Sauer, Albrecht 1997. *Das "Seebuch". Das älteste erhaltene Seehandbuch und die spätmittelalterliche Navigation in Nordwesteuropa.* 2nd edn. Bremerhaven, Deutsches Schiffahrtsmuseum

• Scheffer, Carl Gunnar Ulrik 1967. *Svensk vapenbok för landskap, län och städer.* Stockholm, Generalstabens litografiska anstalt

• SDHK = *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek.* https://sok.riksarkivet.se/SDHK/ (4/1/2021)

• Sjöstrand, Per Olof 1993. *Havets, krigsmännens och brödernas Kökar.* Åbo Akademi. (Unpublished pro gradu thesis.)

• Spufford, Peter 2000. Trade in fourteenth-century Europe. *The New Cambridge Medieval History.* Jones, Michael (ed.). Cambridge University Press, pp. 155–208

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Storm, Gustav & Bugge, Alexander 1914. *Norges kongesagaer IV. 1914-utgaven. Haakons, Guttorms, Inges saga, Haakon Haakonsøns saga, Magnus Haakonsøns saga.* Kristiania, I.M. Stenersens Forlag

• Stylegar, Frans-Arne 2004. Åslaug-Kråka fra Spangereid og Ragnar lodbrok: Lindesnesområdet som kulturell "melting pot" i vikingtid og tidlig middelalder. *Den nordiske histories fader – Tormod Torfæus. Karmøyseminaret 2002*. Kopervik, Karmøy kommune, pp. 128–161

• Svedberg, Viktor & Jonsson, Leif 2006. *Medeltida urbanisering och fiske i Västsverige.* University of Gothenburg

• Svensson, Sven 1983 (1904). *Kort historisk beskrifning öfver Marstrands stad samt Carlstens fästning jämte dess byggnad, strider, fångvård m.m.* Ed, Carl Zakariasson

• Ventegodt, O. 1982. Skibe og søfart i danske farvande i det 12.–14 århundrede. *Maritim kontakt* 3. Copenhagen, pp. 47–92

• Waghenaer, Lucas Janszoon 1964 (1584–1585). *Spieghel der Zeevaerdt & Vanden Spieghel der Zeevaert.* Amsterdam

• Westerdahl, Christer 1995. Traditional zones of transport geography in relation to ship types. *Shipshape. Essays for Ole Crumlin-Pedersen. On the Occasion of His 60th Anniversary, February 24th 1995.* Olsen, Olaf, Madsen, Jan Skamby & Rieck, Flemming (eds). Roskilde, The Viking Ship Museum, pp. 213–230

• Wideen, Harald 1975. (Review of) Kyrkorna i Marstrand. *Fornvännen* 70, pp. 259–261

• Wohlfahrt, Eske 1998. Limfjordsforbindelser. *Variation og enhed omkring Limfjorden II. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. November 1995 på Vitskøl kloster.* Lund, Jørgen & Ringtved, Jytte (eds). Løgstør, Limfjordsmuseet, pp. 203–219

• Zwick, Daniel 2016. *Maritime Logistics in the Age of the Northern Crusades*. Kiel, Christian-Albrechts-Universität. (Unpublished PhD thesis.)

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

Konst

Kungälvs konstnärskollektiv, åtta av dem plus en medutställare.

BILDER: FRIDA EKBORG

Tema Naket när konstnärskollektiv ställer ut sina alster på Strandverket

Det finns runt hundra olika sätt att tolka temat Naket. Det visar Kungälvs konstnärskollektiv när de nu ställer nu ut sina alster på Strandverket.

– Det har blivit väldigt brett. Både att man tolkat temat bildligt men också utifrån sin egna resa. Det är ganska naket att vara konstnär eftersom det man gör, oftast utifrån ens innersta tankar, ska ställas ut och granskas, säger Anna Rönnblom, som är en av konstnärerna.

Totalt ingår tio konstnärer i kollektivet som funnits i snart tre år. Åtta av dem ställer ut på Strandverket tillsammans med en medutställare, nämligen keramikern Sofia Sundqvist.

De målar alla i olika tekniker så som akvarell, olja, tusch och akryl. Men det är först nu de samlas i ett gemensamt tema inför en utställning.

– Vi har haft en del utställningar tillsammans, bland annat på Kongahälla center, Tofta och Mimers hus. Nu har vi samlats kring ett tema och det har vi tolkat på väldigt många olika sätt. Det har varit en spännande och svår process säger Mia Andersson, som till vardags håller till på Västra gatan i frilanskollektivet Kakstadsfavoriter, där hon har sin ateljé.

Hur många tavlor som varje konstnär ställer ut är olika, men totalt hänger nästan hundra tavlor på väggarna i Strandverket.

Under fredagen var det vernissage. Två av besökarna på plats var Kungälvsborna Moa Hangelin, 12 år och pappa Micael Hangelin, som blivit speciellt inbjudna eftersom de känner en av konstnärerna.

Moa var imponerad över alla fina målningar.

– Jag tycker om många av tavlorna här, speciellt de med skogen. Det ser så verkligt ut. Jag tycker det är coolt att man kan måla så, säger hon.

Pappa Micael håller med:

– Jag gillar Annas målningar av skogen, och Sofia Lindes målningar av kvinnorna som badar. De är väldigt fina, säger han.

Konstnärerna kunde också själva passa på att njuta av utsikten efter dagar av hårt jobb.

– Det är en fantastisk lokal, den finaste vi varit i, säger Anna Rönnblom.

– Och den är också ganska naken, precis som temat, säger Sofia Sundqvist och låter blicken vandra över de kalkbelagda välvda stenväggarna.

Hela torsdagen var de på plats för att hänga upp och ställa upp sina konstverk.

– Och det var en sån härlig energi när vi var här och grejade tillsammans. Man hoppas ju nu att det kommer lite folk och besöker utställningen också, säger Anna Rönnblom, som samtidigt berättar att de två första besökarna kom prick klockan 12 på öppningsdagen.

Frida Ekborg
frida.ekborg@stampen.com

Sofia Linde, Mia Andersson och Sofia Sundqvist.

Besökare och konstnärer samtalar.

Temat Naket tolkades på många olika sätt.

(Heera)
Styrmanshea
Kovigsflaw
Rompen
(Röva)
Åsen Höge
Holmängen
(Väster Holm)
Lilla Risshöga
Risshöga
Norgård
Kvärnekôl
Flabben
Kragelucka
Löppedyna
Klockaretomta
Andersperses
Frimodig
Midnarns
Kindberget
Skinneberget)
Halebacka
Lundbergsvall
Sörgårt
Rörmôsen
Idas
Prästetegen
Löffta
Svinekällera
Stenkällelia
Smens
Arpes
Hörsekôl
Telnings
Veddebacka
Smedjekullen
(Smekôl)
Åkerhög
grav
Ola Skrôbelis Källa
Grönvik
Sönnammer
Knektehawen
Troekôl
Fönten
Omereänga
Tavaletten
Galteryggen
Tôftens
Böckhôlt
Fönteberget
Hallbergs
Dammdalen
Sundhammar
Vetten
Vedderös
Trinda kôl
Halsen
Postvägen
Gladers trapper
Gladerelia
Grinnhed
Ferms
Smödden
Glader
Gullkleveberget
Myrberget
Klaras
Grötås
Rävekôl
Hästhagen
Koberget
Åskullsberget
Panna
Hôlänga
Älgelöcka
Etjärns
Heas löcka
Dunås kôrka
Dunås dammar
Hjelm
Hålet
(Hört)
Dunås
Askel
Ellerösa
Normens
Kôldarn
Hassledaln
Runda ringen
Skôbbeberget
Vedhall
Hea
Wita flawet
Knibekrapp
Trögelia?
Bramas kulle
Långholmen
Älholmen
Tvärsviga
Kniben
Räveslät
Koberget
Heas kohawe
Myren
(Myra)

Routledge
Taylor & Francis Group

The Mariner's Mirror

The International Quarterly Journal of The Society for Nautical Research

ISSN: (Print) (Online) Journal homepage: https://www.tandfonline.com/loi/rmir20

The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?

Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith & Tobias B. Skowronek

To cite this article: Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith & Tobias B. Skowronek (2023) The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?, The Mariner's Mirror, 109:3, 260-282, DOI: 10.1080/00253359.2023.2225311

To link to this article: https://doi.org/10.1080/00253359.2023.2225311

© 2023 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group.

Published online: 03 Aug 2023.

Submit your article to this journal

View related articles

View Crossmark data

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=rmir20

Routledge
Taylor & Francis Group

http://dx.doi.org/10.1080/00253359.2023.2225311
© 2023 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group on behalf of The Society for Nautical Research*
The Mariner's Mirror 109:3 (August 2023), 260–282

The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?

Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith and Tobias B. Skowronek[1]

Current knowledge concerning the introduction of shipboard artillery in Europe is limited. A small, muzzle-loading cast copper-alloy gun recovered off Marstrand on the west coast of Sweden may, however, provide some important leads regarding this development. Radiocarbon analysis of a piece of cloth from the powder chamber, possibly the remains of a cartouche, suggests a date for the cannon in the fourteenth century, making it probably the earliest example of European shipboard artillery found so far. In this paper we give an account of our recent investigations of this important find, which also include a geochemical analysis of the metal used for the casting of the gun.

Key words Middle Ages, fourteenth century, Europe, Norway, Marstrand, shipboard artillery, short muzzle-loader, geochemical analysis

In the summer of 2001 a small, archaic-looking cast copper-alloy cannon was found in open sea, approximately 5 kilometres south-west of the island of Marstrand on the west coast of Sweden (figure 1). It was lying at the foot of the large shoal Hannehakarna, partially buried in sediment at a water depth of approximately 20 metres (figure 2).[2] The discoverer, a local scuba diver who at first did not understand what he had found, managed to bring the heavy piece to the surface. Some time later, after having realized the importance of the find, he notified the Maritime Museum in Gothenburg about his discovery. The Maritime Museum in turn contacted the regional Bohusläns museum for advice. Since any ancient objects made of gold, silver, copper or any copper alloy are considered state property according to Swedish cultural heritage legislation, the gun was expropriated, conserved and later incorporated into the collections of Bohusläns museum.[3]

It is, of course, possible that the gun was either accidentally dropped or intentionally dumped from a passing vessel, or a vessel in distress. A more likely scenario, however, is that it belonged to a ship that foundered at the location, possibly after striking the nearby skerry Kleningen, located some hundred metres to the south. A brief diving inspection in September 2002, conducted by Bohusläns museum's

1 Staffan von Arbin is the corresponding author.

2 The find-spot is registered as site no. L1968:248 in the Swedish national sites and monuments register.

3 Bohusläns museum, inventory no. UM29271.

* This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-cd/4.0/), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 1 The Marstrand cannon, overall length 47.5 centimetres (Bo Niklasson, Bohusläns museum)

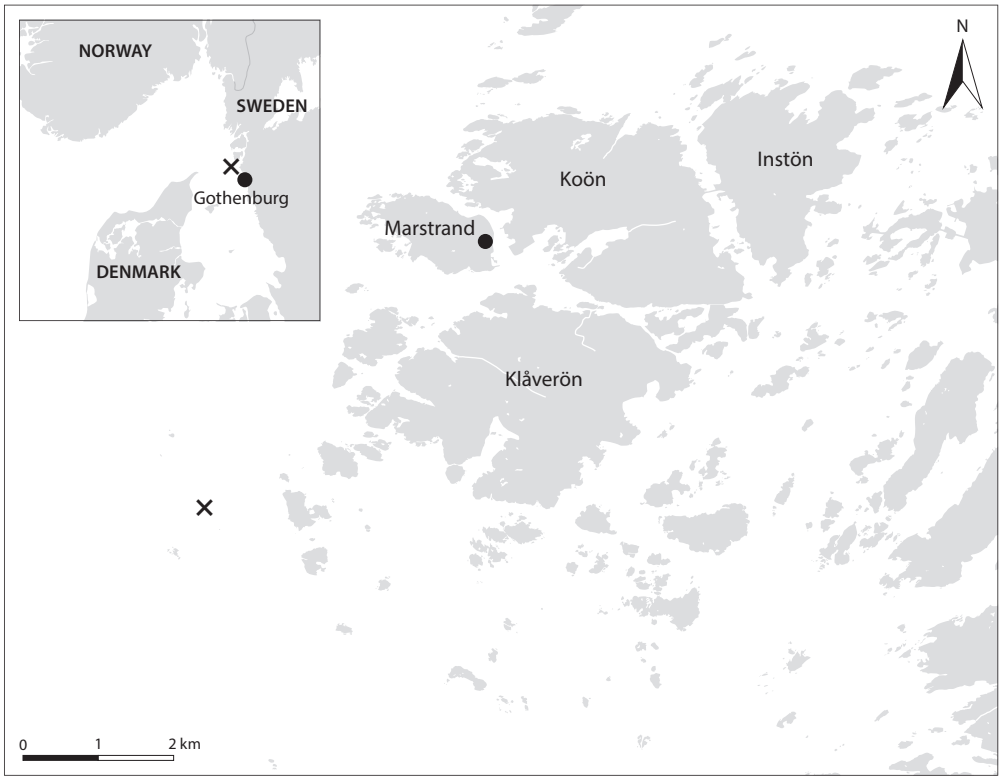

Figure 2 Map showing the find-spot of the Marstrand cannon, marked with a cross (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden)

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

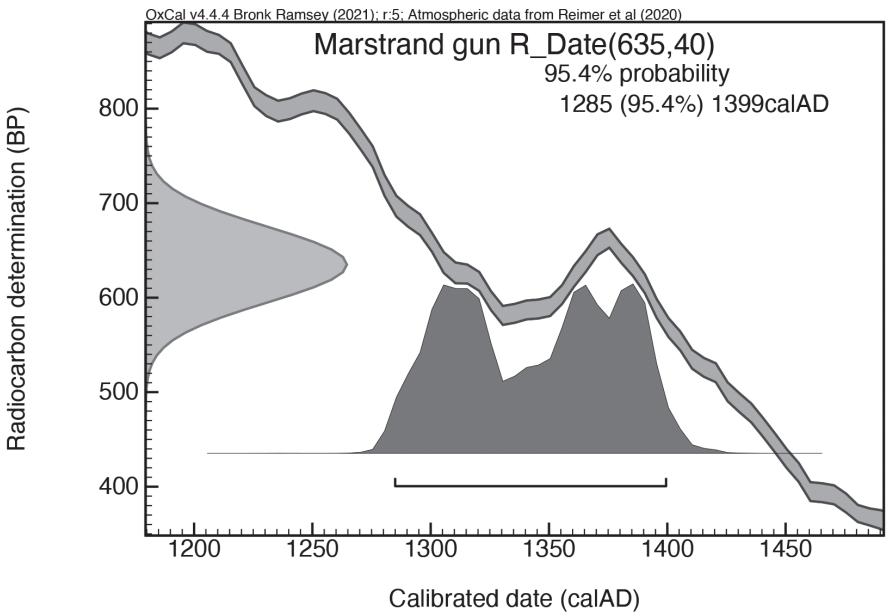

Figure 3 Diagram showing the calibrated radiocarbon dating result produced by the program OxCal v. 4.4.4. (Staffan von Arbin)

maritime archaeologists, did not reveal any further artefacts or ship remains.[4] This is, however, hardly surprising, since what would be expected in this highly dynamic marine environment is a completely broken-up and heavily degraded shipwreck, with wreckage distributed over a large area of the seafloor. The topography of the site, coupled with the continuous action of waves and currents and various wood boring organisms, make the preservation of larger structural wooden elements highly unlikely.[5]

During later examination of the find, conservators discovered a piece of cloth, stuck by copper corrosion products to the inner wall of the powder chamber, that clogged the mouth of the chamber. The cloth, which will be further discussed below, most likely constitutes the remains of a cartouche, a textile casing containing the powder charge needed for firing the gun. Its presence implies that the gun may have been loaded and prepared for use at the time of deposition on the seabed. This, in turn, suggests that it was part of the vessel's armament and not just carried on board as cargo.

The lack of reliable typologies often makes isolated finds of early pieces of artillery difficult to date. However, thanks to the cloth fragment, the Marstrand find offers a rare dating opportunity, as radiocarbon dating of the textile would indirectly also date the gun. In 2006 fibre samples were for this reason extracted for radiocarbon analysis. The result came back as 635 ± 40 BP (Ua-32368), which provides a likely date to 1285–1399 cal AD (95.4 per cent probability) (figure 3).[6] This could potentially date the gun as far back as the late thirteenth century, although a fourteenth-century dating is much

4 Von Arbin, 'Arkeologisk efterundersökning av fyndplats för bronskanon'.
5 See von Arbin, 'Marinarkeologi i Västerhavet'.
6 Calibration was made in the program OxCal v. 4.4.4.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

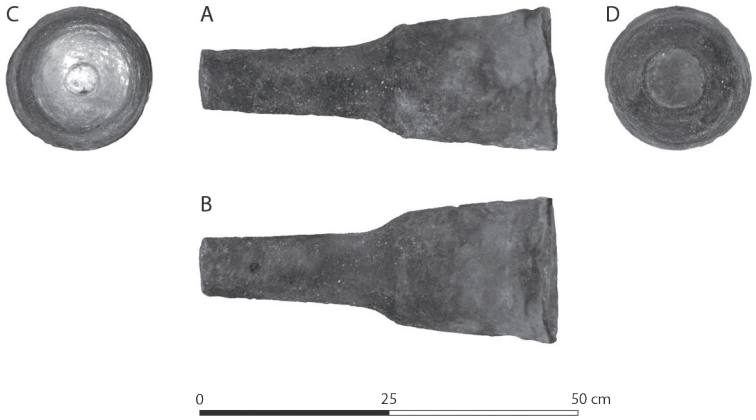

Figure 4 Side (A), top (B), front (C), and rear (D) view of the Marstrand cannon, based on 3D data collected by means of a handheld laser scanner (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden)

more realistic in view of existing written and pictorial evidence.[7] Thus not only does the Marstrand gun pre-date any known surviving European shipboard artillery, it also constitutes one of the oldest securely dated pieces of artillery ever found.

In this article we present this extraordinary find in detail for the first time. This also includes a report on a recently conducted geochemical analysis of the metal used for the casting of the gun. Moreover, an overview of the scarce source material regarding early shipboard artillery in Europe will be provided, together with an account of the geographical and historical context of the find.

Description and previous analyses

Six hundred years or more in an exposed marine environment has severely affected the exterior of the gun. Even though the overall form is still intact, its surface is heavily corroded and pitted. The inside of the barrel is however much better-preserved than the outside, where only smaller portions exhibit what could be defined as original surface.[8] It is for this reason important to state that measurements given here are those as conserved and do not pertain to the original dimensions of the gun. The lack of original surfaces makes any observations of ornamentation or inscriptions difficult, although it is questionable whether such decorative elements existed.

The overall length of the gun is 47.5 centimetres, of which the rear 27 centimetres constitute the powder chamber and the front 20.5 centimetres the barrel. It weighs, in its current conserved state 18.7 kilogrammes. The barrel is of large calibre and slightly funnel-shaped, tapering towards the powder chamber which is of much smaller diameter (figure 4). A distinct waist marks the transition between barrel and chamber. At the muzzle the external diameter is 18.5 centimetres, gradually

7 It is well known that radiocarbon analyses sometimes can provide erroneous dating results due to natural contamination, and it should be noted that marine contaminations typically lead to older dates compared with terrestrial ones. In this case, however, the analysed sample has undergone adequate chemical pre-treatment protocols according to Jonas Balkefors, Ångström Laboratory (pers. comm). Thus there is nothing to suggest that the result in some way was distorted.

8 Nyström, 'Konserveringsrapport bronskanon'.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

decreasing to 14.5 centimetres just before the waist. The barrel is 1–1.5 centimetres thick at the muzzle and approximately 2.5 centimetres at the mouth of the powder chamber. The inner diameter at the muzzle, that is, the maximum diameter of the bore of the barrel, is thus 17–17.5 centimetres.

The outer walls of the powder chamber follow those of the barrel and they, too, taper towards the rear of the cannon. External diameters vary between 14.5 and 7.8 centimetres. The touch hole, or vent, is situated some 7 centimetres from the rear end and measures 1.4 centimetres in diameter. At its mouth, the powder chamber is 4.5 centimetres in diameter. As the previously described cloth clogs the opening, it has not been possible to determine the chamber's inner dimensions. Cautious probing with a thin wooden stick, however, suggests a length of approximately 20.5 centimetres. In 2003 an attempt was made to examine the interior of the powder chamber with a portable industrial X-ray machine. Even though the machine used was one of the most powerful available in Sweden at the time, X-rays did not manage to penetrate the metal.[9]

A preliminary examination of the cloth fragment showed that it has the form of a cylindrical casing (figure 5). As previously mentioned, its feature and location suggest that it may constitute the remains of a cartouche. The preserved remains appear to be quite short, ending just some 4.5 centimetres into the powder chamber. It is likely, however, that the casing originally took up a larger portion of the chamber. To determine the type of fibre used in the textile, a two-centimetre-long sample of the yarn was extracted by conservators and studied in a light microscope. The analysis shows that the yarn is S-spun and made from plant fibres, presumably hemp or flax.[10]

The gunpowder used in this period, sometimes called black powder, was a mixture of potassium nitrate (saltpetre), sulphur and charcoal in varying proportions.[11] In order to try to detect possible traces of any remaining gunpowder, an analysis by means of SEM-EDS (Scanning Electron Microscopy with Energy Dispersive Spectroscopy) of textile fibres from the supposed cartouche was conducted in 2003.[12] The result shows that the samples mostly contain chlorides of copper and lead, which have formed as the material of the gun reacted with seawater. That no traces of potassium nitrate were detected is what would be expected as it is very soluble in water and is thus in line with analyses performed on, for instance, recovered cannon from the Swedish seventeenth-century warship *Kronan.*[13]

More notable is the fact that the analysis did not detect any sulphur or carbon in particle form. Detected amounts of carbon (approximately 14 weight per cent) and oxygen (approximately 30–35 weight per cent) most likely derive from the cellulose of the textile fibres. If detected amounts of carbon had originated from charcoal used in the gunpowder, the result would have been in the range of 90–100 weight per cent. It is however fully plausible that both sulphur and carbon might have been washed away during the long seawater exposure. Therefore, this result cannot be used as

9 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'. X-ray was conducted in 300 kV, 3 mA, during 12–30-minute exposures.

10 Ibid.

11 Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 12–14.

12 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'.

13 Lindblom, 'Analys av svartkrut från skeppet Kronan'.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

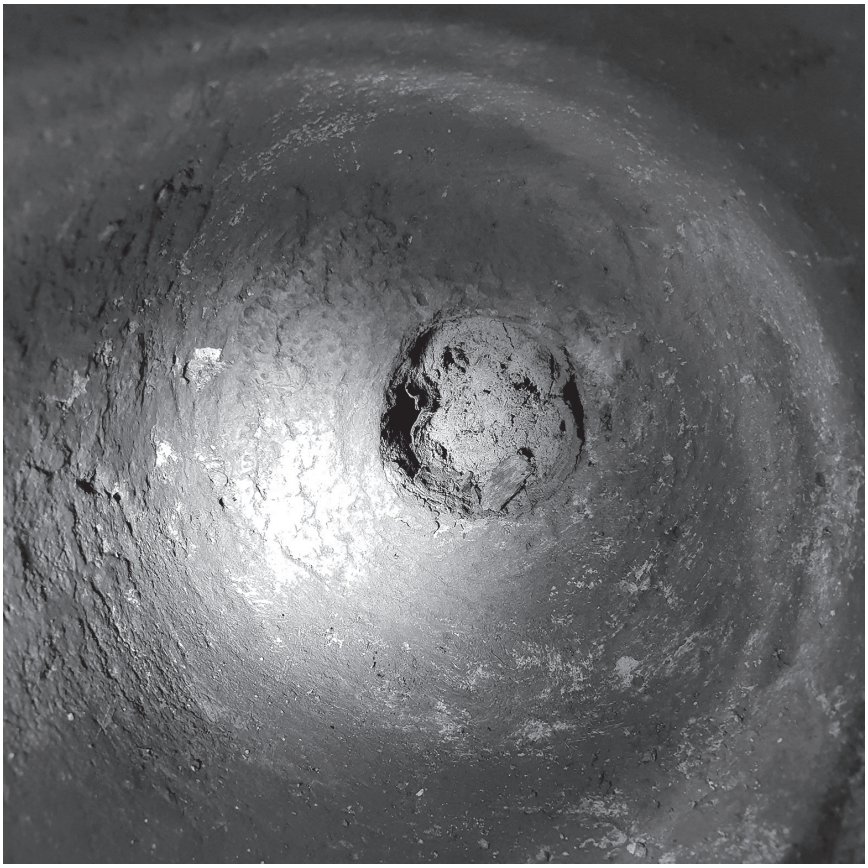

Figure 5 Photograph of the bore of the barrel, showing the presumed remains of a cartouche in the mouth of the powder chamber. The mouth is 4.5 centimetres in diameter. (Staffan von Arbin)

proof that the gun was unloaded at the time of deposition. It should be stated though that the only current evidence for the cannon being loaded is the textile casing itself.[14]

Recent geochemical analysis

Cannon made of copper alloys usually consist of so-called gunmetal, which is a tin-bronze that contains significant amounts of zinc and nickel in order to heighten its durability and make it more long-lasting.[15] Quite surprisingly, recent analysis by means of ICP-MS (Inductively Coupled Plasma Mass Spectrometry) shows that the alloy used in the Marstrand gun is *not* a gunmetal but a highly leaded copper alloy (approximately 14 weight per cent lead) with smaller amounts of tin (approximately 4 weight per cent) and only minor impurities. Among the latter, antimony and arsenic are the most dominant (approximately 1.4 and 0.4 weight per cent respectively). All other trace elements are below 0.1 weight per cent (figure 6).

14 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'.
15 Bayley, *Non-ferrous Metalworking in England*, 105.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

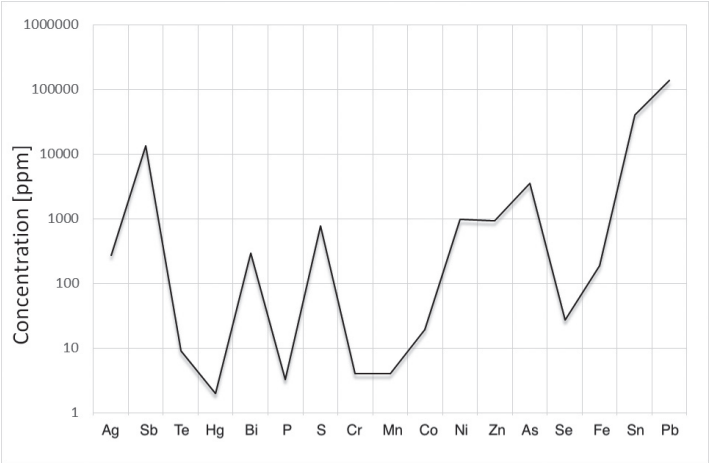

Figure 6 Chemical composition of the cannon from the Marstrand as measured by ICP-MS. Noticeable amounts of lead indicate that it was deliberately added to the compound. Tin amounts are comparatively low for a bronze alloy. Arsenic and antimony stand out from all trace elements indicating the use of fahlores as the source of the copper. (Tobias Skowronek)

The chemistry of the gun suggests that the copper used for its manufacturing was properly smelted, as indicated by the low amounts of sulphur and phosphorus. The characteristic trace-element pattern, with high amounts of antimony, arsenic, and bismuth, indicates that ores known as fahlores were the most likely copper source.[16] Antimony and arsenic harden the copper and would thus be favourable for cannon casting.[17] Alloying the copper with tin would however have made the metal even harder. As stated above, the amounts of tin detected here are quite low. The improved hardness would have been much more significant if the alloy consisted of 10 weight per cent tin or more.[18]

However, the high amounts of lead added to this alloy must have made the material rather unsuitable for gun manufacturing. Lead indeed lowers the overall viscosity of the melt, which also improves the casting properties of the copper alloy,[19] but it makes the alloy brittle and would thus have led to the formation of cracks and, ultimately, the destruction of the gun.[20] Apparently, this was something that later cannon founders were well aware of. Copper-alloy cannon from the sixteenth and seventeenth centuries rarely contain significant amounts of lead, which shows that lead was carefully avoided.[21]

16 The miners' term 'fahlore', deriving from the German word *fahl*, meaning 'pale', was used for describing sulphide mineralizations with a pale and dull appearance. Chemically, fahlores consist of the minerals tennantite and tetrahedrite, which are sulphide copper minerals rich in arsenic and antimony, accompanied by bismuth and nickel. See Hauptmann, *Archaeometallurgy*, 41.

17 Junk, 'Material Properties of Copper Alloys', 156.

18 Rötscher, *Die Maschinenelemente*, 113.

19 Bougarit, 'Late Medieval Copper Alloying Practices', 3063.

20 Felberbaum, 'Microstructure and Embrittlement of Leaded Copper Alloys', 107; Gowland, *The Metallurgy of the Non-ferrous metals*, 132.

21 Forshell, 'The Inception of Copper Mining in Falun', 126–36; Peter Northover, University of Oxford, pers. comm.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Roman copper-alloy statues usually have similar chemical compositions to the Marstrand piece. In the case of Roman statues, however, the appearance of the object was the primary factor of interest, not its material properties.[22] Unless the form of the cannon in this case was considered more important than its actual function, which does not seem very likely, it therefore appears that the negative effects of lead in gun casting were not yet fully understood at the time. A possible explanation would be that tin, which was the most sought-after non-ferrous metal in this period,[23] was just not available at amounts needed for a well-functioning cannon. Lead, which presumably was more easily accessible, may therefore have been used as a cheaper filling material.[24]

The provenance determination of the Marstrand gun must be divided into two parts, namely (1) the origin of the raw materials used for the making of the cannon, and (2) the location of the workshops, as indicated by its chemistry. For copper provenance determination, lead isotope analysis is typically used,[25] but due to the high lead amounts of the gun, the lead isotope ratio will in this case point to the lead source rather than the copper source. However, a comparison of the trace-element composition of the Marstrand piece with the raw copper that circulated in Europe in the late medieval and early modern periods shows strong similarities with the copper produced at Neusohl, today's Banská Bystrica, in present-day Slovakia (figure 7). Fahlores that would produce a copper comparable to the one used for the casting of the gun occur there.[26]

For the provenance of the lead, a comparison of lead isotope ratios reveals a close similarity to lead produced in either the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, or Upper Silesia in the border areas of Poland and Czechia (figure 8). Both locations were in production at the time of the manufacturing of the gun.[27]

Ternary plots of the copper, tin and lead, or tin, lead and zinc contents, are often used to identify workshops.[28] In this case they are, however, unusable as the lead amounts present in the gun go off the scale. Forshell has presented data on hundreds of cannon and church bells, but not one single specimen matches the composition of the Marstrand gun, nor does the unpublished analytical data collected by Northover.[29]

22 Robbiola and Hurtel, 'Standard Nature of the Passive Layers of Buried Archaeological Bronze', 119.

23 Compared with copper, iron or lead, tin occurrences are scarce in Europe. In the medieval period only England and the German-Czech Republic Erzgebirge had substantial tin mining. For an overview of tin sources, see for example Berger et al., 'Isotope Systematics and Chemical Composition of Tin Ingots from Mochlos (Crete)'. Regarding historical mining in the Erzgebirge, see Wagenbreth and Wächtler (eds), *Bergbau im Erzgebirge*. For English tin mining, see Greeves, 'The Devon Tin Industry'.

24 A similar type of cannon recently published in Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno', was possibly made of a similar copper-lead alloy. Spot analysis by means of SEM-EDS was however used to calculate the bulk composition of the alloy and it is thus hard to assess whether results are representative.

25 See for example Niederschlag et al., 'The Determination of Lead Isotope Ratios'.

26 Hauptmann et al., 'The Shipwreck of Bom Jesus'.

27 Kiernan, *The Derbyshire Lead Industry*; Godzik and Woch, *History of Mining in the Olkusz Region*.

28 See for example Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno', 18.

29 Forshell, 'The Inception of Copper Mining in Falun'; Peter Northover, pers. comm.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

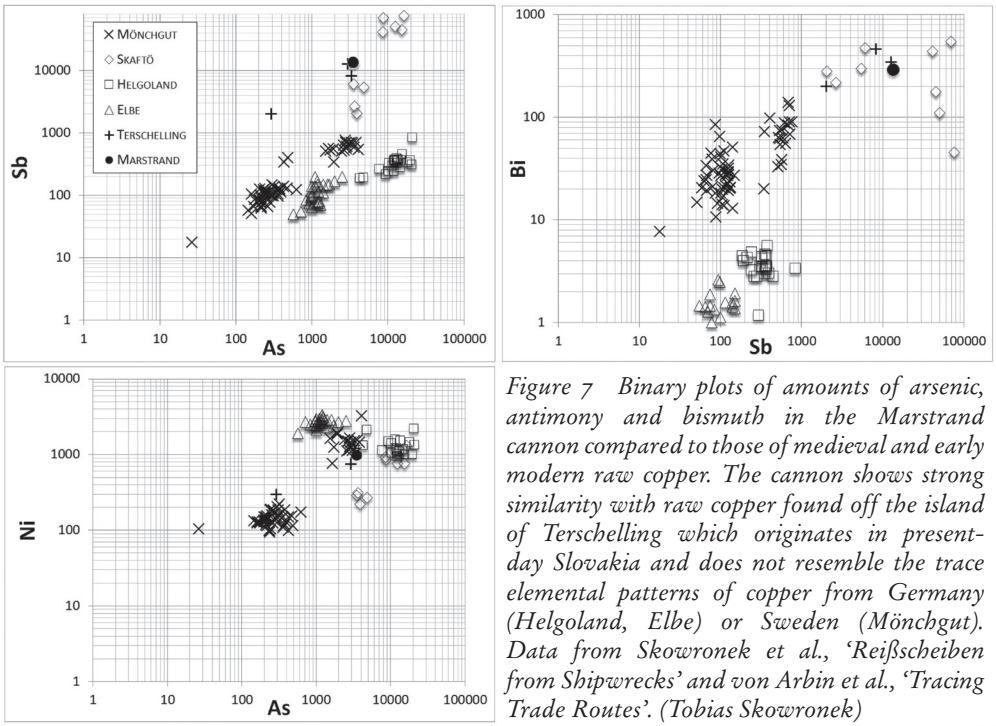

Figure 7 Binary plots of amounts of arsenic, antimony and bismuth in the Marstrand cannon compared to those of medieval and early modern raw copper. The cannon shows strong similarity with raw copper found off the island of Terschelling which originates in present-day Slovakia and does not resemble the trace elemental patterns of copper from Germany (Helgoland, Elbe) or Sweden (Mönchgut). Data from Skowronek et al., 'Reißscheiben from Shipwrecks' and von Arbin et al., 'Tracing Trade Routes'. (Tobias Skowronek)

From the analytical results it is tempting to suggest that casting may have taken place somewhere in eastern Europe. However, since Slovakian copper is known to have travelled a long way in the fifteenth century, a production far away from the copper or lead source is also fully plausible.[30]

The development of shipboard artillery in Europe

Written sources

Our knowledge of the earliest forms of gunpowder weapons and their subsequent development and use in Europe is surprisingly meagre. Documentary evidence does exist, but it is vague and difficult to interpret with any accuracy, a situation not helped by a lack of any form of standard terminology or naming system. To compound the problems there is a lack of accurately dated examples from this early period. This is what makes the Marstrand gun such an extraordinary find. From written sources, it is clear that cannon were used on ships from the earliest period of the introduction of gunpowder weapons into Europe. These early guns were probably not purpose-built for warfare and defence at sea, but ordinary infantry pieces adapted for naval use.[31]

There are a number of fourteenth-century references that record the use of cannon on ships but they rarely, if ever, provide any concrete details.[32] One particular reference illustrates well the difficulties in interpreting these early guns.

30 See for example von Arbin et al., 'Tracing Trade Routes'.

31 Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 27–8.

32 For a summary of some of the earliest European references to guns on ships, see DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery'.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

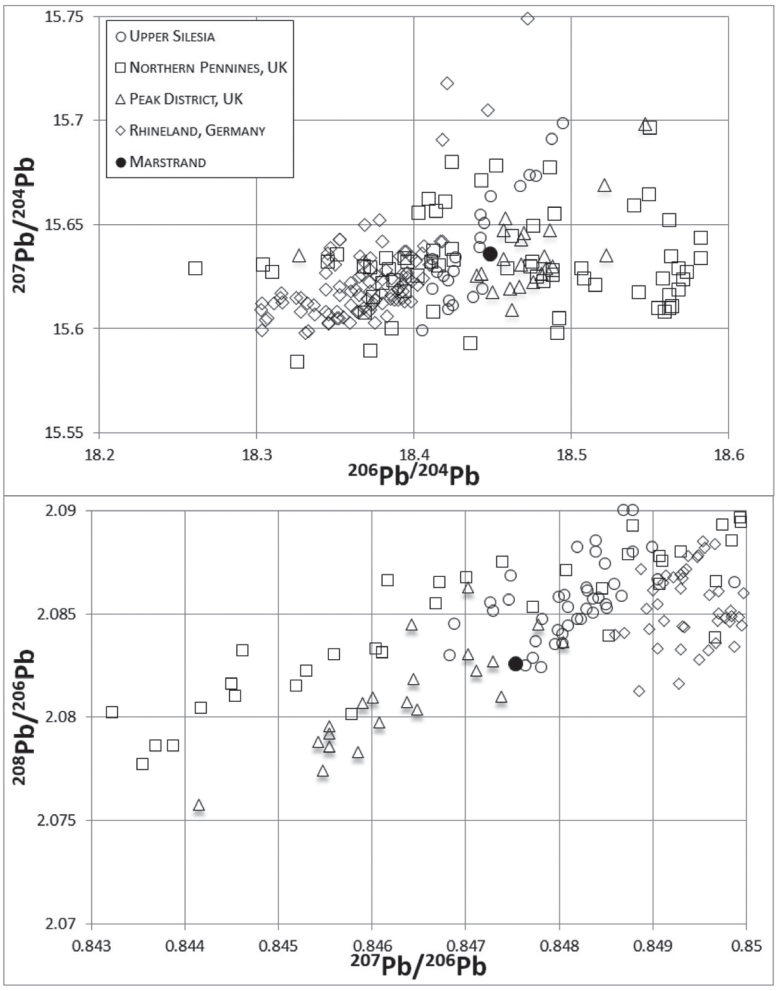

Figure 8 Lead isotope ratios of the cannon in comparison to those of various lead ore occurrences in Europe. The ratios share strong similarities with both the lead ores in the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, and those in Upper Silesia in the border areas of Poland and the Czech Republic. An assignment to one single source is impossible as lead from both sources circulated Europe during the time of the manufacturing of the gun. Data from Rohl, 'Lead Isotope Data'; Cauet, 'Geochimie isotopique du Pb et du S', and Zartmann, et al., 'Lead Isotope Composition of Ore Deposits'. (Tobias Skowronek)

Work carried out between 1337 and 1338 on an English vessel, the *All Hallow's Cog*, included 'a certain iron instrument for firing quarrels [. . .] and lead pellets, with powder, for the defence of the ship'.[33] We know nothing about the form or size of this 'instrument' except that it was made of iron and fired quarrels, that is, large arrows. That early artillery pieces fired arrows is well attested by both documentary evidence and illustrations, such as the cannon depicted in the manuscript *De*

33 Friel, *The Good Ship*, 152.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Nobilitatibus, Sapientiis, et Prudentiis Regum[34] and the associated volume *Pseudo-Aristotle, Secretum Secretorum*[35] of around 1326–27, commonly referred to as the Milemete manuscripts.

From the beginning of the fifteenth century references become more frequent though, just as in the earlier period, they do not provide a great deal of detail of the actual cannon themselves. Friel, working on English sources at the beginning of the fifteenth century, lists 45 ships, which made up the navy of Henry V of England, of which 15 were armed with gunpowder weapons. Little detail is given except that most are listed as having separate powder chambers, indicating that they were breech-loading weapons, and there are occasional references to 'gunstones' showing that they fired stone shot. Of the ships armed with cannon, numbers range from a single piece to the seven guns with 12 chambers on the great ship the *Holy Ghost*.[36]

By the middle of the fifteenth century references do, at last, provide us with details of different types and sizes of cannon. An important source of information are the archives of the dukes of Burgundy, dating from 1363 to the end of the fifteenth century. In 1445 the armament of a galley is described in considerable detail.[37] It includes five guns called *veuglaires* firing stone shot of four *poulces*[38], each having three powder chambers and each to be four *piez* long.[39] In addition, there are two *coulovrine* mounted on a *chevalez* and 12 further hand *coulovrine*. *Veuglaires* have been tentatively identified as medium sized cannon with lengths between 2 and 5 *piez* and bores between 2 and 8.5 *poulces*. *Coulovrine* are small guns ranging from handheld pieces to guns that needed a frame or stand to support them.[40] The inventory also lists 600 pounds of gunpowder.

An important illustrative source for ships' armament towards the end of the fifteenth century is the so-called Warwick pageant. In one image, two cannon, probably breech-loading wrought-iron pieces, are shown mounted in the waist of a ship over the top rail. A second, very similar, image has three guns poking out over the top rail.[41] Though the rear parts of the cannon are obscured, these illustrations indicate that cannon were just additions to the armament of the ship and not fully integrated as would be the case later when gunports were formed in the sides of the hull structure.

An inventory of two English ships, the *Sovereign* and the *Regent*, at the end of the fifteenth century tells us that the former had 161 guns on board while the later had 222. Although these ships were large – the *Regent* was of 600 tons – the large number implies that the individual guns were quite small, and they have thus been interpreted as breech-loading swivel guns.[42] This documentary evidence is backed

34 University of Oxford, Christ Church MS 92.
35 British Library, Add. MS 47680.
36 Friel, *Henry V's Navy*, 191–3.
37 DeVries, 'A 1445 Reference to Shipboard Artillery', 818–29; see also Smith and DeVries, *The Artillery of the Dukes of Burgundy*, 259–60, 343–34.
38 Roughly equivalent to 4 inches or 10 centimetres.
39 Roughly equivalent to 4 feet or 120 centimetres.
40 It is worth pointing out that the name 'culverin', used from the beginning of the sixteenth century, refers to a large cannon which fired a cast-iron shot of 18 pounds.
41 Dillon and St. John Hope, *Pageant of the Life and Death of Richard Beauchamp*, 71, 99.
42 Oppenheim, *Naval Accounts and Inventories.*

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

up by a painting in St Dunstan's church in Snargate in Kent. This illustration of a 'great ship' has been identified by Friel as being the *Regent*, which was built at Reding, some 6 to 8 kilometres from Snargate. Importantly it shows a ship which has 'multiple arches shown in the castles [that] are gunports, designed for small swivel guns – man-killers. By counting the gunports, it is possible to estimate that a ship of this kind would have had around 90 guns in the castles on each side of the ship, 180 in total'.[43]

Archaeological evidence

This documentary evidence can be supported by the finds from three securely dated wrecks. The first, the Cavoli wreck, named after its find-spot off the islet of Cavoli, on the coast of Sicily, has been dated to around 1440. The guns found on the wreck are wrought-iron breech-loading pieces. Unfortunately, no remains of the wooden beds seem to have been preserved. It is not clear how many guns were found; the site map shows nine barrels sections on the seabed with some 12 breech chambers. In addition, several shot of stone and iron, reflecting a variety of bores, were recovered from the site.[44] According to Martín-Bueno, 'Six of the guns were over 3 m long, two measured between 2.45 m and 2.60 m, and there were several smaller pieces.'[45] These guns, like the Marstrand piece, are among the earliest securely dated pieces yet found and confirm that this type of cannon was being used as early as this.

The second is the wreck of the royal Danish ship *Gribshunden*, which sank in 1495 off the coast of south-eastern Sweden (at that time part of Denmark).[46] As of 20 September 2022, 11 gun beds had been lifted from the wreck site. One more bed and two complete cannon are still lying on the seafloor, bringing the total to 14 guns. From the archaeological evidence it can be concluded that the ship was armed with wrought-iron breech-loading cannon of at least two different sizes. The majority are estimated to have been roughly 140 centimetres long with bore in the region of 6.5–8 centimetres, but two of the guns still in situ are significantly longer.[47] As fieldwork on the wreck site is still under way, further excavation may reveal more artillery pieces. Written sources are inconclusive but indicate that the ship may have carried as many as 68 guns in total. A more balanced estimate, however, is that it had between 25 and 35 cannon.[48]

The third, the Zeebrugge wreck, was found off the Belgian coast. Based on the analysis of artefacts from the wreck it appears that the ship sank 'in or after the year 1507, and possibly in or after the year 1521'.[49] The wreck was originally excavated in

43 I. Friel, 'The Great Ship of Snargate', www.ianfriel.co.uk/the-great-ship-of-snargate, accessed 20 Oct. 2021.

44 Martín-Bueno, 'Cavoli: A 15th Century Shipwreck off Sardinia', 33–4.

45 Ibid., 33.

46 For a summary of research until 2019, see Adams and Rönnby, 'The Danish *Griffin*'.

47 Brendan Foley, Lund University, pers. comm. A comprehensive study of the *Gribshunden* guns is currently in preparation by Foley and Smith.

48 Sjöblom, 'Unionskrig och maktkamp', 50–1.

49 Lettany, *The Zeebrugge Shipwreck*, 94. It should be noted that there are a number of finds of wrought-iron breach-loading pieces from shipwrecks that are more or less contemporaneous with the Zeebrugge shipwreck; see, for instance, Adams and Rönnby, 'One of His Majesty's "*Beste Kraffwells*"'; Cazenave de La Roche and Ciacchella, 'The Mortella II Wreck'; Fischer,

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

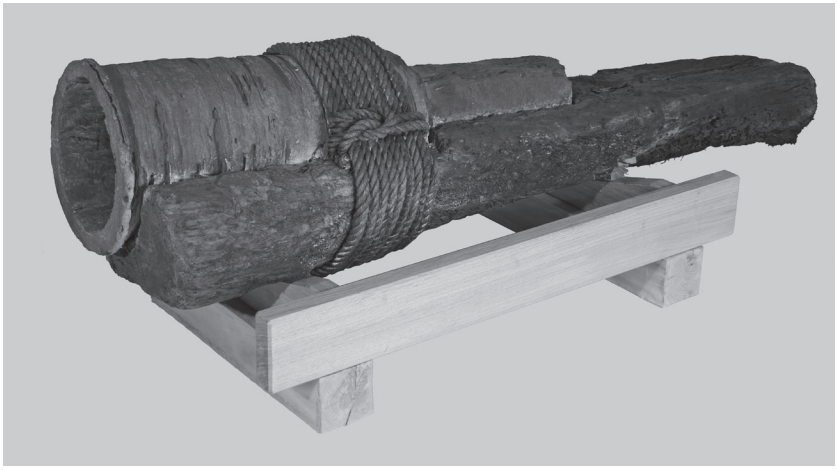

Figure 9 Wrought-iron cannon from the Zeebrugge wreck, resting in its original wooden bed and now on display at the head office of the Maatschappij van de Brugse Zeevaartinrichtingen N.V. (Hans Denis, Flanders Heritage Agency)

the early 1990s but unfortunately very poorly recorded. As many as seven cannon of different types, mostly breech-loading wrought-iron pieces, appear to have been recovered from the wreck site. In addition to the artillery pieces, a large number of stone and iron shot were found and raised. The only gun that is known to have survived is a wrought iron cannon, still resting on its original wooden bed, which is of very similar form, but larger, to the Marstrand find. It is 115 centimetres long with a bore at the muzzle of 29 centimetres and like the Marstrand gun, has a smaller diameter powder chamber. The surviving bed consists of a solid piece of oak timber to which the gun was lashed with ropes. The original ropes were still in place when the cannon was found but have been replaced with modern ones (figure 9).[50]

In addition to the wrecks listed here, there are a number of shipwreck sites with stone shot which may indicate that the vessel carried armament, but the associated cannon have not been located. Stone shot have been found, for instance, on the Skanör cog in Southern Sweden, dated to just after 1382,[51] the IJssel cog of about 1415–20 in Belgium[52], the likely late medieval 'Selør 4' shipwreck in Norway,[53] the Newport ship in Wales from just after 1449,[54] and the Maderö wreck in the Stockholm archipelago, which has recently been dated to after 1467.[55] It should be mentioned that stone shot have been reported also in conjunction with presumed ship timbers of unknown date in Marstrand harbour, just 5 kilometres north-east of the find-spot

'Riddarholmsskeppet'; Mortensen, *Dansk artilleri*, appendix 11, and Redknap, *The Cattewater Wreck.*

50 Lettany, *The Zeebrugge Shipwreck*, 84–90.

51 Alopaeus, 'Koggen från Skanör', 51.

52 Vlierman, *Cogs, Small Cogs, and Boats*, 663. On p. 659 in the same volume, shots are however described as 'sling balls'.

53 Nævestad, 'Lokaliserte middelaldervrak', 199.

54 Nayling and Jones, 'The Newport Medieval Ship', 31.

55 Niklas Eriksson, Stockholm University, pers. comm.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

of the gun presented in this paper.[56]

From this body of evidence, we can make some broad conclusions. The first is that the earliest shipboard artillery was probably quite small. Moreover, at least for the fifteenth century, it appears that most guns were breech loading and made from wrought iron, though there are a few references to guns made of copper alloy. How many cannon a ship might have had is often difficult to answer as it is not always clear just how large the ship referred to was. Up to the first half of the fifteenth century, numbers were probably quite small. Towards the end of the fifteenth century when specialized naval vessels were introduced, great ships carried a very large complement of guns (although by later standards, these would be classed as smaller pieces). The single example from the Zeebrugge wreck shows that cannon similar to the Marstrand piece were used on ships as late as the early sixteenth century.

Other cannon of similar type

As we have seen, the early period of the history of artillery, before about 1500, is an extremely poorly researched area with no established date frameworks, typology or terminology. The main past research tends to be poor and based on a very small numbers of pieces. Scholarly research, right up to the present, often consists of little more than guesswork based on the writers' prejudices and preconceptions. Take for example the Loshult gun, which is frequently dated by its similarity to the Milemete manuscript illustrations to the 1330s. However, we know little about the dating of the Milemete type, for example, it may have been a type which was made for many decades, and the similarity between the illustration and the Loshult piece is not particularly well established.

Similarly, a type of wrought-iron swivel gun has been commonly dated, from its crude appearance, to be fifteenth century. Recent research, however, has shown that they are a sophisticated design, date from the early seventeenth century and were still being made and used in the eighteenth century.[57] Finds from the so-called Anholt wreck were always said to be early pieces, again from their supposed crude look and design, but their gun beds have now been dated by dendrochronology to about 1530.[58] It is also worth noting that cannon shapes and forms can have remarkable longevity. To take an extreme example, a gunner from the *Mary Rose* of the 1540s would easily recognize and be able to fire a cannon from a ship in Nelson's navy of the early nineteenth century.

In looking for comparable examples, the key features of the Marstrand gun are that the outer form follows that of the internal shape with a very marked change in external, and internal, diameter between the barrel and the powder chamber, and that both the barrel and the powder chamber have very thin walls. There are a considerable number, at least 25, surviving small artillery pieces which mirror this shape.[59] Although most of the known similar examples are tentatively dated to the fifteenth century, very few are securely dated or have a firm provenance; the only securely dated example is the piece from Zeebrugge, which, as mentioned, is from

56 See von Arbin, 'Medieval Boat and Ship Finds', 44–5.

57 Smith, 'Wrought-iron Swivel Guns', 104–13.

58 Mortensen, *Dansk artilleri*, Appx. 11.

59 Due to constraints of space, this data, which was compiled by Smith, will be published as an appendix to the corresponding author's forthcoming PhD thesis.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

the early sixteenth century.[60] Unfortunately, it is not at all clear just what this type of gun was called. Smith resorted to calling them 'short muzzle loaders', making it again difficult to pin down their dating or provenance.[61] Intriguingly, the vast majority are made from either wrought or cast iron, the exception being the copper alloy piece from Nyköpingshus, Sweden.[62] So, although there are examples of similar form, they do not help to pin down or corroborate the dating of the Marstrand example.

Just why this type of cannon has a smaller diameter powder chamber has not, as far as we know, been properly explained. However, the likeliest interpretation is that it has to do with the use of a wooden plug to seal the powder in place. Evidence from experimental work over the last two decades is beginning to show that plugs were necessary to ensure that the maximum energy available from the gunpowder was fully exploited.[63] We also have evidence from early illustrations and instructions on loading cannon, the latter contained in the many surviving manuscripts which are today called *Feuerwerksbücher* (firework books), the earliest dating to the middle of the fifteenth century, that show small cannon of somewhat similar form which have a wooden plug inserted and hammered tightly into place before the ball is loaded into the barrel.[64] This feature was used throughout the fifteenth century with dated examples of cannon loaded in this way from the 1470s and 1480s.[65]

Conflict at sea in the Middle Ages

The Marstrand gun appears to have been loaded and thus prepared for use. Whether this also means that that the carrying vessel was involved in an actual encounter at the time of foundering however remains unclear. A large proportion of the cannon salvaged from shipwrecks of later periods have proved to be loaded, which could indicate that this was common practice during transport.[66] Whether this was the case also in the fourteenth century is of course highly uncertain. Moreover, the carrying of armament does not necessarily imply that it was a military vessel per se. It is, in fact, questionable whether it is even possible to make a clear distinction between merchant and naval sailing ships during the fourteenth century as there appear to have been little, if any, significant structural differences between ships engaged in warfare and those engaged in trade. Instead, large vessels for open sea navigation often served the dual purpose of cargo carriers and warships, which typically meant

60 There is a further possible example from the late fourteenth century, namely the gun from the Old Castle in Grodno in Poland, which is dated by means of stratigraphy. See Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno'.

61 Smith, 'Towards a New Typology for Wrought-iron Ordnance', 13–14.

62 Blomberg, 'Bronskanonen från Nyköpingshus'.

63 See for example the reports of the HO Medieval Gunpowder Research Group, https://ahc.leeds.ac.uk/downloads/download/35/ho_medieval_gunpowder_research_group, accessed 20 Oct. 2021.

64 See Leng, *Anleitung Schiesspulver zu bereiten,* 84–7, and Müller, 'The Firework Book', 64–7.

65 See for example the large bronze cannon *Die Kateri* in the collection of the Musée de l'Armée, Paris, which is dated 1487.

66 There are plenty of examples of loaded cannon being raised from wrecks. For some sixteenth century examples see Redknap, *The Cattewater Wreck*; Davenport and Burns, *A 16th Century Wreck off the Island of Alderney*, and Hildred (ed.), *Weapons of Warre* (though the *Mary Rose* was prepared for action).

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

that they were acquired and equipped for warfare whenever the need arose.[67]

The development of large, purpose-built ships of war mainly took place in the later fifteenth century and was largely a result of the increased importance of cannon in naval warfare. From the early sixteenth century onwards, such ships were typically equipped with gunports in their hull sides which enabled the deployment of heavier artillery pieces with better precision and higher penetrative power. Their more rigid carvel construction, a shipbuilding technique originally developed along the Mediterranean coast, also made them better suited to withstand intense artillery fire from enemy ships. This development would eventually change the whole approach to sea combat, as boarding was gradually becoming less important. Instead, combat between ships at sail came to rely largely on artillery firing from longer distances, a practice that ultimately evolved into the famous broadside tactics of the sixteenth to nineteenth centuries.[68]

In the fourteenth century, however, battles between ships at sea were still being fought in the traditional manner, which was highly influenced by combat tactics on the ground. This meant that enemy ships were essentially approached in the same way as castles and other terrestrial fortifications. The only major difference was that combatants in this case were moving by means of ships on the water, and not by foot or on the back of horses. The idea was to come up against, or alongside, the enemy vessel and try to insert combatants aboard that vessel in order to fight and kill or capture its crew and seize it. The influence of land combat on warfare at sea is evident also in ship design, as big ships were often equipped with so-called castles fore and aft in the hull, as well as high up in the mast. Castles, first evidenced in the mid-twelfth century, enabled soldiers and mariners to throw and shoot different types of projectiles into the hull of an enemy vessel prior to and during boarding.[69]

Early shipboard artillery like the Marstrand piece are not likely to have had the capacity to cause any major damage to an enemy ship, let alone to sink it. This was however not their intended purpose. Instead, they were used mainly as anti-personnel weapons, aiming to put the crew of the opposing vessel out of action. Similarly, of course, cannon could also be used for defending the carrying vessel against approaching enemy ships seeking to board. Fired from either of the castles, their stone shots would have created a potentially deadly mix of stone and wood splinters when hitting the superstructure of the opposing vessel, likely resulting in severe injuries and fatalities among its crew. The tactical advantages of firearms compared to traditional handheld close-combat weapons were, in other words, significant. These advantages were of course even bigger if the encountered vessel did not carry firearms itself. [70]

Armed conflict often spilled over on civil trade, making merchant ships legitimate targets for capture and plunder by warring parties. The dividing line between

67 See for example Bill, 'Scandinavian Warships and Naval Power', 50; Eriksson, '*Gribshunden*', 19; Rose, *Medieval Naval Warfare*, 1–2; Runyan, 'The Cog as Warship', 51–3.

68 DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', 395–6; Eriksson, '*Gribshunden*', 20.

69 Eriksson, '*Gribshunden*', 20; Bill, 'Scandinavian Warships and Naval Power'45; Friel, *The Good Ship*, 141–2.

70 Friel, *The Good Ship*, 143–6; DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', 389, 393; Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 31.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

licenced privateering and outright piracy was however not always clear or easily distinguishable in this period, and infringements were common.[71] Not least the much-strained trade relations between the Hansards and merchants from England and the Netherlands resulted in recurrent unwarranted excesses by all parties.[72] It has been said about Europe in the fourteenth and fifteenth centuries that 'Even in peacetime, there was not much peace at sea.'[73] The sea was widely regarded as lawless territory, and for the medieval seafarer the fear of being attacked by pirates was always very real. European coastal waters are known to have been severely plagued by pirates, in the late fourteenth century most notably by the so-called *Vitalienbrüder* who lurked off the North European Atlantic coast, in the North Sea, the Skagerrak and the Kattegat, the Danish Straits and the Baltic Sea for merchant vessels with valuable cargoes to raid and capture.[74]

As can be seen, there was every reason for ships engaged in the transport of merchant goods in this period to carry gunpowder weapons, even if they were not themselves actively taking part in an armed conflict. Finds of stone shot on wrecks of presumed merchant ships from the late fourteenth and fifteenth centuries may suggest that armament was more common on civilian vessels in this period than revealed by written sources. Most merchant vessels were, however, probably poorly prepared for combat at sea, with crews lacking proper training or access to more sophisticated weapons. On its own, such a vessel would thus be an easy prey for any hostile power or party. In order to decrease the risk of pirate or any other armed attack on civilian shipping it therefore became increasingly common to travel in convoys, often escorted by one or several more heavily armed ships.[75]

Geographical and historical setting

The findspot of the Marstrand gun is hardly coincidental. As stated, the gun was discovered in open sea, in what could be described as the approaches to Marstrand, initially a sheltered natural harbour which, presumably over the course of the fourteenth century, evolved into one of the major towns of what at that time constituted the southern part of Norway. The growing importance of Marstrand to north European maritime trade in this period is largely linked to the so-called *ummeland* voyaging, that is, the circumnavigation of the Skaw by western European seafarers. This route had long been avoided due to the exposed and shallow western Jutland coastline with its shifting sandbars and dangerous currents. This however changed sometime during the first part of the twelfth century, as the main maritime gateway between east and west at that time, the Limfjord strait which used to divide

71 As pointed out by Pitcaithly in ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 40, the use of the word 'privateering' may be somewhat anachronistic in this historical context as it did not enter the English language until the mid-seventeenth century. This coincides roughly with the development of the modern legal concept of privateering. In absence of a more precise terminology, we have however decided to stick with this term.

72 See for example Rose, *Medieval Naval Warfare*, 73.

73 Rodger, *The Safeguard of the Sea*, 115.

74 Pitcaithly, ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 137–76.

75 Dollinger, *The German Hansa*, 146–8; see also Waldus et al., 'The IJsselcog Project', 490–1, who suggest that the early fifteenth-century IJsselcog may have served as an escort vessel during convoying.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Jutland into a northerly and a southerly part, silted up in its western inlet. For vessels that were forced to take this new route, Marstrand was the natural landing point on this part of the then Norwegian coast.[76]

As one of the most renowned natural harbours, and later town harbours in the so-called Viken region, Marstrand soon became one of the major maritime junctions on the southern Norwegian coast. Here, merchants and mariners from different parts of Europe mixed with local burghers, fishermen, and friars from the island's Franciscan convent. However, as evidenced by written sources, this co-existence was complex. As previously mentioned, relations between the Netherlands, England and the Hanseatic League were often strained, sometimes resulting in open confrontation between opposing ships' crews. Similarly, in the fourteenth century, the Norwegians were alternately feuding with England and the Hansards, and the king's bailiffs were constantly accused of the illegitimate capturing of vessels and cargoes. Written sources show that many such incidents took place in the vicinity of the harbour of Marstrand.[77]

There are also a few episodes related to Marstrand in this period that must have involved larger numbers of more heavily armed vessels, the most obvious being in 1368, during the so-called Second Hanseatic War, when a mighty coalition consisting of Sweden, Mecklenburg, Holstein and a large number of Hanse towns sent out a large fleet against Denmark and Norway.[78] One contingent, mainly consisting of ships from Kampen and the western European merchant towns, raided the coast from Rogaland in western Norway down to the river Göta älv at the then Swedish border. At Marstrand, they burnt down the entire town, the castle, and the friary with its church, according to a royal complaint issued in 1370. According to the same source, the aggressors went on to burn the islands of Tjörn and Hisingen, the town of Kungahälla and the Bohus fortress on the river Nordre älv, the town of Lödöse with its church and its castle, and a large number of farmsteads and villages.[79]

Moreover, documentary evidence suggests that the waters of southern Norway were heavily infested by pirates in the Middle Ages.[80] It is hardly surprising that several mentions of piracy are associated with Marstrand. The earliest occur in two related treatises dated 25 and 28 April 1293, according to which merchants from the towns of Stavoren and Kampen at Pentecost the year before had captured some pirates near Marstrand. The pirates were brought before the deputy of King Eric II of Norway who sentenced them to death for their alleged misdeeds. Apparently, however, the king was unhappy with the merchants' interference with domestic legal matters.[81] In the following centuries, several cases of piracy or pirate-like activity unfolded in the vicinity of Marstrand according to the sources.[82]

---

76 See von Arbin, '*Ummeland* Voyaging'.

77 Bugge, 'Norge og de britiske øer i Middelalderen', 324–6; Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 11–15.

78 Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 13–14.

79 Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, no. 9730, https://sok.riksarkivet.se/SDHK, accessed 6 Jan. 2023.

80 Stylegar et al., 'Pirates and Merchants'.

81 *Diplomatarium Norvegicum*, Nos. 21 and 22, https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html, accessed 6 Jan. 2023.

82 Hörman, 'Några drag ur forna tiders sjömansliv'; Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 64–7; Lönnroth, 'Bohusläns medeltid', 130–1.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Some of the incidents that occurred in the late fourteenth century are specifically related to the *Vitalienbrüder*. A written English complaint of 1405 details 22 incidents between the years 1395 and 1401 where English merchant ships suffered from pirate attack along the coasts of Norway and Denmark. At least four of these incidents appear to have taken place off Marstrand in 1395 and involved the infamous *Vitalienbrüder* captains Gödeke Michels, Klaus Scheld, and Klaus Störtebeker. The complaint even gives us the names of the raided vessels as well as the type and value of the captured goods. From the ships *Friday*, *Margaret*, *Nicholas* and *Isabel*, which all came originally from Cley on the north Norfolk coast and thus appear to have travelled together in a convoy, 'artillery, furniture, and salt fish' were taken to a total value of 1,626 nobles.[83] Two years later, in 1397, the *Vitalienbrüder* managed to raid no less than 13 vessels that were lying in the harbour of Marstrand.[84]

Concluding remarks

The Marstrand find represents a major leap forward in our knowledge regarding early gunpowder weapons, their use and development. Cannon of similar type have often been attributed to the fifteenth century, although dates are mostly very uncertain due to lack of contextual information. The dating by radiocarbon analysis of the Marstrand gun establishes that this design originated in the fourteenth century. Almost all the other known specimens come from land sites, supporting the theory that the same cannon were used on ships as on land in this period. Although, a possible difference between land and sea artillery might have been in the type of bed or carriage used to support and manoeuvre the piece, we do not have any evidence at all. In addition to the Zeebrugge cannon, there are similar cannon with surviving beds in the Musée d'Art et d'Histoire in La Neuveville, Switzerland, and Cardiff Castle in Wales, which appear to have been mounted on a swivel. They may thus give us an idea of what the bed for the Marstrand piece may have looked like.[85]

Just why the Marstrand cannon had a smaller powder chamber than the bore of the barrel is possibly explained by the way the piece was loaded. The process of loading a cannon in the early decades of the fifteenth century is given in the *Feuerwerksbücher*. Loading began by putting the powder into the chamber. A wooden plug was then inserted into the front end of the powder chamber and hammered tightly in place. The ball, which in this case was most likely made of stone, was then loaded, and secured in place with small, wooden wedges. This was followed by pushing a strip of fabric between the inner wall of the barrel and the ball in order to seal it completely.[86] The *Feuerwerksbücher*, however, do not mention the use of textile casings, or cartouches, for the powder. The earliest references in Europe to such casings date to the 1470/80s.[87] That the Marstrand cannon provides evidence of their use already in the fourteenth century is thus of great interest.

---

83 Pitcaithly, ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 156–60, see also table 4.

84 Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 66.

85 For the La Neuveville gun, see Deuchler, *Die Burgunderbeute*, 326. The Cardiff piece has, to our knowledge, not been published.

86 Müller, 'The Firework Book', 64–7.

87 They are shown in several MS, especially those by Diebold Schilling chronicling the history of the Swiss Cantons. For example see Burgerbibliothek, Bern, Mss.h.h.I.1: Diebold Schilling, Amtliche Berner Chronik, vol. 1.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

The geochemical analyses reveal that the chemical composition of the copper alloy used for the casting of the gun was far from optimal. The unusually high amount of lead would have made the metal brittle, which implies that the cannon would eventually have been damaged during use. Not only does this suggest that the makers of the cannon did not properly recognize the properties of the alloy; it may also indicate that the gun was fairly new and only sparsely used when it ended up on the seafloor. The analyses show that the copper is most likely a *fahlore*, mined in the region of Banská Bystrica (the former Neusohl) in the central part of present-day Slovakia, whereas the lead might come from either the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, or Upper Silesia in the border region between Poland and the Czechia.

The purpose of listing some of the written sources relating to Marstrand in the medieval period has not primarily been to try to pinpoint any particular occasion during which the cannon may have ended up on the seafloor. Rather, we have sought to illustrate the important role that Marstrand appears to have played in north European navigation in this period, at the same time underlining the prevalent geopolitical situation which made the arming of vessels, even those involved in trade, increasingly important. However, in order to learn more about the historical circumstances of the Marstrand find, we suggest a more thorough underwater archaeological survey of the find-spot. Despite the likely poor preservation conditions, it should be possible to trace further shipwreck material in the area. Not only could this help obtain a better dating of the wrecking event, but also provide a possible provenance of the vessel.

Acknowledgements

The authors are deeply indebted to Bohusläns museum for permitting us to sample and record the Marstrand gun in 2021/22, despite Covid-19 restrictions. A special thanks is due to Ingela Lundin for her assistance in conjunction with sampling and recording. We are likewise indebted to Bengt Westergaard, Arkeologerna/Statens historiska museer, for help with laser scanning of the cannon; Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden, for assisting with 3D modelling and illustrations; Magnus Krook, for the translation from Latin to Swedish of medieval diplomas concerning Marstrand, and Marnix Pieters, Flanders Heritage Agency, for making it possible for us to use the photo of the Zeebrugge cannon in this publication. Furthermore, Brendan Foley, Lund university, and Niklas Eriksson, Stockholm University, are thanked for kindly sharing their ongoing unpublished research with us. We would also like to thank the peer reviewer for their useful comments.

Staffan von Arbin is a maritime archaeologist who has worked with underwater contract archaeology and cultural heritage management at the regional Bohusläns museum in Uddevalla, Sweden, for more than 15 years. Currently, he is a PhD student at the University of Gothenburg. His research concerns the medieval maritime transport geography of the former Norwegian province of Bohuslän.

Kay Douglas Smith (formerly Robert Douglas Smith) is an independent consultant on historical artillery who spent 15 years as Head of Conservation with the Royal Armouries, Great Britain. She specializes in artillery from earliest times till 1600 and has a particular interest in early gunpowder. Her published works include several books and many papers on the subject.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Tobias B. Skowronek is a post-doctoral researcher at the Technical University of Georg Agricola, Germany, whose specialism is the analysis of later medieval and early modern non-ferrous metals. He is currently working on the relationships between European metal industries in the transatlantic economies of the early modern period.

References

Adams, J. and J. Rönnby, 'One of His Majesty's "*Beste Kraffwells*": The wreck of an early carvel-built ship at Franska Sternarna [*sic*], Sweden', *International Journal of Nautical Archaeology*, 42:1 (2013), 103–17

— and —, 'The Danish *Griffin*: The wreck of an early modern royal carvel of 1495', *International Journal of Nautical Archaeology,* 51:1 (2022), 46–72

Alopaeus, H., 'Koggen från Skanör', *Populär Arkeologi,* 2 (1996), 48–51

Bayley, J., 'Non-ferrous Metalworking in England: Late Iron Age to early medieval', unpublished PhD thesis (University College London, 1992)

Berger, D., J. S. Soles, A. R. Giumlia-Mair, G. Brügmann, E. Galili, N. Lockhoff and E. Pernicka, 'Isotope Systematics and Chemical Composition of Tin Ingots from Mochlos (Crete) and Other Late Bronze Age Sites in the Eastern Mediterranean Sea: An ultimate key to tin provenance?', *PLoS ONE,* 14:6 (2019), https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218326

Bill, J., 'Scandinavian Warships and Naval Power', in J. B. Hattendorf and R. W. Unger (eds), *War at Sea in the Middle Ages and Renaissance* (Woodbridge, 2003), 35–51

Blomberg, C. G., 'Bronskanonen från Nyköpingshus', in *Sörmlandsbygden 1974* (Nyköping, 1974), 46–53

Bougarit, D., and N. Thomas, 'Late Medieval Copper Alloying Practices: A view from a Parisian workshop of the 14th century AD', *Journal of Archaeological Science,* 39:10 (2012), 3063–70

Bugge, A., 'Norge og de britiske øer i middelalderen', *Historisk tidsskrift,* 5:2 (1914), 299–378

Cazenave de la Roche, A., and F. Ciacchella, 'The Mortella II Wreck, a Genoese Merchantman Sunk in 1527 in Corsica (Saint-Florent, France): A preliminary assessment of the site, hull structures and artefacts', *Heritage,* 6 (2023), 1028–68

Cauet, S., 'Geochimie isotopique du Pb et du S', in A. Herbosch, S. Cauet and A. Preat (eds), *Recherche de metallotectes de nature geochimique pour la prospection des gites Pb–Zn Belges* (Brussels, 1983), 1–67

Davenport, T. and R. Burns, 'A 16th Century Wreck off the Island of Alderney', in M. Bound (ed.), *The Archaeology of Ships of War* (Oswestry, 1995), 30–40

Deuchler, F., *Die Burgunderbeute: Inventar der Beutestücke aus den schlachten von Grandson, Murten und Nancy 1476/1477* (Bern, 1963)

DeVries, K., 'A 1445 Reference to Shipboard Artillery', *Technology and Culture,* 31:4 (1990), 818–29

—, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', *Mariner's Mirror*, 84:4 (1998), 389–99

Dillon, V., and W. H. St John Hope, *Pageant of the Life and Death of Richard Beauchamp Earl of Warwick* (London, 1914)

Dollinger, P., *The German Hansa* (London and Basingstoke, 1970)

Eriksson, N., '*Gribshunden*: medeltidens modernaste skepp', in *Gribshunden 1495: Medeltidens modernaste skepp. Blekingeboken 2019* (Karlskrona, 2019), 11–39

Ernfridsson, E., 'Analys av laddning i kanon. SVK nr: A0186', unpublished report (Studio Västsvensk Konservering, 2004)

Fischer, A., 'Riddarholmsskeppet: En skeppsarkeologisk beskrivning och bedömning', unpublished BA thesis (Stockholm University, 1983)

Forshell, H., *The Inception of Copper Mining in Falun: Relation between element composition in copper artifacts, mining and manufacturing technology and historic development with particular emphasis on copper from the Falu mine* (Stockholm, 1992)

Felberbaum, L., 'Microstructure and Embrittlement of Leaded Copper Alloys', unpublished

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

PhD thesis (École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2005)
Friel, I., *The Good Ship: Ships, shipbuilding and technology in England 1200–1520* (Baltimore, 1995)
—, *Henry V's Navy: The Sea-road to Agincourt and Conquest 1413–1422* (Stroud, 2015)
Godzik, B., and M. W. Woch, 'History of Mining in the Olkusz Region', in B. Godzik (ed.), *Natural and Historcal Values of the Olkusz Ore-bearing Region* (Krakow, 2015), 29–37
Gowland, W., *The Metallurgy of the Non-ferrous Metals* (London, 1914)
Greeves, T., 'The Devon Tin Industry 1450–1750: An Archaeological and Historical Survey', unpublished PhD thesis (University of Exeter, 1981)
Hauptmann, A., *Archaeometallurgy: Materials science aspects* (Cham, 2020)
—, G. Schneider and C. Bartels, 'The Shipwreck of Bom Jesus, AD 1533: Fugger copper in Namibia', *Journal of African Archaeology,* 14:2 (2016), 184–207
Hildred, A. (ed.), *Weapons of Warre: The armaments of the 'Mary Rose'* (Portsmouth, 2011)
Hörman, E., 'Några drag ur forna tiders sjömansliv', *Göteborgs handels- och sjöfarts-tidning*, 4 Jan. 1919
Junk, M., 'Material Properties of Copper Alloys Containing Arsenic, Antimony, and Bismuth: The Material of Early Bronze Age Ingot Torques', unpublished PhD thesis (Technical University of Freiberg, 2003)
Kiernan, D., *The Derbyshire Lead Industry in the 16th Century* (Chesterfield, 1989)
Krantz, C., *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk: Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587* (Göteborg, 1919)
Leng, R., *Anleitung Schiesspulver zu bereiten, Buchsen zu laden und zu beschiessen*, (Wiesbaden, 2000)
Lettany, H., *The Zeebrugge Shipwreck: A forgotten early sixteenth-century merchantman discovered off the Belgian coast* (Oxford, 2018)
Lindblom, T., 'Analys av svartkrut från skeppet *Kronan*', unpublished report (Celsius Materialteknik, 1997)
Lönnroth, E., 'Bohusläns medeltid', in E. Lönnroth (ed.), *Bohusläns historia* (Stockholm, Gothenburg and Uppsala, 1963), 79–146
Martín-Bueno, M., 'Cavoli: A 15th-centuryshipwreck off Sardinia', in M. Bound (ed.), *Excavating Ships of War* (Oswestry, 1998), 33–4
Mortensen, M. H., *Dansk artilleri ind til 1600* (København, 1999)
Müller, A. E. W., 'The Firework Book: An edition, translation, and analysis of Royal Armouries MS. I.34 as an example of tradition and change in fifteenth-century gunpowder technology', unpublished PhD thesis (University of Huddersfield, 2019)
Nayling, N., and T. Jones, 'The Newport Medieval Ship: Archaeological analysis of a 15th-century merchant ship', in E. T. Jones and R. Stone (eds), *The World of the Newport Medieval Ship: Trade, politics and shipping in the mid-fifteenth century* (Cardiff, 2018), 19–35
Niederschlag, E., E. Pernicka, T. Siefert, and M. Bartelheim, 'The Determination of Lead Isotope Ratios by Multiple Collector ICP-MS: A case study of early Bronze Age Artefacts and their possible relation with ore deposits of the Erzgebirge', *Archaeometry,* 45:1 (2003), 61–100
Norris, J., *Early Gunpowder Artillery c. 1300–1600* (Ramsbury, 2003)
Nyström, I., 'Konserveringsrapport bronskanon. Dnr. NOK 00152-2004', unpublished report (Studio Västsvensk Konservering, 2006)
Nævestad, D., 'Lokaliserte middelaldervrak i Øst-Norge: Oversikt og status for kyststrekningen fa svenskegrensen til Rogaland', in *Norsk Sjøfartsmuseum Årbok 1998*, (Oslo, 1999), 159–207
Oppenheim, M., *Naval Accounts and Inventories of the Reign of Henry VII 1485–8 and 1495–7* (London, 1896)
Pitcaithly, W. M. E., ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor": The role played by violence at sea in relations between England and the Hanse towns, 1385–1420', unpublished PhD thesis (University of Exeter, 2011)
Redknap, M., *The Cattewater Wreck: The investigation of an armed vessel of the early sixteenth century* (Oxford, 1984)

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 2 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Robbiola, L., and L.-P. Hurtel, 'Standard Nature of the Passive Layers of Buried Archaeological Bronze: The example of two Roman half-length portraits', in I. MacLeod, S. Pennec and L. Robbiola (eds), *METAL 95: International Conference on Metals Conservation* (London, 1997), 109–17

Rodger, N. A. M., *The Safeguard of the Sea: A naval history of Britain 660–1649* (London, 1998)

Rohl, B. M., 'Lead Isotope Data from the Isotrace Laboratory, Oxford: Archaeometry Data Base 2, Galena from Britain and Ireland, *Archaeometry*, 38 (1996), 165–80

Rose, S., *Medieval Naval Warfare 1000–1500* (London and New York, 2002)

Runyan, T. J., 'The Cog as Warship', in R. Gardiner (ed.), *Cogs, Caravels and Galleons: The Sailing Ship 1000–1650* (London, 1994), 47–58

Rötscher, F., *Die Maschinenelemente* (Berlin and Heidelberg, 1929)

Sjöblom, I., 'Unionskrig och maktkamp: *Gribshunden* i källorna', in *Gribshunden 1495: Medeltidens modernaste skepp. Blekingeboken 2019* (Karlskrona, 2019), 41–53

Skowronek, T., A. Hauptmann, M. Segschneider, J. Auer, S. von Arbin, A. Maass, A. Pappot, T. Maarleveld and N. Brink, 'Reißscheiben from Shipwrecks as an Indicator for Copper Qualities Produced in the Major Middle and North European Mining Districts During the Late Medieval and Early Modern Period 15th–17th Century AD', *Journal of Archaeological Science: Reports,* 39 (2021), https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2021.103155

Smith, R. D., 'Towards a New Typology for Wrought Iron Ordnance', *International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploratio*n, 17:1 (1988), 5–16

—, 'Wrought-iron Swivel Guns', in M. Bound (ed.), *The Archaeology of Ships of War* (Oswestry, 1995), 104–13

—, and K. DeVries, *The Artillery of the Dukes of Burgundy 1363–1475* (Woodbrdige, 2005)

Stylegar, F.-A., P. Nymoen and G. Eikli, 'Pirates and Merchants: Hanse Traders and Victual Brothers in Skjernesund and Other Outports of Southernmost Norway in the Early Fifteenth Century', *AmS-Skrifter,* 27 (2019), 245–57

Vlierman, K., *Cogs, Small Cogs, and Boats: The thirteenth- until sixteenth-century Dutch and Flemish archaeological finds from the Hanseatic shipbuilding tradition seen in a broader perspective,* vol. 2 (Zwolle, 2021)

Von Arbin, S., 'Arkeologisk efterundersökning av fyndplats för bronskanon, Lycke socken, Kungälvs kommun, Bohuslän. Dnr 488/02 K', unpublished report (Bohusläns museum, 2002)

—, 'Marinarkeologi i Västerhavet', in K. Streiffert Eikeland and M. Miller (eds), *En maritim värld – från stenåldern till idag* (Lindome, 2013), 68–74

—, '*Ummeland* Voyaging, Maritime 'Monks', and the Emergence of the Town of Marstrand', *META: Historiskarkeologisk tidskrift*, (2021), 185–214

—, 'Medieval Boat and Ship Finds from the Former Norwegian Province of Bohuslän: Presentation and Analysis', *Revue de l'Archéologie du Bateau,* 3 (2022), 9–58

—, T. Skowronek, A. Daly, T. Brorsson, S. Isaksson and T. Seir, 'Tracing Trade Routes: Examining the cargoes of the 15th century Skaftö wreck', *International Journal of Nautical Archaeology,* 51:1 (2022), 112–44

Wagenbreth, O., and E. Wächtler (eds), *Bergbau im Erzgebirge: Technische Denkmale und Geschichte* (Leipzig, 1990)

Waldus, W. B., J. F. Verweij, H. M. van der Velde, A. F. L. van Holk and S. E. Vos, 'The IJsselcog Project: From excavation to 3D reconstruction', *International Journal of Nautical Archaeology,* 48:2 (2019), 466–94

Żabiński, G., P. Strzyż, T. Goryczka, K. Aniołek and E. Miśta-Jakubowska, 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno: An example of early firearms from eastern Europe', *Heritage Science,* 9:67 (2021), https://doi.org/10.1186/s40494-021-00534-z

Zartmann, R. E., J. Pawlowska, and Z. Rubinowski, 'Lead Isotope Composition of Ore Deposits from the Silesia-Cracow Mining District: Research on the genesis of zinc-lead deposits of Upper Silesia, Poland', *Prace Instytutu Geologicznego,* 95 (1979), 133–51

Anki Lundblad
Anna Rönnblom
Helena Palm
Mia Andersson
Lena Johansson
Lennart Jörnlid
Linnea Larsson
Sofia Linde
& Sofia Sundqvist
KUNGÄLVS KONSTNÄRSKOLLEKTIV
Strandverket
/Marstrand
23 sept.
2 okt.
Alla dagar 12.00-17.00
VERNISSAGE
fredag 23 sept. kl.17.00
SEXTON ÖGON
Välkommen till utställningen SEXTON ÖGON på STRANDVERKET Marstrand med Kungälvs konstnärskollektiv.
Vi utlovar en kraftfull och bred utställning att njuta av - i en fantasisk miljö.
Det är med värme vi välkomnar till denna iögonfallande utställning.
Öppettider
24-30/8 kl 11-16
25/8 Vernissage från kl 17, livemusik med bandet:
Two Shades of Grey
/ Sofia Linde, Helena Palm, Lena Johanson, Linnea Larsson, Anna Rönnblom, Mia Anderssson, Anki Lundblad samt gästutställare Sofia Sundkvist

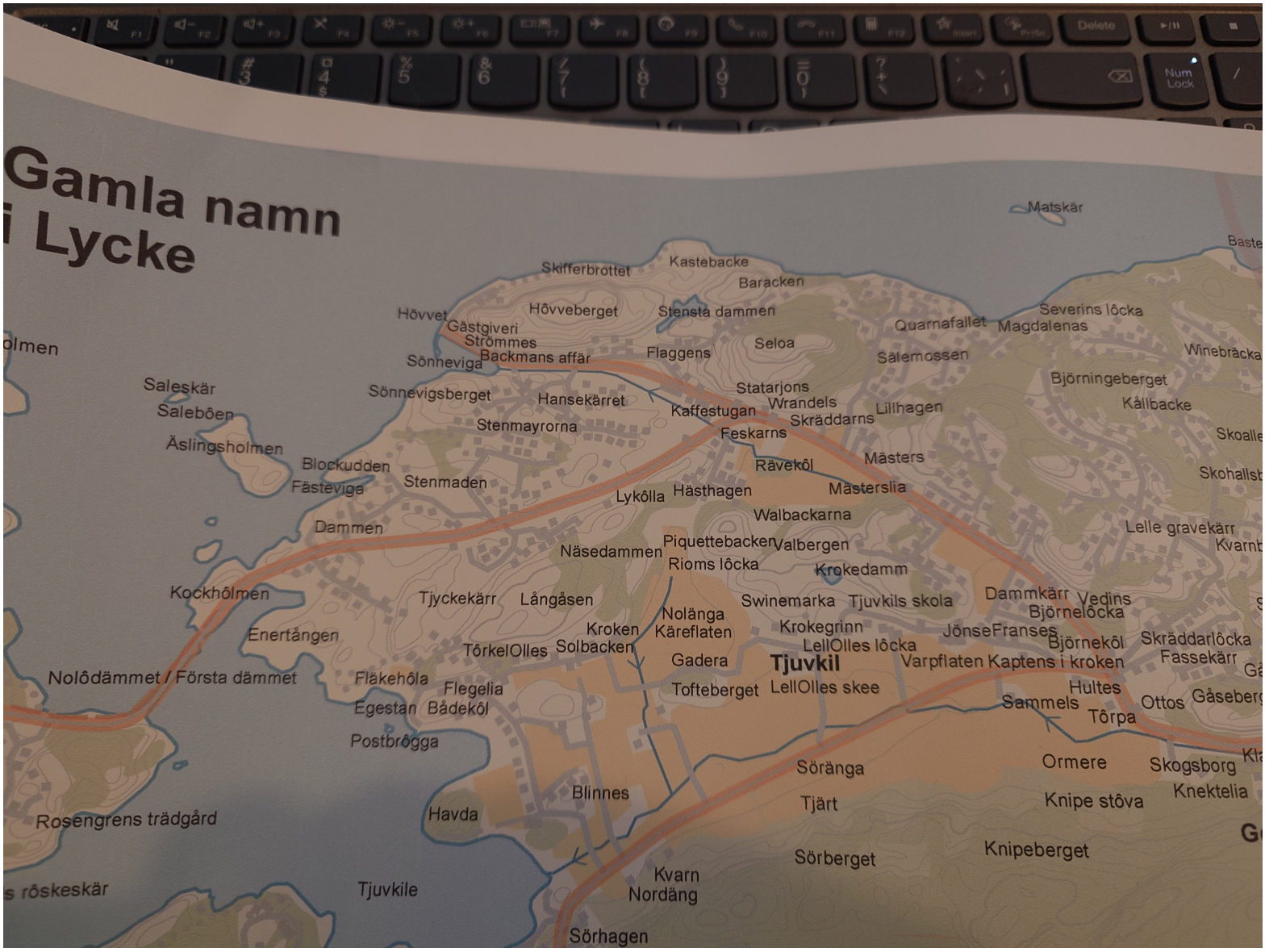
Gamla namn
i Lycke
Matskär
Skifferbrottet
Kastebacke
Baracken
Hövvet
Hôvveberget
Stensta dammen
Gästgiveri
Strömmes
Backmans affär
Sönneviga
Flaggens
Seloa
Quarnafallet
Magdalenas
Severins lôcka
Sälemossen
Winebräcka
Björningeberget
Kållbacke
Saleskär
Salebôen
Äslingsholmen
Sönnevigsberget
Hansekärret
Statarjons
Wrandels
Kaffestugan
Skräddarns
Lillhagen
Stenmayrorna
Feskarns
Blockudden
Fästeviga
Stenmaden
Rävekôl
Mästers
Mästerslia
Lykôlla
Hästhagen
Walbackarna
Dammen
Lelle gravekärr
Näsedammen
Piquettebacken
Valbergen
Rioms lôcka
Krokedamm
Kockhôlmen
Tjyckekärr
Långåsen
Swinemarka
Tjuvkils skola
Dammkärr
Vedins
Björnelôcka
Enertången
Kroken
Nolänga
Käreflaten
Krokegrinn
JönseFranses
Björnekôl
Skräddarlôcka
TôrkelOlles
Solbacken
LellOlles lôcka
Gadera
Tjuvkil
Varpflaten
Kaptens i kroken
Fassekärr
Nolôdämmet / Första dämmet
Fläkehôla
Flegelia
Tofteberget
LellOlles skee
Hultes
Egestan
Bådekôl
Sammels
Ottos
Tôrpa
Postbrôgga
Söränga
Ormere
Skogsborg
Blinnes
Tjärt
Knipe stôva
Knektelia
Rosengrens trädgård
Havda
Sörberget
Knipeberget
Kvarn
Nordäng
Tjuvkile
Sörhagen

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

Medieval boat and ship finds from the former Norwegian province of Bohuslän: presentation and analysis*

Staffan VON ARBIN
Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Sweden
Bohusläns museum, Uddevalla, Sweden

Abstract

This paper seeks to present, analyse, and discuss the entire body of medieval boat- and shipwreck data from the former Norwegian province of Bohuslän in present-day Sweden. This data currently comprises 11 wrecks dating between the 1230s and the first part of the 1500s. The analysis focuses on the questions of dating, building technique, hull size, provenance, and findspot. The results show that the vast majority of these wrecks constitute the remains of large sea-going vessels from Central and Western Europe, which underlines the growing importance of the Bohuslän coast as a transit route for international trade during this period. Another major finding, discussed in the present paper, is the fact that the bulk of the wrecked vessels is located in what may be defined as harbour or 'near harbour' contexts.

Résumé

Le présent article vise à présenter, analyser et discuter l'ensemble des données archéologiques médiévales sur les épaves de bateaux et de navires de l'ancienne province norvégienne de Bohuslän dans la Suède actuelle. Ces données comprennent actuellement 11 épaves datant entre les années 1230 et 1500 (première partie). L'analyse se concentre sur les questions de datation, de technique de construction, de taille de coque, de provenance et de lieu de découverte. Les résultats montrent que la grande majorité de ces épaves constituent les restes de grandes embarcations d'Europe centrale et occidentale, ce qui souligne l'importance croissante de la côte de Bohuslän en tant que voie de transit pour le commerce international au cours de cette période. Une autre découverte majeure, discutée dans le présent document, est le fait que la majorité des embarcations naufragées sont situées dans des contextes susceptibles d'être définis comme portuaires ou « proches du port ».

Keywords

Boats, ships, clinker, carvel, bottom-based construction, Middle Ages, Bohuslän, Norway.

* In memory of Dag Nævestad (13 May 1950–4 September 2021)

© Staffan VON ARBIN
Revue de l'Archéologie du Bateau (ISSN 2728-0861 ; eISSN 2728-4751)
Tome 3, 2022, pp. 9-58.

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Introduction

In the present paper, I will examine all known medieval boat and ship finds from Bohuslän in present-day Sweden. This material currently consists of 11 wrecks, dating roughly within a 300-year period, from the 1230s and up to the first part of the 1500s (Fig. 1). It is important to note that during this entire period, Bohuslän was not Swedish, but part of Norway. This study could thus be regarded as a continuation of the important work initiated by Dag Nævestad in 1999 for southern and eastern Norway (supplemented by Tori Falck and Frode Kvalø in 2015), and, by Stephen Wickler in 2016 for northern Norway. For Western Norway, Arne Emil Christensen's (1985) thorough examination of the comprehensive Bergen material also needs to be mentioned. This material, however, mainly consists of single ship and boat elements that had either been discarded or re-used for building purposes in the medieval town.

The present study is part also of a broader investigation of the medieval maritime transport geography of this geographical area, the results of which will be submitted in my forthcoming doctoral thesis in archaeology at the University of Gothenburg. In the present paper, as well as in my thesis work, I have chosen to acknowledge the traditional and still widely used chronological definition of the Norwegian Middle Ages, namely, the period between AD 1050 that is usually considered the end of the Viking Age, and AD 1536, which marks the beginning of the Reformation in Norway (e.g., Moseng *et al*., 1999: 21). As with all periodization, the historical relevance of this chronological demarcation could of course be questioned for a whole number of reasons. This important debate, however, falls out the scope of the present paper, but will be further treated in my thesis.

The vast majority of the boat and ship finds presented here have been, to varying extents and levels of detail, published in reports and articles (e.g., Lisberg Jensen 1981a; 1983; von Arbin and Linderson 2011; von Arbin and Daly 2012; von Arbin 2005; 2006; 2009; 2010; 2011; 2012; 2014; 2021; von Arbin *et al*. 2022). Most of these publications, however, are in Swedish. A few of the sites have been published in popular outlets only, while others have not yet been published at all. This means that access to these data is restricted, especially for non-Swedish readers. More importantly, this entire body of boat and ship archaeological material has never been presented, studied, and discussed as a whole before. Thus, the purpose of this study is twofold: it firstly aims at making the data available to the wider – Nordic and international – research community, and, secondly, it seeks to structure and analyse this material in regard to certain basic research questions, such as dating, building technique, vessel size, provenance, and findspot.

Data and methods

Most of the fieldwork that form the basis for the present study was conducted by myself and colleagues at Bohusläns museum between the years 2002 and 2013, largely as part of the project *Medeltida trader and transportstrukturer i Bohusläns skärgård* ('Medieval routes and transport structures in the Bohuslän archipelago'). This project involved a number of minor and major field studies at medieval wreck sites along the coast of Bohuslän. Some complementary fieldwork was carried out within the framework of my PhD thesis research in the fall of 2021. It should be stated here that the level of documentation differs significantly between the various finds. Some sites – such as the Skeppstad wreck (early 1260s), the Mollösund II (*c*. 1365), and the Skaftö wreck (late 1430s) – have been subject to more substantial excavation and documentation efforts, while others have just been briefly inspected and recorded.

In addition to already published data, this study relies largely on archival material (e.g., field notes, photographs, drawings/sketches, video recordings, and analytical reports) as well as previously recovered artefacts. Most of this documentation is today kept at Bohusläns museum, Uddevalla. This material also includes excerpts from the archives of the avocational diving groups Göteborgs Amatördykarklubb

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 1. Map showing the location of the boat and ship finds discussed in the paper (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

(GADK) and Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen (MASG). Some records, however, particularly regarding the first-ever investigated medieval shipwreck in Bohuslän, the Mollösund II (better known as the 'Mollösund cog', or simply the 'Mollö cog'), can be found at the Maritime Museum in Gothenburg. For the sake of readability, archival sources will not be referenced in the text. Instead, detailed reference information concerning each wreck is provided in a special annex to this paper.

Dating constitutes a crucial aspect in the present work. Unlike the supposedly medieval boat and ship finds from present-day Norway, which is mostly dated by radiocarbon analysis, nearly all of the finds described here – 10 out of 11 – have been dated by dendrochronology, or by a combination of dendrochronology and radiocarbon dating. When dealing with remains from the historical period, radiocarbon dating often provides time spans that are way too wide to be of real use. Dendrochronology is thus often the most advantageous dating method whenever structural timbers are present (Baillie 1995: 11-12). This is very clearly illustrated by the case of the Mollösund II (*infra*), which was dated by dendrochronology to *c*. 1365 after a previous radiocarbon analysis had provided a calibrated dating range of between 1047 and 1409 (95.4% probability).

It is, however, not always possible to find and retrieve wooden material suitable for dendrochronological dating which typically requires samples with more than *c*. 80 preserved annual growth rings in order to be statistically viable (Domínguez-Delmás *et al*. 2019: 237). Other factors, both pre- and post-depositional, such as growth anomalies and preservation status, may also affect the possibilities of accurately dating archaeological wood by dendrochronology (e.g., Christensen 1987; Domínguez-Delmás *et al*. 2019: 237). For these reasons, radiocarbon analysis is sometimes the only option, especially if typological or contextual dating is also not available such as in the case of the small boat wreck from Edshultshall (*infra*).

The advantages of dendrochronology or tree-ring dating are several. First and foremost, it can produce very precise and reliable felling dates. If sapwood is present in the timber sample, dating can be narrowed down to within just a few years by using the relevant sapwood statistics (Hughes *et al*. 1981). In the rare cases where bark edge is preserved, and the final growth ring can be identified in the sample, it might be possible to establish the actual felling year of the tree, and sometimes even determine the season when the felling took place (Baillie 1995: 21-22).

Since the annual growth of tree-rings is determined by, among other things, variations in the weather, tree-ring patterns vary between trees grown in different geographical regions. Dendrochronology therefore also provides information on the area in which the tree has grown (Daly 2007: 1-3). For the study of mobile objects like ships, this information is of vital importance as it may reveal the vessel's origin and thus can provide insights into older sea and trading routes. A good example of this is the case of the Skaftö wreck, further described in the upcoming section, where a dendrochronological analysis of the vessel's hull and cargo enabled the modelling of its intended original sailing route (von Arbin *et al*. 2022).

Nevertheless, due to the fact that shipbuilding timber is typically quite heavily worked, it is seldom possible to acquire exact felling years. This is particularly the case for ship planks. Tens or even hundreds of annual growth rings may have been removed by axe, adze, plane or saw during the initial timber conversion and subsequent building of the vessel. Thus, in most cases dendrochronological analysis of ship timbers will only provide a *terminus post quem* for the felling of the tree (Baillie 1995: 23-25). In such cases, more samples may need to be analysed but since dendrochronological sampling is an invasive method (although see e.g., Daly and Streeton 2017), it is often necessary to limit the number of samples – especially if sampled objects are to be preserved *in situ*. Budget constraints may constitute another major limiting factor. In the Bohuslän case, both of the above factors have

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

been decisive in the sampling strategy. With the exception of the more thoroughly investigated shipwrecks off Skaftö, Mollösund (II) and Skeppstad, the number of dated samples are generally quite low – typically one to three samples per wreck.

However, even in the cases where more samples could be analysed, not all samples proved suitable; for instance, of the 10 analysed samples from the Risö wreck (*infra*), only three were dated despite the fact that several more had sufficient numbers of tree-rings. With so very few dated samples at hand, results need to be interpreted carefully. This is particularly true if samples contain no preserved sapwood rings, as is the case for some of the wrecks presented here. Occasionally, artefact material and other evidence can be used for validating dating results. Dates presented in this study should nevertheless in many cases be considered diagnostic rather than definite. This also applies for most of the suggested provenances, since dendroprovenancing also requires a larger number of samples in order to provide statistically viable results.

Sometimes, the radiocarbon dating of a wood sample can help fixing an uncertain dendrochronological dating result (see e.g., Belasus 2014: 171-173). Such a combination of dating methods has been used successfully on two of the wrecks described here: the Fästningsholmen I and III. Moreover, tree-rings can also be used to calibrate radiocarbon dates more precisely – by the radiocarbon dating of two or more rings at known intervals in a single wood sample it is often possible to narrow the calibration range considerably. This method, commonly referred to as radiocarbon 'wiggle-matching' (e.g., Bronk Ramsey *et al*. 2001), could be an option in those cases where dendrochronology fails. Due mainly to economic reasons, it has however not been applied on any of the wrecks in this study.

Finally, it should be noted that all radiocarbon dates given here have been calibrated in the latest available version (v. 4.4.4) of the program OxCal (Bronk Ramsey 2021), using atmospheric data from Reimer *et al*. (2020). For this reason, the presented dates may differ slightly from previous publications.

The wrecks

All 11 wrecks presented here are shown on the map provided in Figure 1. In order to facilitate comparisons, I have tried to describe the different sites in a similar manner. Each presentation thus begins with a brief account for the geographical and historical setting of the find, its discovery, and its subsequent research history. This is followed by a description of the wreck site itself, related artefacts and cargo (when applicable), and analysis results obtained. Due to the scope of the present paper, the construction technique of each vessel will be just briefly described, while measurements and detailed descriptions of specific technical features can in some cases be obtained from previous publications.

The Koster wreck (early to mid-1300s)

The name Koster denotes a group of islands west of Strömstad in Northern Bohuslän. The two main islands of this group are Nordkoster and Sydkoster, which are separated by the long and narrow strait Kostersundet. Koster first appears in written sources as the place where a 14th century vessel was wrecked; in 1361, King Edward III of England submitted a written complaint to Magnus Eriksson, king of Sweden and previously king of Norway, regarding the cargo of a vessel that had been allegedly seized by King Magnus' deputies. The vessel had ended up wrecked whilst seeking harbour at Koster on its way from England to Scania, carrying a valuable cargo of, among other things, cloth. From the letter, it seems clear that Koster was permanently inhabited already at that time (D.N. III, No. 575; SDHK, No. 7915).

The Koster wreck is located off the northern side of Kostersundet and is known among the locals as *Galejen* ('the Galley'). Historical maps and local tradition suggest that Swedish galleys were stationed in this

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 2. Dredging in shallow water for dendrochronological sampling of the Koster wreck in 2008. The dredge is operated by archaeologist Matthew Gainsford (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

area during the Great Northern War (1700-1721), and consequently the wreck was believed to be one of these galleys (von Arbin 2009: 4). In the late 19th century, parts of the keel and planking were recovered, and in 1954 GADK divers inspected the site during their annual wreck survey. Reportedly, nothing of the wreck was visible above the seabed at the time. A part of a frame, allegedly dredged up from the wreck in 1986, is currently on display in the local museum.

Bohusläns museum's maritime archaeologists inspected the wreck site in 2007 and in 2008 returned for dendrochronological sampling (von Arbin 2009). At that time, a few frames and some planking were the only visible parts of the vessel (Fig. 2). It was possible, however, to establish that the extent of the buried hull reached approximately 13×5 metres (m). Remains are situated parallel to the shoreline in less than 1 m of water (Fig. 3). The part of the hull that was examined seems to have been built entirely of oak in clinker (lapstrake) fashion. Timber dimensions suggest a vessel with an overall length of approximately 20 m or slightly more. Occasional cretaceous limestone pebbles observed on the wreck site may be interpreted as ballast stones. According to a preliminary geological assessment, limestone is likely to originate either in Denmark or the shores of the English Channel (Thomas Eliasson, personal communication July 11, 2013).

Of the three dendrochronological samples cut from the planking, only one was possible to date. The outermost tree-ring in this sample was dated to 1295. The most probable growth place for this oak tree is Eastern England. However, correlation with a Danish chronology is also relatively good. Provided that not much more than the sapwood rings are missing in the sample, and assuming an English provenance, felling of the tree could be estimated to between *c.* 1310 and *c.* 1350. A somewhat later felling date is of course also possible (Linderson 2008). Based on dendrochronology and the suggested provenance of ballast stones, it is tempting to identify this shipwreck as the vessel mentioned in the royal complaint of 1361. This identification must, however, remain open until further field investigations and more secure dating is achieved.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 3. Map showing the location and extent of the Koster wreck (red polygon) (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

The Dyngö wrecks

Dyngö is situated in the archipelago southwest of Fjällbacka. A narrow strip of land connects the island with the adjacent Trybergsholmen forming a sheltered natural harbour. Dyngö has no known medieval history. The first secure evidence of settlement dates to the great herring fishery (*c.* 1563-1589), when in the 1580s the Oslo merchant Mickel Funtin reportedly owned a 'salt shed' on Dyngö (Nyström 1983: 41-54). In 1665, the island is known to have been inhabited by ship pilots and fishermen, while a few decades later, in 1703, it was formally appointed as a pilot station (Hansson 1980: 96-104). A local tradition however suggests that pilots may have resided on Dyngö as early as the 13th century (Alexandersson 2021: 135).

Dyngö I (early 1500s)

In 2005, Bohusläns museum was contacted by an individual whose late father years earlier had come across ship timbers at Dyngö whilst fly-fishing. The exact findspot was not known by the informer but was said to be somewhere within the harbour area, and presumably at 'wader depth'. A sample of an oak frame, salvaged at the time of discovery, was handed in to the museum and later submitted for dendrochronological analysis that provided a date of the outermost tree-ring

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

a

b

Figure 4. The recovered floor timber from the Dyngö I shipwreck (a). Detail of the frame showing limber holes and the contact surface to the keel (b) (Archives of Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

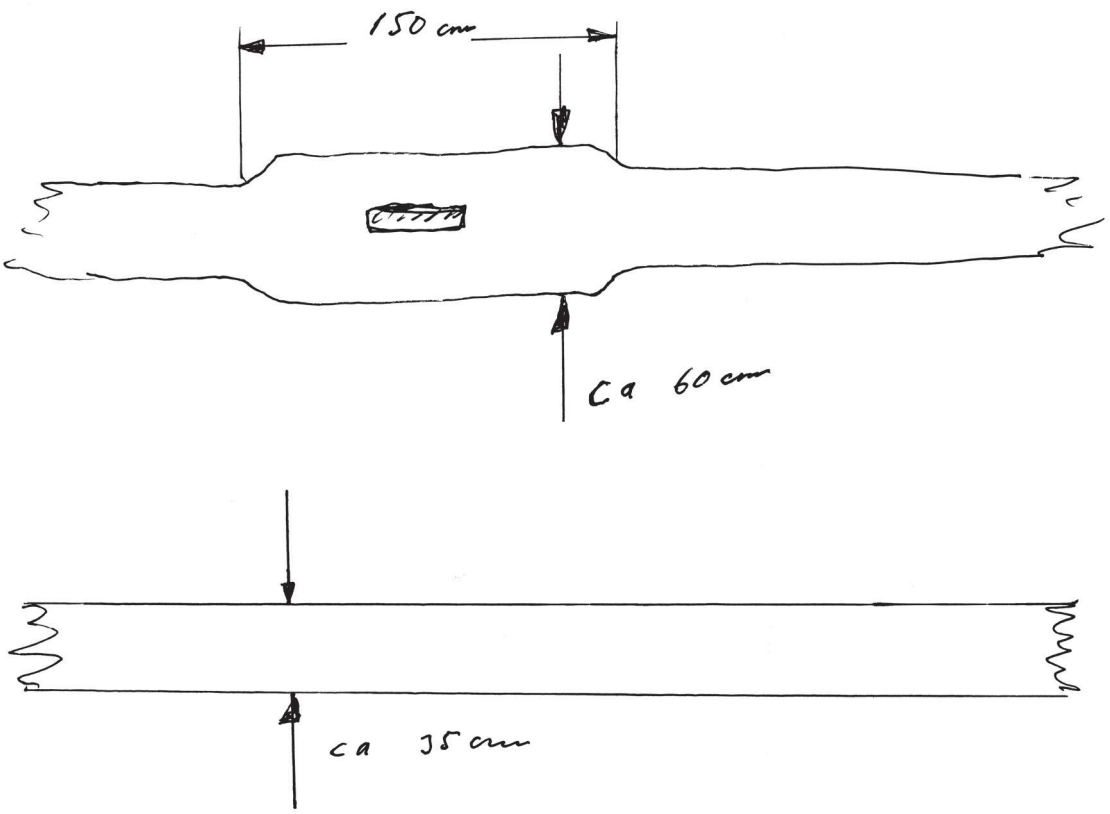

Figure 5. Sketch showing a small portion of the exposed Dyngö I shipwreck, with what is likely the keelson with its mast step and a stringer or ceiling plank (Archives of Bohusläns museum).

to the year 1488 using chronologies from Southern Sweden (Scania). The felling of the tree could be estimated to between *c.* 1498 and *c.* 1518 (Hans Linderson, personal communication March 3, 2006), but as a later date is also possible a connection with the said Mickel Funtin can probably not be ruled out.

Animal bones, possibly cargo or provision, were also collected from the wreck and were later identified by an osteologist as small-sized 'medieval' sheep and cattle. Photographs of the recovered frame (Figs 4a and b) identifies it as a floor timber from a clinker-built vessel. Since the exact dimensions of the recovered timber is not known, it is difficult to calculate the overall size of the vessel. A preliminary estimation, however, is that the vessel may have measured 15-20 m in length. A sketch of a small portion of the wreck (Fig. 5), provided together with the photographs, shows two parallel timbers situated at a distance of *c.* 60 centimetres (cm). One of the timbers resembles a medieval type of keelson, with a thicker middle section and a carved rectangular notch for the mast, indicating that the other timber possibly constitutes either a stringer or a ceiling plank.

In 2012, following the request of Bohuläns museum, the Swedish Coast Guard conducted dive searches in Dyngö harbour in order to try to relocate the site. Off the northern side of the islet Mickeln, the Coast Guard divers discovered the largely buried hull of a clinker-

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

built vessel, which seemed to fit the 2005 description. An inspection in 2021, conducted as a part of my PhD research, however revealed that this shipwreck is probably of a much later date – possibly as late as from the 1800s. In order to distinguish the two wrecks, the more recently discovered vessel was named Dyngö II. This means that the location of Dyngö I is yet to be discovered somewhere in the nearby area.

Dyngö III (1230s)

In conjunction with the fieldwork at Dyngö in 2021, a drone aerial survey of the harbour was conducted in order to relocate Dyngö I. In the north-western part of the harbour, among jetties and boathouses, a dark structure could be seen on the drone footage. A brief diving inspection revealed the bottom section of a heavily built vessel, presumably entirely of oak, at a water depth of *c.* 2 m (Fig. 6). The flush-laid bottom planking indicated that this was yet again a different shipwreck than the one initially searched for, and it was therefore named Dyngö III.

As certain features observed during inspection indicated an early date, sampling for radiocarbon dating was carried out. Radiocarbon dating was chosen in favour of dendrochronology due to the limited time at disposal on the site. Two samples were retrieved and submitted for analysis. Sample 1 (Ua-71826), which consisted of moss, presumably used as caulking material between planks, provided a date of 926 ± 29 BP that calibrates to AD 1034-1202 (95.4% probability). Within this span, the most likely dating interval is AD 1034-1178 (92.4% probability). Similarly, sample 2 (Ua-71827), which was extracted from a small rope fragment, gave a result of 818 ± 29 BP that calibrates to AD 1177-1273 (95.4% probability), with an 86.9% probability for the interval AD 1201-1273.

Since radiocarbon results proved promising, it was decided to proceed with dendrochronological sampling and additional recording of the site. Complementary fieldwork was conducted in late 2021. Of the five sampled planks, four provided dates (Daly 2021). Based on the assumption that all planks originate from trees felled at the same occasion, the felling may have taken place in the period 1233-1240. Dating results are thus somewhat later than indicated by the radiocarbon dated moss sample but fits well with the rope fragment. Highest correlations appear with chronologies from Lower Saxony. During sampling, a sherd from a wheel-thrown hardfired greyware pot (*Ger. harte Grauware*) was found and recovered. On typological grounds it can be dated to *c.* 1175-1350, which thus matches well the results of the tree-ring analysis.

The visible part of the ship construction measures approximately 4×4 m and consists of planking, floor timbers, ceiling planks, mast step buttresses, and one end of the keel protruding from the sediments (Fig. 7). The keelson appears to be missing, at least in the exposed part of the wreck. Caulking between planks consists of moss that was originally held in place with wooden laths and iron cramps, also known as *sintels*. The approximate extent of the preserved hull structure was established to be 10×5 m. Furthermore, it was observed that sediments trapped within the hull contain a large portion of charcoal and burnt residue indicating that the vessel was exposed to fire, an interpretation that is further supported by the fact that the rope fragment collected for radiocarbon analysis as well as the ceramic sherd and a barrel hoop discovered during dendrochronological sampling displayed clear evidence of having been burnt.

The date and construction technique of the vessel with flush-laid bottom planks and moss caulking with laths and *sintels*, suggest a vessel of the 'cog' type. Its timber dimensions point towards a significant hull length possibly in the range of 18-20 m or more. Wood provenance indicates that its building took place on the German North Sea coast, possibly in the area of Hamburg or Bremen. Clearly, abandonment was due to a fire incident, accidental or intentional, which may have occurred while the vessel was anchored in the harbour.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

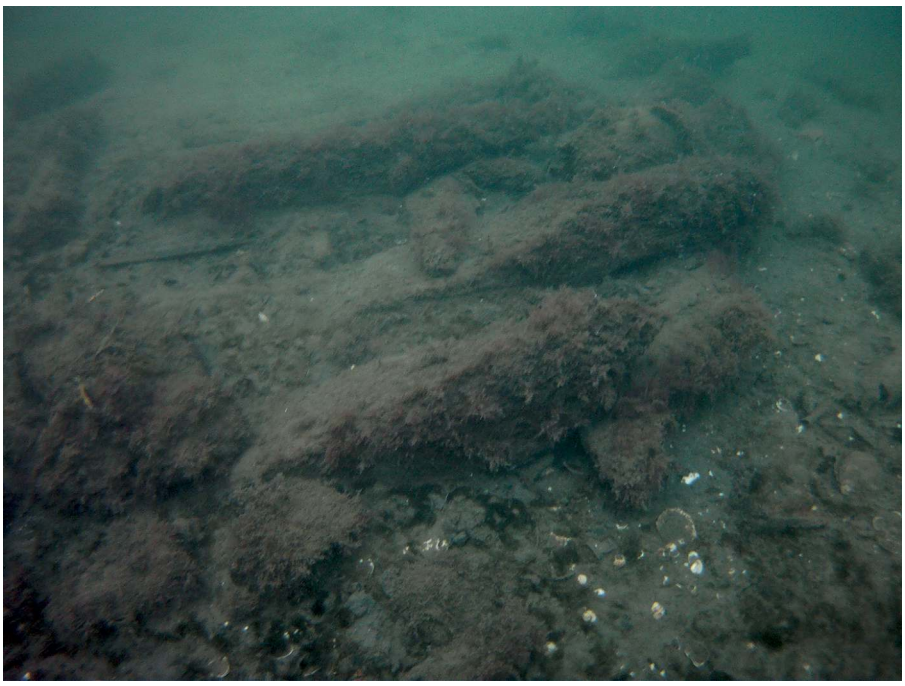

Figure 6. Underwater photograph of the Dyngö III shipwreck in 2021, showing frames, planking, and ceiling planks protruding from the seabed (Staffan von Arbin, University of Gothenburg).

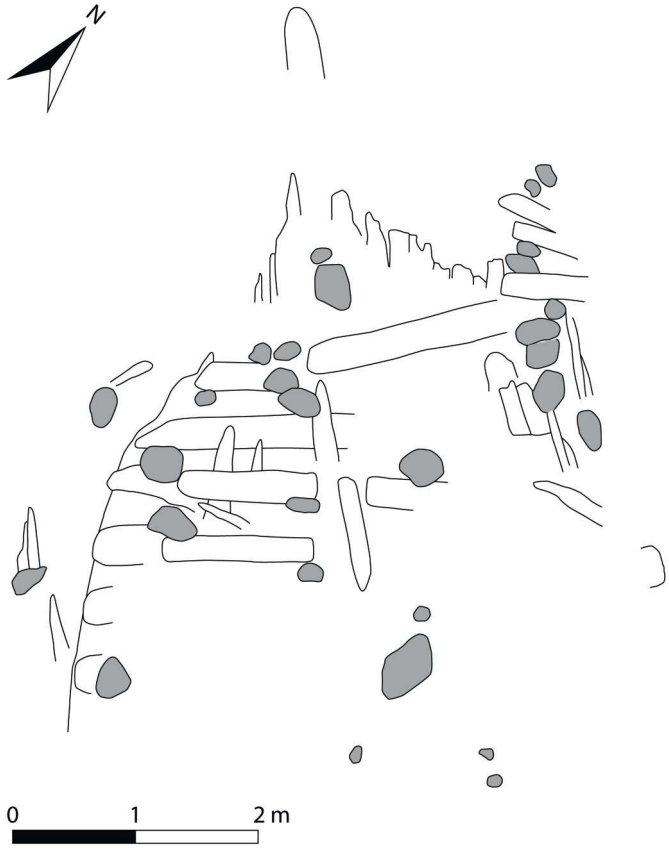

Figure 7. Site plan of the exposed northeastern part of the Dyngö III shipwreck, based on a photogrammetric model produced in 2021 by Jens Lindström, Nordic Maritime Group (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

The Skeppstad wreck (early 1260s)

Skeppstad is situated to the south of Fjällbacka off the northern shore of the shallow Jorefjorden. The rivers Jorälven and Träsvallälven, which flow into the fjord, lead up to a rich hinterland, which, judging from the many prestigious golden objects found in this area, was of central importance during the Late Iron Age (e.g., Fabech 1992; Nyqvist 2007: 149-155). Toponymic, archaeological, and historical evidence suggest that the surroundings of the fjord, including Hamburgsund to the south, may have also been of importance during the Middle Ages, not least from a strategic maritime point of view (Alexandersson 2021: 137; von Arbin 2021: 8-12, in prep.).

The Skeppstad shipwreck was discovered during an aerial survey in 2008, which was followed by diving inspections by Bohusläns museum's maritime archaeologists in 2008 and 2009. An initial dendrochronological analysis suggested that the vessel was built in the early 1210s or 1220s. Unfortunately, of the four analysed samples, only one was possible to date at the time (von Arbin and Linderson 2011). Further sampling in 2012 provided another seven samples for analysis, of which four were dated. An additional two samples, including also one of the previously analysed, were dated but with a slightly less degree of certainty. Overall, the dated samples indicate that the building of the vessel dates to the early 1260s. The analysis also shows that timbers originate in the Ardennes (Linderson 2013).

The shipwreck sits in less than 1 m of water. The preserved hull is degraded to seabed level but is still mostly visible from stem to sternpost. The identification of each end as bow and stern currently remain open. Test trenches were excavated in 2012-2013 and revealed that the hull is preserved to a depth of approximately 1.7 m below seabed, and that the bottom section of the vessel, including the keel and keelson, is missing. This may explain why no traces of a cargo were discovered during excavation (*infra*). Moreover, very few artefacts were found, the most prominent being an intact proto-stoneware jug from the Lower Rhine region – most probably the area of Siegburg (von Arbin 2021: 14-15, in prep.) (Fig. 8).

The distance between stem and sternpost is 17.4 m indicating an original length of the hull of about 19-20 m, whereas the beam amidships is *c.* 5.5 m (Fig. 9). The vessel seems to be entirely of oak. All the analysed parts of the hull are clinker-built. Since the bottom section of the ship is missing, it is uncertain whether it was clinker-built as well or if it was rather flush-laid in the 'cog' manner. The vessel, however, does display several features that could be considered as typical 'cog' traits. For instance, both posts appear to be straight and not curved. Other features, which can be found also in other larger vessels during the medieval period, are the massive through-beams with their large knees standing on top (von Arbin 2021: 14-17, in prep.).

The timber provenance indicates that the building of the vessel may have taken place somewhere in the Rhine–Meuse–Scheldt delta of present-day Belgium and the Netherlands. Consequently, the vessel may have had its homeport in one of the contemporary merchant towns of Flanders, Zeeland, Holland, or the Zuiderzee region. It may have suffered from a grounding accident somewhere in the Fjällbacka archipelago, which resulted in the loss of the bottom section of the hull. After this, it may either have drifted or been towed to its final resting place (von Arbin 2021: 19-20, in prep.).

The Skaftö wreck (late 1430s)

The Skaftö wreck is situated in Gåsöfjorden, a broad strait between the islands Skaftö and Gåsö in the Lysekil archipelago. In the southwestern part of this relatively sheltered strait is an old anchorage, known from historical maps and nautical charts from the 17th and 18th centuries (von Arbin 2014: 10-12). The wreck rests in 6–8 m of water at the mouth of a small bay called Munkevik ('the Bay of Monks') on the Skaftö side of the strait.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

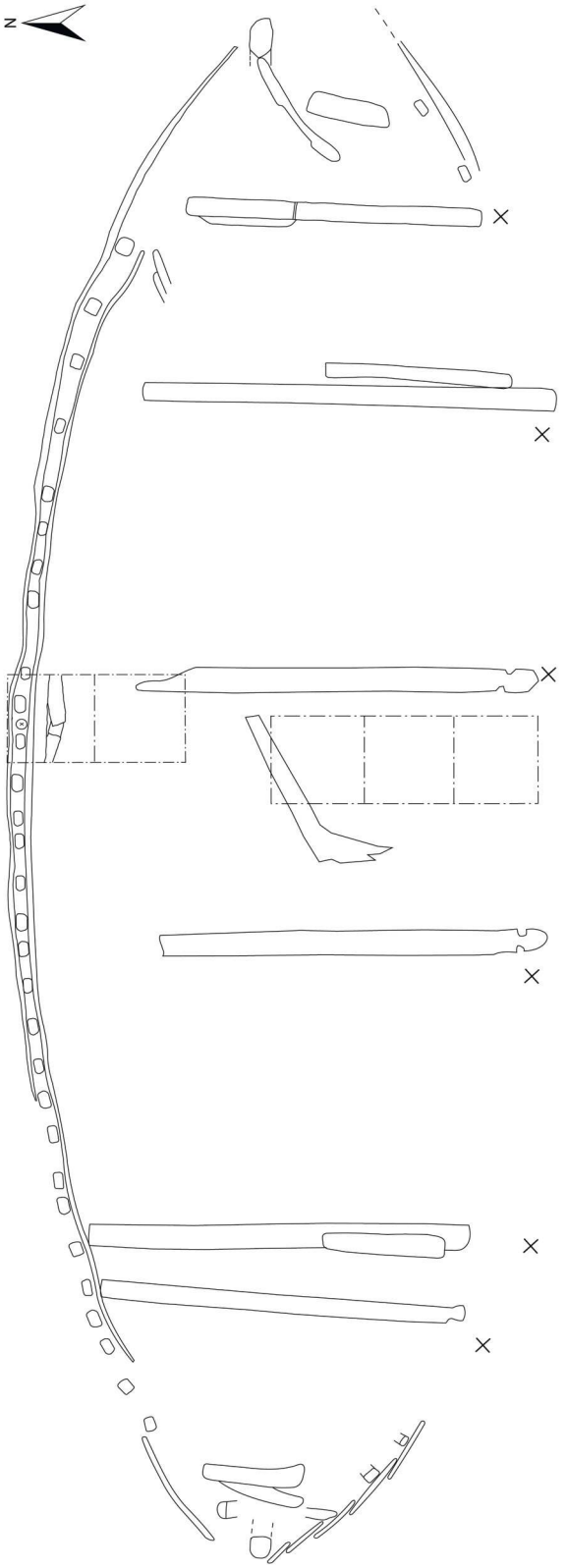

Figure 9. Site plan of the Skeppstad wreck, showing the two test trenches excavated in 2012 and 2013, as well as the find-location for the proto-stoneware jug (marked with a small circle with an 'X') (Delia Ní Chíobháin Enqvist, Bohusläns museum).

Figure 8. Proto-stoneware jug from the Skeppstad wreck, recovered during the 2012 field campaign. The jug is 21.5 cm in height (Ebba Phillips, Western Sweden Conservator's Trust).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 10. Underwater photograph of the Skaftö wreck in 2005, showing the exposed part of the vessel's starboard side, with planking, frames, ceiling planks, standing knees, and a small portion of the deck visible (Jens Lindström, Bohusläns museum).

This bay used to house a small fishing hamlet, first mentioned in sources dating to the beginning of the 17th century (Pettersson 1953: 132). Sven Gullman (1999) proposes a medieval origin for this settlement and suggests that it was associated with the Dragsmark Abbey, located approximately 8 kilometres (km) to the northeast, but there is slim evidence to support this hypothesis.

The shipwreck was discovered in 2003 by a local skin diver (Fig. 10). Later that year, maritime archaeologists from Bohusläns museum conducted a diving inspection of the site. The dendrochronological analysis of four wood samples collected from the wreck indicated that the building of the vessel may be dated to the 1600s. Since this largely contradicted some of the archaeological observations made during inspection, such as of the bricks and the *Reißscheiben* copper ingots (*infra*) which rather suggested a high- or late medieval date, samples were sent for re-examination (Linderson 2004). This later analysis, that was supplemented by seven more samples in 2006 (Krąpiec 2006), revealed that the ship is likely to have been built in the late 1430s. Its timber seems to originate in Poland, and more specifically the central and eastern parts of the country.

Following a minor test excavation in 2005, a bigger research project was initiated, including field campaigns in 2006, 2008 and 2009. During these campaigns, trenches were excavated in the fore and after sections of the hull (von Arbin 2010, 2014). Finally, in 2009, measures were taken in order to preserve the wreck *in situ* (von Arbin 2014: appx. 1, 2017: 85-86). The wreck rests on its starboard side, parallel to the shoreline. The preserved hull section is partially embedded in a natural slope and partially covered by cargo. Excavations revealed that approximately 70 % of the starboard side is preserved, whereas the port side has almost entirely vanished. In addition, substantial parts of the stem, sternpost, keel, keelson, and rudder survive (von Arbin 2012: 67-69, 2014: 13-14, 38) (Fig. 11). The surviving remains show that the vessel was clinker-built of oak, with a curved stem and through-beams with large wooden knees on top. A small, peculiar wooden knee found in the after section of the wreck suggests that it may have

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 11. Site plan of the Skaftö wreck, showing surviving hull remains, test pits and trenches excavated in 2005–2009, and the distribution of the various cargoes (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 12. Underwater photograph of *Reißscheiben* copper ingots on the Skaftö wreck in 2003 (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

been equipped with a stern castle (von Arbin 2012: 69-71, 2014: 45-46).

A number of different cargoes have been identified on the wreck, namely metal ingots, barrels with lime and tar, sawn oak timber, and, possibly, bricks and tiles. Of the metal ingots, two types are present: round and oval copper slabs, known as *Reißscheiben* (Fig. 12), and ingots of the *speiss* type – a compound consisting of elements such as iron, copper, nickel, and cobalt, with major amounts of arsenic and/or antimony. Lead isotope analysis suggest a provenance from the present-day Slovakia for both types of ingots (von Arbin *et al.* 2022). Thin section analysis of the lime shows that it originally constituted burnt lime, which was transported unslaked. The provenance of the limestone is presumably Gotland (von Arbin 2014: 26-28; von Arbin *et al.* 2022).

The timber cargo consists of two distinct timber categories. There are both longer planks and shorter boards, of which the latter possibly constitute semi-finished barrel staves. Dendroprovenancing of these boards and planks also indicates a Polish origin for these timbers (von Arbin 2014: 33-34; von Arbin *et al*. 2022). ICP-analysis of the bricks and tiles from the wreck revealed that they are likely to derive from ceramic productions in present-day Gdańsk. There is however some uncertainty whether they constitute cargo or if they are the remains of a collapsed fireplace (von Arbin *et al*. 2022). Other recovered artefacts are a small ceramic assemblage, two whetstones, a few flints – possibly for fire making – and a small number of fish and animal bones which may have constituted provisions (von Arbin 2010: 17-19, 2014: 21-25).

Originally, the vessel may have had a length of *c*. 25 m, a height of about 6 m, a beam of 8 m or more, and, probably, two full decks. In previous works, I have argued that it may be a representative of the enigmatic and much-debated ship type 'hulk' (von Arbin 2012, 2013, 2014). A thorough investigation and analysis of both the ship itself and its cargo in relation to written sources suggests that the vessel was heading from the southeastern corner of the Baltic Sea, most probably Danzig (present-day Gdańsk), towards the Western European market, presumably Bruges, when it foundered *en route* for an unknown reason – possibly whilst lying at anchor. Based on dendrochronological analysis of a total of seven planks/boards and 24 barrel components, its wrecking is likely to have occurred sometime between 1440 and 1443 (von Arbin *et al*. 2022).

The Edshultshall wreck (early to mid-1400s)

The small fishing hamlet Edshultshall is located approximately 10 km south of Ellös and 6 km north of Mollösund on the western part of the big island of Orust. It was originally the landing place, or *strandplats*, of the homesteads of Edshult and Barrevik located further to the south. Edshultshall has no known medieval history, and it is generally assumed that it was established during the great herring fishery in the 18th century (Brattö 1981: 229). The homestead of Edshult is however mentioned as early as 1399 in written sources (Palm 1963: 15-16), while Barrevik is first mentioned in 1568 (*ibid*: 10-11). It is possible that the wreck of the small boat presented here could be linked to either of these settlements suggesting that Edshultshall may have functioned as a local landing place as early as the Middle Ages.

The wreck, situated just outside a private jetty in the northern part of Edshultshall was brought to the attention of Bohusläns museum in 2001. According to locals, boat timbers had been exposed from time to time, due to propeller dredging and after storms. Two timbers, collected on separate occasions, were given to the museum (Fig. 13). Both timbers are heavily eroded, but since dimensions are similar, they ought to derive from the same boat. One of them is clearly a frame, while the other may be a knee for a *biti* (cross beam) or thwart. The boat appears to have been clinker-built, lightweight, and possibly less than 5 m in length, hence, it was likely propelled with both oars and sail. In the area, occasional stone net sinkers have also been found (Fig. 14), but their connection to the boat remains uncertain.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

In 2004, a sample from the frame was submitted for radiocarbon analysis. Radiocarbon dating was chosen due to the small dimensions of the timber, which meant that the tree-ring number was insufficient for dendrochronological analysis. The analysis dated the remains to 505 ± 30 BP (Poz-8017) which calibrates to AD 1396-1450 (95.4% probability). Due to the unexpected early date, a diving inspection of the findspot was conducted in 2005. The water depth at the site was approximately 0.5–2 m, and bottom consisted of silt. The inspection did not reveal any additional boat timbers or other finds of archaeological interest. However, considering that no excavation or systematic probing of the seabed were carried out, further remains may very well be buried deeper in the sediment.

The Mollösund wrecks

Mollösund is the name of a small fishing hamlet which is believed to have been established during the great herring fishery in the second part of the 16th century (Pettersson 2001: 95). Initially the name referred to the sheltered strait that separates Tången – the south westernmost point of Orust – from the smaller islands of Mollön and Sörön. For many centuries this strait served as a natural harbour. The oldest written evidence for its use can be found in a letter issued in Mollösund in 1325 (R.N.: 357). The fact that the letter is sealed, possibly on board of a ship, by five eldermen and burghers from different ports in the southern Baltic Sea region underlines the harbour's international significance at the time. In fact, archaeological and written sources establish Mollösund as the coastal locus in Bohuslän, which, after Marstrand, offers the most comprehensive evidence of human activity during the medieval period (von Arbin 2015: 15-16).

Mollösund I (late 1300s)

The shipwreck Mollösund I is sometimes also referred to as the 'Mollösund wreck'. This has led to some confusion with the more well-known 'Mollösund cog' or 'Mollö cog' (*infra*). Hence, in this study, I have instead chosen to use the names Mollösund I and Mollösund II for these two wrecks. Mollösund I rests on the bottom of the northern inlet to Mollösund. It was originally discovered in 1976 by a diver who came across an almost intact medieval stoneware jug, a so-called *Jakobakanne* (Fig. 15). According to the finder, the jug was found in association with wreck-like timbers. In order to verify this finding, the Swedish Coast Guard was commissioned for a diving inspection of the site, but no records could be found of this early field investigation.

In the 1980s, divers rediscovered the site and illegally recovered a number of artefacts. In 1996, these illicit salvage activities were brought to the knowledge of the heritage authorities, resulting in a renewed inspection of the site by the County Administrative Board (Zedig 1996). In 2001, previously recovered artefacts were handed in to Bohusläns museum. In conjunction with the European Commission funded project "Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation piles and archaeological sites" (BACPOLES), Mollösund I was chosen as one of the Swedish sampling sites. Sampling was conducted in 2002 by Bohusläns museum in co-operation with the Western Sweden Conservator's Trust (von Arbin and Wranne 2005).

In order to be able to retrieve wood samples from the ship construction, two small trenches were excavated, one on each hull side. On the southern side, large amounts of firewood were observed. Two samples of oak planking were retrieved and submitted for dendrochronological analysis (von Arbin and Wranne 2005). One of the samples revealed a provenance from Central Poland, while the other revealed a provenance from either the Netherlands/north-western Germany or Central Poland. Mixed provenances would suggest that tree felling took place between the years 1383 and 1398. With a Polish provenance for both samples, which currently appears as the most feasible, felling is however likely to have occurred between 1383 and 1389 (Saß-Klaassen and Vernimmen 2005: 251).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

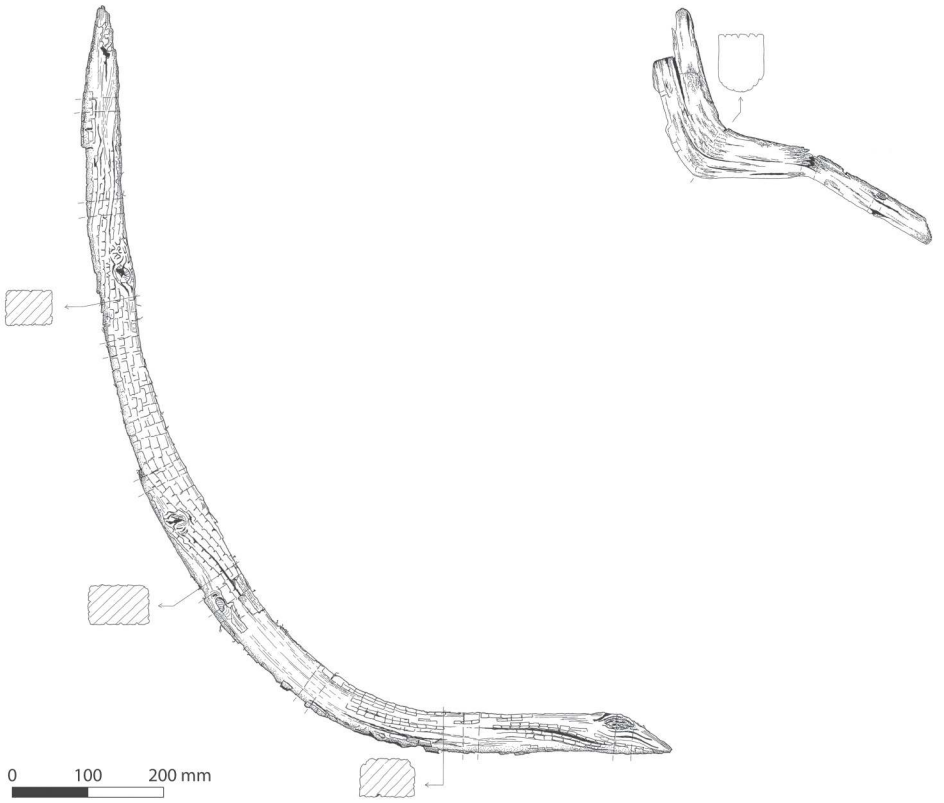

Figure 13. Recovered frame (left) and biti-knee (right) from the Edshultshall wreck (Anette Olsson, Bohusläns museum).

Figure 14. Stone net sinkers recovered from the Edshultshall site and possibly belonging to the wreck (Jens Lindström, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 15. Stoneware jug, a so-called *Jakobakanne*, recovered from the Mollösund I wreck in 1976. The jug is 20.5 cm in height (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

The wreck sits on its keel in 14 m of water on an even silt bottom, approximately 100 m from land. Very little of the hull structure protrudes from the bottom, although frames, planking and ceiling planks are discernible for most of the vessel's preserved length. Observations in the trenches suggest that the hull is preserved to just above the turn of the bilge. Uncovered planking seems to indicate a clinker-built hull, but due to the limited excavation it is not possible to conclude whether this technique was applied for the entire vessel. The overall size of the preserved hull structure has been measured to *c.* 17×5 m, indicating, thus, a vessel of 20 m length or slightly more. The hull is clearly tapering towards the southeast, which may indicate that this end constitutes the after part of the vessel.

Among the recovered artefacts are tile fragments, horn cores, barrel parts, and a small, cylindrical lidded pewter box. Tile fragments mostly represent so-called 'peg tiles' (i.e., plain, rectangular slabs with two peg holes in one of the short sides, see Keily 2010: 27-30), while occasional 'monk and nun' roof tiles have also been found (Fig. 16). Osteological analysis of the horn cores identifies them as billy-goats, suggesting either a cargo of raw-material for horn craft or a load of unworked goat skins (Vretemark, personal communication July 4, 2011). From English customs records, it is known that goatskin was a common Norwegian export product during the 14th century (Nedkvitne 1983: 37). The pewter box constitutes an interesting and unusual find. On top of its hinged lid is a small handle in the shape of a seated hound (Fig. 17). Parallels from other parts of Europe (Immonen 2013) suggest that it is most likely a salt cellar.

Mollösund II (c. 1365)

Mollösund II constitutes the only wreck presented here that has been lifted and conserved in its entirety. Still, its recovery could hardly be described as anything less than a disaster. The wreck, situated in less than 2 m of water in the narrow inlet Östra Leran, on the southeastern part of the island of Mollön, was found in 1979 by divers who salvaged substantial parts of the wreck without prior

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

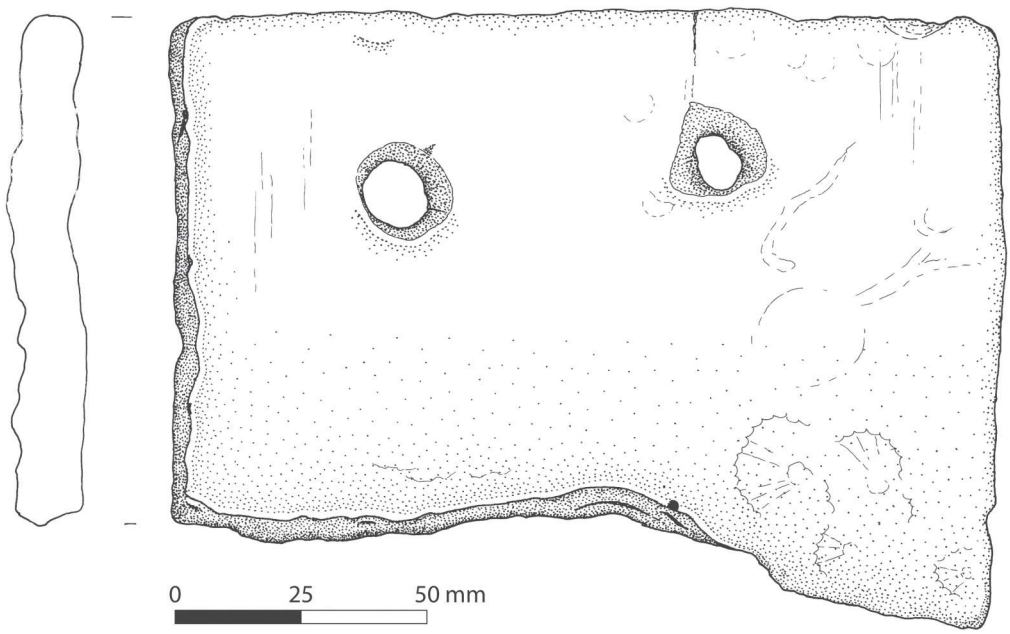

Figure 16. 'Peg tile' (above) and 'monk and nun' tile (below) recovered from the Mollösund I wreck in the late 1980s (Anette Olsson, Bohusläns museum).

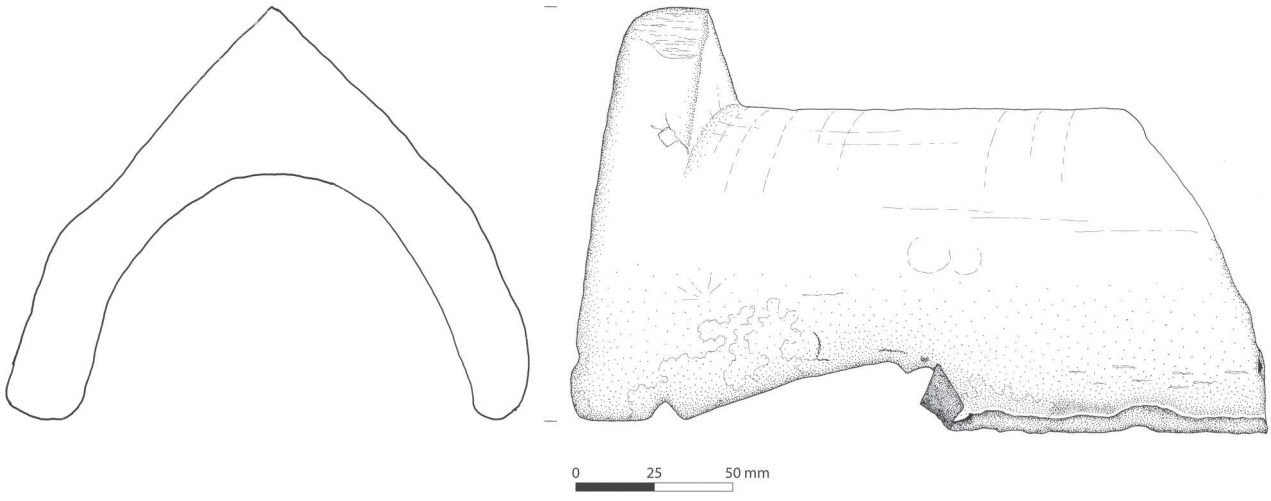

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

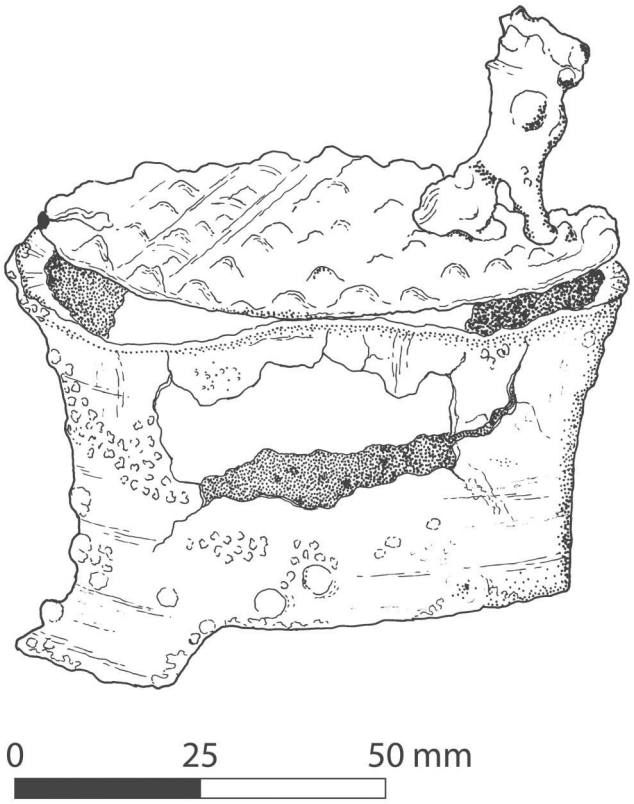

Figure 17. Lidded pewter box, presumably a salt cellar, recovered from the Mollösund I wreck in the late 1980s. Note especially the handle of the lid, which has the shape of a seated hound (Anette Olsson, Bohusläns museum).

documentation (Lisberg Jensen 1981a). The wreck may have been known locally for a longer period of time as according to some sources, it was originally situated closer to the mouth of the inlet having later been towed to its subsequent position. Sources also describe how parts of the ship were recovered and used as firewood during the Second World War (Crumlin-Pedersen 1981: 61).

Shortly after the recovery of timbers by the divers, an inspection was carried out by a representative of the Maritime Museum in Gothenburg (Fig. 18). After inspection, the timbers were returned to the seabed in order to halt further decay (Lisberg Jensen 1981a). Radiocarbon dating of caulking material collected during inspection gave a result of 740 ± 90 BP (St-7416), which calibrates to AD 1047-1409 (95.4% probability). The radiocarbon date in combination with the vessel being identified as a 'cog' spurred the recovery of the entire wreck assemblage in 1981 (Lisberg Jensen 1981a, 1983). After recording in 1982 and subsequent conservation, the ship timbers are today stored at Bohusläns museum.

The preserved timber assemblage consists of approximately 50 more or less fragmented timbers, mainly floor timbers and planks. The largest element is the keel-plank, which has a preserved length of over 12 m. All timbers appear to be of oak. The two first strakes are flush-laid, whereas strake number 3 transforms into lapstrake planking in the typical 'cog' manner (Fig. 19). With a suggested keel-length of 14 m, Lisberg Jensen (1983: 7) suggests that the vessel may have had an overall length of around 18 m, which is possibly on the lower side. No traces of cargo have been reported, but occasional limestone cobbles found in the area likely constitute ballast stones. A preliminary geological assessment indicates that the limestone may originate in either Spain, Portugal, Cyprus, England, or the coast of the English Channel (Lisberg Jensen 1981b).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 18. Ship timbers from the shipwreck Mollösund II recovered in 1979. The person on the photograph is Valter Nyberg, at that time chair of the local history society (The Maritime Museum in Gothenburg/Bohusläns museum).

In 2008, a dendrochronological analysis of some of the conserved timbers was conducted. Of the ten analysed samples, nine were dated. Analysis suggests a common felling date around the year 1365 and show that timbers correlate best with tree-ring chronologies from the Danish islands of Funen and Zealand, as well as from Western Denmark and Northern Germany. This correlation, however, is not sufficient enough to affirm provenance with certainty. Examination of the ship timbers also provided important additional data regarding the construction of the vessel. For instance, it was revealed that caulking had been arranged in a manner similar to the Dyngö III shipwreck (*supra*). Finally, a brief inspection of the site in 2008 established that there are still wreck remains present in the sandy-silty sediment (von Arbin and Daly 2012).

The Fästningsholmen wrecks

The island Fästningsholmen (previously Bagaholmen), close to the present-day city of Kungälv, is situated where the river Göta älv forks into a northern (Nordre älv) and a southern (Göta älv) branch. On the highest point of the small island are the well-preserved remains of the Bohus (Bagahus) fortress, originally built in 1308. Its location was strategically chosen at the southernmost part of the Norwegian kingdom and close to the Swedish-Danish borders. From here, it was possible to effectively control both river branches, and, thus, the flow of goods coming from, and heading to, the Swedish town of Lödöse (Fischer 1935: 290). Currently four historic wreck sites are known from the waters surrounding the island, of which two (Fästningsholmen I and III) date to the medieval period, while the other two date to the 17th and 19th centuries (von Arbin 2011).

Fästningsholmen I (mid to late-1300s)

A photograph published on March 22, 1934, in the newspaper *Göteborgs-Posten*, depicts a wooden shipwreck, exposed during unusually low water levels, which seems to correspond well with Fästningsholmen I in terms of size, shape and location (Fig. 20). At that time, the wreck was believed to be that of a 17th-century merchant ship known from written sources and local tradition. It is possible, however, that these early records rather concern Fästningsholmen II, which is situated approximately 60 m to the southeast of

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

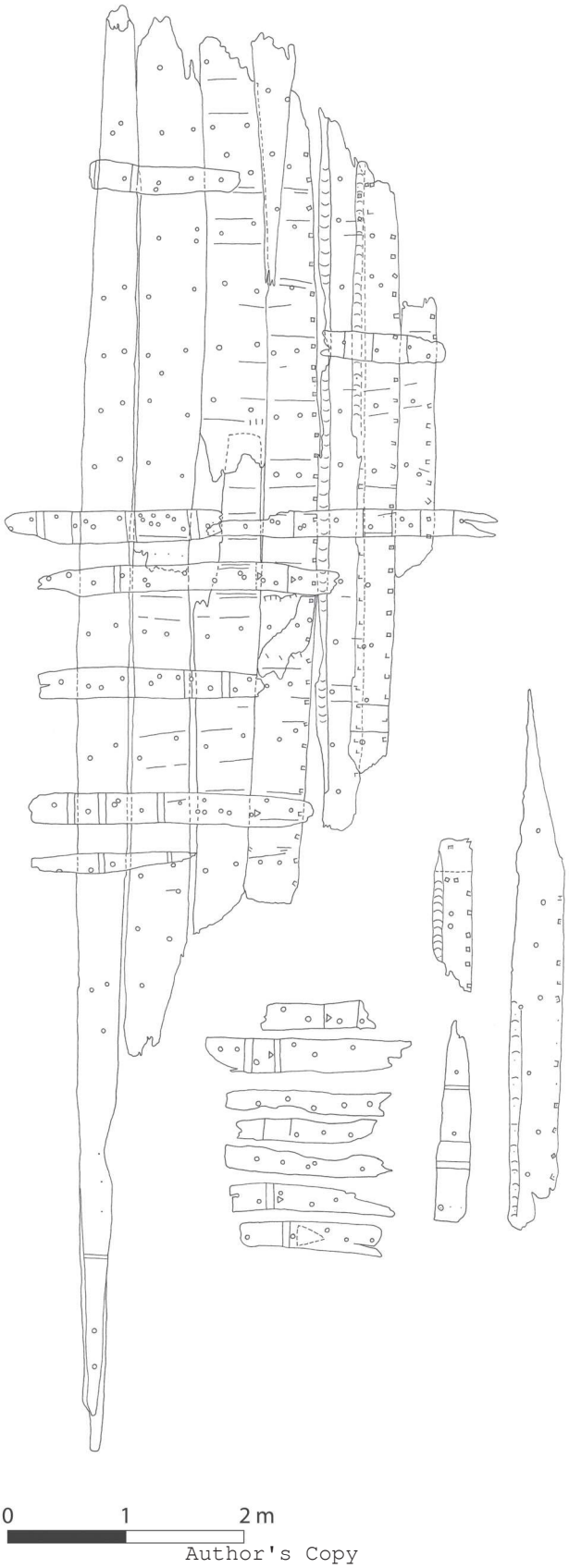

Figure 19. Reconstructed site plan of the Mollösund II shipwreck, redrawn from Ole Lisberg Jensen (1983) (The Maritime Museum in Gothenburg/ Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

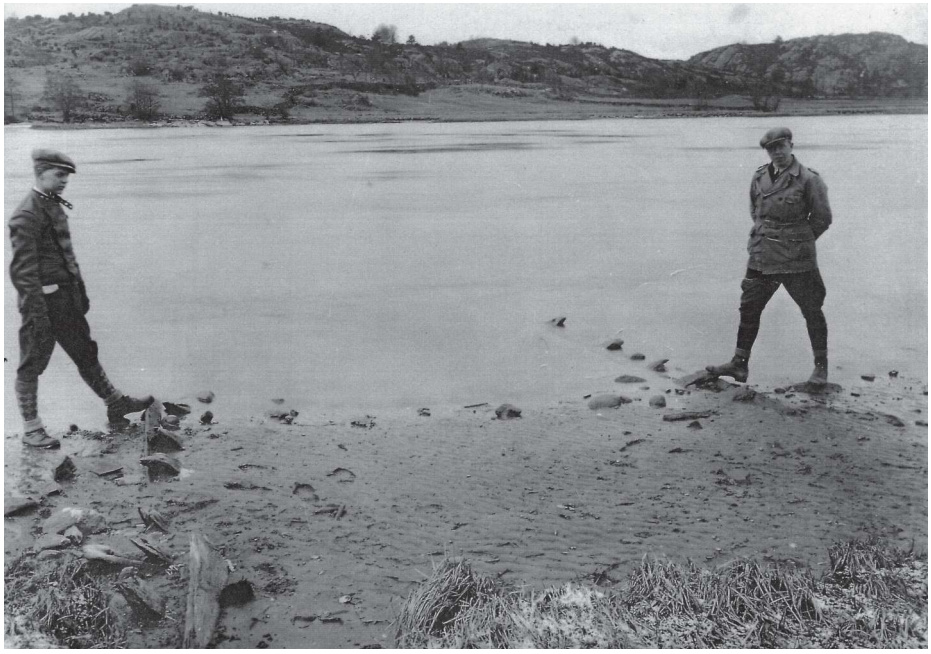

Figure 20. Photograph published in the newspaper *Göteborgs-Posten* on March 22, 1934, showing what is likely the shipwreck Fästningsholmen I at low water. To the right on the photograph is the chairman of the local history society, Adolf Tell, and to the left his young assistant (Hilbert Nilsson).

Fästningsholmen I (von Arbin 2011: 134-137). In 1993, MASG members recorded the wreck, resulting in the preliminary site plan shown in Figure 21. Bohusläns museum's maritime archaeologists conducted a brief inspection of the site in 2005. Further documentation and dendrochronological sampling were conducted in 2009.

The shipwreck is situated crossways to the shoreline, with the bow disappearing into the riverbank and the after section resting in the slope down to the riverbed. Water depths at the site vary between approximately 1.5 m at the bow and 6 m at the sternpost. The exposed timbers are all quite heavily eroded due to water currents. The visible hull structure measures approximately 15×6 m and indicates a vessel slightly over 20 m long. The vessel is quite narrow and sharp in its after section, whilst getting gradually wider and more flat-bottomed towards the bow.

The vessel appears to have been built entirely of oak in the clinker fashion. The preserved part of the hull represents the bottom section of the vessel, with sternpost, keel, planking, floor timbers and ceiling planks. The rudder is still in place, standing in an upright position besides the sternpost, with its iron gudgeons and pintles largely intact (Fig. 22). Presumed ballast stones lie scattered all over the wreck site, and in the foremost part of the wreck is a small assemblage of bricks and tiles. This assemblage contains the ordinary medieval type of facing bricks as well as profiled ones, together with roof tiles of the 'monk and nun' type (Fig. 23). In addition to bricks and tiles, some inarticulate planks – possibly part of a timber cargo – have been observed, protruding from the riverbed.

None of the four wood samples retrieved in 2009 was possible to date initially. Complementary radiocarbon analysis (LuS-9584) of tree-ring number 4-9 in one of the samples gave a result of 795 ± 50 BP, which calibrates to AD 1158-1295 (95.4% probability). With the addition of the outer 106.5 rings, the outermost tree-ring in this sample could be dated to between 1264 and 1401. Within this span, two possible dendrochronological dating positions were identified: 1291 and 1309. The first one is based on chronologies from Western Sweden, whereas the second is based

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

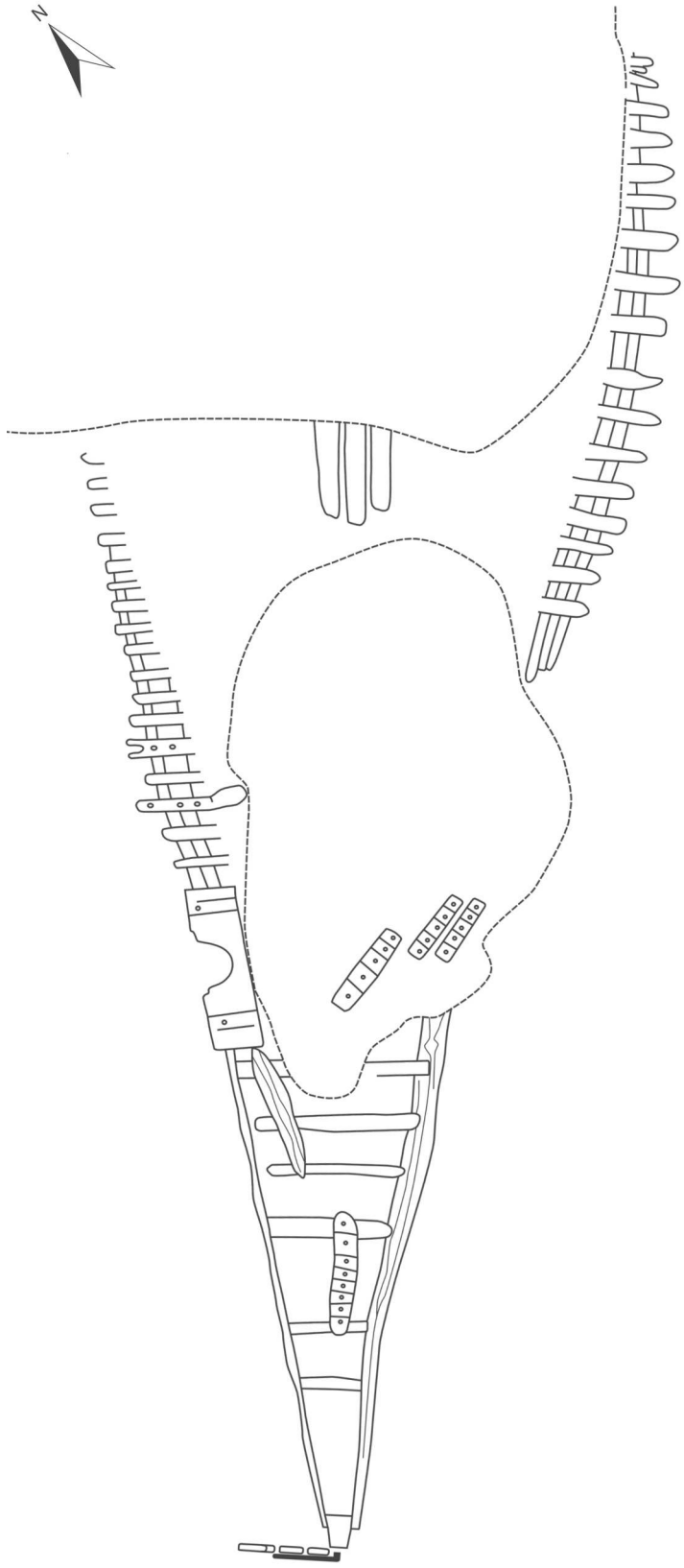

Figure 21. Preliminary site plan of Fästningsholmen I, redrawn after MASG 1993 (Matthew Gainsford, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

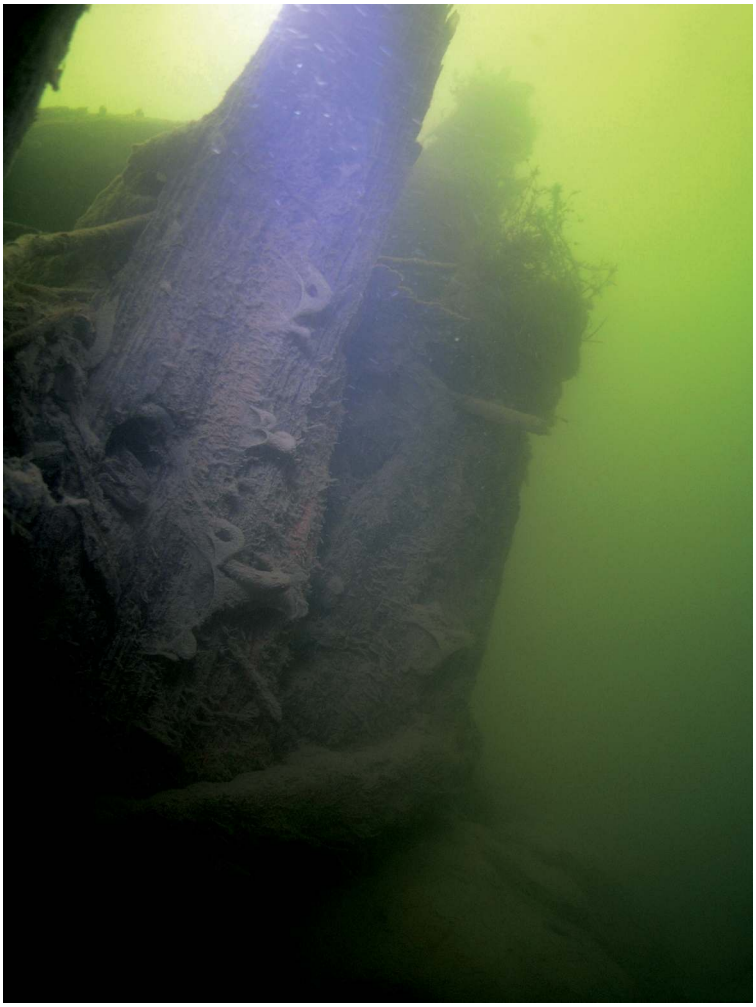

Figure 22. Underwater photograph of Fästningsholmen I from 2005, showing the sternpost and the rudder with their iron gudgeons and pintles (Jens Lindström, Bohusläns museum).

Figure 23. Brick and tile specimens recovered from Fästningsholmen I in 2009 (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

on a chronology from the southern part of central England. Analysis however speaks in favour of the slightly later date. Due to missing sapwood, the resulting date would in this case be after the year 1319 (Linderson 2011), meaning that the felling of the tree may have occurred in the mid-to-late 1300s.

It is tempting to assume that the presumed cargo was intended for the building or maintenance of the Bohus fortress. It is also possible that the bricks constitute reused building material from the Ragnhildsholmen castle, situated further downstream the river Nordre älv (see Berg 1883: 26). The presence of cargo indicates that the vessel sunk rapidly, possibly due to a skirmish event. The raiding and burning of the towns of Kungahälla and Marstrand and the islands of Bagaholmen, Tjörn and Hisingen by the Hansards in 1368 may be related, as according to written sources, some of the king's own ships that were anchored off Bagaholmen were also burnt (SDHK, No. 9730). It is possible that Fästningsholmen I constitutes the remains of one of these vessels although no traces of fire have thus far been observed on the wreck.

Fästningsholmen III (early to mid-1500s)

Fästningsholmen III was first discovered in the early 1990s. In 1993, MASG members conducted a brief documentation of the site (Fig. 24). Bohusläns museum's maritime archaeologists inspected the site for the first time in 2005, while in 2009 dendrochronological sampling of the wreck was carried out (von Arbin 2011).

The shipwreck is situated in between 2.5 and 3.5 m of water. It is orientated parallel to the shoreline and is partially embedded in the riverbank. Its exposed remains, consisting of framing timbers, clinker planking, and ceiling planks, measure *c.* 5 m long. Like the Fästningsholmen I, the majority of the exposed timbers are heavily eroded (Fig. 25). Since only a small portion of the hull is exposed, it is very difficult to estimate the overall size of the vessel. However, based on the dimensions of frames and planking it seems likely that the vessel originally measured 15-20 m in length (von Arbin 2011: 138).

Initially, none of the three oak samples retrieved for dendrochronological analysis in 2009 were possible to date. However, radiocarbon analysis (LuS-9585) of tree-ring 1-5 in one of the samples gave a result of 555 ± 50 BP, which calibrates to AD 1302-1401 (95.4% probability). With the addition of the outer 127.5 tree-rings, the outermost ring in the sample could be dated to between 1429 and 1528. Based on this result, the correct dendrochronological dating position could be identified not only for this sample, but also for the remaining two, using an oak chronology from Western Sweden. The youngest of all three samples dates to 1511, with a suggested felling date after 1521. The outermost tree-ring in this sample has been identified as heartwood but could possibly constitute sapwood. If this is the case, felling of the tree may have taken place between 1521 and 1535 (Linderson 2011).

The sinking of the vessel may be related to the attacks on the Bohus fortress in 1531-1532 by the troops of the expatriated Danish king Kristian II (Berg and Berg 1992: 20-21). Another possibility is that the ship was sunk during the Northern Seven Year's War (1563-1570), when the Bohus fortress was sieged by Swedish troops (Berg and Berg 2009: 18-21). In any case, it seems likely that the vessel was in some way connected to the fortress.

Risö wreck (early to mid-1500s)

Risö is a small island to the southwest of the larger island of Fotö in the southern part of the Öckerö archipelago. The name of the strait between Fotö and Risö, Prishamnen (the 'Prize harbour'), suggests that it may have served as a natural harbour. In local tradition, it has often been associated with English trading activities off Fotö in conjunction with the Napoleonic Wars in the beginning of the 1800s (Nystedt 1993: 13). It should be noted, however, that in a maritime judicial context, *pris* may refer to vessels and cargo captured from an enemy during armed conflict. In the Scandinavian languages, the use of the word in this sense can be traced back to the early 16th century (e.g., SAOB 1954). A hypothesis would

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

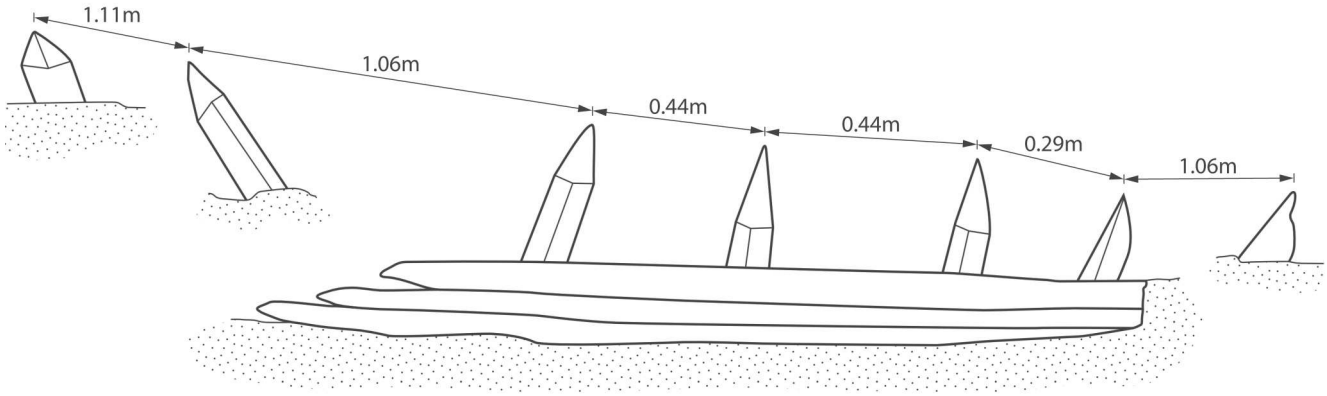

Figure 24. Sketch showing the side view of Fästningsholmen III, looking east. Redrawn after MASG 1993 (Matthew Gainsford, Bohusläns museum).

Figure 25. Underwater photograph of Fästningsholmen III from 2009, showing eroded frames and clinker planking (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

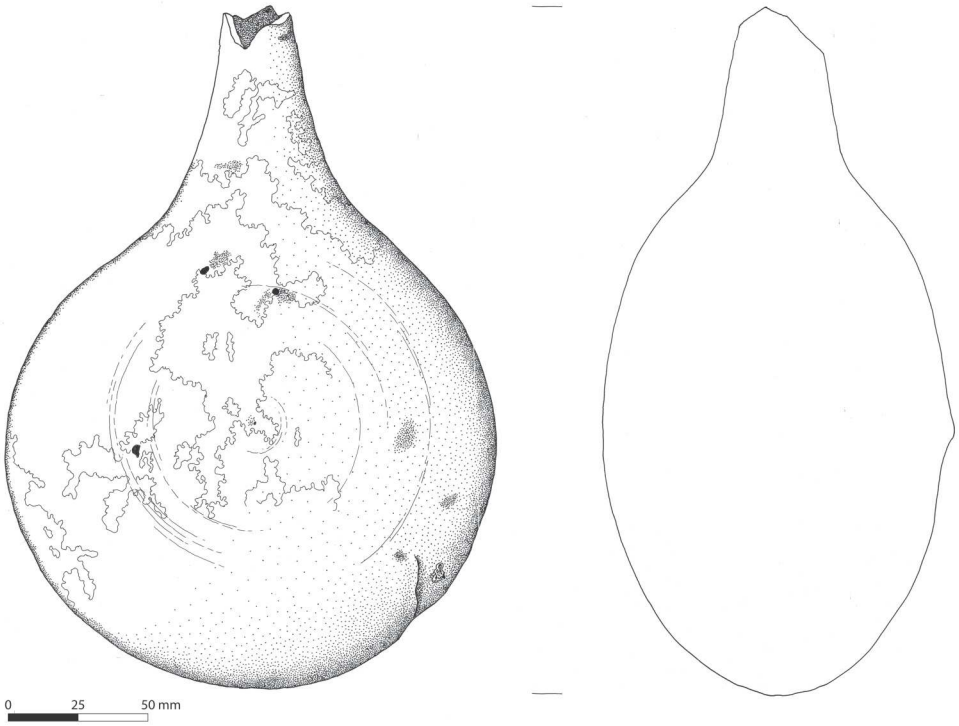

Figure 26. *Martincamp* flasks recovered from the Risö wreck in 2003 (above) and 2005 (below) respectively (Anette Olsson, Bohusläns museum).

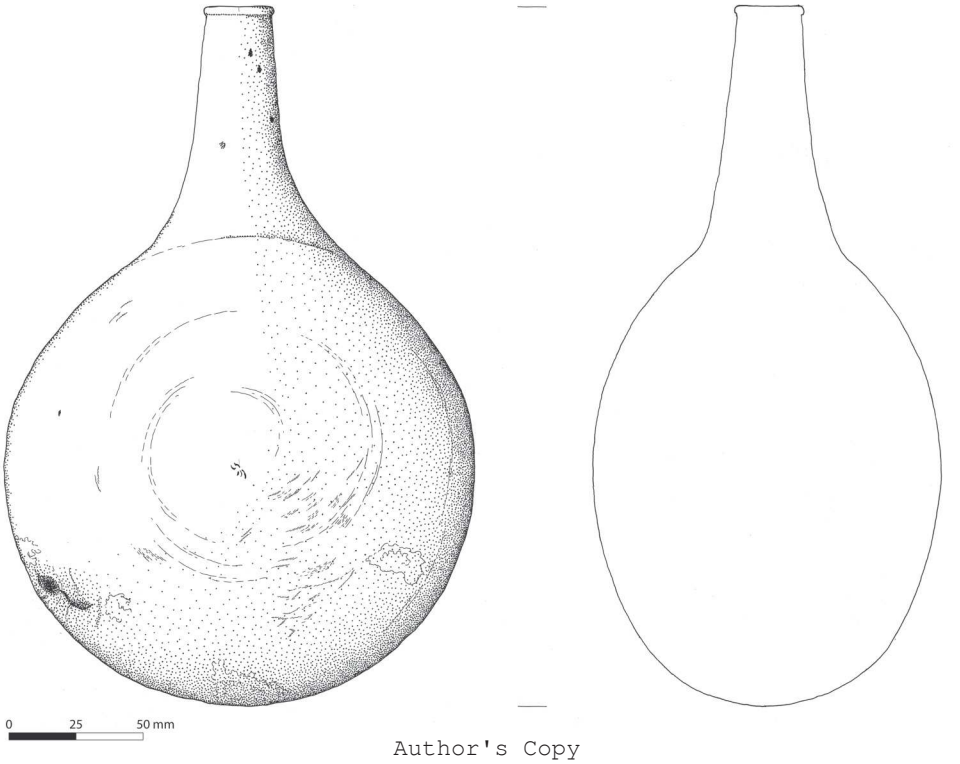

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

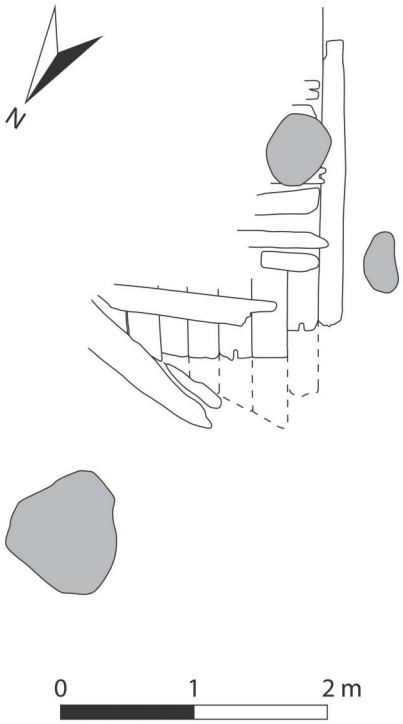

Figure 27. Site plan of the exposed north-western part of the Risö wreck, based on a photogrammetric model produced in 2021 (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

thus be that the strait at some point hosted privateers who operated in these waters.

The Risö wreck was discovered in 2004 by Bohusläns museum's maritime archaeologists, after MASG members reported the finding of an almost intact ceramic flask from the area (Fig. 26). The flask was identified as a so-called *Martincamp* flask, named after the presumed production site in Normandy, France. Flasks of this type were produced from the 15th century to at least the mid-18th century. Typologically, however, the Risö find corresponds with flasks of Hurst's so-called 'Type 2', which can be dated to *c.* 1475-1550 (Hurst *et al.* 1986: 103). A somewhat more recent study largely confirms Hurst's typology, but also suggests that a larger portion of the flasks rather date to the 1600s and 1700s (Ickowicz 1993: 59).

Difficulties in linking the find to the wreck raised the need for dendrochronological dating, for which sampling was carried out in 2004 after the request of the County Administrative Board. The initial samples were not possible to date, and further sampling was undertaken in 2005 (von Arbin 2005, 2006). Of ten samples in total, all from fast-grown oak trees, only three were possible to date. These samples provide a time series of 80 years that dates the remains to after 1515, using chronologies from Northwestern France and Western Germany. Felling of the trees may have taken place *c.* 1515-1585, with highest probability for the period 1515-1550 (Linderson 2005).

In 2021, the wreck was revisited as part of my PhD research, in order to generate a photogrammetric model of the site. From this model, the partial site plan shown in Figure 27 was produced. The wreck is resting on the bottom of a shallow inlet on the western side of Risö. Bottom sediments consist of silty sand, and water depth is 2 m at maximum. The preserved hull structure constitutes one side of a carvel-built vessel, presumably its starboard side, that measures approximately 14×5 m. In the northwestern part of the site, some planking and a few frames are partially exposed in conjunction with what likely constitutes the remains of the sternpost. The bow section to the southeast is almost completely covered with ballast stones. A few

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

loose timbers lie scattered on the seabed around the wreck (von Arbin 2005, 2006).

Between 2003 and 2005, an intact flask and a sherd from another flask were found and retrieved (von Arbin 2005: 8-10; 2006: 18-19) (Fig. 26). The fact that three almost identical flasks or parts thereof have been located at the site suggests that they were part of the vessel's cargo rather than personal belongings. From previous research, it is known that flasks were usually exported empty, meaning that they were traded mainly as containers and not for their content (Ickowicz 1993: 57-58). Geological assessment of ballast cobbles recovered from the wreck during fieldwork identifies them as sedimentary rocks in the form of limestone, claystone, and flint, with flint as the dominant component. The material is quite homogenous and thus likely derives from the same source. Identified rocks do not occur regionally but are common on both sides of the English Channel, more specifically along the shores of France and southern England (Thomas Eliasson, personal communication February 18, 2008).

From the limited archaeological data available, it can be concluded that the Risö wreck constitutes the remains of a carvel-built vessel with an estimated overall length of around 20 m. The presumed provenances of its timber, ceramic artefacts, and ballast, all seem to point toward a common geographical origin, namely Northwestern France, with the town of Dieppe being the most likely trading port. The location of the wreck, in a small inlet close to land, indicates that the vessel may have been deliberately beached in order to facilitate the unloading of cargo, possibly after having sprung a leak or suffered from a grounding accident. Considering the possible implications of the name Prishamnen (*supra*), some kind of hostile activity may also have been involved in the wrecking process.

Isolated finds of hull timbers and other artefacts

In addition to the wrecks described here, there is a number of isolated finds of hull timbers of possible medieval date from Bohuslän, which may indicate unknown boat- and shipwreck sites (Fig. 28). Off Kasenabben, the presumed original location of the medieval town of Uddevalla, several anchors and a keel from a large vessel were reportedly dredged up in the early 20th century (Hörman 1927: 31-32). At Stocken, a small fishing hamlet on western Orust, a part of a stem from a clinker-built ship was recovered many years ago. Caulking material still attached to the timber was later radiocarbon dated (St-8674) to 380 ± 205 BP (1291 cal. AD to modern times, 95.4% probability) which indicates that it could be of medieval date.

Furthermore, timbers from one or more clinker-built vessels were observed in the early 1980s among material dredged from the Nordre älv riverbed at Kastellegården, just where the medieval town of Kungahälla was once situated (Hugoson 1987: 28). A few iron rivets were collected (Fig. 29), but unfortunately timbers were neither preserved nor recorded. Finally, the highly unusual find of an early medieval oak paddle, originally found in 1953 in deep clay on a property in Henån, Orust, should be mentioned (Fig. 30). A dendrochronological analysis dates its outermost tree-ring to the year 1126, suggesting a felling of the tree sometime during the mid-1100s. The paddle was likely used for the propulsion of a small boat, most probably a dugout canoe (Cullberg 1986).

Additionally, the discovery of other types of artefacts may indicate the location of yet unknown wrecks. In 1985, an almost intact, green-glazed red earthenware jug was found by a diver off the island of Långholmen, southwest of Hamburgsund (Fig. 31). The jug can be dated to *c.* 1250-1350 and has a likely provenance in Aardenburg in the southern part of present-day Netherlands. Side scan sonar and dive surveys conducted by the University of Gothenburg in 2021 did not reveal any ship remains or other artefacts in the area. Still, a wreck context for the find cannot be entirely ruled out.

At Hannehakarna, a reef situated approximately 5 km southwest of Marstrand, a

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 28. Map showing the locations of the isolated hull timbers and other artefacts listed in the paper: (1) read earthenware jug, *c.* 1250-1350; (2) anchors and a keel, possibly medieval; (3) oak paddle, mid-1100s; (4) stem, possibly medieval; (5) sandstone mortar, 1200s-1400s; (6) ceramic jug, medieval; (7) bronze cannon, 1300s; (8) stone cannonballs, possibly late medieval; (9) boat/ship timbers, possibly medieval (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 29. Iron rivets collected in the early 1980s from the remains of one or possibly more clinker-built vessels found among material dredged from the Nordre älv riverbed, just outside the location of the medieval town of Kungahälla (Cecilia Ahlsén, Bohusläns museum).

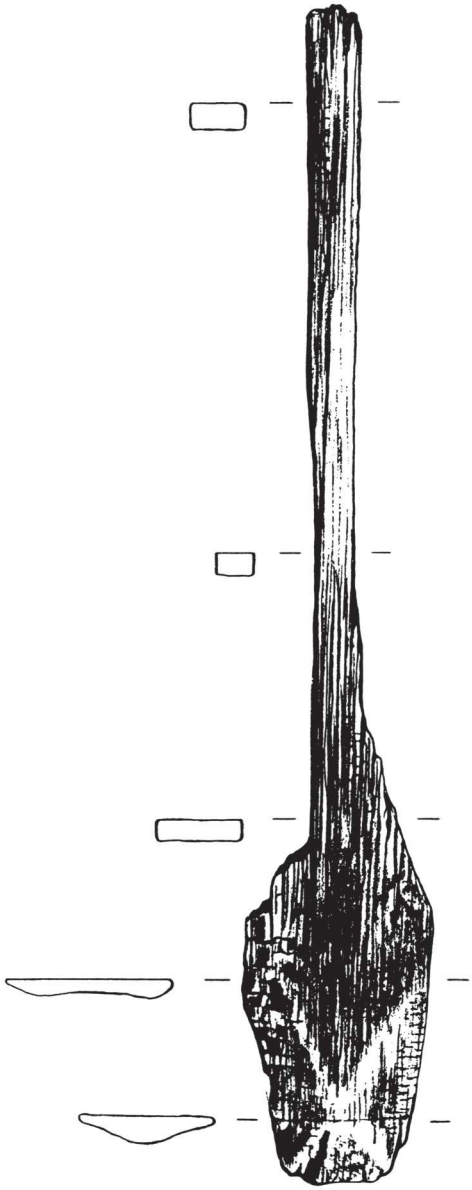

Figure 30. Oak paddle, found in 1953 in deep clay on a property in Henån, Orust, and dated by dendrochronological analysis to after 1126. Its preserved length is 119 cm (Christina Elmerås, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 31. Green-glazed read earthenware jug recovered south-west of Hamburgsund in 1985. The jug can be dated to *c.* 1250-1350 and likely originates in the region of Aardenburg in present-day Netherlands. The jug has a preserved height of 24 cm (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

Figure 32. Small bronze cannon recovered off Hannehakarna, Southwest Marstrand, in 2001. A piece of cloth stuck in the barrel was dated by means of radiocarbon analysis to AD 1285-1399 (cal. AD, 95.4 % probability). The gun is 47.5 cm in length (Bo Niklasson, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 33. Sculptured sandstone mortar recovered off Koön, north of Marstrand. The mortar dates to the 13th-15th centuries and was likely produced in present-day Belgium. It is 15 cm in height (Pål Thome, Norwegian Maritime Museum).

Figure 34. Cannonball, possibly medieval, made of knapped chalkstone. A number of identical cannonballs have been found in conjunction with wreck-like timbers in the northern part of Marstrand harbour (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

small, funnel-shaped bronze cannon was found by a diver in 2001 (Fig. 32). Radiocarbon analysis (Ua-32368) of a piece of cloth from the barrel, possibly the remains of a *cartouche*, dated the remains to 635 ± 40 BP (cal. AD 1285-1399, 95.4% probability). Even though no ship remains were identified during the brief inspection conducted by Bohusläns museum in 2002, the most likely interpretation is that it derives from a shipwrecked vessel. A thorough study of this important piece of early ship artillery is ongoing (von Arbin *et al.* in prep.).

Another highly interesting object was discovered a few years ago north of Koön, approximately 1.5 km to the north of Marstrand. Here, a diver recovered a sculptured sandstone mortar from the seabed (Fig. 33). This type of mortar was produced in present-day Belgium during the 13th-15th centuries (Verbrugghe et al. 2019). Furthermore, in the northern part of Marstrand harbour, divers have found cannonballs made of knapped chalkstone, which may be of late medieval date (Fig. 34). Reportedly, cannonballs were found in conjunction with scattered ship timbers indicating the possible location of a wreck site. Finally, a find of a sherd from a medieval type of jug which is likely to derive from a shipwreck event has been reported off Marstrands skalle, on the exposed western side of the island.

Analysis

Some of the main attributes of the 11 medieval boat and ship finds presented in this study are summarised in Table 1, namely dating, building technique, vessel size, provenance, and findspot. As stated already in the introduction of this paper, the analysis and discussion will be structured largely around these five aspects. Even though the material is small, its analysis may still be fruitful in drawing some basic, preliminary conclusions. In addition, it could serve as a basis for future survey and research.

Dating

Two wrecks seem to date to the 13th century (Dyngö III, Skeppstad), four to the 14th century (Koster, Fästningsholmen I, Mollö I and II) and two to the 15th century (Edhultshall, Skaftö), while three wrecks (Dyngö I, Risö, Fästningsholmen III) can be attributed to the first part of the 16th century. There is yet no registered wrecks from the 11th and 12th centuries in Bohuslän.

Considering the broad time spans for some of the dates, as many as six of the wrecks (Koster, Fästningsholmen I, Mollö I and II, Edshultshall, Skaftö) could, in theory, date within a 100-year interval, namely the period between *c.* 1350 and *c.* 1450. It might seem tempting to interpret this potential 'clustering' in terms of trade intensity, or even to link it to a specific geo-political situation, but since dating results concerns the vessels' building date, and not their date of abandonment, this would most probably lead astray. The actual lifespans of the vessels are mostly unknown and may have differed significantly. In one exceptional case of the more thoroughly investigated Skaftö wreck, it has been possible to determine the year of foundering with relatively good precision. As have been shown, this vessel, which was built in the late 1430s, likely foundered sometime between the years 1440 and 1443.

Due to the small corpus, it would have been interesting to compare the Bohuslän data with the larger boat and shipwreck material from present-day Norway. According to the most recently published data, over 50 wrecks of potential medieval date have been discovered along the Norwegian coastline (Wickler 2016: 59). However, as most of this material has been dated by merely radiocarbon analysis, the dating intervals are generally much too wide to aid comparison. In fact, some of the wrecks listed for instance by Nævestad in 1999 may not even be medieval, but from the late 16th or even the 17th century.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Table 1. Selected data from the medieval boat and ship finds discussed in the paper.

Object	*Suggested building date*	*Suggested provenance*	*Estimated vessel size (m)*	*Building technique (Bottom/Sides)*	*Type of find-location*
Dyngö III	1230s	NW Germany	18-20 (+)	Carvel/Clinker	Natural harbour
Skeppstad	Early 1260s	Ardennes	19-20×5.5	?/Clinker	Fjord
Koster	Early to mid-1300s	E England	20 +	Clinker	Natural harbour
Fästningsholmen I	Mid to late-1300s	C England	20 +	Clinker	Medieval fortress
Mollösund II	*c.* 1365	Funen/Zeeland/ W Denmark/ N Germany	20 +	Carvel/Clinker	Natural harbour entrance
Mollösund I	Late 1300s	C Poland	20 +	?/Clinker	Natural harbour entrance
Edshultshall	Early to mid-1400s	W Sweden	< 5	Clinker	Landing place
Skaftö	Late 1430s	C Poland E Poland	*c.* 25×8 (+)	Clinker	Natural harbour
Dyngö I	Early 1500s	S Sweden	15-20	Clinker	Natural harbour
Risö	Early to mid-1500s	NW France	*c.* 20	Carvel	Natural harbour
Fästningsholmen III	Early to mid-1500s	W Sweden	15-20	Clinker	Medieval fortress

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Building technique

At least six of the 11 wrecks (55%) seem to represent vessels built entirely in the clinker, or lapstrake, fashion (Koster, Dyngö I, Skaftö, Edshultshall and Fästningsholmen I and II). Clinker boat- and shipbuilding has often been referred to as being a specific Nordic tradition. The term 'Nordic' should not, however, be interpreted in a strict geographical sense, at least not in the Middle Ages, as this building technique was practiced over large parts of Europe during this period (see e.g., Crumlin-Pedersen 2004: 43). This is also evident by the provenances obtained from the dendrochronological analyses for some of the wrecks of clinker-built vessels (*infra*).

Moreover, two of the wrecks (Dyngö III and Mollösund II) represent vessels built with flush-laid bottom planking and clinker-built sides. They thus seem to fall within the archaeological definition of the 'cog', which is an example of the so-called bottom-based shipbuilding tradition of northwestern Europe (Hocker 2004). A further two wrecks, the Skeppstad wreck and Mollösund I, display lapstrake planking from the turn of the bilge upwards. It has, however, not been possible to establish whether these vessels were all clinker-built, or if they too were built in the 'cog' manner. The Skeppstad wreck in particular displays several distinctive 'cog'-like features which make such an attribution likely (von Arbin, in prep.).

Consequently, 20-40% of all medieval ship finds from Bohuslän represent vessels of the 'cog' type. It is noteworthy that wrecks of confirmed and presumed 'cogs' constitute some of the oldest wrecks in Bohuslän waters dating to the 1200s and 1300s. After *c.* 1400, there are almost exclusively wrecks of clinker-built vessels represented in the material. The Risö wreck, an all-carvel vessel, constitutes an exception which is probably due to the fact that carvel-building in Northwestern Europe was first introduced during the course of the 15th century. Therefore, carvel ships were still not very common in this region by the end of the Middle Ages (see Adams 2013: 69-72).

Provenance

The provenances of the ten Bohuslän wrecks that have been dated by dendrochronology, or by a combination of dendrochronology and radiocarbon dating, has been suggested. Nevertheless, since timber might have been transported from distant sources, wood provenance is not necessarily the same as building location. This issue is apparent in the case of the Skeppstad vessel that was built of Ardennian oak somewhere in present-day Belgium or the Netherlands. Similarly, the Skaftö vessel was likely built by the Gdańsk Bay of oak timber sourced in inland Poland. In both cases, timber was most likely transported down to the coast on the larger rivers and their tributaries.

Moreover, when the number of dated samples is low, there is also a risk that provenanced timbers are not representative for the entire hull structure. Timber from various sources may have been used for both the construction and subsequent repairs of a vessel. It appears, however, that long-distance shipping of large structural timbers for shipbuilding purposes did not occur on a large scale until the beginning of the 15th century in Northwestern Europe (Daly 2007: 219-227). Consequently, it is probably relatively safe to assume, for most of the Bohuslän corpus, that the growth place of the timber and the building location of the vessel are within the same geographical region.

On the basis of their suggested provenances, all but one wreck (Fästningsholmen III) constitute vessels originating outside the region of present-day Western Sweden. The suggested timber sources for these vessels are Southern Sweden (Dyngö I), Northwestern France (Risö), the Ardennes (Skeppstad), Northwestern Germany (Dyngö III), and Denmark or Northern Germany (Mollösund II). Two more vessels are likely to have been built of English timber (Fästningsholmen I, Koster), and another two of timbers from present-day Poland (Mollösund I, Skaftö). The Edshultshall boat has been dated by radiocarbon analysis and its provenance could not be established. The size of this vessel

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

however strongly suggests a regional, or perhaps rather local, origin.

To sum up, three wrecks (27%), all of them representing clinker-built vessels (Dyngö, Edshultshall, Fästningsholmen III), are seemingly of Scandinavian origin. Two of these (18%) were likely built regionally, that is, in present-day Western Sweden. This means that as many as eight wrecks (73%) may either have a Central or Western European provenance. Of this latter group, one is carvel-built whereas at least three appear to represent clinker-built vessels and at least two vessels are built in the bottom-based 'cog' tradition. The emerging picture underlines the growing importance of the Bohuslän coast as a transit route for international trade during the medieval period.

Vessel size

The original hull sizes suggested here must remain open as none of the wrecks has yet been subject to full excavation and reconstruction. On the basis, however, of our current state of knowledge, it may be assumed a clear dominance of large vessels. Eight of the eleven wrecks (73%) seem to represent vessels of 18-25 m original length (Koster, Dyngö III, Skeppstad, Skaftö, Mollösund I and II, Fästningsholmen I and Risö). A further two (Dyngö I, Fästningsholmen III) appear to fall within the 15-20 m span. One wreck (Edshultshall) constitutes the remains of a boat with a presumed length less than 5 m. There are currently no identified wrecks of vessels in the 5-15 m length interval from the medieval period in Bohuslän.

The almost total absence of wrecks of smaller vessels (< 15 m in length) is evident also in the archaeological record for the ensuing centuries. One possible explanation for this could be that such vessels, due to less massive timber dimensions, and, possibly, a generally larger portion of coniferous wood in structural elements, simply are more prone to degradation than those of larger vessels in these waters. For this reason, they are probably also more likely to become fully or partially embedded in sediment, as in the Edshultshall case. This together make them less likely to be observed and reported by, for instance, recreational divers. Another explanation might be that smaller boats rarely carry the ballast or cargo needed to make them sink in the first place. Moreover, as they generally operate in shallower water, they are probably more likely to end up at or near surface if wrecked or abandoned, meaning that they are more readily salvaged or broken up.

In an analysis of the eleven mainly medieval boat and ship finds from Helgeandsholmen in Stockholm, Björn Varenius (1989: 70-73) proposes an economic model for maritime exchange in Northern Europe. Varenius identifies three different economic 'strata', which may be termed *large-scale* (international) *exchange*; *small and medium-scale* (regional and inter-regional) *exchange*; and *local transport* (including also nearshore fishing). Each 'stratum' represents a different type of vessel movement pattern, which, in turn, is mirrored largely by the types and sizes of vessels used in this traffic (Fig. 35). Like all theoretical models, Varenius' suggested model is of course a simplification of reality. Nevertheless, as a crude tool for structuring, comparing, and – ultimately – understanding the Bohuslän material it may still prove useful.

In accordance with this model, the eight largest vessels from Bohuslän, which are likely of Central or Western European origin, clearly fall within the first category (i.e., the large-scale or international exchange level), whereas Dyngö I and Fästningsholmen III seem to represent the small- to medium-scale or regional/inter-regional exchange level. Finally, the Edshultshall wreck is the only known example from Bohuslän of a small medieval boat used for local transport. Possibly, it was used for fishing, as indicated by the net sinkers found in association with the boat timbers. In this context, it should be noted also that the Edshultshall wreck is likely the only vessel among the eleven finds that may have been propelled by both sail and oars.

Findspot

The map in Figure 1 shows the distribution of wrecks along the coast of Bohuslän. Eight of

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Figure 35. Schematic illustration of different types of vessel movements. These corresponds to the three major economic 'strata' which, according to Varenius (1989:72), characterised medieval maritime exchange in Northern Europe. Redrawn after Varenius. National borders and country names are modern-day (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

the 11 wrecks (73%) appear to be situated in what could be defined as 'middle archipelago'. A closer look reveals that of these, all but one (64%) were found either in, or in very close proximity to, what might be classified as natural harbours or anchorages (Koster, Dyngö I and III, Skaftö, Mollösund I and II, Risö). If including also boat- and shipwreck sites related to other types of harbours, such as rural landing places (Edshultshall), or fortified ports (Fästningsholmen I and III), the percentage of wrecks associated with harbours amounts to no less than 91%.

To some extent, the prevailing picture could probably be explained by poor preservation conditions, as wrecks in open sea are generally more prone to degradation due to woodborer attack, waves, and currents, than those situated in more sheltered waters. This means that some, if not most, of the isolated finds described here (e.g., the finds from Hannehakarna, Koön and Marstrands skalle) are likely to derive from wrecked vessels. Likewise, even relatively well-preserved wrecks in West Swedish waters are sometimes extremely difficult to detect, as in the cases of the Mollösund I and Risö wrecks.

In any case, it is striking that the distribution of medieval boat and ship finds from in present-day Norway appear to be similar to the Bohuslän situation, with a clear dominance of wrecks located in harbour or 'close harbour' contexts (Wickler 2016: 60). In a recent Norwegian study (Stylegar *et al*. 2019), it is argued that the main cause of wrecking in southern Norway during the period in question may have been *piracy*. From written sources, it indeed appears as if this coastal region was particularly prone to piracy. There is also quite extensive written evidence of piracy and pirate-like activity in Bohuslän waters during the Middle Ages (see e.g., Krantz 1919: 64-67). Piracy, in a broad sense (including also privateering), could thus well be the explanation for some of the wrecks described here, such as, for example, the Risö wreck.

There are, however, many other factors, besides piracy, that could cause a vessel to sink in confined waters. Vessels may, for instance, founder due to damages derived from grounding accidents, accidental fires (Dyngö III?), and other incidents which could cause them to sink while berthed or at anchor. Records of ship losses from later periods in history provide numerous examples of this (e.g., Westerdahl 2003: 140-148). Sinking could of course also be due to military aggression, as has been proposed for the two Fästningsholmen wrecks. For this reason, I find it reasonable to assume that the causes of wrecking may be somewhat more diverse than suggested by Stylegar *et al*. (2019).

Archaeological potential and suggested future research

The present study has shown that the vast majority of medieval wrecks discovered in Bohuslän constitute the remains of large, sea-going trading vessels from Central and Western Europe that likely foundered *en route* – either in or in close proximity to sheltered natural harbours, used as halting places along the frequented sailing routes. Consequently, these shipwrecks are not only of regional, or even national interest, but also of international importance. By thorough investigation, recording and analysis, they may thus provide new insights into, for instance, natural resource exploitation, geo-politics, economy, trade, navigation, logistics, and technological advancements in medieval Europe.

However, as seen, there are currently no identified wrecks in Bohuslän waters dating to the 11th and 12th centuries, and small vessels are currently under-represented. For most coastal inhabitants, small boats like the one from Edshultshall were likely the everyday means for both transport and subsistence. Yet they remain largely anonymous in the archaeological record. The same applies for the somewhat larger vernacular vessels, used in the regional and interregional commodities exchange, which must have existed in relatively large numbers as well. Targeted field surveys and further inspection, dating and investigation of previously registered wreck sites along the Bohuslän coastline could most probably help adjusting these imbalances.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

A type of smaller vessel, only briefly mentioned in this study, is the dugout canoe, or logboat. There are a number of recorded medieval logboats from present-day Norway (see e.g., Falck and Kvalø 2015). In Bohuslän, however, logboats are relatively rare finds. Only a small number has been found, and of the few that have been securely dated, none seems to belong to the medieval period (Lotta Mejsholm, personal communication January 29, 2022; see also Lanting 1988: 631-632). The oak paddle from Henån however suggests that logboats may have been in use also in this region during the period in question, and not only inland but also by the coast. Thus, it cannot be ruled out that a systematic inventory and radiocarbon dating of existing logboats in local and regional museum collections would produce medieval dates.

As already mentioned, it is likely that some, if not most, of the isolated finds described may represent wreck sites. Thus, an important future task would be to inspect these sites in order to determine their archaeological content and significance. Of particular interest are sites situated in the exposed outer archipelago or open sea, as such sites may represent vessels that foundered fully loaded *en route* between two ports, without having been subject to contemporaneous salvage efforts. The investigation of the various cargoes of the 15th century Skaftö wreck, described in this paper (see also von Arbin *et al*. 2022), clearly shows the wealth of information that can be extracted from studying such sites. Unfortunately, however, preservation conditions at some of these locations may not be the most beneficial.

It is noteworthy that quite a few of the boat and ship finds presented here could be potentially associated with known historical actors and events, of which some have had great political implications. In some cases, these associations may be strengthened by further examination of both the wrecks and the written sources. Future archival studies in combination with archaeological investigations and dendrochronological dating may even lead to the identification of certain shipwrecks, thereby potentially linking them to individual shipowners and merchants from different parts of Europe. Conversely, medieval diplomas and other contemporaneous written records containing information on shipwrecked vessels along the Bohuslän coast may serve as vantage points for targeted field surveys.

Acknowledgements

Fieldwork conducted in the autumn of 2021 was made possible due to generous grants from Adlerbertska forskningsstiftelsen and VOTO – Voice of the Ocean, for which I would like to express my gratitude. My sincere thanks also go to Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden, and Jens Lindström, Nordic Maritime Group, for their participation and subsequent support. Thanks also to Anders Säldemark, Dyk-Leif, for special arrangements in conjunction with fieldwork. Moreover, I would like to thank Aoife Daly for her very useful comments on dating methods in an early draft of this paper; Fred Hocker for his continuous support and advice; Magnus Krook for the translation from Latin to Swedish of potentially relevant medieval diplomas; Andreas Widerberg for assisting with the registration of wrecks and other objects in the Swedish national sites and monuments register, and Malou Blank for invaluable help with radiocarbon calibration issues. My thanks are finally due to the Editor of this journal, as well as the two anonymous reviewers, whose comments and suggestions have significantly improved the paper. Any remaining shortcomings are however entirely my own responsibility.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Annex

A. Boat and ship finds

Koster wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:6756 (previously Tjärnö 208)
Bohusläns museum's internal register: BM 273
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. NOK 414-2007); Maritime Museum in Gothenburg (SMG Burk 145:1:C, no. 19:1-2)
Recovered artefacts: Kosters hembygdsmuseum
Literature: von Arbin 2009

Dyngö I
Swedish national sites and monuments register: L2022:6630
Bohusläns museum's internal register: BM 278
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 584/05 K)
Recovered artefacts: -
Literature: -

Dyngö III
Swedish national sites and monuments register: L2021:7593
Bohusläns museum's internal register: BM 363
Archival material: University of Gothenburg (Reg. no. GU 2021/2281)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. pending)
Literature: -

Skeppstad wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:6589 (previously Kville 1417)
Bohusläns museum's internal register: BM 308
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. VA 561-2012)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29670)
Literature: von Arbin 2021, in print; von Arbin and Linderson 2011

Skaftö wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:8398 (previously Skaftö 270)
Bohusläns museum's internal register: BM 102
Archival material: Bohusläns museum (Reg. nos 196/05 K; NOK 192/2006; VA 749-2007; VA 708-2009; VA 927-2010; 19/209)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 29274, 29275, 29276)
Literature: von Arbin 2010, 2012, 2014, 2017; von Arbin *et al.* 2022

Edshultshall wreck
Swedish national sites and monuments register: L1959:4320 (previously Morlanda 559)
Bohusläns museum's internal register: BM 140
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29849)
Literature: -

Mollösund I
Swedish national sites and monuments register: L1960:2963 (previously Mollösund 28)
Bohusläns museum's internal register: BM 103
Archival material: Bohusläns museum; Maritime Museum in Gothenburg (SMG Burk 145:11:2, Lägg 12)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 29429, 29430); Maritime Museum in Gothenburg (Inventory no. SMG 41285)
Literature: -

Mollösund II
Swedish national sites and monuments register: L1960:6009 (previously Mollösund 30)
Bohusläns museum's internal register: BM 364
Archival material: Bohusläns museum (Reg. nos 12.1-569-79; 12.7-692-80; 1.128-672-81; 4.011-428-82; 425/83; 442/03 K); Maritime Museum in Gothenburg (Doss 7:12:6, Lägg 5; Doss 145:11)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 23101)
Literature: Crumlin-Pedersen 1981; von Arbin and Daly 2012; Lisberg Jensen, 1981a, 1983

Fästningsholmen I
Swedish national sites and monuments register: L1960:5701 (previously Kungälv 35)
Bohusläns museum's internal register: BM 110
Archival material: Bohusläns museum (Reg. No NOK 414-2007); Maritime Museum in

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Gothenburg (Burk 145.1:c, no. 2.2-4)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29847)
Literature: *Göteborgs-Posten* 1934; von Arbin 2011

Fästningsholmen III
Swedish national sites and monuments register: L1960:9353 (previously Kungälv 36)
Bohusläns museum's internal register: BM 111
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. NOK 414-2007)
Recovered artefacts: -
Literature: von Arbin 2011

Risö wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:2950 (previously Öckerö 290)
Bohusläns museum's internal register: BM 30
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 632/04 K)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29094)
Literature: von Arbin 2005, 2006

B. Isolated finds of hull timbers and other artefacts

Red earthenware jug
Location: S Långholmen, Hamburgsund, Tanums kommun
Swedish national sites and monuments register: L1960:5875 (previously Kville 1390)
Bohusläns museum's internal register: BM 367
Archival material: Bohusläns museum; Maritime Museum in Gothenburg (Doss 145:11:2, Lägg 11)
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Anchors and keel
Location: Kasenabben, Uddevalla kommun
Swedish national sites and monuments register: L1967:5564 (previously Uddevalla 246:2)
Bohusläns museum's internal register: BM 370
Archival material: -
Recovered artefacts: -
Literature: Hörman 1927

Oak paddle
Location: Henån, Orust kommun
Swedish national sites and monuments register: L1968:4815 (previously Röra 213)
Bohusläns museum's internal register: BM 366
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 6711)
Literature: Cullberg 1986

Stem
Location: Stocken, Orust kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6635
Bohusläns museum's internal register: BM 141
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 7/02 K)
Recovered artefacts: Föreningen Allmoge Båtar, Bassholmen
Literature: -

Sandstone mortar
Location: N Koön, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6636
Bohusläns museum's internal register: BM 368
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Ceramic jug
Location: Marstrands skalle, Marstrand, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6637
Bohusläns museum's internal register: BM 369
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: -
Literature: -

Bronze cannon
Location: Hannehakarna, WSW Marstrand, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L1968:248 (previously Lycke 164)
Bohusläns museum's internal register: BM 108
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 488/02 K)
Recovered artefacts: Bohusläns museum

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

(Inventory no. UM 29271)
Literature: -

Stone cannonballs
Location: Marstrand harbour, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6638
Bohusläns museum's internal register: BM 203
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Boat and ship timbers
Location: Kastellegården, Nordre älv, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L1967:5105 (previously Ytterby 53:3)
Bohusläns museum's internal register: BM 365
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 19601, 19603)
Literature: Hugoson 1987

Bibliography

Adams, J. 2013. *A maritime archaeology of ships. Innovation and social change in medieval and early modern Europe*. Oxford and Oakville: Oxbow Books.

Alexandersson, H. 2021. *Medeltiden materialiserad – om etablerandet, aktiverandet och bevarandet av minnesplatser i Ranrike*. GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses 76. Gothenburg: University of Gothenburg.

von Arbin, S. 2005. *Ett 1500-talsvrak vid Risö. Fördjupat arkeologiskt kunskapsunderlag. Öckerö socken och kommun*. Rapport 2005:18. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2006. Ett nyupptäckt 1500-talsvrak i Göteborgs norra skärgård. *Marinarkeologisk tidskrift* 2: 17-20.

von Arbin, S. 2009. Kosterbornas galeja var en 1300-talskogg. *Populär Arkeologi* 3: 4-7.

von Arbin, S. 2010. *Skaftövraket. Arkeologisk efterundersökning av en medeltida fartygslämning i Skaftö socken, Lysekils kommun*. Rapport 2010:16. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2011. Vrakkyrkogården vid Fästningsholmen i Kungälv. In *Öar i Bohuslän. Årsbok 2011*, pp. 121-142. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2012. A 15th century bulk carrier wrecked off Skaftö, Western Sweden. In N. Günsenin (ed.), *Between Contintents. Proceedings of the International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Istanbul 2009 (ISBSA 12)*, pp. 67-74. Istanbul: Ege Yayınları.

von Arbin, S. 2013. (Review) Skjernøysund 3 Wreck: Fieldwork report 2011. *International Journal of Nautical Archaeology* 42.2: 457-458.

von Arbin, S. 2014. *Skaftövraket – ett senmedeltida handelsfartyg. Rapport över arkeologisk forskningsundersökning 2006 och 2008 samt redovisning av vårdinsatser 2009. Skaftö 270, Skaftö socken, Lysekils kommun*. Rapport 2014:11. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2015. Mollösund – en kustort med medeltida anor. *Bohusarvet* 4: 14-16.

von Arbin, S. 2017. Lessons learned? In situ-preservation of shipwrecks in the coastal waters of Western Sweden. In O. Uldum, and M. Sylvester (eds), *Nordisk marinarkæologi fast forankret*, pp. 79-89. Rudkøbing: Langelands Museum.

von Arbin, S. (with contribution by H. Carlsson), 2021. *En fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden. Arkeologisk efterundersökning 2012 och 2013. Raä-nr Kville 1417:1 (L1960:6589), Kville socken, Tanums kommun*. Rapport 2020:04. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. in prep. A 13th-century shipwreck with 'cog' features, investigated off Skeppstad, Western Sweden. In *Sailing through History. Reading the Past – Imagining the Future. Proceedings of the International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Zadar, 2021 (ISBSA 16)*.

von Arbin, S., and Linderson, H. 2011.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden, Kville socken, Bohuslän. *Fornvännen* 106: 133-136.

von Arbin, S., and Daly, A. 2012. The Mollö cog: re-examined and re-evaluated. *International Journal of Nautical Archaeology* 41.2: 372-389.

von Arbin, S., Skowronek, T., Daly, A., Brorsson, T., Isaksson, S., and Seir, T. 2022. Tracing trade routes: Investigating the cargo of the 15th-century Skaftö wreck. *International Journal of Nautical Archaeology*. https://doi.org/10.1080/10572414.2022.2076518

von Arbin, S., Smith, K., and Skowronek, T. in prep. The Marstrand 'bombard': the earliest known example of shipboard artillery in Europe? (working title). Manuscript to be submitted to the *Mariner's Mirror*.

von Arbin, S., and Wranne, S. 2005. Site 21. Mollösund shipwreck. In R. Klaassen (ed.), *Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation poles and archaeological sites. Final report. EVK4-CT-2001-00043*, pp. 90–91. Wageningen.

Baillie, M. G. L. 1995. *A Slice through Time. Dendrochronology and precision dating*. London: Routledge.

Belasus, M. 2014. *Tradition und Wandel im neuzeitlichen Klinkerschiffbau der Ostsee am Beispiel der Schiffsfunde Poel 11 und Hiddensee 12 aus Mecklenburg-Vorpommern*. Unpublished doctoral thesis. Rostock: Universität Rostock.

Berg, K., and Berg, H. 1992. *Kungälv. En stads historia*. Kungälv: Kungälvs bokhandel.

Berg, K., and Berg, H. 2009. *Längs Nordre älv*. Kungälv: YC Bokförlag.

Berg, W. 1883. Slottsruinen på Ragnhildsholmen. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen* 2.4: 3-132.

Brattö, O. 1981. Barrevik–Edshultshall. In O. Brattö (ed.), *Morlanda hembygdsbok II*, pp. 229-248. Uddevalla: Morlanda hembygdsförening.

Bronk Ramsey, C. 2021. *OxCal*. https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal.html

Bronk Ramsey, C., van der Plicht, J., and Weninger, B. 2001. 'Wiggle matching' radiocarbon dates. *Radiocarbon* 43.2A: 381-389.

Christensen, A. E. 1985. Boat finds from Bryggen. In *The Bryggen Papers. Main Series Vol. 1*, pp. 47-278. Bergen, Oslo, Stavanger and Tromsø: Universitetsforlaget AS.

Christensen, K. 1987. Tree rings and insects: the influence of cockchafers on the development of growth rings in oak trees. In G. C. Jacoby and J. W. Hornbeck (eds), *Proceedings of the International Symposium on Ecological Aspects of Tree-Ring Analysis. August 17–21, 1986. Marymount College, Tarrytown, New York*, pp. 142-154. Washington, D.C.: United States Department of Energy.

Crumlin-Pedersen, O. 1981. Skibe på havbunden. Vragfund i danske farvande fra perioden 600–1400. In *Årbog 1981*, pp. 28-65. Helsingør: Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Crumlin-Pedersen, O. 2004. Nordic clinker construction. In F. M. Hocker and C. A. Ward (eds), *The philosophy of shipbuilding. Conceptual approaches to the study of wooden ships*, pp. 37-63. College Station: Texas A&M University Press.

Cullberg, C. 1986. Medeltida ekpaddel från Orust. In *Bohuslän. Årsbok 1986*, pp. 27-30. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

Daly, A. 2007. *Timber, Trade and Tree-rings*. Unpublished doctoral thesis. Esbjerg: University of Southern Denmark.

Daly, A. 2021. *Dendrochronological analysis of timbers from a shipwreck found at Dyngö, Sweden*. Report 2022: 14. Copenhagen: Dendro.dk.

Daly, A., and Streeton, N. L. W. 2017. Non-invasive dendrochronology of late-medieval objects in Oslo: refinement of a technique and discoveries. *Applied Physics A* 123, Article 431. https://doi.org/10.1007/s00339-017-1019-x.

D.N. = *Diplomatarium Norvegicum*. https://

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html

Domínguez-Delmás, M., Rich, S., Daly, A., Nayling, N., and Haneca, K. 2019. Selecting and sampling shipwreck timbers for dendrochronological research: practical guidance. *International Journal of Nautical Archaeology* 48.1: 231-244.

Fabech, C. 1992. Edsten. Et möjligt herresäte och kulturcentrum i yngre järnålder. In *Bohuslän. Årsbok 1992*, pp. 41-47. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

Falck, T., and Kvalø, F. 2015. *Faglig program. Forprosjekt til faglig program for skipsfunn*. Arkeologisk Rapport Nr. 2015. Oslo: Norsk Maritimt Museum.

Fischer, G. 1935. Fra Baghahus slott till Bohus fästningsruin. En nordisk middelaldersborgs utvikling. *Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift* 44.6: 289-309.

Gullman, S. H. 1999. Munkhatten och Munkevig – klosterminnen på Skaftö. In E. Sundström (ed.), *Skaftö-Skriften* 14, pp. 191-199. Uddevalla: Skaftö Gille.

Hansson, W. 1980. *Norra Bohusläns övärld. Från Svinesund till Smögen*. Uddevalla: Zindermans.

Hocker, F. M. 2004. Bottom-based shipbuilding in North-WesternEurope. In F. M. Hocker and C. A. Ward (eds), *The philosophy of shipbuilding. Conceptual approaches to the study of wooden ships*, pp. 65-93. College Station: Texas A&M University Press.

Hughes, M. K., Milsom, S. J., and Leggett, P. A. 1981. Sapwood estimates in the interpretation of tree-ring dates. *Journal of Archaeological Science* 8: 381-390.

Hugoson, M. 1987. Kungahälla – fynd och åsikter. *Fynd* 2: 26-29.

Hurst, J. G., Neal, D. S., and van Beuningen, H. J. E. 1986. *Pottery produced and traded in North-Western Europe 1330–1650*. Rotterdam Papers IV. Rotterdam: Museum Boymans-van Beuningen.

Hörman, E. 1927. Uddevallas uppkomst, första läge och flyttning. *Göteborgs och Bohusläns museums fornminnesförenings tidskrift* 1926: 1-34.

Ickowicz, P. 1993. Martincamp ware: a problem of attribution. *Medieval Ceramics* 17: 51-60.

Keily, J. 2010. The fabric of the medieval London house. In G. Egan (ed.), *The Medieval Household. Daily Living c. 1150–c. 1450*, pp. 25–41. Medieval Finds from Excavations in London 6. London: Boydel Press and Museum of London.

Krantz, C. 1919. *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk. Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag.

Krąpiec, M. 2006. *Dendrochronological dating of wood samples from the shipwreck Skaftö I*. Unpublished report. Krakow: Tree-Ring Laboratory, AGH-University of Science and Technology.

Lanting, J. N. 1988. Dates for origin and diffusion of the European logboat. *Palaeohistoria* 39/40: 627-650.

Linderson, H. 2004. Dendrokronologisk analys av Skaftövraket (I), Bohuslän. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2004: 26. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2005. *Dendrokronologisk analys av fartygslämning väst Risö i Bohuslän*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2005: 41. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2008. *Dendrokronologisk analys av fartygslämning vid Galejan, Nordkoster, Bohuslän*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2008: 56. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2011. *Dendrokronologisk och C14-analys av fyra fartygslämningar (I–IV) vid Fästningsholmen i Kungälvs kommun*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2011: 29. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

Linderson, H. 2013. *Dendrokronologisk analys av en fartygslämning vid Skeppstad, norr Hamburgsund i Tanums kommun – komplettering*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2010: 15. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Lisberg Jensen, O. 1981a. Vraket i Östra Leran vid Mollösund på Orust. *Meddelanden från Marinarkeologiska sällskapet* 4.3: 16-17.

Lisberg Jensen, O. 1981b. *Ang. barlaststen från Östra Leran*. Unpublished report. Gothenburg: Sjöfartsmuseet i Göteborg.

Lisberg Jensen, O. 1983. Koggen från Mollösund. *Meddelanden från Marinarkeologiska sällskapet* 6.2: 3-8.

Lågvattnet i älven blottar av svenskarna sänkt fartyg. *Göteborgs-Posten*, March 22, 1934.

Moseng, O. G., Opsahl, E., Pettersen, G. I., and Sandmo, E. 1999. *Norsk historie I. 750–1537*. Oslo: Tano Aschehoug AS.

Nedkvitne, A. 1983. *Utrikeshandelen fra det vestafjelske Norge 1100–1600*. Unpublished doctoral thesis. Bergen: University of Bergen.

Nystedt, O. 1993. *Fotö förr och nu. Unpublished paper*. Fotö: Olle Nystedt.

Nyström, P. 1983. *I Folkets tjänst. Historikern, journalisten och ämbetsmannen Per Nyström. Artiklar i urval 1927–1983*. Stockholm: Ordfront.

Nyqvist, R. 2007. *Landskapet som ram – hus och grav som manifest*. GOTARC series B, Gothenburg Archaeological Theses 20. Doctoral thesis. Gothenburg: University of Gothenburg.

Nævestad, D. 1999. Lokaliserte middelaldervrak i Øst-Norge. Oversikt og status for kystestrekningen fra svenskegrensen till Rogaland. In *Norsk Sjøfartsmuseum Årbog 1998*, pp. 159-207. Oslo: Norsk Sjøfartsmuseum.

Palm, D. 1963. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VIII. Ortnamnen i Orusts Västra härad*. Göteborg: Institutet för ortnamns och dialektforskning vid Göteborgs Högskola.

Pettersson, J. 1953. *Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse. En etnologisk studie*. Lund: C. W. K. Gleerups.

Pettersson, J. 2001. *Skärgårdsbebyggelsen i Bohuslän under norska tiden. Särskilt kring 1500-talets sillperiod*. Stockevik: Johan Pettersson.

Reimer, P., Austin, W., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P., Bronk Ramsey, C., Butzin, M., Cheng, H., Edwards, R., Friedrich, M., Grootes, P., Guilderson, T., Hajdas, I., Heaton, T., Hogg, A., Hughen, K., Kromer, B., Manning, S., Muscheler, R., Palmer, J., Pearson, C., van der Plicht, J., Reimer, R., Richards, D., Scott, E., Southon, J., Turney, C., Wacker, L., Adolphi, F., Büntgen, U., Capano, M., Fahrni, S., Fogtmann-Schulz, A., Friedrich, R., Köhler, P., Kudsk, S., Miyake, F., Olsen, J., Reinig, F., Sakamoto, M., Sookdeo, A., and Talamo, S. 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon* 62.4: 725-757.

R.N. = *Regesta Norvegica*. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om-regesta.html

SAOB 1954 = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Tjugonde bandet*. Lund: A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel.

Saß-Klaassen, U., and Vernimmen, T. 2005. Appendix 5. Dendrochronological investigation. In R. Klaassen (ed.), *Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation poles and archaeological sites. Final report. EVK4-CT-2001-00043*, pp. 246-252. Wageningen.

SDHK = *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek*. https://sok.riksarkivet.se/SDHK

Stylegar, F.-A., Nymoen, P., and Eikli, G. 2019. Pirates and Merchants: Hanse traders and Victual Brothers in Skjernesund and other outports of Southernmost Norway in the early 15th century. In N. Mehler, M. Gardiner, and E. Elvestad (eds), *German Trade in the North Atlantic 1400–*

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

91/24 Kulturpris 2024 - KS2024/0013-14 Kulturpris 2024 : Bilaga 3 Kulturprisnominering - Staffan von Arbin

1700. Interdisciplinary Perspectives, pp. 1-13. AMS-Skrifter 27. Stavanger: Arkeologisk museum.

Varenius, B. 1989. *Båtarna från Helgeandsholmen. Helgeandsholmen, Stockholm, Uppland. Arkeologisk undersökning 1978–80*. Rapport UV 1989: 3. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer.

Verbrugghe, G., Goemaere, É., and Tourneur, F. 2019. Late medieval stone mortars in the Meuse valley: trade up to Denmark? In *Ground Stone Tools and Past Foodways. The 3rd Meeting of the Association for Ground Stone Tools Research, September 2019, Copenhagen Denmark*. https://hal-inrap.archives-ouvertes.fr/hal-02442181

Westerdahl, C. 2003. *Vänern. Landskap – människa – skepp. Om en maritim inlandskultur vid Vänern*. Skärhamn: Båtdokgruppen.

Wickler, S. 2016. Medieval shipwrecks from North Norway and their contribution to understanding maritime interaction and trade. *International Journal of Nautical Archaeology* 45.1: 59-76.

Zedig, H. 1996. *Rapport över den eventuella koggen vid Mollösund*. Unpublished report. Gothenburg: Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

NAKET PÅ STRANDVERKET

23 sept - 2 okt 2022
vernissage
öppet
månd- fredag
lördag-söndag
välkomna

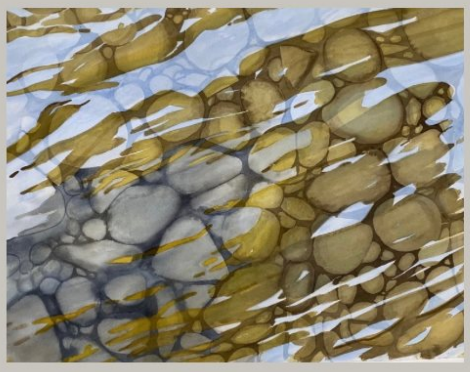

synbarheten är god och sambandet känns troligt. Längre norrut har tullstationer aldrig funnits och inte heller några avrättningsplatser i skärgården.

För att knyta ihop säcken finns det en trolig (Galgeberget–Hamburgsund) och två säkra avrättningsplatser (Galgeberget–Mollösund respektive Galgholmen–Marstrand) i direkt anslutning till de fem kungliga tullbodar som uppfördes i samband med det stora sillfisket under 1500-talets andra hälft. För de två mellanliggande tullbodarna kan inget sådant samband ses. Ett möjligt undantag är Galgholmen i Ellösefjorden, som dock tycks ligga för långt från Hermanösund för att ett samband ska vara rimligt. Möjligen har fler avrättningsplatser funnits utan att namnen har traderats till vår tid? Utifrån skriftliga källor vet vi att mästermän, bödlar, fanns åtminstone på Akershus, Bohus och i Marstrand i slutet av 1500-talet. Dessa utförde dels avrättningar i anslutning till hemorten och dels ute på bygden i varje skeppsreda. Att den kungliga jurisdiktion fick skärpas med anledning av buslivet längs Bohuskusten vet vi också av Fredrik II:s kungörelse 1586.

Att försöka hitta avrättningsplatser bland öar i skärgården är ett hugskott. Men ämnet kittlar verkligen fantasin. Förutom djupdykningar i de skriftliga källorna skulle riktade inventeringar efter lämningar på plats vara en framkomlig väg till ny kunskap. Kustens lämningar och namn är svårgreppbara och flyktiga och dåligt utforskade. De förtjänar bättre. ❖

LITTERATUR

PETTERSSON, JOHAN *Skärgårdsbebyggelsen i Bohuslän under den norska tiden: särskilt kring 1500-talets sillperiod,* Uddevalla 2001.

CULLBERG, CARL *Bohuslän – ett gränslands historia,* Uddevalla 1993.

LÖNNROTH, ERIK *Bohusläns historia,* Uppsala 1963.

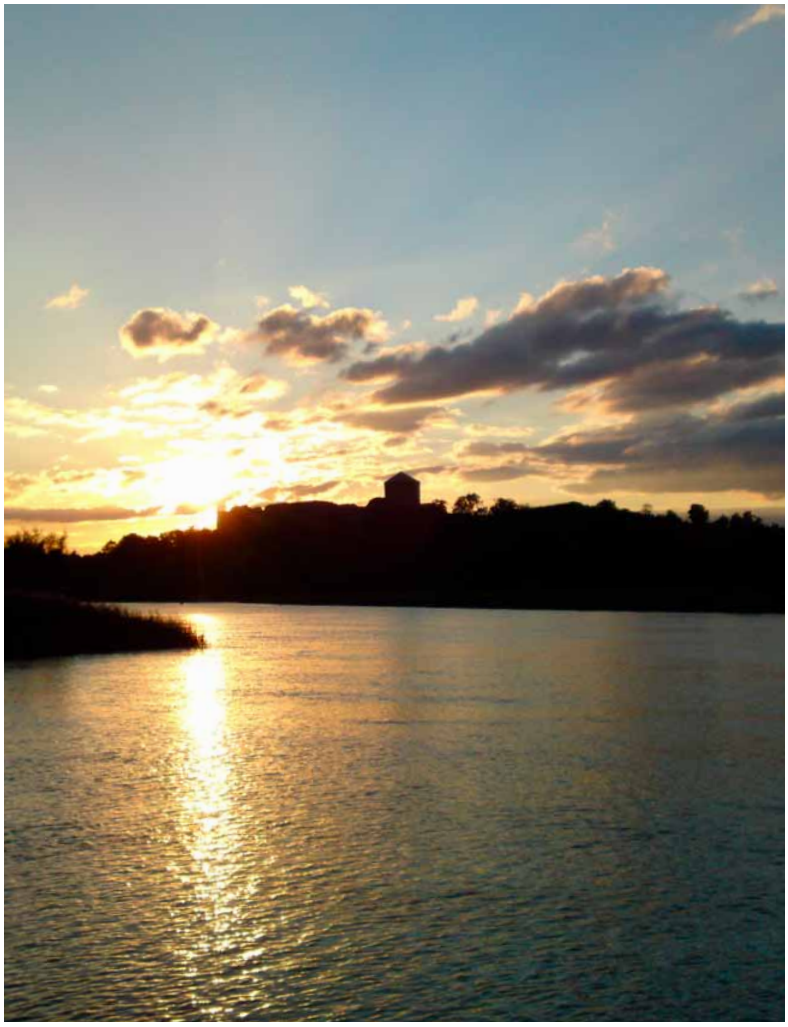

VRAKKYRKOGÅRDEN

VID FÄSTNINGSHOLMEN I KUNGÄLV

STAFFAN VON ARBIN

BOHUS FÄSTNING I KUNGÄLV är förmodligen ett av Bohusläns mest välkända och väldokumenterade historiska minnesmärken. Mindre bekant är att det i vattnen kring Fästningsholmen finns flera äldre skeppsvrak. Under några soliga majdagar 2009 dokumenterades dessa vrak av Bohusläns museums marinarkeologer. Dokumentationen var en del i projektet »Medeltida trader och transportstrukturer i Bohusläns skärgård« som sedan några år tillbaka drivs i museets regi. Huvudfokus i projektet har sedan starten legat på det senmedeltida Skaftövraket i Lysekils skärgård, vilket undersöktes i omgångar mellan åren 2005 och 2009.

Syftet med det aktuella delprojektet var att inventera och dokumentera andra bohuslänska fartygsfynd med möjlig medeltida datering. Valet av dokumentationsobjekt baserades på en genomgång av Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister, (FMIS), samt arkiv och register vid Bohusläns museum och Sjöfartsmuseet i Göteborg. Faktorer som särskilt beaktades vid

Bild sid 121: Det bevarade rodret på Fästningsholmen I. Foto Jens Lindström, Bohusläns museum.
Till vänster: Bohus fästning. Foto Tomas Brandt, Bohusläns museum.

urvalet var byggnadssätt, eventuella daterande föremålsfynd, förekomst av historiska källor samt, inte minst, det kulturhistoriska sammanhanget. Ifråga om vraken vid Fästningsholmen var det framförallt det sistnämnda som motiverade en dokumentation. För var annars i Bohuslän skulle man kunna tänka sig att träffa på skeppsvrak från medeltiden, om inte i anslutning till landskapets mest betydelsefulla medeltidsborg?

De vrak som dokumenterats inom ramen för projektet, sammanlagt ett knappt tiotal, har fotograferats, videofilmats, mätts upp och beskrivits. Dessutom har prover samlats in för dendrokronologisk åldersbestämning. Dateringsmetoden innebär att bredden på årsringarna i ett träprov mäts i mikroskop med stor noggrannhet, varpå mätvärdena jämförs med särskilda referenskronologier. Dessa kronologier, som är specifika för varje träslag och varje region, har skapats genom att man länkat samman årsringssekvenser från nu växande träd (det vill säga träd där årtalet för den yttersta årsringen är känt) med sekvenser från trä i äldre byggnader och arkeologiska fynd. På så sätt har man kunnat bygga upp långa kronologiska serier som i vissa fall sträcker sig flera tusen år tillbaka i tiden. Vanligtvis behövs det prover på olika timmer från det objekt som skall dateras, vilka inbördes »korsdateras». Om virket i det undersökta objektet har samma ursprung kommer det att bilda en lokal kronologi, vilken är betydligt säkrare att datera än ett enskilt prov.

Dendrokronologiska dateringar är ofta mycket precisa. Om den yttersta årsringen närmast barken är bevarad kan det vara möjligt att exakt avgöra trädets fällningsår, och i bästa fall även vid vilken årstid som avverkningen skett. Eftersom årsringarnas tillväxt bland annat styrs av vädrets variationer skiljer sig årsringsmönstren åt från ett geografiskt område till ett annat. En dendrokronologisk analys ger därför inte bara information om åldern på ett timmer, utan berättar också i vilken region trädet vuxit. Detta är givetvis extra intressant att få kunskap om när det handlar om mobila konstruktioner som skepp.

Eftersom timmer för skeppsbyggeri som regel är ganska hårt bearbetade är det vid datering av ett vrak långt ifrån säkert att man kan få fram ett exakt fällningsår. Hundratals årsringar kan ha bilats och sågats bort under framställningsprocessen. Ofta får man därför nöja sig med så kallade efterdateringar. En sådan datering anger en möjlig äldsta tidpunkt, en *terminus post quem*, då trädet kan ha avverkats. Andra faktorer som kan påverka möjligheten att datera ett virke är exempelvis om provet har ett för litet antal årsringar (50–70 stycken är vanligen ett minimum), eller om trädet uppvisar olika typer av tillväxtstörningar. Med fler analyserade prover ökar givetvis chansen till datering, men eftersom dendrokronologisk provtagning innebär ett relativt stort ingrepp vill man ofta begränsa antalet prover.

Ett sätt att komma närmare en datering kan vara att kombinera den dendrokronologiska analysen med en eller flera ^{14}c-dateringar. Vid ^{14}c-analys mäter man med hjälp av avancerad teknisk apparatur halten av den radioaktiva kolisotopen ^{14}c. ^{14}c tas upp av allt levande, en process som upphör i det ögonblick som djuret eller växten dör. Eftersom man känner till isotopens halveringstid kan man räkna ut hur lång tid det har gått sedan organismens »dödsögonblick«.

^{14}c är normalt allt för grovt för att vara en relevant dateringsmetod ifråga om lämningar från historisk tid, men om man låter datera en specifik årsring i ett träprov kan den brukas för att säkerställa en osäker dendrokronologisk datering. En sådan kombination av dateringsmetoder har använts på två av vraken vid Fästningsholmen.

BOHUS FÄSTNING OCH FÄSTNINGSHOLMEN

Fästningsholmen är belägen vid det ställe där Göta älv förgrenar sig i en nordlig och en sydlig arm, varav den norra benämns Nordre älv. Söder om Fästningsholmen bildar Nordre älv en strid ström. Det gjorde den även i äldre tider. Fästningsholmen hette tidigare Bagaholmen. Namnet tros komma av fornvästnordiskans *bágr*, »besvärlig«, vilket i så fall skulle anspela just på den svårnavigerade passagen förbi ön. En annan möjlighet är att namnets förled har sitt ursprung i det fornvästnordiska ordet *bágha* som betyder ungefär »flöda, flöda över, strömma«, också det uppenbart med syftning på vattendraget Nordre älv.

Här, i gränstrakterna mellan konungarikena Norge, Sverige och Danmark, lät Håkon v Magnusson av Norge år 1308 uppföra en fästning kallad Bagahus. Fästningen uppfördes primärt som vinterförläggning och stödjepunkt för kung Håkons trupper i samband med en belägring av borgen Ragnhildsholmen längre nedströms Nordre älv. Bakgrunden till belägringen var den segdragna maktkampen mellan den svenske kungen Birger Magnusson och hans bröder, hertigarna Erik och Valdemar, i vilken Håkon ställde sig på Birgers och Valdemars sida i striden mot Erik som var länsherre på Ragnhildsholmen.

Fästningen Bagahus, eller Bohus som den senare kom att kallas, var ursprungligen helt uppförd i trä. Redan efter något decennium förefaller dock träpalissaderna och jordvallarna att ha ersatts med bastanta stenmurar. Fästningens goda försvarsförmåga framgår av det faktum att den under sin brukningstid belägrades inte mindre än 14 gånger utan att falla i angriparnas händer. Platsen visade sig vara mycket väl vald från strategisk synpunkt och fästningen kom därför att få stor rikspolitisk betydelse. Härifrån kunde man utöva effektiv kontroll av sjöfarten på de båda älvarmarna och utkräva tull från fartyg på resa till och från den svenska staden Lödöse längre uppströms Göta älv. Denna tull, Bohustullen, var en av de bidragande orsakerna till att svenskarna på 1470-talet beslutade sig för att flytta staden närmare Göta älvs mynning.

Till foten av Bohus fästning flyttades år 1613 staden Kungälv från sitt tidigare läge vid nuvarande Kastellegården, belägen några kilometer längre nedströms Nordre älv. Flytten föranleddes av att staden året innan hade bränts ned av svenskarna under den så kallade Brännefejden. Den nya staden kom att kallas Ny-Kungälv och utvecklades under 1600-talets första hälft till en betydelsefull sjöfartsstad. Efter det svenska maktövertagandet år 1658 fråntogs staden emellertid rätten att bedriva utrikeshandel, och Kungälv blev i stället en uppstad till Göteborg och Marstrand. Det kom att dröja ända till år 1782 innan Kungälv återfick sin stapelrätt. Under senare delen av 1600-talet flyttades staden till sitt nuvarande läge på den norra fastlandssidan av Nordre älv.

Fästningsholmen var ursprungligen inte en utan två öar, vilka skildes åt av en smal ränna kallad Rännelen eller Långebroån. Vattendraget sträckte sig i nord–sydlig riktning, mellan nuvarande Kungälvs roddklubb och en punkt ett stycke nordväst om dagens campingplats. Rännelen fylldes igen vid mitten av 1800-talet, men dess forna sträckning är fortfarande delvis möjlig att skönja i topografin. Stadens hamn var belägen i Nordre älvs norra arm som också kallades Dammen. För att komma in i hamnen västerifrån var skeppen tvungna att passera Högebro, som var försedd med vindbrygga. Österifrån stängdes passagen av en spärrbom. En liknande spärranordning fanns också i Rännelen. Väl inne i stadens hamn kunde fartygen förtöja vid Långebron, som började i höjd med Rännelens utlopp vid nuvarande Roddklubben och följde älvkanten österut.

ANDRA UNDERSÖKNINGAR I VATTENOMRÅDET

Under årens lopp har det gjorts flera mindre undersökningar på olika platser runt Fästningsholmen. Den tidigaste undersökningen gjordes redan 1953 av Göteborgs Amatördykarklubb, som med hjälp av inlånad spolutrustning från Kungälvs brandkår frilade delar av ett vrak utanför öns sydvästra strand. Undersökningen gjordes på initiativ av byggmästare Adolf Tell i Kungälv, ordförande i Kungälvs Fornminnes- och Hembygdsförening och tidigare arbetsledare vid restaureringen av Bohus fästning. De konkreta resultaten av denna, även i andra avseenden, tidiga marinarkeologiska undersökning får dessvärre sägas vara ganska så begränsade.

Det kom att dröja 40 år till nästa marinarkeologiska insats. Sommaren 1993 dokumenterades ytterligare två vrak i samma område av medlemmar i amatörarkeologiföreningen Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen. Arbetet innefattade bland annat uppmätning, avritning och videofilmning av vraken som av föreningen fått det inte särskilt smickrande arbetsnamnet »Sura Pinnarna». Under 1996 följde länsstyrelsen upp dessa dokumentationer med egna dykbesiktningar. Besiktningarna gjordes som ett led i arbetet med att ta fram ett register över marinarkeologiska lämningar i dåvarande Göteborgs och Bohus län.

Som en del i ett forskningsprojekt om järnålderns bebyggelse i Säve socken på Hisingen lät Göteborgs stadsmuseum år 1998 utföra en kartering med *sidescan sonar,* ett sidoseende ekolod, av älvbottnen mellan Fästningsholmen och Nordre älvs mynning. Karteringen utfördes av personal från Sjöhistoriska museet i Stockholm. Den avancerade utrustningen till trots kan inget av de vrak som vi idag känner till i vattnet kring Fästningsholmen urskiljas på sonarutskrifterna. I området öster om Bohusbron, mellan Fästningsholmen och Hisingen, kan man emellertid se tre runda formationer på rad. Sannolikt utgör dessa formationer de raserade fundamenten till Färjebron, den äldre träbro som existerade fram till år 1783.

År 2003 påbörjade en grupp sportdykare, på initiativ av dykinstruktören Tomas Kangasoja, en inventering av vattnen kring Fästningsholmen. Förutom att ännu ett vrak lokaliserades under dessa dykningar fann man en del keramik. Det äldsta och därtill mest intressanta keramikfyndet var en nästan intakt kanna i äldre rödgods, vilken dateras till 1200- eller 1300-talet. Även om inventeringen aldrig kom att fullföljas så resulterade dykargruppens fynd i att Bohusläns museums marinarkeologer gjorde en besiktning i området. I samband med denna besiktning, som genomfördes 2005, gjordes också statusbedömningar av de tidigare kända vraken.

Kanna i äldre rödgods från 1200- eller 1300-talet, påträffad utanför Fästningsholmen år 2004. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

Den sista i raden av undersökningar som har gjorts vid Fästningsholmen är i skrivande stund den förundersökning som Bohusläns museum utförde hösten 2010. Förundersökningen berörde området för den nuvarande småbåtshamnen och föranleddes av att de befintliga bryggorna behövde bytas ut. Trots att vattenområdet kunde antas vara av ett betydande arkeologiskt intresse blev resultatet magert. För-

klaringen till detta är förmodligen att delar av området tidigare har muddrats. De enda arkeologiska fynden vid undersökningen var två klena pålar som slagits ned i bottnen. En ^{14}C-analys av en av pålarna visar att den visserligen kan vara från 1600-talet, men att den lika gärna kan tänkas härröra från 1700- eller början av 1800-talet. Tolkningen av pålarna är osäker, men en teori är att de har använts för förtöjning av mindre båtar alternativt för förankring av någon form av fiskeredskap.

VRAKEN KRING FÄSTNINGSHOLMEN

I dagsläget känner vi, som framgått, till inte mindre än fyra skeppsvrak i vattnet utanför Fästningsholmen. Tre av vraken är någorlunda säkert daterade genom dendrokronologisk åldersbestämning, alternativt en kombination av dendrokronologi och ^{14}C-analys. I det följande kommer varje vrak att beskrivas kortfattat och resultatet av dateringarna redovisas.

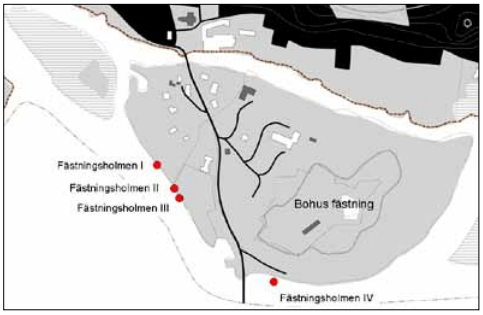

Karta över Fästningsholmen med de idag kända vraken markerade. © Lantmäteriet Medgivande I2011/1571.

Fästningsholmen I

Vraket som går under arbetsnamnet Fästningsholmen I är beläget några tiotal meter norr om den plats där Rännelen tidigare hade sitt södra inlopp. Det är oklart när vraket först lokaliserades. Trots att det inte ligger särskilt långt från Fästningsholmen II, det vrak som Göteborgs Amatördykarklubb undersökte 1953, finns det inte omnämnt i klubbens arkivnotater. I likhet med detta vrak har det dock säkerligen varit känt sedan gammalt av ortsbefolkningen. En översiktlig dokumentation av lämningen utfördes av medlemmar i Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen,

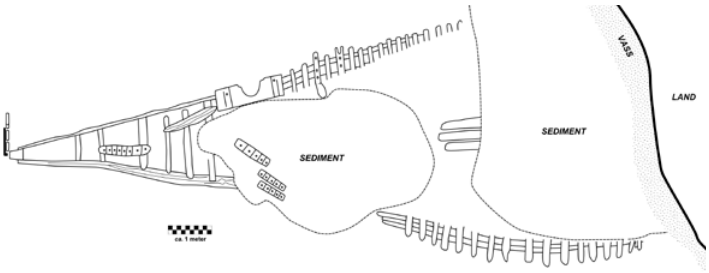

Plan över vraket Fästningsholmen I, upprättad av Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen 1993 och renritad av Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

i juli 1993. Av den preliminära rapport som sammanställdes efter dykningarna framgår att man var av uppfattningen att vraket var identiskt med det vrak som undersöktes på 1950-talet, men så är alltså inte fallet.

Vraket ligger vinkelrätt mot stranden, med akterskeppet i sluttningen ut mot älvfåran. Vattendjupet vid aktern är omkring sex meter. Närmast land är djupet endast cirka 1,5 meter. Förskeppet försvinner in i strandbrinken och har därför inte varit möjligt att undersöka närmare. Troligen är denna del av fartyget bättre bevarad än akterpartiet, eftersom den inte på samma sätt varit utsatt för vattenströmmar. Den synliga delen av vraket är cirka 15 meter lång. Baserat på fartygets dimensioner och skrovform kan man förmoda att ytterligare omkring fem meter skall läggas till den exponerade delen av skeppskonstruktionen.

Spanten och bordläggningen i Fästningsholmen I är kraftigt eroderade och täcks av ett tunt slamlager. Foto: Jens Lindström, Bohusläns museum.

Fartyget är byggt på klink, det vill säga med överlappande bord, och verkar till övervägande del vara tillverkat i ek. Det bevarade skrovpartiet representerar den undre delen av skrovet med akterstäv, köl, bordläggning, bottenstockar samt delar av fartygets inre brädbeklädnad – garneringen – bevarade. Fartygets roder står fortfarande i upprätt läge och är med sitt meterhöga uppstick den del av vraket som höjer sig mest över den omgivande bottnen.

I den förliga delen av vraket finns en ansamling med tegel. Både murtegel och profiltegel samt taktegel av så kallad munk- och nunnetyp har dokumenterats. Tegelformerna kan alla sägas vara typiskt medeltida, men detta behöver inte nödvändigtvis innebära att också fartyget härrör från denna tid. Vi vet nämligen att länsherren på Bohus efter reformationen på 1530-talet fick tillåtelse att förstärka slottet med sten och tegel från det nedbrända franciskanerklostret i Kungahälla. En möjlighet är därför att det rör

Medeltida tegel från Fästningsholmen I. Till vänster profiltegel, i mitten murtegel av stortegeltyp och till höger munk- och nunnetegel. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

sig om återanvänt tegel därifrån. Att teglet varit avsett för Bohus fästning, och att fartyget på något sätt varit involverat i denna hantering, förefaller under alla omständigheter sannolikt.

Frågetecknen kring vrakets ålder gjorde det särskilt angeläget att få en datering av själva skeppskonstruktionen. Dessvärre visade sig inget av de dendrokronologiska prover som samlades in vid museets provtagning våren 2009 vara möjligt att datera. Valet blev därför att, i samråd med dendrokronologen Hans Linderson, gå vidare med ^{14}C-analys av ett av de upptagna proverna. Analysen visade att den yttersta årsringen i provet med stor sannolikhet kan hänföras till tidsintervallet 1260–1400.

Inom detta tidsspann kunde Linderson lämna två dendrokronologiska dateringsförslag: åren 1291 och 1309. I det förstnämnda förslaget är provet daterat med västsvenska kronologier, i det senare fallet med en kronologi från södra centrala England. Både ^{14}C-analysen och den dendrokronologiska bestämningen talar mer för den yngre dateringen. Eftersom provet både saknar ytved, den så kallade savveden eller splinten, och dessutom ett okänt antal kärnvedsringar, är dock fällningstidpunkten inte möjlig att precisera närmare än till »efter år 1319«. Att vraket är medeltida råder det dock knappast någon tvekan om. Gissningsvis har avverkningen, och därmed också byggnationen av fartyget, ägt rum under senare delen av 1300-talet eller under 1400-talet.

Fästningsholmen II

Vraket Fästningsholmen II är beläget på mellan 2 och 3,5 meters djup, strax uppströms Rännelens forna inlopp i söder. Liksom Fästningsholmen I ligger det vinkelrätt ut från stranden och är till största delen inbäddat i strandbrinken. Enligt uppgift skall vraket förr ha varit synligt vid extremt lågvatten. En tradition gör gällande att det skulle röra sig om ett fartyg som förolyckats under den så kallade Hannibalsfejden (1644–1645), då Ny-Kungälv angreps av svenska trupper. Enligt denna tradition skulle fartyget ha stuckits i brand då det var i färd med att evakuera Kungälvsbor undan svenskarnas angrepp. Med i »djupet« följde alla de dyrbarheter som de flyende försökte rädda med sig. Det berättas också att man i äldre tider skall ha tagit upp en del kopparmynt från vraket med hjälp av skopor.

Göteborgs Amatördykarklubb gjorde i juli 1953 en begränsad undersökning av vraket. Man kunde då konstatera att fartyget varit ganska stort, men att det var avbrutet tvärskepps. I en notat skriver klubbens dåvarande ordförande, Jerker Lundell, att »Enär detta fartyg varit avsett för evakuering av flyktingar och tagit ombord dyrbarheter omedelbart innan det sattes i brand av svenskarna ... kan en noggrannare undersökning möjligen ge

Kölen i Fästningsholmen II pekar ut i mörkret. Foto Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

intressanta resultat. Mera troligt är att dess innehåll dragits ut i älven.« Dessvärre verkar det inte ha upprättats någon plan över lämningen, och den dokumentation som finns bevarad i form av kopior i Sjöfartsmuseet i Göteborg är även i andra avseenden mycket knapphändig. I dykarklubbens redogörelse anges att ett spant skall ha bärgats vid undersökningen. Om detta spant finns bevarat, och var det i så fall förvaras idag, är dessvärre okänt för författaren till denna artikel.

Bohusläns museums egen dokumentation visar att fartyget är byggt på kravell och till synes helt i ek. Bevarat är det flacka bottenpartiet med köl, bordläggning, bottenstockar och kölsvin. Den exponerade delen av skeppskonstruktionen har en största längd av 5,4 meter och en bredd av 4,2 meter. Det ligger en hel del tegel på och omkring vrakplatsen, men detta verkar vara av modernare slag och hör troligen inte till lämningen.

Vid en besiktning av vraket år 1996, vilken utfördes i regi av dåvarande Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, bärgades en keramikskärva. Skärvan härrör från en gryta i yngre rödgods som grovt kan dateras till 1600- eller 1700-talet. Fyndets koppling till vraket kan dock inte sägas vara hundraprocentigt säkerställd. Två träprover från vraket daterades med hjälp av dendrokronologi till »efter år 1560« respektive »efter år 1596«. Detta bör rimligen förlägga byggnationen av fartyget till första halvan av 1600-talet. Proverna daterades med en kronologi från västra Sverige, vilket visar att fartyget har byggts i denna region. Som framgår utesluter inte resultatet av analysen den antydda kopplingen till 1640-talets krigshändelser. Kanske finns det trots allt en kärna av sanning i traditionen om »flyktingbåten«?

Keramikskärva från gryta i yngre rödgods, påträffad i anslutning till Fästningsholmen II. Keramiken kan grovt dateras till 1600- eller 1700-talet. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

Fästningsholmen III

Också Fästningsholmen III verkar ha undgått upptäckt vid Göteborgs Amatördykarklubbs dykningar. Enligt en uppgift skall vraket ha påträffats så sent som 1991 eller 1992. En enklare dokumentation utfördes sommaren 1993 av Marinarkeologiska

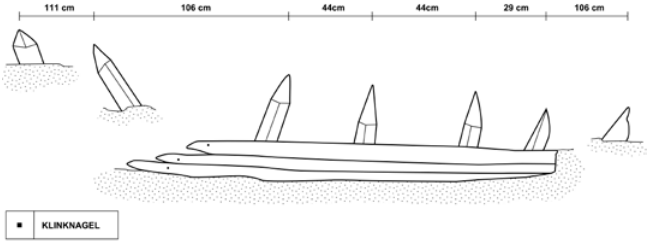

Sidovy över Fästningsholmen III, upprättad av Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen 1993 och renritad av Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

sällskapet, Götheborgskretsen. Vraket är beläget uppströms Fästningsholmen II, utanför campingplatsen på mellan 2,5 och 3,5 meters djup. I likhet med de två tidigare nämnda vraken ligger det till stora delar inbäddat i strandbrinken, och är därför sannolikt välbevarat. En skillnad är dock att det är orienterat parallellt med strandlinjen och inte tvärs densamma. Den synliga delen av lämningen utgörs av ett cirka fem meter långt klinkbyggt skrovparti av ek, med bottenstockar, delar av bordläggning samt garnering.

Eftersom så lite av skrovet är synligt är det svårt att uppskatta storleken på fartyget. Sett uteslutande till dimensioner på spant och bord är det dock rimligt att anta att fartyget ursprungligen bör ha varit mellan 15 och 20 meter långt. Vid provtagningen 2009 togs sammanlagt tre prover in för dendrokronologisk åldersbestämning. Initialt verkade inget av dem möjligt att datera, men tack vare en kompletterande ^{14}C-analys kunde samtliga prover till slut ges en datering. Den yngsta årsringen i provserien daterades till år 1511, vilket med tillägg för saknade årsringar i splinten betyder att fällningen av det aktuella virket bör ha ägt rum någon gång efter år 1521.

Eventuellt kan fällningstidpunkten gå att snäva in ytterligare. Den daterade årsringen är nämligen något ljusare än de övriga och skulle därför kunna utgöra den innersta årsringen i splinten. Om detta stämmer är det möjligt att precisera trädfällningen till perioden 1521–1535. För att kunna slå fast detta är det dock nödvändigt med analyser av fler prover. Vi får därför tills vidare nöja oss med att konstatera att det är troligt att fartyget byggdes under 1500-talet. Alla proverna dateras med hjälp av västkustlandskapens ekkronologier, vilket visar att fartyget är byggt i regionen. En möjlighet är att fartygets sänkning på något sätt hänger samman med händelser under Nordiska sjuårskriget (1563–1570), då Bohus vid upprepade tillfällen belägrades av svenska trupper.

Den exponerade skrovsidan i Fästningsholmen III, med uppstickande spant och synlig bordläggning. Foto Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

Fästningsholmen IV

Fästningsholmen IV är förmodligen det yngsta av de här beskrivna vraken. Jag skriver förmodligen, eftersom inget av de träprover som våren 2009 samlades in för dendrokronologisk analys visade sig vara möjligt att datera. En uppskattning av fartygets ålder får därför i stället grunda sig på en allmän bedömning av byggnadssättet och vrakets bevarandegrad. Utifrån dessa aspekter förefaller en datering till 1800-talet som det mest troliga. Lämningen, som är belägen på den södra sidan av Fästningsholmen, i närheten av det tidigare färjeläget, hittades år 2003 av en grupp Kungälvsdykare. Den är orienterad tvärs strandlinjen, i sluttningen ned mot strömfåran på mellan 3 och 6,5 meters djup, och ligger till stora delar nedsjunken i leran. Den mest exponerade skrovsidan

kan följas omkring sex meter innan den försvinner ned i bottnen. Fartyget är klinkbyggt och av mycket klena dimensioner. Det förefaller att huvudsakligen vara byggt i furu. Längden har inte varit möjlig att fastställa, men den största bredd som uppmätts är 2,5 meter. Det är dock oklart huruvida detta mått verkligen är taget på vrakets bredaste ställe. Uppmätta spant- och borddimensioner visar att det under alla omständigheter bör vara frågan om ett fartyg vars längd troligen inte har överstigit tio meter. Som en kuriositet i sammanhanget kan nämnas att det i sluttningen ovanför vraket ligger ännu ett vrak. Det rör sig om en modernare ruffad segelbåt av trä, vars kulturhistoriska värde nog får anses vara tämligen begränsat.

ETT MARINARKEOLOGISKT SMÖRGÅSBORD

De vrak som har beskrivits ovan spänner troligen över en period av femhundra år eller mer. Förutom att de kan förmodas spegla några av de aktiviteter som försiggått på och vid Fästningsholmen genom århundradena, ger de en tydlig fingervisning om vattenområdets arkeologiska potential. För med stor sannolikhet döljer det sig ytterligare vrak efter båtar och skepp i det grumliga älvvattnet och under utfyllnader längs stränderna. Man kan i sammanhanget notera att det på ett kopparstick över Kungälv och Bohus fästning från år 1696 syns flera illa åtgångna och avriggade gamla fartygsskrov, vilka ligger till synes övergivna i strandkanten. Skriftliga källor, däribland Kungälvs stads »bybok«, berättar dessutom om fartyg som förolyckats i närheten av Bohus fästning.

Utmed Fästningsholmens stränder finns emellertid också förutsättningar att träffa på andra typer av lämningar. Även om några spår efter stadsbryggan, den tidigare omskrivna Långebron, inte påträffades vid Bohusläns museums förundersökning hösten 2010 kan delar av densamma mycket väl finnas bevarade under sentida utfyllnader. Vi vet i dagsläget inte heller om det finns rester kvar av den bomanordning som spärrade av stadens östra hamninlopp. Fortfarande är lämningarna efter den gamla Färjebron mellan Hisingen och Fästningsholmen, omtalade tidigare i denna artikel, helt odokumenterade. Och vem vet vad som döljer sig i vattnet kring den numera landfasta Kvarnholmen – strax väster om Bohusbrons landfäste – som under 1600- och 1700-talen hyste en mjölkvarn och långt senare, från slutet av 1800-talet och några decennier framåt, Kungälvs kallbadhus?

I det förslag till ny detaljplan över Fästningsholmen som för närvarande är under utarbetande står inskrivet att varje ingrepp i älvbottnen måste föregås av en marinarkeologisk utredning. Det är framsynt och vist av Kungälvs kommun och borgar för att kulturmiljön under vattenytan behandlas med samma försiktighet i den fysiska planeringen som kulturmiljön på land. Men det räcker inte med detta! Precis som på land är det angeläget att denna kulturmiljö inventeras, dokumenteras, beforskas, vårdas och tillgängliggörs. Kungälvs kommun marknadsför sig under devisen »Med hjärtat i historien och blicken mot framtiden«. Det är onekligen ord som förpliktigar.

Medel till dokumentation, provtagning och analys av vraken vid Fästningsholmen har ställts till projektets förfogande genom Carl Jacob Lindebergs fornminnesfond. De dendrokronologiska analyserna har utförts av Hans Linderson vid Nationella laboratoriet för vedanatomi och dendrokronologi, Lunds universitet, medan ^{14}C-analyserna har utförts av Laboratoriet för ^{14}C-datering vid samma universitet. ❖

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ARKIV BOHUSLÄNS MUSEUM
Marinarkeologiskt arbetsregister.

MARINARKEOLOGISKA SÄLLSKAPET, GÖTHEBORGSKRETSEN
Sura Pinnen I.
Sura Pinnen II.

SJÖFARTSMUSEET I GÖTEBORG
Burk 145:1:C, nr 2:1 2:4.

OTRYCKTA
LINDERSON, H, (2011), *Dendrokronologisk och ^{14}C-analys av fyra fartygslämningar (I–IV) vid Fästningsholmen i Kungälvs kommun.* Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport 2011:29.

TRYCKTA
BERG, K. & BERG, H. (2007), *Fästningsholmen,* Kungälv.

BERG, K. & BERG, H. (2009), *Längs Nordre älv*, Göteborg.

JOHANSSON, S. (MED BIDRAG AV BERG, K.) (1984). *Det gamla Kungälv,* Kungälv.

LINGE, L. (2002), *Christian IV, Bohus och Kungälv,* Föreningen Kungälvs Musei Vänner/Christian IV-sällskapet, Kungälv.

LÖFBERG, T. (2001), Från slott till fästningsruin, *I: Kungälv, Liv och kultur under 900 år. En vänbok,* RED. E. LUNDGREN, Göteborg.

NÍ CHÍOBHÁIN, D. (2011). *Fästningsholmen. Marinarkeologisk förundersökning. Kungälv 12:1, Gamla staden 1:9 och 1:11, Kungälvs socken, Kungälvs kommun*, Bohusläns museum, Rapport 2011:15. Uddevalla.

Studio highlights
EWA's
POP
UP
UTSTÄLLNING

POP
UP
UTSTÄLLNING

VINN ETT
konstverk!
kabstadsfavoriter
KONTOR • KREATIVT FRILANSKOLLEKTIV • SHOWROOM

KONSTRUNDA
1-11
APRIL
VÄSTRA GATAN
Äntligen dags för en helt corona-säker konstrunda!
Njut av konst i skyltfönster under påskhelgen och få dig samtidigt en vacker promenad!
Promenera längs gatan med digitala vernissaget i luranra! Klockan 15:00 på skärtorsdagen kör vi igång!
(Eller se utställningen när du vill fram till 11:e april.)
Medverkande konstnärer är Mia Andersson, Lennart Jörnlid, Deborah Sillberg, Helena Palm, Lena Johansson, Anki Lundblad, Camilla Svensson, Mathilda Dalhin och Linnea Larsson
Vid frågor kontakta
Kungälvskonstnärskollektiv på penslarochpennor@gmail.com
eller besök vårt Instagramkonto och skriv till oss där.
Mer info, tävlingar och bilder på:
@kungalvskonstnärskollektiv och #kungalvskonstrunda2021
Arrangeras i samarbete med:
ABF
KUNGÄLV
KUNGÄLVS KOMMUN
KMN

KOLLA KONST!

KUNGÄLVS
KONSTNÄRSKOLLEKTIV
Samlingsutställning
Mimers Hus
4-11 maj
Vernissage
Lördagen 4 maj, kl. 12-15
KUNGÄLVS
KONSTNÄRSKOLLEKTIV
presenterar också:
KOLLA
KONST!
KONSTVANDRING
I KUNGÄLV
11-12 maj

KUNGÄLVS KOMMUN

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Kajsa Danesjö

2024-07-02

Kulturstipendium 2024 (Dnr KS2024/0014-14)

Sammanfattning

Kungälvs kulturstipendium delas ut en gång om året för visade förutsättningar inom något kulturellt område. Stipendiesumman är totalt tiotusen kronor och beslut om stipendiat tas av kommunstyrelsens utskott för bildning och lärande efter ansökningar, nomineringar eller förslag från ledamot.
Kulturstipendiet delas ut vid lämpligt kulturevenemang eller vid kommunfullmäktigesammanträde under hösten 2024.

Juridisk bedömning

Ingen lagstiftning reglerar kommuners utdelning av stipendium inom kultur. Kungälvs kommuns kulturstipendium regleras i styrdokumentet Regler för Kungälvs kommuns priser och stipendier (dnr KS2023/0945).

Förvaltningens bedömning

Kulturstipendium är en viktig grund för den kulturella utvecklingen av kommunen och därmed en förutsättning för kulturlivet och det sociala samspel som kulturen innebär. Kulturen kan i sin tur skapa förutsättningar för en attraktiv kommun att leva och bo i. Under 2024 års ansökningsperiod har 13 ansökningar/nomineringar inkommit fördelat på 12 personer. Det finns möjlighet enligt stadgarna att dela upp summan i mindre delar.

För att sprida information till medborgarna om kulturstipendiet har förvaltningen publicerat annons på kommunens hemsida, Facebook och Instagram samt satt upp affischer på strategiska platser (till exempel anslagstavlor på biblioteket).

Kungälvs kulturstipendium utdelas för visade lovande förutsättningar inom kulturella områden såsom litteratur, musik, bildkonst, fotokonst, konsthantverk, teater, dans, textilkonst, musei- eller utställningsverksamhet, lokalhistorisk forskning eller jämförbara områden. Kungälvs kulturstipendium har delats ut sedan 1974 och stipendiesumman om tiotusen kronor har varit densamma under många år. Antalet sökande och nominerade har varierat stort mellan olika år. Nominering kan enligt stadgarna även göras av utskottet för bildning och lärandes ledamöter i samband med beslutssammanträdet. Kulturstipendiet har tillsammans med kulturpris delats ut vid lämpligt evenemang under hösten varje år. Beslut om kulturstipendiat tas av kommunstyrelsens utskott för bildning och lärande och åtföljs av en kort motivering av valet.

Följande ansökningar/nomineringar har inkommit från allmänheten under ansökningsperioden:

- David Hermansson
- Emilie Larsson
- Linnea Rödin
- Hasse Börjesson
- Susanne W Lamm
- Jonathan Stämby
- Emil Ernebro
- Annika Tännström
- Elmer Kron

- Storm Silverbrant
- Anna Israelsson
- Staffan von Arbin

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Kungälvs kommun ska främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor. Samverkan med civilsamhället, föreningar och företag ska bidra till en god fritid och ett rikare kulturliv. Ärendet kopplas till kommunfullmäktiges fjärde strategiska mål - *alla medborgare ska ha möjlighet att delta i ett rikt och aktivt kulturliv.*

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Kulturstipendiet är kopplat till det fjärde målet i Agenda 2030 avseende god utbildning för alla. Kulturens bidrag är en del i främjandet av hållbar utveckling och demokrati.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Kungälvs kommuns kulturstipendium regleras i styrdokumentet Regler för Kungälvs kommuns priser och stipendier (dnr KS2023/0954).

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Allmänheten har möjlighet att nominera kulturstipendiater. Stipendiet har betydelse för den som erhåller det på så sätt att det kan användas för exempelvis utbildning eller förkovran inom sitt kulturella område.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Utdelning av kulturstipendiet påverkar ej arbetsbelastning eller arbetsmiljö för kommunens medarbetare

Ekonomisk bedömning

Kulturstipendium finansieras inom ordinarie ram för sektorn Bildning och Lärande. Summan för stipendiet är tiotusen kronor. Utdelningen av stipendium genomförs i samband med annat evenemang eller möte och kräver därför inga särskilda resurser utöver budgeterad summa.

Förslag till beslut

Till Kungälvs kommuns kulturstipendiat 2024 utses XX med motiveringen…

Anna Byvald
Enhetschef allmänkultur och bibliotek

Amela Filipovic
Verksamhetschef gymnasium och kultur

Expedieras till: Robin Gillenskog
Anna Byvald

För kännedom till:

Tidigare kulturstipendiater

År 2023 Frida Rundqvist, författare, 10 000 kronor
År 2022 Rebecka Härnborg, designer, 10 000 kronor
År 2021 Sofia Cervell, musiker, 10 000 kronor.
År 2020 - inget stipendie delades ut
År 2019 Mariam Foad Aziz, artist och låtskrivare, 5000 kronor
Kongahälla Folkdanslag, 5000 kronor
År 2018 Joy Andersson, bilderboksförfattare, 10 000 kronor
År 2017 Jacob Linde, musiker, 10 000 kronor
År 2016 David Carbe, musiker, 10 000 kronor
År 2015 Tillsammans för Kungälv 5 000 kronor och
Kungälvsbroderierna och Git Andersson 5 000 kronor
År 2014 Lisa Fredin, studerande inom textildesign 10 000 kronor
År 2013 Right Backs Motorklubb, förening 10 000 kronor
År 2012 Nicolina Andersson och Julia Berglund, studerande 10 000 kronor
År 2011 Kristoffer Ragnstam, musiker 10 000 kronor
År 2010 Signe Winkler, konstnär 10 000 kronor
År 2009 Antonio Hallongren, musiker 10 000 kronor
År 2008 Natalie Zvorc, dansare 10 000 kronor
Hederspristagare: Stefan Andersson, skål Trekungamötet av Rosanna Ingolfsdottir
År 2007 Vacatierra, musikgrupp
År 2006 Jonas Karlsson, musiker 7 000 kronor Marion Larsson, slöjdare 7 000 kronor
År 2005 Bo Davidsson, naturfotograf 3 000 kronor J O Rune Hasslöf,
hembygdsforskare 3 000 kronor
Susanna Andreasson, musiklärare 3 000 kronor
Elias Svedlund, musiker 3 000 kronor
Annie Svedlund, musiker 3 000 kronor
År 2004 Lovisa Hamilton, musiker 5 000 kronor Linda Johansson, formgivare 5 000
kronor
År 2003 Markus Eriksson, musiker 7 500 kronor Bertil Bengtsson, forskare 5 000
kronor
Dan Sjögren, skribent 5 000 kronor
År 2002 Daniel Hällström, sångstuderande 7 000 kronor Linnéa Khalil, musik, sång 4
000 kronor
Nisse Lundberg, revymakare 4 000 kronor
År 2001 Sara Hedrén, dans, sång och drama 10 000 kronor
År 2000 Malin Jonsson, hantverkare skor 5 000 kronor
Reine Svensson, Allgott i duon Allgott & Villgott 5 000 kronor
År 1999 Jaap Knevel, musiker 5 000 kronor Stig Svensson, hembygdsforskare 5 000
kronor
Lena-Maria Vinberg, musikalisk ledare 5 000 kronor
År 1998 Karolina Andersson, showdans 5 000 kronor Torbjörn Alström,
skådespelare, maskteater
5 000 kronor Trappan Bio 5 000 kronor
År 1997 Gun Hellervik, galleriägare 4 000 kronor Hans Lidhall, släktforskare 4 000
kronor
Stina Wallgren, väverska 4 000 kronor
År 1996 Sture Klingberg, musiklärare 5 600 kronor Jennie Elonsson, sångstuderande
5 600 kronor

Åsa Rydén, naturvård 5 600 kronor
År 1995 Kenneth Gustafson, författare 5 000 kronor Arne Lönnquist 5 000 kronor Bibbi Vinkeloe, musiker 5 000 kronor
År 1994 Anna Heikkinen, folkmusiker 7 700 kronor Ebbe Pettersson, konstnär 7 700 kronor
År 1993 Mats Karlsson, fiolbyggare 7 700 kronor Angela Antonsson, orgel 7 700 kronor
År 1992 Morgan Karlsson, Dansare 5 000 kronor Patrik Mårtensson, musiker 5 000 kronor
År 1991 Åslög Svensson, hembygdsforskare 5 000 kronor Ulla-Britt Nyström, konstnär 5 000 kronor
År 1990 Jan Eliasson, musiker 8 000 kronor Ingvor Eliasson, körledare 8 000 kronor
År 1989 Lena Olausson, musikstuderande 6 000 kronor Erica Jölle, keramiker 6 000 kronor
År 1988 Ulla Feltzing, textil väv 5 500 kronor Gustav Johansson, "potatis" 5 500 kronor
Christer Rhedin, musikstuderande 5 500 kronor
År 1987 Anita Hagman, keramiker 5 000 kronor Einar Pehrsson, hembygdsforskare 5 000 kronor
Bertil Quirin, fotograf 5 000 kronor
Anna Zetterberg Junström, dramapedagog 5 000 kronor
År 1986 Gustav Karlsson, hembygdsforskare 5 000 kronor
Thord Tamming, skulptör 5 000 kronor Anders Byström, dramastuderande 5 000 kronor
Carin Cederblad-Hansen 5 000 kronor
År 1985 Mia Hedner, textilkonstnär 2 500 kronor Magnus Nilsson, musiker 2 500 kronor
Britta Strömbeck, keramiker 2 500 kronor Lennart Thorstensson, körledare 2 500 kronor
År 1984 Kode hembygdskrets 2 500 kronor Peeter Uuskyla, musiker 2 500 kronor Lena Quicklund, musikstuderande 2 500 kronor
Irene Blomquist, körledare 2 500 kronor
År 1983 Thore Berntsson, båtbyggare 2 500 kronor Ingemar Holst, nyckelharpspelare 2 500 kronor Nils Löfberg, körledare 2 500 kronor Inger Åsemyr, textilkonstnär 2 500 kronor
År 1982 Jerker Sjöqvist, kantor 2 500 kronor Anngerd Haraldsson, sångstud 2 500 kronor
Carola Lind, konstnär 2 500 kronor Hans-Åke Nilsson, musikstud 2 500 kronor
År 1981 Birgitta Arkenback, konstnär 2 500 kronor Alf Lidholm 2 500 kronor
Pär Lindskog, sångstuderande 2 500 kronor Åke Jansson, lärare 2 500 kronor
År 1980 Bengt Nordenborg, konstnär 2 000 kronor Föreningen Marstrands Vänner 2 000 kronor
Lars Eriksson, musikstuderande 2 000 kronor Kungälvs Spelmanslag 2 000 kronor
År 1979 Sigurd Johansson (Labansson) 2 000 kronor NoVi-kören 2 000 kronor Inlands Folkdansare 2 000 kronor Harald Karlsson, hembygdsforskare 2 000 kronor
År 1978 Helene Bengtsson, musikstuderande 2 500 kronor Elof Lindälv, filosofi doktor 2 500 kronor Marstrands Fotoklubb 3 000 kronor
År 1977 Kerstin och Harry Berg 2 500 kronor Josef Axelsson 2 500 kronor Solberga hushållsnämnd och hushållsgille 2 000 kronor
År 1976 John Dobritz, fästningskommendant 2 334 kronor Olof Josefsson, lyriker 2

334 kronor
Gunnar Wallin, musiklärare 2 334 kronor
År 1975 Kungälvs Manskör 3 000 kronor Jonas Göransson, arkitekt 2 000 kronor
Ruth Larsson, författarinna 2 000 kronor
År 1974 Kungälvs Kammarkör 4 000 kronor Thomas Löfberg 3 000 kronor

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-07-01 15:10	#30553	1(1)

Inskickat av: David Hermansson

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
David Hermansson

Adress
Östra porten 53

Postnummer och ort
44254 Ytterby

Telefon
0739601422

E-postadress
davidandershermansson@gmail.com

Mobiltelefon
0739601422

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
David Hermansson

Adress
Östra porten 53

Postnummer
44254

Ort
Ytterby

E-post
davidandershermansson@gmail.com

Telefonnummer
0739601423

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag heter David Hermansson boende samt verksam i Kungälvs kommun och är aspirerande författare. 2022 gavs min skräcknovell Judas ut i novellsamlingen Blodets Makt av Darkness Publishing. Mitt nuvarande projekt är en fantasybok på svenska med vuxna som målgrupp. Subgenre är episk fantasy, flintlockfantasy samt grimdarkfantasy. I nuläget befinner jag mig i redigeringsfasen och hade använt ert stipendium för att finansiera en genomläsning av en lektör. Ett kulturstipendium skulle vara till stor hjälp i min resa mot författarskap.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-07-01 21:59	#30585	1(2)

Inskickat av: Emelie Larsson

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Emelie Larsson

Adress
Kongahällagatan 50

Postnummer och ort
44238 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
86byemelie@gmail.com

Mobiltelefon
0733144828

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Emelie Larsson

Adress
Kongahällagatan 50

Postnummer
44238

Ort
Kungälv

E-post
86byemelie@gmail.com

Telefonnummer
0733144828

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag är en ung kvinnlig designer, bosatt i Kungälv, som skapar kläder och väskor utav återanvända hemtextilier. Mitt mål är att inspirera och bidra till en mer hållbar konsumtion och ett intresse för unikt hantverk med personligt uttryck. Jag jobbar bland annat med att förstärka relationen till det vi bär och förlänga kläders livslängd genom att göra de anpassningsbara med olika knyt-tekniker. En kropp förändras under livet och därför passar ofta inte samma plagg genom hela livet. Dessutom kan kläderna skänkas vidare till någon annan som inte har din storlek, vilket gör möjligheterna ännu fler.
Det är viktigt att vara transparent i hur vi jobbar hållbart och visa processer och använda tekniker som alla kan förstå. Att återanvända textilier som redan finns och många kanske känner igen, är en väldigt enkel med bra teknik som gör återanvändning lättförståeligt och förhoppningsvis inspirerande.
Jag är utbildad designer men självlärd i mönsterkonstruktion och sömnad, något jag vill fortsätta utveckla.
Just nu ställer jag ut på marknader och pop up, senast var á la London designmarknad i Göteborg. Näst kommande är i Malmö i augusti, där jag kommer driva min egen pop up butik. Efter sommaren satsar jag även på att starta web shop men vill fokusera på att ställa ut på fysiska platser. Jag jobbar med detta på heltid sedan i våras efter min mamma-ledighet och hoppas på att fortsätta göra detta på heltid framåt. Jag vill utveckla min kunskap, mina idéer och skapande samt inspirera och kommunicera till en bredare publik.
Instagram: @86byemelie

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

- **IMG_7543 Large.jpeg** (301 KB)
- **IMG_0631 Large.jpg** (339 KB)
- **IMG_0630.jpg** (824 KB)
- **Untitled-1.jpg** (672 KB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-30 22:48	#30457	1(2)

Inskickat av: Linnea Rödin

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Linnea Rödin

Adress
Eklandagatan 45c

Postnummer och ort
41261 Göteborg

Telefon
-

E-postadress
linnearodiin@gmail.com

Mobiltelefon
0739588720

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Linnea Rödin

Adress
Eklandagatan 45c

Postnummer
41261

Ort
Göteborg

E-post
Linnearodiin@gmail.com

Telefonnummer
0739588720

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag är student på HDK-Valand där jag utbildar mig till designer. Jag arbetar mycket med research och hållbarhet i mina projekt. Det rör både social och ekologisk hållbarhet, där ett stort intresse för historia och information styr min utformning. Jag jobbar oftast med produkter eller illustrationer men gillar även att arbeta med rum och atmosfär. Jag lägger en stor del av mitt arbete på detaljer och gillar att arbeta noggrant.
I tidigare projekt har jag bland annat arbetat med Bohusläns historia där jag tog inspiration från den traditionella äggosten för att utforma en armatur, arbetat med björk som tema för material och förpackning i utformandet av skålar och gjort en interaktiv design som fick besökarna att reflektera kring sin skärmtid och hur det påverkar dagens samhälle och vårt psykiska mående.
Att få ta del av Kungälvs kommuns kultur stipendie skulle betyda otroligt mycket för mig som student, jag har länge velat utveckla mina projekt genom att kunna utforska olika material och verktyg. Jag skulle bland annat kunna införskaffa mig en egen skrivare som jag hade använt till utvecklingen av mina illustrationer och för att kunna skriva ut och testa proportioner och designer på produkter.

Datum	Ärendenummer	Inskickat av: Linnea Rödin	Sida
2024-06-30 22:48	#30457		2(2)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

- **IMG_3505.jpeg** (1,41 MB)
- **IMG_2155.jpeg** (1,28 MB)
- **IMG_3615.jpeg** (1,35 MB)
- **IMG_0133.jpeg** (1,94 MB)
- **IMG_0090.jpeg** (1,96 MB)
- **mockup framsida böcker kopiera.jpeg** (4,83 MB)
- **11155659-823C-440A-AFC3-39E175353E03.jpeg** (360 KB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-18 12:00	#29586	1(1)

Inskickat av: Josefine Tomio Gren

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Josefine Tomio Gren

Adress
Västra Gatan 55

Postnummer och ort
44231 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
josefine@textografiska.se

Mobiltelefon
0703721434

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Hasse Börjesson

Adress
Ulveskogsgatan 72

Postnummer
44243

Ort
Kungälv

E-post
rasken04@gmail.com

Telefonnummer
0708447441

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Hasse Börjesson har skrivit en bok om sitt liv, där han berättar sin kraftfulla historia om att bli blind mitt i livet. Hans kulturgärning är viktig, eftersom den ger nya perspektiv på funktionshinder och inte lämnar någon oberörd. Hasses okuvliga kamp om att få leva på sina villkor, utan att någon tar över hans funktioner kan vara en stor inspiration för andra i liknande situation men också krossa våra fördomar. kring synskadade. Boken finns ännu bara som tryckt bok och ett ekonomiskt tillskott skulle kunna göra en ljudbok möjlig, då många fler skulle kunna ta del av Hasses historia.

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

Mitt-inre-öga-Hasse-Börjesson-WEB.pdf (4,73 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-15 22:54	#29367	1(1)

Inskickat av: Pia Vevle

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Pia Vevle

Adress
Hallebäcksvägen 15

Postnummer och ort
442 97 Kode

Telefon
-

E-postadress
pia.vevle@telia.com

Mobiltelefon
070-9113718

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Susanne W Lamm

Adress
Bohusgatan 8D

Postnummer
442 66

Ort
Marstrand

E-post
konstkapellet@gmail.com

Telefonnummer
073-5346443

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Sussi har genom sitt galleri Konstkapellet skapat en samlingsplats på Marstrandsön där hon erbjuder målerikurser och anordnar kulturella evenemang året om. Sussi medverkar till att göra Marstrand levande året om.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-11 14:06	#29033	1(2)

Inskickat av: Jonathan Stämby

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Jonathan Stämby

Adress
kongahällagatan 4

Postnummer och ort
44238 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
jonathanstamby@gmail.com

Mobiltelefon
0704924207

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Jonathan Stämby

Adress
Kongahällagatan 4

Postnummer
44238

Ort
kungälv

E-post
Jonathanstamby@gmail.com

Telefonnummer
0704924202

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag Jonathan Stämby söker Kungälvs kommuns kulturstpidendium därför att jag vill kunna fortsätta skildra livet.
Jag målar i olja, nästan alltid människor. Jag tycker det är väldigt intressant hur några former i färg kan bli riktiga människor på duken.
Hur ljuset kan säga så mycket. Kontrasterna väcker känslor bättre än ord hade kunnat beskriva.
Jag bor och målar i Kungälv.
Det mesta jag målar är också från kungälv på ett eller annat sätt.
Jag skickar med bild på målningar av mina föräldrar, båda från Kungälv.
Målningen av pappa är baserat på ett foto från Marstrand 1983.
Skulle jag få stipendiet hade det hjälpt mig mycket, främst ekonomiskt men även psykologiskt.

Datum	Ärendenummer	Inskickat av: Jonathan Stämby	Sida
2024-06-11 14:06	#29033		2(2)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

inbound1031336880175014230.jpg (111 KB)
inbound4912803811389411929.jpg (319 KB)
inbound3969007287937920500.jpg (143 KB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-06-03 11:17	#28107	1(2)

Inskickat av: EMIL ERNEBRO

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
EMIL ERNEBRO

Adress
TEGA 190

Postnummer och ort
442 94 Ytterby

Telefon
0738055221

E-postadress
emil.ernebro@gmail.com

Mobiltelefon
0738055221

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Emil Ernebro

Adress
Tega 190

Postnummer
44294

Ort
Ytterby

E-post
emil.ernebro@gmail.com

Telefonnummer
0738055221

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag har haft förmånen att genom mitt arbete och passion för musik bidra till kulturlivet i Kungälv och även sprida kommunens namn genom mina framträdanden både nationellt och internationellt. Min spelstil som fingerspels-gitarrist har givit mig möjlighet att nå ut till och inspirera många musiker och musikälskare. Genom mina konserter, både som soloartist och i samarbeten med andra musiker, har jag strävat efter att engagera och glädja publik i alla olika åldrar och i olika sammanhang.
(Jag har bifogat en mer ingående beskrivning av min konstnärliga verksamhet, samt ett par ljudfiler där man kan höra mitt gitarrspel.)
Jag har också haft glädjen att arbeta med unga musiker genom workshops och skolframträdanden, och det har varit mycket givande att få dela med mig och musikglädje och kunskap till kommande generation. Min närvaro i sociala medier har hjälpt mig att nå ut med mitt gitarrspel till en bredare publik världen över, vilket jag hoppas har bidragit till att stärka Kungälvs kulturella profil.
(Instagram: @emilernebroguitar)
www.emilernebro.com
Att tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium skulle vara en stor ära och ett värdefullt stöd för att kunna fortsätta utvecklas som musiker och bidra till kommunens kulturella liv. Med detta stipendium skulle jag få möjlighet att genomföra nya projekt och nå ut till ännu fler människor med min musik, något som jag tror i längden skulle kunna bidra positivt till Kungälvs kulturella identitet.
/Emil Ernebro,
Tega 190,
442 94 Ytterby

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

Kulturstipendium Kungälv Kommun (Emil Ernebro ansökan).pdf (23 KB)
Emil Ernebro - Den Blomstertid.mp3 (3,31 MB)
Emil Ernebro - Both Sides Now NY.mp3 (4,61 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-24 10:34	#26802	1(2)

Inskickat av: Annika Tännström

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Annika Tännström

Adress
Selma Lagerlöfs gata 6

Postnummer och ort
442 49 Kungälv

Telefon
-

E-postadress
annika.tannstrom@gmail.com

Mobiltelefon
0707495439

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Annika Tännström

Adress
Selma Lagerlöfs gata 6

Postnummer
442 49

Ort
Kungälv

E-post
annika.tannstrom@gmail.com

Telefonnummer
0707495439

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

I mer än vuxen ålder har jag tagit steget att börja måla akvarell, från att aldrig tidigare hållit i en pensel (annat än för att måla väggar).
En helt ny värld har öppnat sig för mig, men jag inser också hur _oerhört_ mycket jag har kvar att lära! För några veckor sedan, 58 år gammal, hade jag mitt livs första utställning och slog då galleriets försäljningsrekord.
Jag vågar därför fortsätta visa mina alster, eftersom det tydligen finns något i min konst som tilltalar människor. Ett stipendium skulle innebära en möjlighet för mig att förkovra mig genom kurser/utbildningar. Hittills har jag lärt mig själv hemma vid köksbordet. Eftersom jag inte har någon bakgrund inom kulturen är mitt kontaktnät där väldigt begränsat och ett stipendium skulle ge mig möjligheten att tex besöka konstnärer, gallerier samt gå utbildningar/kurser. Jag målar bla motiv från Kungälv, fyrar på riktiga sjökort och vanligt akvarellpapper, humoristiska grodor och knasiga hus. Bifogar några exempel, fler finns att se på Instagram: art_by_tännström
Med min konst kan jag bidra med att inte bara sätta Kungälv på papper, utan också på kartan genom att tolka vår fina stad och underbara kustmiljö i akvarell.

Datum	Ärendenummer	Inskickat av: Annika Tännström	Sida
2024-05-24 10:34	#26802		2(2)

Bifoga dokument

Möjlighet att bifoga dokument om den nominerades kulturella gärning.

- **inbound2266504041757433126.jpg** (2,9 MB)
- **inbound7563725562611825.jpg** (892 KB)
- **inbound1378473104191415087.jpg** (3,46 MB)
- **inbound2254149685957955409.jpg** (9,73 MB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-22 21:53	#26544	1(1)

Inskickat av: Susanne W Lamm

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Susanne W Lamm

Adress
Övre varvsgatan 1

Postnummer och ort
44267 Marstrand

Telefon
0735-346443

E-postadress
susanne.willgren@icloud.com

Mobiltelefon
0735-346443

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Susanne W Lamm

Adress
Övre varvsgatan 1

Postnummer
44267

Ort
Marstrand

E-post
susanne.willgren@icloud.com

Telefonnummer
0735-346443

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Driver åretruntverksamhet, ett konstgalleri som också är en mötesplats för konstutövare av olika konstformer. För prick 70 år sedan, 1954, var det världspremiär för färgfilmen Herr Arnes penningar i huset där galleriet är. Historien utspelar sig på Marstrand på 1500-talet. Jag har inlett ett samarbete med Västanå trater i Värmland som i sommar sätter upp en ny uppsättning av Herr Arne och jag vill bjuda delar av ensembeln till Marstrand i oktober för att spela upp scener ur teatern och prata om kontexten som historien utspelar sig i. Själv har jag målat tavlor med motiv ur boken som ska ställas ut i Västanå teater och sedan på Marstrand. Har ännu inte fått igång någon egentlig ekonomini galleriet och söker stipendier för att finsnsiera evenemanget. Ska försöka samla in ca 40.000:- för att täcka kostnaderna.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-05-08 09:37	#24597	1(1)

Inskickat av: Rickard Anneräng

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Rickard Anneräng

Adress
Ulveskogsgatan 87

Postnummer och ort
442 43 -

Telefon
-

E-postadress
rickardannerang@hotmail.com

Mobiltelefon
0705302811

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Elmer

Adress
Kron

Postnummer
44243

Ort
Kungälv

E-post
kronelmer@gmail.com

Telefonnummer
0793045058

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Elmer fyller 16 år i maj och han spelar flera instrument, gitarr är huvudinstrument, och producerar egen musik ("madebykron" på Instagram). Han deltar sedan han konfirmerades 2023 aktivt i musiksammanhang i kyrkan och spelar där tillsammans med andra, unga som gamla, på fritiden såväl som på gudstjänster och mässor. Elmer kommer till hösten att börja på Rytmus gymnasium.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-04-27 18:53	#23782	1(1)

Inskickat av: Magnus Siverbrant

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Magnus Siverbrant

Adress
Ekvägen 7

Postnummer och ort
44250 Ytterby

Telefon
-

E-postadress
Paddelkraft@gmail.com

Mobiltelefon
0709371818

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Storm Siverbrant

Adress
Ekvägen 7

Postnummer
44250

Ort
Ytterby

E-post
Storm.siverbrant@gmail.com

Telefonnummer
072-843 74 58

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Storm är en 16 årig multiinstrumentalist. Han spelar gitarr trummor bas och piano. Både i sitt band och som support till andra vid skolkonserter och kulturskolans evenemang. Har gjort arr till skolkonserter och till kulturskolans stråkensamble. Till hösten börjar läsa på en musikestetisk linje i Göteborg.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-01-30 19:10	#17879	1(1)

Inskickat av: Anna Israelsson

Nominering kulturstipendium

1. Kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till dig som nominerar

Här lämnar du uppgifter för att ansöka om eller nominera till kulturstipendiet.

För- och efternamn
Anna Israelsson

Adress
Glose 750

Postnummer och ort
442 73 Kärna

Telefon
-

E-postadress
Anna@minimum.se

Mobiltelefon
0709-707029

Notifieringar
E-post

Kontaktuppgifter till den nominerade

För- och efternamn
Anna Israelsson

Adress
Glose 750

Postnummer
44273

Ort
Kärna

E-post
Anna@minimum.se

Telefonnummer
0709707029

Motivering

Beskriv den nominerades verksamhet och anledningen till att hen ska tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium.

Jag är akvarellkonstnär och bosatt i kommunen. Bland mina meriter hittills kan nämnas att jag blev antagen till Liljevalchs vårsalong 2023 och hade en av mina målningar med där. Det är svårt att komma med, det var 4135 konstnärer som sökte. Kungälvsposten skrev en artikel om detta och lyfte fram att jag var den enda konstnären från kommunen som blev antagen. I november 2023 uppmärksammades min konst av Nordiska akvarellmuseet och jag blev utvald att vara gästredaktör och dela med mig av min konst och mitt konstnärskap på deras instagram under en vecka. Min konst har också blivit uppmärksammad i Nordiska akvarellsällskapets tidsskrift Akvarellen med ett åtta sidor långt reportage (nr 3 år 2022). Utöver detta har jag haft flera utställningar senaste åren och under 2024 väntar en separatutställning i Göteborg i maj och en separatutställning i Stockholm under hösten.
Jag driver ett instagramkonto med 7500 mycket engagerade följare. Mer info om mig och min konst hittar ni här:
http://instagram.com/annas_akvareller
http://annaisraelsson.se/

hallbarhetsverkstankungalv

Liked by **farmorsgarage** and **10 others**

hallbarhetsverkstankungalv I torsdags hade vi en spännande workshop i verkstaden, då @smartakartan.se bjöd in till workshop inför att starta upp en smarta... more

Betula
Betula

HASSE BÖRJESSON
MITT INRE ÖGA
EN
BLIND
MANS
KLARSYNTA
MEMOARER

ISBN 978-91-988911-2-6

© 2024 Hasse Börjesson

Textografiska Förlaget
www.textografiska.se
info@textografiska.se

Omslagsbild: Karl Ekdahl; bearbetning: Textografiska AB

Sättning och formgivning: Textografiska AB, 2024
Tryckning och bindning: ScandinavianBook, Sverige 2024
Första upplagan.

Denna bok är skyddad av svenska och internationella copyrightlagar. Inga delar av denna bok får kopieras eller på något sätt reproduceras, lagras eller sändas i någon form (elektroniskt, mekaniskt, som kopierad, inspelad eller liknande) utan skriftligt godkännande från förlaget eller författaren. Undantaget är användandet av korta utdrag för recensioner. Förlaget eller författaren ansvarar ej juridiskt för användandet av informationen i denna bok.

Mitt inre öga

av

Hasse Börjesson

Textografiska Förlaget

Prolog

Augusti 2022

Med ledarhunden Jara i ena handen och en resväska full med texter i den andra steg jag i in i Snorresalen på Nordiska Folkhögskolan. Under lång tid hade jag skrivit ner små betraktelser och nu behövde jag vägledning för att komma vidare med mitt skrivande. Jag hade anmält mig till en kurs i biografiskt berättande.
I salen fanns åtta fönster, arton bord med tillhörande stolar, pennor i olika kulörer, block, kontakter, sladdar och en mängd andra konkreta saker. Kanske hängde det tavlor på väggarna, men vem vet?
Bland alla dessa ting, var det den puttrande kaffebryggaren som jag observerade när jag trampar över tröskeln till salen.

”Kul att se alla här!” inledde kursledaren.
”Tack för den”, tänkte jag.
Sen blev det dags att presentera oss och berätta vad vi ville skriva om under kursen. Deltagarna har spanat in varandra. Det visuella blev

passé och rösterna fick utrymme. De flesta log med ögonen när de pratade men inte alla, det hörde jag.

Jag uppfattade ett knappt hörbart snyftande i de inledande orden i en kvinnas presentation. Allt blev märkligt tyst. Inga pennor som skrev, pappren låg stilla på borden, inga stolsben som skrapade mot golvet. Bara regnets pickande mot rutan utanför. Nyfiket väntade alla på nästa tecken och jag undrade förstås hur det var fatt.
Tjugo vitt skilda personer med olika karaktärsdrag fanns i rummet. Nyfikna ögon sög snabbt åt sig av vad de såg. I samma rum fanns jag som icke-seende. Efter två dagar tillsammans började en bild så smått växa fram. En begränsad bild där ytterst få detaljer fanns med. Endast det som de seende informerat mig om. Alltså, en liten utvald del av det totala.
På några få sekunder tar seende in miljöer och landskap. Om och när jag ska beskriva samma landskap, tar det många år innan jag kommer fram till ett svar, och då utgör det blott ett frimärke av en hel fotbollsplan.

Begreppet tid tycker jag är intressant. Vad är tid och vem bestämmer över den?
Har jag tillräcklig kontroll över min tid? Jag är fortfarande osäker på det. Men med åren har jag lärt mig att ta makten över mitt liv och inte låta andra bestämma över min tid. Får jag nödvändigt utrymme utifrån mina förutsättningar, närmar jag mig samma utgångsläge som seende. Men för att uppnå detta, inkräktar jag kanske på andras tid.
Om icke-seende når samma utgångsläge som seende, är det ändå en bonus att kunna se. Men jag tror aldrig att vi icke-seende kommer fram till samma utgångsläge. Det är bara vackra ord som saknar verklig förankring. Det mesta handlar om olika utgångsläge och det här är berättelsen om mina förutsättningar.

Jag är glad att du vill kika in i min värld, så nu välkomnar jag dig att hoppa in i mina skor och följa med en klarsynt, blind man på en annorlunda vandring.

Kapitel 1

”Nu dricker han igen. Nåt är galet med vår lille parvel”, sa mor.

Den lille parveln, det var jag. Och visst hade mor rätt, något var riktigt galet. Året var 1953 och fem år fyllda hade jag fått diagnosen diabetes. Det blev inget bra år för mig och med tiden skulle det visa sig att fler och svårare motgångar väntade runt hörnet.
Varje dag inleddes med en insulinspruta, vilket har satt sina spår. På grund av det har jag några blanka år med minnesluckor. Men en del små fragment finns kvar som emellanåt poppar upp. Som hur mor och jag fuskade oss till fina glykosvärden inför läkarbesöken. En vecka före blev det inga sötsaker. Jag minns hur mor frågade farbror doktorn:

”Lite sött kan han väl få äta? Det är väl inte så farligt, han rör ju sig så mycket.”

Efter besöket på Sahlgrenska blev det en tur till närliggande Slottsskogen och jag fick två kulor med glass i ett frasigt rån.

Jag är uppväxt i stadsdelen Kortedala i Göteborg. Mina föräldrar och vi tre bröder samsades i en liten trea med minibalkong. Jag var den mellersta i brödraskaran sa alltid morsan, det vill säga den som aldrig fick vara bäst och inte heller den som var busigast. De karaktärerna var redan upptagna av mina bröder. Under den här tiden hade jag mycket stort behov av det familjära. Den tidiga vistelsen på barnsjukhuset satte sina spår, något som jag insett först i vuxen ålder.

Jag brukade ställa morsans skurborste i balkongens högra hörn som ett tecken till kompisarna att det var fotboll på gång. Det kunde bli allt från två gubbar till många fler. Och vilken fotboll det blev! Det var spontanidrott vill jag lova. Vi kickade boll på en gräsplätt som delades mitt itu av en gångbana. Idag spelar småpojkarna på välansade gräsplaner på arenorna med tränare och omklädningsrum där mobiltelefonerna går varma, men frågan är vad som egentligen är roligast?

E6 blev gågata

I baksätet på farsans gamla Volvo Duett satt vi tre bröder, på väg till sommarstugan i Hallerna utanför Stenungssund. Färden gick nedför den branta Lärjebacken, längs Göta älv och mot Nyebro färja. Bilkön sträckte sig ända upp till E45. Vi bröder hoppade ur baksätet och gick mot färjeläget. På älvens motsatta sida hade färjevakten just släppt av bilarna som skulle norrut. Gnisslet när den tjocka sextumsvajern löpte i järntrissorna var bekant och efter halvannan minut hördes dunket när lämmen släpptes ner.

”In i baksätet pöjkar”, ropade far och med ett knyck var färjan på väg till älvens motsatta sida.

”Där är han ju! Gubben som säljer rökt makrill”, sa mor. ”Ska vi köpa några?”
Hon vevade ner sidorutan och så kom han småspringande med lådan på magen, för så gjorde man på den tiden. Tänk! Inga nummerlappar och ingen kö, bara en man som förflyttade sig smidigt mellan bilarna. Han hukade sig framför den nervevade rutan och sa:
”Hur många ska det va i dag då?”

Då kostade en rökt makrill fyra kronor och femtio öre. Idag skinnar de oss på trettioåtta spänn för en sketen makrillfilé.

Den ljuvliga doften av rökt makrill hängde med hela resan till sommarstugan.

Vi passerade fästningsbron och på höger sida Bohus fästning, sedan fortsatte färden längs Västra Gatan, som på 1960-talet fungerade som E6, med andra ord Europaväg 6. Det låter osannolikt, tvivla den som vill men så var det. På den trånga kullerstensgatan skulle all trafik passera. Oj då! Nu kom två lastbilar från var sitt håll samtidigt. Hur skulle detta sluta?
Vi bröder lutade oss fram från baksätet för att titta. Jo då, de lyckades mötas.

”Där mellan lastbil och husvägg hade inte ett läskpapper fått plats”, flinade farsan.

Dagens trailers hade omöjligen kunnat trafikera Västra Gatan. Förr var det lastbilar av äldre modell med öppna flak, där man oftast såg vad som fanns i lasten. Grus, sand, spånplattor eller motorer.

Så var vi framme vid sommarstugan. Eller sommarstuga å sommarstuga, det var mer ett lappverk av gamla lämmar och pallvirke, som far hade ordnat. Men stugan, den var vår.

”Ska ni hem och sova i lådan nu gossar”, sa grannen som bodde i en något modernare stuga.

En Marstrandsjulle med inombordsmotor var till för oss bröder. Så ofta vi kunde gav vi oss ut.
En stilla, ljummen sommarkväll när havet låg bleke som man säger i Bohuslän, tog min mor stegen och klättrade upp på taket för att kika ut mot Hakefjorden. Jodå, där kom hennes pojkar tuffande i

jollen. Hon skyndade sig in i stugan och satte på gjutjärnspannan. Med en kale nyrensad vittling knatade vi upp till stugan. Den purfärska vittlingen krullade sig i pannan där den stektes hel i en rejäl klick smör. Med tumme och pekfinger nöp vi tag i ryggbenet, drog sedan längs ryggraden mot stjärtfenan. Och där satt dom, alla äckliga bukben. Efter mycket pillande la vi den direkt på formbrödet från Ninas konditori. Det var barndomslycka.

Så blev det söndag kväll, mor och far skulle åter hem till Göteborg där jobbet väntade.
Men innan de for var det fördelning av veckans hushållspengar. De gick till Ninas frusna limpor och ett paket smör. Lillbrorsan fixade billiga ägg hos bonden.
Sedan blev det stekt bröd med ägg både morgon, middag och kväll alla veckans dagar. Det var vår basföda och ingen klagade.

Min farfar Erland var en riktigt go gubbe.
”Har ni fått nåra randiga idag pöjkar”, sa han när vi kom hem efter makrillfisket.
Vid ett annat tillfälle hade bröderna Börjesson nya grovstickade mössor på hjässorna.
”Har ni fått raggsockar på hövvet idag gossar?” sa han med ett brett leende.
Erland var aldrig tillgjord, han sa vad han tyckte för stunden. Det var det fina med farfar.
När han fick vetskap om att jag fått diabetes sa han till mor:
”Fan! Det var la bättre om jag hade fått hans sockersjuka.”

Det är ett minne som berör mig. Tänk om han hade kunnat läsa vad jag skrivit om honom! I dag tror jag han sitter på ett vitt moln och flinar åt oss.

På lördagarna tog vi jullen ut till Snöholmarna där vi lyssnade på transistorradion. *Tio i topp* med Kerstin Adams Ray var favoritprogrammet. Ett annat starkt minne då vi satt klistrade vid radion var den 26 juni 1959, då Sverige fick sin första världsmästare i tungviktsboxning. Ingemar Johansson knockade Floyd Patterson på Yankee Stadium i New York. Andlöst lyssnade vi till Arne Thorén som rapporterade från den historiska matchen. Det var tidigt på morgonen svensk tid och därefter åkte vi ut och släpdörjade spirremakrill.

Utöver fiske och fåglar väckte fotboll, hockey och bordtennis mitt intresse. Efter skolans slut småsprang jag hem och plockade ihop hockeyklubba och skridskor, därefter direkt till Isdala där det var full fart ända tills hockeyrinken stängdes. Veckopengen räckte till en iskall Zingo, korvbröd med senap men utan korv, sedan lunkade jag hem igen. Läxorna sköt jag med viss framgång upp till nästa dag.

Sjutton år gammal åkte jag till Norge på min första fiskeresa. Laxar och många nya vänner nappade på krokarna. Vännerna finns kvar men laxen simmade vidare.

Mitt första arbete var på Göteborgs kartongfabrik. Där tillverkade jag stansformar. Sexton år gammal köpte jag en begagnad moppe, en

svart Puch för 180 spänn. Sommar som vinter moppade jag mellan Kortedala och Kungälv.

Så småningom träffade jag en brutta. Vi gifte oss och den femte maj 1975 blev jag pappa för första gången, när min dotter Linda kom till världen. För mig var det en dröm som äntligen blev verklighet.

Vi tre bröder promenerar på Svinesundsbron.

Ögonkomplikationer

En morgon överraskades jag av att skuggor vandrade runt i mina ögon. Direkt fick jag en olustig känsla. Vad var nu detta? Skuggorna var en bekräftelse på att jag drabbats av de senkomplikationer diabetiker dessvärre kan råka ut för.

”Jag kan redan se kraftiga blödningar i dina ögonbottnar. Så du får förbereda dig på att förlora synen. I bästa fall kan det dröja några år, men det kan gå betydligt snabbare.”
Skräckslagen lyssnade jag på ögonläkarens dom.
”Jävla gubbe”, tänkte jag.
Visst, han slängde ur sig en sanning. Men jag tyckte nog att han kunde lägga fram händelseförloppet med lite mer omtanke.

Många års insulinberoende var en trolig orsak till dessa blödningar. Jag var inte ens fyllda trettio, så inte kunde detta drabba mig, tänkte jag. Förnekelsen var stor och med detta dramatiska besked, var besöket hos ögonläkaren avslutat. Omskakad gick jag till parkeringen, satte mig i bilen och körde som en galning till min arbetsplats. På kvällen ringde jag runt till mina vänner för att prata av mig. I mitt kaotiska tillstånd kom en fasansfull tanke smygande. Tänk om jag blir blind? Länge brottades jag med denna tanke.

Återvändsgränd

Sex år förflöt sedan jag för första gången upptäckt blödningar i ögonen. Där hemma sprang nu min tvååriga dotter omkring och väntade på att bli storasyster.

Det var nog min stora styrka, att inte förfalla i ett liv i mörker som andra kanske förväntade sig. Men, så dök dom där skuggorna i mitt synfält upp igen. Jag hade levt med en förhoppning om att de skulle vara borta för evigt. Ögonläkarens omskakande besked hade jag lyckats förtränga.

I mitt arbete som formbyggare ställde de där förbannade skuggorna till problem. När jag satt vid mitt ritbord blev linjerna allt suddigare. Synskärpan försämrades ytterligare och det medförde till slut att jag blev uppsagd från mitt arbete. Det tyngde att inte längre ha ett arbete att cykla till.

Företagsledningen påtvingade en av mina arbetskamrater att besöka mig för att överlämna mina arbetskläder och diverse småsaker. Men det värsta av allt var en lista där jobbarkompisarna hade samlat ihop 349 kr. Företaget kryddade denna lista genom att skänka samma imponerande belopp. När jag senare fick denna lista uppläst för mig blev jag iskall. Ärren från den här händelsen finns fortfarande kvar.

Upprepade besök till en ögonläkare ledde så småningom till en längre sjukskrivning.

Det blev mycket tokigheter under den här tiden. Jag ville inte ge upp och höll mig länge kvar i det gamla. Trampade i rabatter, tog

fel varor i butiker och körde vilse med ekan bland öarna. Väl i hamn körde jag försiktigt hem innan mörkret kom. Till slut fick bilen säljas och det var ett kvitto på att bilkörning var ett avslutat kapitel.

Till slut försvann min syn helt. Allt flöde i form av visuella bilder var nu ett minne blott. Jag skulle aldrig kunna se mer och det kunde ingen rubba på. Mina tankar pendlade mellan hopp och förtvivlan och vållade grubblerier kring framtiden. Jag hamnade i ett vakuum, men ur detta tomrum skulle en ny värld öppna sig. När livsbetingelserna så radikalt förändras, var det tvunget att finna nya vägar att vandra vidare på. Att hitta strategier för ett fortsatt meningsfullt liv blev ett måste för mig. Allt går inte att lösa, men beroendet utifrån minskar om man lyckas hitta ett fungerande liv kopplat till funktionshindret.

Som far till en dotter på två år och en son på väg, gick det inte att gräva ner sig. När jag hamnat i denna fälla tröstade jag mig med att mitt läge trots allt inte var det värsta av öden. Familjen fanns ju kvar. Jag insåg att synen inte kunde räddas och med denna insikt pågick en annan process. Några av mina vänner ville så klart inge hopp.
”Men Hasse, du vet, idag byter de ut de flesta av våra kroppsdelar. Snart fixar de även dina ögon ska du se!”
”En vacker dag kommer de på något”, kunde det låta.
Den här så kallade vackra dag, fanns inte ens i min fantasi. Kring min rådande situation, hade jag en mer saklig uppfattning. Det handlade om att inte förlänga den bearbetning som påbörjats kring att förlora synen. Teorier som inte grundade sig på fakta, lyssnade jag därför ogärna på.

Innan jag insåg att hockeybockey och badminton var kört utsatte jag mig för en del påfrestningar. Jag fortsatte trots allt med min hockeybockey. Sista matchen var pinsam. Med begränsat synfält fick jag gissa mig till var bolluslingen befann sig. Innan jag hann reagera hade bollen retfullt rullat vidare. Jag saknade hockeybockeyn. Och längtan efter att få lira lite finns fortfarande kvar.

Medan jag slussades omkring i vården satt jag i många väntrum som gjorde mig illa till mods.
Vid ett tillfälle hade jag just sjunkit ner i soffan, när två patienten mitt emot mig började samspråka.
”Det var länge sedan jag såg Morgan här. Undrar hur han har det?”
”Han lever inte längre.”
”Men, vad säger du? Han var ju bara fyrtio.”
”Jo, men han hade ju haft sin diabetes i över 20 år.”

Jag minns även ett annat besök.
”Pratade med Eivor i förra veckan. Nu är båda hennes ben amputerade.”
”Den stackarn, hon fick ju kallbrand även i det andra.”
De här och liknande konversationer skedde helt öppet och utan minsta tanke på de övriga som befann sig där. Motvilligt lyssnade jag på detta skvaller. Det skapade en stor oro kring min framtid.

Kungälvs BB 26 april 1977

När min dotter föddes hade jag synen i behåll. Nu skulle jag få uppleva samma underverk men utan att kunna se, men den här gången skulle det bli mer dramatiskt. Jag märkte att ansvarig barnmorska lämnade rummet för att ta emot ytterligare en föderska, detta trots att barnet helt uppenbart var på väg ut. Den biträdande sköterskan var mycket tveksam till det och bad henne att inte lämna, något som barnmorskan ignorerade. Plötsligt föste en av sköterskorna mig åt sidan och sedan skrek hon efter barnmorskan som kom inrusande igen. Jag kände mig förvirrad och hjälplös, vad var det som hände? Ingen kunde förklara något för mig och där stod jag utan att veta vad som skedde i rummet. En mycket olustig känsla infann sig, det var som om någon trätt en säck över mitt huvud.

Men så kom det förlösande första skriket och jag blev helt lugn. Någon lämnade över ett varmt knyte i mina armar. Jag fick hålla min nyfödde son och då brast det för pappa.

Barnmorskan hade gjort en felbedömning men slutet på denna dramatiska händelse blev lyckligt. Vår fina pojke fick namnet Henrik.

Se upp för beslutsfattarna

”Utifrån vad jag fått till mig, ser jag inga problem med att ge dig förtidspension. Det kan jag ordna här på kassan för dig.”
Så inledde handläggaren på Försäkringskassan vårt möte. Jag tyckte det var märkligt att han redan vid vår första träff hade bestämt sig för att erbjuda mig förtidspension. Han var ju helt ovetande om mina tankar kring utbildning och framtida jobb. Varje människa är unik och som sådan vill man bli betraktad. Hans osäkerhet blev tydlig när jag vänligt men bestämt avböjde erbjudandet. Han ursäktade sig med att han tidigare handlagt ärende där blinda personer fått förtidspension och att de varit nöjda.
Jag stod på mig och ville hellre diskutera kring eventuella utbildningar. Vi kom fram till att en OT-kurs (omställning och träning) kunde vara ett lämpligt alternativ för mig. Denna kurs fanns i Kristinehamn och var ämnad för synskadade i vuxen ålder.

I drygt ett år reste jag varje helg mellan Kungälv och utbildningsorten. Att lämna familjen där hemma var en prövning. På söndag eftermiddag gick en buss från Göteborg mot Kristinehamn. Knappt fyra timmar senare, klev jag av bussen. Med hjälp av min vita käpp skulle jag ta mig till vårt boende. Vägen dit hade jag tidigare tränat in tillsammans med skolans utbildare. Att i smällkalla vintern hitta rätt gick inte som förväntat. Termometern visade minus arton grader och mina handskar fanns kvar i Kungälv.
En bil stannade till och från en nedvevad ruta hördes en bekant röst.
”Jasså! Göteborgare i stan och utan handskar är klart.”
”Höpp in i kärran, så får du skjuts hem.”
En omtänksam kvinna på skolan hade observerat mig.

Att landa i sitt handikapp

Att få ordning på sitt liv utan att kunna se började så smått att landa. Men hur omgivningen uppfattade blinda personer var mycket diffust. Många tveksamma röster hördes.
Hur ska han fixa detta? Han ser ju inte, fattar han inte det? Dessa ord har upprepats till leda. Det var rent ut sagt ett jävla tjöt, bara hinder och elände, man verkade inte se några möjligheter. Vad skulle det bli av alla dessa grubblerier. Bättre att bryta den här trenden än att bryta ihop, tänkte jag. Då slog det mig! Varför inte lifta från skolan i Kristinehann och hem till Kungälv efter att skolan slutat på fredag? Det kunde nog lätta på några tvivel inte minst för min egen del. Efter alla ifrågasättanden jag stött på behövde tuppkammen ett lyft och så blev det.

Tåget till Göteborg skulle avgå först klockan 16.30 och då kunde jag knappast vara hemma innan barnen somnat. Min längtan efter hem och barn var svår. Jag frågade en av lärarna om hon kunde skjutsa mig ut till stora vägen. Med en färdiggrillad kyckling och två pilsner i ryggsäcken var jag redo. Petade upp locket på mitt armbandsur som var märkt med siffror i relief. Visarna stod på 15.10. Jag hade nätt och jämnt vecklat ut min käpp förrän en bil stannade.
”Framdörren är öppen, så du kan bara hoppa in!”
Dra på trissor, redan fått lift.
”Nu har Börjesson flyt!” tänkte jag.
”Här luktar nybakt?”
”Jajamen! Jag kör brödbilen och ska så småningom ta in på E18 mot Oslo. Där måste jag lämna dig.”

I nära anslutning till E18, var första liften avklarad. Jag tackade, klev ur bilen och insåg genast att han lämnat mig alldeles för nära den livligt trafikerade riksvägen. Att stanna här för att plocka upp en liftare gick inte. På något vis måste jag ta mig vidare.
På Landaskolan i Kristinehamn hade vi lärt oss hur man tar sig förbi vägkorsningar. Så nu gällde det att omsätta teorin i praktik. Jag vecklade ut käppen och pinnade mot korsningen. Jag tog höger och stannade efter cirka femton meter. Ett vaksamt öra hörde att en bil bromsade in. Då var det läge att försiktigt ta sig över. Så där ja! Nittio grader vänster tillbaka mot korsningen, sedan höger. Nu fanns jag på andra sidan om E-18 och liftandet kunde fortsätta.
Så kan det gå till, när man är synskadad och ska ta sig över vägkorsningar som saknar ljus och ljudsignaler.

Mitt flyt fortsatte och ganska omgående klev jag in i framsätet på nästa bil.
Mannen som körde skulle hem till Rörö i Göteborgs norra skärgård. Vi småpratade lite om ditt och datt, sedan frågade han var jag bodde.
”Kungälv”, sa jag. ”Så du kan väl släppa av mig i Bohus, där kan jag ta bussen.”
Han flinade till och frågade hur jag kunde hitta rätt buss när jag inte kan se.
”Om du släpper av mig vid …” Längre än så hann jag inte.
”Glöm det, jag kör dig hem, det tar mig bara en kvart.”

”Kommer du redan?” utbrast mor i huset.
”Yes!” sa jag lite stöddigt. ”Jag har liftat och det gick snabbare än tåget.”

Det blev ingen tid över för att smaska i mig kycklingen under själva liftandet. Den fanns kvar i ryggsäcken och fick bli till kvällsmat. Och det bästa av allt: barnen hade inte somnat förrän pappa var hemma! Visst var det en utmaning att lifta och det fanns de som sa att jag måste vara tokig som liftar utan att se. Kanske har de rätt? Men jag var övertygad om att min plan skulle gå i hamn. Ingen gynnas av att jag går omkring och bär på andras oro. Vem vet, det kanske rent av underlättar att vara lite tokig ibland?

Kursen i Kristinehamn avslutades och jag upplevde mitt första sommarlov sedan jag gick ur grundskolan.

Att tappa fotfästet

Jag fick nys om att Synskadades lokalförening bjöd in till en temakväll. Efter samkväm med kaka och kaffe var det dags för mig att avsluta. En stödjande medlem till föreningen erbjöd sig att ledsaga mig hem. Som alltid var jag mycket noggrann med att uppge min rätta adress.
”Nu är du hemma”, sa han. Jag puttade upp entrédörren och tog fyra steg in till trapphuset, sedan sex halvtrappor upp och andra dörren till vänster. Trampade över tröskeln och ropade:
”Hallå i stugan!”
”Vart ska du hän?” kom det överraskande från en främmande röst.
”Oj då! Ursäkta mig! Jag bor på tolvan, vilket nummer har jag hamnat på?”
”Kastalagatan 10. Du kanske behöver hjälp hem?”

Då ville jag bara sjunka genom jorden.

En känsla av hjälplöshet blev det bestående minnet av denna kväll. Atmosfären på temakvällen var deprimerande och medelåldern långt över förväntat. Det pratades färdtjänst, cyklar på gångbanor och alla möjliga problem. Det verkade finnas ett stort antal hinder men inga möjligheter. Och sättet som kvällen avslutas på gjorde den än mer misslyckad. Vid detta tillfälle kunde jag inte använda mig av de referenspunkter som jag med tiden har snappat upp. Och inte fanns någon ledarhund som kunde underlätta min orientering.
I dag skulle jag ta en händelse likt denna med en klackspark, men då tog jag illa vid mig.

Omständigheter kring den här och liknande situationer har präglat mig. Trots att man med tiden glömmer, finns ärren kvar.

När händelsen lagt sig var det dags att hitta alternativa sätt att ta sig fram på.
I brevlådan fanns ett brev som sa att jag beviljats färdtjänst. Det var verkligen ett välkommet beslut. Nu kunde jag besöka vänner på mina villkor och vara fri från tacksamhetsskuld. Isoleringen var bruten och det underlättade tillvaron.

Sommarlovet löpte på. Jag grävde, planterade, byggde fågelholkar, lagade punkteringar och satte fläderblomsvin.

Ett äventyr som gick på räls

En ljusglimt i tillvaron var mina fördomsfria barn. Min då treåriga dotter, upplevde inga problem när min syn försämrades.
Jag byggde upp ett slott med träklossar som hon rev ner. När jag sökte med handen efter nya klossar, sa hon.
”Ser du dem inte pappa?”
”Nej Linda, pappa är blind, har du glömt det?”
”Visst ja!”
Sedan tog hon min hand och styrde den mot nästa kloss.
”Varför gör du så?” frågade jag
”Det går fortare, fattar du väl. Sedan är du ju blind, har du glömt det?”

Att läsa sagor för barnen utan syn krävde en ny strategi.
”Nu ska du läsa saga för mig. Här har du boken pappa!”
”Vad ska sagan handla om då?”
”Kossorna på landet, kan du den pappa?”
”Så klart jag kan!”
Sedan fattades bara fantasin. Att Linda gång på gång ville höra min påhittade berättelse underlättade sagoläsandet.

En tågresa från Göteborg till Falköping med mina barn, sex respektive fyra år gamla, var ett nyttigt äventyr. Att vår dotter var en suverän ledsagare, var allmänt känt bland våra vänner. När hon snirklade oss genom folksamlingar, i affärer och på bryggor väckte det viss beundran. Med denna insikt planerade jag vår resa. Jag utgick inte från att det skulle uppstå problem. Dock hade jag garderat mig för några saker. Hamnade de bortom min kontroll, kunde jag ropa:

”Är det inte dags för chips och festis nu?”

Det var spännande att åka tåg. Konduktören kom och ville se biljetterna.
”De har du i fickan”, sa jag till min dotter.
En stolt liten krabat visade upp biljetterna och sedan gick färden vidare med läsk, chips och full fart på allt som passerade utanför tågkupéns fönster.
I god tid före avstigning tog jag barnens händer i mina och sedan steg vi ner på perrongen.
Vi var framme i Falköping, allt var frid och fröjd, och där kom våra vänner oss till mötes.

Barnen tvekade aldrig inför vår resa. De skulle ut och åka tåg med pappa och det var inget mer med det. En och annan röst gav sig dock till känna efter vår tågresa. Är det inte oansvarigt att ta med sina barn på en tågresa, när man inte kan se?

Min dotter Linda var på ett vis min första ledarhund och fyra år gammal hade hon snappat upp något om ledarhundar och hur det kunde gå till.
”Pappa, ska vi leka vove och blind?”
”Men Linda då, jag är ju redan blind.”
”Nähä! Pappa inte blind, inte va vovve, kan du va häst istället?”
”Ja, för man kan väl inte rida på hundar?”
”Du ska ju va häst, sa jag ju.”
”Vart ska vi gå?”
”Till fukhuset å söpa bulle.”

Uppe på pappas axlar satte hon i hälarna, smackade och sa, phrooo.
”Throoo säger man när hästen ska stanna. Nu går vi Linda.”
”Sväng pappa, sväng sa jag ju!”
”Ok, men åt vilket håll, ska vi ditåt?”
”Ja! fattar du väl.”
”Ryck mig i örat då och säg höger.”
”Ska göra det, skojigt pappa! Sväng mera pappa!”
”Ryck två gånger då, fattar du väl!”
Nedför lasarettsbacken och över ambulansinfarten.
”Men pappa! Vi skulle ju in där, till fukhuset.”
”Visst, men ryck i örat då. Har du redan glömt det?”
Jag lyfte ner min dotter från axlarna och vi gick in genom entrédörren, hand i hand. I kafeterian köpte vi en bulle med festis till Linda och kaffe till pappa.
Ritten gick vidare mot Marstrandsvägen och där åter ner från pappas axlar.
På den här tiden saknade Marstrandsvägen både ljus- och ljudsignaler.
”Linda! titta vänster, sedan höger och vänster igen. Kommer det inga bilar nu då?”
”Nej! Inga bilar nu!”
”Du skojar bara!”
”Nej, inga bilar, sa jag ju.”
När hon upprepade sig, tvivlade jag inte. Ibland lät jag henne bestämma kring liknande händelser, men alltid under mitt ansvar.
”Sa jag ju” och ”fattar du väl” var fraser jag var bekant med.
Med en genomtänkt strategi och öronen på skaft kände jag mig trygg på våra äventyr. Det är annorlunda nu när eldrivna fordon

dominerar. För oss synskadade utgör de en fara, för vi hör inte när de närmar sig. I dag skulle det vara våghalsigt att ge sig på en promenad likt denna.
Hemma lät reaktionerna inte vänta på sig.
”Vad har ni varit? Mormor har ringt.”
”Och vad sa mormor då?”
”Han är ta mig fan inte klok. Där går han över Marstrandsvägen utan att se och med Linda i handen. Tror jag smäller av!”
Han som inte är riktigt klok har i över fyrtio år tagit sig fram på gator och torg utan att se och det har gått utan större missöden. Fyrtiofem år har förflutit sedan min dotter satt på pappas axlar under en promenad till Kungälvs sjukhus. Denna dag var vi uppspelta och fulla med bus. Då var jag trettio år och min dotter fyra, jag är nu sjuttiofem och tösen har fyllt fyrtioåtta. Hon är fortsatt sprallig medan pappa har börjat tugga snus.
I maj 2023 gick jag på samma gångbana som då, fast med ledarhunden Jara i selen.
Det luktade från blommande hägg och minuten senare drar en bekant doft in i näsborrarna. Den kom från backkrönet där rosenrippsens blommor slagit ut. Förr i tiden gick jag och petade med min vita käpp och kände mig iakttagen. Nu flöt jag fram med min fyrbenta GPS. Jag är fortfarande iakttagen men attityderna har förändrats till det bättre.

Men åter till det tidiga åttiotalet, när jag nyss hade förlorat synen.

Målvakten måste vara blind

”Där kommer din farsa, vi måste hjälpa honom hem”, kom det från sandlådan.
”Nej, skit i honom, han klarar sig.”
Det var så befriande att höra det här från min son. Jag minns den här händelse och kan småflina åt den än i dag.

”Farsan, skynda dig nu, de väntar på mig”, sa min son otåligt när han gång på gång fick punktering. För honom var det en självklarhet att hans farsa skulle fixa detta. Emellanåt kom även hans kompisar när de fick punka. De var dock lite avvaktande för sannolikt hade de hört från föräldrarna att det var synd om Henriks pappa som var blind.

Av tradition spelades varje år en vänskapsmatch på Ytterby hockey-rink. På ena sidan fanns de unga hockeybusarna och på den andra deras föräldrar. Efter en träning kom det från en bekant röst i om-klädningsrummet.
”Vi måste ha tag i en målvakt. Du kan la vakta kassen Hasse?”
Rösten kom från en chaufför som jag åkt många färdtjänstresor med. Jag tänkte att det ska väl inte vara så märkvärdigt. Skridskor hade jag ju haft på mina fötter många gånger.
”Fixa målvaktsklubba, benskydd och plockhandske, så ställer jag upp.”
Matchen kom igång och bakom målburen på andra sidan av sargen fanns min dotter. Hennes uppgift var att bistå mig med riktningar och diverse andra råd.

”Fem spänn för varje mål du gör på pappa”, sa jag utmanande till min son i motståndarlaget.
De segervissa pojkarna, glömde strax att målvakten i motsatta laget inte kunde se. De försökte överlista mig men deras kroppsfinter gick av förklarliga själ inte hem. Att målen haglade in är ingen överdrift. Hur matchen slutade vet bara dottern, sonen och deras far som för dagen vaktade målet.

Emellanåt behöver mitt handikapp avdramatiseras, därför bidrog jag till detta skådespel.

Kapitel 2

”Laxfisket i Norge är väl kört för din del nu Hasse?”
Det här påståendet från en närstående väckte något inom mig. Hur tänkte den som yttrade dessa ord eller tänkte den över huvud taget?

Fiske och fåglar har alltid varit min stora passion, att ge upp det fanns inte på kartan. Både som seende och icke-seende har jag utövat dessa intressen. Under årens lopp har det blivit ett oräkneligt antal turer till vårt vackra naboland i väster. Fisket har gett mig ett erkännande, som förmått människor att se vem som finns bakom den vita käppen och det känns befriande. Fiske handlar om känsla och den finns kvar!

Vintern använde jag till att förbereda mig inför nästa års laxfiske. Målmedvetet tränade jag på de knopar som då skulle komma till användning. Jag tänkte: Vill jag så kan jag.
Då jag varit fullt seende i trettio år fick mina kvarvarande sinnen stor betydelse när synen försvann. Det jag nu får till mig i form av ljud och dofter kopplar jag till mitt bildminne.

Ljud kan hjälpa, men även stjälpa

Från hyttan käppade jag längs grusvägen mot älven. Tog mig över hängbron, svepte med käppen där klangen från järnröret vid det gamla brofästet bekräftade att jag hittat rätt. Fortsatte längs kullerstensstranden mot strömmen. Bruset från forsnacken indikerade att älven hade vuxit. Vattnet pressade kraftigt runt knäna och det var ett tecken att inte vada längre ut.
För att känna strömriktningen doppade jag toppen på mitt långa flugspö i vattenytan, matade ut fluglinan och påbörjade fisket. Allt kändes bra och jag var trygg med de referenser jag tidigare snappat upp på denna plats.

Än idag älskar jag knarret från den där gamla hängbron.

Med en kraftig duns slog drängen Olav igen lagårdsdörren. Mjölkningen var nu avklarad och med släpande steg tog han sig ut på hängbron, rätade på ryggen och satte en äkta norsk rulleback mellan läpparna. Han drog en fyrsticka mot plånet och sedan var den igång. Från denna stund hängde hans hjemmerullade cigarett i mungipan tills den var färdigrökt.

”Jasså, den gamle är på kvällspromenad?”
”Kan dere höre det?”
”Din rullebak stinker over hele Surnadal!”
”Dere snakker bare tull”, svarade han i samma ögonblick som han fick fyr på nästa rulleback.
”Med bra luktsinne och spetsade öron kommer man långt Olav!”

”Akurat, hvordan går det med laksefesket Hasse, har dere fanget noen laks i dag ellers?”
”Laksen hänger under gamla brukaret. Du må ta en kik på den Olav.”
”Jeg må göre det, du är flink! Det er ikke mange som törrer stå i elva og drive laksefiske när öyene ikke är i bruk.”

Det var min första lax efter att jag förlorat synen och visst kom det en liten glädjetår.
Jag öppnade dörren till hyttan och där kom knarret, det förlösande knarret som visade på att jag hittat fram till rätt dörr. Vår hytta hade i motsats till grannarnas gångjärnsknarr. Några dagar senare och lagom sliten öppnade jag försiktigt dörren för att inte väcka mina fiskekamrater. De fnissade belåtet när de såg min förvåning över uteblivet dörrknarr. De kände till mitt knep för att hitta rätt, så de hade petat in olja i gångjärnen.

Trots att jag inte sett på många år, väcks bilder till liv. När jag får till mig ljud och dofter är jag tillbaka på platser jag besökt som seende. I vassruggen kvittrade rörsångaren, lukten av en förgätmigej förde tankarna till ett bildminne. Ljuset hade precis brutit igenom, solen lyste på fjälltoppen och daggen låg kvar på lupinerna.

Att gå vilse i ett förråd

När jag kommit hem från fiskeresan hade självförtroendet fått en kick.
Att saker tog längre tid att utföra som icke-seende blev tydligt. Så småningom släppte jag tanken på att allt måste vara perfekt. Jag gör så gott jag kan och det får duga. Lite är mer än inget.

Förutsättningen för att göra bort sig är ändå att man gjort något. När jag klarar de praktiska detaljerna i min vardag kan jag överlåta åt andra att träda in, men avgörandet är ändå mitt. Hur jag vill använda min tid måste få vara mitt eget beslut.

Jag ville fortsätta med det som kändes meningsfullt. Att på egen hand regla upp och isolera vårt förråd blev en utmaning, där kreativiteten sattes på prov.
I ett förråd på två gånger tre meter är det fullt möjligt att gå vilse när man inte ser.
Som ljudreferens placerade jag en transistorradio i ett av förrådets hörn. Måttbandet märkt med blindskrift kom till användning och en fiskelina i båda ändarna på en regel visade vad nästa spik skulle slås i. Det gick sakta framåt. Efter kaffepaus hade jag glömt vad verktygen hamnat. Inköp av ett par snickarbyxor blev lösningen, nu fanns massor av fickor att stoppa alla prylar i. En prilla under läppen och snickeriet gick vidare. Kreativitet är inget bevis på allt man gjort men hur man kommer vidare när man kört fast.

Efter denna utmaning var det dags för nästa. Som seende hade jag tapetserat en hel del.
Med strukturtapeter utan mönsterpassning skulle det nog funka. Jag köpte tapetserarborste, lim, kantkniv och tapetrullar. Åter kom fiskelinan till användning. Jag fäste linan i en gammal torskpirk och med hjälp av den kände jag om tapeterna hängde lodrätt. Att stryka våderna med lim fungerade så där, men med en fuktig disktrasa avhjälptes detta.
En liten känsla av stolthet smög sig på när min omgivning fällde uppskattade kommentarer om det färdiga resultatet.

En mindre lyckad strategi

Att isolera förråd och tapetsera gjorde att tuppkammen växte. Begreppet *kan själv* blev däremot ingen succé varje gång.
Jag skulle ge mig på att måla vattenlinjen på min väns eka i Havsstensund. En man kom cyklande längs hamnen. Av gnisslet att döma gjorde han en kraftig inbromsning.
”Nå, vad tycker du”, frågade jag.
Han harklade sig och sa:
”I med den fort, så blir det nog bra. Man skulle kunna tro att han som målat den är blind!”
Jag hade använt mig av klassisk maskeringstejp som lades på i dubbla skikt längs ekans långsidor för att undvika dropp. Men var färgen inte droppfri? Knappast, vilket tydligt märktes på kommentarerna från förbipasserande.
Inför min dam bad mannen om ursäkt dagen därpå.
”Det är helt ok Gillbert, Hasse som målat ekan är ju faktiskt blind!”
”Vad fan säger du! Är han blind, å jag som sa… Lika bra att ta repet!”

Åter igen slog det mig att förutsättningen för att göra bort sig är att man gjort nåt.

Vem sätter ribban

Steg för steg gick det trots allt framåt. Med nya hinder som övervunnits växte självförtroendet och jag insåg skillnaden mellan att leva kontra att överleva. Jag kan inte föreställa mig ett liv fritt från utmaningar. Ger man sig på saker som går bra, växer man med uppgiften och kan passera gränser. Väljer man ett schemalagt liv kan man däremot gå miste om mycket.

Efter några år som blind fick jag äntligen börja arbeta på en fritidsgård. Där planerade och genomförde vi lägerverksamhet. Fick eller rättare sagt tog en roll som samordnare för prioriterade elever för våra sommarläger. Mycket dösnack om rättvisa blev det. Här ska inte prioriteras, alla ska ha lika stor chans, hette det. Men fältassistenten och jag formulerade ett stycke i vår målsättning som Fritidsnämnden klubbade. *Vi ska prioritera de resurssvaga i vår verksamhet.* Det var krut i de raderna. När rättviseprofeterna åter tog sats, hänvisade vi till nämndens beslut. Vi drog också igång en verksamhet på fritidsgården, där våra ungdomar fick prova på att lira rock. På ett år hade vi lyckats startat upp elva band. Jag ser den bedriften som kanske det bästa jag gjort i det kommunala arbetet.

Det sjätte sinnet

Hörseln är det mest användbara av mina kvarvarande sinnen. Efter hand insåg jag att även de övriga sinnena var användbara. Nu gällde det att utnyttja de referenspunkter som jag med tiden snappat upp från omgivningen. Ofta hör man talas om det sjätte sinnet. Det finns åtskilliga tolkningar på vad det egentligen är. I min värld är det sjätte sinnet det som framkallar de återstående när ett av sinnena förlorats. När jag besöker nya platser är det som att vandra omkring på ett öppet hav utan referenspunkter. Men med öppet sinne och lyhördhet bygger jag sakta mina kartor. Hemma sitter referenserna men nya platser kräver nya kartor. Dofter och allehanda ljud blir värdefulla inslag.

Alla byggnader äger sin säregna doft och redan i entrén gör den sig påmind. Inte sällan är det dessa dofter som bekräftar vad jag befinner mig. Numera uppfattar jag ljud som jag inte registrerade som seende. Närmar jag mig en vägg eller trottoarkant kan öronen numera uppfatta ekot från fötterna. Även lyktstolpar som jag passerar registrerar örat.

Ljud och dofter är alltid välkommet. Blåst och regn är däremot mindre önskvärt. Då minskar utsikterna att hitta rätt.

När min hörsel räddade dagen

En morgon i april skulle jag spela in sjöfågel. Främst var det gudingens, det vill säga ejderhanens speciella skrockande jag var ute efter. Älgöns västsida blev mitt val. Men där konstaterade jag snart att vinden låg på och störde min tilltänkta inspelning och jag fick leta upp en lugnare plats.

Med vit käpp och min övriga utrustning krånglade jag mig fram mellan klippor och kullersten. Och längs strandkanten fann jag så småningom en plats där vinden inte låg på. Efter uppriggning av stativ, bandspelare och mikrofon var det dags för fika. I min iver att hitta en vindstilla plats, tappade jag orienteringen på var bryggan med ryggsäcken befann sig.

Där fanns mackor och termos. Att hitta någonstans att ringa efter hjälp var uteslutet. Båten skulle ju inte hämta mig förrän på eftermiddagen. Jag var helt enkelt tvungen att hitta bryggan! Men hur skulle det gå till? Jo, jag letade upp några stenar och kastade dem i riktning mot vattnet. Jag började med långa kast och hörde ett plupp när stenarna slog i vattnet. Nästa kast blev något kortare och tog i berget. Utan att jag hade träffat träbryggan blev fickorna så småningom tomma på sten. Jag stoppade åter fickorna fulla och fortsatte med min nyfunna solfjäderteknik. Det var en förlösande känsla när jag hörde att en av stenarna slog i träbryggan. Hurra! Dagen var räddad! Nu smakade kaffe med ostsmörgås extra bra.

Gudingens hoande och strandskatans flöjtande påminde mig om barndomen, då jag legat på bryggan och skådat de små horngäddeynglen som kilade runt bryggpållarna. Ackompanjemanget från skärgårdens allehanda ljudupplevelser förgyllde min tillvaro.

Ironiskt nog dök skrattmåsar upp under min fikastund. Med sina chokladfärgade huvud flög de omkring på ön och skådade en vilsen man som hamnat där. Var jag föremål för deras skratt månne?

En utmärkt inspelning av gudingens lockrop på ådorna blev min belöning denna dag.

Efter min första fiskeresa som icke-seende har jag fortsatt resandet. Minst en fisketur per år blir det. Vid ett tillfälle befann jag mig på natursköna Lofoten ombord på en båt tillsammans med några andra fisketokar. I stilla dyning pågick fisket långt ute till havs. Jag observerade ett bekant ljud och bad skepparen att sänka ljudet på radion. Nu öppnades min värld.
”Kveck kveck kveck”, lät det.
Ljudet kom från en havsörn som svepte förbi alldeles ovanför våra huvuden. Än en gång fick jag användning för min lyhördhet. Snart hittade dock en i fiskargänget volymknappen till radion igen och den lilla stunden av rofylldhet var bortblåst.
I bland undrar jag vart vi är på väg? Vi överöses med ljud i alla former. Ser man ett naturprogram på TV så lägger man på ljud för att höja upplevelsen. Radion är tyvärr på väg åt samma håll.

Hur som helst, efter vårt fiske skulle det fileas. Med filékniv och bryne pinnade jag längs vägen till rensboa. Där var det full aktivitet bland kryshorna (de tretåiga måsarna) som snodde åt sig av fiskrenset. Återigen fann jag mig tillrätta med hjälp av en ljudreferens.

På väg hem efter en lyckad fisketur.

En episod med verklig förankring

Så här kan det se ut när man kommer till korta på grund sitt funktionshinder.
Jag var ute med ett gäng på vittlingfiske på Marstrandsfjorden. Utan förvarning kom dimman smygande. Landmärkena vid Tjuvkil och Instön var som uppslukade av den täta dimman.
Stor förvirring uppstod ombord och blockeringen var ett faktum.
”Det är nog klokt om vi försöker närma oss land”, föreslog jag.
”Sikten är noll, vi kan inte köra nu, vi vet fan inte vad vi hamnar då!”
Att det var jag som föreslog att något måste göras var ingen tillfällighet. Som icke-seende hamnar man ofta i låsta positioner. Man blir så att säga ställd.
Nå väl, jag lyssnade uppmärksamt och hörde ett bekant ljud som kom från färjeläget vid Instön. Jag föreslog att vi kunde köra sakta mot färjan. Stanna motorn, lyssna av och upprepa processen. Reaktionen kom omgående.
”Men Hasse, har du fortfarande inte fattat att det är tät dimma? Vi kan köra på grund när som helst.”
Beslutsamt tog jag fram två 300 grams pirkar som fästes i linan på spöt. Tanken var att pirkarna skulle slå i botten innan vi gick på grund. Jag försökte förklara min tanke för övriga men de verkade inte mottagliga.
”Eftersom du inte ser så måste du låta oss bestämma.”
Dimman låg kvar och dessutom började det skymma vilket komplicerade vårt läge.
”Vi kan ju alltid ringa kustbevakningen”, fick jag fram men fick ingen respons här heller.

Att seende enbart förlitar sig på det visuella blev tydligt, men så småningom släppte blockeringen och en av de seende sa:
”Det där Hasse sa kanske inte var så dumt ändå.”
Sent omsider hade det landat. Vi smög oss sakta fram med pirkarna på släp i riktning mot färjeläget. Skepparen blev lättad när Rökans kiosk siktades i dimman. Och än hade mina pirkar inte slagit i botten. Jag vill påstå att de två seende i båten blev förblindade av att jag inte kunde se.

Mängden av tillkortakommanden har präglat mig på ett oönskat sätt och det slutar ofta med en känsla av utanförskap. Efter den här händelsen ställde jag mig en befogad fråga. När, och för vem är jag en tillgång? Att även synskadade personer har behov av att få utvecklas, är en självklarhet. Därför förvånas jag över de som tar över mina funktioner, trots att de känt till mig i många år. På min fråga, varför de gör så, får jag ofta svaret: ”Vi ville bara hjälpa till.”
Deras attityder verkar inte förändras.

På bråkdelen av en sekund kan de seende beskriva ett helt landskap. Befinner jag mig på samma plats, tar det många år innan jag kan beskriva delar av samma landskap. Exempelvis fick jag, efter över tjugo år på samma adress, nyligen reda på att det står ett körsbärsträd alldeles i närheten. Så, vad är egentligen tid?

Nu är det som det är och jag kan njuta av de små tingen på mitt sätt. Och den som gläds åt det lilla har mycket att glädjas åt.

Kapitel 3

Barnen växte och började skolan och tiden rullade på, allt medan jag ägnade mig åt mitt kära fiske. Med åren har jag insett vad denna sysselsättning betytt för mig. Att jag trots allt kunnat fortsätta med min stora passion.

På hösten 1992 blev jag ställd, då kom ett omskakande och högst oväntat besked. Min fru ville att vi skulle separera. Att gå igenom en skilsmässa efter arton års äktenskap var en mardröm. På dagens meny stod blott sömnlöshet, stress och oro och detta med stora bokstäver. Att skiljas kändes känslomässigt värre än att förlora synen. Förlusten av att leva i en familj, som ju alltid hade varit min dröm, var så tung. Nu sprack den drömmen och jag undrade vad skulle det bli av mig.

Ett nytt liv skulle byggas, men hur och var?

Under alla år som icke-seende hade jag orienterat mig enbart med hjälp av min vita käpp. Att ta sig fram med den krävde total kon-

centration. Trots detta tappade jag gång på gång orienteringen. Det gick ”käpprätt” kan man säga. Att gå vilse var frustrerande.
Hemma klättrade jag på väggarna efter separationen och behövde något positivt att ta mig an. Återigen skulle min tillvaro förändras radikalt.

Kim Salabim

Jag bestämde mig för att besöka hundskolan i Sollefteå. Där fanns kanske någon hund som kunde passa in i mitt liv. Nästan omgående skuttade en busig labrador fram och puffade på mig. Med sin blöta nos välkomnade han sin tilltänkta husse. Pälsen var glänsande svart med två vita fläckar på framtassarnas baksida som kännetecken. Hans ögon var bruna och öronen lena som sammet. Jag strök handen över hans öron och tänkte, vem hade inte velat ha såna öron?
I stamtavlan stod det skrivet att hans namn var Kim. Av någon anledning blev det senare Kim Salabim. Varför kommer att framgå av texten senare i denna berättelse.

Någon timma efter vårt möte var det dags för vår första promenad. Kim stod där med viftande svans och arbetsselen på. Vi gick längs en smal landsväg medan bilarna dundrade förbi. Jag kände mig osäker och nerverna var långt ifrån under kontroll.
”Före Kim” sa jag, vilket är kommandot för att börja gå. Han satte genast fart och fart blev det verkligen!
”Inte fega ur nu husse”, tänkte jag.
I början var jag rädd för att trampa honom på tassarna, men efter hand släppte denna oro. Från den här stunden var jag fast. Vi studsade vidare längs landsvägen med Kims tränare på behörigt avstånd. Det kändes tryggt ända tills en långtradare med släp dundrade förbi. Suget efter detta vidunder skrämde inte Kim, men hans husse ryggade tillbaka. Då var jag liten, ja, mycket liten till och med.

Den natten steg jag upp flera gånger. Gick fram till Kim och kände med handen att han fanns kvar i sin säng. Och visst kom en tår från husses kind. I duschen nästa morgon joddlade jag högt och glatt!

Den fjärde dagen var det dags för ett möte om min och Kims framtid. Jag hade redan bestämt mig och sa:
”Den där svarte goingen i rummet intill ska jag ha med mig hem!”
”Sakta i backarna”, sa någon.
”Men hallå där, varför det?”
Inget kunde stoppa mig nu.

På planet hem till Landvetter infann sig en känsla av lycka. Tankar och fantasier avlöste varandra. Mitt hem skulle bli helt perfekt för Kim, här skulle han bli kung. Och bakom gärdsgården kunde han slå sin morgonpink. Var detta första dagen i resten av mitt liv månne?

Första testet

Efter middagen någon av de första dagarna Kim fanns hos mig bar det iväg till svampskogen. Tillsammans med en vän skulle jag, med Kim i selen, plocka trattkantareller. Det började mörkna samtidigt som ett störtregn överraskade oss.
”Hasse, det är kolsvart och jag vet inte var vi befinner oss”, sa min vän.
”Vi får väl testa Kim”, sa jag.
Jag satte på honom selen gav och kommandot ”sök bil”.
Vi var utan regnkläder och genomvåta, men han lotsade oss över diken och såphala stockar. Emellanåt hamnade även vi på alla fyra. Men fantastiskt nog hittade Kim bilen trots väderförhållanden och nattsvart mörker.
”En sådan pangstart!” sa en överraskad men stolt husse.
Av glädjen att döma, tror jag att Kim förstod att han gjort något bra.

Att glida fram på gator och torg tillsammans med min ledarhund gjorde all skillnad i världen för mig. Dessutom blev det näst intill omöjligt att gå vilse. På ett eller annat sätt hittar de alltid tillbaka hem.

Vad krävs för att bli en bra ledarhund?

Synskadades Riksförbund är de som formellt äger våra ledarhundar. De har samarbetspartner som väljer ut de hundar som sedan kan påbörja sin träning. Alla blir dock inte godkända. Hundar som exempelvis springer efter cyklar och skäller kan så klart inte godkännas.
När arbetsselen är påkopplad jobbar de och då är det olämpligt att inleda kontakt.
När jag som hundförare är närvarande får ingen annan ge min ledarhund några kommandon.
Om det ändå skulle ske, blir hunden osäker och vet inte vad som gäller. Man ska inte slänga bollar eller pinnar åt en ledarhund. Skulle det trots allt ske kan de rusa ut i gatan efter bollen och då kan det sluta illa för oss båda.

Min hund måste vara vaksam på allt som händer kring mig. Inte springa fram till mina vänner eller andra hundar som dyker upp på gator och torg. När vi kommer till trottoarkanter, trappor, bilar och annat som hamnat på gångbanor, stannar de för att markera.
Att söka upp dörrar, ingångar till hus, affärer, bussar och tåg ingår också i deras jobb.

Kims första resa till Norge

Efter att vi blivit varma i kläderna var det dags för Kim att följa med mig på sin första resa till Nordnorge. Men, hur ska detta gå? Många tankar dök upp i mitt huvud. Han kan knappast hitta rätt på denna, för honom, okända plats. Men vid närmare eftertanke, hade jag både med och utan syn fiskat efter lax där.

Under träbänken vid den gamla hängbron hittade jag en perfekt plats åt Kim. Där fick han bra skydd mot alla fluglinor och krokar som ven i luften.
Min glänsande svarta vän, smälte fint in bland blommande lupiner och storspovar som ljöd där de flög längs älven.
En kamrat på motsatta sidan av älven ropade till mig:
”Du behöver inte vara orolig för din hund, han verkar trivas där under bänken! Han har full koll på dig.”
Men något orolig var jag ändå. Tänk om han skulle få för sig att undersöka omgivningen medan jag fiskar mig nerströms?

Jag hängde en bjällra runt halsen på Kim för att kunna hålla koll på honom. Om det var tillräckligt skulle snart visa sig. Men nu verkade det som om jag fått något på kroken.
”Ta det med ro Hasse!” ropade några vänner som insett vad som var på gång.
För en stund glömde jag Kim under träbänken.
”Det är ingen dålig en. Äntligen Hasse!”
I full sula simmade laxen mot älvens mitt. Med fiskespöet i en rejäl båge backade jag så småningom upp på strandbrinken där jag back-

ade in laxen i håven som en kamrat gjort klar. Den var äntligen bärgad!
Ner på knä och med darriga händer kände jag sedan över min silverblanka fisk. Jag strök längs ryggen mot stjärtfenan och förstod att det var en rejäl lax jag lyckats fånga.
Nu kunde Kim inte hålla sig längre! Jag gav kommandot ”hit” och det blev full rusning mot en lycklig husse.
Med ett halvslag runt fiskens stjärtspole och en yvig rörelse sedan hängde min nyfångade blanklax på ryggen. Jag kopplade selen på Kim, därefter tog vi en stolt promenad över hängbron till campingen.
Där kom danske Fredrik halvspringande från grannhytta, sträckte fram näven och sa: ”Gratulerer Hasse! Nå ska do ha en lille en.”
Jag satte tummarna under armhålorna på var sida om västen likt Karlsson på Hemsöborna, småflinade och sa:
”Vad detta anbelanger!”

När uppståndelsen lagt sig tog vi oss en välförtjänt sträck under hängbron. I min gamla slokhatt låg jag där på rygg och njöt med bästa vännen Kim tätt intill. Råmande kor på väg till fjösa för kvällsmjölkning, lite knirrknarr från hängbron och vatten som sakta virvlade nedströms. Det ska va gött å leva.

”Din hund simmar mitt i strömmen, Hasse. Han fixar inte detta!” hörde jag någon ropa till mig ett par dagar senare när jag stod och fiskade.
Kim lämnade förstås bänken till slut för att rädda sin husse från strömmarna. Snabbaste vägen till husse var inte över hängbron, det

var över älven! Men, när bjällran hamnade under vattenytan kunde jag inte höra att han kom simmande mot mig.
Från hängbron lotsade mannen mig mot Kim som gjorde allt för att nå fram till mig. Men han kom ingen vart i strömmen. Jag vadade då snett nerströms mot land och fick på så sätt Kim att följa efter. I motsats till oss har labradorer simhud mellan tårna.

Kim var en riktig isbrytare. Den svarta trollkarlen gav mig ett nytt liv. Med vit käpp tar man sig inte överallt här i världen. Lösningen hette Kim. Han tog mig dit jag ville och faktiskt lite till.

Kim Salabim fyller år och firar vid husvagnen.

Uppdrag: Käringön

En morgon ringde telefonen.
”Hasse! Här på syncentralen har vi tre medelålders herrar. Kan du tänka dig att starta upp någon verksamhet tillsammans med dom? Du får fria händer.”
Fria händer. Då kan det nog gå, tänkte jag.

Veckan därpå träffades två bondpojkar, en portugis och jag. Synskadan var vår gemensamma nämnare och kring den skulle vi diskutera kommande helg. Min plan var att åka till vandrarhemmet på Käringön och de övriga hade inga invändningar.

Tillsammans med Kim hoppade jag av bussen i Hälleviksstrand eller Strana som de säger där ute.
Från busskjulet kom ett försiktigt:
”Är det du Hasse?”
”Så bra att ni höll tiden gubbar, färjan till Käringön går om tjugo minuter.”
”Tog du inte färdtjänsten hit?” undrade någon.

Färjan Ylva hade lämnat av resande till Gullholmen och närmade sig Hälleviksstrand. Kapten tog törn mot bryggan, slog ett dubbelt halvslag runt pållaren och tajtade till.
”Det är landvind i dag, så du får tugga bra”, sa en av passagerarna åt kaptens riktning.

”Tugga bra” innebär att propellrarna är i drift under tiden man går ombord, detta för att undvika glappet mellan brygga och färja. Är man synskadad får man vara extra observant på denna detalj. Vid ett annat tillfälle råkade en person illa ut – både han och ledarhunden hamnade i plurret.

Tre synskadade herrar med vit käpp och så jag med min ledarhund klev försiktigt ombord på färjan. Först gick jag med Kim, tätt följda av de övriga.
Förutom ett behagligt bordläggningskluck var det för dagen kav lugnt. Jag drog lite på munnen när jag insåg att jag var den enda i sällskapet som helt saknade syn.

”Det här är lite roligt”, sa en av deltagarna som verkat läsa mina tankar.
”Du ser ingenting men ska ändå guida oss här på Käringön.”

Tillsammans med vår packning tog vi oss längs kajen fram till vandrarhemmet. Föreståndaren verkade fundersam, hur skulle hon förhålla sig till fyra synskadade personer som landstigit på hennes ö?

Vi lagade middag tillsammans i vandrarhemmets kök. Jag hade fått tag på färska burkräftor som var kluvna längs med ryggen. Jag letade upp ett ugnsfast fat, klenade smör i botten, sedan västerbottenost, grovhackad persilja, pressad vitlök och ett par riv med muskoten.
Det småputtrade i ugnen och jag kände igen den förföriska doften av gratinerade kräftor.

Några öl korkades upp och vi började lalla på Harry Brandelius *Ungmön på Käringön.*

Jag är en gammal fiskargubbe sitter och lappar nät
Jag har sån reumatism i ryggen och ont i ena knät
Nu är jag både trött och tung och blicken min är slö
Men jag har också varit ung och trotsat storm och sjö
Den allra vackraste lilla ungmön
Som nånsin funnits på Käringön
Ja hon blev min hon och hon var blåögd
Och hon var fager ja nästan skön

Det blev söndag och vår helg på Käringön skulle sammanfattas.
”Det här måste vi göra om”, sa portugisen.
”Är det något speciellt du vill ta med dig hem?” sa jag.
Då kom det spontant:
”Om du klarar dig utan att se, ska väl inte vi vara sämre.”

Åter hemma blev jag inkallad på chefens rum.
”Om jag förstått rätt, hade ni inga ledsagare med på Käringön?” sa hon besvärat.
”Rätt uppfattat!” svarade jag.
Det var tanken med vårt projekt. Eftersom jag inte var där i egenskap som tjänsteman utan som kamrat så såg jag fördelar med mitt upplägg.
”Deras respektive fanns inte heller på plats”, la jag till.
”Dom hade väl flytvästar på sig?”

”Inte vad jag vet. Färjan Ylva är klassad som passagerarfärja, då krävs inga västar.”
”Vad skulle du gjort om dom hamnat i vattnet då?”
På denna fråga passade jag.

För kännedom: Det blev inga mer uppdrag för Börjesson på denna syncentral.

Jag tror vi grejar det husse

Efter tio år på fritidsgård bytte jag till dagcenter.
”Här har vi högt till tak”, sa någon. Det slutade med uppsägning, vilket gav mig ett skadestånd. Båda jobben låg inom ramen för lönebidrag, vilket innebar att kommunens personalsekreterare blandade sig i leken. Han blev en olustig följetong under resten av min tid i kommunen.
När jag tillämpade den så omtalade yttrandefriheten, var mina dagar räknade. En riktig röra infann sig på arbetsplatsen där fackrepresentanter, kollegor utan civilkurage och andra gycklare lekte kurragömma. Allt mynnade ut i en obefogad uppsägning.

Mitt i allt det här elände ringde telefonen. En kompis skulle resa bilvägen till Andalusien i södra Spanien.
”Om du vill, kan du haka på. Fundera och hör av dig”, sa han.
Istället för att sitta hemma och vara bitter över ett förlorat arbete, kunde jag kanske haka på? Men, han skulle stanna där ett halvår och hur skulle jag lösa detta med Kim? Han kan knappast må bra av att åka bil i 350 mil.
Jag började efterforska möjligheten att resa med flyg. Det visade sig att ledarhundar åker med utan extra kostnad och dessutom fick Kim sitta i flygkabinen tillsammans med mig under resan.
Många undrade vad jag skulle i Andalusien och göra? Så långt borta, blind och ensam. Stanna hemma istället så slipper vi vara oroliga var det flera som yttrade. Gamla mor fick dock inget veta och det var nog bäst så. Trots alla som avrådde blev jag mer och mer taggad.
Det fastnar inget damm på den som är ute i blåsväder.

Så äntligen fanns vi ombord på planet i Landvetter. Via en mellanlandning på Schiphols flygplats i Holland skulle vi sedan ta oss vidare.
Kim fick ingen mat på själva resdagen. Tänk om han plötsligt blivit nödig där uppe bland molnen. Under resans gång, puttade jag istället i honom druvsocker så att han piggnade till. Jag resonerade att det är bättre med en hungrig än nödig hund när man ska ut och flyga.
Efter landning i Malaga mötte assistansen upp. Nu återstod bara att checka ut allt vårt bagage.

”Där har vi dom! Välkomna!” kom det från en bekant röst.
Nu kunde vi pusta ut. Jag tog av Kim selen så han fick hälsa på vår kamrat.

Slutmålet för vår resa var Nerja i Andalusien. Det mäktiga bergsmassivet Sierra Nevada, skyddar staden mot de kalla vindarna som drar in från norr. Det sägs att Nerja är Europas varmaste plats. Just därför flyr många nordbor hit under de råkalla vintermånaderna hos oss.

Utan skyddsnät skulle vi stanna sex månader på denna, för oss, avlägsna plats.

Nyfikenhet och upptäckarglädje

I strålande sol njöt vi av vår första frukost: En kopp te och churros på vår lägenhets balkong. Under oss blommade apelsinträden för fullt och spred en ljuvlig doft av jasmin. Längre bort plockade min favoritfågel, steglitsen, åt sig av fröna på kaktusarna. Jösses, vilka kaktusar, de var flera meter höga.
Efter frukost var det dags för morgonrastning av Kim. Vi gick ner för två halvtrappor, svängde vänster, runt hörnet sedan rakt fram till stranden. Jag njöt i morgonsolen, medan Kim nosade upp lämpliga ställen att skvätta morgonpinken på.

Det tog några veckor innan jag förstod varför Kim fes så illa. Grannseñoran hade ställt ut matskålar till sina sexton katter. Då tyckte Kim mer om mig än vad jag tyckte om honom.

En dag besökte vi den vackra bergsbyn Frigiliana. När vi närmade oss bussterminalen kändes stanken från en mängd olika djur. Tuppar, hönor och kaniner i en salig röra. Alla var på väg till marknaden. Det blev ett rejält kackalorum i bussen, men livat och glatt var det. Gladast av alla var nog Kim.

Vi påbörjade klättringen mot toppen av berget, där vinbodegor och marknadsstånd avlöste varandra. Från kyrkan hördes finstämda barnröster som övade på sina julsånger.
”¡Hola!” lät det från den leende señoran på en av vinbodegorna. Så sträckte hon fram ett litet glas med lokalt tillverkat dessertvin. Jag smuttade på glaset, log tillbaka och sa gracias señora!

Gäster med gester

Mitt bland väldoftande apelsinträd, stod den visslande Antonio i sin trädgård. Jag pekade mot en liten fågel jag hörde, som plockade frön från hans jättekaktus. Fladdrade sedan med båda händerna och sa:
”Steglits!”
”Si si, jilguero. Buena”, svarade han. Båda två var helt överens om vilken fågel som observerats. Vi fann oss väl i vårt nyvunna samförstånd. Med några få spanska ord i mitt bagage gjorde jag mig trots allt begriplig. Vilket vackert språk denne señor begåvats med. När Antonio på sin säregna dialekt sa ”Andalucia”, klingade det så vackert i mina öron. Det kan endast en äkta andalus orda fram.

Favoritsyltan

Hoppsan, där kom Kims vän Victoria. Att det var just hon som närmade sig, rådde det inget tvivel om. Kim blev alltid lika upphetsad vid hennes uppenbarelse. Han glömde allt han lärt sig och rusade fram till henne trots att selen var påkopplad. Kim var hennes speciella kelgris under vår vistelse i Nerja.
”Buena dias perro negro” sa hon.
Sedan satte hon ned en tallrik rester på golvet åt Kim.
Denna lilla sylta besöktes ofta. Inte bara för att Kim låg bra till där. Nej då, Victorias man José lagade lamm som ingen annan. När vi stegade ner för trapporna, mötte han oss med orden:
”Dos gringos adelante, välkomna!”

Jag hade noll koll på hur mycket Kim egentligen fick i sig vid alla restaurangbesök. Men att det var en hel del förstod jag så småningom när det blev trångt mellan mina fingrar och selen. Ibland försökte jag förklara att min perro negro var bottenlös. Sa då ”pocco pocco” men detta avvisades med att han var hungrig.

Vi gick ofta till charken för att köpa märgben. Där behövdes ingen ringklocka på dörren.
Kim nosade sig fram till ingången, på den i hans tycke bästa affären i Nerja.
”Hola, perro negro”, sa slaktaren med ett brett leende. Han välkomnade oss alltid med dessa ord. Han satte ena pekfingret mot sin mun och med det andra pekade han mot husse, sedan smög han till Kim något smaskigt. Vilken drömtillvaro för en hund.

Vilsna gossar i Andalusien

Utan sol som referenspunkt i väster blev det knepigt med orienteringen. På vår morgonpromenad gick vi därför vilse. Ett äldre par dök upp på gångbanan. Då var det läge att fråga efter vägen till vår egen lilla pärla, strandlagunen som låg just nedanför kyrkan.
Mannen i sällskapet menade bestämt att där fanns ingen lagun. Då bad jag dem visa oss vägen till kyrkan. Vi språkade på under promenaden och strax fanns kyrkan där. Därifrån tog jag över. Ner för de breda trapporna, förbi fransosens lilla servering med halmtak och där låg den. Vår fina lilla lagun, där kryllade det inte av människor och det passade oss bra.
Här tillbringade vi många timmar med svalkande bad, melon, en och annan pilsner samt talboksläsning.

”Men kära nån! Den här blinda mannen har ju visat oss stranden som vi trots våra femton år här i Nerja inte kände till.”
Kvinnan mästrade sin lille halvrunda engelsman med orden:
”Jag skäms över dig!”
Utan att se hennes uttryck, tror jag det var kärvänligt sagt av henne.
Denna episod avslutades med en läcker fisksoppa hos fransosen under halmtaket.
När vi slörpade i oss soppan frågade John som mannen hette:
”Hur mycket ser du?”
”Nada”, svarade jag. Då vände han sig mot sin fru, inväntade hennes reaktion och sa:
”This man jokes with us.”

Äntligen vindstilla

Efter många misslyckade försök var förutsättningarna en kväll utmärkta för att spela in medelhavets långa dyningar. Jag riggade upp min utrustning. Ett par meter ut i vattnet körde jag ner stativet, satte fast mikrofonen och drog sedan in sladden till bandspelaren.
Vi var ensamma utan störande ljud och vid min sida fanns som alltid min trogna vän Kim.
Allt var perfekt. Ackompanjerade av vågorna kom cikadorna igång med sitt spel.
Målet med inspelningen var att fånga in ett speciellt ljud. Det porlande ljudet som framkallas när vågorna rullar tillbaka i strandgruset. Ett ljud som kan liknas vid bruset från en sockerdricka.

Tillfreds med inspelningen var det dags att söka oss hemåt. I mörkret skulle vi först leta upp den steniga och omarkerade stigen som ledde oss fram till ”Balkong Europa”. På med Kims sele sedan travade vi sakta framåt. Kim ledde husse i mörkret som om det vore mitt på dagen.
Aj aj, där stack en bergknalle ut och pannan fick sig en skråma. En lätt svordom hann jag med innan färden gick vidare. Lite längre fram hördes svaga röster. Vi närmade oss balkongen och gick upp för de branta trapporna. Hoppsan, här var det knökfullt med karnevalfirare.
Vi krånglade oss fram i riktning hemåt över det marmorlagda golvet. Det blev många stopp innan vi var över på andra sidan. Så småningom förstod jag varför.

Det låg söndertrampade korvar till höger och vänster, både med och utan senap. Det var fritt fram för Kim. Jag kände mig sliten och ville bara hem.

Mellan huskropparna hördes vågorna från havet. Nu återstod bara de sista stegen fram till grinden. En liten nedsänkning i asfalten där bilarna körde in på gården bekräftade att vi var hemma. En törstig Kim rusade genast fram till vattenskålen.

Musslor på strand och nergrävd i sand

Tidig morgon och vi var alldeles ensamma när vi sprang längs stranden. Av med koppel och sele och sedan rätt ut i böljorna. Efter badet kopplade jag av med en talbok. Slumrade till och Kim såg sin chans. Ned till stranden igen, ut i vattnet och med huvudet under vattenytan nafsade han åt sig några blåmusslor.
När det blev dags för hemgång packade jag med bandspelare och handduk, tog på sandalerna och traskade sedan upp för alla trapporna mot kyrkan. Där började Kims krafter sina och när vi passerade Josés lilla sylta blev det stopp. Jag fick nästan släpa honom med mig sista biten hem. Väl hemma undersökte jag tassarna i tron att han blivit skadad. Men snart blev jag varse om läget.
Kim störtade mot vattenskålen och drack ohejdat av den välsignade drycken. Snacka om uttorkning! I sin iver att sno åt sig av musslorna hade han naturligtvis svalt en hel del saltvatten. Jag klappade om min vän och lovade att bli mer observant på detta.

La cuenta ahora betyder *jag vill betala nu* på spanska. Tänk vad mycket enklare mitt liv blev sedan jag lärt med den här frasen. I början fick jag vänta länge för att betala. Då satt jag där, ansträngde mig och försökte lyssna mig till när servitören gick förbi. Ibland blev det tokigt. Som när jag berättade för andra lunchgäster som passerade att jag önskade betala. Då log de förmodligen mot mig. Tänk, så många goa leenden jag måste ha missat.

Jag måste vara lyhörd och observant på det som sker kring mig.

Dofter, ljud och fraser som yr i luften missar jag sällan. Om jag inte tar vara på dem kommer jag till korta. Dessa referenser är livsviktiga och till stor nytta för mig.
Dofter finns överallt. Ibland drar ytterst små nyanser min näsa förbi. Mitt luktsinne är extremt bra utvecklat och välbevarat. Ingen rökning här inte.

Lita på mig

En dag gav vi oss på vandring längs sluttningarna i de andalusiska bergen. Där hade jag nog knappast vågat gå själv om jag hade sett. Med min trotjänare i selen och ett stup på trettio meter rakt ner, promenerade vi längs grusvägens kant. Kims tassar hade tjugo centimeter tillgodo till branten, men han hade fullständig koll på läget. Så husse kunde ta det lugnt.

När våra ledarhundar tränas, är det av största betydelse att de ”håller kant”. Det vill säga att de ska gå på vägens vänstra sida och så nära kanten som möjligt. Om inte, så kommer husse för nära mötande fordon. Här handlar det om tillit. Under mina numera mer än tjugo år tillsammans med tre olika ledarhundar, har jag aldrig råkat ut för några olyckor. Däremot har det hänt ett och annat när de inte närvarat. I sanningens namn ska det sägas att jag inte var helt medveten om hur brant det spanska stupet egentligen var. Det blev jag varse om först efter att vi avslutat promenaden.

När jag litar på min beskyddare får jag dubbelt igen.

Adios Andalucia

Efter alla små äventyr var det så dags för hemresan. På flygplatsen i Malaga kom min assistans. Men jösses, vad osäker han verkade vara. Han ställde sig bakom mig och lade sina kallsvettiga och darriga händer på mina axlar. Föste mig framåt och sa på bristfällig engelska:
”Come on mister.”
Ett ögonblick senare, ville han knö ner mig i en rullstol för vidare transport till gaten.
Jag vägrade, men han var påstridig. Förklarade då att mina ben var okej och att mina ögon inte var behjälpliga av en rullstol. Irriterat spände jag ögonen i honom och sa:
”Come on mister, nos vamos!”
Tro mig om du vill, men den gick faktiskt hem. Sedan var det dags att påpeka för honom att man inte ska fösa en blind person framför sig. Han lyssnade inte utan fortsatte att fösa mig framåt.
”Stopp stopp, för fan”, sa jag. Och märkligt nog lyssnade han på denna fras. Jag tänkte att jag måste sätta stopp för det här beteendet innan han utsätter fler synskadade för dessa kränkningar.

I en syrefattig och påfrestande värme fick vi vänta drygt två timmar innan planet kunde lyfta.
Trots att tungan hängde mer utanför än innanför skötte Kim sig exemplariskt. Så stolt jag var över min reskamrat.

Två timmar senare fick vi problem när vi mellanlandade på Schiphol i Amsterdam. Jag föreslog mannen som transporterade oss passage-

rare mellan gaterna, att det på grund av tidsnöd kunde vara lämpligt att lämna av resande till Göteborg först. Detta för att Arlandaresenärerna hade en senare avgång.
”Please sit down”, sa han barskt. Den arrogante mannen blev direkt orsak till att vi missade avgången mot Göteborg.
Men inget ont, utan att det för nåt gott med sig. Två vänliga kvinnor vid infodisken rastade Kim och fixade tonfiskmackor och öl till husse.
Kim fick dock vänta på sin macka tills vi var på Landvetter.

Det var säkert skönt för Kim att få vakna hemma och pinka bakom gärdsgården igen, men han saknade nog sitt morgonfika med fiskegubbarna i Nerja.
Till de hemma som oroade sig för vårt lilla äventyr sa jag:
”Det är lättare att ta sig till Malaga, än att hitta korvkiosken hemma i Kungälv när det snöat.”

Då som nu ska inte rädslor få begränsa mitt liv.

Optimisten ser lösningar på alla problem, medan pessimisten ser problem i alla lösningar.

Mitt främsta hjälpmedel i Andalusien var utan tvekan den svarta trollkarlen Kim.

Kapitel 4

Det var nu mars månad 2001 och isen hade kastat. Vi tog oss till Svartedalen för lite pimpelfiske. På vägen mot sjön finns en brant backe, där underlaget täcktes av pudersnö. Jag halkade, slog i knät och gnällde till förstås. Kvickt som attan åkte Kims svans mellan bakbenen. När händelser likt denna uppstår tar min ledarhund alltid på sig skulden. Så är det med våra fyrbenta beskyddare. För att avstyra honom från det som hänt, slängde jag iväg min handske. Han nöp den i luften och sprang i cirklar som en riktig tokstolle. Allt var frid och fröjd och jag kunde halta vidare.

En vacker vy öppnade sig framför oss med rimfrost på trädens grenar och en sol som kikade fram mellan granarna. Väl ute på isen satte jag mig på skryllan som också tjänade som förvaringsbox åt alla fiskeprylar. På skryllan fanns ett hål där abborrarna skyndsamt stoppades in. Det var säkrast så, för annars hade min matglada labrador snott åt sig av fångsten.

Med pimpelstickan i näven lyssnade jag på grönfinkarna som hade fullt upp med att plocka åt sig av tallarnas frön. Min kompis Göran drog några varv med spiralborren för att checka av isens tjocklek.
”Knappt tio cm”, sa han.

Efter en stunds pimplande var det dags att byta hål. Jag stack ner pimpelspöt i skryllan med krok och magott hängande utanför. Medan jag borrade passade Kim på att undersöka abborrpirken. Frestelsen blev dock för stor. Det rasslade till i skryllan och olyckan var ett faktum. Den lilla trekroken satt nu fast på insidan av Kims nos men verkade inte bekomma honom. Vi fortsatte fiska medan Kim letade upp morötterna som vi gömt i snön. Detta trick var uppskattat trots trekroken i hans nos. Kim stortrivdes kring brasan med grillad korv och lättrökt bogfläsk. Jag tänkte att jag får åka till veterinären senare.
Snöandet tilltog och vi började återfärden. Nu låg snön en decimeter och Kim stannade tvärt.
”Han är inte dålig”, sa Göran. ”Han stannade ta mig fan exakt där du tidigare halkade omkull, Hasse. Trots att marken var täckt med nysnö kände han igen sig.”

Framme hos veterinären förklarade hon att de måste söva Kim för att avlägsna kroken som hamnat lite för långt in i nosen. Timman senare låg en näst intill livlös kropp i bilens bagagelucka. Jag tog det lealösa stycket i armarna, gick sedan ner för trapporna och lade honom i sin säng där han fann sig tillrätta.
Jag dukade fram fikat, då hörde jag plötsligt en svans som slog mot väggen. Ett sömnigt huvud kikade fram bakom hörnet.

”Han orkar inte ens hålla ögonen öppna”, sa Göran.
”En sådan stjärna jag fått tag på”, sa jag något rörd.

Någon vecka senare var det dags igen. Solen hade tärt på isen som börjat mjukna men det hade Kim ingen aning om. Plötsligt hörde jag ett kraschande ljud. Göran hojtade till. Isen hade brustit och där låg min hund i en isvak. Som alltid var min fiskekompis utrustad med ispik, dubbar och rep.
”Håll kvar här”, sa han och stack repändan i min hand. Medan jag tog fäste runt en stubbe kröp Göran försiktigt ut mot Kim som fortfarande kämpade för att ta sig upp från isvaken, men något tog emot. Så går det för hanhundar som bryter genom isen. Med repet runt midjan fick Göran fatt i halsbandet på Kim.
”Ta hem sakta”, ropade han åt mig.
”Hur tjock är isen där ute”, frågade en nervös husse.
Som svar kom:
”Är du go eller?”
In kom de båda och jag drog en lättnadens suck. Kim rusade fram och tillbaka som en galning. Han skämdes, det vet jag. Sådana spel får labradorer antingen när de är lyckliga eller gjort något som är mindre bra.

Förvecklingar vid Kärrs vatten

Fram på eftermiddagen när fisket var avslutat plockade husse ihop sina fiskeprylar, sedan kopplade han på mig selen. När vi närmade oss stranden stannade jag tvärt, för där var sjön täckt med flera centimeter issörja. Denna sörja var nytt för mig, så jag blev osäker på hur vi skulle ta oss iland. Jag vägrade gå!
Hur göra nu då? Vi snurrade runt på sjön ett tag utan att komma oss in på land! Husse gav sig inte utan sa gång på gång ”sök in”! Han fattar nog inte att jag inte fattar?
”Kunde Jesus gå på vattnet Kim, ska väl inte vi vara sämre”, sa han.

I vinden observerade husse linor som nu slog mot en flaggstång. Det ljudet var husse vaken för.
”Aha, där måste det finnas en gård”, sa han.
Gav sedan kommandot ”sök in” så jag gick i riktning mot flaggstången. Men än en gång stannade jag några meter från strandkanten där vattnet fortsatt stod högt.
Husse tog loss selen, drog mig i kopplet förbi vattensamlingen mot flaggstången.

Lika plötsligt som oväntat befann vi oss på Unna golfbana.
”Vem leder vem”, sa husse retsamt.

Husse knackade på och ut från altandörren kom en man som sa:
”Här på baksidan, har vi bara öppet på sommaren. Entrén är på andra sidan, så du får gå runt.”
”Ok”, sa husse och visade upp selen, för att visa på att han var synskadad.
Han i dörröppningen såg ganska paff ut.
Vi tog oss runt huset till entrén. Han öppnade dörren, välkomnade oss in och frågade sedan om vi ville ha något.
”Gärna en kopp kaffe, tack!”

”Här, var så god”, sa mannen som hämtat en kopp kaffe till husse.
”Tar du illa upp om jag frågar en sak?”
”Absolut inte!” svarade husse.
”Ser du ingenting, eller?”
”Nej, det sköter min fyrbenta vän om. Han är mina ögon”, sa husse och strök mig över hjässan.

Husse informerade om att vi hade pimpelfiskat hela dagen. Men eftersom det blivit så mycket vatten på isen där vi tidigare gick ut, funkar det inte så bra för min ledarhund förklarade husse.
”Han vägrar gå på vattnet. Han är ju ingen Jesus precis!”
Det tog en stund innan tioöringen trillade ner och sedan kom ett försenat skratt.

”Men du, man kan väl inte vara ensam ute och fiska på en sjö om man inte ser?
”Jasså”, svarade husse och lyfte på locket till skryllan, där det låg två fina abborrar som bevisade motsatsen.
”Fantastiskt, du har ju fått två fina rödingar ser jag.”
”Nja, två abborrar är det väl”, kontrade husse.
”Så stora abborrar finns inte i den här sjön.”
Så här är det. Säger någon att det inte går att fiska ensam om man inte ser, blir husse lite matt och drar till med något. Mest för att få dem att tänka efter.

Om någon fiskeintresserad absolut vill veta hur fisket gick ska jag skryta lite om husse! Tro mig! Min fisketokiga husse fick två riktigt bamsiga abborrar denna dag: 1,3 och 1,7 kg vägde de, så de gick inte av för hackor.

Det ska va gôtt å leva

När våren gick mot sommar hemma i Kungälv köpte jag en gammal husvagn som ställdes på vischan utanför Kungshamn. Platsen var rofylld och fri från störande ljud med undantag för en höfläkt, men trots allt var den en nyttig referenspunkt för mig. Doften av hässjat hö och nyplöjd åker satt fint, även hästar och får var trivsamma inslag här på landet. Där gick jag och skrotade omkring i de gamla stenbrotten. Jag byggde mig en altan, högg i granit och skötte om min gamla träbåt. Vid Amhults brygga låg hon förtöjd med spridstake och läckert röda segel. Kim skuttade glatt ombord, bökade med nosen på husse i mening att fikat skulle fram.
På motorhuven stod en odiskad kaffemugg kvar med två korta stumpar som handtag samt en torr mandelkubb från gårdagen.

Frukosten spisades i hammocken. Där satt jag utan kläder och kände mig fri. Tog några steg mot klematisen för att känna hur långt knopparna kommit.
Plötsligt hördes en röst från gården på andra sidan vägen:
”Sedder du där å spisar frukost helt nögen udan klär”?
Det var grannen Beda.
”Hu sedder på sin Grolle, pegar finger och svär,
åt badsvinet Hasse som sakna klär.”

Ett stenkast bort fanns den gamla smedjan, som fängslade mig. Den stod på en grund av granit från stenbrottet. Med små gluggar till fönster och ett jordgolv belamrat med en mängd prylar levde den sitt eget liv. I den smala slitna trädörren satt den stora nyckeln

kvar. På insidan fanns en huggkubbe och på golvet några slingor med rostig taggtråd. Spindelväv böljade kors och tvärs mellan takbjälkarna och framför koksbingen låg ett par hästskor utslängda. Det påminde om svunna tider. Steg man över tröskeln utan att huka sig fick man en kyss i pannan.

Bakom några vresiga furor låg stenbrottet. Därifrån hämtade jag granitblocken som sedan blev kant till grönsakslandet. Persilja, rädisor och dill till färskpotatisen växte där. Utedasset med handfat av emalj på en sliten kommod var heller ingen lyx, men för oss var det rena paradiset.

Spöböj i Havøysunds kvällssol.

Artikel i Bohusläningen torsdag den 23 maj 2002

Vargmöte i blindo

Det känns både spännande och obehagligt att kanske ha stått öga mot öga med en varg, säger Hasse Börjesson. Hunden Kim reagerade däremot inte positivt.

Det var ovanligt tyst och stilla mellan Todderöd och Rished sent på måndagskvällen. Det kan ha berott på den varg som synts i området. Kanske har Hasse Börjesson stått öga mot öga med den, utan att veta om det.

Hasse Börjesson är synskadad och därför vet han inte. Men han vet att Kim, hans ledarhund, betedde sig mycket underligt. Det började strax innan de på sin kvällspromenad från Todderöd skulle vika av mot husvagnen som står uppställd i Rished.

När det var ungefär hundra meter kvar började Kim dra väldeliga. Detta var något jag aldrig tidigare känt det gick inte att hejda honom, berättar Hasse. Till slut fick han fick stopp på hunden, men den fortsatte att bete sig underligt. Hasse, som för ett ögonblick trodde att Kim reagerat märkligt på vittring från rådjur, uppmanade honom att springa och ta. Det kommandot brukar leda till att Kim glatt springer iväg för att sätta lite fart på rådjuren han rör dem aldrig, men gillar att leka med dem.

I stället klistrar han sig vid mitt vänsterben och han morrar med raggen rest.

Hasse Börjesson kände inte igen beteendet hos sin bundsförvant. Det märkliga uppförandet fortsatte när de kom fram till

husvagnen. Hasse brukar gå dit för att uppleva naturen på riktigt nära håll och syftet med kvällspromenaden var att sitta på verandan och lyssna till kattugglan.

Kim lägger sig jämte mig och morrar. Han flyttar sig inte, berättar Hasse. Och i naturen är det knäpptyst. Ingen kattuggla, inga rådjur. Det enda som hörs är en häst som gnäggar och det är enligt Hasse ovanligt nattetid. När han återigen uppmanar Kim att springa och ta rusar hunden iväg i helt motsatt riktning mot vad han brukar. Men han tvärvänder och kommer tillbaka med samma underliga och oroliga beteende. Till slut lämnar de den tysta verandan och går och lägger sig. När Hasse slår på radion på tisdagsmorgonen tror han sig få en förklaring på vad han och Kim upplevde på kvällen. En varg har synts precis i det område där Hasse har sin husvagn.

Jag hade ju ingen tanke på varg, men så här efteråt tror jag att vi kan ha stått öga mot öga med den. Jag tror att Kim kan ha sett den, eftersom han inte stack. Jag tror att han försökte skydda mig.

För Hasse Börjesson spelar det ingen roll att vetskapen kom flera timmar senare. Upplevelsen är stor. Det är lite av tjusningen att inte riktigt veta. Och jag tycker att vargen ska få finnas, den har företräde framför oss i naturen. De tar bara det de behöver, till skillnad från oss. Men lite hicka får han vid tanken på vad som skulle kunna ha hänt om Kim hade kommit i kamp med vargen. Herre jävlar, på ren svenska. Jag kunde ha blivit av med en av mina bästa vänner, säger han och klappar ömsint om sin kompis.

Reporter
Eva Ahlstrand Berkland

Vingslag

En kväll i slutet av juni satt jag intill husvagnsväggen och njöt i kvällssolen. Total tystnad rådde. Kim låg på trädäcket och snarkade men kom plötsligt blixtsnabbt upp på benen. Han morrade till, i samma sekund hörde jag ett vinande läte från mäktiga vingar. En stor fågel var på väg att slå mot Kim. Ett par meter från honom ändrade den riktning och slog sig istället ner i en gammal fura. Jag smög runt hörnet på husvagnen där jag åter hörde vinandet från vingslagen när fågeln flög vidare. Dagen därpå ringde jag en biolog på Bohusläns muséum. Då fick jag klart för mig att en kungsörn observerats på platsen. Kim var sannolikt örnens tilltänkta byte.

När man inte ser uppfattar man små detaljer. Att det var en stor fågel var jag helt klar över.

Den lea kärringen och andra damer

Minns du husse? Den där lea kärringen som protesterade så högljutt när vi steg in på tåget.
”Här får absolut inga hundar vara”, sa hon.
Menade hon att du och jag skulle gå vidare för att leta upp en plats där hundar ska vara?
Men vilken häftig tågvärd! Hon bad den lea kärringen att se sig om efter en ny plats och tillade:
”Till skillnad från mannen här så ser du väl eller? Då tycker jag du kan leta upp en plats som passar dig.”
Den näsan som pekade rätt upp i himlen skulle du sett husse. Där missade du något.

Att uppvakta damer lönar sig.
Visst har vi haft roligt på våra resor emellanåt.
En gång när husse nickat till på bussen, blev det fritt fram för mig.
När han vaknade till undrade han förstås vart jag tagit vägen.
Jag hade ju bara krupit tre säten framåt i bussen till damen som fikade.
Hej på dig du, och vad har du på mackorna idag då?
Dessutom hade hon absolut inget emot att jag höll henne sällskap och generös var hon också.

Bort med tassarna, tafsa inte!
Från perrongen upp på tåget.
Sedan gäller det att hitta en ledig plats åt husse.
Jag satte nosen på en ledig plats, trodde han ja!
Som brukligt är, känner sig husse alltid för innan han sätter sig.
Nu lade han handen på en dams lår och sa! Förlåt! Men är det inte ledigt här.
Men husse! Vad tror du hon tänkte? Snuskgubbe kanske?
Är det därför din son ibland säger: ”Kamma dig farsan?”
Du skyllde på mig, som i och för sig missade att visa på ett ledigt säte.
Men vad begär du?
Varför skulle jag motstå damer som dukar upp fika i tågkupén?
Nej, du måste skaffa dig en bättre fungerande rutin och inse att vi ledarhundar inte alltid gör som ni förväntar er.

Hummertinorna ska vittjas

Året är 2003 och oktober är snart till ända.
Sälar trivs bäst i vattnet. Så varför ska ni ta in den i båten?
Aj aj, har den fastnat i nätet! Ok, lyft in den över relingen. Jag lägger mig i förpiken så länge.
Skräckslagen vred sig sälungen på durken för att bli fri från nätet.
Se upp husse! Nu bet han dig i benet! Varför tog ni in den i båten?
Vilka gaddar, säger husse förvånat och känner efter. Kuten hade slagit sina sylvassa små tänder runt husses vadben.
Husses kompis greppade runt sälens stjärtspole och ruskade till.
Nu är han loss! Med händerna runt kroppen föste han sälungen över relingen.
sälungen var fri och simmade kvickt vidare.
Det här firar vi med en prilla, sa husse och smätte upp locket på dosan med ”jazzkola” i.

Bak aktern stack Älgö gavel upp. Detta mäktiga bergsmassiv reser sig ur havet som en lodrätt vägg. Det är sprunget ur havet för 24 miljoner år sedan.

”Här skall dras makrill Börjesson” säger Göran. Misstänkte att det var något nytt på gång. Det brukar vara så när snusen åker in.

Oj då! Har linan fastnat i propellern? Pyssla ni med det en stund, så passar jag på att smaka på agnet. Det var inte dumt, sätter i mig resten också. Varför ser ni så förvånade ut. Ni fick ju loss linan från propellern. Är inte allt ok då? De där småsillarna var väl inget att haka upp sig på? Det var ju makrillen ni var ute efter.
Märkliga gossar som aldrig blir nöjda.

Inte får man väl köra båt ute på havet i mörkret utan fungerande lanternor?
Här är ju nattsvart ser ni väl?
Nu hände något egendomligt. Göran startade upp, körde ett litet stycke och slog av motorn. Husse lyssnade intensivt efter något, pekade sedan i riktning mot en udde.
”Där har vi Älgön”, sa han. Proceduren upprepades. Starta upp, åka en bit, sedan slå av motorn och lyssna. En stund senare säger husse: ”Vi har just passerat udden, håll mer styrbord! Så kommer strax Brattön på styrbordssidan. ”Där har vi den”, sa Göran belåtet. Det lyste från stugorna på öns östra sida.
”Nu ska vi mellan Rörtången och Brattön, sedan har vi Lökeberg-skile på barbords sida”, säger husse bestämt.
Nu fattar jag! Husse är ju bra på att lyssna. Var gång skippern slog av motorn, hörde husse vågskvalpet mot klipporna eller var det sandstranden han hörde. När vågorna rullar in mot sandstranden låter det som sockerdricka säger han till kompisen.

Inte nog med detta, han visste ta mig tusan vad vi befann oss också. Han har säkert varit på denna plats som seende många gånger tidigare? Och kommer nog ihåg alla ljud från förr.
De står på var sida om rokulten och verkar belåtna. Matskären passerades sedan var det dags att varva ner motorn och in med backen. Se där ja, nu tog vi törn mot bryggan. Och där kom efterskvalpet från vår båt. Kluckar så finstämt i den annars helt tysta viken. Förutom syrsorna som är igång.

Nu ska det bli skönt att komma iland och få pinkat.
Hur ska det gå för husse på denna rangliga brygga. Kolsvart är det och smal är den, det ska gudarna veta. Sätt på mig selen husse, så gör vi ett försök. Värre saker har vi väl klarat av? Se upp för trasiga tampar och annat skräp som ligger utspritt på bryggan. Hoppsan! Här kom ett glapp. Känn med foten först, innan du tar steget över till nästa brygga. Så ja, nu har vi bara en liten bit kvar. När du litar på mig, går det bättre.
Nu ser du belåten ut, tror jag passar på att ta mig ”ett spel” här på landbacken innan vi åker hem. Det blev många godisar, då har jag nog gjort bra ifrån mig.

Ett sista farväl

Efter att vi hade lagt till den natten sa min vän Göran något jag aldrig glömmer:
”Det var det mest fantastiska jag sett, Hasse. Nattsvart var det men Kim ledde dig helt inpå land. Han stannade till och med vid glappet mellan bryggorna. Han satte sig på tvären mellan dig och hålrummet. Först när du kände efter med foten, gick han vidare. Det var grymt att skåda.

Utan fungerande lanternor hittade sjöbusarna trots allt hem.

Åren gick och min fina kamrat Kim började bli gammal. Till slut var det enda mänskliga jag kunde göra att avsluta hans liv. Det blev ett lugnt och vackert avsked. I ett litet ombonat rum på djurkliniken låg Kim i mitt knä. Doften av tända stearinljus fyllde rummet. Kim puffade på min ficka där hundgodiset låg. Jag gav honom några bitar, de allra sista.
Sakta strök jag honom över nosen upp mot öronen. Veterinären kom in och förklarade händelseförloppet och gav sedan Kim den spruta som skulle avsluta hans liv. Ett liv som varit fullt av händelser och upptåg, allt från äventyr i Andalusien till fiskeresor på Lofoten.

Sakta försvann han in i dvalan, min älskade trotjänare.

Kapitel 5

Nästa hund ska vara precis som Kim, annars vill jag inte ha någon ny ledarhund. Så gick mina tankar efter jag sagt farväl till Kim, men så blev det förstås inte.

2007 kom en ny trotjänare in i mitt liv. En blond Golden Retriever som skulle visa sig vara en riktig spjuver. I stamtavlan stod det Gambler, men vi kunde ju inte ha två gamblers i samma hushåll, så han fick heta Rasken och det namnet gjorde han verkligen skäl för.

Hans namn hade jag faktiskt bestämt mig för redan innan han kom till mig. Och det var på sätt och vis skådespelaren Sven Wollters förtjänst. Wollter hade ett föredrag på Flustret i Uppsala som handlade om livets alla mödor. I pausen behövde jag gå på toan som fanns en våning ner. För att komma dit fick man ta spiraltrappan. Precis när Kim skulle leda mig ner för denna luriga trappa dök Sven upp.
”Hallå där! Vänta på mig så ska jag hjälpa dig ner”, sa Sven med sin djupa, karaktäristiska röst.
”Tack, men vi brukar fixa detta”, sa jag.

När det var färdigpinkat ledde Kim mig tillbaka upp för spiraltrappan. Där stod Sven som utbrast:
”Det var ett stort nöje för mig att få se när din fina vän ledde dig upp för spiraltrappan.”
Sven och jag samspråkade lite om hundar och då passade jag på att fråga om det okej för honom att jag kallade min nästa ledarhund för Rasken efter hans mest kända karaktär.
”Det ska du absolut göra”, svarade Sven. Och så blev det också.

Några år senare fick Sven Wollter träffa Rasken.

När vi blivit varma i kläderna ska vyerna vidgas

Det norska fjordlandskapet lockar husse. Ska det vara så omöjligt att ta sig dit säger han.
”Jag har ju dig Rasken!”

Tidig morgon bär det iväg från Landvetter och vid husses fötter ligger jag så klart.
Timman senare landar vi på Arlanda, därifrån till Oslo och vidare med anslutningsflyg till Bodö. En hurtig norrman assisterade oss till utcheckningen. I väntan på färjan till Værøy drog en doft av pölser förbi husses näsa.
”Kan man köpa pölser här?” frågade han sällskapet på bänken intill.
”Visst du vill, kan vi köpa åt dig”, sa en dejlig norsk jänte.
”Det var hyggeli”, säger husse, som för dagen var klädd i sin norska lusekofta.
”Ser ut som han ska på fisketur”, säger den ena av de två systrarna när hon lämnar över pölserna.
”Akkurat!” svarar husse.
”Vi ska till Værøy.”
”Där bor jag och systra mi. Men hur klarar din hund färjan och vågorna? Det blåser tolv sekundmeter, det hade nog varit bättre för din hund om du tog helikoptern.”
”Va, helikopter?” säger husse förvånat. ”Det hade jag ingen aning om!”
”Beklagar, men vi fick de sista platserna. Men jag kan höra med henne i luckan om det finns plats över för dig och din förarhund.”

Damen i luckan kommer fram och frågar om vi vill ha en plats i helikoptern.
”Vi har en till dig, men din hund måste vi placera i lastutrymmet.”

Motvilligt överlät husse mig till kapten. Av två onda ting väljer man det minst onda knorrade han. Nu skulle jag tillbringa resan i en bur och dessutom i helikopterns bagageutrymme, men tröstade mig med att det var bättre med tjugo minuter i buller och bång än att vara sjösjuk i fyra timmar på färjan.
När vi landat på Værøy släppte äntligen kapten ut mig och då fick jag ett spel.
”Rasken, aldrig mer sätter jag dig i en sådan bur”, viskade Husse till mig
Jag betyder lika mycket för husse som han betyder för mig. Tänker jag efter, betyder jag nog lite mer.

Nu dök nya tankar upp i husses huvud, det märks, för då börjar han mumla för sig själv!
Hur långt var det till fiskecampen, går det buss och hur tar vi oss dit?
”På något sätt ska det nog ordna sig”, skrockade han.
Ja, tänkte jag, bara vi slipper den där helikoptern.

”Där har vi Solveig”, kvittrade systrarna i kör.
En av deras döttrar kom oss till mötes och frågade vem fyren var som de hade med sig.
”En svensker som ska dra på fiske her på Værøy”, svarade de och skrattade belåtet.
”Jag har fått order av mor mi att köra dig vidare till fiskecampen, så dere kan bare hoppe in!”

Allt var frid och fröjd, Husse och jag satt nu i dotterns bil som hastigt och lustigt var på väg till fiskecampen.

Dagen därpå får jag syn på husse när han står i ändan av en lång flytbrygga.
I full galopp rusar jag ut för att möta honom. Som den väluppfostrade hund jag är, satte jag mig genast fot. Av stanken att döma, förstod Husse att jag hittat något riktigt smaskigt.
”Har du nosat upp gammalt fiskrens nu igen”, sa han.
Jag skämdes och med svansen mellan benen försökte jag se oskyldig ut.
Kan inte husse dra på munnen lite, så jag kan bli glad igen?
Min svans höll sig länge stilla, men så gick hans mungipor upp och då var allt glömt.
Den natten sov husse med en klädnypa på näsan.

Efter en vecka var det dags för hemfärd och bussen till färjan går redan klockan sex på morgonen. På en av fryslådorna, den som fisken ligger i, står det med fet text, Rasken.
Vad ska detta betyda? Det stundar kanske ljuvliga tider framöver?

Färjan till Bodö tog fyra timmar. Långt ute på Västfjord var det lätt dyning och det var annat än den hemska helikopterresan som jag utsattes för på dit resan.

Om jag skulle ta och byta ut min stollige husse!
Det är nog säkrast att behålla honom, vågar inte chansa.
I så fall måste jag avstå från alla lustigheter han hittar på.

Artikel i Nordic Sea Angling den 11 maj 2014

En inspirerande historia om Hasse och Rasken på Værøy

Denna veckan skulle jag få träffa Hasse och hans ledarhund Rasken. Då jag aldrig hade haft varken hund eller en blind man i båten så var jag nervös på hur nu detta skulle gå. En vecka med tungt havsfiske ute på Værøy med Hasses respektabla ålder på 65 år så stärktes bara min oro, hur ska det här gå? Kanske en vanlig tanke när man inte vet innebörden med att inte kunna se men detta förstod jag var något jag inte alls behövde oroa mig över.

Färjan skulle anlända sent på onsdagskvällen den 7 maj men redan klockan fyra ringer Hasse och berättar att han sitter och tjötar med några av mina gäster i en hytta på Værøy. Jag som skulle möta upp Hasse tror genast att jag kollat fel på tiden. Jag springer bort till hytten och möts av en glad och trevlig man och hans hund, vilken lättnad! Hasse berättar att han hade träffat på två trevliga kvinnor i Bodö som skulle ut till Værøy och att de skulle ta helikoptern, något Hasse tyckte lät spännande och tveka inte en sekund på att följa med.

Han fick sedan skjuts av kvinnorna ut till vår camp och nu sitter han här med en öl i näven och tjötar fiske med gästerna. Det här var mitt första möte med Hasse.

Första dagen inleddes med ett fantastiskt fiske där vi tillsammans drog upp torsk efter torsk med en genomsnittsvikt på över tio kg. Hur många vi fick är jag osäker på men att Hasse fick både fler och större är inget jag ska sticka under bordet med.

Dag två lurar han upp sin första flundra för veckan. Denna dag var även Rasken med i båten vilket var fantastiskt roligt att se, speciellt när han fick syn på stormfåglarna som gärna höll sig på ett säkert avstånd från den exalterade labradoren!

Vanligtvis brukar jag landa gästernas fisk, kroka av, trassla, knyta, förtöja båten och så vidare men dessa tre dagar har jag inte behövt gjort någonting då Hasse gör det lika bra och detta är verkligen inspirerande. Själv säger Hasse att det gäller bara att hitta nya sätt att göra det på, att känna sig fram och inte vara rädd att misslyckas.

Jag har mött många människor som inte tror på sig själva, som säger att det klarar de aldrig men Hasse är beviset på att allt går med rätt inställning. Han är en riktig inspirationskälla och jag hoppas att fler vågar leva ut sina drömmar så som han!

Hasse avslutar fisket med flaggan i topp

Vi kämpade på i hård vind och sjö där kylan trängde in till benmärgen men skam den som ger sig. Nu var det bara en hälleflundra som saknades.

Klockan närmar sig 22.00 och vi driftar sakta.

Äntligen, där satt den!

Nu kunde vi glida hem med flaggan i topp.

Väl i hamn möts vi av en exalterad hund vid namn Rasken, svansen går i ett och när Hasse har förtöjt båten och slänger upp sin hälleflundra på bryggan så gör Rasken några härliga skutt för att välkomna husse och hans fångst.

Vi lär se mer av Hasse och hans hund Rasken när de tillsammans åker upp till Nordnorge för att få uppleva det fantastiska fisket.

Johan Mikkelsen
fiskeguide på Værøy

Bland linor, krokar och solbrända snokar

Det blev midsommar och jag och Rasken skulle åter resa tillsammans. Vid Lofotens södra spets ligger det pittoreska fiskesamhället Å. Hit hade jag lockats av det fantastiska fisket efter hälleflundra. Hytter och rorbuer (traditionella fiskestugor) låg utspridda bland klipporna och i horisonten letade sig snötäckta bergstoppar upp bland molnen. Det var nästan som om vi hade landat på en främmande planet. Jag vaknade av måsars skrik och en sol som vägrade gå ner. Den tretåiga måsen kände sig hemma här och deras enkla reden låg helt oskyddat på hustaken. Kom man för nära, blev man bortjagad. Klipporna var fulla av ställningar med fläkt fisk som hängde på tork och den doften gick inte att komma undan. I min fantasi gav det en bild av strandade segelskutor.

På morgonen lämnade vi hamn, rundade Lofotsudden och stävade ut mot Moskenströmmarna. Strömvirvlarna kan här mäta sig med de allra starkaste, vilket också markeras med en varning på sjökorten. I flera historiska dokument är Moskenströmmen omtalad, bland annat i *Moby Dick* i kaptens dramatiska tal till besättningen. För mer än tvåtusen år sedan nämns även Moskenströmmen i den grekiska historien av Pytheas. I dessa vatten fiskade vi efter de eftertraktade hälleflundrorna.

Efter dagens fiske skulle det fileas. Först ett snitt längs ryggraden, sedan skala av fenor och ben. Det fick jag lära mig av fiskeguiderna. ”Dere er flink att filitere, gutt”, sa en av dom.

Under rensningen kom någon smygande mot oss. Mannen var kort och bar ett extremt långt pipskägg. Det var ”Vita skägget på Å” och han var traktens original.
Han klappade mig på axeln och sa:
”Trenger dere spolen og hodet på kveiten din?”
Jag vände mig till en av guiderna och frågade vad mannen hade sagt.
”Han frågar om du ska spara huvud och stjärtspolen till fisksoppan.”
Med en gest visade jag att han fick ta renset. Försiktigt la han åter handen på min axel, höll kvar en stund och muttrade något.
Guiden förklarade att han frågat om jag skulle fiska i morgon. I så fall skulle mannen hjälpa mig med rensningen.
”Han gjorde stora ögon förut när du rensade din hälleflundra. Han tittade ömsom på dig och ömsom på oss och skakade på huvudet. Du förstår, här finns en man som är blind och han sitter mest hemma, så dom är något förvånade över dig och ditt fiske här på Lofoten.”
Vita skägget bodde i en dragig stuga. Längs stränderna letade han efter brännbart. Vrakved och fisksoppa var hans liv. Kanske också en och annan dram?

Hur hade jag förhållit mig till Vita skägget om jag sett? Utifrån vad, betraktade jag honom? Det tåls att tänkas på. Som icke-seende bedömer man inte andra efter utseende.

Nästa dag var det dags igen. Det kluckade mot bordläggning och luktade hav. I aktern fanns vi: Rasken, kaffekoppen och jag. Med spöt i ena näven och en ostmacka i den andra, tog jag spjärn mot relingen. Vi lyftes sakta av långa dyningar och vår kaffekopp på

skandäck hade även den fått sjöben. Vi var ett och för en stund hade vi glömt världen utanför.
Jag njöt, jag drömde!

Runt båten hörde jag plötsligt flera blåsut.
”Hur många är dom?”
”Jag har räknat till tolv”, sa skepparen. En jättelik ryggfena klöv vattenytan. I full sula kom en späckhuggare simmande mot vår båt. Innan den dök för att komma upp på andra sidan kände jag doften av gammal sill i utblåset.

Stackars Rasken! Han blev alldeles till sig, sprang runt på däck, morrade och gav skall.
Jag undrar hur han tänkte här. De är många, vill de fajtas? Går de att äta eller äter de kanske upp oss? Måste skydda husse. Tur för oss att späckhuggaren valde att dyka under istället för i båten.

Lycka är att slippa torrfoder

En vecka har passerat men ingen är gladare än jag.
Det har varit fisk på längden, bredden och i soppan. Märkliga firrar som husse lurar i mig! Hör här: Det har serverats skrei, breiflabb, uer, steinbit, brosme och kveite.
I går fick jag skreitorsk och den smakade allt annat än torrfoder.
”I dag ska du få steinbit lelle Rasken”, sa husse. En gråbrun slemmig klump, som inte ser så aptitlig ut. Men vilket gap! Havskatt heter fisken på svenska.

Så är vi framme vid sista dagen. Lådan av frigolit är full med fisk. Där ligger tjugo kilo filé, infrusen och klar inför hemresan. Men mycket vill ha mer, jag kan min husse vid det här laget.
Skepparen styr mot Moskenströmmen. Här har det fångats många hälleflundror och husse har haft turen att kroka några av dem. Loggen visar 1,5 knop, det är kalas, säger husse.

Nu ska jag beskriva hur det kan se ut när husse fiskar. Han står i aktern, där har han bra koll på hur linorna går. Sätter spöt i en hållare, knyter fast sänket med tafsen. I ändan på tafsen knyter han tacklet. Först en enkelkrok som träs genom betesfiskens båda käkar, sedan fäster han en trekrok mellan rygg och stjärtfena.
”Tvi tvi”, säger han och sänker allt mot botten. Vattnet är kristallklart och siktdjupet femton meter.
Han torkar händerna från fiskslem, pillar upp locket på snusdosan och bakom överläppen putter han in en prilla. Ett par vevtag från

botten stannar han och slår till spärren. Några stormfåglar närmar sig, de skrockar, är det husse dom skrattar åt månne?
”Slå lite back”, säger husse till skepparen. Så ja! Nu hänger linan lodrätt ner. Snart tar vi dom!
En flock lunnefåglar landar alldeles för nära stormfåglarna, så det blir lite slagsmål om reviret.

”Jävlar! Nu var han där”, säger husse.
”Den kommer tillbaka”, flinar skepparen.
Husse lyfter spöt sakta upp, ner och upp igen. Detta för att känna så betesfisken sitter kvar.
Vi kammar över botten och driften går sakta. Jag kikar på husse. Helskärpt med öppen mun står han där.
”Nu var han där igen! Men tuggar så försiktigt”, säger husse och matar ut linan så fisken inte känner motstånd.
”Nu har han snart tuggat för sista gången”, säger han och räknar till tio, höjer spöt och känner något tungt i andra ändan.
”Hur verkar den”, frågar skepparen.
”Det är en svaering”, svarar husse. Femton minuter har gått och han ser ansträngd ut. Känner igen minspelet. Så här dags har fisken vänt tillbaka mot botten två gånger. Precis så ska det vara, fisken måste tröttas ut innan den kan bärgas. Skepparen böjer sig över relingen och kikar ner mot djupet.
”Där kommer en stor skugga”, säger han.”Det är en rejäl hälleflundra.”
”Nu börjar han ge sig”, säger husse. Tredje gången fisken nådde ytan, slog den vilt med stjärtfenan, men skepparen lyckas slå en snara om stjärtspolen. Hälleflundran mätte 167 cm och vägde 66 kg för den som vill veta.

Eget skryt luktar illa

Tack Rasken, för att du höll dig till sanningen och gav en korrekt beskrivning av husse.

”Det är dags att lägga ner fisket för i dag”, sa skepparen och styrde mot hamn.

På kvällen väntade en avskedsmiddag på restaurangen som låg fint beläget vid flytbryggan. Nu skulle guttarna spisa kvalbiff. Det var fint väder så det blev till att sitta ute.
”Väl bekomna”, sa kyparen. På bordet ställde han ner pyttesmå glas med rött innehåll.
Med några dagars skäggstubb mötte sjöbusarna varandras blickar, höjde glasen, nickade och log.
”Skål för en fantastisk vecka här på Lofoten!”
Huvudena åkte sakta bakåt, sedan hystade dom ner nåt rött i sina läderhalsar. Deras redan väderpinade näsor fick nu en ännu starkare dragning åt rött.

Efter avslutad middag, bytte vilda fiskehistorier ägare. Den ena var vassare än den andra.
Under veckan har vi fått bekanta oss med späckhuggare, havsörnar och en flock vitvalar.
Hade jag kunnat se hade jag nog stannat på Lofoten för evigt.

Nuförtiden är det oftast ljud och dofter som styr mina resmål.

Sinnenas promenad

Det var långfredag och regnet strilade ner oavbrutet. Hemma fattades gravlax, ägg, påskmust och mjölig potatis till Janssons frestelse. I sällskap av en blöt Rasken, befann jag mig inne på Ica Maxi. Det var mycket folk och några var uppstressade inför påsken. Rasken däremot, var som alltid taggad och nyfiken när vi skulle handla. Han skulle gå direkt till avdelningen för hundgodis om jag inte hade gett honom något annat kommando. Sedan skulle han tassa vidare till charken, där han tidigare fått en skiva salamikorv och det glömde han aldrig.

Hygienartiklar, charken, ostdisken, mejerivarorna, grönsaker, frukt och fisk: allt luktar på sitt sätt. Nu hade vi kommit fram till grönsakerna eftersom jag anade en doft av purjolök. Där stod en dam och plockade ner något i en påse.
”Ursäkta, får jag störa dig lite?”
”Självklart”, kom det omgående från damen.
”Vad ska du ha?”
”Mjöliga potäter till Janssons frestelse.”
”Dom är alldeles här, vi står nästan mitt uppe i dom!”
”Kan du plocka i ett par kilo åt mig?”
”Ska du ha något mer?”
”Ja, ett par gula lökar.”

Med potäter och lök i ena näven och Rasken i den andra fortsatte jag min handling.

”Jasså, din hund ska handla i dag?”
”Jajamen! Vet du vad gravlaxen finns?”
”Alldeles bakom hörnet, vill du att jag hämtar åt dig?”
Tackade för hjälpen, klämde fast gravlaxen under höger armhåla och tog mig makligt framåt.
Längre fram kändes doften av hygienartiklar. Visst ja, vi skulle ju ha fasta tvålar för den där flytande känner man ju inte förrän näven är full. Jävla säljartrick!
Vår shoppingtur gick vidare, det blev svalare och vi fanns bland mejerivarorna.
Rasken gnällde till. Någon körde över hans tassar med kundvagnen. Bråttom bråttom var det.
Trodde det var husse som inte kunde se, tänkte nog Rasken.
”Ursäkta mig, jag såg honom inte”, kom det från en överstressad man.
Han behövde coola ner, så jag frågade honom om han visste vad gravlaxsåsen fanns?
”Tror det. Vill du att jag hämtar åt dig?”
”Bättre att vi följer efter dig, du verkar ha bråttom.”
”Ja, gör det.”
”När du ändå är i farten, tror du att du kan hitta en citron också?”
Det kändes som om det var jag gjort dagens goda gärning.

Jag hade nu Rasken i vänster hand och en påse potatisar i den högra. Under armhålan hade jag klämt fast gravlaxen och några lökar. Gravlaxsåsen då? Den höll vi på att glömma. Jag stoppade den i fickan så länge. Om personalen skulle tro att jag skitar ner mig för en burk gravlaxsås, fick det vara hänt.

Vi sniffade oss fram till godisavdelningen. Där hamnade vi mitt i en konflikt mellan mor och en godissugen dotter.
”Mamma, jag vet att det inte är lördag förrän imorgon, men vi kan väl köpa godiset i dag?”
Mamman stönar, men gav efter.
Då passade jag på:
”Har du lust att ta två påsar Polly till mig? ”
”Visst”, sa hon lite frågande.
”Var det två påsar du skulle ha?”
”Ja, och original ska det vara, den blå påsen!”

Pollypåsarna klämde jag fast mellan armbåge och nedre revbenen eftersom längre upp under armhålan fanns redan gravlaxen.
”Vi borde nog tagit en kundvagn”, mumlade jag till Rasken.
Men den fastnar i både hyllor och folk.
Jag kikade ner mot Rasken och viskade:
”Nu ska vi bara betala.”
Plinget från en av kassorna ledde oss rätt. Från kassörskan kom ett hej och en uppmaning att lägga varorna där hon pekade.
”Var då?” sa jag.
Där upprepade hon och pekade än en gång.
Mannen bakom mig fattade läget, tog min arm och sa:
”Här på bandet kan du lägga dina varor.”
”Vill du betala med kort”, frågade kassörskan.
”Jajamen, var så god”, sa jag och sträckte fram mitt kort. Hon hade nog inte förstått att jag var blind, eftersom Rasken i sin sele var dold bakom disken.

”Eftersom jag inte ser kan du väl ta mitt kort och slå koden åt mig”, bad jag vänligt.
”Så, nu är det klart, tryck din kod.”
”Var har du apparaten då? frågar jag och sträcker fram handen. Haha den var ju lagom rolig tänkte jag.
”Där är den.” Hon pekade igen.
”Den är ju inte så lätt att hitta, när man inte ser”, upprepade jag.
Hon kilade runt disken och fram till kortläsaren, tryckte in beloppet och sa:
”Ok, nu kan du trycka din kod och sedan den gröna längst ner till höger.”
”Längst ned till höger?” sa jag frågande. ”Men på vad då? Kan du visa med handen?”
”Det gick ju väldigt bra”, sa hon.
”Ja”, sa jag instämmande, tar av mig ryggsäcken och plockar ner mina varor.

En liten Löjtens till silla och Janssons blev ett gott avslut på långfredagen.

För mycket hjälp kan leda till hjälplöshet

Varför handlar jag själv utan ledsagare?
När jag handlar mina varor på samma ställe blir jag ett normalt inslag i butiken. Alltid dyker det upp nån, då gäller det att fånga stunden.
Det händer ofta, att personer frågar om jag behöver hjälp. De räcker ut en hand utan att jag ber om den. Att handla spontant och oplanerat när jag upptäcker att något fattas utan att behöva boka in en ledsagare har sina fördelar. För var sak jag kan fixa själv minskar beroendet utifrån. Det finns många tillfällen då jag behöver en hjälpande hand men jag försöker undvika det onödigt onormala, och utifrån detta blir jag betraktad.

Att saker blir enklare är inte det samma som att det blir bättre.

Husses sidor

”Jag skäms! Du är västra Sveriges främsta tjuvåkare”, sa husses dam en gång.
Men hur kunde hon säga så? Funderade mycket över detta.
När han var tillsammans med denna dam, åkte vi ofta med pendeltåget från Göteborg till Alingsås.
”Sök säte!” sa husse.
När jag sedan sökte upp ett ledigt säte, tog han snabbt fram sin reglett. En liten pryl i fickformat som han använder för att skriva anteckningar i blindskrift.

Husse stämplade ogärna sin biljett själv. Krångligt säger han.
Tro mig! Där satt han min rara husse, väl medveten om att tågpersonalen inte gärna ville störa honom mitt i skrivandet.

Fin teknik husse har utvecklat när han spelar på sitt handikapp. Det blev många tjuvåkningar under denna tid. Han skakar av sig detta och säger att det drabbar i alla fall ingen fattig.
Vet inte om jag skall vara stolt eller skämmas över hans påhitt?
Förresten, jag skiter i vilket! Huvudsaken är att han är generös mot mig.

Ibland tröttnar husse på omgivningens frågor.
”Ser att du har en blindhund!” sa en man lite påträngande till husse.
”Å nej! Han är inte blind, han ser rätt bra”, svarade husse.

”Jag menade inte blind hund utan blindhund”, upprepade mannen.
Nu har husse kommit igång och säger:
”Jag hör lite dåligt, kan du vara vänlig att prata lite högre?”
Mannen höjer rösten betydligt och i riktning mot husses öra upprepar han:
”Jag sa inte blind hund utan blindhund!”
”Måste du skrika så förbannat? Jag är inte döv!” svarade husse.
Och därmed tog den konversationen slut.

Med nummerlapp i näven står husse utanför fiskboden och väntar på sin tur. Iklädd nattskjorta njuter han i solskenet. Irriterat rycker någon i hans skjortärm.
”Du har väl inte gått ända hemifrån och hit i bara nattskjortan?”, fräste hon.
”Jag ville ha något svalt på mig i värmen”, ursäktade sig husse. Hade varit bättre om han sa som det var, att han valt fel skjorta i garderoben.
”Du kunde väl i alla fall ta ditt förnuft till fånga och åka med mig i bilen hem?” sa hon.
Nej då, enveten som en lus skulle husse givetvis ta sig hem i samma nattskjorta.

Denna historia kan husse kanske mjukstarta med när han föreläser om handikapp?

En ny utmaning

Den 20 oktober 2011 blev jag ordentligt omskakad. Min fiskekamrat fastnade i en djup depression och hittade inte ut ur eländet. Han tog farväl av livet.

Senare samma dag hörde jag på radion att Libyens diktator Muammar Gaddafi hade röjts ur vägen. En som månade om andra och en som gjorde det motsatta. Oavsett vilket, så finns bara minnet kvar. Minnet av en gammal vän samt minnet av en hänsynslös man. Nu var de borta på gott och ont.

När besynnerliga saker händer, kan nya dörrar öppnas och ge nya impulser, så efter min väns tragiska avsked behövde jag konfronteras med något nytt. Men Rasken fanns ju kvar, så jag funderade över hur jag skulle hantera min och Görans inplanerade resa till Nordnorge.

”Vi får fixa detta själva! mumlade jag till Rasken. Jag stannade vid tanken och kom fram till att det kunde bli en intressant utmaning för oss. Jag gick in på nätet och sökte.

”Där hade vi den! En fiskeresa till Sørøya i nordligaste Norge. Jag ringde omgående och bokade en plats. I paketet ingick flyg från Gardermoen till Alta, sedan buss och färja till Sørøya där ett enkelrum och plats i guidebåt väntade.

Raskens sista resa

Sørøya är ett riktigt fiskeparadis och bara havet skiljer denna ö från Island.
Men hur långt är det till Sørøya? Avståndet Kungälv och Sørøya är det samma som mellan Kungälv och Sardinien. Dit skulle jag och Rasken bege oss i augusti och det skulle bli vår sista resa tillsammans. Men det hade vi ingen aning om nu, när vi skulle bege oss ut i natten.
”Raska på Rasken, vi måste kila nu.”
Vi kom fram vid midnatt till centralstationen i Göteborg och från en högtalare ekade:
”Passagerare mot Oslo, plattform C röd buss.”

Jag fick haffa en man som drog förbi för att be honom visa oss var den röda bussen fanns. Med ryggsäck, frigolitlådor och ett par ostmackor klev vi på nattbussen mot Oslo.
Fyra timmar senare var vi framme på Gallerian i Oslo. Jag fick bråttom ut med packningen och för att hitta något att pinka på för Rasken. Jag knäppte loss selen och sa diskret:
”Sök stolpe.”
Och se där, han lättade omgående på trycket. Där stod jag lagom ovetande om vad som hände.
Jag hade pejlat in paret i sätena bakom oss, även de skulle vidare med flygbussen till Gardermoen.
”Följ efter, Rasken.”
Vi tog sikte på paret som vi sedan följde fram till flygbussen.
”Sök in.”

Med viftande svans tassade han upp för trappstegen mot chaufförenför att sätta nosen på två lediga platser.
Framme vid Gardermoen följde vi folkströmmen till informationsdisken, därifrån fick vi assistans till incheckningen för vidare avgång mot Alta.
Jag klappade om Rasken som tryggt lagt huvudet mellan sina framtassar. Han visade ingen reaktion ens när planet steg upp genom molnen.
Det skramlade till, fikavagnen närmade sig och svansen på Rasken vispade igång. Flygvärdinnan ville bjuda honom på en kanelbulle, men jag förklarade att den får vänta tills vi är framme på Sørøya. Stackars Rasken, jag led med honom. Denna eviga längtan efter mat. Han hade inte fått något i kistan sedan vi lämnade hemmet i går natt. Men att lägga en kabel i flygplanskorridoren hade knappast gjort nån lycklig.

Med en påse väldoftande kanelbullar i ryggsäcken landade vi så småningom på Altas lufthamn. Jag fick assistans till utcheckningen sedan blev det snabbfika på kafeterian innan färden gick vidare med buss. Trettio förväntansfulla fisketokar njöt av panoramat i det vackra fjordlandskapet som rusade förbi utanför våra fönster. Vi befann oss i trakterna norr om Polcirkeln och nästa stopp skulle bli färjeläget i Öxfjord. Därifrån skulle vi rakt norrut mot vårt slutmål Sørøya. Vår buss rullade ombord och lämnade kajen. Färjan red ut på Golfströmmen och vinden drog mot kuling.

När vi avverkat fyrtio distans hajade jag till. Vart tog alla vägen? Kvar i bussen fanns endast jag och min Rasken. Kanske hade de gått

på toa eller bara tagit en nypa frisk luft? Tiden gick och jag började bli otålig, stack ut huvudet och ropade hallå, men inget svar så långt örat nådde. Vad skulle jag ta mig till? Jag satte på Raskens sele och gav kommandot, ”sök ut”.
Vi lämnade bussen och chansade på att försöka att hitta en trappa, dörr eller annat som kunde leda oss rätt. Men till vad?

Ute på bildäck möttes vi av ett förfärligt oväsen. Vi hamnade i en bunker. Mullret från maskinrummet gjorde det omöjligt för mig att lyssna mig fram. Det ända jag observerade var doften av dieselolja och gummidäck. Långa och sugande dyningar försvårade vår orientering på däcket ytterligare. Vi stötte i väggar, trailers, backspeglar i ansiktshöjd och fan vet vad. Jag törnade mot en livboj. Varför hängde den där? Men vår sista stund var inte kommen, så den fick hänga kvar. Jag undrade hur pessimisten hade klarat skivan här?
Kikade mot Rasken och tänkte, var det ödet som spelade oss ett spratt? I så fall fick ödet tji.
Jag kände mig trygg med Rasken och kom att tänka på visan om briggen Blue bird. Skeppsbrottet med Karl Stranne från Smögen, som lämnades fastsurrad på däck när briggen gick under. Han, som var en riktig viking.
”Här finns fler vikingar”, viskade jag åt Rasken.
Efter att vi lämnat bussen och snurrat omkring på däck, slog det mig: Vad gör jag om Rasken inte finner någon trappa eller dörr? Hittar vi bland alla dessa fordon tillbaka till vår buss då?
Och förresten, hur långt från bussen är vi? Tio, tjugo meter eller mer. Ingen visste men vi fortsatte letandet.
”På’t igen Rasken, sök trappa”, försökte jag igen.

Ivrig och oberörd av allt oväsen stannade han plötsligt. Jag kände en upphöjning med foten och där på första steget av spiraltrappan hade han placerat framtassarna.
Men var skulle vi hamna om vi gick upp där? Vi chansade, tog oss upp två halvtrappor och kände doften av nygräddade våfflor. Det var inte första gången Rasken lyckades nosa upp husses favoritgodis.
”Der har vi dere!” sa en av busspassagerarna.
”Visst dere trenger noke så bare spörre!”
”Luktar det inte våfflor här?”, klämmer jag till med.
”Akkurat! Ska dere ha?”
Framför mig ställdes snart en tallrik med våfflor, flöte och bringebärsylt som doftade ljuvligt.

Tillbaka i bussen blev jag klar över vart alla tog vägen. Jag upplystes om att inga passagerare får vistas i bussen under färd på havet. Av förklarliga själ missade jag denna skylt. Märkligt att inte busschauffören informerade om det. En sak att fundera över: Hur hade det gått om inte Rasken hittat spiraltrappan? När jag gav honom kommandot ”sök trappa” var jag osäker på om någon trappa över huvud taget fanns där. Hade Rasken hittat tillbaka till vår buss bland alla fordon som fanns på däck? Det var inte givet. Då hade vi sannolikt fått snurra omkring på däck tills de övriga passagerarna återvänt från cafeterian.
Utan Rasken hade jag varit utelämnad, för att hitta rätt här med den vita käppen kan vi glömma. När liknande situationer uppstår måste jag lita på mitt omdöme. Visst har det hänt att jag blivit vilseledd och då har jag haft anledning att tvivla på andras omdöme.

Hade jag följt deras råd, då hade det om uttrycket tillåts ”gått käpprätt”.

När vi steg av bussen vid vårt slutmål Sørøya, viskade jag åt Rasken.

”Hur hamnade vi här?”

Husse med hälleflundra på Lofoten.

Vilket himmelrike husse

Fiskrens överallt, ända från hamnen upp till vårt boende. Ibland var det bra att husse inte kunde se. Efter genomgång visade fiskeguiden oss vårt rum. Sista dörren på höger sida av en lång korridor. Lätt för husse att hitta.

Klockan fem nästa morgon var husse fullt påklädd. Han stod där beredd i sin överlevnadsdräkt, kände i fickorna så inget blev glömt. I hinken låg kaffetermos och mackor. Tänk om husse hade kunnat glömma mackorna ändå. Husse mumlade något om höga vågor och sjösjuka.
”Du får stanna hemma i dag, lelle Rasken.”
Ur bakfickan drog han upp ett grisöra. Sträckte det åt mig och sa:
”Var så god! Gå du och lägg dig där borta på golvet!”
”Ok husse! Lycka till med fisket så kanske det kunde bli något gott att smaska på för oss i kväll.”

Gick och la mig men inte på golvet som husse sa. Nej då, istället blev det ett skutt upp i sängen, därifrån hade jag full koll på honom. Husse pinnade iväg mot hamnen, gjorde ett svep med käppen och hittade lejdaren. Och där, klar att kasta loss hade vi redan guiden Johan på plats. Loss med tamparna och sedan tuffade de ut på böljan blå. Vaknade av en knackning. Någon tog i dörrhandtaget och sa hallå. Dörren gled upp och där stod min norska plastmatte.
”Vad ska vi hitta på i dag min lilla going”, sa hon.

”Kom Rasken.”
Vad nu då? Ingen sele i dag, så spännande!
Det blev en upptäcktsfärd längs stranden, bland snäckskal, halvrutten tång och krabbklor. När jag ohämmat fick köra runt med nosen i denna härligheten blev jag lycklig. Precis så här skulle livet vara! En hel dag utan selen på. Ibland måste jag också få koppla av.
Tänk att jag ledsagade husse i åtta år och än hade han inte hamnat i plurret, inte ens när vi mitt i natten kommit i land efter avslutat fiske. Då tassade vi oss fram på smala rangliga bryggor fulla med utslängda tampar, fiskebackar och med vatten på båda sidor. Det kallade jag för gott sjömansskap!
Efter strapatserna på stranden, låg jag lagom loj i husses säng och myste. Där kom de. Genom fönstret såg jag att de tog törn mot bryggan för att lägga till. De sög tag i var sin ända på tre överfulla plastbackar. Lyfte dem över relingen och ställde ner dem på bryggan. Men vad var det för en konstig fisk som låg där? Och jösses vilken bjässe. Den fick ju inte plats i backen. Stor och platt var den och glada miner verkade råda hos fiskargänget. Gissade på att det var en torsk som ångvälten kört över.
”Gratulerer! Hvor mykket väger kveiten?” frågade en man på bryggan.
”Trettio kilo”, drog husse till med.
Jaja, så märkvärdigt var det väl inte? Jag vägde ju 30 kilo men inte sa någon grattis till mig. Knackelibang på dörren! In kom Johan.

Husse var kvar i hamnen. Han lade genast handen på sängen. Kände att den var varm, såg på mig och flinade. Aha, husse hade säkert sagt att han skulle göra så. För då visste husse att jag legat där. Han hade sina knep min husse! Johan och jag busade lite, sedan satte han på mig kopplet och vi gick ut. Med filékniv i ena och mig i andra näven gick vi fram till lejdaren. Han lossade kopplet och jag rusade ner mot husse. Han blev som vanligt glad över att möta mig eller var det den fina fångsten som var orsak till hans glädje? Fiskbackarna drogs uppför lejdaren och fram till rensbordet.

”Här ska filiteras”, sa husse och såg nöjd ut.

På kvällen var all fisk rensad, inpackad och klar. Påsarna med fisk lade husse i den där frigolitlådan vi hade med oss.

”Oj då Rasken! Lådan är redan halvfull och vi har bara fiskat en dag! Det här såg riktigt bra ut”, sa husse och myste.

FordonsGas

Kapitel 6

Åren tillsammans med min andra ledarhund rullade på. Jag och min Rasken blev med tiden ett oslagbart team. Tills en dag när det som inte fick hända, hände.

Den var den 4:e juli 2016 och jag satt i framsätet på min kompis bil när han svängde av mot en bensinstation för att tanka. I bagage-utrymmet fanns min bästa vän Rasken.

Under tankningen öppnade jag bildörren på glänt och sekunden senare blev allt svart.
Jag minns ingenting av händelsen eftersom jag måste ha tuppat av ett ögonblick i samband med explosionen. Min hörsel var blockerad och det enda jag kunde uppfatta var ett förfärligt brus i öronen.

”Hur är det med dig Hasse?” frågade min kamrat som hjälpte mig att komma bort från bilvraket.
”Vi måste få ut Rasken” sa jag.
”Raskito finito!” sa min vän som är från Bolivia.

Jag blev alldeles kall inombords och skrek:
”Nej, nej! Han är inte död, han får inte vara borta!”

Jag började kvickna till och kände hur öm hjässan var av att ha slagit i bilens innertak.
Det blev snabbt fullt pådrag med ambulans, polis och räddningstjänst. Dessutom kom en massa folk som hört explosionen rusande till platsen.
”Sätt dig ner här på gräsmattan”, sa en polis.
En ambulansman som anlänt frågade efter mitt namn och hur jag kände mig.
”Var är min Rasken?”
Det var allt jag ville veta. Jag kunde inte ta in den hemska sanningen.
”Din hund lever inte längre”, fick jag till svar.
Av explosionen hade Rasken slungats ur bagageluckan och låg utanför på asfalten.
Jag förklarade för polismannen att jag inte kunde se och att jag behövde hjälp fram till Rasken.
”Jag ska leda dig fram till din hund. Men först måste jag säga som det är. Vi var tvungna att spola av honom. Det vore bra om du nöjer dig med att känna på huvudet, resten av kroppen ska du nog låta bli.”
Jag samlade mod, stegade fram och gick ner på knä. Mannen förde min hand mot Raskens huvud. Nosen kändes redan kall. Den varma, blöta nosen var nu ett minne blott.
Jag lyfte varsamt upp hans huvud, höll det i mina händer och rörde det sakta upp och ner. Vickade åt sidan och tillbaka men inget fungerade. Rasken hade somnat in för evigt.

Det var svårt att lämna min vän. Jag ville inte släppa, utan höll honom kvar.
Till slut fick han en lång kram och en sista gång pussade jag den nos som väckt mig varje morgon. Försiktigt sänkte jag ner huvudet mot gräsmattan och sa:
”Farväl Rasken.”

Nu var han långt borta, han var oåterkallelig. Det han lämnat kvar är alla fina minnen som jag bevarat.

Efter läkarundersökning och röntgen på Sahlgrenska blev det taxi hem till Kungälv.
Att komma hem utan Rasken mitt i natten kändes mycket tungt. Jag behövde göra något för att skingra mina tankar. Med skakig hand hängde jag upp selen och kopplet på en krok i hallen, sniffade lite på kopplet. Sedan plockade jag fram knäckebröd, leverpastej och kokade en kopp te. En bit knäckebröd föll i golvet. Av gammal vana lyssnade jag efter hans tassar. Men nu var det märkligt tyst. Där fanns ingen Rasken längre som frågade:
”Får jag ta den husse?”
Jag slängde tillbaka leverpastejen i kylen och gick till sängs.
Efter en sömnlös natt, böjde jag mig rutinmässigt ner nästa morgon för att känna om det fanns vatten i Raskens skål. Där var det tomt och i mitt huvud var det tomt. Överallt var det tomt.

Att umgås med min trotjänare alla dygnets timmar i sex år hade satt sina spår.

En slängpuss och god natt fick min oförglömligt fina Rasken även denna kväll. Jag kände en enorm saknad och grät varje kväll när jag öppnade altandörren för att prata med honom.

Under tankningen hade jag öppnat framdörren på glänt, därav mildrades tryckvågen, vilket gynnade mig men däremot drabbades Rasken med full kraft. Han hade inte samma änglavakt.
Varför jag överlevt men inte Rasken får bli en olöst gåta. Det sägs att katter har åtta liv, men det gäller tyvärr inte för hundar.

Rasken var en glad spelevink, en spjuver. Han var full av tokiga spel. Nu vilar han under minnesträdet vid bergknallen som han med ett jättesprång hoppade ner för.
Det svider än, att Rasken aldrig fick bli en glad pensionär.

Dagarna gick och på radion kom ett inslag där en representant för Volkswagen gav sin förklaring till olyckan. Jag knäppte av radion, slog näven i bordet, svor och fick ur mig en ramsa om ansvar och vinstintresse. Nu fick Rasken sätta livet till eftersom Volkswagen försummat att åtgärda de brister som redan tidigare varit kända.

När olycka blev till lycka

Två månader utan ledarhund var som en tvärnit mitt i livet och jag fick återigen förlita mig på min vita käpp. Jag minns när jag käppade runt inne på vårdcentralen, hamnade under trapporna och slog i huvudet. Jag kände mig så obekväm och då var saknaden efter min Rasken extra stor.

I vanliga fall är väntetiden för ny ledarhund ett till två år. Men när en olycka av detta slag inträffar prioriteras man och får gå före i kön.

Efter att jag hamnat i husarrest två månader skulle det äntligen ske: Den femte september 2016 skulle min nya ledarhund komma! Jag vaknade tidigt och kunde inte somna om. Gick upp, tog en kopp kaffe och bara väntade på att klockan skulle slå tio. Jag var så nyfiken och full av längtan. En kvart över tio knackade det på dörren. Där stod min nya ledarhund tillsammans med sin tränare Robert. Som jag hade väntat på denna stund!
”Lossa kopplet och släpp henne fri”, sa jag.
Hon var full av energi, snodde runt i lägenheten som säkerligen hade dofter kvar efter Rasken.
Jag satte mig på golvet, där hon genast körde in huvudet under armen, puffade på mig med nosen och ville busa.

”Hon är lite för glad Hasse, så ta ner henne emellanåt”, sa Robert innan han gick.

Mina två tidigare ledarhundar var också glada men detta var något extra. Det ska nog börjas i tid, tänkte jag.
”Ligg och stanna”, sa jag.
Hon lugnade ner sig direkt och vände upp magen så nya husse kunde kela med henne. Några sekunder gick sedan var hon på benen igen och tog ytterligare några varv runt lägenheten.
Det var ett underbart första möte. Lyckan hade återvänt och tårarna rann.

Dagen gick åt att lära känna varann. Jag och min nya vän gick till uteplatsen, där jag tränade in henne på sitt nya revir. Grönytan, den lilla bergknallen och gärdesgården där hon kunde pinka av sig på morgonen.

Hon fortsatte snurra runt i lägenheten sedan snöt hon en socka på elementet. Fnös och putte med nosen på mig. Jösses! Vilken nyfiken hund jag fått.

Efter kvällsrastning kom hon smygande. Inte pang på som Rasken, utan mer nyfiken och väldigt observant på allt runt omkring. Det kändes ovant och blev så definitivt att gamle Rasken inte längre fanns. Senare på kvällen satte jag mig på golvet nära henne. Tryckte henne tätt intill och kände mig tillfreds.

Inkörningen gick över förväntan och saknaden över Rasken släppte succesivt. Att få pussa sin nya vän på potatisen och säga god natt var heligt. Hasse hade åter blivit husse.

På Facebook den kvällen skrev jag:

> *Min nya ledarhund är döpt till Tara. Men hon ska inte heta något annat än Jara. Känner ni till dåren och tillika massmördaren Pinochet? På fotbollsstadion i Santiago Chile, högg han av fingrarna på Victor Jara. Trots detta fortsatte Victor läsa sina dikter för sitt folk. Just därför ska min nya vän heta Jara.*
> *Jara är en symbol för frihet.*

Alla som betalar skatt i Sverige har en andel i våra älskvärda ledarhundar och de kostar inte ett öre för oss som behöver dem. Som ni kanske förstått vid det här laget, bidrar de i allra högsta grad till att höja vår livskvalité. När egotripparna klagar över att skatterna är för höga, brukar jag informera om att jag tack vare skattemedel kan ha ett drägligt liv.
De som placerar sitt överflöd i brevlådeföretag, har däremot inga andelar i oss. Vi vill inte bli klappade av er, så håll tassarna borta, säger Jara.

Så är det! Hälsar husse som aldrig har röstat med plånboken.

Dubbel vinst

Jara och jag blev snabbt bekväma med varandra och min vardag började flyta på som vanligt igen. En dag hade vi varit inne på Ica Maxi och handlat. På väg hem var jag inte tillräckligt observant på Jara och plötsligt började hon dra åt höger. Jag hann inte reagera förrän vi stod inne i en spelbutik. Vid ett tidigare tillfälle hade hon hittat en massa lösgodis på golvet utanför godisbackarna och tänkte nog se om hon kunde upprepa det. Sådant minns hon nämligen. Nåväl, när jag ofrivilligt hade hamnat därinne passade jag på att inhandla en Harry Boy, den där travlotten som väljer hästar åt en.

Några veckor senare hade jag min kompis Kalle på besök. Hela mitt köksbord var belamrat med diverse papper. Kalle fiskade upp en av papperslapparna och sa:
”Här har du ett spelkvitto Hasse, en Harry Boy.”

Tre veckor senare och efter Kalles påminnelse klev vi åter över tröskeln till spelbutiken för att checka av min lott. Jag drog fram spelkvittot ur bakfickan och lämnade över.
Vanligtvis tar det några sekunder innan expediten säger:
”Beklagar, men ingen vinst idag.”
Tiden gick, det blev märkligt tyst och jag undrade vad expediten blev av. Så småningom kom han tillbaka.
”Du har vunnit och det är inte lite.”
Jag fattade absolut ingenting. Jag blev så osäker och visste inte hur jag skulle hantera situationen, så jag sträckte fram näven och sa:
”Lägg kosingen här!”

”Nej, det kan vi inte göra, för du har vunnit mycket pengar.”
”Det var grejer det”, sa jag. Sedan blev jag helt stum.
Expediten förklarade att de inte kunde betala ut pengarna direkt eftersom min vinst hade överstigit den summan och att ATG skulle ordna det åt mig.
Något förvirrad bad jag expediten hämta en Fanta och tio skumbananer, som jag tacksamt tog emot.
”Vill du inte veta hur mycket du vunnit?”
”Absolut, håll mig inte på sträckbänken längre.”
”244.170 kr är dina”, sa han.

Jag vände mig mot Jara och mumlade:
”Det kanske kan bli en extra tur till Lofoten?”

För fulla segel lämnade vi spelbutiken, vi gick på läns.

Hela skulden för vinsten får Jara ta på sig, eftersom hon vilseledde sin husse in till spelbutiken. Visst var hon smart min Jara? Men för den skull hade hon inget ekonomiskt tänk. Att hon behövde godis var uppenbart, men att husse behövde kosing hade hon ingen aning om.

Min nya ledarhund blev en vinstlott i dubbel bemärkelse. Först ersatte hon min fina Rasken, sedan fyllde hon på hushållskassan. I grekiskt språkbruk betyder Jara lycklig men på arabiska är samma betydelse bajs. Om man blandar de båda betydelserna blir det lycklig skit.

På vägen hem fantiserade jag om vad vinsten skulle kunna innebär för mig. Lustigt nog var det en maträtt som först jag såg för mitt inre. Lövbiff med pommes frites och persiljesmör. Efter en snabb överslagsräkning kom jag fram till att de nyvunna pengarna skulle räcka till att äta lövbiff två gånger i veckan i femton år, innan jag slår tofflorna i vädret.

Det var grejer det.

En lycklig skit i aktern.

Gps på fyra ben

Nu var jag alltså inne på min tredje ledarhund, som är med mig än idag.
Tillsammans med mina hundar har jag gått över stock och sten i svårframkomlig terräng. På rangliga bryggor i nattsvart mörker. På lejdare och isiga landgångar. I och ur båtar på öar utan gångstigar. I andra länder där krav på jämna gångbanor saknas och längs Andalusiens branter.
Ja, allt det här (och mycket mer) har vi gjort och hittills har vi klarat oss från olyckor.
Bättre kompasser än våra ledarhundar finns inte. De är våra fyrbenta gps:er.

Men, visst, har vi hamnat fel ibland. Hundarna har lett mig in på pizzerior utan att få kommando. Uppskottade snövallar och nytillkomna vägbyggena har krånglat till det. Sist men inte minst, ett halvår i Andalusien med enbart okända platser att lära känna.

Vid ett tillfälle skulle jag gena hem till husvagnen och tog vägen genom skogen. Vi hamnade snett men sökte upp ett träd där mossan på stammens norra sida kunde leda oss rätt. Vi lyssnade även efter bilar på vägen mot Hunnebostrand och de hjälpte oss att finna rätt väg hem.

På något sätt har vi alltid kommit hem. Både gps:er och kompasser kan strejka, men aldrig mina ledarhundar. Stora ytor, parkeringsplatser och öppna torg försvårar orienteringen. Problemen kan vara

många men de går att övervinna. En gång frågade jag en förbipasserande man efter bussen mot Göteborg. Han svarade:
”Jag är inte från stan, så du kan fråga någon annan.”
Då slog det mig: Vem är egentligen vilsen?

Jara skiljer sig från mina två tidigare machogossar, Kim och Rasken. De var av maskulin karaktär, medan min nuvarande lady Jara har klart feminina drag. Hon blir svartsjuk om husse ger eller får en kram från någon. Hennes ögon är som två stora, inkännande klot.
Hon håller sig alltid inom ramen och hennes klädkonto belastar inte min ekonomi.
Skulle någon fyrbent friare komma för nära, avstyr husse detta med ett lätt ryck i kopplet.

Jara visade sig också vara en riktig teaterapa. När vi spelade Beckett på Nordiska Folkhögskolan var jag en av aktörerna. I en scen där jag snubblade med en picknickkorg så att allt for omkring, rusade Jara spontant fram och puttade med sin blöta nos på mig. Vad händer här då?

När dagen är framme för avsked tänker jag att det är bättre om jag lämnar det jordiska före Jara. Jag vet inte om jag klarar av ett avsked till, av en så nära och kär vän.

Kapitel 7

Vintern 2018 började tidigt. Redan i november kom snön. Min sjuttioårsdag närmade sig och tanken på att fira den i mörker och snöglopp lockade mig inte.
Varför inte bege sig till sydligare breddgrader och fira min födelsedag hos min gamle vän Roman? Jag började söka efter flygbiljetter och när jag hittade en resa tur och retur mellan Göteborg och Barcelona för bara en tusenlapp, var det ingen mening att tveka.

Två veckor senare var jag och Jara på plats i Cunit, en solig liten stad sex mil söder om Barcelona längs medelhavskusten. För att välkomna mig hade Roman bokat ett bord på restaurangen CalTala tillsammans med några av sina musikervänner.

”Paella eller calamares fritas”, frågade Roman.
Jag bestämde mig för den senare.
”Vill du prova varianten med bläck i salsan”, frågade han vidare.
”Si, si”, instämde jag.
”Salut”, sa Roman och presenterade mig för sina vänner.

Jag smuttade på vinet och började äta. Det där med bläcket i salsan var inte så dumt.
”Här kommer Ana också”, sa Roman.

Ana, som nu hade anslutit till vårt middagsgäng, var en av hans musicerande vänner. Roman presenterade mig och jag förmodade att hon sträckte fram handen för att hälsa. Sådana här situationer uppstår ofta och gör mig alltid lite osäker. Men jag sträckte trevande fram högerhanden och Ana mötte min utsträckta hand och höll kvar den. Det var ingen disktrasa denna gång. Nej, tvärtom: ett stadigt handslag som bådade gott. Från den stunden var mina tankar fullt upptagna av hennes bestämda handslag. Där fanns en styrka och kanske något mer. Om händer kunde tala, så var det precis vad hennes gjorde. Kanske hade hennes händer en historia som tilltalade mig?

Tillbaka till bläcket i salsan. Omedveten om hur jag såg ut efter denna, för mig, nya variant hörde jag Ana säga med vad jag förmodar var ett leende:
”Ostia!”
Roman skrattade till, i samma stund som han räckte över sin servett.
”Det skadar inte om du torkar dig runt munnen, Hasse!”
”Vad fan nu då”, tänkte jag.
Jag hörde hur Ana sa något till Roman, men de enda jag kunde uppfatta var att hon gav honom en uppsträckning. Senare blev det tydligt vad som hänt. Då jag använt fingrarna för att peta in några riskorn från mungiporna hade den svarta salsan spritt sig runt min mun. Och som om inte det var tillräckligt fanns ett foto på señor Börjesson med sina svarta mungipor.

”Una perra guapa”, sa Ana, varpå hon böjde sig ner för att hälsa på Jara. Hon fortsatte på spanska, men växlade sedan om till engelska.
”Very nice dog you have, Hasse!”

Diagonalt på motsatta sidan av bordet satt Roman, vid hans sida Maribell. Brenda på min högra sida och mitt emot mig satt Ana. Det pratades på spanska, det var klart. Min spanska var knapphändig men detta till trots snappade jag upp några ord.

Sueco solo, pescatore, Jara och *una grande halebut*.

Så långt hängde jag med. Roman hade berättat om mina och Jaras fiskeresor till Lofoten.
”Har du skrutit om mina resor till Norge nu?” frågade jag Roman.
”Absolut, för det är intressant när du och Jara reser ensamma till Norge.”

Ana frågade hur jag går tillväga på resorna. Jag förklarade och hon verkade nöjd med mina svar. Det var intressant att hon frågade hur jag gjorde och inte som allt för många säger:
”Det går väl inte, du är ju blind!”
Att Ana fick fin kontakt med Jara var tydligt. Hon brydde sig som det heter. Bytte Jaras vatten och pratade lugnt med henne. Denna kvinna var ödmjuk och det tilltalade även husse.
Ana undrade hur det fungerar när selen är på. Hennes frågor var många och därtill relevanta.
”Om du vill kan du gå ut och rasta Jara”, sa jag.
Denna fråga hade ruvat ett tag i min skalle.

Hon studsade upp från stolen, snodde åt sig kopplet och satte det på Jara. Inga konstigheter här!
”Vamos, Jara”, sa Ana, sedan bar det iväg.
Minuterna rullade på och jag blev något orolig. Hon tänker väl ändå inte röva bort min hund?
Så småningom kom dom tillbaka från stranden där en lycklig Jara skuttat omkring utan koppel.
”Vilken hund du har Hasse! Hon är så lydig och kom direkt när jag kallade på henne.”
Vem hade inte varit lydig i det sällskapet, tänkte jag.

Tallrikarna var renskrapade och nu återstod bara att betala och tacka Romans vänner för en trevlig samvaro.
”Hasse, Ana ska hämta sin gitarr sedan kommer hon hem till oss. Vi brukar repa på söndagar, är det ok för dig?”
”Så bra”, tänkte jag och visade tummen upp.

Något som jag lärt mig under årens lopp är att inget är slump.

Lite senare satt jag och lyssnade på när Ana och Roman repade. Plötsligt började Ana spela upp *”En solskinnsdag”* med det norska bandet Postgirobygget.
Jag frågade hur det kom sig och hon berättade att hon hade hittat visan på nätet.
”Men du sjunger ju på norska”, sa jag.
”Ja, jag försöker följa texten”, svarade hon blygsamt.
Jag blev, som man säger, lite tagen.

Så var det dags att avsluta dagen.
”Un momento”, sa Ana och kilade ut till bilen.
Hon kom tillbaka in och lämnade över ett paket.
”Compliaños felice Hasse”, sa hon.
Roman hade tydligen skvallrat att jag nyss fyllt jämt.
Jag tackade för presenten och frågade om jag fick ge henne en kram.
En liten kram blev det innan Ana försvann, men inte för evigt skulle det visa sig.

Hela situationen gjorde mig upprymd. Jag var både rörd och berörd av mötet med den här spanska kvinnan. Fortare än jag önskat befann jag mig åter planet hem mot Göteborg. Där satt jag uppe bland molnen, 10 000 meter över havet och smidde framtidsplaner. Jara hade slumrat in vid mina fötter. Jag försökte intala mig själv att inte vara för het på gröten. Men det gick inte, jag var tvungen släppa handbromsen. Nu fick det bära eller brista! Jag var sjuttio bast och min stund på jorden var inte evig. Det enda som kan hända om man tar ut lyckan i förskott, är att man har varit lycklig i onödan.

När jag var tillbaka i Sverige skickade jag ett mail till Roman, tackade för senast och bad om Anas mailadress. Den fick jag och sedan började jag så smått att formulera mig. Ana var snabb med att svara och vi skrev flitigt till varandra med snabba ordväxlingar.

Jag fick höra från Roman att Ana hade frågat om hon kunde lita på mig. Det var hoppfullt och måste betyda något. Det hade uppstått tycke som det heter.

Gunstligen

Efter många och långa brev fick husse en klurig fråga från Ana, som handlade om mig.

”Kan din Jara vara i samma rum som min kattunge utan att bitas?”

Det lät lovande och var ett gott tecken tyckte husse.

”Absolut, du kan vara lugn. Jara biter ingen men jag kan bitas om jag blir trängd”, svarade husse.

En sak är säker! Det var mig Ana fastnade för. Jag vill påstå att hon fick husse på köpet.

Det dröjde inte länge förrän jag och min husse satt och pratade med papegojorna vid en medelhavsstrand i Cunit.

Dejting

Under tre år levde Ana och jag tillsammans. Det var de bästa åren i mitt liv, åren som seende inräknat. Numera är relationen med Ana tyvärr avslutad, jag saknar henne och det känns tungt. Min dröm om att få tillbringa vintrarna hos Ana och somrarna tillsammans i Sverige sprack.

Att dejta som synskadad är minst sagt problematiskt. Utifrån detta hittade jag en strategi som funkade hyfsat. På dejtingsidorna presenterade jag mig inte inledningsvis som blind och det var ett medvetet val av mig. Men jag var noga med att förklara hur det var innan första träffen blev av. För mig var det (och är fortfarande) viktigt med personliga möten.
Fördomarna finns där och de visar sig på olika sätt. De är en del av vårt samhälle som inte går att utrota. Men jag låter inte de tämja mig, det är bättre att lära sig leva med sitt tillkortakommande. Somliga kallar det funktionshinder, jag kallar det utvecklingspotential.

Att inte kunna se leenden och observera blickar är kanske det jag saknar mest i mötet med andra människor.

Utomjordingen

Jag och Jara var hungriga och hade tagit en promenad till en liten restaurang. Jag hade just satt tänderna i en pizza och börjat vrida upp korken på en Fanta. Snabbt som blixten kom det:
”Behöver du hjälp med något?”
Jag förstod vad han menade men blev lite matt och frågade:
”Vad menar du?”
”Korken, de sitter som fan.”

Den här dagen hade vi tagit oss från hemmet till centrum. Korsade vägar, broar, passerade en uppbruten gångbanan där bilar stod i vägen och så vidare. Men att vrida av korken på en flaska förbryllade mina betraktare. När vi kom in på pizzerian, satt de mitt emot varandra, men av någon anledning hamnade de sedan på samma sida av bordet. De studerade mig noga och glömde förmodligen av att en blind person kan höra.
Stundom möter man varandras blickar under ett samtal, men dessa herrar tittar oavbrutet på mig. De var nyfikna och iakttog mig oavbrutet.
Efter tio minuter fortsatte de på sina pizzor, dock verkade de vara kvar i sina tankar kring utomjordingen. Av deras konversation förstod jag att de hade hamnat i ett koma som vägrade släppa. De var kvar i sin bubbla.

Det sista jag hörde innan jag slank ut genom dörren var:
”Han var ju fantastisk!”

Jag är benägen att hålla med. Utomjordingen tuggade själv i sig sin mat, satte på selen på sin ledarhund, betalade med visakort och hittade själv dörren ut.

Min känsla var att jag befann mig på en scen med två betraktare på första parkett.
I min fantasi påminde de om två ugglor som satt tätt intill varandra på en gren, där de rörde huvudena sakta i cirklar för att ringa in sitt byte.

På Handelsbanken samma vecka:

”Håll dig i stolpen där.”
”Varför då?” frågade jag.
”Hade jag varit blind skulle jag blivit yr om jag inte fick hålla mig i något.”
Tack för den. Det är roligt nästan jämt.

De här är två exempel när brist på kunskap snuddar vid dårskap.

Snö på gatan och halt som satan

Det var februari 2023 och snön täckte Västra Gatan som var både oskottad och halkig. Jag var på väg till den indiska restaurangen Mantram. Jara gick fram med livliga steg, stannade plötsligt, drog åt höger, vände tillbaka och höll sig längs vänsterkanten. Hon hade precis guidat mig förbi en isfläck. Liksom en skicklig slalomåkare navigerade hon vidare. Gatan verkade öde, men det knarrande ljudet under klackarna avslöjade att någon närmade sig, då passade jag på att fråga efter vägen till den indiska restaurangen.
”Fortsätt två hundra meter åt det hållet”, svarade hon och pekade.
”Pekar du åt vänster?” frågade jag.
”Ja vänster, ojdå, ursäkta mig, jag fattade inte först att du var blind, för det är du väl eller?”

Vi fortsatte framåt och snart hördes nya steg bakom oss. Jag frågade igen och fick samma svar – två hundra meter åt samma håll som tidigare. Att uppskatta avstånd är inte en färdighet alla behärskar, så jag lät det passera.

En dörr öppnades och dofter av orientaliska kryddor strömmade ut. Jag chansade och gav Jara kommandot att söka in. Hon blev ivrig och skyndade fram mot trapporna. Där stannade hon tvärt för att säkerställa att jag inte missade trappan. Vi klev in och doften av curry bekräftade att vår chansning hade varit lyckosam.
”Sök bord, Jara.”
”Inga hundar här”, sa kyparen.

Då använde jag en beprövad strategi:
”Jag är ingen hund, saknar svans och har bara två ben.”
Kyparen blev förvirrad, vilket var min avsikt. Han gav med sig, och så småningom blev han mer tillmötesgående. Efter att ha avnjutit lammgrytan gav vi oss ut i snömodden igen, på väg mot Västra Gatan 55. Jag halkade till och landade på alla fyra. Med svansen mellan benen tog hon som alltid på sig skulden när husse drattar omkull. Sådan är hon min Jara, men efter en hundgodis var allt glömt och förlåtet. Kanske var det lättare att halka på två ben än på fyra?

I en artikel i Kungälvs-Posten nämndes att ett nytt skrivarforum öppnats på Västra Gatan, Textografiska. Där skulle det serveras riktigt sicilianskt kaffe dessutom. Jag funderade över vad ett skrivarforum var och vad jag egentligen hade där att göra. Kanske kunde jag få hjälp att publicera mina texter från kursen på Nordiska Folkhögskolan?
En kvinna på gatan lotsade mig till nummer 55. Jag öppnade dörren och efter två trappsteg var vi inne.
En mjuk röst hälsade oss välkomna.
”Hur ser det ut här?” frågade jag.
”Platsbyggda, gröna bokhyllor”, svarade Josefine som har stället ihop med sin man Mario.
”Som oliver?” undrade jag.
”Nej, mörkare.”
Vi övergav ämnet färg och jag bad om vatten till Jara. Efter det fick jag äntligen mitt sicilianska kaffe, precis som Kungälvs-Posten utlovat.

På vägen hem närmade vi oss ett övergångsställe. Jag gav Jara kommando att söka stolpe, tryckte på knappen och inväntade signalen. Sedan uppmanade jag henne att gå. Hon blev osäker och tvekade. Jag kände efter med foten och upptäckte då en snövall mitt på övergångsstället. När snöskottarna inte hade hunnit röja undan gällde inte de vanliga rutinerna. Då fick jag lita på min fyrbenta gps. Hon väljer kanske inte alltid den kortaste vägen, men hon leder mig alltid hem.

Denna dag hade Jara lotsat mig på dåligt skottade trottoarer. Jag stapplade mig fram, föll omkull och upp igen.
Väl hemma fick Jara sin belöning. Jag gick in i köket, öppnade skåpet och plockade fram hennes favoritgodis. Hon visste precis vad som väntade och var ivrig. Jag gav henne en godis som belöning för gott samarbete.

”Här har du, min vän”, sa jag stolt.

Det blev vår även det här året och en dag kröp jag på alla fyra och repade ogräs vid mitt stenparti hemma i trädgården. Plötsligt kände jag något kallt och halt.
”Jävla mördarsnigel.”
Jag sträckte åter ner handen för att kasta bort den äckliga snigeln.
Helvete, vad lång den var. Var det en snok eller en huggorm?

Bara ormen vet.

Det digitala utanförskapet

Det plingade till i min inkorg och ett mejl från Synskadades Riksförbund nådde mig. Jag öppnade det, läste och kände igen mig. Fastnar för orden ”Fokusering på det digitala utanförskapet”. Är det där jag hamnat månne?

Om jag ska hänga med, måste jag anpassa mig till det digitala, men det digitala är inte anpassat till mig som synskadad. Det finns massvis av bra utrustning men möjligheter för att få lära sig om det nya saknas.

Kursen i biografiskt berättande på Nordiska Folkhögskolan, som jag deltog i, pågick fortfarande. Vi hade fyra fysiska träffar och resten av utbildningen skedde digitalt. Efter varje Zoom-möte satt jag kvar länge framför datorn. Jag försökte ta in och förstå allt nytt som kommit upp under dagen. Det hände ofta att glädjen att skriva försvann, när jag skulle sätta mig in i den digitala världens alla klurigheter. Sedan kom nästa dag och samma visa upprepade sig.

Att navigera med musen är uteslutet för mig som synskadad och det förvärrar situationen. Det skrivna ordet är tydligt, medan det talade ordet lätt kan missuppfattas. På skärmen kommer textmassan direkt, därifrån kan seende läsa överskådligt och snabbt hitta det man söker. På bråkdelen av en sekund kan man också växla mellan olika dokument, kataloger och program. Som synskadad finns ingen chans att läsa överskådligt. Vi är hänvisade till talsyntesen vilket försvårar hanteringen.

Att lyssna på flera ljudkällor samtidigt som jag skriver, som exempelvis rösten från talsyntesen och röster i Zoom är nästan övermäktigt. Under utbildningen fick jag delvis gissa mig till vad som sas och hur uppgiften skulle utföras.

När foton, skisser eller diverse andra symboler kommer upp på skärmen, bekräftar talsyntesen endast det med ordet ”bildobjekt”. Att skriva går långsammare än att läsa. När jag exempelvis växlar mellan ett nyckelord och texten jag skriver är det samma visa. Jag måste avvakta rösten som återigen bekräftar vad markören finns. Ju fler ord desto krångligare. Allt detta ligger inom ramen för det digitala utanförskapet. Det handlar om villkor och förutsättningar, där utgångsläget inte är det samma. Det är denna verklighet jag finns och lever i. Det är min värld.

I juni 2023 stapplade jag ut från Snorresalen och min utbildning i skrivandets konst var färdig för den här gången. Vilken resa det blev! Nu är resväskan full med ny kunskap och goda råd, därtill nya skrivarvänner.

Och av alla mina texter blev det visst en bok till slut.

Då som nu är fisket min stora passion.

Tack

Ett stort tack till er som bidragit med fina foton till min bok
och till alla som uppmuntrat mitt skrivande.

Hör av dig

Jag vill gärna ha kontakt med dig som läser!
Maila gärna din feedback eller bara en hälsning till
rasken04@gmail.com

Bildförteckning

Hasse Börjesson	s. 57, s. 134
Börje Börjesson	s. 8, s. 15, s. 34, s. 45, s. 76, s. 153 (översta)
Karl Ekdahl	omslagsbild
Johan Mikkelsen	s. 94, s. 120, s. 153 (nedersta)
Polisen	s. 124
Eva Svensson	s. 48
Monika Williamsson	s. 96

Hasse är trettio år gammal och på väg att bli tvåbarnsfar när han förlorar synen och kastas in i en främmande och understimulerande värld. Den största utmaningen blir omgivningens ständiga fördomar kring vad han egentligen kan delta i och hur han bör anpassa sig till sitt funktionshinder. Men det här är inte en historia om nederlag. I stället tecknar Hasse en bild av en modig man som går sin egen väg och vägrar låta andra diktera villkoren för hans liv.

Vi får följa med honom på hans resor, från fiskexpeditioner i de norska fjordarna till Spaniens soliga kuster där han omfamnar livets enkla glädjeämnen. Genom att växla mellan sitt eget och sina trogna ledarhundars perspektiv visar han oss en värld full av äventyr, oväntade upptäckter och finurliga lösningar.

Med humor och självdistans kommer Hasse garanterat sätta dina fördomar på skam och förändra din syn på funktionshinder. Den är en påminnelse om att det inte är synen som definierar oss, utan vår vilja att se det som verkligen betyder något.

MITT INRE ÖGA är en hyllning till människans inneboende kraft och visar oss att ljuset alltid går att finna, även i det mörkaste mörkret.

ISBN 978-91-988911-2-6

9 789198 891126 >

Textografiska Förlaget · info@textografiska.se

Emil Ernebro - Konstnärlig verksamhet

Största delen av min konstnärliga verksamhet de senaste åren har bestått av olika typer av spelningar, dels som soloartist men också som medmusiker i olika konstellationer. Min spelstil (som kan kallas för "fingerstyle" eller "fingerpicking") möjliggör att jag kan uppträda själv som sologitarrist, där jag framför egna tolkningar och instrumental musik i olika genrer på gitarr. Dessa solokonserter sker ofta på jazzklubbar, kyrkor, sommarfestivaler, gitarrfestivaler, vis-klubbar, mindre konserthallar runt om i landet och i Europa.

Mina musikaliska samarbeten har utvecklats under de senaste åren, och jag har uppträtt ett flertal tillfällen i TV-sammanhang, konsertsammanhang och i inspelningar med artister som bl.a Sofia Karlsson, Georg "Jojje" Wadenius, Thomas Ledin, Eric Bibb, Tommy Emmanuel, Tomas Andersson Wij, Lill Lindfors, Helen Sjöholm och ovannämnda Sven-Bertil Taube. Senaste TV-framträdande var den 6:e April 2024, då jag medverkade i ”En Fest för ABBA” (SVT) i direktsänd TV ifrån Stockholm. Jag framförde där ett eget instrumentalt gitarr-arrangemang av ABBAs ”Chiquitita” tillsammans med Gabriella Quevedo. Detta uppmärksammades även i Kungälvs-Posten.

Jag gör i genomsnitt ca 100 spelningar/år. Det har även förekommit ett flertal samarbeten med länsmusiken, där jag uppträtt i duo och solo-framträdanden på skolor runt om i landet. Även om den största delen av verksamheten består av framträdanden som solomusiker, så är jag också fantastiskt glad över de duo-samarbeten som jag de senaste åren har utvecklat med några av mina favoritmusiker i olika genrer. Jag har gjort uppträdanden och inspelningar tillsammans på duo med munspelaren Filip Jers, gitarristen Jojje Wadenius, mandolinisten Erik Igelström och gitarristen Lucas Brar. Utöver uppträdanden så gör jag även workshops, clinics och helgkurser i solo fingerspels-gitarr, och undervisningen är och har varit en liten del i min verksamhet under senaste åren. En stor del av min tid går även till övning och hårt arbete med målet att utvecklas som musiker för varje år som går.

Under 2017 släpptes min andra soloskiva "Fan Art", samt ytterligare en soloskiva (Julskiva) med namnet "Winter Jazz", som båda fått ett varmt mottagande och bra kritik. Senare släpptes även solo-albumet ”Nordic Traditions” med egna tolkningar av några av våra vackraste visor/psalmer.

Jag har även under de senaste åren utvecklat min närvaro på sociala medier, och är glad att kunna dela med mig av min musikaliska resa med väldigt många människor runt om i världen.
(Kika gärna på mina musik-klipp på instagram, @emilernebroguitar)

Mitt mål är att fortsätta sprida glädje och inspiration genom musiken, både lokalt och internationellt. Att tilldelas Kungälvs kommuns kulturstipendium skulle inte bara vara en hedersam uppskattning för det arbete jag lagt ner hittills, utan också en ovärderlig hjälp för att kunna fortsätta att utvecklas och bidra till kommunens kulturella liv. Med detta stipendium skulle jag få möjlighet att förverkliga nya projekt och nå ut till ännu fler människor med mitt gitarrspel.

/Emil Ernebro

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Ummeland voyaging, maritime 'monks', and the emergence of the town of Marstrand

Staffan von Arbin

For many centuries, the Limfjord was a strait dividing Jutland in a northerly and a southerly part. As such, it constituted the safest and most frequented sea route between the North Sea and Baltic Sea regions. During the first part of the 12th century, its western inlet silted up, creating today's Limfjord, thus forcing vessels to take a more northerly route around the dangerous Skaw – a route that had previously been avoided. The present study suggests that this so-called *ummeland* voyaging had considerable economic and geo-political consequences for the Viken region. In particular, it argues that *ummeland* voyaging was the main driver to the establishment of the town of Marstrand in the southern part of this region. The hypothesis presented thus contradicts much of the previous research on Marstrand's urbanisation, which instead states that the town derived from a fishing hamlet.

"Perhaps the answers to some of the questions regarding the emergence of our towns should not be sought within the boundaries of the town itself, but on board a ship approaching the coast."
(Crumlin-Pedersen1978, p. 74, author's translation)

The present study is spurred by the discovery and investigation of the wreck of a well-preserved 13th-century cog-like vessel off Skeppstad, situated at the mouth of Jorefjorden, north of Gothenburg, in the now-Swedish province of Bohuslän (fig. 1). At that time, of course, Bohuslän was part of Norway. The shipwreck has been dated to the early 1260s by means of dendrochronology. Moreover, dendrochronological analysis has fixed timber provenance to the Ardennes, that is, the wooded upland areas of south-eastern Belgium and adjacent parts of Luxembourg and France. This implies that timber used for the building of the vessel was floa-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

ted down the river Meuse, and that it was either built somewhere along the river or further downstream in the Rhine–Meuse–Scheldt delta, which today constitutes the southern part of the Netherlands (von Arbin & Linderson 2011; von Arbin 2021).

Investigations thus show that the Skeppstad wreck is likely to be an exponent of the so-called *Ummelandfahrt,* that is, the hazardous circumnavigation of the Skaw (Skagen), which allegedly commenced during this period in history due to the partial silting-up of the Limfjord strait. As such, it raises several questions in relation to this traffic, which, according to the historian Arnved Nedkvitne, resulted in that "one of Northern Europe's most important sea routes came to follow the Norwegian coast" (Nedkvitne 1983, p. 33, author's translation). One such question concerns what influence, geo-politically, economically and otherwise, *ummeland* voyaging had on Norway in general, and the Viken area in particular. This influence must have been quite substantial and may have affected various areas of contemporary Norwegian society – not least urbanisation, which is the subject dealt with in this paper.

Historical change in coastal Bohuslän has often been attributed to the so-called herring periods, which appear to have been a recurrent phenomenon. These periods were characterised by an abundance of Atlantic herring along the coast, which led to rapid regional economic growth. Historically, four such periods are validated: 1556–1589, 1660–1680, 1747–1809 and 1877–1906 (Alexandersson 2013, p. 271). Much scholarly effort has been devoted to the identification and reconstruction of analogous periods *prior* to 1556 (e.g., Ljungman 1896, pp. 124–127; Pettersson 1913, pp. 135–140; Hörman 1918, pp. 106–116; Molander 1925, pp. 1–6).

However, as has been emphasised by Lennart Dalén (1941, pp. 40–74), and, later, Hans Höglund (1975, pp. 5–8), this 'extrapolation' is mostly based on indirect evidence of rather questionable source value. For instance, as one of the main arguments for an alleged 13th century herring period, the establishment of the town of Marstrand, in the southern part of Viken (fig. 1), has been emphasised (e.g., Ljungman 1896, pp. 126–127; Hörman 1918, pp. 111–112; Jahnke 2009, p. 168). Even though a herring period very well may have occurred in the 13th century, as some sources suggest, this is, in my opinion, clearly a case of circular reasoning. As I intend to demonstrate in the following, it is also likely based on false assumptions regarding Marstrand's age and origin.

In the present study, which is based mainly on written sources and archaeological evidence, I instead stress *ummeland* voyaging as the main factor behind the emergence of Marstrand. However, the hypothesis presented suggests that the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 1. Map showing some of the more important locations referred to in the text. Illustration: Anders Gutehall, Visuell Arkeologi.

development of the town and its different institutions was perhaps not as straightforward as has often been assumed. It should be stressed, though, that the importance of *ummeland* voyaging in this context has been addressed to a certain extent also by previous scholars (Lönnroth 1963, p. 111; Carlsson 1984, pp. 53–56; Andersson 1988, pp. 179–181; Jahnke 2000, p. 285). This relationship, however, has never been studied in detail. The present study builds on the discussion of Kristina Carlsson from 1984 (pp. 53–56), while following the line of research proposed by Hans Andersson, in 1988 (pp. 179–181). Newly attained knowledge, particularly in respect of Marstrand's Franciscan

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

friary, may provide a better understanding of the matter in hand: the birth and development of Marstrand as a town.

The medieval 'town' concept

What constituted a medieval town? This question has long occupied the thoughts of medievalists and historical archaeologists. The answer, of course, ultimately depends on how one chooses to define 'town'. In older research, towns were often separated from population centres of other kinds by means of various formal criteria, such as privileges or judicial status. This, however, has proved to be insufficient for a number of reasons, not least due to the uneven preservation of written source material containing such information. More importantly, this approach gives us, at best, the date for the 'finished product', which is the fully developed town. Consequently, the relevance of such criteria has been in question in recent years, as they are of limited help in the recognition and understanding of the many facets and inherent dynamics of the urbanisation process (Helle 2006, pp. 11–12).

Over the years, scholars have therefore felt compelled to propose their own definitions, introducing other criteria as well. These definitions have won varying acceptance within the academic community, some more than others. Most, if not all of them, however, seem to proceed from the general notion that a town needs to maintain a) a certain population density, and b) certain central functions in relation to its hinterland. Divergence between the different views thus appears to be mainly a question of *where* emphasis should be put, as for instance, on the town's judicial position and administrative role, or, on economy and trade (Andrén 1985, pp. 12–13).

Inspired by post-war German historical and cultural geographical urbanisation research, Hans Andersson in the early 1970s distinguished three main categories of criteria – *functional, topographical* and *judicial–administrative* – that, in his view, characterised the medieval town. The first category describes the town's central functions, as well as its interconnectivity with other towns and places. The second translates to settlement structure and density, whereas the third and final category pertains to its judicial and administrative status (Andersson 1973, p. 24). Andersson's definition has become very influential in Scandinavian, and particularly Swedish, medieval urbanisation research, which is largely due to its use within the seminal *Medeltidsstaden* project in the 1970s and 1980s.

Another highly influential Scandinavian scholar within the field of urbanisation research is Knut Helle. According to his original definition, published already in 1964, a town is characterised by a certain degree of settlement density, compared to the surrounding countryside. Moreover, it should have some degree of eco-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

nomic specialisation in relation to its hinterland. Lastly, according to Helle, it must stand out as a judicial and administrative unit of its own, to which certain economic rights could be tied (Helle 1964, p. 9). In a more recent and updated version of this definition, Helle also adds that a social structure, where different groups of specialists live closely together, and thus create complex and dynamic milieus, should be in place as well. At the same time, he de-emphasises his previous view regarding the necessity of judicial and administrative unity. Instead, he concludes that towns often, but not always, had judicial and administrative structures of their own, including town council, administration, and courts (Helle 2006, pp. 16–17).

Even with definitions like these, however, demarcations could be difficult. To what degree, for instance, must the urban structure have developed, in order for a settlement to be considered a town? How dense must the settlement be, and how large the population? Unfortunately, there are no definite answers to these questions. Instead, the answers depend on the societal and cultural preconditions of the particular region and period studied (Helle 2006, p. 17). When studying urbanisation in the medieval period, it is important to understand that there was likely a gliding scale between, on the one hand, purely rural villages, and, on the other hand, settlements with a higher degree of specialisation in handicraft and trade. This is perhaps even truer in a Norwegian context, since Norway had a very small population and was situated in the outermost periphery of European urbanisation (Andersson 1973, p. 24; Helle 2006, p. 10).

Related to this discussion is more recent years' focus on 'other' types of urban space – that is, places that do not automatically fit within the town concept, but still may have played an important role in the overall process of urbanisation. This "urban undergrowth", as it is sometimes termed, comprises, for instance, minor population centres, such as villages and fishing hamlets, periodic marketplaces, wharfs, and harbour sites of other kinds. These were places with specialised functions that separated them from their rural environments. Even in those cases where they did not evolve into towns themselves, they could be regarded as partially or temporarily urban, given their respective function (Brendalsmo et al. 2009, pp. 12–15). Apparently, this is a perspective that has been largely overlooked in previous research. I nonetheless believe it to be of key importance in order to understand places like Marstrand.

The Limfjord connection

Throughout history, the Jutland peninsula has functioned as a physical barrier between the North Sea and Baltic Sea regions, effectively restraining maritime transport (fig. 1). From Blåvandshuk, Denmark's most

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

westerly point, situated north of the Wadden Sea, to the Skaw in the north, the coast of Jutland is very flat and exposed. Prevailing westerly winds, strong currents, shallow waters, and shifting sandbars, in combination with an absence of natural harbours and sheltered anchorages, made navigation in these waters risky (Holm 1999, pp. 15–16; Hammel Kiesow 2002, p. 55). The name Jammerbugt ('Misery Bay') bears testimony of the dangers posed to seafarers navigating these waters (Ohler 1989, p. 35).

Rather than trying to circumnavigate the Skaw, and thereby being at risk of losing both ship, cargo, and crew, ancient merchants thus sought other options. The transport of trading goods across the neck of Jutland – partially over land, and partially on inland waterways – was long preferred and gave rise to towns like Haithabu and Ribe in the Late Germanic Iron Age, and Schleswig a few hundred years later. Substantial transhipment flows, particularly of high-value goods, also took place further south along the Lübeck–Hamburg axis (Jensen 1995, p. 250; Kirby & Hinkkanen 2000, p. 72; Hybel & Poulsen 2007, pp. 357–359).

The importance of the Limfjord connection during the Late Iron Age and Viking Age is a long-debated issue. Carl Johan Becker argued already in the 1950s that the Limfjord was the predominant transport route between Western Europe and the countries around the Baltic (Becker 1953, pp. 153–154). This view has, however, been challenged by Olaf Olsen. Based on the relative absence of import finds, he suggests that the seaborne transport that took place within the fjord in this period was in fact of mainly local interest (Olsen 1975, pp. 239–240). Erik Johansen, who has conducted the most recent study of the archaeological evidence in the Limfjord area, does not exclude the possibility for long-distance transport. His conclusion, however, is that the Limfjord in this respect mainly served as a transit route (Johansen 1992, p. 22).

The question of when the western inlet of the Limfjord closed has also been the subject of much debate. Danish chronicler Saxo Grammaticus gives a hint in his work on the history of the Danes, *Gesta Danorum*, written around the year 1200. Here he describes how the flotilla of the Danish king, Canute the Holy (r. 1080–1086), gathered in 1085 in the Limfjord in advance of a planned attack against England. According to Saxo, the ships sailed to the "edge" of the Limfjord, "from which it is only a very short sail to the Ocean". He continues by saying that "at one time this passage was navigable, but now an intervening sandbar closes the exit" (Friis-Jensen & Fisher 2015, book XI, para. 13.5).

A similar account is given by Saxo's fellow-countryman Svend Aggesen, who in his *Brevis Historia Regum Dacie*, written in the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

1180s, states that the flotilla gathered at Humlum, "which at the time was a harbour by the sea" (Olrik 1900–1901, p. 68, author's translation). Humlum is situated at Nissum Bredning, in the western part of the Limfjord. If these two statements are to be trusted, it can be concluded that the closing probably occurred sometime between the latter part of the 11th century and the late 12th century.

However, a further indication is given by the move between the years 1134 and 1139 of the bishop's seat from Vestervig, close to the presumed inlet at Agger Tange, to Børglum, further to the north. This initiative has been taken as proof of the area's reduced significance, and may thus indicate a blocked, or at least highly restricted, thoroughfare (Jensen 1992, p. 56; Lund 1998, p. 173). From this, it seems likely that the inlet closed during the first decades of the 12th century, which appears to be the opinion borne by most scholars (e.g., Knudsen & Kock 1992, p. 153; Westerdahl 1995, p. 222; Wohlfahrt 1998, p. 204). Since silting up is likely to have been a gradual process, it is perhaps not possible to settle a particular year for the event. In other words, whether the Agger Tange passage was to be regarded navigable or not may, for a certain period of time, have been dependent on the type and size of the vessel being used.

The circumnavigation of the Skaw

The earliest mentions of *ummeland* voyaging stem from the year 1251. In two charters, dated September 24 and 25 respectively, King Abel of Denmark (r. 1250–1252) grants merchants, presumably from the town of Kampen, certain privileges in relation to the Scanian fairs. The merchants he calls *vmlandsfaræ*, which could be translated to 'those who travel around [the Skaw]'. The first charter concerns customs tariffs and the merchants' right to salvage their own shipwrecked goods. The second one gives the merchants extended rights with regard to the loading and unloading of their vessels at times otherwise prohibited (Höhlbaum 1876, Nos. 411 & 413; Hermansen 1938, Nos. 50 & 52).

Based on these charters, it has been assumed that the mid-13th century was the actual starting-point of *ummeland* voyaging (e.g., Hørby 1966, pp. 246–247; Ventegodt 1982, pp. 60–62; Nedkvitne 1983, pp. 51, 58–59; Westerdahl 1995, p. 222). There is reason, however, to challenge this notion. The fact that the name used by the king to denote the merchants, *vmlandsfaræ*, is not further explained in the charters actually implies that the phenomenon was not entirely new. Thus, King Abel's charters could likely be taken as proof of an already existing practice (cf. Ventegodt 1982, pp. 60–61; Hammel-Kiesow 2002, pp. 55, 89).

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

The notion that *ummeland* voyaging is likely to have occurred several decades before the 1250s is also supported by dendrochronological investigations of early Danish 'cog' finds – primarily the so-called Kollerup and Skagen cogs, dated to c. 1150 and c. 1193 respectively. Dendrochronological analysis shows that both vessels were most likely built in the south-eastern part of Jutland. Provenance thus suggests that they foundered en route, while attempting to sail around the Skaw (Crumlin-Pedersen 2000; Hocker & Daly 2006). Based on this evidence, I envisage a more or less seamless transition to *ummeland* voyaging after the closing of the Limfjord strait. As stated, such a scenario would however largely contradict the long-prevailing view on the matter.

At the same time, is important to stress that the transhipment of goods over the Jutland neck, and via Lübeck–Hamburg in particular, continued during the entire medieval period, particularly for high-value goods. From this, a continued reluctance to travel *ummeland*, which was probably still considered too risky a proposition in many cases, may be inferred. The Skaw route seems to have been used mainly for bulk commodities, such as herring, grain, tar, pitch and other products from the countries surrounding the Baltic. Such commodities were hugely important for the economic growth of the towns of the North Sea Region (Kirby & Hinkkanen, 2000, p. 72; Hammel-Kieslow 2002).

It appears that the term *vmlandsfaræ* originally applied solely to merchants of the towns of present-day Netherlands. This is also confirmed by the fact that early customs charters, relating to *ummeland* voyaging, all seem to concern merchants resident in this region (Ventegodt 1982, pp. 60–61). The connection between early cogs and *ummeland* voyaging is illustrated not only by archaeological ship finds, but also by written sources. King Abel's 1251 charter, for instance, specifically mentions cogs (*coggone*) in the context of *ummeland* voyaging (Höhlbaum 1876, No. 411; Hermansen 1938, No. 50). This may indicate that the development of this ship type was in fact sparked by *ummeland* voyaging and the increase in bulk trade at that time (Westerdahl 1995, p. 222; Crumlin-Pedersen 2000, pp. 238–239; Zwick 2016, pp. 33–35).

The Skaw–Marstrand route

One of the most important written sources to medieval maritime transport geography and hands-on navigation is a 15th-century rutter (sailing instruction), the German *Seebuch* (Koppmann 1876). It covers most of the European coast, including parts of the Baltic. It is known from two handwritten manuscripts that are bound together into one volume and preserved in the Commerzialbibliothek in Ham-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

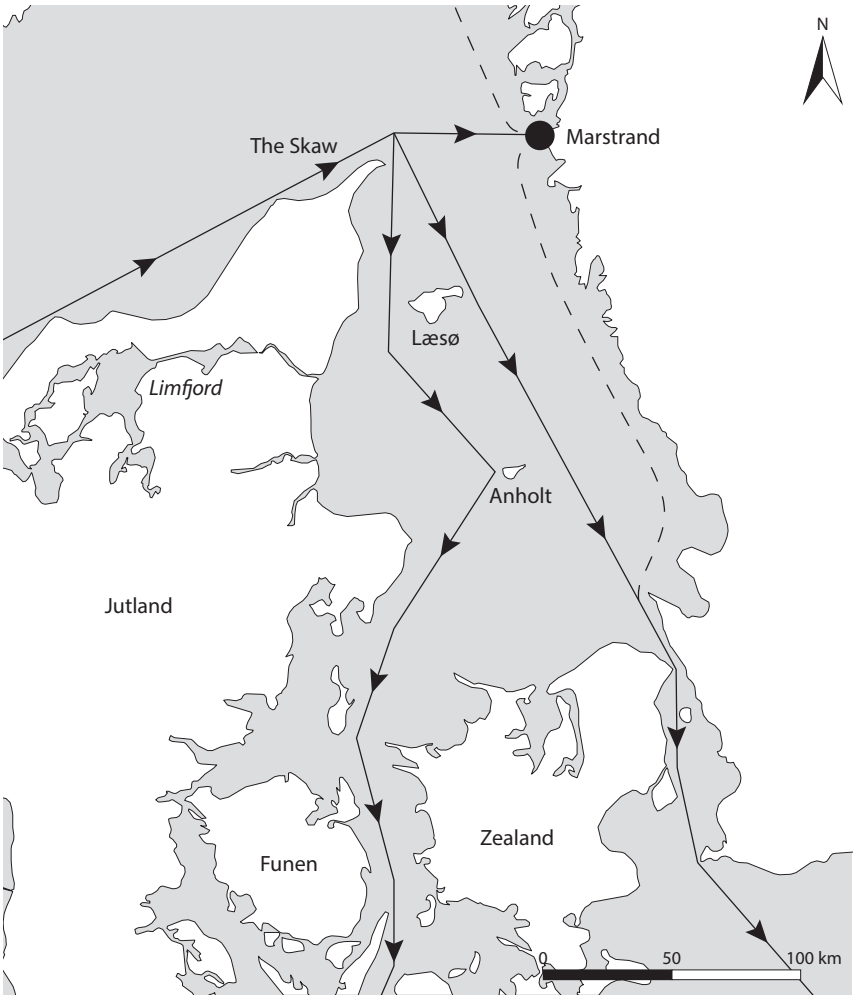

Figure 2. Alternative sea routes around the Skaw, according to the Seebuch. Illustration: Anders Gutehall, Visuell Arkeologi.

burg. A third, and lesser-preserved, version of the text used to be kept at the Gymnasialbibliothek in Halberstadt, but was presumably destroyed during World War II (Rösler 1998, pp. 107–108). All three manuscripts are written in Middle Low German. Based on language and context, the writing can be dated to around 1470. However, as has been shown by Albrecht Sauer (1997, pp. 219–221), it is likely to go back in part to 14th-century Dutch sources.

Unfortunately, the *Seebuch* leaves out most of the Norwegian coastline. Regarding *ummeland* navigation, it still gives us some important clues, though (fig. 2). According to the *Seebuch*, a ship sailing northwards from any of the ports in the Rhine–Meuse–Scheldt delta, bound for the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Manuscript	*Paragraph*	*Original language*	*English translation*
A	XII.3	*Item van Schagen to Mastrande dat is 3 kennynge; dat kors is ostnort-ost unde westsutwest.*	Item, from Skagen to Marstrand, that is 3 *kennings*; that course is ENE and WSW.
B	XII.3	*Item dat kors van den Schagen to Marstrande dre kennynge; dat kors is ostnortost, wal so nortlik.*	Item, the course from Skagen to Marstrand, [is] three *kennings*; that course is ENE, [and] a little northerly.

Table 1. Course and distance from the Skaw to Marstrand, as described in the two preserved versions of the Seebuch (after Koppmann 1876). According to Rösler (1998, p. 113), a kenning is equivalent to 4 or 5 nautical miles (1 nautical mile equals 1 852 metres), which apparently is on the low side. A more adequate figure would in this case be 5.5 nautical miles.

Baltic, would have had three main options after having circumnavigated the Skaw (Koppmann 1876, ch. XII). First, it could follow the Jutland coast southward to the Danish straits. Second, it could take a more direct course to the Sound, keeping east of both Læsø and Anholt. Third, it could go along with the Jutland Coastal Current – preferably with additional aid of the prevailing westerly winds – across the Kattegat, heading for the southern Bohuslän archipelago. In this case it would end up somewhere in the area of the island Marstrand. From there, however, the route is not further described. The first of these alternative routes was apparently used in order to reach destinations in the Kiel and Mecklenburg bays, whereas the two latter were used by vessels heading for ports in the Baltic Proper.

Doubtlessly, the Skaw–Marstrand route was also the preferred one for ships heading for Kungahälla, Oslo, Tønsberg, Skien, or any of the other contemporary trading ports in Viken. As indicated by the *Seebuch*, western ships bound for ports further north along the Norwegian coast probably chose the more direct course to Cape Lindesnes or Skudenes (Koppmann 1876, ch. XII, paras. 1 & 2). Cape Lindesnes' pivotal role for the traffic between the Baltic and North Sea regions in medieval times is well documented (e.g., Stylegar 2004). The Skaw–Marstrand route is, for some reason, much lesser known. It is described in both preserved versions of the *Seebuch*, although with slightly different wordings (table 1).

For a ship bound for the Baltic, this route would decrease the risk of the ship being stuck on the Skaw's ever-moving sand banks. However, it was in no ways a route without hazards. The many islets and skerries of the Bohuslän archipelago make coastal navigation in these waters a difficult undertaking, and especi-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

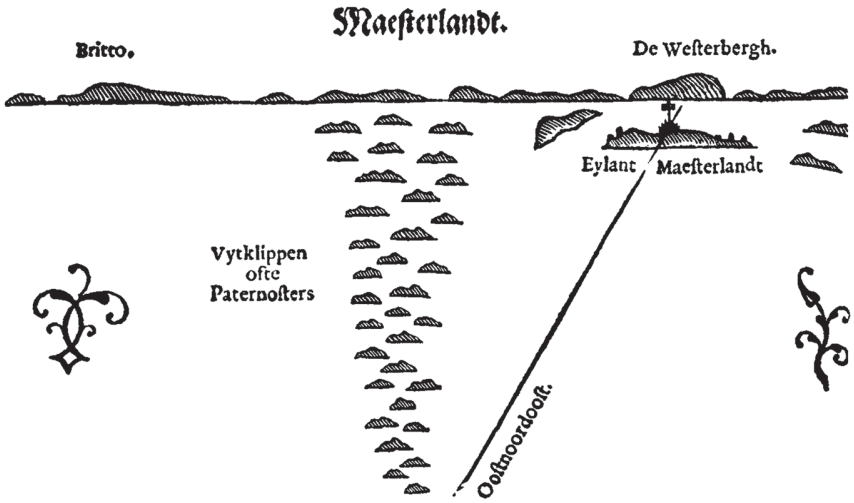

Figure 3. Coastal profile from Willem Janszoon Blaeuw's Zeespiegel, printed in Amsterdam in 1627, which shows the approaches to Marstrand (Maesterlandt) with the dangerous Pater Noster skerries. Marstrand is shown with a navigation mark. Also depicted (although mixed up by the cartographer) are the prominent landmarks Brattön (Britto) and Vetteberget (De Westerbergh) (from Pettersson 1984, p. 22).

ally so in an age where proper nautical charts were non-existent. The so-called Pater Noster skerries north of Marstrand, that stretch approximately 7.5 kilometres to the southwest from the Tjörn 'mainland', pose a particular danger to shipping in this area (fig. 3). The place name, Pater Noster, can be found in, for instance, Laurentz Benedicht's *Søkartet offuer Øster oc Vester Søen* from 1568 (Benedicht 1915) and Lucas Janszoon Waghenaer's *Vanden Spieghel der Zeevaert* from 1585 (Waghenaer 1964), and is likely to be of medieval origin. According to toponymists, the name most probably alludes to the hazardousness of the skerries to passing seafarers, who used to read the *Lord's Prayer* (*Pater Noster*) in order to safeguard themselves and their ships (Ekenvall 1992, p. 211).

When approaching the coast from the open sea, it was thus of utmost importance to be able to establish ones' position as accurately as possible. For many centuries, this was mainly achieved with the aid of a sounding lead and different landmarks, natural as well as artificial (Kirby & Hinkkanen 2000, pp. 64–66).

As for Marstrand, there is written evidence of one or possibly more navigation marks on the island from the second part of the 16th century at the very least (Benedicht 1915, p. 120; Nilssøn 1981, p. 195). Possible navigation marks can also be identified on one of the charts in Waghenaer's *Vanden Spieghel der Zeevaert* from 1585 (Waghenaer 1964). Whether they may have had medieval predecessors is not known, but it is not in any way unlikely.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

However, for a sailor coming from the Skaw, Blåkullen – the peak of the island Brattön, situated just to the northeast of Marstrand – would be the first coastal feature that became visible (Holmberg 1979, p. 313). The use of Brattön for navigational purposes in historical times is widely recognised (fig. 3). It was included already in the first printed North European rutter, Jan Severszoon's *De kaert va[n]der Zee*, published in Holland in 1532 (Knudsen 1914). With a present height of c. 130 metres above the present sea level, its peak constitutes the highest point in the Bohuslän archipelago (Östholm 1999, p. 4).

Based on a simple formula (see Zwick 2016; pp. 19–20), the theoretical maximum distance a lookout positioned in a ship's top castle, 20 metres above sea level, would have been able to spot Brattön from in the mid-13th century can be calculated to 56.4 kilometres, or 30.5 nautical miles. As a comparison, the distance between Brattön and the Skaw Spit is approximately 70 kilometres, or 38 nautical miles. The time spent at sea without having any eye contact with either of the two coasts would in other words have been very limited, in good visibility and favourable sailing conditions possibly less than one hour.

Marstrand before Marstrand

Today, the name Marstrand denotes both the island of Marstrand, located in the outermost part of the southern Bohuslän archipelago, and the small coastal town situated on the very same island. The town, which originally evolved on the south-eastern part of the island, nowadays also comprises the settlement on the adjacent island Koön to the east. Thus, the strait between Marstrand and Koön, which also constitutes the original natural harbour basin, divides the settlement in two (fig. 4). The narrow strait is over one kilometre long and offers lee from most wind directions, including the prevailing westerly winds. This, in conjunction with great water depths, easy access from two directions, and largely ice-free conditions during winter due to more or less constant water currents, have given Marstrand a reputation as one of the finest harbours on the Swedish west coast (e.g., Holmberg 1979, p. 208).

The emergence of the medieval town Marstrand is shrouded in history. However, the herring fishery has often been identified as the main reason for its foundation (e.g., Krantz 1919, p. 8; Molander 1925, p. 3; Andersson 1988, p. 179; Lönnroth 1963, pp. 111–112; Olán 1982, pp. 16–17; Carlsson 1984, p. 8; Jahnke 2000, pp. 284–285; Helle 2006, p. 84). An often-repeated 'truth' is that Marstrand was initially established as a fishing hamlet, which subsequently evolved into a town. This viewpoint is shared by, among others, Karin Aasma (1974, p. 90) and Margareta Hasselmo (1980, p. 10), who in turn

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 4. Aerial photograph showing Marstrand and part of Koön. The 17th-century fortress Carlsten sits enthroned over the town and its sheltered natural harbour. The church with its tower is visible among the houses, just above the centre of the photograph. Photo: Christian Badenfelt, Textdata & Bild AB.

both refer to Erik Lönnroth (1963, pp. 111–112).

Lönnroth certainly mentions the rise of the Hansa, as well as the increased significance of maritime trade in the 13th century, as part of the explanation, and he stresses ummeland voyaging as an important contributing factor. At the same time he states that the town "could hardly have developed otherwise than as a fishing hamlet, which in turn has attracted passing trading vessels; its total absence of an economic hinterland effectively rules out other explanations" (Lönnroth 1963, p. 112, author's translation). I do not share Lönnroth's view, simply because it lacks empirical backing and, presumably, is based on the wrong premises.

Marstrand is first mentioned in the *Hákonar saga Hákonarsonar.* It tells us that the envoys of Haakon Haakonson's (r. 1217–1263) co-regent Skule Jarl sailed in the autumn of 1226 from Halland bound for Oslo, but were forced to stay the winter in Marstrand because of difficult ice conditions. During their stay, they were attacked by representatives of the revolting Ribbunger party. Even though many merchants were lying there with their ships, none of them came to their rescue, the saga states (Storm & Bugge 1914, pp. 148–149). The saga does not mention any sett-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

lement on the island. Thus, when Marstrand first appears in history, it is in the capacity of *harbour,* not town. This is something that has often been neglected.

According to the saga, the attack was directed towards the ships where Skule Jarl's men were staying. If there had been anything like a town-like settlement on Marstrand at the time, one would expect the retinue to have been quartered there instead. Consequently, the mention of wintering merchants and their ships cannot be taken as proof for the existence of a town or even of a trading post (see e.g., Berg 1912, p. 18; Krantz 1919, p. 9; Holmberg 1979, p. 191; Olán 1982, p. 18). Instead, as stated by Lennart Dalén (1941, p. 48), one must simply assume that the merchants were staying in the harbour for the same reasons as the envoys. In other words, the saga gives no proof of a settlement, permanent or seasonal, at the time. Nor do the archaeological observations that have been made within the town over the years.

Already in 1744, Andreas Olavi Rhyzelius brought forward the opinion that Marstrand was founded by the Norwegian king Harald Gille (r. 1130–1136) in the year 1132. He also contended that, in 1138, a church was built on the island, "as shown by an old stone inscription" (Rhyzelius 1744, p. 131–132, author's translation). However, since there are no primary sources to support these claims, they could most probably be dismissed as legends. A more common view is that Marstrand's establishment should be attributed to the above-mentioned Haakon Haakonson. The reason for this is that the *Hákonar saga Hákonarsonar* declares that King Haakon 'built' Marstrand (e.g., Krantz 1919, p. 6; Aasma 1974, p. 90; Hasselmo 1980, p. 27; Olán 1982, p. 16; Svensson 1983, p. 7; Helle 2006, p. 68).

This information occurs in a recitation of the many things the king managed to achieve during his long reign. As for the Viken area, it states that he, among other things, built a castle on Ragnhildsholmen, close to the town of Kungahälla. In Kungahälla he erected houses within the royal estate, or 'kungsgård'. Furthermore, he built *Gulleyna* (interpreted as Gullön in the river Nordre älv, or, possibly, Gullholmen northwest of Orust), and he deforested the Öckerö islands, where he also built houses and erected a wooden church. Finally, he "built Marstrand and other desolate islands in Viken" (Storm & Bugge 1914, p. 294, author's translation). It has been suggested that the king's building activities on Marstrand and other islands should be understood as a kind of confirmation of already existing settlements (Krantz 1934, p. 4; Lönnroth 1963, p. 109). Once again, I beg to differ.

What was it that King Haakon built?

There is probably no need to dispute the saga's claim that King Haakon

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 5. Mariakyrkan in Marstrand, facing northwest. The remains of the Franciscan friary partially excavated between 2017 and 2018 are located in the cemetery area on the left hand side of the photograph. Photo: Tomas Brandt, Bohusläns museum.

built *something* on Marstrand. The key question here is *what* he did build. For reasons that will be further developed in the following, I reject the idea of any town-like settlement on Marstrand before the turn of the 14th century. In my view, it is not until the second part of that century that there are somewhat clearer evidence of the existence of a town. However, even if one accepts that the town of Marstrand was formally founded by King Haakon, there is a need to explain what his building activity consisted of. In towns, burghers erected their houses themselves, as Claes Krantz (1919, p. 25) has rightly pointed out. Thus, if the king built something, it was in all likelihood something else.

Written sources mention two, or perhaps three, royal and clerical institutions on Marstrand in the Middle Ages: a Franciscan friary, a castle, and, possibly, a church, in addition to the friary's own church. The friary is first mentioned in 1291 (D.N. VI, No. 57). The tes-

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

tament of King Magnus VI of Norway (r. 1257–1280), which was written down in 1277, contains a list of the monasteries in Norway (D.N. IV, No. 3). Since Marstrand is not included, it has been assumed that it was founded sometime between the years 1277 and 1291, that is, long after Haakon's reign. Thus, a more likely founder is Duke Haakon Magnusson of Norway, who later became King Haakon V (r. 1299–1319). He was known as a keen supporter of the Franciscans, and also founded a Franciscan friary in Oslo during this period (Ekroll 1993, pp. 136, 149; Digernes 2010, pp. 17, 27).

Another option is that he founded a church on Marstrand, as has been suggested by Claes Krantz (1919, p. 25). There seems to be two main views regarding the current parish church, Mariakyrkan (i.e., the Church of St Mary, fig. 5). First, there are those who argue that it constitutes the church belonging to the friary (e.g., Lönnroth 1963, p. 145; Aasma 1974, p. 94; Olán 1982, pp. 177–178). On the other side are those who suggest that there were two different churches, one parish church and one friary church, and that the latter was torn down together with the rest of the friary during the Reformation. Thus, its remains should be sought elsewhere on the island (e.g., Krantz 1919, p. 25; Wideen 1975, p. 261).

The origins of Marstrand parish are unclear. In the tax register of bishop Eystein from the late 1300s, in which the estates of the Oslo diocese are listed (Huitfeldt 1958), Marstrand is not mentioned at all. The first written mentions of a parish church occur in a series of indulgence letters, issued by the archbishop Henrik Kalteisen during a stay in Marstrand in the winter of 1453/1454. He there explicitly states that the church was dedicated to The Holy Virgin Mary (Bugge 1899, pp. 208–211). These sources indicate that Marstrand parish is a fairly late creation, possibly no older than the 15th century. The idea of a church built on the initiative of King Haakon can thus probably be dismissed.

So, if there were no church in Marstrand other than the friary church, how did the inhabitants fulfil their Christian duties? Did they in fact, as contended by Eskil Olán (1983, p. 177), use the church of Lycke parish, further inland? Alternatively, was the church of the friary open also for ordinary people, as has been suggested by Claes Krantz (1934), and later Karin Aasma (1974, p. 94)? None of these explanations, however, has passed without criticism (e.g., Krantz 1919, pp. 25–26; Wideen 1975, p. 261; Hasselmo 1980, p. 30).

The discovery and partial excavation in 1981, and particularly in 2017–2018, of large building foundations, interpreted as belonging to the friary, to the north and south of the present church (fig.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

6), have finally put an end to the discussion (Carlsson 1984; Johansson & Bergstrand 2017; Johansson 2020a). These excavations show that the Mariakyrkan most definitely was built as part of the friary. A recent radiocarbon analysis of skeletal remains found beneath one of the church's counterforts, which is part of the vault construction, gave as a result AD 1246–1302 (95.5%), or, AD 1265–1290 (68.2%; Bergstrand 2018, p. 11, appx. 2). Since the vault is likely to be of a later date than the original church building (Aasma 1974, p. 126), this result does not contradict a suggested construction between the years 1277 and 1291.

This means that the church most probably served not only the friars, but also the other residents on the island. Of course, this dual function may not have been there from the beginning. Neither does this exclude the possibility for a phase that involved, for instance, the church of Lycke. However, the main point taken here is that there was probably no need for a church during the 13th century, due to the insignificant number of permanent inhabitants on Marstrand and surrounding islands.

Thus, what remains is the castle (*castello*). Possibly, it was more of a fortified royal estate. Its only mention is in conjunction with an attack by merchants from Kampen in 1368, during which both castle, friary and church were burnt (SDHK, No. 9730). It may very well be that Haakon Haakonson directed its building, which has also been suggested by Krantz (1919, p. 25, 1923, p. 2). The incident in Marstrand harbour in the winter of 1226, as well as other, similar events, may have instigated its construction. However, *ummeland* voyaging, which during the course of the 13th century made Marstrand an internationally renowned harbour, was probably the main motive. In the beginning of that century, the Norwegian kingdom was still very fragile. King Haakon most certainly recognised the strategic need to exercise control of its important harbours and sea routes, in order to suppress unregulated trade and to ensure collection of taxes and tolls.

The Franciscans

The establishment of a Franciscan friary in the late 13th century has often been taken as a sign that Marstrand had reached some degree of urban development (e.g., Krantz 1919, p. 10; Hasselmo 1980, p. 29; Rasmussen 2002, pp. 88–89; Svedberg & Jonsson 2006, p. 14; Johansson & Bergstrand 2017, p. 8; Bergstrand 2018, p. 7; Johansson 2020a, p. 7). However, as will be shown in the following, this might be a misconception. Instead, I suggest that it was established *prior* to the emergence of a town-like settlement on the island. My hypothesis is that seafaring, due to the increasing

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

number of calling vessels caused by *ummeland* voyaging, may have provided the necessary supply base. It must be admitted, though, that this idea is not entirely new. Both Kristina Carlsson (1984, p. 8) and Hans Andersson (1988, pp. 179–181) have hinted in a similar direction, although Andersson does not specifically discuss *ummeland* voyaging in this context. Hence, the objective here is to try to further elaborate arguments.

It is true that the Franciscans were mendicants, and therefore highly dependent of alms. It is also true that mendicant orders often settled in towns for reasons of sustenance and support. In fact, their connection to towns has been considered so strong, that their presence has commonly been used as a criterion for urbanisation (e.g., Andersson 1973, pp. 38–39; Andrén 1985, p. 59). This, however, may very well be a case of circular reasoning, as pointed out by Christian Lovén (2001, p. 255). There are, in fact, several examples of Franciscan establishments that were built and functioned in more rural environments. Within the realm of medieval Sweden, Jarl Gallén (1959, p. 569) lists Krokek in Kolmården, Uppgränna in Holaveden, Vätö in Roslagen, and Kökar in the Åland archipelago. Of these, Krokek and Kökar had proper friaries. As for medieval Denmark, there is Torkö in the Blekinge archipelago, which initially had a chapel that later became a friary. As noted by Gallén, these establishments were all located along frequented land or sea routes. Regardless of whether they were situated inland or by the coast, a common denominator seems to have been their location in communications networks. It thus seems as if the important thing was not the town *per se*, but the proximity to potential donors (Sjöstrand 1993, p. 71; Digernes 2010, pp. 18–19).

Obviously, donors did not have to be town dwellers. They could equally well be travelling merchants, pilgrims, sailors, or for that matter, fishermen. Several scholars have noted that the activities of the Franciscans, just like the Dominicans, seem to have been orientated largely towards the sea and maritime occupations. Apparently, coastal towns and ports were of particular importance (Gallén 1959, p. 569, 1993, pp. 41–43; Sjöstrand 1993, p. 77; Digernes 2010, p. 38). Here, besides begging and preaching, Franciscans were able to conduct different clerical services, such as performing pastoral care and giving sacraments. Although under a general interdict, they often seem to have performed proper church services as well. In towns, this turned out to be a recurrent cause of conflict between the friars and the secular clergy. Much of the conflict was due to the constantly changing papal statutes, which led to ambiguity (Gallén 1959, p. 569; Digernes 2010, pp. 53–55). Franciscans were also entitled to perform funeral services (Digernes 2010, p. 63;

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 6. Excavation in 2017–2018 of the remains of the Franciscan friary in Marstrand revealed massive stone walls, representing the foundation of a large building to the south of Mariakyrkan, in what today constitutes the church's cemetery. The building has been 34–35 metres long and 12 metres wide, and was orientated in an east–west direction. Photo: Cecilia Ahlsén, Bohusläns museum.

Larsen 2015, pp. 296–297), and in the late middle ages, they were involved in the issuing of letters of indulgence, which became an important source of income (Digernes 2010, pp. 77–79).

There is written mention of wintering sailors in Marstrand, who during the winter of 1531/1532 visited the church to commune and confess (Aasma 1974, p. 127). As this occurred shortly before the Reformation and the dissolution of the Franciscan order in Norway, the friary was in a very poor state and operated by just one friar. Still, the episode clearly illustrates the demand for clerical services that existed among travelling merchants and sailors at the time. However, the services offered by the Franciscans on the island of Marstrand and other, similar locations may have extended beyond the religious sphere.

Friaries were largely open to the public, and thus often served as meeting places for various purposes. Royal powers used them for tribunals, as well as for political counsels and negotiations (Digernes 2010, pp. 86–89; Larsen 2015, pp. 285–286). Due to their literacy skills, friars were regularly used as witnesses and for executing testaments and other types of judicial and economic agreements (Digernes 2010, pp.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

34–37, 39; Roelvink 2012, p. 253). Moreover, there are examples of Franciscan friaries serving as hostels for pilgrims and other travellers (Sjöstrand 1993, p. 77; Roelvink 2012, pp. 253–254). In some cases, friaries may also have served as hospitals (Digernes 2010, p. 80; cf. Sjöstrand 1993, p. 102; Rasmussen 2002, pp. 428–429). In Marstrand, a hospital is first mentioned in 1581 (Krantz, 1919, p. 46), that is, several decades after the friary's dissolution.

Alms were an important means of support, but friars were also expected to work for subsistence. As pointed out by Knut Willem Ruyter (1982, p. 147), the denomination 'mendicant order' is therefore somewhat misleading. Unfortunately, not much is known about the work of the Franciscans in the Nordic countries, but among their presumed occupations were gardening, fishing and brick making (Gallén 1959, p. 569). Fortunately, in the case of Marstrand, a tinsmith who also happened to be the friary's gardian, or master, is mentioned in 1423 (D.N. III, No. 666).

Other pursuits that may have been undertaken at Marstrand includes the loading and unloading of ship cargo, the replenishment of drinking water and provisions, as well as the undertaking of ship and sail repairs. Some friars may even have worked as sailors themselves. It is even possible that some friars were employed as pilots. The need for persons with a local knowledge in coastal navigation must have been crucial and is, in my opinion, something that often has been overlooked by maritime historians and archaeologists in the past. As pointed out by Per Olof Sjöstrand, Franciscans were probably among the ones that had the best first-hand knowledge of frequented paths and sea routes in medieval Europe (Sjöstrand 1993, p. 72; cf. Gallén 1993, p. 82 regarding the so-called *Danish Itinerary*).

Foundation of the town of Marstrand

So, if the establishment of a castle and a friary cannot be taken as proof of an existing town-like settlement, as has been argued in the previous sections, at what point in time could Marstrand actually be considered a town? Archaeologically, there is not very much to cling onto. The only standing medieval building on the island is the present church, which, as I have shown, was built as a Franciscan friary church in the late 13th century. The oldest artefacts discovered during the Drottninggatan excavations in 1981 consisted of a few shards of red earthenware and Siegburg-type pottery, which can be typologically dated to the first part of the 14th century (Carlsson 1984, p. 37). However, since they were found in 16th-century secondary deposits some ten metres to the north of the church, and thus in the immediate vicinity of the friary, they cannot be taken as evidence of a secular settlement at the

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

time. More recently, excavations in Kvarteret Korvetten have revealed foundation layers of probable late medieval date. These, however, are not likely to be older than c. 1400 (Johansson 2020b).

Neither do Marstrand's town privileges provide us with any useful leads on this matter. Christopher of Bavaria (r. 1442–1448) first issued privileges in 1442 (Herlitz 1927, No. 300). At this time, however, Marstrand had most certainly been a town for a while already. King Christopher's privileges also granted the burghers of Marstrand trade rights for the entire Bohuslän, whereas foreign merchants were prohibited to trade outside the town borders. Thirteen years later, in 1455, King Christian I (r. 1449–1481) issued new privileges. In the letter of privileges, several offices and institutions, such as a lawman, a mayor, aldermen, a town council and a bailiff, are mentioned (Herlitz 1927, No. 322). Predecessors to these two letters are not known, but this of course does not exclude the possibilities for earlier privileges.

The oldest securely dated surviving town seal of Marstrand is marked with the year 1611 (Scheffer 1967, p. 49). It consists of the year and a six-pointed star, which are surrounded by three fish (presumably herring) arranged in a triangle, and the Latin text *S * OPIDI * MASTRANDENSIS **. An older seal, apparently with a similar design and text, is described by Johan Oedman in 1746 (Oedman 1983, pp. 100–101). According to Oedman, this seal was marked *Anno MCCCXXX* (1330) in the margin. It is not clear from Oedman's description, however, if the latter is part of the original motif, or if it is a later addition to the seal matrix. Moreover, it is not evident whether Oedman actually had the opportunity to examine the seal himself, or if his account is based on someone else's description of the item. However, due to the many dubious facts presented by Oedman, there is every reason to treat this information very cautiously.

The earliest written documents that mention Marstrand in a way that could indicate that it had become some kind of urban centre date from the years 1293 and 1310, respectively. In 1293, a *iusticiarium regis*, a royal deputy, is mentioned in two related treatises in which the town councils of Stavoren and Kampen sought alliances with the Wendish towns due to complaints from King Eric of Norway (r. 1280–1299). The king was upset by merchants from the towns, because of their interference in domestic legal matters. At Pentecost the previous year, the merchants had captured some pirates near Marstrand. The pirates were brought before the king's deputy, who sentenced them to death for their alleged misdeeds (D.N. V, Nos. 21 & 22). It is possible that both the trial and the subsequent execution took place on Marstrand, although sources are somewhat ambiguous in this respect.

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

In any case, the mention of a royal deputy does not necessarily prove the existence of a town. The deputy may in fact have been the person in charge of the castle or royal estate that likely existed on the island at the time, and the trial may have been held either there or in the friary.

The second document – a complaint regarding a shipwrecked vessel in Kalvsund, a natural harbour or anchorage located within the Öckerö archipelago, south of Marstrand – was issued to King Haakon V by King Edward II of England (r. 1307–1327). The vessel in question belonged to a merchant named William de Toller from Grimsby, and was loaded with, among other things, Baltic grain, when it foundered en route to England in 1309. According to the complaint, the cargo of the ill-fated vessel was taken ashore and seized by the men of Peter Dyre, who reportedly was the *balliuo* (bailiff) of *ville de Malestronde* (D.N. XIX, No. 472). In Scandinavian medieval Latin, the word *uilla* could be translated as 'town', but also, for instance, as 'farmstead' or 'village' (Odelman 2002, p. 569). Thus, *ville de Malestronde* do not necessarily relate to a town or even a village. In this context, it could probably allude to a manor or royal estate as well. Like the *iusticiarium regis* mentioned in 1293, Peter Dyre may have been the bailiff or castellan, as suggested by Claes Krantz (1919, p. 37). In fact, they may even have been one and the same person.

With the exception of these three documents, there is little evidence to suggest that Marstrand had actually become a town before the middle of the 14th century. Residents are featured for the first time in 1363, when Marstrand dwellers Albrekt Gire and Peter Volkersson witness a promissory note issued between Henrik Berendsson, burgher of the town of Harderwijk, and Gotskalk Skarpenberg, burgher of Lübeck (R.N. VI, No. 910; SDHK, No. 8331). Both documents are sealed with their owners' respective personal seals (Homeyer, 1870, pp. 386 & 390, Tafel XIII, No. 72 & XVI, No. 321). The names of the two residents indicate German descent, which shows that foreigners were able to become town citizens (Helle 2006, p. 86). Documents listing institutions, offices and occupations that could imply the existence of a town are otherwise rare in this period. This is despite the fact that Marstrand occurs in a relatively large number of documents from the late 13th and 14th centuries. However, even in some of the later sources, Marstrand is mentioned exclusively as a *portus*, or 'harbour'.

A circumstance that, indirectly, may support the idea of a foundation during the 14th century is the decline of the town of Kungahälla, approximately 20 kilometres to the southeast. Kungahälla, which was likely founded already in the late 11th century, for a long time remained the only proper town of

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

the Southern Viken area. Archaeological excavations, conducted in the 1980s and 1990s, have shown that the settlement developed rapidly from the mid-12th century and up to the beginning of the 14th century, after which it began to diminish. This may indicate that it gradually became obsolete, due to changed economic and geo-political conditions. Surely, this decline was in part prompted by factors such as the late medieval agrarian crisis and the bubonic plague (cf. Spufford 2000, pp. 200–208). It however appears as if Marstrand soon came to supersede Kungahälla as the principal trading town of the region, whereas the newly founded Bohus fortress, located further inland, became the new administrative and fiscal centre (cf. Hasselmo 1980, p. 28; Andersson 2001, p. 189; Helle 2006, p. 127). For an interim period, it is even possible that Marstrand served as an 'outport' to Kungahälla.

Conclusion

The inception of *ummeland* voyaging in the 12th century, caused by the gradual silting-up of the western entrance of the Limfjord strait, could be likened to a major, permanent, detour. As such, it had far-reaching implications on the contemporary transport geography of north-western Europe, as it forced seafarers to take a more northerly route around the dangerous Skaw. Moreover, it coincided in time with a major upswing in the seaborne long-distance trade of bulk commodities, which, in turn, was facilitated by the introduction of new, and gradually bigger, seagoing cargo vessels, commonly known as cogs. It is highly likely that *ummeland* voyaging was an important stimulus in this technological development.

For much of this ummeland traffic, the sheltered natural harbour to the immediate east of the island Marstrand, in the southern part of Viken, came to serve as a nodal point due to its strategic position and favourable conditions. Much of the earlier research concerning the emergence of the town of Marstrand has focused too narrowly on the herring fishery as the main explanatory factor, thereby missing out that Marstrand, first and foremost, provided a safe haven for ships in transit. This primary function seems to have persisted long after Marstrand had become a fully developed town with all that that entails. The urban development of Marstrand should thus be understood mainly from a seafaring perspective, which makes the question of economic hinterland largely irrelevant, at least initially. This, however, does not exclude the possibility of a large-scale herring fishery being part of the equation as well.

Marstrand's urban transition is generally assumed to have taken place in the first part of the 13th century. However, a 'close reading' of historical and archaeological sources do not support the idea of

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 1 kulturstipendium - Staffan von Arbin

a population centre on the island before the turn of the 14th century at the very earliest. In fact, it is not until the second part of that century that there is more pronounced evidence of an existing town. This allows for a slightly different interpretation of Marstrand's development than is usually suggested. To begin with, there is no evidence to support the claim that the town was preceded by a fishing hamlet. Instead, the first establishment on the island was likely a castle or fortified royal estate. It was probably built during the reign of King Haakon Haakonson, sometime between the years 1226 and 1263, as a direct response to *ummeland* voyaging. To the king, this stronghold would have been an important means of enforcing economic and military control of Norway's southern border areas.

A Franciscan friary was built a few decades later, between the years 1277 and 1291. It was likely founded by Duke Haakon Magnusson, who later became king of Norway. By that time, seafaring had increased sufficiently to make the friary economically viable. The friars themselves were possibly involved in different activities related to this traffic. Mariakyrkan, Marstrand's first and presumably only church, was built as an integrated part of the friary, but also served foreign merchants, sailors and other residents, temporary and permanent, on Marstrand as well as from the surrounding islands. Further settlement on Marstrand is likely to have developed gradually. Of course, this does not necessarily imply that the town developed in an 'organic' and uncontrolled manner. However, since written sources are unlikely to provide any further details on the matter, future research will have to depend largely on archaeology.

Acknowledgements: Many people have read and commented on this paper in its different stages of completion. For this, I am of course very grateful. I am also greatly indebted to Magnus Krook, for helping me with the translation from Latin to Swedish of a number of important medieval diplomas, as well as for acting as a sounding board on various linguistic matters. My thanks also go to Auður Magnúsdóttir, who has helped me in a similar way with questions relating to Old West Norse sources. English was revised by Gwilym Williams.

Staffan von Arbin is a PhD candidate in archaeology at the Department of Historical Studies, University of Gothenburg. E-mail: staffan.arbin@gu.se

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

References

• Aasma, Karin 1974. *Kyrkorna i Marstrand. Bohuslän.* Band IV. Häfte 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell

• Alexandersson, Henrik 2013. Sillen går till – om den stora sillfiskeperioden och en miljödebatt i Bohuslän på 1700-talet. *En maritim värld – från stenåldern till idag.* Streiffert Eikeland, Katarina & Miller, Madelaine (eds). Lindome, Bricoleur Press, pp. 270–278

• Andersson, Hans 1973. Zentralorte, Ortschaften und Städte in Skandinavien. Einige methodische Probleme. *Kiel Papers '72. Frühe Städte in westlischen Ostseeraum. Symposion des Sonderforschungsbereichs 17, Skandinavien und Ostseeraumforschung, Christian-Albrechts-Universität, Kiel, 8. bis 10. Mai 1972.* Hinz, Hermann (ed.). Kiel, Christian-Albrechts-Universität, pp. 23–31

• Andersson, Hans 1988. Medeltidsarkeologi i Bohuslän. Tankar kring vad som gjorts och vad som kan göras. *Festskrift til Olaf Olsen på 60-årsdagen den 7. Juni 1988.* Andersen, Aage, Ambrosiani, Björn, Edgren, Torsten, Mårtensson, Anders W. & Andersson, Hans (eds). Copenhagen, Kongelige nordiske oldskriftselskab, pp. 172–187

• Andersson, Hans 2001. Kungahällas urbanisering i ett västskandinaviskt perspektiv. *Kungahälla. Problem och forskning kring stadens äldsta historia.* Andersson, Hans, Carlsson, Kristina & Vretemark, Maria (eds). Uddevalla, Bohusläns museum, pp. 187–197

• Andrén, Anders 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark.* Malmö, Liber

• von Arbin, Staffan (med bidrag av Helene Carlsson) 2021. *En fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden. Arkeologisk efterundersökning 2012 och 2013. Raä-nr Kville 1417 (L1960:6589), Kville socken, Tanums kommun.* Rapport 2021:04. Uddevalla, Bohusläns museum

• von Arbin, Staffan & Linderson, Hans 2011. Fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden, Kville socken, Bohuslän. *Fornvännen* 106, pp 133–136

• Becker, Carl Johan 1953. Zwei Frauengräber des 7. Jahrhunderts aus Nørre Sandegaard, Bornholm. *Acta Archaeologica* Vol. XXIV. Copenhagen, Ejnar Munksgaard, pp. 127–155

• Benedicht, Laurentz 1915. *Søkartet offuer Øster oc Vester Søen prentet i Kiøbenhaffn aff Laurentz Benedicht 1568*. Copenhagen, Tidsskrift for søvæsen

• Berg, Wilhelm 1912. *Bohusläns historia.* Gothenburg, Elanders Boktryckeri Aktiebolag

• Bergstrand, Thomas 2018. *Marstrands kyrka. Dräneringsarbeten. Arkeologisk undersökning/schaktningsövervakning. Raä Marstrand 32:1, Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2018:17. Uddevalla, Bohusläns museum

• Brendalsmo, Jan, Eliassen, Finn-Einar & Gansum, Terje 2009. Den urbane underskog: Introduktion. *Den urbane underskog. Strandsteder, utvekslingssteder og småbyer i vikingtid, middelalder og tidlig nytid.* Brendalsmo, Jan, Eliassen, Finn-Einar & Gansum, Terje (eds) Oslo, Novus forlag, pp. 7–18

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Bugge, Alexander 1899. *Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog*. Kristiania, Det Norske Historiske Kildeskriftfond

• Carlsson, Kristina 1984. *Drottninggatan i Marstrand. Stadshistorien i ny belysning*. Uddevalla, Bohusläns museum

• Crumlin-Pedersen, Ole 1978. *Søvejen til Roskilde*. Særtryk af Historisk årbog for Roskilde amt 1978. Roskilde, Vikingeskibshallen

• Crumlin-Pedersen, Ole 2000. To be or not to be a cog: the Bremen cog in perspective. *International Journal of Nautical Archaeology* 29.2, pp. 230–246

• Dalén, Lennart 1941. *Den bohuslänska fiskelägesbygden*. Gothenburg, Göteborgs högskola

• Digernes, Louise 2010. *Fransiskanerordenen i det norske middelaldersamfunnet*. University of Bergen. (Unpublished MA thesis.)

• D.N. = *Diplomatarium Norvegicum*. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html/ (4/1/2021)

• Ekenvall, Verner 1992. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län VII. Ortnamnen i Tjörns härad*. Gothenburg, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet

• Ekroll, Øystein 1993. Norske fransiskanarkonvent. *Seminaret "kloster og by" 11.–13. November 1992. Omkring Olavsklosteret, Premonstratenserordenen og klostervesenet i middelalderen*. Eriksson, Jan-Erik G. & Schei, Kari (eds). Tønsberg, Tønsberg Bibliotek

• Friis-Jensen, Karsten & Fisher, Peter 2015. *Gesta Danorum. The History of the Danes*. Vol. II. Oxford, Clarendon Press

• Gallén, Jarl 1959. Franciskanorden. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid*. Band IV. Malmö, Allhems förlag

• Gallén, Jarl 1993. *Det "Danska itinerariet". Franciskansk expansionsstrategi i Östersjön*. Helsinki, Svenska litteratursällskapet i Finland

• Hammel-Kiesow, Rolf 2002. Lübeck and the Baltic trade in bulk goods for the North Sea Region 1150–1400. *Cogs, Cargoes, and Commerce. Maritime Bulk Trade in Northern Europe, 1150–1400*. Berggren, Lars, Hybel, Nils & Landen, Annette (eds). Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, pp. 53–91

• Hasselmo, Margareta 1980. *Marstrand*. Medeltidsstaden 22. Stockholm, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer

• Helle, Knut 1964. *Norge blir en stat 1130–1319. Handbok i Norges historie*. Bind I. Del 3. Oslo, Universitetsforlaget

• Helle, Knut 2006. Fra opphavet til omkring 1500. *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Helle, Knut, Eliassen, Finn-Einar, Myhre, Jan Eivind & Stugu, Ola Svein. Oslo, Pax Forlag, pp. 23–142

• Herlitz, Nils 1927. *Privilegier, resolutioner och förordningar för svenska städer. Första delen (1251–1523)*. Stockholm, Stadshistoriska institutet

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Hermansen, Gustav 1938. *Danmarks riges breve. 1250–1265.* 2. Række. 1. Bind. Copenhagen, Ejnar Munksgaards forlag

• Hocker, Fred & Daly, Aoife 2006. Early cogs, Jutland boatbuilders, and the connection between East and West before AD 1250. *Connected by the Sea. Proceedings of the Tenth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Roskilde 2003 (ISBSA 10).* Blue, Lucy, Englert, Anton & Hocker, Fred (eds). Oxford, Oxbow Books, pp. 187–194

• Holm, Poul 1999. *Aalborg og søfarten gennem 500 år.* Selskabet for Aalborgs Historie & Aalborg Historiske Museum

• Holmberg, Axel Emanuel 1979 (1840). *Bohusläns historia och beskrifning af Axel Emanuel Holmberg. Tredje delen. Tjörn Inland och Hisingen.* Ed, Carl Zakariasson

• Homeyer, Carl Gustav 1870. *Die Haus- und Hofmarken.* Berlin, Verlag Der Königlichen Geheimen Ober-Hofbuchdruckerei

• Huitfeldt, Henrik Jørgen 1958 (1879). *Biskop Eysteins jordebog (Den röde bog). Fortegnelse over det geistlige gods i Oslo bispedömme omkring aar 1400.* Oslo, Børsums Forlag

• Hybel, Nils & Poulsen, Bjørn 2007. *The Danish Resources c. 1000–1550. Growth and Recession.* Leiden & Boston, Brill

• Höglund, Hans 1975. Bohusläns sillperioder. *Vikarvet Årsbok 1974–1975.* Lysekil, Bohuslänska Fornminnessällskapet, pp. 5–43

• Höhlbaum, Konstantin 1876. *Hansisches Urkundenbuch.* Band I. Halle, Verein für Hansische Geschichte

• Hørby, Kai 1966. Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet. *Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E. Christensen på tresårsdagen 11. september 1966.* Christiansen, Tage E., Ellehøj, Svend & Petersen, Erling Ladewig (eds). Copenhagen, Munksgaard, pp. 245–272

• Hörman, Ernst 1918. *Bohusfisket.* Fjärde häftet. Gothenburg

• Jahnke, Carsten 2000. *Das Silber des Meeres. Fang und Vertrieb von Ostseeering zwischen Norwegen und Italien (12.–16. Jahrhundert).* Köln, Weimar & Wien, Böhlau Verlag

• Jahnke, Carsten 2009. The medieval herring fishery in the western Baltic. Beyond the Catch. *Fisheries of the North Atlantic, the North Sea and the Baltic, 900–1850.* Sicking, Louis & Abreu-Ferreira, Darlene (eds). Leiden & Boston, Brill, pp. 157–186

• Jensen, Jørgen 1995. *The Prehistory of Denmark.* London & New York, Routledge

• Jensen, Lars Bo 1992. Vikingetidens Aggersborg set i lyset af Limfjordsegnenes kulturgeografi. *Kommunikation ved Limfjorden fra fortid til nutid. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. maj 1991 i Egense.* Lund, Jørgen (ed.). Aarhus, pp. 55–67

• Johansen, Erik 1992. Første del. Indtil 1100. *Aalborgs Historie 1.* Johansen, Erik, Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan. Aalborg kommune, pp. 14–105

• Johansson, Eirik 2020a. *Marstrands konvent. Fortsatta undersökningar under 2018. Arkeologisk forskningsundersökning. RAÄ 32:1 (L1968:1155), Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2020:08. Uddevalla, Bohusläns museum

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Johansson, Eirik 2020b. Kv. Korvetten, Raä Marstrand 32:1. Arkeologisk slutundersökning. Lst dnr 431-36572-2019. (Unpublished preliminary report.)

• Johansson, Eirik & Bergstrand, Thomas 2017. *Marstrands kloster. Franciskanerklostret som föll i glömska. Arkeologisk undersökning. Raä 32:1, Marstrand 43:1, Marstrands socken, Kungälvs kommun.* Rapport 2017:21. Uddevalla, Bohusläns museum

• Kirby, David & Hinkkanen, Merja-Liisa 2000. *The Baltic and the North Seas.* London & New York, Routledge

• Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan 1992. Anden del. Fra 975 til 1534. *Aalborgs Historie 1*. Johansen, Erik, Knudsen, Bodil Møller & Kock, Jan. Aalborg kommune, pp. 106–440

• Knudsen, Johannes 1914. *De kaert vander zee van Jan Seuerszoon (1532): het oudste gedrukte Nederlandsche leeskaartboek.* Gravenhage

• Koppmann, Karl 1876. *Das Seebuch. Mit einer nautischen Einleitunng von Arthur Breusing mit Glosssar von Christoph Walther.* Bremen

• Krantz, Claes 1919. *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk. Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587.* Gothenburg, Elanders Boktryckeri Aktiebolag

• Krantz, Claes 1923. Marstrands befästningar i äldre tider. En byggnadshistorisk översikt. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift* 1922, pp. 1–36

• Krantz, Claes 1934. Innan Carlstens fästning fanns. *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings lördagsbilaga,* October 11, 1934, pp. 4, 7–8

• Larsen, Morten 2015. *Klosterkultur mellem ideal og realitet. Arkæologiske studier af Danmarks middelalderlige tiggerklostre.* Aarhus University. (Unpublished PhD thesis.)

• Ljungman, Axel Vilhelm 1896. Bohusläns hafsfiske och dess främjande. En kortfattad öfversikt. *Bohuslänsk Fiskeritidskrift* XI–XII, pp. 123–176

• Lovén, Christian 2001. Kloster, klosterliknande inrättningar och klostertraditioner. *Fornvännen* 96, pp. 243–266

• Lund, Jørgen 1998. Oldtidsbebyggelsen i Limfjordsområdet. *Variation og enhed omkring Limfjorden I. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. November 1995 på Vitskøl kloster.* Lund, Jørgen & Ringtved, Jytte (eds). Løgstør, Limfjordsmuseet, pp. 141–188

• Lönnroth, Erik 1963. Bohusläns medeltid. *Bohusläns historia. Utarbetad på uppdrag av Göteborgs och Bohus läns landsting.* Lönnroth, Erik (ed.). Stockholm, Gothenburg & Uppsala, Almqvist & Wiksell, pp. 79–146

• Molander, Arvid Ragnar 1925. Från det bohuslänska sillfiskets historia. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift* 1924, pp. 1–32

• Nedkvitne, Arnved 1983. *Uterikshandelen fra det vestafjrelske Norge 1100–1600.* University of Bergen. (Unpublished PhD thesis.)

• Nilssøn, Jens 1981 (1885). *Visitatsbøger og reiseoptegnelser 1574–1597.* Ed, Carl Zakariasson

• Odelman, Eva 2002. *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige.* Vol. II. Fasc. 6. Stockholm, Riksarkivet

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Oedman, Johan 1983 (1746). *Chorographia Bahusiensis Thet är Bahus-Läns Beskrifning.* Ed, Carl Zakariasson

• Ohler, Norbert 1989. *The Medieval Traveller.* Woodbridge, Boydell Press

• Olán, Eskil 1982 (1917). *Marstrands historia.* Ed, Carl Zakariasson

• Olrik, Jørgen 1900–1901. *Krøniker fra Valdemarstiden oversatte af Jørgen Olrik.* Copenhagen, Selskabet for historiske kildeskrifters oversættelse

• Olsen, Olaf 1975. Nogle tanker i anledning af Ribes uventet høje alder. *Fra Ribe Amt* XIX. Esbjerg, pp. 225–258

• Östholm, Martin 1999. *Brattön – monumental och perifer.* University of Gothenburg (Unpublished seminar paper.)

• Pettersson, Johan 1984. *Skeppet med guldvaggan. En kulturhistorisk studie från 1700-talets Tjörn.* 2nd edn. Malung, Dalaförlaget

• Pettersson, Otto 1913. Om klimatvariationer i Europa under historisk tid och deras orsaker. *Ymer* 33.2, pp. 119–140

• Rasmussen, Jørgen Nybo 2002. *Die Franziskaner in den nordischen Ländern im Mittelalter.* Kevelaer, Verlag Butzon & Bercker

• Rhyzelius, Andreas Olavi 1744. *Sviogothia Munita, eller Historisk Förteckning, På Borgar, Fästningar, Slott, Kongs-Hus och Kongs-Gårdar Som fordna tider hafwa wari, och än til en del äro Uti Swea- och Götha Riken.* Stockholm, Lars Salvius

• R.N. = *Regesta Norvegica.* https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om-regesta.html/ (4/1/2021)

• Roelvink, Henrik 2012. När kom franciskanbröderna till Kökar? *Historisk Tidskrift för Finland* 97.2, pp. 226–258

• Ruyter, Knut Willem 1982. Noen refleksjoner om den fransiskanske bevegelse og spiritualitet. *Frans av Assisi's skrifter.* Hertman, Paer W. (ed.) Oslo, St. Olav Forlag, pp. 135–165

• Rösler, Irmtraud 1998. "De Seekarte Ost VND West to Segelen …" On northern European nautical "Fachliteratur" in the late Middle Ages. *Early Science and Medicine* 3.2, pp. 103–111

• Sauer, Albrecht 1997. *Das "Seebuch". Das älteste erhaltene Seehandbuch und die spätmittelalterliche Navigation in Nordwesteuropa.* 2nd edn. Bremerhaven, Deutsches Schiffahrtsmuseum

• Scheffer, Carl Gunnar Ulrik 1967. *Svensk vapenbok för landskap, län och städer.* Stockholm, Generalstabens litografiska anstalt

• SDHK = *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek.* https://sok.riksarkivet.se/SDHK/ (4/1/2021)

• Sjöstrand, Per Olof 1993. *Havets, krigsmännens och brödernas Kökar.* Åbo Akademi. (Unpublished pro gradu thesis.)

• Spufford, Peter 2000. Trade in fourteenth-century Europe. *The New Cambridge Medieval History.* Jones, Michael (ed.). Cambridge University Press, pp. 155–208

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

• Storm, Gustav & Bugge, Alexander 1914. *Norges kongesagaer IV. 1914-utgaven. Haakons, Guttorms, Inges saga, Haakon Haakonsøns saga, Magnus Haakonsøns saga.* Kristiania, I.M. Stenersens Forlag

• Stylegar, Frans-Arne 2004. Åslaug-Kråka fra Spangereid og Ragnar lodbrok: Lindesnesområdet som kulturell "melting pot" i vikingtid og tidlig middelalder. *Den nordiske histories fader – Tormod Torfæus. Karmøyseminaret 2002*. Kopervik, Karmøy kommune, pp. 128–161

• Svedberg, Viktor & Jonsson, Leif 2006. *Medeltida urbanisering och fiske i Västsverige.* University of Gothenburg

• Svensson, Sven 1983 (1904). *Kort historisk beskrifning öfver Marstrands stad samt Carlstens fästning jämte dess byggnad, strider, fångvård m.m.* Ed, Carl Zakariasson

• Ventegodt, O. 1982. Skibe og søfart i danske farvande i det 12.–14 århundrede. *Maritim kontakt* 3. Copenhagen, pp. 47–92

• Waghenaer, Lucas Janszoon 1964 (1584–1585). *Spieghel der Zeevaerdt & Vanden Spieghel der Zeevaert.* Amsterdam

• Westerdahl, Christer 1995. Traditional zones of transport geography in relation to ship types. *Shipshape. Essays for Ole Crumlin-Pedersen. On the Occasion of His 60th Anniversary, February 24th 1995.* Olsen, Olaf, Madsen, Jan Skamby & Rieck, Flemming (eds). Roskilde, The Viking Ship Museum, pp. 213–230

• Wideen, Harald 1975. (Review of) Kyrkorna i Marstrand. *Fornvännen* 70, pp. 259–261

• Wohlfahrt, Eske 1998. Limfjordsforbindelser. *Variation og enhed omkring Limfjorden II. Rapport fra seminar afholdt 2.–3. November 1995 på Vitskøl kloster.* Lund, Jørgen & Ringtved, Jytte (eds). Løgstør, Limfjordsmuseet, pp. 203–219

• Zwick, Daniel 2016. *Maritime Logistics in the Age of the Northern Crusades.* Kiel, Christian-Albrechts-Universität. (Unpublished PhD thesis.)

Licensed to staffan.arbin@gu.se <staffan.arbin@gu.se>

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Routledge
Taylor & Francis Group

The Mariner's Mirror

The International Quarterly Journal of The Society for Nautical Research

ISSN: (Print) (Online) Journal homepage: https://www.tandfonline.com/loi/rmir20

The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?

Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith & Tobias B. Skowronek

To cite this article: Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith & Tobias B. Skowronek (2023) The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?, The Mariner's Mirror, 109:3, 260-282, DOI: 10.1080/00253359.2023.2225311

To link to this article: https://doi.org/10.1080/00253359.2023.2225311

© 2023 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group.

Published online: 03 Aug 2023.

Submit your article to this journal

View related articles

View Crossmark data

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=rmir20

Routledge
Taylor & Francis Group

http://dx.doi.org/10.1080/00253359.2023.2225311
© 2023 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group on behalf of The Society for Nautical Research*
The Mariner's Mirror 109:3 (August 2023), 260–282

The Marstrand Cannon: The earliest evidence of shipboard artillery in Europe?

Staffan von Arbin, Kay Douglas Smith and Tobias B. Skowronek[1]

Current knowledge concerning the introduction of shipboard artillery in Europe is limited. A small, muzzle-loading cast copper-alloy gun recovered off Marstrand on the west coast of Sweden may, however, provide some important leads regarding this development. Radiocarbon analysis of a piece of cloth from the powder chamber, possibly the remains of a cartouche, suggests a date for the cannon in the fourteenth century, making it probably the earliest example of European shipboard artillery found so far. In this paper we give an account of our recent investigations of this important find, which also include a geochemical analysis of the metal used for the casting of the gun.

Key words Middle Ages, fourteenth century, Europe, Norway, Marstrand, shipboard artillery, short muzzle-loader, geochemical analysis

In the summer of 2001 a small, archaic-looking cast copper-alloy cannon was found in open sea, approximately 5 kilometres south-west of the island of Marstrand on the west coast of Sweden (figure 1). It was lying at the foot of the large shoal Hannehakarna, partially buried in sediment at a water depth of approximately 20 metres (figure 2).[2] The discoverer, a local scuba diver who at first did not understand what he had found, managed to bring the heavy piece to the surface. Some time later, after having realized the importance of the find, he notified the Maritime Museum in Gothenburg about his discovery. The Maritime Museum in turn contacted the regional Bohusläns museum for advice. Since any ancient objects made of gold, silver, copper or any copper alloy are considered state property according to Swedish cultural heritage legislation, the gun was expropriated, conserved and later incorporated into the collections of Bohusläns museum.[3]

It is, of course, possible that the gun was either accidentally dropped or intentionally dumped from a passing vessel, or a vessel in distress. A more likely scenario, however, is that it belonged to a ship that foundered at the location, possibly after striking the nearby skerry Kleningen, located some hundred metres to the south. A brief diving inspection in September 2002, conducted by Bohusläns museum's

1 Staffan von Arbin is the corresponding author.

2 The find-spot is registered as site no. L1968:248 in the Swedish national sites and monuments register.

3 Bohusläns museum, inventory no. UM29271.

* This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-cd/4.0/), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 1 The Marstrand cannon, overall length 47.5 centimetres (Bo Niklasson, Bohusläns museum)

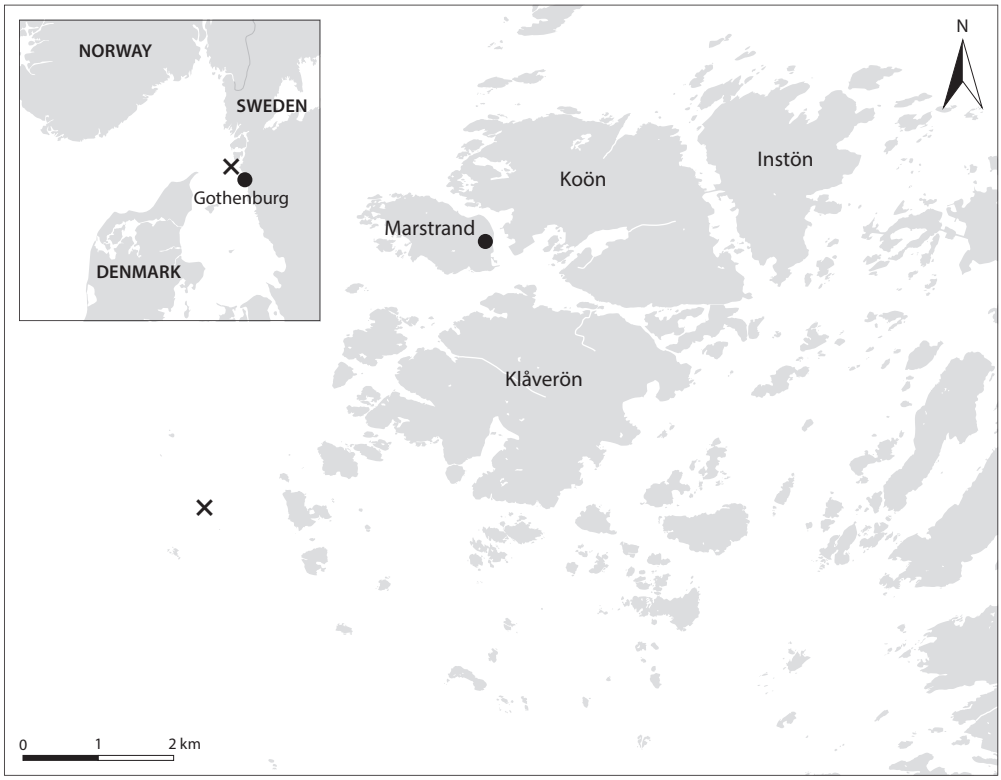

Figure 2 Map showing the find-spot of the Marstrand cannon, marked with a cross (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden)

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

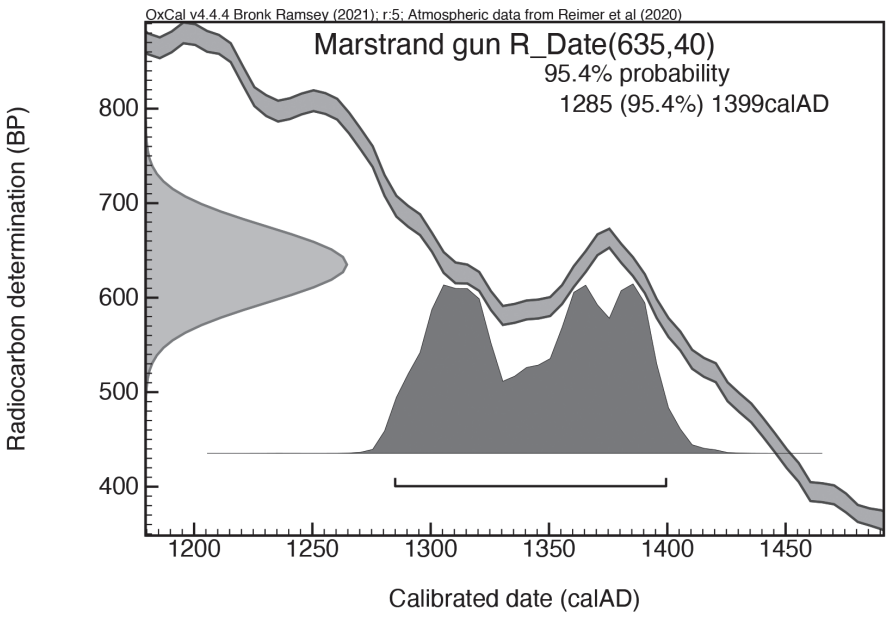

Figure 3 Diagram showing the calibrated radiocarbon dating result produced by the program OxCal v. 4.4.4. (Staffan von Arbin)

maritime archaeologists, did not reveal any further artefacts or ship remains.[4] This is, however, hardly surprising, since what would be expected in this highly dynamic marine environment is a completely broken-up and heavily degraded shipwreck, with wreckage distributed over a large area of the seafloor. The topography of the site, coupled with the continuous action of waves and currents and various wood boring organisms, make the preservation of larger structural wooden elements highly unlikely.[5]

During later examination of the find, conservators discovered a piece of cloth, stuck by copper corrosion products to the inner wall of the powder chamber, that clogged the mouth of the chamber. The cloth, which will be further discussed below, most likely constitutes the remains of a cartouche, a textile casing containing the powder charge needed for firing the gun. Its presence implies that the gun may have been loaded and prepared for use at the time of deposition on the seabed. This, in turn, suggests that it was part of the vessel's armament and not just carried on board as cargo.

The lack of reliable typologies often makes isolated finds of early pieces of artillery difficult to date. However, thanks to the cloth fragment, the Marstrand find offers a rare dating opportunity, as radiocarbon dating of the textile would indirectly also date the gun. In 2006 fibre samples were for this reason extracted for radiocarbon analysis. The result came back as 635 ± 40 BP (Ua-32368), which provides a likely date to 1285–1399 cal AD (95.4 per cent probability) (figure 3).[6] This could potentially date the gun as far back as the late thirteenth century, although a fourteenth-century dating is much

4 Von Arbin, 'Arkeologisk efterundersökning av fyndplats för bronskanon'.
5 See von Arbin, 'Marinarkeologi i Västerhavet'.
6 Calibration was made in the program OxCal v. 4.4.4.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

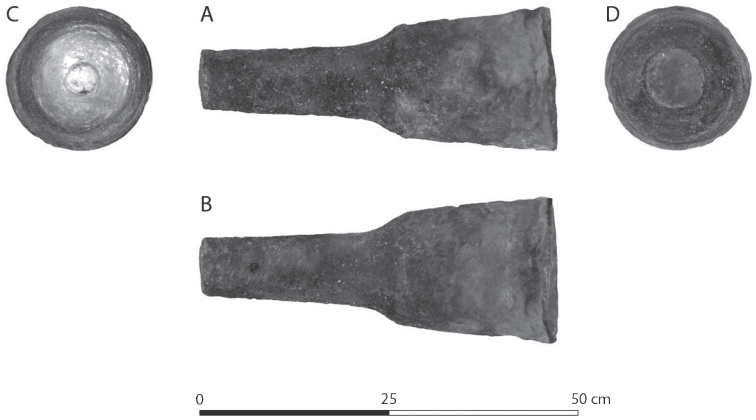

Figure 4 Side (A), top (B), front (C), and rear (D) view of the Marstrand cannon, based on 3D data collected by means of a handheld laser scanner (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden)

more realistic in view of existing written and pictorial evidence.[7] Thus not only does the Marstrand gun pre-date any known surviving European shipboard artillery, it also constitutes one of the oldest securely dated pieces of artillery ever found.

In this article we present this extraordinary find in detail for the first time. This also includes a report on a recently conducted geochemical analysis of the metal used for the casting of the gun. Moreover, an overview of the scarce source material regarding early shipboard artillery in Europe will be provided, together with an account of the geographical and historical context of the find.

Description and previous analyses

Six hundred years or more in an exposed marine environment has severely affected the exterior of the gun. Even though the overall form is still intact, its surface is heavily corroded and pitted. The inside of the barrel is however much better-preserved than the outside, where only smaller portions exhibit what could be defined as original surface.[8] It is for this reason important to state that measurements given here are those as conserved and do not pertain to the original dimensions of the gun. The lack of original surfaces makes any observations of ornamentation or inscriptions difficult, although it is questionable whether such decorative elements existed.

The overall length of the gun is 47.5 centimetres, of which the rear 27 centimetres constitute the powder chamber and the front 20.5 centimetres the barrel. It weighs, in its current conserved state 18.7 kilogrammes. The barrel is of large calibre and slightly funnel-shaped, tapering towards the powder chamber which is of much smaller diameter (figure 4). A distinct waist marks the transition between barrel and chamber. At the muzzle the external diameter is 18.5 centimetres, gradually

7 It is well known that radiocarbon analyses sometimes can provide erroneous dating results due to natural contamination, and it should be noted that marine contaminations typically lead to older dates compared with terrestrial ones. In this case, however, the analysed sample has undergone adequate chemical pre-treatment protocols according to Jonas Balkefors, Ångström Laboratory (pers. comm). Thus there is nothing to suggest that the result in some way was distorted.

8 Nyström, 'Konserveringsrapport bronskanon'.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

decreasing to 14.5 centimetres just before the waist. The barrel is 1–1.5 centimetres thick at the muzzle and approximately 2.5 centimetres at the mouth of the powder chamber. The inner diameter at the muzzle, that is, the maximum diameter of the bore of the barrel, is thus 17–17.5 centimetres.

The outer walls of the powder chamber follow those of the barrel and they, too, taper towards the rear of the cannon. External diameters vary between 14.5 and 7.8 centimetres. The touch hole, or vent, is situated some 7 centimetres from the rear end and measures 1.4 centimetres in diameter. At its mouth, the powder chamber is 4.5 centimetres in diameter. As the previously described cloth clogs the opening, it has not been possible to determine the chamber's inner dimensions. Cautious probing with a thin wooden stick, however, suggests a length of approximately 20.5 centimetres. In 2003 an attempt was made to examine the interior of the powder chamber with a portable industrial X-ray machine. Even though the machine used was one of the most powerful available in Sweden at the time, X-rays did not manage to penetrate the metal.[9]

A preliminary examination of the cloth fragment showed that it has the form of a cylindrical casing (figure 5). As previously mentioned, its feature and location suggest that it may constitute the remains of a cartouche. The preserved remains appear to be quite short, ending just some 4.5 centimetres into the powder chamber. It is likely, however, that the casing originally took up a larger portion of the chamber. To determine the type of fibre used in the textile, a two-centimetre-long sample of the yarn was extracted by conservators and studied in a light microscope. The analysis shows that the yarn is S-spun and made from plant fibres, presumably hemp or flax. [10]

The gunpowder used in this period, sometimes called black powder, was a mixture of potassium nitrate (saltpetre), sulphur and charcoal in varying proportions.[11] In order to try to detect possible traces of any remaining gunpowder, an analysis by means of SEM-EDS (Scanning Electron Microscopy with Energy Dispersive Spectroscopy) of textile fibres from the supposed cartouche was conducted in 2003.[12] The result shows that the samples mostly contain chlorides of copper and lead, which have formed as the material of the gun reacted with seawater. That no traces of potassium nitrate were detected is what would be expected as it is very soluble in water and is thus in line with analyses performed on, for instance, recovered cannon from the Swedish seventeenth-century warship *Kronan.*[13]

More notable is the fact that the analysis did not detect any sulphur or carbon in particle form. Detected amounts of carbon (approximately 14 weight per cent) and oxygen (approximately 30–35 weight per cent) most likely derive from the cellulose of the textile fibres. If detected amounts of carbon had originated from charcoal used in the gunpowder, the result would have been in the range of 90–100 weight per cent. It is however fully plausible that both sulphur and carbon might have been washed away during the long seawater exposure. Therefore, this result cannot be used as

9 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'. X-ray was conducted in 300 kV, 3 mA, during 12–30-minute exposures.

10 Ibid.

11 Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 12–14.

12 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'.

13 Lindblom, 'Analys av svartkrut från skeppet Kronan'.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

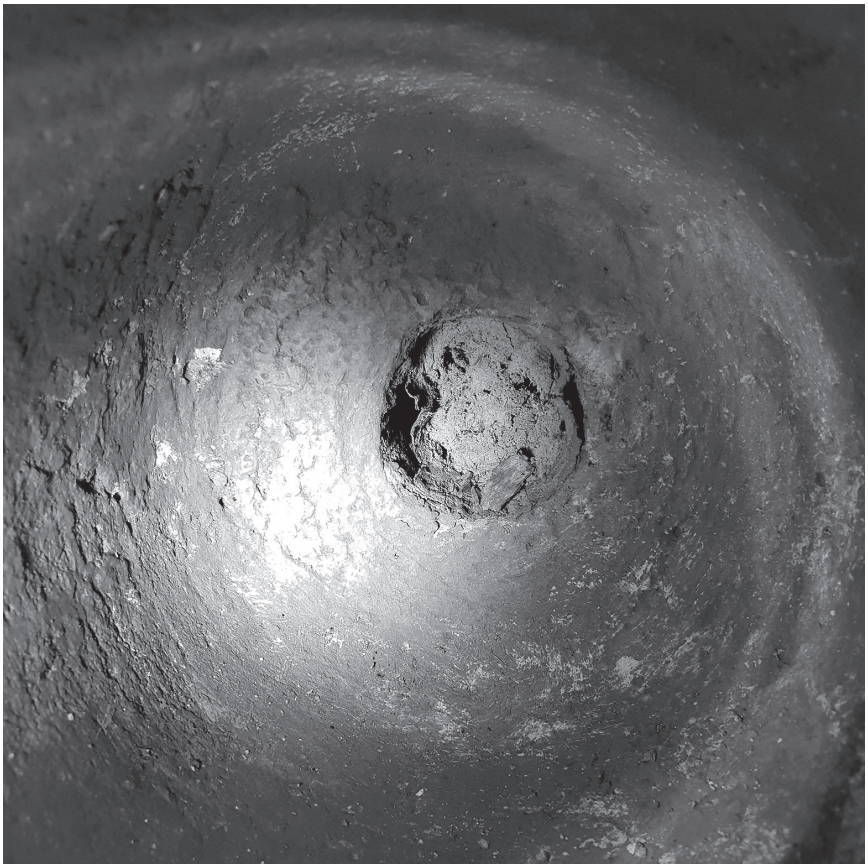

Figure 5 Photograph of the bore of the barrel, showing the presumed remains of a cartouche in the mouth of the powder chamber. The mouth is 4.5 centimetres in diameter. (Staffan von Arbin)

proof that the gun was unloaded at the time of deposition. It should be stated though that the only current evidence for the cannon being loaded is the textile casing itself.[14]

Recent geochemical analysis

Cannon made of copper alloys usually consist of so-called gunmetal, which is a tin-bronze that contains significant amounts of zinc and nickel in order to heighten its durability and make it more long-lasting.[15] Quite surprisingly, recent analysis by means of ICP-MS (Inductively Coupled Plasma Mass Spectrometry) shows that the alloy used in the Marstrand gun is *not* a gunmetal but a highly leaded copper alloy (approximately 14 weight per cent lead) with smaller amounts of tin (approximately 4 weight per cent) and only minor impurities. Among the latter, antimony and arsenic are the most dominant (approximately 1.4 and 0.4 weight per cent respectively). All other trace elements are below 0.1 weight per cent (figure 6).

14 Ernfridsson, 'Analys av laddning i kanon'.
15 Bayley, *Non-ferrous Metalworking in England*, 105.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

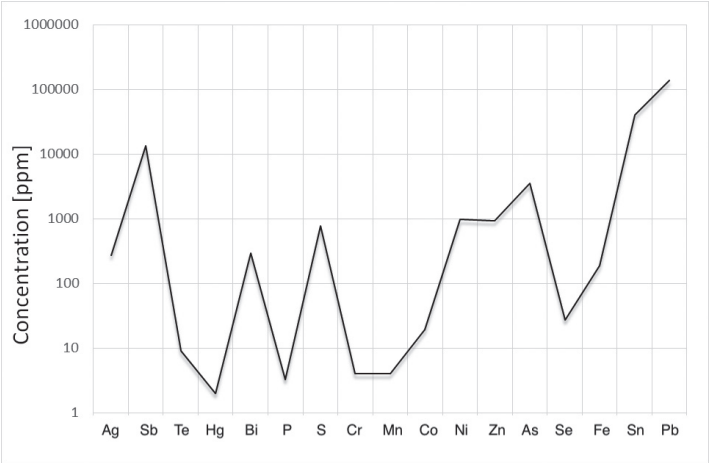

Figure 6 Chemical composition of the cannon from the Marstrand as measured by ICP-MS. Noticeable amounts of lead indicate that it was deliberately added to the compound. Tin amounts are comparatively low for a bronze alloy. Arsenic and antimony stand out from all trace elements indicating the use of fahlores as the source of the copper. (Tobias Skowronek)

The chemistry of the gun suggests that the copper used for its manufacturing was properly smelted, as indicated by the low amounts of sulphur and phosphorus. The characteristic trace-element pattern, with high amounts of antimony, arsenic, and bismuth, indicates that ores known as fahlores were the most likely copper source.[16] Antimony and arsenic harden the copper and would thus be favourable for cannon casting.[17] Alloying the copper with tin would however have made the metal even harder. As stated above, the amounts of tin detected here are quite low. The improved hardness would have been much more significant if the alloy consisted of 10 weight per cent tin or more.[18]

However, the high amounts of lead added to this alloy must have made the material rather unsuitable for gun manufacturing. Lead indeed lowers the overall viscosity of the melt, which also improves the casting properties of the copper alloy,[19] but it makes the alloy brittle and would thus have led to the formation of cracks and, ultimately, the destruction of the gun.[20] Apparently, this was something that later cannon founders were well aware of. Copper-alloy cannon from the sixteenth and seventeenth centuries rarely contain significant amounts of lead, which shows that lead was carefully avoided.[21]

16 The miners' term 'fahlore', deriving from the German word *fahl*, meaning 'pale', was used for describing sulphide mineralizations with a pale and dull appearance. Chemically, fahlores consist of the minerals tennantite and tetrahedrite, which are sulphide copper minerals rich in arsenic and antimony, accompanied by bismuth and nickel. See Hauptmann, *Archaeometallurgy*, 41.

17 Junk, 'Material Properties of Copper Alloys', 156.

18 Rötscher, *Die Maschinenelemente*, 113.

19 Bougarit, 'Late Medieval Copper Alloying Practices', 3063.

20 Felberbaum, 'Microstructure and Embrittlement of Leaded Copper Alloys', 107; Gowland, *The Metallurgy of the Non-ferrous metals*, 132.

21 Forshell, 'The Inception of Copper Mining in Falun', 126–36; Peter Northover, University of Oxford, pers. comm.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Roman copper-alloy statues usually have similar chemical compositions to the Marstrand piece. In the case of Roman statues, however, the appearance of the object was the primary factor of interest, not its material properties.[22] Unless the form of the cannon in this case was considered more important than its actual function, which does not seem very likely, it therefore appears that the negative effects of lead in gun casting were not yet fully understood at the time. A possible explanation would be that tin, which was the most sought-after non-ferrous metal in this period,[23] was just not available at amounts needed for a well-functioning cannon. Lead, which presumably was more easily accessible, may therefore have been used as a cheaper filling material.[24]

The provenance determination of the Marstrand gun must be divided into two parts, namely (1) the origin of the raw materials used for the making of the cannon, and (2) the location of the workshops, as indicated by its chemistry. For copper provenance determination, lead isotope analysis is typically used,[25] but due to the high lead amounts of the gun, the lead isotope ratio will in this case point to the lead source rather than the copper source. However, a comparison of the trace-element composition of the Marstrand piece with the raw copper that circulated in Europe in the late medieval and early modern periods shows strong similarities with the copper produced at Neusohl, today's Banská Bystrica, in present-day Slovakia (figure 7). Fahlores that would produce a copper comparable to the one used for the casting of the gun occur there.[26]

For the provenance of the lead, a comparison of lead isotope ratios reveals a close similarity to lead produced in either the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, or Upper Silesia in the border areas of Poland and Czechia (figure 8). Both locations were in production at the time of the manufacturing of the gun.[27]

Ternary plots of the copper, tin and lead, or tin, lead and zinc contents, are often used to identify workshops.[28] In this case they are, however, unusable as the lead amounts present in the gun go off the scale. Forshell has presented data on hundreds of cannon and church bells, but not one single specimen matches the composition of the Marstrand gun, nor does the unpublished analytical data collected by Northover.[29]

22 Robbiola and Hurtel, 'Standard Nature of the Passive Layers of Buried Archaeological Bronze', 119.

23 Compared with copper, iron or lead, tin occurrences are scarce in Europe. In the medieval period only England and the German-Czech Republic Erzgebirge had substantial tin mining. For an overview of tin sources, see for example Berger et al., 'Isotope Systematics and Chemical Composition of Tin Ingots from Mochlos (Crete)'. Regarding historical mining in the Erzgebirge, see Wagenbreth and Wächtler (eds), *Bergbau im Erzgebirge*. For English tin mining, see Greeves, 'The Devon Tin Industry'.

24 A similar type of cannon recently published in Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno', was possibly made of a similar copper-lead alloy. Spot analysis by means of SEM-EDS was however used to calculate the bulk composition of the alloy and it is thus hard to assess whether results are representative.

25 See for example Niederschlag et al., 'The Determination of Lead Isotope Ratios'.

26 Hauptmann et al., 'The Shipwreck of Bom Jesus'.

27 Kiernan, *The Derbyshire Lead Industry*; Godzik and Woch, *History of Mining in the Olkusz Region*.

28 See for example Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno', 18.

29 Forshell, 'The Inception of Copper Mining in Falun'; Peter Northover, pers. comm.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

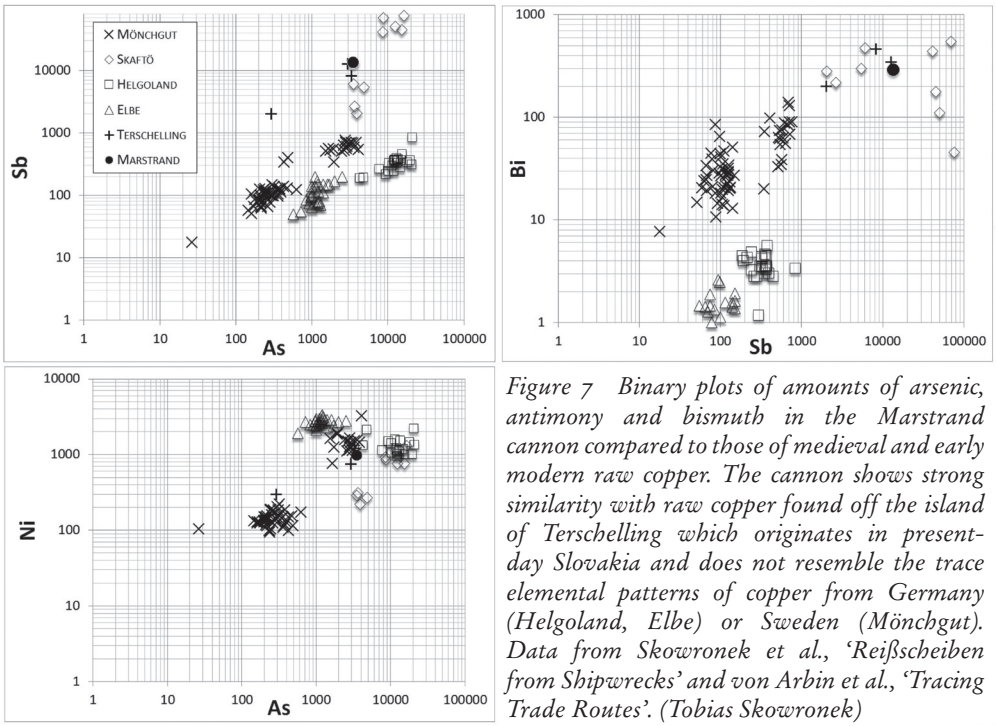

Figure 7 Binary plots of amounts of arsenic, antimony and bismuth in the Marstrand cannon compared to those of medieval and early modern raw copper. The cannon shows strong similarity with raw copper found off the island of Terschelling which originates in present-day Slovakia and does not resemble the trace elemental patterns of copper from Germany (Helgoland, Elbe) or Sweden (Mönchgut). Data from Skowronek et al., 'Reißscheiben from Shipwrecks' and von Arbin et al., 'Tracing Trade Routes'. (Tobias Skowronek)

From the analytical results it is tempting to suggest that casting may have taken place somewhere in eastern Europe. However, since Slovakian copper is known to have travelled a long way in the fifteenth century, a production far away from the copper or lead source is also fully plausible.[30]

The development of shipboard artillery in Europe

Written sources

Our knowledge of the earliest forms of gunpowder weapons and their subsequent development and use in Europe is surprisingly meagre. Documentary evidence does exist, but it is vague and difficult to interpret with any accuracy, a situation not helped by a lack of any form of standard terminology or naming system. To compound the problems there is a lack of accurately dated examples from this early period. This is what makes the Marstrand gun such an extraordinary find. From written sources, it is clear that cannon were used on ships from the earliest period of the introduction of gunpowder weapons into Europe. These early guns were probably not purpose-built for warfare and defence at sea, but ordinary infantry pieces adapted for naval use.[31]

There are a number of fourteenth-century references that record the use of cannon on ships but they rarely, if ever, provide any concrete details.[32] One particular reference illustrates well the difficulties in interpreting these early guns.

30 See for example von Arbin et al., 'Tracing Trade Routes'.

31 Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 27–8.

32 For a summary of some of the earliest European references to guns on ships, see DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery'.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

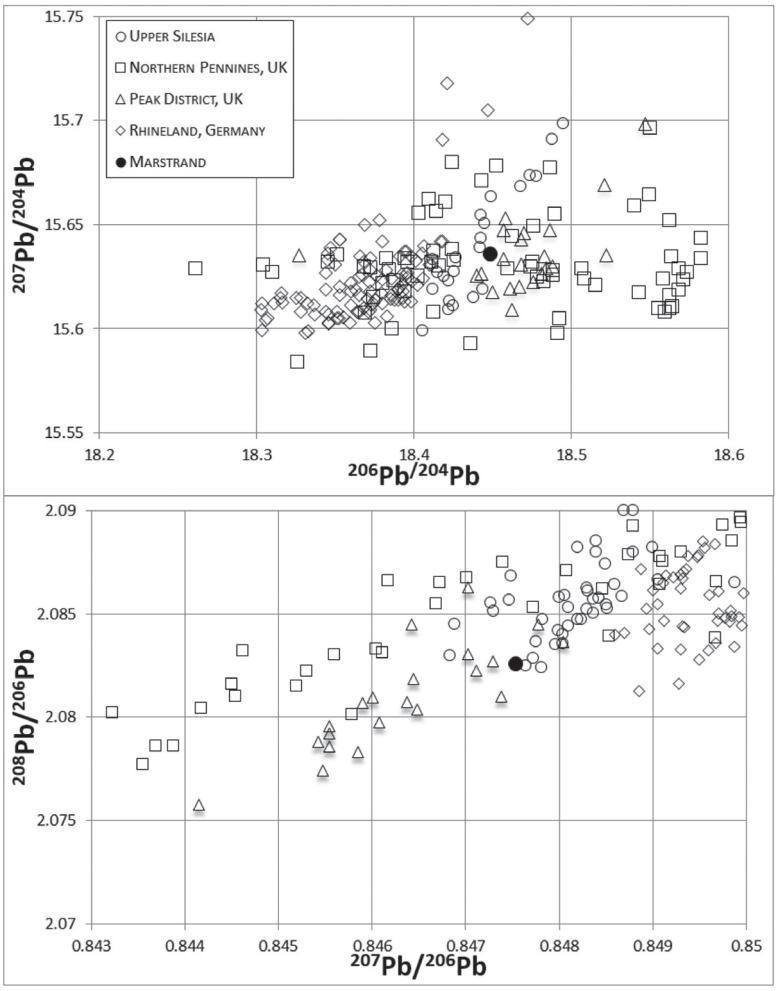

Figure 8 Lead isotope ratios of the cannon in comparison to those of various lead ore occurrences in Europe. The ratios share strong similarities with both the lead ores in the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, and those in Upper Silesia in the border areas of Poland and the Czech Republic. An assignment to one single source is impossible as lead from both sources circulated Europe during the time of the manufacturing of the gun. Data from Rohl, 'Lead Isotope Data'; Cauet, 'Geochimie isotopique du Pb et du S', and Zartmann, et al., 'Lead Isotope Composition of Ore Deposits'. (Tobias Skowronek)

Work carried out between 1337 and 1338 on an English vessel, the *All Hallow's Cog*, included 'a certain iron instrument for firing quarrels [. . .] and lead pellets, with powder, for the defence of the ship'.[33] We know nothing about the form or size of this 'instrument' except that it was made of iron and fired quarrels, that is, large arrows. That early artillery pieces fired arrows is well attested by both documentary evidence and illustrations, such as the cannon depicted in the manuscript *De*

33 Friel, *The Good Ship*, 152.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Nobilitatibus, Sapientiis, et Prudentiis Regum[34] and the associated volume *Pseudo-Aristotle, Secretum Secretorum*[35] of around 1326–27, commonly referred to as the Milemete manuscripts.

From the beginning of the fifteenth century references become more frequent though, just as in the earlier period, they do not provide a great deal of detail of the actual cannon themselves. Friel, working on English sources at the beginning of the fifteenth century, lists 45 ships, which made up the navy of Henry V of England, of which 15 were armed with gunpowder weapons. Little detail is given except that most are listed as having separate powder chambers, indicating that they were breech-loading weapons, and there are occasional references to 'gunstones' showing that they fired stone shot. Of the ships armed with cannon, numbers range from a single piece to the seven guns with 12 chambers on the great ship the *Holy Ghost*.[36]

By the middle of the fifteenth century references do, at last, provide us with details of different types and sizes of cannon. An important source of information are the archives of the dukes of Burgundy, dating from 1363 to the end of the fifteenth century. In 1445 the armament of a galley is described in considerable detail.[37] It includes five guns called *veuglaires* firing stone shot of four *poulces*[38], each having three powder chambers and each to be four *piez* long.[39] In addition, there are two *coulovrine* mounted on a *chevalez* and 12 further hand *coulovrine*. *Veuglaires* have been tentatively identified as medium sized cannon with lengths between 2 and 5 *piez* and bores between 2 and 8.5 *poulces*. *Coulovrine* are small guns ranging from handheld pieces to guns that needed a frame or stand to support them.[40] The inventory also lists 600 pounds of gunpowder.

An important illustrative source for ships' armament towards the end of the fifteenth century is the so-called Warwick pageant. In one image, two cannon, probably breech-loading wrought-iron pieces, are shown mounted in the waist of a ship over the top rail. A second, very similar, image has three guns poking out over the top rail.[41] Though the rear parts of the cannon are obscured, these illustrations indicate that cannon were just additions to the armament of the ship and not fully integrated as would be the case later when gunports were formed in the sides of the hull structure.

An inventory of two English ships, the *Sovereign* and the *Regent*, at the end of the fifteenth century tells us that the former had 161 guns on board while the later had 222. Although these ships were large – the *Regent* was of 600 tons – the large number implies that the individual guns were quite small, and they have thus been interpreted as breech-loading swivel guns.[42] This documentary evidence is backed

34 University of Oxford, Christ Church MS 92.
35 British Library, Add. MS 47680.
36 Friel, *Henry V's Navy*, 191–3.
37 DeVries, 'A 1445 Reference to Shipboard Artillery', 818–29; see also Smith and DeVries, *The Artillery of the Dukes of Burgundy*, 259–60, 343–34.
38 Roughly equivalent to 4 inches or 10 centimetres.
39 Roughly equivalent to 4 feet or 120 centimetres.
40 It is worth pointing out that the name 'culverin', used from the beginning of the sixteenth century, refers to a large cannon which fired a cast-iron shot of 18 pounds.
41 Dillon and St. John Hope, *Pageant of the Life and Death of Richard Beauchamp*, 71, 99.
42 Oppenheim, *Naval Accounts and Inventories.*

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

up by a painting in St Dunstan's church in Snargate in Kent. This illustration of a 'great ship' has been identified by Friel as being the *Regent*, which was built at Reding, some 6 to 8 kilometres from Snargate. Importantly it shows a ship which has 'multiple arches shown in the castles [that] are gunports, designed for small swivel guns – man-killers. By counting the gunports, it is possible to estimate that a ship of this kind would have had around 90 guns in the castles on each side of the ship, 180 in total'.[43]

Archaeological evidence

This documentary evidence can be supported by the finds from three securely dated wrecks. The first, the Cavoli wreck, named after its find-spot off the islet of Cavoli, on the coast of Sicily, has been dated to around 1440. The guns found on the wreck are wrought-iron breech-loading pieces. Unfortunately, no remains of the wooden beds seem to have been preserved. It is not clear how many guns were found; the site map shows nine barrels sections on the seabed with some 12 breech chambers. In addition, several shot of stone and iron, reflecting a variety of bores, were recovered from the site.[44] According to Martín-Bueno, 'Six of the guns were over 3 m long, two measured between 2.45 m and 2.60 m, and there were several smaller pieces.'[45] These guns, like the Marstrand piece, are among the earliest securely dated pieces yet found and confirm that this type of cannon was being used as early as this.

The second is the wreck of the royal Danish ship *Gribshunden*, which sank in 1495 off the coast of south-eastern Sweden (at that time part of Denmark).[46] As of 20 September 2022, 11 gun beds had been lifted from the wreck site. One more bed and two complete cannon are still lying on the seafloor, bringing the total to 14 guns. From the archaeological evidence it can be concluded that the ship was armed with wrought-iron breech-loading cannon of at least two different sizes. The majority are estimated to have been roughly 140 centimetres long with bore in the region of 6.5–8 centimetres, but two of the guns still in situ are significantly longer.[47] As fieldwork on the wreck site is still under way, further excavation may reveal more artillery pieces. Written sources are inconclusive but indicate that the ship may have carried as many as 68 guns in total. A more balanced estimate, however, is that it had between 25 and 35 cannon.[48]

The third, the Zeebrugge wreck, was found off the Belgian coast. Based on the analysis of artefacts from the wreck it appears that the ship sank 'in or after the year 1507, and possibly in or after the year 1521'.[49] The wreck was originally excavated in

43 I. Friel, 'The Great Ship of Snargate', www.ianfriel.co.uk/the-great-ship-of-snargate, accessed 20 Oct. 2021.

44 Martín-Bueno, 'Cavoli: A 15th Century Shipwreck off Sardinia', 33–4.

45 Ibid., 33.

46 For a summary of research until 2019, see Adams and Rönnby, 'The Danish *Griffin*'.

47 Brendan Foley, Lund University, pers. comm. A comprehensive study of the *Gribshunden* guns is currently in preparation by Foley and Smith.

48 Sjöblom, 'Unionskrig och maktkamp', 50–1.

49 Lettany, *The Zeebrugge Shipwreck*, 94. It should be noted that there are a number of finds of wrought-iron breach-loading pieces from shipwrecks that are more or less contemporaneous with the Zeebrugge shipwreck; see, for instance, Adams and Rönnby, 'One of His Majesty's "*Beste Kraffwells*"'; Cazenave de La Roche and Ciacchella, 'The Mortella II Wreck'; Fischer,

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

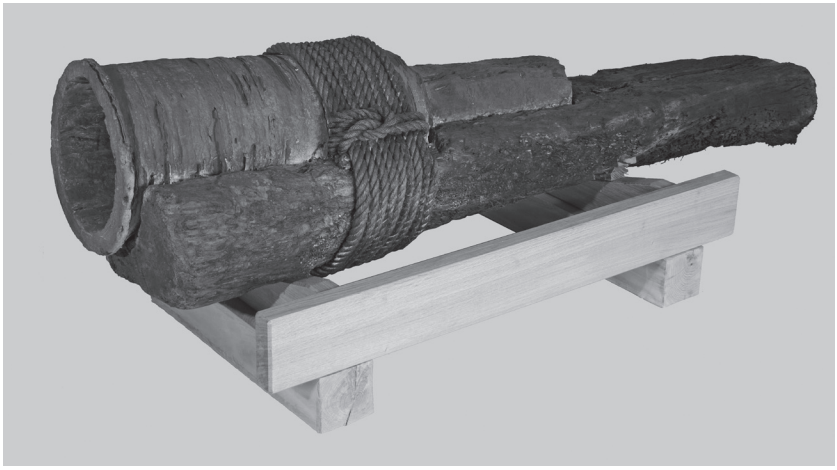

Figure 9 Wrought-iron cannon from the Zeebrugge wreck, resting in its original wooden bed and now on display at the head office of the Maatschappij van de Brugse Zeevaartinrichtingen N.V. (Hans Denis, Flanders Heritage Agency)

the early 1990s but unfortunately very poorly recorded. As many as seven cannon of different types, mostly breech-loading wrought-iron pieces, appear to have been recovered from the wreck site. In addition to the artillery pieces, a large number of stone and iron shot were found and raised. The only gun that is known to have survived is a wrought iron cannon, still resting on its original wooden bed, which is of very similar form, but larger, to the Marstrand find. It is 115 centimetres long with a bore at the muzzle of 29 centimetres and like the Marstrand gun, has a smaller diameter powder chamber. The surviving bed consists of a solid piece of oak timber to which the gun was lashed with ropes. The original ropes were still in place when the cannon was found but have been replaced with modern ones (figure 9).[50]

In addition to the wrecks listed here, there are a number of shipwreck sites with stone shot which may indicate that the vessel carried armament, but the associated cannon have not been located. Stone shot have been found, for instance, on the Skanör cog in Southern Sweden, dated to just after 1382,[51] the IJssel cog of about 1415–20 in Belgium[52], the likely late medieval 'Selør 4' shipwreck in Norway,[53] the Newport ship in Wales from just after 1449,[54] and the Maderö wreck in the Stockholm archipelago, which has recently been dated to after 1467.[55] It should be mentioned that stone shot have been reported also in conjunction with presumed ship timbers of unknown date in Marstrand harbour, just 5 kilometres north-east of the find-spot

'Riddarholmsskeppet'; Mortensen, *Dansk artilleri*, appendix 11, and Redknap, *The Cattewater Wreck.*

50 Lettany, *The Zeebrugge Shipwreck*, 84–90.

51 Alopaeus, 'Koggen från Skanör', 51.

52 Vlierman, *Cogs, Small Cogs, and Boats*, 663. On p. 659 in the same volume, shots are however described as 'sling balls'.

53 Nævestad, 'Lokaliserte middelaldervrak', 199.

54 Nayling and Jones, 'The Newport Medieval Ship', 31.

55 Niklas Eriksson, Stockholm University, pers. comm.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

of the gun presented in this paper.[56]

From this body of evidence, we can make some broad conclusions. The first is that the earliest shipboard artillery was probably quite small. Moreover, at least for the fifteenth century, it appears that most guns were breech loading and made from wrought iron, though there are a few references to guns made of copper alloy. How many cannon a ship might have had is often difficult to answer as it is not always clear just how large the ship referred to was. Up to the first half of the fifteenth century, numbers were probably quite small. Towards the end of the fifteenth century when specialized naval vessels were introduced, great ships carried a very large complement of guns (although by later standards, these would be classed as smaller pieces). The single example from the Zeebrugge wreck shows that cannon similar to the Marstrand piece were used on ships as late as the early sixteenth century.

Other cannon of similar type

As we have seen, the early period of the history of artillery, before about 1500, is an extremely poorly researched area with no established date frameworks, typology or terminology. The main past research tends to be poor and based on a very small numbers of pieces. Scholarly research, right up to the present, often consists of little more than guesswork based on the writers' prejudices and preconceptions. Take for example the Loshult gun, which is frequently dated by its similarity to the Milemete manuscript illustrations to the 1330s. However, we know little about the dating of the Milemete type, for example, it may have been a type which was made for many decades, and the similarity between the illustration and the Loshult piece is not particularly well established.

Similarly, a type of wrought-iron swivel gun has been commonly dated, from its crude appearance, to be fifteenth century. Recent research, however, has shown that they are a sophisticated design, date from the early seventeenth century and were still being made and used in the eighteenth century.[57] Finds from the so-called Anholt wreck were always said to be early pieces, again from their supposed crude look and design, but their gun beds have now been dated by dendrochronology to about 1530.[58] It is also worth noting that cannon shapes and forms can have remarkable longevity. To take an extreme example, a gunner from the *Mary Rose* of the 1540s would easily recognize and be able to fire a cannon from a ship in Nelson's navy of the early nineteenth century.

In looking for comparable examples, the key features of the Marstrand gun are that the outer form follows that of the internal shape with a very marked change in external, and internal, diameter between the barrel and the powder chamber, and that both the barrel and the powder chamber have very thin walls. There are a considerable number, at least 25, surviving small artillery pieces which mirror this shape.[59] Although most of the known similar examples are tentatively dated to the fifteenth century, very few are securely dated or have a firm provenance; the only securely dated example is the piece from Zeebrugge, which, as mentioned, is from

56 See von Arbin, 'Medieval Boat and Ship Finds', 44–5.

57 Smith, 'Wrought-iron Swivel Guns', 104–13.

58 Mortensen, *Dansk artilleri*, Appx. 11.

59 Due to constraints of space, this data, which was compiled by Smith, will be published as an appendix to the corresponding author's forthcoming PhD thesis.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

the early sixteenth century.[60] Unfortunately, it is not at all clear just what this type of gun was called. Smith resorted to calling them 'short muzzle loaders', making it again difficult to pin down their dating or provenance.[61] Intriguingly, the vast majority are made from either wrought or cast iron, the exception being the copper alloy piece from Nyköpingshus, Sweden.[62] So, although there are examples of similar form, they do not help to pin down or corroborate the dating of the Marstrand example.

Just why this type of cannon has a smaller diameter powder chamber has not, as far as we know, been properly explained. However, the likeliest interpretation is that it has to do with the use of a wooden plug to seal the powder in place. Evidence from experimental work over the last two decades is beginning to show that plugs were necessary to ensure that the maximum energy available from the gunpowder was fully exploited.[63] We also have evidence from early illustrations and instructions on loading cannon, the latter contained in the many surviving manuscripts which are today called *Feuerwerksbücher* (firework books), the earliest dating to the middle of the fifteenth century, that show small cannon of somewhat similar form which have a wooden plug inserted and hammered tightly into place before the ball is loaded into the barrel.[64] This feature was used throughout the fifteenth century with dated examples of cannon loaded in this way from the 1470s and 1480s.[65]

Conflict at sea in the Middle Ages

The Marstrand gun appears to have been loaded and thus prepared for use. Whether this also means that that the carrying vessel was involved in an actual encounter at the time of foundering however remains unclear. A large proportion of the cannon salvaged from shipwrecks of later periods have proved to be loaded, which could indicate that this was common practice during transport.[66] Whether this was the case also in the fourteenth century is of course highly uncertain. Moreover, the carrying of armament does not necessarily imply that it was a military vessel per se. It is, in fact, questionable whether it is even possible to make a clear distinction between merchant and naval sailing ships during the fourteenth century as there appear to have been little, if any, significant structural differences between ships engaged in warfare and those engaged in trade. Instead, large vessels for open sea navigation often served the dual purpose of cargo carriers and warships, which typically meant

60 There is a further possible example from the late fourteenth century, namely the gun from the Old Castle in Grodno in Poland, which is dated by means of stratigraphy. See Żabiński et al., 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno'.

61 Smith, 'Towards a New Typology for Wrought-iron Ordnance', 13–14.

62 Blomberg, 'Bronskanonen från Nyköpingshus'.

63 See for example the reports of the HO Medieval Gunpowder Research Group, https://ahc.leeds.ac.uk/downloads/download/35/ho_medieval_gunpowder_research_group, accessed 20 Oct. 2021.

64 See Leng, *Anleitung Schiesspulver zu bereiten,* 84–7, and Müller, 'The Firework Book', 64–7.

65 See for example the large bronze cannon *Die Kateri* in the collection of the Musée de l'Armée, Paris, which is dated 1487.

66 There are plenty of examples of loaded cannon being raised from wrecks. For some sixteenth century examples see Redknap, *The Cattewater Wreck*; Davenport and Burns, *A 16th Century Wreck off the Island of Alderney*, and Hildred (ed.), *Weapons of Warre* (though the *Mary Rose* was prepared for action).

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

that they were acquired and equipped for warfare whenever the need arose.[67]

The development of large, purpose-built ships of war mainly took place in the later fifteenth century and was largely a result of the increased importance of cannon in naval warfare. From the early sixteenth century onwards, such ships were typically equipped with gunports in their hull sides which enabled the deployment of heavier artillery pieces with better precision and higher penetrative power. Their more rigid carvel construction, a shipbuilding technique originally developed along the Mediterranean coast, also made them better suited to withstand intense artillery fire from enemy ships. This development would eventually change the whole approach to sea combat, as boarding was gradually becoming less important. Instead, combat between ships at sail came to rely largely on artillery firing from longer distances, a practice that ultimately evolved into the famous broadside tactics of the sixteenth to nineteenth centuries.[68]

In the fourteenth century, however, battles between ships at sea were still being fought in the traditional manner, which was highly influenced by combat tactics on the ground. This meant that enemy ships were essentially approached in the same way as castles and other terrestrial fortifications. The only major difference was that combatants in this case were moving by means of ships on the water, and not by foot or on the back of horses. The idea was to come up against, or alongside, the enemy vessel and try to insert combatants aboard that vessel in order to fight and kill or capture its crew and seize it. The influence of land combat on warfare at sea is evident also in ship design, as big ships were often equipped with so-called castles fore and aft in the hull, as well as high up in the mast. Castles, first evidenced in the mid-twelfth century, enabled soldiers and mariners to throw and shoot different types of projectiles into the hull of an enemy vessel prior to and during boarding.[69]

Early shipboard artillery like the Marstrand piece are not likely to have had the capacity to cause any major damage to an enemy ship, let alone to sink it. This was however not their intended purpose. Instead, they were used mainly as anti-personnel weapons, aiming to put the crew of the opposing vessel out of action. Similarly, of course, cannon could also be used for defending the carrying vessel against approaching enemy ships seeking to board. Fired from either of the castles, their stone shots would have created a potentially deadly mix of stone and wood splinters when hitting the superstructure of the opposing vessel, likely resulting in severe injuries and fatalities among its crew. The tactical advantages of firearms compared to traditional handheld close-combat weapons were, in other words, significant. These advantages were of course even bigger if the encountered vessel did not carry firearms itself. [70]

Armed conflict often spilled over on civil trade, making merchant ships legitimate targets for capture and plunder by warring parties. The dividing line between

67 See for example Bill, 'Scandinavian Warships and Naval Power', 50; Eriksson, '*Gribshunden*', 19; Rose, *Medieval Naval Warfare*, 1–2; Runyan, 'The Cog as Warship', 51–3.

68 DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', 395–6; Eriksson, '*Gribshunden*', 20.

69 Eriksson, '*Gribshunden*', 20; Bill, 'Scandinavian Warships and Naval Power'45; Friel, *The Good Ship*, 141–2.

70 Friel, *The Good Ship*, 143–6; DeVries, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', 389, 393; Norris, *Early Gunpowder Artillery*, 31.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

licenced privateering and outright piracy was however not always clear or easily distinguishable in this period, and infringements were common.[71] Not least the much-strained trade relations between the Hansards and merchants from England and the Netherlands resulted in recurrent unwarranted excesses by all parties.[72] It has been said about Europe in the fourteenth and fifteenth centuries that 'Even in peacetime, there was not much peace at sea.'[73] The sea was widely regarded as lawless territory, and for the medieval seafarer the fear of being attacked by pirates was always very real. European coastal waters are known to have been severely plagued by pirates, in the late fourteenth century most notably by the so-called *Vitalienbrüder* who lurked off the North European Atlantic coast, in the North Sea, the Skagerrak and the Kattegat, the Danish Straits and the Baltic Sea for merchant vessels with valuable cargoes to raid and capture.[74]

As can be seen, there was every reason for ships engaged in the transport of merchant goods in this period to carry gunpowder weapons, even if they were not themselves actively taking part in an armed conflict. Finds of stone shot on wrecks of presumed merchant ships from the late fourteenth and fifteenth centuries may suggest that armament was more common on civilian vessels in this period than revealed by written sources. Most merchant vessels were, however, probably poorly prepared for combat at sea, with crews lacking proper training or access to more sophisticated weapons. On its own, such a vessel would thus be an easy prey for any hostile power or party. In order to decrease the risk of pirate or any other armed attack on civilian shipping it therefore became increasingly common to travel in convoys, often escorted by one or several more heavily armed ships.[75]

Geographical and historical setting

The findspot of the Marstrand gun is hardly coincidental. As stated, the gun was discovered in open sea, in what could be described as the approaches to Marstrand, initially a sheltered natural harbour which, presumably over the course of the fourteenth century, evolved into one of the major towns of what at that time constituted the southern part of Norway. The growing importance of Marstrand to north European maritime trade in this period is largely linked to the so-called *ummeland* voyaging, that is, the circumnavigation of the Skaw by western European seafarers. This route had long been avoided due to the exposed and shallow western Jutland coastline with its shifting sandbars and dangerous currents. This however changed sometime during the first part of the twelfth century, as the main maritime gateway between east and west at that time, the Limfjord strait which used to divide

71 As pointed out by Pitcaithly in ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 40, the use of the word 'privateering' may be somewhat anachronistic in this historical context as it did not enter the English language until the mid-seventeenth century. This coincides roughly with the development of the modern legal concept of privateering. In absence of a more precise terminology, we have however decided to stick with this term.

72 See for example Rose, *Medieval Naval Warfare*, 73.

73 Rodger, *The Safeguard of the Sea*, 115.

74 Pitcaithly, ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 137–76.

75 Dollinger, *The German Hansa*, 146–8; see also Waldus et al., 'The IJsselcog Project', 490–1, who suggest that the early fifteenth-century IJsselcog may have served as an escort vessel during convoying.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Jutland into a northerly and a southerly part, silted up in its western inlet. For vessels that were forced to take this new route, Marstrand was the natural landing point on this part of the then Norwegian coast.[76]

As one of the most renowned natural harbours, and later town harbours in the so-called Viken region, Marstrand soon became one of the major maritime junctions on the southern Norwegian coast. Here, merchants and mariners from different parts of Europe mixed with local burghers, fishermen, and friars from the island's Franciscan convent. However, as evidenced by written sources, this co-existence was complex. As previously mentioned, relations between the Netherlands, England and the Hanseatic League were often strained, sometimes resulting in open confrontation between opposing ships' crews. Similarly, in the fourteenth century, the Norwegians were alternately feuding with England and the Hansards, and the king's bailiffs were constantly accused of the illegitimate capturing of vessels and cargoes. Written sources show that many such incidents took place in the vicinity of the harbour of Marstrand.[77]

There are also a few episodes related to Marstrand in this period that must have involved larger numbers of more heavily armed vessels, the most obvious being in 1368, during the so-called Second Hanseatic War, when a mighty coalition consisting of Sweden, Mecklenburg, Holstein and a large number of Hanse towns sent out a large fleet against Denmark and Norway.[78] One contingent, mainly consisting of ships from Kampen and the western European merchant towns, raided the coast from Rogaland in western Norway down to the river Göta älv at the then Swedish border. At Marstrand, they burnt down the entire town, the castle, and the friary with its church, according to a royal complaint issued in 1370. According to the same source, the aggressors went on to burn the islands of Tjörn and Hisingen, the town of Kungahälla and the Bohus fortress on the river Nordre älv, the town of Lödöse with its church and its castle, and a large number of farmsteads and villages.[79]

Moreover, documentary evidence suggests that the waters of southern Norway were heavily infested by pirates in the Middle Ages.[80] It is hardly surprising that several mentions of piracy are associated with Marstrand. The earliest occur in two related treatises dated 25 and 28 April 1293, according to which merchants from the towns of Stavoren and Kampen at Pentecost the year before had captured some pirates near Marstrand. The pirates were brought before the deputy of King Eric II of Norway who sentenced them to death for their alleged misdeeds. Apparently, however, the king was unhappy with the merchants' interference with domestic legal matters.[81] In the following centuries, several cases of piracy or pirate-like activity unfolded in the vicinity of Marstrand according to the sources.[82]

---

76 See von Arbin, '*Ummeland* Voyaging'.

77 Bugge, 'Norge og de britiske øer i Middelalderen', 324–6; Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 11–15.

78 Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 13–14.

79 Svenskt Diplomatariums huvudkartotek, no. 9730, https://sok.riksarkivet.se/SDHK, accessed 6 Jan. 2023.

80 Stylegar et al., 'Pirates and Merchants'.

81 *Diplomatarium Norvegicum*, Nos. 21 and 22, https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html, accessed 6 Jan. 2023.

82 Hörman, 'Några drag ur forna tiders sjömansliv'; Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 64–7; Lönnroth, 'Bohusläns medeltid', 130–1.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Some of the incidents that occurred in the late fourteenth century are specifically related to the *Vitalienbrüder*. A written English complaint of 1405 details 22 incidents between the years 1395 and 1401 where English merchant ships suffered from pirate attack along the coasts of Norway and Denmark. At least four of these incidents appear to have taken place off Marstrand in 1395 and involved the infamous *Vitalienbrüder* captains Gödeke Michels, Klaus Scheld, and Klaus Störtebeker. The complaint even gives us the names of the raided vessels as well as the type and value of the captured goods. From the ships *Friday*, *Margaret*, *Nicholas* and *Isabel*, which all came originally from Cley on the north Norfolk coast and thus appear to have travelled together in a convoy, 'artillery, furniture, and salt fish' were taken to a total value of 1,626 nobles.[83] Two years later, in 1397, the *Vitalienbrüder* managed to raid no less than 13 vessels that were lying in the harbour of Marstrand.[84]

Concluding remarks

The Marstrand find represents a major leap forward in our knowledge regarding early gunpowder weapons, their use and development. Cannon of similar type have often been attributed to the fifteenth century, although dates are mostly very uncertain due to lack of contextual information. The dating by radiocarbon analysis of the Marstrand gun establishes that this design originated in the fourteenth century. Almost all the other known specimens come from land sites, supporting the theory that the same cannon were used on ships as on land in this period. Although, a possible difference between land and sea artillery might have been in the type of bed or carriage used to support and manoeuvre the piece, we do not have any evidence at all. In addition to the Zeebrugge cannon, there are similar cannon with surviving beds in the Musée d'Art et d'Histoire in La Neuveville, Switzerland, and Cardiff Castle in Wales, which appear to have been mounted on a swivel. They may thus give us an idea of what the bed for the Marstrand piece may have looked like.[85]

Just why the Marstrand cannon had a smaller powder chamber than the bore of the barrel is possibly explained by the way the piece was loaded. The process of loading a cannon in the early decades of the fifteenth century is given in the *Feuerwerksbücher*. Loading began by putting the powder into the chamber. A wooden plug was then inserted into the front end of the powder chamber and hammered tightly in place. The ball, which in this case was most likely made of stone, was then loaded, and secured in place with small, wooden wedges. This was followed by pushing a strip of fabric between the inner wall of the barrel and the ball in order to seal it completely.[86] The *Feuerwerksbücher*, however, do not mention the use of textile casings, or cartouches, for the powder. The earliest references in Europe to such casings date to the 1470/80s.[87] That the Marstrand cannon provides evidence of their use already in the fourteenth century is thus of great interest.

---

83 Pitcaithly, ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor" ', 156–60, see also table 4.

84 Krantz, *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk*, 66.

85 For the La Neuveville gun, see Deuchler, *Die Burgunderbeute*, 326. The Cardiff piece has, to our knowledge, not been published.

86 Müller, 'The Firework Book', 64–7.

87 They are shown in several MS, especially those by Diebold Schilling chronicling the history of the Swiss Cantons. For example see Burgerbibliothek, Bern, Mss.h.h.I.1: Diebold Schilling, Amtliche Berner Chronik, vol. 1.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

The geochemical analyses reveal that the chemical composition of the copper alloy used for the casting of the gun was far from optimal. The unusually high amount of lead would have made the metal brittle, which implies that the cannon would eventually have been damaged during use. Not only does this suggest that the makers of the cannon did not properly recognize the properties of the alloy; it may also indicate that the gun was fairly new and only sparsely used when it ended up on the seafloor. The analyses show that the copper is most likely a *fahlore*, mined in the region of Banská Bystrica (the former Neusohl) in the central part of present-day Slovakia, whereas the lead might come from either the Peak District in Derbyshire, United Kingdom, or Upper Silesia in the border region between Poland and the Czechia.

The purpose of listing some of the written sources relating to Marstrand in the medieval period has not primarily been to try to pinpoint any particular occasion during which the cannon may have ended up on the seafloor. Rather, we have sought to illustrate the important role that Marstrand appears to have played in north European navigation in this period, at the same time underlining the prevalent geopolitical situation which made the arming of vessels, even those involved in trade, increasingly important. However, in order to learn more about the historical circumstances of the Marstrand find, we suggest a more thorough underwater archaeological survey of the find-spot. Despite the likely poor preservation conditions, it should be possible to trace further shipwreck material in the area. Not only could this help obtain a better dating of the wrecking event, but also provide a possible provenance of the vessel.

Acknowledgements

The authors are deeply indebted to Bohusläns museum for permitting us to sample and record the Marstrand gun in 2021/22, despite Covid-19 restrictions. A special thanks is due to Ingela Lundin for her assistance in conjunction with sampling and recording. We are likewise indebted to Bengt Westergaard, Arkeologerna/Statens historiska museer, for help with laser scanning of the cannon; Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden, for assisting with 3D modelling and illustrations; Magnus Krook, for the translation from Latin to Swedish of medieval diplomas concerning Marstrand, and Marnix Pieters, Flanders Heritage Agency, for making it possible for us to use the photo of the Zeebrugge cannon in this publication. Furthermore, Brendan Foley, Lund university, and Niklas Eriksson, Stockholm University, are thanked for kindly sharing their ongoing unpublished research with us. We would also like to thank the peer reviewer for their useful comments.

Staffan von Arbin is a maritime archaeologist who has worked with underwater contract archaeology and cultural heritage management at the regional Bohusläns museum in Uddevalla, Sweden, for more than 15 years. Currently, he is a PhD student at the University of Gothenburg. His research concerns the medieval maritime transport geography of the former Norwegian province of Bohuslän.

Kay Douglas Smith (formerly Robert Douglas Smith) is an independent consultant on historical artillery who spent 15 years as Head of Conservation with the Royal Armouries, Great Britain. She specializes in artillery from earliest times till 1600 and has a particular interest in early gunpowder. Her published works include several books and many papers on the subject.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Tobias B. Skowronek is a post-doctoral researcher at the Technical University of Georg Agricola, Germany, whose specialism is the analysis of later medieval and early modern non-ferrous metals. He is currently working on the relationships between European metal industries in the transatlantic economies of the early modern period.

References

Adams, J. and J. Rönnby, 'One of His Majesty's "*Beste Kraffwells*": The wreck of an early carvel-built ship at Franska Sternarna [*sic*], Sweden', *International Journal of Nautical Archaeology*, 42:1 (2013), 103–17

— and —, 'The Danish *Griffin*: The wreck of an early modern royal carvel of 1495', *International Journal of Nautical Archaeology,* 51:1 (2022), 46–72

Alopaeus, H., 'Koggen från Skanör', *Populär Arkeologi,* 2 (1996), 48–51

Bayley, J., 'Non-ferrous Metalworking in England: Late Iron Age to early medieval', unpublished PhD thesis (University College London, 1992)

Berger, D., J. S. Soles, A. R. Giumlia-Mair, G. Brügmann, E. Galili, N. Lockhoff and E. Pernicka, 'Isotope Systematics and Chemical Composition of Tin Ingots from Mochlos (Crete) and Other Late Bronze Age Sites in the Eastern Mediterranean Sea: An ultimate key to tin provenance?', *PLoS ONE,* 14:6 (2019), https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218326

Bill, J., 'Scandinavian Warships and Naval Power', in J. B. Hattendorf and R. W. Unger (eds), *War at Sea in the Middle Ages and Renaissance* (Woodbridge, 2003), 35–51

Blomberg, C. G., 'Bronskanonen från Nyköpingshus', in *Sörmlandsbygden 1974* (Nyköping, 1974), 46–53

Bougarit, D., and N. Thomas, 'Late Medieval Copper Alloying Practices: A view from a Parisian workshop of the 14th century AD', *Journal of Archaeological Science,* 39:10 (2012), 3063–70

Bugge, A., 'Norge og de britiske øer i middelalderen', *Historisk tidsskrift,* 5:2 (1914), 299–378

Cazenave de la Roche, A., and F. Ciacchella, 'The Mortella II Wreck, a Genoese Merchantman Sunk in 1527 in Corsica (Saint-Florent, France): A preliminary assessment of the site, hull structures and artefacts', *Heritage,* 6 (2023), 1028–68

Cauet, S., 'Geochimie isotopique du Pb et du S', in A. Herbosch, S. Cauet and A. Preat (eds), *Recherche de metallotectes de nature geochimique pour la prospection des gites Pb–Zn Belges* (Brussels, 1983), 1–67

Davenport, T. and R. Burns, 'A 16th Century Wreck off the Island of Alderney', in M. Bound (ed.), *The Archaeology of Ships of War* (Oswestry, 1995), 30–40

Deuchler, F., *Die Burgunderbeute: Inventar der Beutestücke aus den schlachten von Grandson, Murten und Nancy 1476/1477* (Bern, 1963)

DeVries, K., 'A 1445 Reference to Shipboard Artillery', *Technology and Culture,* 31:4 (1990), 818–29

—, 'The Effectiveness of Fifteenth-century Shipboard Artillery', *Mariner's Mirror*, 84:4 (1998), 389–99

Dillon, V., and W. H. St John Hope, *Pageant of the Life and Death of Richard Beauchamp Earl of Warwick* (London, 1914)

Dollinger, P., *The German Hansa* (London and Basingstoke, 1970)

Eriksson, N., '*Gribshunden*: medeltidens modernaste skepp', in *Gribshunden 1495: Medeltidens modernaste skepp. Blekingeboken 2019* (Karlskrona, 2019), 11–39

Ernfridsson, E., 'Analys av laddning i kanon. SVK nr: A0186', unpublished report (Studio Västsvensk Konservering, 2004)

Fischer, A., 'Riddarholmsskeppet: En skeppsarkeologisk beskrivning och bedömning', unpublished BA thesis (Stockholm University, 1983)

Forshell, H., *The Inception of Copper Mining in Falun: Relation between element composition in copper artifacts, mining and manufacturing technology and historic development with particular emphasis on copper from the Falu mine* (Stockholm, 1992)

Felberbaum, L., 'Microstructure and Embrittlement of Leaded Copper Alloys', unpublished

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

PhD thesis (École Polytechnique Fédérale de Lausanne, 2005)
Friel, I., *The Good Ship: Ships, shipbuilding and technology in England 1200–1520* (Baltimore, 1995)
—, *Henry V's Navy: The Sea-road to Agincourt and Conquest 1413–1422* (Stroud, 2015)
Godzik, B., and M. W. Woch, 'History of Mining in the Olkusz Region', in B. Godzik (ed.), *Natural and Historcal Values of the Olkusz Ore-bearing Region* (Krakow, 2015), 29–37
Gowland, W., *The Metallurgy of the Non-ferrous Metals* (London, 1914)
Greeves, T., 'The Devon Tin Industry 1450–1750: An Archaeological and Historical Survey', unpublished PhD thesis (University of Exeter, 1981)
Hauptmann, A., *Archaeometallurgy: Materials science aspects* (Cham, 2020)
—, G. Schneider and C. Bartels, 'The Shipwreck of Bom Jesus, AD 1533: Fugger copper in Namibia', *Journal of African Archaeology,* 14:2 (2016), 184–207
Hildred, A. (ed.), *Weapons of Warre: The armaments of the 'Mary Rose'* (Portsmouth, 2011)
Hörman, E., 'Några drag ur forna tiders sjömansliv', *Göteborgs handels- och sjöfarts-tidning*, 4 Jan. 1919
Junk, M., 'Material Properties of Copper Alloys Containing Arsenic, Antimony, and Bismuth: The Material of Early Bronze Age Ingot Torques', unpublished PhD thesis (Technical University of Freiberg, 2003)
Kiernan, D., *The Derbyshire Lead Industry in the 16th Century* (Chesterfield, 1989)
Krantz, C., *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk: Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587* (Göteborg, 1919)
Leng, R., *Anleitung Schiesspulver zu bereiten, Buchsen zu laden und zu beschiessen*, (Wiesbaden, 2000)
Lettany, H., *The Zeebrugge Shipwreck: A forgotten early sixteenth-century merchantman discovered off the Belgian coast* (Oxford, 2018)
Lindblom, T., 'Analys av svartkrut från skeppet *Kronan*', unpublished report (Celsius Materialteknik, 1997)
Lönnroth, E., 'Bohusläns medeltid', in E. Lönnroth (ed.), *Bohusläns historia* (Stockholm, Gothenburg and Uppsala, 1963), 79–146
Martín-Bueno, M., 'Cavoli: A 15th-centuryshipwreck off Sardinia', in M. Bound (ed.), *Excavating Ships of War* (Oswestry, 1998), 33–4
Mortensen, M. H., *Dansk artilleri ind til 1600* (København, 1999)
Müller, A. E. W., 'The Firework Book: An edition, translation, and analysis of Royal Armouries MS. I.34 as an example of tradition and change in fifteenth-century gunpowder technology', unpublished PhD thesis (University of Huddersfield, 2019)
Nayling, N., and T. Jones, 'The Newport Medieval Ship: Archaeological analysis of a 15th-century merchant ship', in E. T. Jones and R. Stone (eds), *The World of the Newport Medieval Ship: Trade, politics and shipping in the mid-fifteenth century* (Cardiff, 2018), 19–35
Niederschlag, E., E. Pernicka, T. Siefert, and M. Bartelheim, 'The Determination of Lead Isotope Ratios by Multiple Collector ICP-MS: A case study of early Bronze Age Artefacts and their possible relation with ore deposits of the Erzgebirge', *Archaeometry,* 45:1 (2003), 61–100
Norris, J., *Early Gunpowder Artillery c. 1300–1600* (Ramsbury, 2003)
Nyström, I., 'Konserveringsrapport bronskanon. Dnr. NOK 00152-2004', unpublished report (Studio Västsvensk Konservering, 2006)
Nævestad, D., 'Lokaliserte middelaldervrak i Øst-Norge: Oversikt og status for kyststrekningen fa svenskegrensen til Rogaland', in *Norsk Sjøfartsmuseum Årbok 1998*, (Oslo, 1999), 159–207
Oppenheim, M., *Naval Accounts and Inventories of the Reign of Henry VII 1485–8 and 1495–7* (London, 1896)
Pitcaithly, W. M. E., ' "Pirates, Robbers and Other Malefactor": The role played by violence at sea in relations between England and the Hanse towns, 1385–1420', unpublished PhD thesis (University of Exeter, 2011)
Redknap, M., *The Cattewater Wreck: The investigation of an armed vessel of the early sixteenth century* (Oxford, 1984)

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 2 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Robbiola, L., and L.-P. Hurtel, 'Standard Nature of the Passive Layers of Buried Archaeological Bronze: The example of two Roman half-length portraits', in I. MacLeod, S. Pennec and L. Robbiola (eds), *METAL 95: International Conference on Metals Conservation* (London, 1997), 109–17

Rodger, N. A. M., *The Safeguard of the Sea: A naval history of Britain 660–1649* (London, 1998)

Rohl, B. M., 'Lead Isotope Data from the Isotrace Laboratory, Oxford: Archaeometry Data Base 2, Galena from Britain and Ireland, *Archaeometry*, 38 (1996), 165–80

Rose, S., *Medieval Naval Warfare 1000–1500* (London and New York, 2002)

Runyan, T. J., 'The Cog as Warship', in R. Gardiner (ed.), *Cogs, Caravels and Galleons: The Sailing Ship 1000–1650* (London, 1994), 47–58

Rötscher, F., *Die Maschinenelemente* (Berlin and Heidelberg, 1929)

Sjöblom, I., 'Unionskrig och maktkamp: *Gribshunden* i källorna', in *Gribshunden 1495: Medeltidens modernaste skepp. Blekingeboken 2019* (Karlskrona, 2019), 41–53

Skowronek, T., A. Hauptmann, M. Segschneider, J. Auer, S. von Arbin, A. Maass, A. Pappot, T. Maarleveld and N. Brink, 'Reißscheiben from Shipwrecks as an Indicator for Copper Qualities Produced in the Major Middle and North European Mining Districts During the Late Medieval and Early Modern Period 15th–17th Century AD', *Journal of Archaeological Science: Reports,* 39 (2021), https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2021.103155

Smith, R. D., 'Towards a New Typology for Wrought Iron Ordnance', *International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploratio*n, 17:1 (1988), 5–16

—, 'Wrought-iron Swivel Guns', in M. Bound (ed.), *The Archaeology of Ships of War* (Oswestry, 1995), 104–13

—, and K. DeVries, *The Artillery of the Dukes of Burgundy 1363–1475* (Woodbrdige, 2005)

Stylegar, F.-A., P. Nymoen and G. Eikli, 'Pirates and Merchants: Hanse Traders and Victual Brothers in Skjernesund and Other Outports of Southernmost Norway in the Early Fifteenth Century', *AmS-Skrifter,* 27 (2019), 245–57

Vlierman, K., *Cogs, Small Cogs, and Boats: The thirteenth- until sixteenth-century Dutch and Flemish archaeological finds from the Hanseatic shipbuilding tradition seen in a broader perspective,* vol. 2 (Zwolle, 2021)

Von Arbin, S., 'Arkeologisk efterundersökning av fyndplats för bronskanon, Lycke socken, Kungälvs kommun, Bohuslän. Dnr 488/02 K', unpublished report (Bohusläns museum, 2002)

—, 'Marinarkeologi i Västerhavet', in K. Streiffert Eikeland and M. Miller (eds), *En maritim värld – från stenåldern till idag* (Lindome, 2013), 68–74

—, '*Ummeland* Voyaging, Maritime 'Monks', and the Emergence of the Town of Marstrand', *META: Historiskarkeologisk tidskrift*, (2021), 185–214

—, 'Medieval Boat and Ship Finds from the Former Norwegian Province of Bohuslän: Presentation and Analysis', *Revue de l'Archéologie du Bateau,* 3 (2022), 9–58

—, T. Skowronek, A. Daly, T. Brorsson, S. Isaksson and T. Seir, 'Tracing Trade Routes: Examining the cargoes of the 15th century Skaftö wreck', *International Journal of Nautical Archaeology,* 51:1 (2022), 112–44

Wagenbreth, O., and E. Wächtler (eds), *Bergbau im Erzgebirge: Technische Denkmale und Geschichte* (Leipzig, 1990)

Waldus, W. B., J. F. Verweij, H. M. van der Velde, A. F. L. van Holk and S. E. Vos, 'The IJsselcog Project: From excavation to 3D reconstruction', *International Journal of Nautical Archaeology,* 48:2 (2019), 466–94

Żabiński, G., P. Strzyż, T. Goryczka, K. Aniołek and E. Miśta-Jakubowska, 'A Copper Alloy Light Cannon from Grodno: An example of early firearms from eastern Europe', *Heritage Science,* 9:67 (2021), https://doi.org/10.1186/s40494-021-00534-z

Zartmann, R. E., J. Pawlowska, and Z. Rubinowski, 'Lead Isotope Composition of Ore Deposits from the Silesia-Cracow Mining District: Research on the genesis of zinc-lead deposits of Upper Silesia, Poland', *Prace Instytutu Geologicznego,* 95 (1979), 133–51

Kungälvs-Posten

Fredag 31 maj 2024 | Grundad 1956 | Pris: 30 kronor

Karin Henriksson: 21 kommuner av Doroteas storlek skulle rymmas inom Kungälv. Tänk er det – alla små orter här skulle bli egna kommuner.

Sidan 2

Carbe lever för musiken: ”Behöver vara ensam”

Familj: Pianisten David Carbe har en fulltecknad kalender i sommar. Men när han inte turnerar trivs han bäst på egen hand: ”Jag behöver vara ensam, annars orkar jag inte”.

Sidorna 18-19

Kungälv har passerat milstolpe – över 50 000

Nyheter: Festligheterna har avlöst varandra i Kungälv under maj månad. Nu finns det en anledning till att fira för Kungälvsborna: Kommunen har passerat gränsen över 50 000 invånare.

Sidan 6

Emelie Larsson startade sitt designföretag för kläder och accessoarer i februari när hennes mammaledighet var slut. Hennes koncept kretsar mycket kring hållbarhet och second hand. I helgen deltar hon på en designmarknad i Göteborg.

BILD: TOVE ELIASSON

Emelie designar nytt av second hand-tyger

Sidan 14

Akuten i Kungälv ingår i utökat strejkvarsel

Nyheter: Inför strejken nästa vecka, 4 juni, larmar Sahlgrenska om en drastisk minskning av blodlagret i Kungälv och Göteborgs enheter. Vårdförbundet har också utökat strejkvarslet där bland annat Akutmottagningen i Kungälv ingår.

Sidan 8

BILD: JENNIE SHACKLEFORD

Måste ha hjälp med sopkärlen – kostar 23 000

Nyheter: 92-åriga Ann-Marie Currie har närmare 100 meter till uppsamlingsplatsen för sopkärlen. En omöjlighet med rullator. Nu har hon fått ett kostnadsförslag på 23 000 kronor från Kungälvs kommun gällande hjälp med framrullning av sopkärlen.

Sidorna 4-5

Åsikter

För att få ekosystemen att fungera långsiktigt måste skogsbrukets ekonomiska mål vara rimligt och inte bara handla om att maximera produktionen.

Sidan 16

hurtigsbil.se

NISSAN

Provkör Nissan ARIYA hos Hurtigs Bil

En ultimat 100% eldriven körupplevelse

HURTIGS BIL

Gösta Hurtigs Bil AB Solbrickegatan 25 Kungälv Tel 0303 20 94 40

Nissan ARIYA förbrukning WLTP blandad körning. Wh/km: 176-198, CO2-utsläpp g/km: 0

Linnea Rödin

Fel i PDF konvertering: Filen "Emil Ernebro - Both Sides Now NY" kunde inte konverteras till pdf.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

Medieval boat and ship finds from the former Norwegian province of Bohuslän: presentation and analysis*

Staffan VON ARBIN
Department of Historical Studies, University of Gothenburg, Sweden
Bohusläns museum, Uddevalla, Sweden

Abstract

This paper seeks to present, analyse, and discuss the entire body of medieval boat- and shipwreck data from the former Norwegian province of Bohuslän in present-day Sweden. This data currently comprises 11 wrecks dating between the 1230s and the first part of the 1500s. The analysis focuses on the questions of dating, building technique, hull size, provenance, and findspot. The results show that the vast majority of these wrecks constitute the remains of large sea-going vessels from Central and Western Europe, which underlines the growing importance of the Bohuslän coast as a transit route for international trade during this period. Another major finding, discussed in the present paper, is the fact that the bulk of the wrecked vessels is located in what may be defined as harbour or 'near harbour' contexts.

Résumé

Le présent article vise à présenter, analyser et discuter l'ensemble des données archéologiques médiévales sur les épaves de bateaux et de navires de l'ancienne province norvégienne de Bohuslän dans la Suède actuelle. Ces données comprennent actuellement 11 épaves datant entre les années 1230 et 1500 (première partie). L'analyse se concentre sur les questions de datation, de technique de construction, de taille de coque, de provenance et de lieu de découverte. Les résultats montrent que la grande majorité de ces épaves constituent les restes de grandes embarcations d'Europe centrale et occidentale, ce qui souligne l'importance croissante de la côte de Bohuslän en tant que voie de transit pour le commerce international au cours de cette période. Une autre découverte majeure, discutée dans le présent document, est le fait que la majorité des embarcations naufragées sont situées dans des contextes susceptibles d'être définis comme portuaires ou « proches du port ».

Keywords

Boats, ships, clinker, carvel, bottom-based construction, Middle Ages, Bohuslän, Norway.

* In memory of Dag Nævestad (13 May 1950–4 September 2021)

© Staffan VON ARBIN
Revue de l'Archéologie du Bateau (ISSN 2728-0861 ; eISSN 2728-4751)
Tome 3, 2022, pp. 9-58.

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Introduction

In the present paper, I will examine all known medieval boat and ship finds from Bohuslän in present-day Sweden. This material currently consists of 11 wrecks, dating roughly within a 300-year period, from the 1230s and up to the first part of the 1500s (Fig. 1). It is important to note that during this entire period, Bohuslän was not Swedish, but part of Norway. This study could thus be regarded as a continuation of the important work initiated by Dag Nævestad in 1999 for southern and eastern Norway (supplemented by Tori Falck and Frode Kvalø in 2015), and, by Stephen Wickler in 2016 for northern Norway. For Western Norway, Arne Emil Christensen's (1985) thorough examination of the comprehensive Bergen material also needs to be mentioned. This material, however, mainly consists of single ship and boat elements that had either been discarded or re-used for building purposes in the medieval town.

The present study is part also of a broader investigation of the medieval maritime transport geography of this geographical area, the results of which will be submitted in my forthcoming doctoral thesis in archaeology at the University of Gothenburg. In the present paper, as well as in my thesis work, I have chosen to acknowledge the traditional and still widely used chronological definition of the Norwegian Middle Ages, namely, the period between AD 1050 that is usually considered the end of the Viking Age, and AD 1536, which marks the beginning of the Reformation in Norway (e.g., Moseng *et al*., 1999: 21). As with all periodization, the historical relevance of this chronological demarcation could of course be questioned for a whole number of reasons. This important debate, however, falls out the scope of the present paper, but will be further treated in my thesis.

The vast majority of the boat and ship finds presented here have been, to varying extents and levels of detail, published in reports and articles (e.g., Lisberg Jensen 1981a; 1983; von Arbin and Linderson 2011; von Arbin and Daly 2012; von Arbin 2005; 2006; 2009; 2010; 2011; 2012; 2014; 2021; von Arbin *et al*. 2022). Most of these publications, however, are in Swedish. A few of the sites have been published in popular outlets only, while others have not yet been published at all. This means that access to these data is restricted, especially for non-Swedish readers. More importantly, this entire body of boat and ship archaeological material has never been presented, studied, and discussed as a whole before. Thus, the purpose of this study is twofold: it firstly aims at making the data available to the wider – Nordic and international – research community, and, secondly, it seeks to structure and analyse this material in regard to certain basic research questions, such as dating, building technique, vessel size, provenance, and findspot.

Data and methods

Most of the fieldwork that form the basis for the present study was conducted by myself and colleagues at Bohusläns museum between the years 2002 and 2013, largely as part of the project *Medeltida trader and transportstrukturer i Bohusläns skärgård* ('Medieval routes and transport structures in the Bohuslän archipelago'). This project involved a number of minor and major field studies at medieval wreck sites along the coast of Bohuslän. Some complementary fieldwork was carried out within the framework of my PhD thesis research in the fall of 2021. It should be stated here that the level of documentation differs significantly between the various finds. Some sites – such as the Skeppstad wreck (early 1260s), the Mollösund II (*c*. 1365), and the Skaftö wreck (late 1430s) – have been subject to more substantial excavation and documentation efforts, while others have just been briefly inspected and recorded.

In addition to already published data, this study relies largely on archival material (e.g., field notes, photographs, drawings/sketches, video recordings, and analytical reports) as well as previously recovered artefacts. Most of this documentation is today kept at Bohusläns museum, Uddevalla. This material also includes excerpts from the archives of the avocational diving groups Göteborgs Amatördykarklubb

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 1. Map showing the location of the boat and ship finds discussed in the paper (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

(GADK) and Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen (MASG). Some records, however, particularly regarding the first-ever investigated medieval shipwreck in Bohuslän, the Mollösund II (better known as the 'Mollösund cog', or simply the 'Mollö cog'), can be found at the Maritime Museum in Gothenburg. For the sake of readability, archival sources will not be referenced in the text. Instead, detailed reference information concerning each wreck is provided in a special annex to this paper.

Dating constitutes a crucial aspect in the present work. Unlike the supposedly medieval boat and ship finds from present-day Norway, which is mostly dated by radiocarbon analysis, nearly all of the finds described here – 10 out of 11 – have been dated by dendrochronology, or by a combination of dendrochronology and radiocarbon dating. When dealing with remains from the historical period, radiocarbon dating often provides time spans that are way too wide to be of real use. Dendrochronology is thus often the most advantageous dating method whenever structural timbers are present (Baillie 1995: 11-12). This is very clearly illustrated by the case of the Mollösund II (*infra*), which was dated by dendrochronology to *c*. 1365 after a previous radiocarbon analysis had provided a calibrated dating range of between 1047 and 1409 (95.4% probability).

It is, however, not always possible to find and retrieve wooden material suitable for dendrochronological dating which typically requires samples with more than *c*. 80 preserved annual growth rings in order to be statistically viable (Domínguez-Delmás *et al*. 2019: 237). Other factors, both pre- and post-depositional, such as growth anomalies and preservation status, may also affect the possibilities of accurately dating archaeological wood by dendrochronology (e.g., Christensen 1987; Domínguez-Delmás *et al*. 2019: 237). For these reasons, radiocarbon analysis is sometimes the only option, especially if typological or contextual dating is also not available such as in the case of the small boat wreck from Edshultshall (*infra*).

The advantages of dendrochronology or tree-ring dating are several. First and foremost, it can produce very precise and reliable felling dates. If sapwood is present in the timber sample, dating can be narrowed down to within just a few years by using the relevant sapwood statistics (Hughes *et al*. 1981). In the rare cases where bark edge is preserved, and the final growth ring can be identified in the sample, it might be possible to establish the actual felling year of the tree, and sometimes even determine the season when the felling took place (Baillie 1995: 21-22).

Since the annual growth of tree-rings is determined by, among other things, variations in the weather, tree-ring patterns vary between trees grown in different geographical regions. Dendrochronology therefore also provides information on the area in which the tree has grown (Daly 2007: 1-3). For the study of mobile objects like ships, this information is of vital importance as it may reveal the vessel's origin and thus can provide insights into older sea and trading routes. A good example of this is the case of the Skaftö wreck, further described in the upcoming section, where a dendrochronological analysis of the vessel's hull and cargo enabled the modelling of its intended original sailing route (von Arbin *et al*. 2022).

Nevertheless, due to the fact that shipbuilding timber is typically quite heavily worked, it is seldom possible to acquire exact felling years. This is particularly the case for ship planks. Tens or even hundreds of annual growth rings may have been removed by axe, adze, plane or saw during the initial timber conversion and subsequent building of the vessel. Thus, in most cases dendrochronological analysis of ship timbers will only provide a *terminus post quem* for the felling of the tree (Baillie 1995: 23-25). In such cases, more samples may need to be analysed but since dendrochronological sampling is an invasive method (although see e.g., Daly and Streeton 2017), it is often necessary to limit the number of samples – especially if sampled objects are to be preserved *in situ*. Budget constraints may constitute another major limiting factor. In the Bohuslän case, both of the above factors have

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

been decisive in the sampling strategy. With the exception of the more thoroughly investigated shipwrecks off Skaftö, Mollösund (II) and Skeppstad, the number of dated samples are generally quite low – typically one to three samples per wreck.

However, even in the cases where more samples could be analysed, not all samples proved suitable; for instance, of the 10 analysed samples from the Risö wreck (*infra*), only three were dated despite the fact that several more had sufficient numbers of tree-rings. With so very few dated samples at hand, results need to be interpreted carefully. This is particularly true if samples contain no preserved sapwood rings, as is the case for some of the wrecks presented here. Occasionally, artefact material and other evidence can be used for validating dating results. Dates presented in this study should nevertheless in many cases be considered diagnostic rather than definite. This also applies for most of the suggested provenances, since dendroprovenancing also requires a larger number of samples in order to provide statistically viable results.

Sometimes, the radiocarbon dating of a wood sample can help fixing an uncertain dendrochronological dating result (see e.g., Belasus 2014: 171-173). Such a combination of dating methods has been used successfully on two of the wrecks described here: the Fästningsholmen I and III. Moreover, tree-rings can also be used to calibrate radiocarbon dates more precisely – by the radiocarbon dating of two or more rings at known intervals in a single wood sample it is often possible to narrow the calibration range considerably. This method, commonly referred to as radiocarbon 'wiggle-matching' (e.g., Bronk Ramsey *et al*. 2001), could be an option in those cases where dendrochronology fails. Due mainly to economic reasons, it has however not been applied on any of the wrecks in this study.

Finally, it should be noted that all radiocarbon dates given here have been calibrated in the latest available version (v. 4.4.4) of the program OxCal (Bronk Ramsey 2021), using atmospheric data from Reimer *et al*. (2020). For this reason, the presented dates may differ slightly from previous publications.

The wrecks

All 11 wrecks presented here are shown on the map provided in Figure 1. In order to facilitate comparisons, I have tried to describe the different sites in a similar manner. Each presentation thus begins with a brief account for the geographical and historical setting of the find, its discovery, and its subsequent research history. This is followed by a description of the wreck site itself, related artefacts and cargo (when applicable), and analysis results obtained. Due to the scope of the present paper, the construction technique of each vessel will be just briefly described, while measurements and detailed descriptions of specific technical features can in some cases be obtained from previous publications.

The Koster wreck (early to mid-1300s)

The name Koster denotes a group of islands west of Strömstad in Northern Bohuslän. The two main islands of this group are Nordkoster and Sydkoster, which are separated by the long and narrow strait Kostersundet. Koster first appears in written sources as the place where a 14th century vessel was wrecked; in 1361, King Edward III of England submitted a written complaint to Magnus Eriksson, king of Sweden and previously king of Norway, regarding the cargo of a vessel that had been allegedly seized by King Magnus' deputies. The vessel had ended up wrecked whilst seeking harbour at Koster on its way from England to Scania, carrying a valuable cargo of, among other things, cloth. From the letter, it seems clear that Koster was permanently inhabited already at that time (D.N. III, No. 575; SDHK, No. 7915).

The Koster wreck is located off the northern side of Kostersundet and is known among the locals as *Galejen* ('the Galley'). Historical maps and local tradition suggest that Swedish galleys were stationed in this

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 2. Dredging in shallow water for dendrochronological sampling of the Koster wreck in 2008. The dredge is operated by archaeologist Matthew Gainsford (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

area during the Great Northern War (1700-1721), and consequently the wreck was believed to be one of these galleys (von Arbin 2009: 4). In the late 19th century, parts of the keel and planking were recovered, and in 1954 GADK divers inspected the site during their annual wreck survey. Reportedly, nothing of the wreck was visible above the seabed at the time. A part of a frame, allegedly dredged up from the wreck in 1986, is currently on display in the local museum.

Bohusläns museum's maritime archaeologists inspected the wreck site in 2007 and in 2008 returned for dendrochronological sampling (von Arbin 2009). At that time, a few frames and some planking were the only visible parts of the vessel (Fig. 2). It was possible, however, to establish that the extent of the buried hull reached approximately 13×5 metres (m). Remains are situated parallel to the shoreline in less than 1 m of water (Fig. 3). The part of the hull that was examined seems to have been built entirely of oak in clinker (lapstrake) fashion. Timber dimensions suggest a vessel with an overall length of approximately 20 m or slightly more. Occasional cretaceous limestone pebbles observed on the wreck site may be interpreted as ballast stones. According to a preliminary geological assessment, limestone is likely to originate either in Denmark or the shores of the English Channel (Thomas Eliasson, personal communication July 11, 2013).

Of the three dendrochronological samples cut from the planking, only one was possible to date. The outermost tree-ring in this sample was dated to 1295. The most probable growth place for this oak tree is Eastern England. However, correlation with a Danish chronology is also relatively good. Provided that not much more than the sapwood rings are missing in the sample, and assuming an English provenance, felling of the tree could be estimated to between *c.* 1310 and *c.* 1350. A somewhat later felling date is of course also possible (Linderson 2008). Based on dendrochronology and the suggested provenance of ballast stones, it is tempting to identify this shipwreck as the vessel mentioned in the royal complaint of 1361. This identification must, however, remain open until further field investigations and more secure dating is achieved.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 3. Map showing the location and extent of the Koster wreck (red polygon) (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

The Dyngö wrecks

Dyngö is situated in the archipelago southwest of Fjällbacka. A narrow strip of land connects the island with the adjacent Trybergsholmen forming a sheltered natural harbour. Dyngö has no known medieval history. The first secure evidence of settlement dates to the great herring fishery (*c.* 1563-1589), when in the 1580s the Oslo merchant Mickel Funtin reportedly owned a 'salt shed' on Dyngö (Nyström 1983: 41-54). In 1665, the island is known to have been inhabited by ship pilots and fishermen, while a few decades later, in 1703, it was formally appointed as a pilot station (Hansson 1980: 96-104). A local tradition however suggests that pilots may have resided on Dyngö as early as the 13th century (Alexandersson 2021: 135).

Dyngö I (early 1500s)

In 2005, Bohusläns museum was contacted by an individual whose late father years earlier had come across ship timbers at Dyngö whilst fly-fishing. The exact findspot was not known by the informer but was said to be somewhere within the harbour area, and presumably at 'wader depth'. A sample of an oak frame, salvaged at the time of discovery, was handed in to the museum and later submitted for dendrochronological analysis that provided a date of the outermost tree-ring

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

a

b

Figure 4. The recovered floor timber from the Dyngö I shipwreck (a). Detail of the frame showing limber holes and the contact surface to the keel (b) (Archives of Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

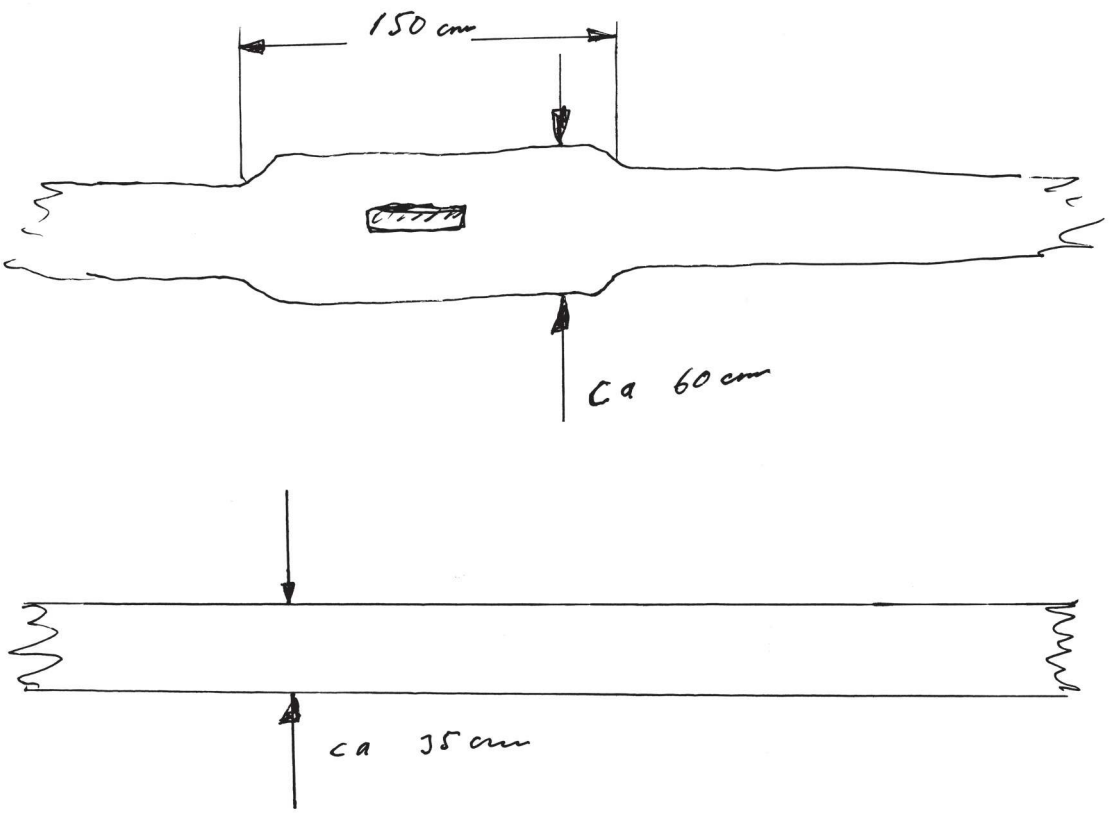

Figure 5. Sketch showing a small portion of the exposed Dyngö I shipwreck, with what is likely the keelson with its mast step and a stringer or ceiling plank (Archives of Bohusläns museum).

to the year 1488 using chronologies from Southern Sweden (Scania). The felling of the tree could be estimated to between *c.* 1498 and *c.* 1518 (Hans Linderson, personal communication March 3, 2006), but as a later date is also possible a connection with the said Mickel Funtin can probably not be ruled out.

Animal bones, possibly cargo or provision, were also collected from the wreck and were later identified by an osteologist as small-sized 'medieval' sheep and cattle. Photographs of the recovered frame (Figs 4a and b) identifies it as a floor timber from a clinker-built vessel. Since the exact dimensions of the recovered timber is not known, it is difficult to calculate the overall size of the vessel. A preliminary estimation, however, is that the vessel may have measured 15-20 m in length. A sketch of a small portion of the wreck (Fig. 5), provided together with the photographs, shows two parallel timbers situated at a distance of *c.* 60 centimetres (cm). One of the timbers resembles a medieval type of keelson, with a thicker middle section and a carved rectangular notch for the mast, indicating that the other timber possibly constitutes either a stringer or a ceiling plank.

In 2012, following the request of Bohuläns museum, the Swedish Coast Guard conducted dive searches in Dyngö harbour in order to try to relocate the site. Off the northern side of the islet Mickeln, the Coast Guard divers discovered the largely buried hull of a clinker-

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

built vessel, which seemed to fit the 2005 description. An inspection in 2021, conducted as a part of my PhD research, however revealed that this shipwreck is probably of a much later date – possibly as late as from the 1800s. In order to distinguish the two wrecks, the more recently discovered vessel was named Dyngö II. This means that the location of Dyngö I is yet to be discovered somewhere in the nearby area.

Dyngö III (1230s)

In conjunction with the fieldwork at Dyngö in 2021, a drone aerial survey of the harbour was conducted in order to relocate Dyngö I. In the north-western part of the harbour, among jetties and boathouses, a dark structure could be seen on the drone footage. A brief diving inspection revealed the bottom section of a heavily built vessel, presumably entirely of oak, at a water depth of *c.* 2 m (Fig. 6). The flush-laid bottom planking indicated that this was yet again a different shipwreck than the one initially searched for, and it was therefore named Dyngö III.

As certain features observed during inspection indicated an early date, sampling for radiocarbon dating was carried out. Radiocarbon dating was chosen in favour of dendrochronology due to the limited time at disposal on the site. Two samples were retrieved and submitted for analysis. Sample 1 (Ua-71826), which consisted of moss, presumably used as caulking material between planks, provided a date of 926 ± 29 BP that calibrates to AD 1034-1202 (95.4% probability). Within this span, the most likely dating interval is AD 1034-1178 (92.4% probability). Similarly, sample 2 (Ua-71827), which was extracted from a small rope fragment, gave a result of 818 ± 29 BP that calibrates to AD 1177-1273 (95.4% probability), with an 86.9% probability for the interval AD 1201-1273.

Since radiocarbon results proved promising, it was decided to proceed with dendrochronological sampling and additional recording of the site. Complementary fieldwork was conducted in late 2021. Of the five sampled planks, four provided dates (Daly 2021). Based on the assumption that all planks originate from trees felled at the same occasion, the felling may have taken place in the period 1233-1240. Dating results are thus somewhat later than indicated by the radiocarbon dated moss sample but fits well with the rope fragment. Highest correlations appear with chronologies from Lower Saxony. During sampling, a sherd from a wheel-thrown hardfired greyware pot (*Ger. harte Grauware*) was found and recovered. On typological grounds it can be dated to *c.* 1175-1350, which thus matches well the results of the tree-ring analysis.

The visible part of the ship construction measures approximately 4×4 m and consists of planking, floor timbers, ceiling planks, mast step buttresses, and one end of the keel protruding from the sediments (Fig. 7). The keelson appears to be missing, at least in the exposed part of the wreck. Caulking between planks consists of moss that was originally held in place with wooden laths and iron cramps, also known as *sintels*. The approximate extent of the preserved hull structure was established to be 10×5 m. Furthermore, it was observed that sediments trapped within the hull contain a large portion of charcoal and burnt residue indicating that the vessel was exposed to fire, an interpretation that is further supported by the fact that the rope fragment collected for radiocarbon analysis as well as the ceramic sherd and a barrel hoop discovered during dendrochronological sampling displayed clear evidence of having been burnt.

The date and construction technique of the vessel with flush-laid bottom planks and moss caulking with laths and *sintels*, suggest a vessel of the 'cog' type. Its timber dimensions point towards a significant hull length possibly in the range of 18-20 m or more. Wood provenance indicates that its building took place on the German North Sea coast, possibly in the area of Hamburg or Bremen. Clearly, abandonment was due to a fire incident, accidental or intentional, which may have occurred while the vessel was anchored in the harbour.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

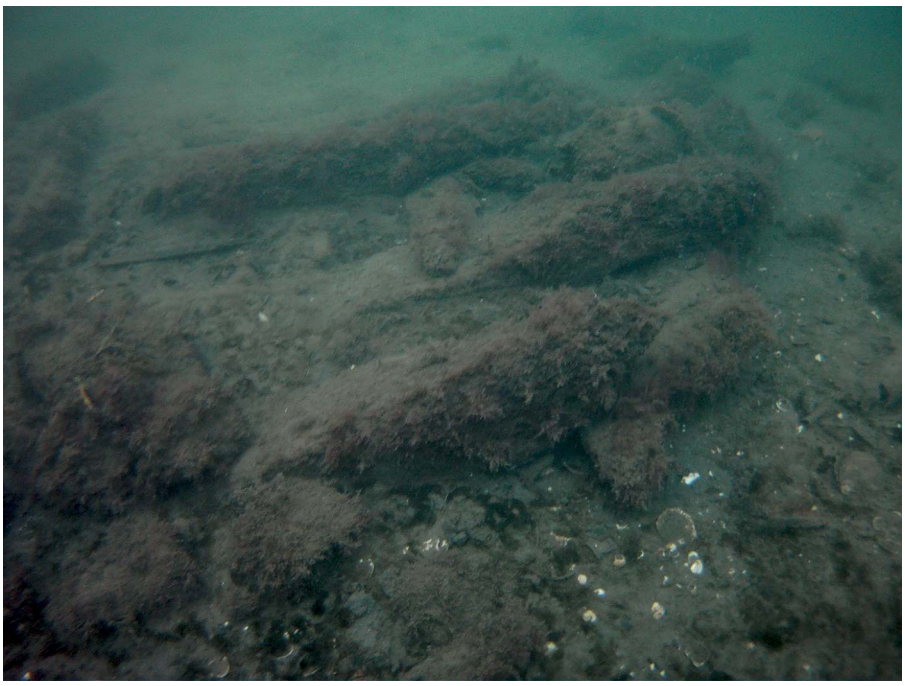

Figure 6. Underwater photograph of the Dyngö III shipwreck in 2021, showing frames, planking, and ceiling planks protruding from the seabed (Staffan von Arbin, University of Gothenburg).

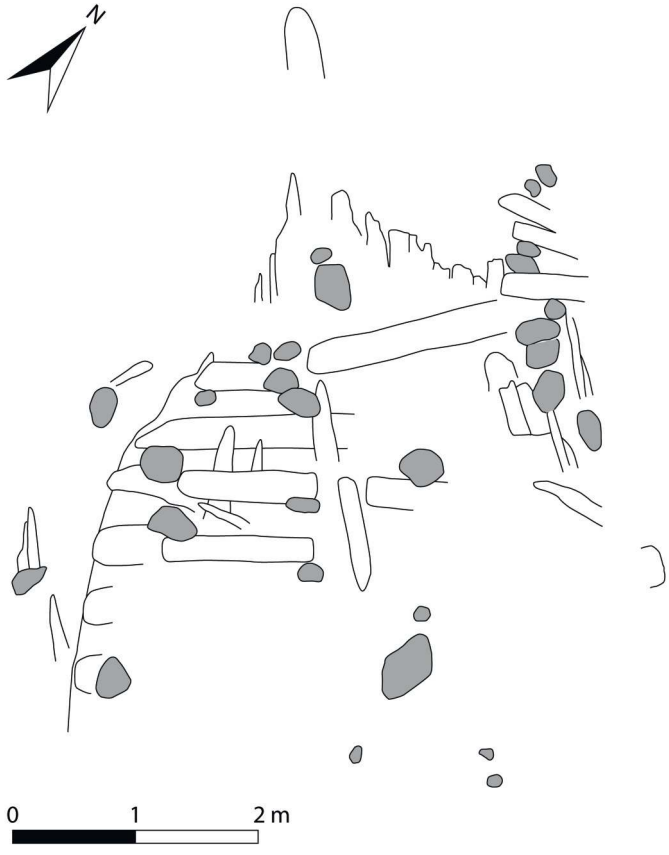

Figure 7. Site plan of the exposed northeastern part of the Dyngö III shipwreck, based on a photogrammetric model produced in 2021 by Jens Lindström, Nordic Maritime Group (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

The Skeppstad wreck (early 1260s)

Skeppstad is situated to the south of Fjällbacka off the northern shore of the shallow Jorefjorden. The rivers Jorälven and Träsvallälven, which flow into the fjord, lead up to a rich hinterland, which, judging from the many prestigious golden objects found in this area, was of central importance during the Late Iron Age (e.g., Fabech 1992; Nyqvist 2007: 149-155). Toponymic, archaeological, and historical evidence suggest that the surroundings of the fjord, including Hamburgsund to the south, may have also been of importance during the Middle Ages, not least from a strategic maritime point of view (Alexandersson 2021: 137; von Arbin 2021: 8-12, in prep.).

The Skeppstad shipwreck was discovered during an aerial survey in 2008, which was followed by diving inspections by Bohusläns museum's maritime archaeologists in 2008 and 2009. An initial dendrochronological analysis suggested that the vessel was built in the early 1210s or 1220s. Unfortunately, of the four analysed samples, only one was possible to date at the time (von Arbin and Linderson 2011). Further sampling in 2012 provided another seven samples for analysis, of which four were dated. An additional two samples, including also one of the previously analysed, were dated but with a slightly less degree of certainty. Overall, the dated samples indicate that the building of the vessel dates to the early 1260s. The analysis also shows that timbers originate in the Ardennes (Linderson 2013).

The shipwreck sits in less than 1 m of water. The preserved hull is degraded to seabed level but is still mostly visible from stem to sternpost. The identification of each end as bow and stern currently remain open. Test trenches were excavated in 2012-2013 and revealed that the hull is preserved to a depth of approximately 1.7 m below seabed, and that the bottom section of the vessel, including the keel and keelson, is missing. This may explain why no traces of a cargo were discovered during excavation (*infra*). Moreover, very few artefacts were found, the most prominent being an intact proto-stoneware jug from the Lower Rhine region – most probably the area of Siegburg (von Arbin 2021: 14-15, in prep.) (Fig. 8).

The distance between stem and sternpost is 17.4 m indicating an original length of the hull of about 19-20 m, whereas the beam amidships is *c.* 5.5 m (Fig. 9). The vessel seems to be entirely of oak. All the analysed parts of the hull are clinker-built. Since the bottom section of the ship is missing, it is uncertain whether it was clinker-built as well or if it was rather flush-laid in the 'cog' manner. The vessel, however, does display several features that could be considered as typical 'cog' traits. For instance, both posts appear to be straight and not curved. Other features, which can be found also in other larger vessels during the medieval period, are the massive through-beams with their large knees standing on top (von Arbin 2021: 14-17, in prep.).

The timber provenance indicates that the building of the vessel may have taken place somewhere in the Rhine–Meuse–Scheldt delta of present-day Belgium and the Netherlands. Consequently, the vessel may have had its homeport in one of the contemporary merchant towns of Flanders, Zeeland, Holland, or the Zuiderzee region. It may have suffered from a grounding accident somewhere in the Fjällbacka archipelago, which resulted in the loss of the bottom section of the hull. After this, it may either have drifted or been towed to its final resting place (von Arbin 2021: 19-20, in prep.).

The Skaftö wreck (late 1430s)

The Skaftö wreck is situated in Gåsöfjorden, a broad strait between the islands Skaftö and Gåsö in the Lysekil archipelago. In the southwestern part of this relatively sheltered strait is an old anchorage, known from historical maps and nautical charts from the 17th and 18th centuries (von Arbin 2014: 10-12). The wreck rests in 6–8 m of water at the mouth of a small bay called Munkevik ('the Bay of Monks') on the Skaftö side of the strait.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

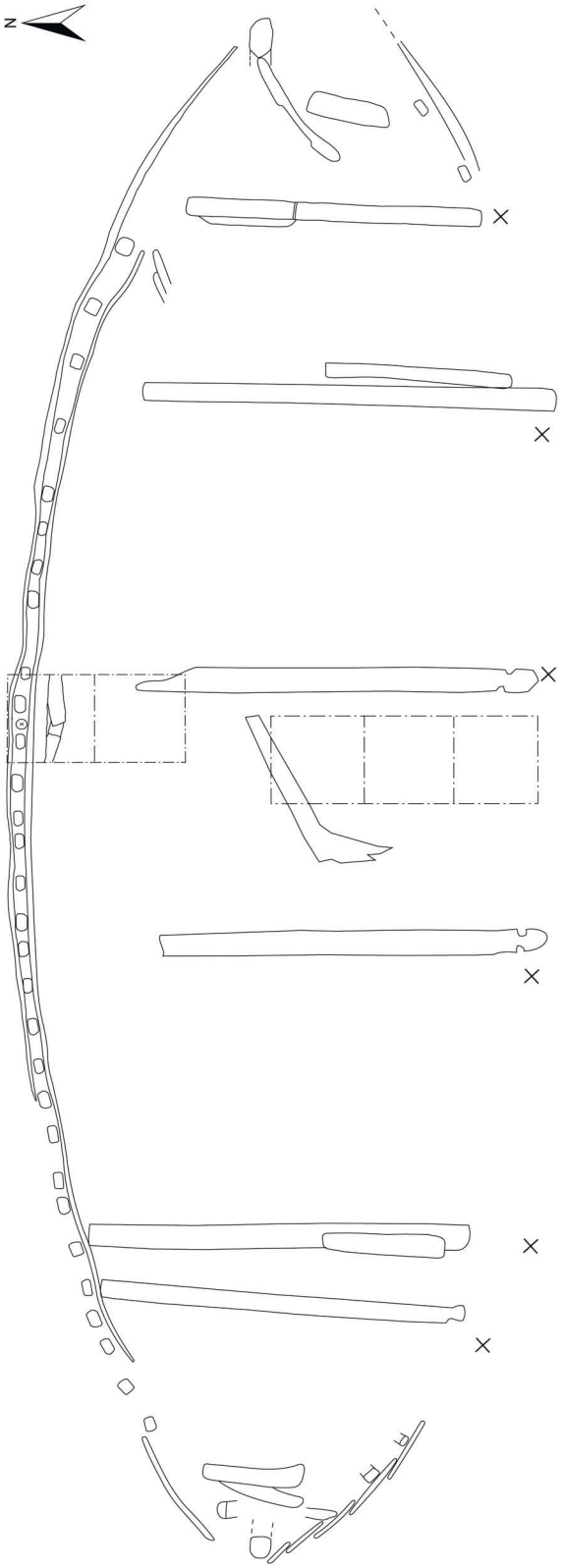

Figure 9. Site plan of the Skeppstad wreck, showing the two test trenches excavated in 2012 and 2013, as well as the find-location for the proto-stoneware jug (marked with a small circle with an 'X') (Delia Ní Chíobháin Enqvist, Bohusläns museum).

Figure 8. Proto-stoneware jug from the Skeppstad wreck, recovered during the 2012 field campaign. The jug is 21.5 cm in height (Ebba Phillips, Western Sweden Conservator's Trust).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 10. Underwater photograph of the Skaftö wreck in 2005, showing the exposed part of the vessel's starboard side, with planking, frames, ceiling planks, standing knees, and a small portion of the deck visible (Jens Lindström, Bohusläns museum).

This bay used to house a small fishing hamlet, first mentioned in sources dating to the beginning of the 17th century (Pettersson 1953: 132). Sven Gullman (1999) proposes a medieval origin for this settlement and suggests that it was associated with the Dragsmark Abbey, located approximately 8 kilometres (km) to the northeast, but there is slim evidence to support this hypothesis.

The shipwreck was discovered in 2003 by a local skin diver (Fig. 10). Later that year, maritime archaeologists from Bohusläns museum conducted a diving inspection of the site. The dendrochronological analysis of four wood samples collected from the wreck indicated that the building of the vessel may be dated to the 1600s. Since this largely contradicted some of the archaeological observations made during inspection, such as of the bricks and the *Reißscheiben* copper ingots (*infra*) which rather suggested a high- or late medieval date, samples were sent for re-examination (Linderson 2004). This later analysis, that was supplemented by seven more samples in 2006 (Krąpiec 2006), revealed that the ship is likely to have been built in the late 1430s. Its timber seems to originate in Poland, and more specifically the central and eastern parts of the country.

Following a minor test excavation in 2005, a bigger research project was initiated, including field campaigns in 2006, 2008 and 2009. During these campaigns, trenches were excavated in the fore and after sections of the hull (von Arbin 2010, 2014). Finally, in 2009, measures were taken in order to preserve the wreck *in situ* (von Arbin 2014: appx. 1, 2017: 85-86). The wreck rests on its starboard side, parallel to the shoreline. The preserved hull section is partially embedded in a natural slope and partially covered by cargo. Excavations revealed that approximately 70 % of the starboard side is preserved, whereas the port side has almost entirely vanished. In addition, substantial parts of the stem, sternpost, keel, keelson, and rudder survive (von Arbin 2012: 67-69, 2014: 13-14, 38) (Fig. 11). The surviving remains show that the vessel was clinker-built of oak, with a curved stem and through-beams with large wooden knees on top. A small, peculiar wooden knee found in the after section of the wreck suggests that it may have

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 11. Site plan of the Skaftö wreck, showing surviving hull remains, test pits and trenches excavated in 2005–2009, and the distribution of the various cargoes (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 12. Underwater photograph of *Reißscheiben* copper ingots on the Skaftö wreck in 2003 (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

been equipped with a stern castle (von Arbin 2012: 69-71, 2014: 45-46).

A number of different cargoes have been identified on the wreck, namely metal ingots, barrels with lime and tar, sawn oak timber, and, possibly, bricks and tiles. Of the metal ingots, two types are present: round and oval copper slabs, known as *Reißscheiben* (Fig. 12), and ingots of the *speiss* type – a compound consisting of elements such as iron, copper, nickel, and cobalt, with major amounts of arsenic and/or antimony. Lead isotope analysis suggest a provenance from the present-day Slovakia for both types of ingots (von Arbin *et al.* 2022). Thin section analysis of the lime shows that it originally constituted burnt lime, which was transported unslaked. The provenance of the limestone is presumably Gotland (von Arbin 2014: 26-28; von Arbin *et al.* 2022).

The timber cargo consists of two distinct timber categories. There are both longer planks and shorter boards, of which the latter possibly constitute semi-finished barrel staves. Dendroprovenancing of these boards and planks also indicates a Polish origin for these timbers (von Arbin 2014: 33-34; von Arbin *et al*. 2022). ICP-analysis of the bricks and tiles from the wreck revealed that they are likely to derive from ceramic productions in present-day Gdańsk. There is however some uncertainty whether they constitute cargo or if they are the remains of a collapsed fireplace (von Arbin *et al*. 2022). Other recovered artefacts are a small ceramic assemblage, two whetstones, a few flints – possibly for fire making – and a small number of fish and animal bones which may have constituted provisions (von Arbin 2010: 17-19, 2014: 21-25).

Originally, the vessel may have had a length of *c*. 25 m, a height of about 6 m, a beam of 8 m or more, and, probably, two full decks. In previous works, I have argued that it may be a representative of the enigmatic and much-debated ship type 'hulk' (von Arbin 2012, 2013, 2014). A thorough investigation and analysis of both the ship itself and its cargo in relation to written sources suggests that the vessel was heading from the southeastern corner of the Baltic Sea, most probably Danzig (present-day Gdańsk), towards the Western European market, presumably Bruges, when it foundered *en route* for an unknown reason – possibly whilst lying at anchor. Based on dendrochronological analysis of a total of seven planks/boards and 24 barrel components, its wrecking is likely to have occurred sometime between 1440 and 1443 (von Arbin *et al*. 2022).

The Edshultshall wreck (early to mid-1400s)

The small fishing hamlet Edshultshall is located approximately 10 km south of Ellös and 6 km north of Mollösund on the western part of the big island of Orust. It was originally the landing place, or *strandplats*, of the homesteads of Edshult and Barrevik located further to the south. Edshultshall has no known medieval history, and it is generally assumed that it was established during the great herring fishery in the 18th century (Brattö 1981: 229). The homestead of Edshult is however mentioned as early as 1399 in written sources (Palm 1963: 15-16), while Barrevik is first mentioned in 1568 (*ibid*: 10-11). It is possible that the wreck of the small boat presented here could be linked to either of these settlements suggesting that Edshultshall may have functioned as a local landing place as early as the Middle Ages.

The wreck, situated just outside a private jetty in the northern part of Edshultshall was brought to the attention of Bohusläns museum in 2001. According to locals, boat timbers had been exposed from time to time, due to propeller dredging and after storms. Two timbers, collected on separate occasions, were given to the museum (Fig. 13). Both timbers are heavily eroded, but since dimensions are similar, they ought to derive from the same boat. One of them is clearly a frame, while the other may be a knee for a *biti* (cross beam) or thwart. The boat appears to have been clinker-built, lightweight, and possibly less than 5 m in length, hence, it was likely propelled with both oars and sail. In the area, occasional stone net sinkers have also been found (Fig. 14), but their connection to the boat remains uncertain.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

In 2004, a sample from the frame was submitted for radiocarbon analysis. Radiocarbon dating was chosen due to the small dimensions of the timber, which meant that the tree-ring number was insufficient for dendrochronological analysis. The analysis dated the remains to 505 ± 30 BP (Poz-8017) which calibrates to AD 1396-1450 (95.4% probability). Due to the unexpected early date, a diving inspection of the findspot was conducted in 2005. The water depth at the site was approximately 0.5–2 m, and bottom consisted of silt. The inspection did not reveal any additional boat timbers or other finds of archaeological interest. However, considering that no excavation or systematic probing of the seabed were carried out, further remains may very well be buried deeper in the sediment.

The Mollösund wrecks

Mollösund is the name of a small fishing hamlet which is believed to have been established during the great herring fishery in the second part of the 16th century (Pettersson 2001: 95). Initially the name referred to the sheltered strait that separates Tången – the south westernmost point of Orust – from the smaller islands of Mollön and Sörön. For many centuries this strait served as a natural harbour. The oldest written evidence for its use can be found in a letter issued in Mollösund in 1325 (R.N.: 357). The fact that the letter is sealed, possibly on board of a ship, by five eldermen and burghers from different ports in the southern Baltic Sea region underlines the harbour's international significance at the time. In fact, archaeological and written sources establish Mollösund as the coastal locus in Bohuslän, which, after Marstrand, offers the most comprehensive evidence of human activity during the medieval period (von Arbin 2015: 15-16).

Mollösund I (late 1300s)

The shipwreck Mollösund I is sometimes also referred to as the 'Mollösund wreck'. This has led to some confusion with the more well-known 'Mollösund cog' or 'Mollö cog' (*infra*). Hence, in this study, I have instead chosen to use the names Mollösund I and Mollösund II for these two wrecks. Mollösund I rests on the bottom of the northern inlet to Mollösund. It was originally discovered in 1976 by a diver who came across an almost intact medieval stoneware jug, a so-called *Jakobakanne* (Fig. 15). According to the finder, the jug was found in association with wreck-like timbers. In order to verify this finding, the Swedish Coast Guard was commissioned for a diving inspection of the site, but no records could be found of this early field investigation.

In the 1980s, divers rediscovered the site and illegally recovered a number of artefacts. In 1996, these illicit salvage activities were brought to the knowledge of the heritage authorities, resulting in a renewed inspection of the site by the County Administrative Board (Zedig 1996). In 2001, previously recovered artefacts were handed in to Bohusläns museum. In conjunction with the European Commission funded project "Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation piles and archaeological sites" (BACPOLES), Mollösund I was chosen as one of the Swedish sampling sites. Sampling was conducted in 2002 by Bohusläns museum in co-operation with the Western Sweden Conservator's Trust (von Arbin and Wranne 2005).

In order to be able to retrieve wood samples from the ship construction, two small trenches were excavated, one on each hull side. On the southern side, large amounts of firewood were observed. Two samples of oak planking were retrieved and submitted for dendrochronological analysis (von Arbin and Wranne 2005). One of the samples revealed a provenance from Central Poland, while the other revealed a provenance from either the Netherlands/north-western Germany or Central Poland. Mixed provenances would suggest that tree felling took place between the years 1383 and 1398. With a Polish provenance for both samples, which currently appears as the most feasible, felling is however likely to have occurred between 1383 and 1389 (Saß-Klaassen and Vernimmen 2005: 251).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

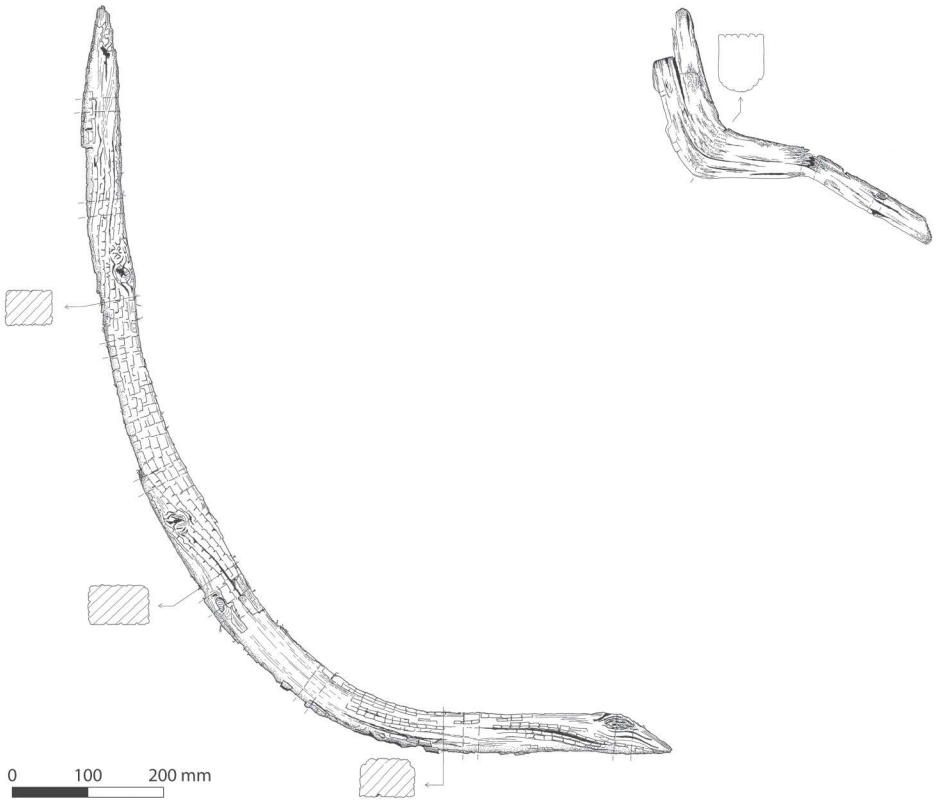

Figure 13. Recovered frame (left) and biti-knee (right) from the Edshultshall wreck (Anette Olsson, Bohusläns museum).

Figure 14. Stone net sinkers recovered from the Edshultshall site and possibly belonging to the wreck (Jens Lindström, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 15. Stoneware jug, a so-called *Jakobakanne*, recovered from the Mollösund I wreck in 1976. The jug is 20.5 cm in height (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

The wreck sits on its keel in 14 m of water on an even silt bottom, approximately 100 m from land. Very little of the hull structure protrudes from the bottom, although frames, planking and ceiling planks are discernible for most of the vessel's preserved length. Observations in the trenches suggest that the hull is preserved to just above the turn of the bilge. Uncovered planking seems to indicate a clinker-built hull, but due to the limited excavation it is not possible to conclude whether this technique was applied for the entire vessel. The overall size of the preserved hull structure has been measured to *c.* 17×5 m, indicating, thus, a vessel of 20 m length or slightly more. The hull is clearly tapering towards the southeast, which may indicate that this end constitutes the after part of the vessel.

Among the recovered artefacts are tile fragments, horn cores, barrel parts, and a small, cylindrical lidded pewter box. Tile fragments mostly represent so-called 'peg tiles' (i.e., plain, rectangular slabs with two peg holes in one of the short sides, see Keily 2010: 27-30), while occasional 'monk and nun' roof tiles have also been found (Fig. 16). Osteological analysis of the horn cores identifies them as billy-goats, suggesting either a cargo of raw-material for horn craft or a load of unworked goat skins (Vretemark, personal communication July 4, 2011). From English customs records, it is known that goatskin was a common Norwegian export product during the 14th century (Nedkvitne 1983: 37). The pewter box constitutes an interesting and unusual find. On top of its hinged lid is a small handle in the shape of a seated hound (Fig. 17). Parallels from other parts of Europe (Immonen 2013) suggest that it is most likely a salt cellar.

Mollösund II (c. 1365)

Mollösund II constitutes the only wreck presented here that has been lifted and conserved in its entirety. Still, its recovery could hardly be described as anything less than a disaster. The wreck, situated in less than 2 m of water in the narrow inlet Östra Leran, on the southeastern part of the island of Mollön, was found in 1979 by divers who salvaged substantial parts of the wreck without prior

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

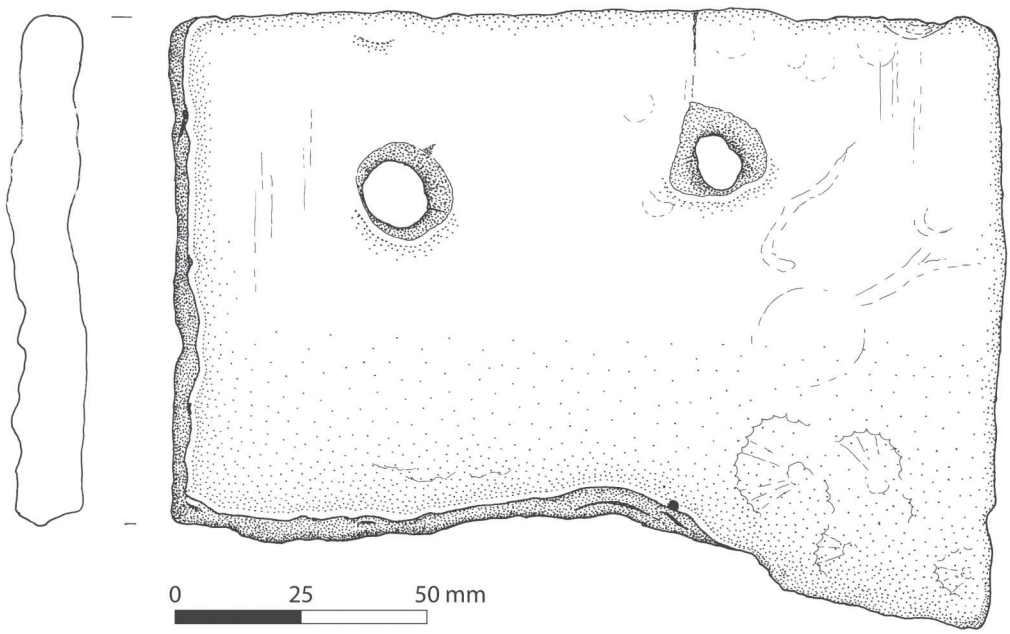

Figure 16. 'Peg tile' (above) and 'monk and nun' tile (below) recovered from the Mollösund I wreck in the late 1980s (Anette Olsson, Bohusläns museum).

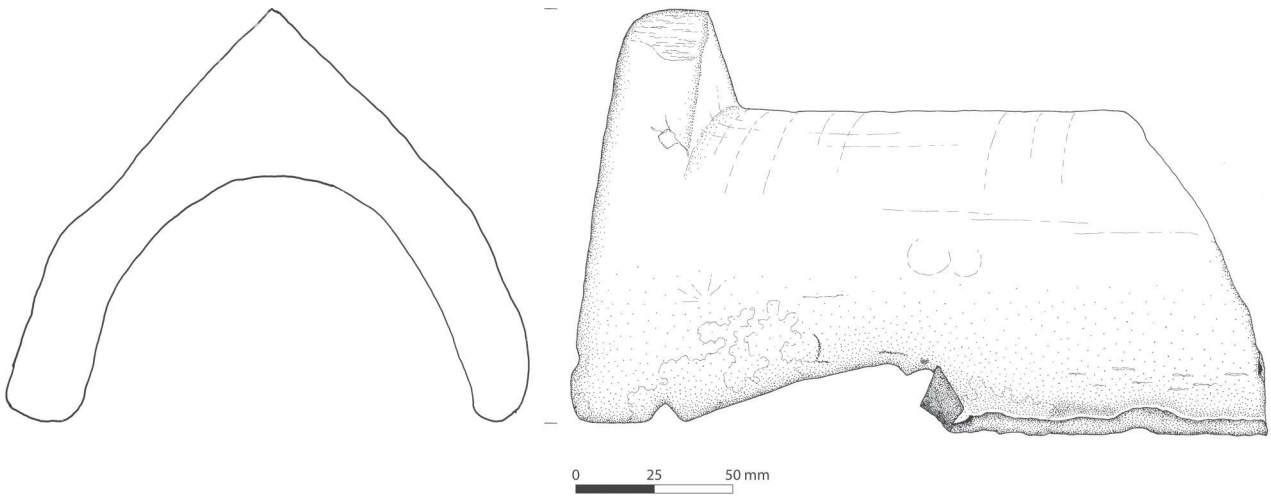

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

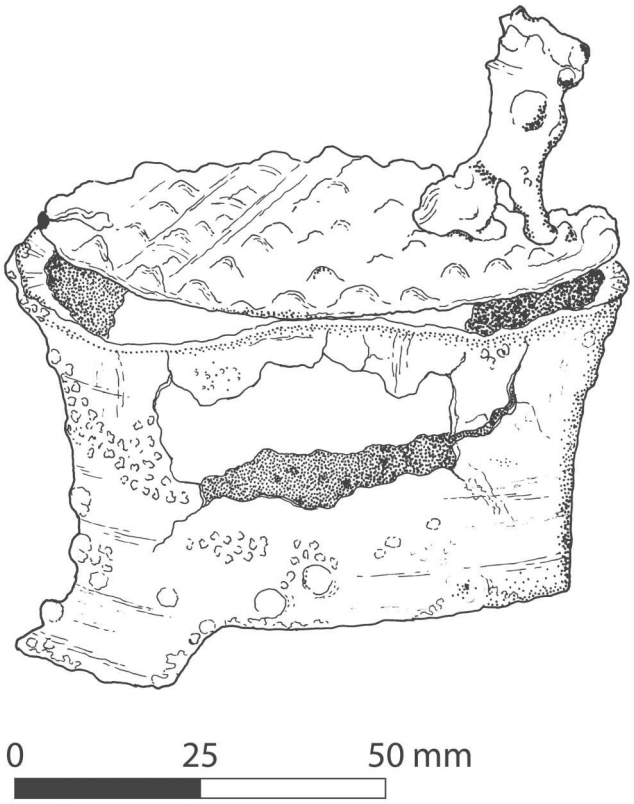

Figure 17. Lidded pewter box, presumably a salt cellar, recovered from the Mollösund I wreck in the late 1980s. Note especially the handle of the lid, which has the shape of a seated hound (Anette Olsson, Bohusläns museum).

documentation (Lisberg Jensen 1981a). The wreck may have been known locally for a longer period of time as according to some sources, it was originally situated closer to the mouth of the inlet having later been towed to its subsequent position. Sources also describe how parts of the ship were recovered and used as firewood during the Second World War (Crumlin-Pedersen 1981: 61).

Shortly after the recovery of timbers by the divers, an inspection was carried out by a representative of the Maritime Museum in Gothenburg (Fig. 18). After inspection, the timbers were returned to the seabed in order to halt further decay (Lisberg Jensen 1981a). Radiocarbon dating of caulking material collected during inspection gave a result of 740 ± 90 BP (St-7416), which calibrates to AD 1047-1409 (95.4% probability). The radiocarbon date in combination with the vessel being identified as a 'cog' spurred the recovery of the entire wreck assemblage in 1981 (Lisberg Jensen 1981a, 1983). After recording in 1982 and subsequent conservation, the ship timbers are today stored at Bohusläns museum.

The preserved timber assemblage consists of approximately 50 more or less fragmented timbers, mainly floor timbers and planks. The largest element is the keel-plank, which has a preserved length of over 12 m. All timbers appear to be of oak. The two first strakes are flush-laid, whereas strake number 3 transforms into lapstrake planking in the typical 'cog' manner (Fig. 19). With a suggested keel-length of 14 m, Lisberg Jensen (1983: 7) suggests that the vessel may have had an overall length of around 18 m, which is possibly on the lower side. No traces of cargo have been reported, but occasional limestone cobbles found in the area likely constitute ballast stones. A preliminary geological assessment indicates that the limestone may originate in either Spain, Portugal, Cyprus, England, or the coast of the English Channel (Lisberg Jensen 1981b).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 18. Ship timbers from the shipwreck Mollösund II recovered in 1979. The person on the photograph is Valter Nyberg, at that time chair of the local history society (The Maritime Museum in Gothenburg/Bohusläns museum).

In 2008, a dendrochronological analysis of some of the conserved timbers was conducted. Of the ten analysed samples, nine were dated. Analysis suggests a common felling date around the year 1365 and show that timbers correlate best with tree-ring chronologies from the Danish islands of Funen and Zealand, as well as from Western Denmark and Northern Germany. This correlation, however, is not sufficient enough to affirm provenance with certainty. Examination of the ship timbers also provided important additional data regarding the construction of the vessel. For instance, it was revealed that caulking had been arranged in a manner similar to the Dyngö III shipwreck (*supra*). Finally, a brief inspection of the site in 2008 established that there are still wreck remains present in the sandy-silty sediment (von Arbin and Daly 2012).

The Fästningsholmen wrecks

The island Fästningsholmen (previously Bagaholmen), close to the present-day city of Kungälv, is situated where the river Göta älv forks into a northern (Nordre älv) and a southern (Göta älv) branch. On the highest point of the small island are the well-preserved remains of the Bohus (Bagahus) fortress, originally built in 1308. Its location was strategically chosen at the southernmost part of the Norwegian kingdom and close to the Swedish-Danish borders. From here, it was possible to effectively control both river branches, and, thus, the flow of goods coming from, and heading to, the Swedish town of Lödöse (Fischer 1935: 290). Currently four historic wreck sites are known from the waters surrounding the island, of which two (Fästningsholmen I and III) date to the medieval period, while the other two date to the 17th and 19th centuries (von Arbin 2011).

Fästningsholmen I (mid to late-1300s)

A photograph published on March 22, 1934, in the newspaper *Göteborgs-Posten*, depicts a wooden shipwreck, exposed during unusually low water levels, which seems to correspond well with Fästningsholmen I in terms of size, shape and location (Fig. 20). At that time, the wreck was believed to be that of a 17th-century merchant ship known from written sources and local tradition. It is possible, however, that these early records rather concern Fästningsholmen II, which is situated approximately 60 m to the southeast of

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

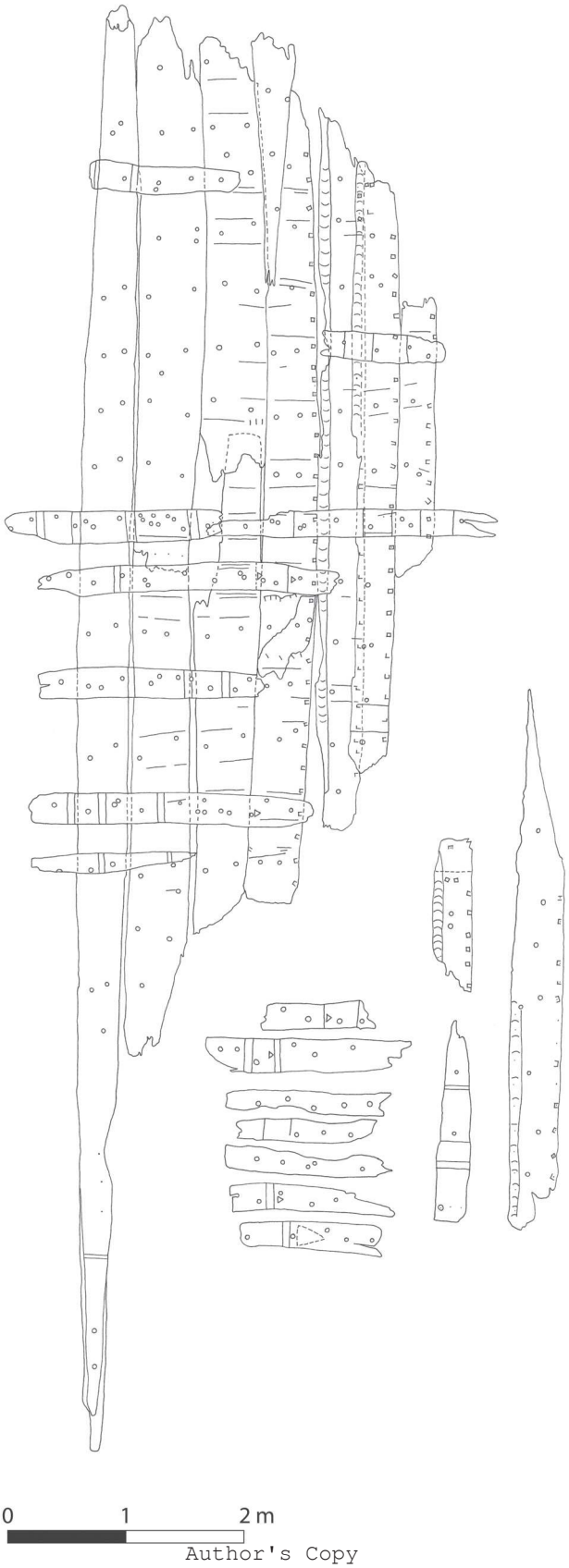

Figure 19. Reconstructed site plan of the Mollösund II shipwreck, redrawn from Ole Lisberg Jensen (1983) (The Maritime Museum in Gothenburg/ Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

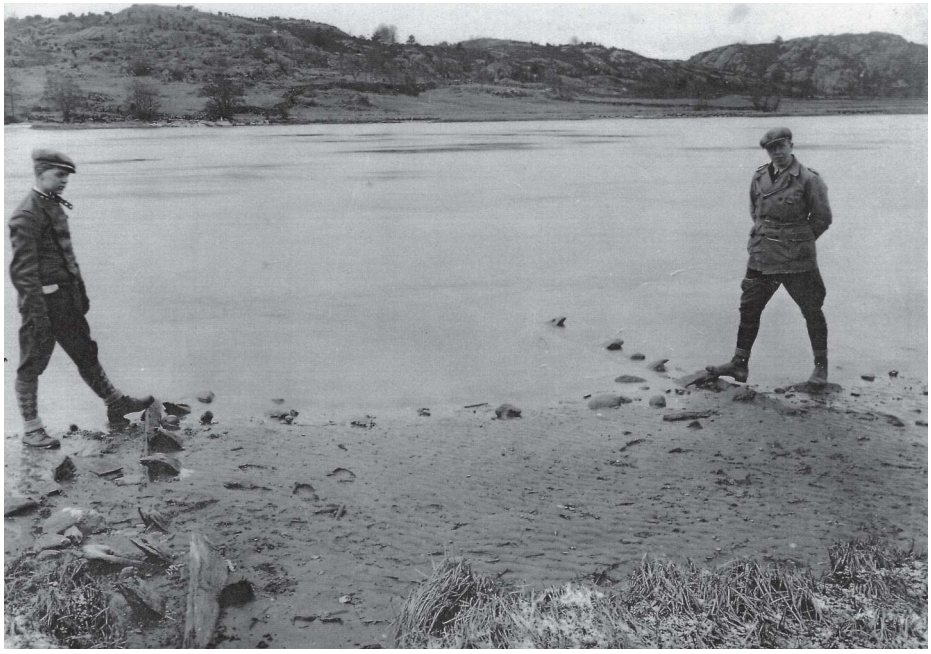

Figure 20. Photograph published in the newspaper *Göteborgs-Posten* on March 22, 1934, showing what is likely the shipwreck Fästningsholmen I at low water. To the right on the photograph is the chairman of the local history society, Adolf Tell, and to the left his young assistant (Hilbert Nilsson).

Fästningsholmen I (von Arbin 2011: 134-137). In 1993, MASG members recorded the wreck, resulting in the preliminary site plan shown in Figure 21. Bohusläns museum's maritime archaeologists conducted a brief inspection of the site in 2005. Further documentation and dendrochronological sampling were conducted in 2009.

The shipwreck is situated crossways to the shoreline, with the bow disappearing into the riverbank and the after section resting in the slope down to the riverbed. Water depths at the site vary between approximately 1.5 m at the bow and 6 m at the sternpost. The exposed timbers are all quite heavily eroded due to water currents. The visible hull structure measures approximately 15×6 m and indicates a vessel slightly over 20 m long. The vessel is quite narrow and sharp in its after section, whilst getting gradually wider and more flat-bottomed towards the bow.

The vessel appears to have been built entirely of oak in the clinker fashion. The preserved part of the hull represents the bottom section of the vessel, with sternpost, keel, planking, floor timbers and ceiling planks. The rudder is still in place, standing in an upright position besides the sternpost, with its iron gudgeons and pintles largely intact (Fig. 22). Presumed ballast stones lie scattered all over the wreck site, and in the foremost part of the wreck is a small assemblage of bricks and tiles. This assemblage contains the ordinary medieval type of facing bricks as well as profiled ones, together with roof tiles of the 'monk and nun' type (Fig. 23). In addition to bricks and tiles, some inarticulate planks – possibly part of a timber cargo – have been observed, protruding from the riverbed.

None of the four wood samples retrieved in 2009 was possible to date initially. Complementary radiocarbon analysis (LuS-9584) of tree-ring number 4-9 in one of the samples gave a result of 795 ± 50 BP, which calibrates to AD 1158-1295 (95.4% probability). With the addition of the outer 106.5 rings, the outermost tree-ring in this sample could be dated to between 1264 and 1401. Within this span, two possible dendrochronological dating positions were identified: 1291 and 1309. The first one is based on chronologies from Western Sweden, whereas the second is based

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

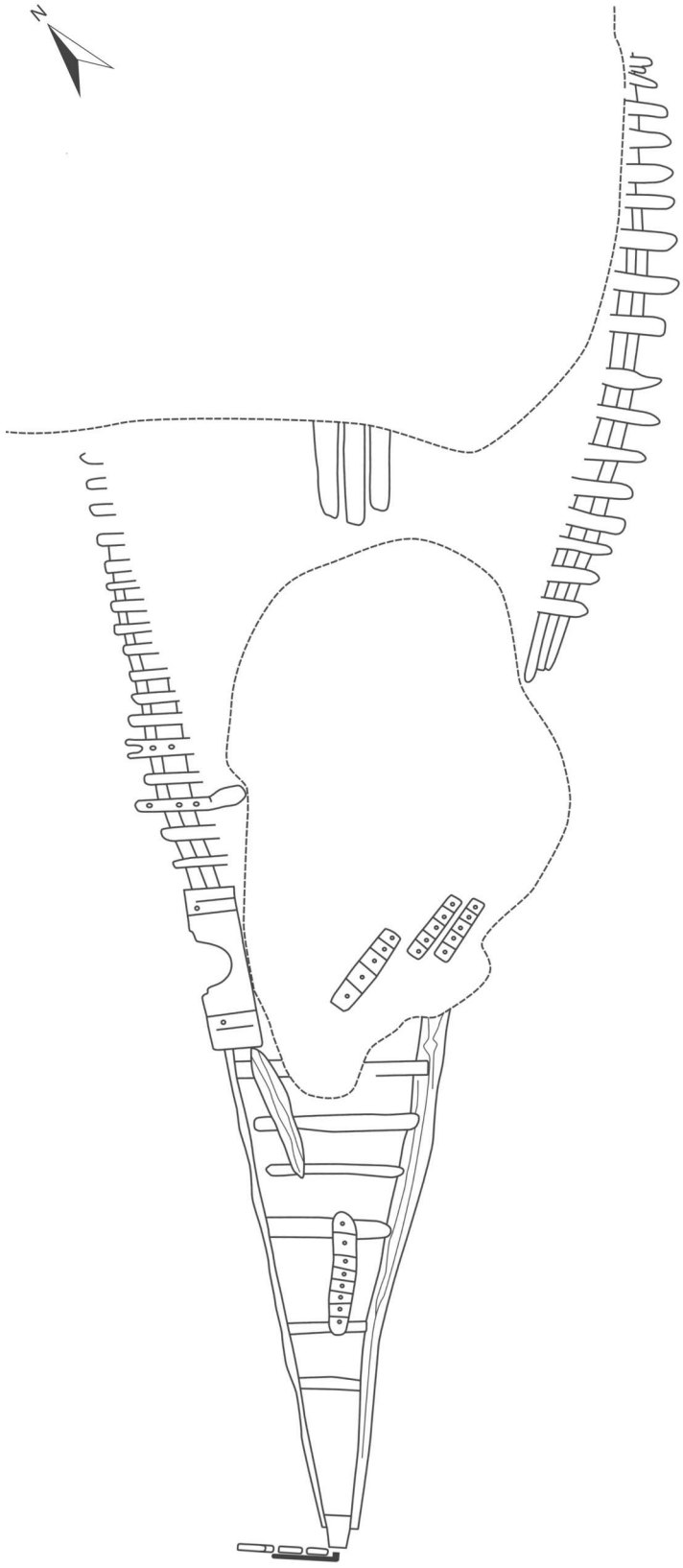

Figure 21. Preliminary site plan of Fästningsholmen I, redrawn after MASG 1993 (Matthew Gainsford, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

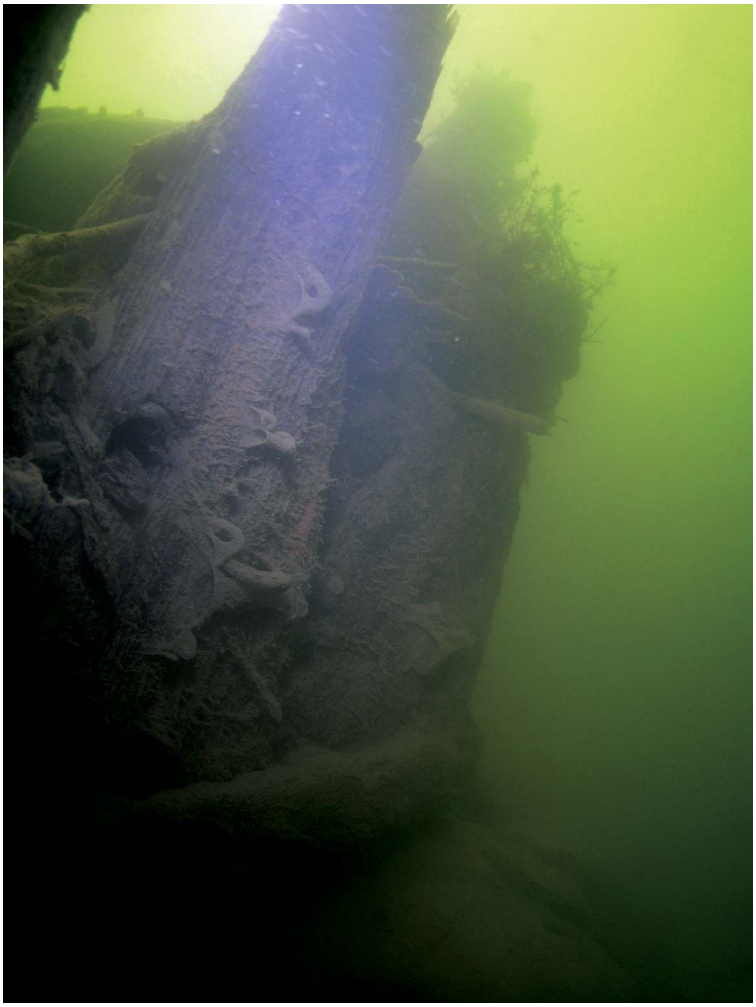

Figure 22. Underwater photograph of Fästningsholmen I from 2005, showing the sternpost and the rudder with their iron gudgeons and pintles (Jens Lindström, Bohusläns museum).

Figure 23. Brick and tile specimens recovered from Fästningsholmen I in 2009 (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

on a chronology from the southern part of central England. Analysis however speaks in favour of the slightly later date. Due to missing sapwood, the resulting date would in this case be after the year 1319 (Linderson 2011), meaning that the felling of the tree may have occurred in the mid-to-late 1300s.

It is tempting to assume that the presumed cargo was intended for the building or maintenance of the Bohus fortress. It is also possible that the bricks constitute reused building material from the Ragnhildsholmen castle, situated further downstream the river Nordre älv (see Berg 1883: 26). The presence of cargo indicates that the vessel sunk rapidly, possibly due to a skirmish event. The raiding and burning of the towns of Kungahälla and Marstrand and the islands of Bagaholmen, Tjörn and Hisingen by the Hansards in 1368 may be related, as according to written sources, some of the king's own ships that were anchored off Bagaholmen were also burnt (SDHK, No. 9730). It is possible that Fästningsholmen I constitutes the remains of one of these vessels although no traces of fire have thus far been observed on the wreck.

Fästningsholmen III (early to mid-1500s)

Fästningsholmen III was first discovered in the early 1990s. In 1993, MASG members conducted a brief documentation of the site (Fig. 24). Bohusläns museum's maritime archaeologists inspected the site for the first time in 2005, while in 2009 dendrochronological sampling of the wreck was carried out (von Arbin 2011).

The shipwreck is situated in between 2.5 and 3.5 m of water. It is orientated parallel to the shoreline and is partially embedded in the riverbank. Its exposed remains, consisting of framing timbers, clinker planking, and ceiling planks, measure *c.* 5 m long. Like the Fästningsholmen I, the majority of the exposed timbers are heavily eroded (Fig. 25). Since only a small portion of the hull is exposed, it is very difficult to estimate the overall size of the vessel. However, based on the dimensions of frames and planking it seems likely that the vessel originally measured 15-20 m in length (von Arbin 2011: 138).

Initially, none of the three oak samples retrieved for dendrochronological analysis in 2009 were possible to date. However, radiocarbon analysis (LuS-9585) of tree-ring 1-5 in one of the samples gave a result of 555 ± 50 BP, which calibrates to AD 1302-1401 (95.4% probability). With the addition of the outer 127.5 tree-rings, the outermost ring in the sample could be dated to between 1429 and 1528. Based on this result, the correct dendrochronological dating position could be identified not only for this sample, but also for the remaining two, using an oak chronology from Western Sweden. The youngest of all three samples dates to 1511, with a suggested felling date after 1521. The outermost tree-ring in this sample has been identified as heartwood but could possibly constitute sapwood. If this is the case, felling of the tree may have taken place between 1521 and 1535 (Linderson 2011).

The sinking of the vessel may be related to the attacks on the Bohus fortress in 1531-1532 by the troops of the expatriated Danish king Kristian II (Berg and Berg 1992: 20-21). Another possibility is that the ship was sunk during the Northern Seven Year's War (1563-1570), when the Bohus fortress was sieged by Swedish troops (Berg and Berg 2009: 18-21). In any case, it seems likely that the vessel was in some way connected to the fortress.

Risö wreck (early to mid-1500s)

Risö is a small island to the southwest of the larger island of Fotö in the southern part of the Öckerö archipelago. The name of the strait between Fotö and Risö, Prishamnen (the 'Prize harbour'), suggests that it may have served as a natural harbour. In local tradition, it has often been associated with English trading activities off Fotö in conjunction with the Napoleonic Wars in the beginning of the 1800s (Nystedt 1993: 13). It should be noted, however, that in a maritime judicial context, *pris* may refer to vessels and cargo captured from an enemy during armed conflict. In the Scandinavian languages, the use of the word in this sense can be traced back to the early 16th century (e.g., SAOB 1954). A hypothesis would

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

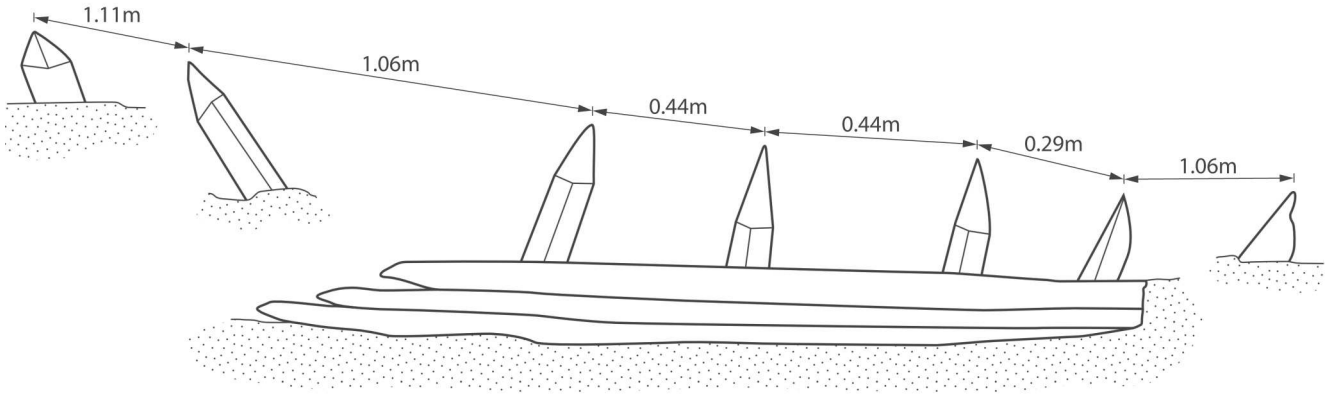

Figure 24. Sketch showing the side view of Fästningsholmen III, looking east. Redrawn after MASG 1993 (Matthew Gainsford, Bohusläns museum).

Figure 25. Underwater photograph of Fästningsholmen III from 2009, showing eroded frames and clinker planking (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

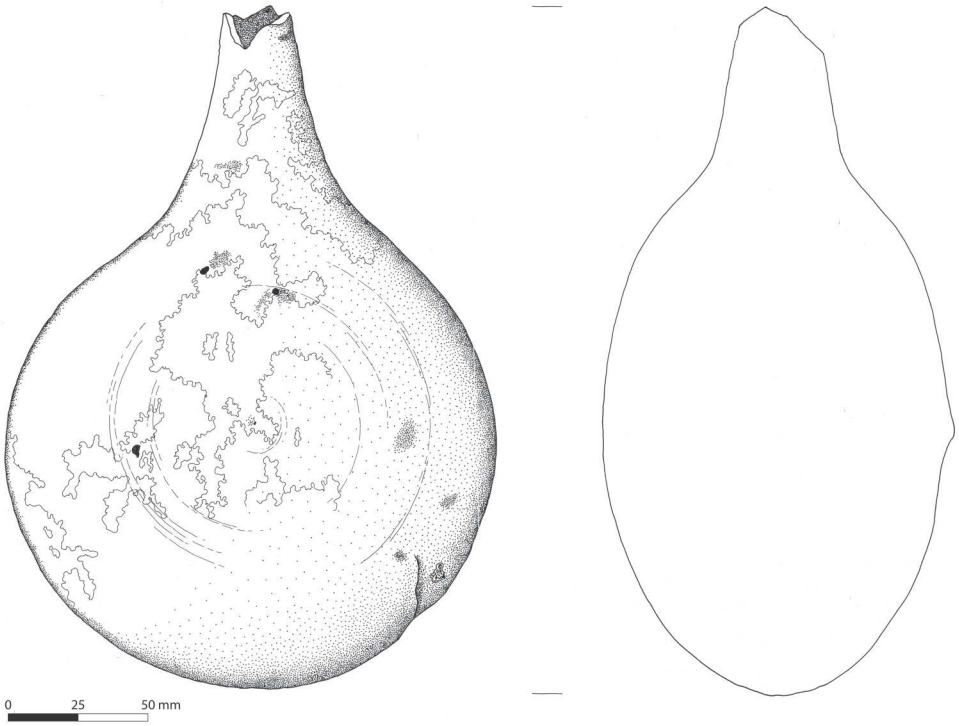

Figure 26. *Martincamp* flasks recovered from the Risö wreck in 2003 (above) and 2005 (below) respectively (Anette Olsson, Bohusläns museum).

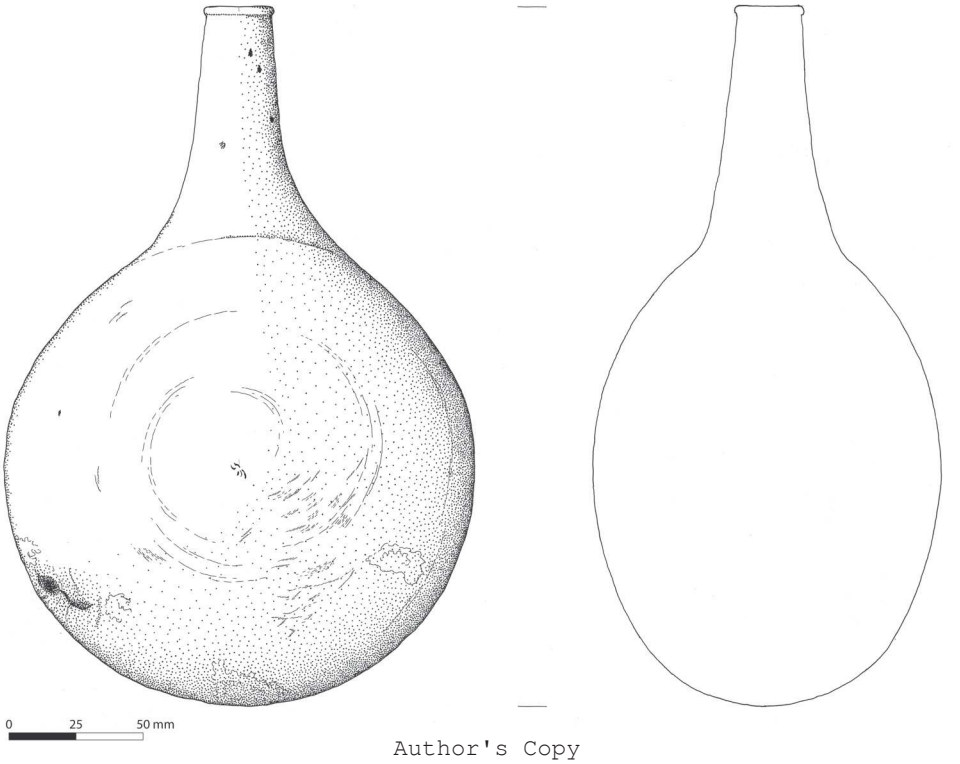

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

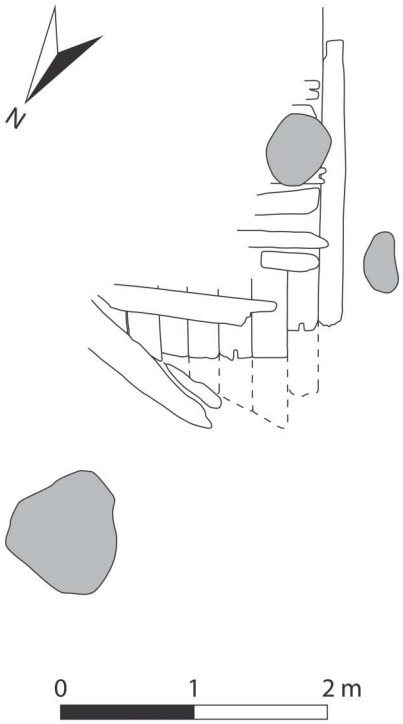

Figure 27. Site plan of the exposed north-western part of the Risö wreck, based on a photogrammetric model produced in 2021 (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

thus be that the strait at some point hosted privateers who operated in these waters.

The Risö wreck was discovered in 2004 by Bohusläns museum's maritime archaeologists, after MASG members reported the finding of an almost intact ceramic flask from the area (Fig. 26). The flask was identified as a so-called *Martincamp* flask, named after the presumed production site in Normandy, France. Flasks of this type were produced from the 15th century to at least the mid-18th century. Typologically, however, the Risö find corresponds with flasks of Hurst's so-called 'Type 2', which can be dated to *c.* 1475-1550 (Hurst *et al.* 1986: 103). A somewhat more recent study largely confirms Hurst's typology, but also suggests that a larger portion of the flasks rather date to the 1600s and 1700s (Ickowicz 1993: 59).

Difficulties in linking the find to the wreck raised the need for dendrochronological dating, for which sampling was carried out in 2004 after the request of the County Administrative Board. The initial samples were not possible to date, and further sampling was undertaken in 2005 (von Arbin 2005, 2006). Of ten samples in total, all from fast-grown oak trees, only three were possible to date. These samples provide a time series of 80 years that dates the remains to after 1515, using chronologies from Northwestern France and Western Germany. Felling of the trees may have taken place *c.* 1515-1585, with highest probability for the period 1515-1550 (Linderson 2005).

In 2021, the wreck was revisited as part of my PhD research, in order to generate a photogrammetric model of the site. From this model, the partial site plan shown in Figure 27 was produced. The wreck is resting on the bottom of a shallow inlet on the western side of Risö. Bottom sediments consist of silty sand, and water depth is 2 m at maximum. The preserved hull structure constitutes one side of a carvel-built vessel, presumably its starboard side, that measures approximately 14×5 m. In the northwestern part of the site, some planking and a few frames are partially exposed in conjunction with what likely constitutes the remains of the sternpost. The bow section to the southeast is almost completely covered with ballast stones. A few

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

loose timbers lie scattered on the seabed around the wreck (von Arbin 2005, 2006).

Between 2003 and 2005, an intact flask and a sherd from another flask were found and retrieved (von Arbin 2005: 8-10; 2006: 18-19) (Fig. 26). The fact that three almost identical flasks or parts thereof have been located at the site suggests that they were part of the vessel's cargo rather than personal belongings. From previous research, it is known that flasks were usually exported empty, meaning that they were traded mainly as containers and not for their content (Ickowicz 1993: 57-58). Geological assessment of ballast cobbles recovered from the wreck during fieldwork identifies them as sedimentary rocks in the form of limestone, claystone, and flint, with flint as the dominant component. The material is quite homogenous and thus likely derives from the same source. Identified rocks do not occur regionally but are common on both sides of the English Channel, more specifically along the shores of France and southern England (Thomas Eliasson, personal communication February 18, 2008).

From the limited archaeological data available, it can be concluded that the Risö wreck constitutes the remains of a carvel-built vessel with an estimated overall length of around 20 m. The presumed provenances of its timber, ceramic artefacts, and ballast, all seem to point toward a common geographical origin, namely Northwestern France, with the town of Dieppe being the most likely trading port. The location of the wreck, in a small inlet close to land, indicates that the vessel may have been deliberately beached in order to facilitate the unloading of cargo, possibly after having sprung a leak or suffered from a grounding accident. Considering the possible implications of the name Prishamnen (*supra*), some kind of hostile activity may also have been involved in the wrecking process.

Isolated finds of hull timbers and other artefacts

In addition to the wrecks described here, there is a number of isolated finds of hull timbers of possible medieval date from Bohuslän, which may indicate unknown boat- and shipwreck sites (Fig. 28). Off Kasenabben, the presumed original location of the medieval town of Uddevalla, several anchors and a keel from a large vessel were reportedly dredged up in the early 20th century (Hörman 1927: 31-32). At Stocken, a small fishing hamlet on western Orust, a part of a stem from a clinker-built ship was recovered many years ago. Caulking material still attached to the timber was later radiocarbon dated (St-8674) to 380 ± 205 BP (1291 cal. AD to modern times, 95.4% probability) which indicates that it could be of medieval date.

Furthermore, timbers from one or more clinker-built vessels were observed in the early 1980s among material dredged from the Nordre älv riverbed at Kastellegården, just where the medieval town of Kungahälla was once situated (Hugoson 1987: 28). A few iron rivets were collected (Fig. 29), but unfortunately timbers were neither preserved nor recorded. Finally, the highly unusual find of an early medieval oak paddle, originally found in 1953 in deep clay on a property in Henån, Orust, should be mentioned (Fig. 30). A dendrochronological analysis dates its outermost tree-ring to the year 1126, suggesting a felling of the tree sometime during the mid-1100s. The paddle was likely used for the propulsion of a small boat, most probably a dugout canoe (Cullberg 1986).

Additionally, the discovery of other types of artefacts may indicate the location of yet unknown wrecks. In 1985, an almost intact, green-glazed red earthenware jug was found by a diver off the island of Långholmen, southwest of Hamburgsund (Fig. 31). The jug can be dated to *c.* 1250-1350 and has a likely provenance in Aardenburg in the southern part of present-day Netherlands. Side scan sonar and dive surveys conducted by the University of Gothenburg in 2021 did not reveal any ship remains or other artefacts in the area. Still, a wreck context for the find cannot be entirely ruled out.

At Hannehakarna, a reef situated approximately 5 km southwest of Marstrand, a

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 28. Map showing the locations of the isolated hull timbers and other artefacts listed in the paper: (1) read earthenware jug, *c.* 1250-1350; (2) anchors and a keel, possibly medieval; (3) oak paddle, mid-1100s; (4) stem, possibly medieval; (5) sandstone mortar, 1200s-1400s; (6) ceramic jug, medieval; (7) bronze cannon, 1300s; (8) stone cannonballs, possibly late medieval; (9) boat/ship timbers, possibly medieval (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 29. Iron rivets collected in the early 1980s from the remains of one or possibly more clinker-built vessels found among material dredged from the Nordre älv riverbed, just outside the location of the medieval town of Kungahälla (Cecilia Ahlsén, Bohusläns museum).

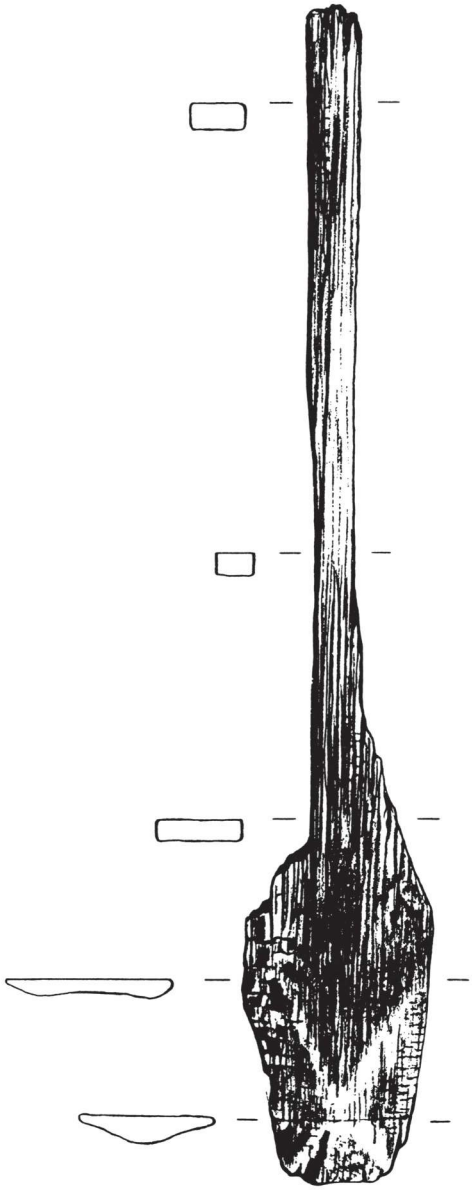

Figure 30. Oak paddle, found in 1953 in deep clay on a property in Henån, Orust, and dated by dendrochronological analysis to after 1126. Its preserved length is 119 cm (Christina Elmerås, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 31. Green-glazed read earthenware jug recovered south-west of Hamburgsund in 1985. The jug can be dated to *c.* 1250-1350 and likely originates in the region of Aardenburg in present-day Netherlands. The jug has a preserved height of 24 cm (Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum).

Figure 32. Small bronze cannon recovered off Hannehakarna, Southwest Marstrand, in 2001. A piece of cloth stuck in the barrel was dated by means of radiocarbon analysis to AD 1285-1399 (cal. AD, 95.4 % probability). The gun is 47.5 cm in length (Bo Niklasson, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Figure 33. Sculptured sandstone mortar recovered off Koön, north of Marstrand. The mortar dates to the 13th-15th centuries and was likely produced in present-day Belgium. It is 15 cm in height (Pål Thome, Norwegian Maritime Museum).

Figure 34. Cannonball, possibly medieval, made of knapped chalkstone. A number of identical cannonballs have been found in conjunction with wreck-like timbers in the northern part of Marstrand harbour (Staffan von Arbin, Bohusläns museum).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

small, funnel-shaped bronze cannon was found by a diver in 2001 (Fig. 32). Radiocarbon analysis (Ua-32368) of a piece of cloth from the barrel, possibly the remains of a *cartouche*, dated the remains to 635 ± 40 BP (cal. AD 1285-1399, 95.4% probability). Even though no ship remains were identified during the brief inspection conducted by Bohusläns museum in 2002, the most likely interpretation is that it derives from a shipwrecked vessel. A thorough study of this important piece of early ship artillery is ongoing (von Arbin *et al.* in prep.).

Another highly interesting object was discovered a few years ago north of Koön, approximately 1.5 km to the north of Marstrand. Here, a diver recovered a sculptured sandstone mortar from the seabed (Fig. 33). This type of mortar was produced in present-day Belgium during the 13th-15th centuries (Verbrugghe et al. 2019). Furthermore, in the northern part of Marstrand harbour, divers have found cannonballs made of knapped chalkstone, which may be of late medieval date (Fig. 34). Reportedly, cannonballs were found in conjunction with scattered ship timbers indicating the possible location of a wreck site. Finally, a find of a sherd from a medieval type of jug which is likely to derive from a shipwreck event has been reported off Marstrands skalle, on the exposed western side of the island.

Analysis

Some of the main attributes of the 11 medieval boat and ship finds presented in this study are summarised in Table 1, namely dating, building technique, vessel size, provenance, and findspot. As stated already in the introduction of this paper, the analysis and discussion will be structured largely around these five aspects. Even though the material is small, its analysis may still be fruitful in drawing some basic, preliminary conclusions. In addition, it could serve as a basis for future survey and research.

Dating

Two wrecks seem to date to the 13th century (Dyngö III, Skeppstad), four to the 14th century (Koster, Fästningsholmen I, Mollö I and II) and two to the 15th century (Edhultshall, Skaftö), while three wrecks (Dyngö I, Risö, Fästningsholmen III) can be attributed to the first part of the 16th century. There is yet no registered wrecks from the 11th and 12th centuries in Bohuslän.

Considering the broad time spans for some of the dates, as many as six of the wrecks (Koster, Fästningsholmen I, Mollö I and II, Edshultshall, Skaftö) could, in theory, date within a 100-year interval, namely the period between *c.* 1350 and *c.* 1450. It might seem tempting to interpret this potential 'clustering' in terms of trade intensity, or even to link it to a specific geo-political situation, but since dating results concerns the vessels' building date, and not their date of abandonment, this would most probably lead astray. The actual lifespans of the vessels are mostly unknown and may have differed significantly. In one exceptional case of the more thoroughly investigated Skaftö wreck, it has been possible to determine the year of foundering with relatively good precision. As have been shown, this vessel, which was built in the late 1430s, likely foundered sometime between the years 1440 and 1443.

Due to the small corpus, it would have been interesting to compare the Bohuslän data with the larger boat and shipwreck material from present-day Norway. According to the most recently published data, over 50 wrecks of potential medieval date have been discovered along the Norwegian coastline (Wickler 2016: 59). However, as most of this material has been dated by merely radiocarbon analysis, the dating intervals are generally much too wide to aid comparison. In fact, some of the wrecks listed for instance by Nævestad in 1999 may not even be medieval, but from the late 16th or even the 17th century.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Table 1. Selected data from the medieval boat and ship finds discussed in the paper.

Object	*Suggested building date*	*Suggested provenance*	*Estimated vessel size (m)*	*Building technique (Bottom/Sides)*	*Type of find-location*
Dyngö III	1230s	NW Germany	18-20 (+)	Carvel/Clinker	Natural harbour
Skeppstad	Early 1260s	Ardennes	19-20×5.5	?/Clinker	Fjord
Koster	Early to mid-1300s	E England	20 +	Clinker	Natural harbour
Fästningsholmen I	Mid to late-1300s	C England	20 +	Clinker	Medieval fortress
Mollösund II	*c.* 1365	Funen/Zeeland/ W Denmark/ N Germany	20 +	Carvel/Clinker	Natural harbour entrance
Mollösund I	Late 1300s	C Poland	20 +	?/Clinker	Natural harbour entrance
Edshultshall	Early to mid-1400s	W Sweden	< 5	Clinker	Landing place
Skaftö	Late 1430s	C Poland E Poland	*c.* 25×8 (+)	Clinker	Natural harbour
Dyngö I	Early 1500s	S Sweden	15-20	Clinker	Natural harbour
Risö	Early to mid-1500s	NW France	*c.* 20	Carvel	Natural harbour
Fästningsholmen III	Early to mid-1500s	W Sweden	15-20	Clinker	Medieval fortress

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Building technique

At least six of the 11 wrecks (55%) seem to represent vessels built entirely in the clinker, or lapstrake, fashion (Koster, Dyngö I, Skaftö, Edshultshall and Fästningsholmen I and II). Clinker boat- and shipbuilding has often been referred to as being a specific Nordic tradition. The term 'Nordic' should not, however, be interpreted in a strict geographical sense, at least not in the Middle Ages, as this building technique was practiced over large parts of Europe during this period (see e.g., Crumlin-Pedersen 2004: 43). This is also evident by the provenances obtained from the dendrochronological analyses for some of the wrecks of clinker-built vessels (*infra*).

Moreover, two of the wrecks (Dyngö III and Mollösund II) represent vessels built with flush-laid bottom planking and clinker-built sides. They thus seem to fall within the archaeological definition of the 'cog', which is an example of the so-called bottom-based shipbuilding tradition of northwestern Europe (Hocker 2004). A further two wrecks, the Skeppstad wreck and Mollösund I, display lapstrake planking from the turn of the bilge upwards. It has, however, not been possible to establish whether these vessels were all clinker-built, or if they too were built in the 'cog' manner. The Skeppstad wreck in particular displays several distinctive 'cog'-like features which make such an attribution likely (von Arbin, in prep.).

Consequently, 20-40% of all medieval ship finds from Bohuslän represent vessels of the 'cog' type. It is noteworthy that wrecks of confirmed and presumed 'cogs' constitute some of the oldest wrecks in Bohuslän waters dating to the 1200s and 1300s. After *c.* 1400, there are almost exclusively wrecks of clinker-built vessels represented in the material. The Risö wreck, an all-carvel vessel, constitutes an exception which is probably due to the fact that carvel-building in Northwestern Europe was first introduced during the course of the 15th century. Therefore, carvel ships were still not very common in this region by the end of the Middle Ages (see Adams 2013: 69-72).

Provenance

The provenances of the ten Bohuslän wrecks that have been dated by dendrochronology, or by a combination of dendrochronology and radiocarbon dating, has been suggested. Nevertheless, since timber might have been transported from distant sources, wood provenance is not necessarily the same as building location. This issue is apparent in the case of the Skeppstad vessel that was built of Ardennian oak somewhere in present-day Belgium or the Netherlands. Similarly, the Skaftö vessel was likely built by the Gdańsk Bay of oak timber sourced in inland Poland. In both cases, timber was most likely transported down to the coast on the larger rivers and their tributaries.

Moreover, when the number of dated samples is low, there is also a risk that provenanced timbers are not representative for the entire hull structure. Timber from various sources may have been used for both the construction and subsequent repairs of a vessel. It appears, however, that long-distance shipping of large structural timbers for shipbuilding purposes did not occur on a large scale until the beginning of the 15th century in Northwestern Europe (Daly 2007: 219-227). Consequently, it is probably relatively safe to assume, for most of the Bohuslän corpus, that the growth place of the timber and the building location of the vessel are within the same geographical region.

On the basis of their suggested provenances, all but one wreck (Fästningsholmen III) constitute vessels originating outside the region of present-day Western Sweden. The suggested timber sources for these vessels are Southern Sweden (Dyngö I), Northwestern France (Risö), the Ardennes (Skeppstad), Northwestern Germany (Dyngö III), and Denmark or Northern Germany (Mollösund II). Two more vessels are likely to have been built of English timber (Fästningsholmen I, Koster), and another two of timbers from present-day Poland (Mollösund I, Skaftö). The Edshultshall boat has been dated by radiocarbon analysis and its provenance could not be established. The size of this vessel

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

however strongly suggests a regional, or perhaps rather local, origin.

To sum up, three wrecks (27%), all of them representing clinker-built vessels (Dyngö, Edshultshall, Fästningsholmen III), are seemingly of Scandinavian origin. Two of these (18%) were likely built regionally, that is, in present-day Western Sweden. This means that as many as eight wrecks (73%) may either have a Central or Western European provenance. Of this latter group, one is carvel-built whereas at least three appear to represent clinker-built vessels and at least two vessels are built in the bottom-based 'cog' tradition. The emerging picture underlines the growing importance of the Bohuslän coast as a transit route for international trade during the medieval period.

Vessel size

The original hull sizes suggested here must remain open as none of the wrecks has yet been subject to full excavation and reconstruction. On the basis, however, of our current state of knowledge, it may be assumed a clear dominance of large vessels. Eight of the eleven wrecks (73%) seem to represent vessels of 18-25 m original length (Koster, Dyngö III, Skeppstad, Skaftö, Mollösund I and II, Fästningsholmen I and Risö). A further two (Dyngö I, Fästningsholmen III) appear to fall within the 15-20 m span. One wreck (Edshultshall) constitutes the remains of a boat with a presumed length less than 5 m. There are currently no identified wrecks of vessels in the 5-15 m length interval from the medieval period in Bohuslän.

The almost total absence of wrecks of smaller vessels (< 15 m in length) is evident also in the archaeological record for the ensuing centuries. One possible explanation for this could be that such vessels, due to less massive timber dimensions, and, possibly, a generally larger portion of coniferous wood in structural elements, simply are more prone to degradation than those of larger vessels in these waters. For this reason, they are probably also more likely to become fully or partially embedded in sediment, as in the Edshultshall case. This together make them less likely to be observed and reported by, for instance, recreational divers. Another explanation might be that smaller boats rarely carry the ballast or cargo needed to make them sink in the first place. Moreover, as they generally operate in shallower water, they are probably more likely to end up at or near surface if wrecked or abandoned, meaning that they are more readily salvaged or broken up.

In an analysis of the eleven mainly medieval boat and ship finds from Helgeandsholmen in Stockholm, Björn Varenius (1989: 70-73) proposes an economic model for maritime exchange in Northern Europe. Varenius identifies three different economic 'strata', which may be termed *large-scale* (international) *exchange*; *small and medium-scale* (regional and inter-regional) *exchange*; and *local transport* (including also nearshore fishing). Each 'stratum' represents a different type of vessel movement pattern, which, in turn, is mirrored largely by the types and sizes of vessels used in this traffic (Fig. 35). Like all theoretical models, Varenius' suggested model is of course a simplification of reality. Nevertheless, as a crude tool for structuring, comparing, and – ultimately – understanding the Bohuslän material it may still prove useful.

In accordance with this model, the eight largest vessels from Bohuslän, which are likely of Central or Western European origin, clearly fall within the first category (i.e., the large-scale or international exchange level), whereas Dyngö I and Fästningsholmen III seem to represent the small- to medium-scale or regional/inter-regional exchange level. Finally, the Edshultshall wreck is the only known example from Bohuslän of a small medieval boat used for local transport. Possibly, it was used for fishing, as indicated by the net sinkers found in association with the boat timbers. In this context, it should be noted also that the Edshultshall wreck is likely the only vessel among the eleven finds that may have been propelled by both sail and oars.

Findspot

The map in Figure 1 shows the distribution of wrecks along the coast of Bohuslän. Eight of

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

Figure 35. Schematic illustration of different types of vessel movements. These corresponds to the three major economic 'strata' which, according to Varenius (1989:72), characterised medieval maritime exchange in Northern Europe. Redrawn after Varenius. National borders and country names are modern-day (Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden).

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

the 11 wrecks (73%) appear to be situated in what could be defined as 'middle archipelago'. A closer look reveals that of these, all but one (64%) were found either in, or in very close proximity to, what might be classified as natural harbours or anchorages (Koster, Dyngö I and III, Skaftö, Mollösund I and II, Risö). If including also boat- and shipwreck sites related to other types of harbours, such as rural landing places (Edshultshall), or fortified ports (Fästningsholmen I and III), the percentage of wrecks associated with harbours amounts to no less than 91%.

To some extent, the prevailing picture could probably be explained by poor preservation conditions, as wrecks in open sea are generally more prone to degradation due to woodborer attack, waves, and currents, than those situated in more sheltered waters. This means that some, if not most, of the isolated finds described here (e.g., the finds from Hannehakarna, Koön and Marstrands skalle) are likely to derive from wrecked vessels. Likewise, even relatively well-preserved wrecks in West Swedish waters are sometimes extremely difficult to detect, as in the cases of the Mollösund I and Risö wrecks.

In any case, it is striking that the distribution of medieval boat and ship finds from in present-day Norway appear to be similar to the Bohuslän situation, with a clear dominance of wrecks located in harbour or 'close harbour' contexts (Wickler 2016: 60). In a recent Norwegian study (Stylegar *et al*. 2019), it is argued that the main cause of wrecking in southern Norway during the period in question may have been *piracy*. From written sources, it indeed appears as if this coastal region was particularly prone to piracy. There is also quite extensive written evidence of piracy and pirate-like activity in Bohuslän waters during the Middle Ages (see e.g., Krantz 1919: 64-67). Piracy, in a broad sense (including also privateering), could thus well be the explanation for some of the wrecks described here, such as, for example, the Risö wreck.

There are, however, many other factors, besides piracy, that could cause a vessel to sink in confined waters. Vessels may, for instance, founder due to damages derived from grounding accidents, accidental fires (Dyngö III?), and other incidents which could cause them to sink while berthed or at anchor. Records of ship losses from later periods in history provide numerous examples of this (e.g., Westerdahl 2003: 140-148). Sinking could of course also be due to military aggression, as has been proposed for the two Fästningsholmen wrecks. For this reason, I find it reasonable to assume that the causes of wrecking may be somewhat more diverse than suggested by Stylegar *et al*. (2019).

Archaeological potential and suggested future research

The present study has shown that the vast majority of medieval wrecks discovered in Bohuslän constitute the remains of large, sea-going trading vessels from Central and Western Europe that likely foundered *en route* – either in or in close proximity to sheltered natural harbours, used as halting places along the frequented sailing routes. Consequently, these shipwrecks are not only of regional, or even national interest, but also of international importance. By thorough investigation, recording and analysis, they may thus provide new insights into, for instance, natural resource exploitation, geo-politics, economy, trade, navigation, logistics, and technological advancements in medieval Europe.

However, as seen, there are currently no identified wrecks in Bohuslän waters dating to the 11th and 12th centuries, and small vessels are currently under-represented. For most coastal inhabitants, small boats like the one from Edshultshall were likely the everyday means for both transport and subsistence. Yet they remain largely anonymous in the archaeological record. The same applies for the somewhat larger vernacular vessels, used in the regional and interregional commodities exchange, which must have existed in relatively large numbers as well. Targeted field surveys and further inspection, dating and investigation of previously registered wreck sites along the Bohuslän coastline could most probably help adjusting these imbalances.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

A type of smaller vessel, only briefly mentioned in this study, is the dugout canoe, or logboat. There are a number of recorded medieval logboats from present-day Norway (see e.g., Falck and Kvalø 2015). In Bohuslän, however, logboats are relatively rare finds. Only a small number has been found, and of the few that have been securely dated, none seems to belong to the medieval period (Lotta Mejsholm, personal communication January 29, 2022; see also Lanting 1988: 631-632). The oak paddle from Henån however suggests that logboats may have been in use also in this region during the period in question, and not only inland but also by the coast. Thus, it cannot be ruled out that a systematic inventory and radiocarbon dating of existing logboats in local and regional museum collections would produce medieval dates.

As already mentioned, it is likely that some, if not most, of the isolated finds described may represent wreck sites. Thus, an important future task would be to inspect these sites in order to determine their archaeological content and significance. Of particular interest are sites situated in the exposed outer archipelago or open sea, as such sites may represent vessels that foundered fully loaded *en route* between two ports, without having been subject to contemporaneous salvage efforts. The investigation of the various cargoes of the 15th century Skaftö wreck, described in this paper (see also von Arbin *et al*. 2022), clearly shows the wealth of information that can be extracted from studying such sites. Unfortunately, however, preservation conditions at some of these locations may not be the most beneficial.

It is noteworthy that quite a few of the boat and ship finds presented here could be potentially associated with known historical actors and events, of which some have had great political implications. In some cases, these associations may be strengthened by further examination of both the wrecks and the written sources. Future archival studies in combination with archaeological investigations and dendrochronological dating may even lead to the identification of certain shipwrecks, thereby potentially linking them to individual shipowners and merchants from different parts of Europe. Conversely, medieval diplomas and other contemporaneous written records containing information on shipwrecked vessels along the Bohuslän coast may serve as vantage points for targeted field surveys.

Acknowledgements

Fieldwork conducted in the autumn of 2021 was made possible due to generous grants from Adlerbertska forskningsstiftelsen and VOTO – Voice of the Ocean, for which I would like to express my gratitude. My sincere thanks also go to Anders Gutehall, Visuell Arkeologi Norden, and Jens Lindström, Nordic Maritime Group, for their participation and subsequent support. Thanks also to Anders Säldemark, Dyk-Leif, for special arrangements in conjunction with fieldwork. Moreover, I would like to thank Aoife Daly for her very useful comments on dating methods in an early draft of this paper; Fred Hocker for his continuous support and advice; Magnus Krook for the translation from Latin to Swedish of potentially relevant medieval diplomas; Andreas Widerberg for assisting with the registration of wrecks and other objects in the Swedish national sites and monuments register, and Malou Blank for invaluable help with radiocarbon calibration issues. My thanks are finally due to the Editor of this journal, as well as the two anonymous reviewers, whose comments and suggestions have significantly improved the paper. Any remaining shortcomings are however entirely my own responsibility.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Annex

A. Boat and ship finds

Koster wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:6756 (previously Tjärnö 208)
Bohusläns museum's internal register: BM 273
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. NOK 414-2007); Maritime Museum in Gothenburg (SMG Burk 145:1:C, no. 19:1-2)
Recovered artefacts: Kosters hembygdsmuseum
Literature: von Arbin 2009

Dyngö I
Swedish national sites and monuments register: L2022:6630
Bohusläns museum's internal register: BM 278
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 584/05 K)
Recovered artefacts: -
Literature: -

Dyngö III
Swedish national sites and monuments register: L2021:7593
Bohusläns museum's internal register: BM 363
Archival material: University of Gothenburg (Reg. no. GU 2021/2281)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. pending)
Literature: -

Skeppstad wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:6589 (previously Kville 1417)
Bohusläns museum's internal register: BM 308
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. VA 561-2012)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29670)
Literature: von Arbin 2021, in print; von Arbin and Linderson 2011

Skaftö wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:8398 (previously Skaftö 270)
Bohusläns museum's internal register: BM 102
Archival material: Bohusläns museum (Reg. nos 196/05 K; NOK 192/2006; VA 749-2007; VA 708-2009; VA 927-2010; 19/209)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 29274, 29275, 29276)
Literature: von Arbin 2010, 2012, 2014, 2017; von Arbin *et al.* 2022

Edshultshall wreck
Swedish national sites and monuments register: L1959:4320 (previously Morlanda 559)
Bohusläns museum's internal register: BM 140
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29849)
Literature: -

Mollösund I
Swedish national sites and monuments register: L1960:2963 (previously Mollösund 28)
Bohusläns museum's internal register: BM 103
Archival material: Bohusläns museum; Maritime Museum in Gothenburg (SMG Burk 145:11:2, Lägg 12)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 29429, 29430); Maritime Museum in Gothenburg (Inventory no. SMG 41285)
Literature: -

Mollösund II
Swedish national sites and monuments register: L1960:6009 (previously Mollösund 30)
Bohusläns museum's internal register: BM 364
Archival material: Bohusläns museum (Reg. nos 12.1-569-79; 12.7-692-80; 1.128-672-81; 4.011-428-82; 425/83; 442/03 K); Maritime Museum in Gothenburg (Doss 7:12:6, Lägg 5; Doss 145:11)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 23101)
Literature: Crumlin-Pedersen 1981; von Arbin and Daly 2012; Lisberg Jensen, 1981a, 1983

Fästningsholmen I
Swedish national sites and monuments register: L1960:5701 (previously Kungälv 35)
Bohusläns museum's internal register: BM 110
Archival material: Bohusläns museum (Reg. No NOK 414-2007); Maritime Museum in

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Gothenburg (Burk 145.1:c, no. 2.2-4)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29847)
Literature: *Göteborgs-Posten* 1934; von Arbin 2011

Fästningsholmen III
Swedish national sites and monuments register: L1960:9353 (previously Kungälv 36)
Bohusläns museum's internal register: BM 111
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. NOK 414-2007)
Recovered artefacts: -
Literature: von Arbin 2011

Risö wreck
Swedish national sites and monuments register: L1960:2950 (previously Öckerö 290)
Bohusläns museum's internal register: BM 30
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 632/04 K)
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 29094)
Literature: von Arbin 2005, 2006

B. Isolated finds of hull timbers and other artefacts

Red earthenware jug
Location: S Långholmen, Hamburgsund, Tanums kommun
Swedish national sites and monuments register: L1960:5875 (previously Kville 1390)
Bohusläns museum's internal register: BM 367
Archival material: Bohusläns museum; Maritime Museum in Gothenburg (Doss 145:11:2, Lägg 11)
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Anchors and keel
Location: Kasenabben, Uddevalla kommun
Swedish national sites and monuments register: L1967:5564 (previously Uddevalla 246:2)
Bohusläns museum's internal register: BM 370
Archival material: -
Recovered artefacts: -
Literature: Hörman 1927

Oak paddle
Location: Henån, Orust kommun
Swedish national sites and monuments register: L1968:4815 (previously Röra 213)
Bohusläns museum's internal register: BM 366
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory no. UM 6711)
Literature: Cullberg 1986

Stem
Location: Stocken, Orust kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6635
Bohusläns museum's internal register: BM 141
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 7/02 K)
Recovered artefacts: Föreningen Allmoge Båtar, Bassholmen
Literature: -

Sandstone mortar
Location: N Koön, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6636
Bohusläns museum's internal register: BM 368
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Ceramic jug
Location: Marstrands skalle, Marstrand, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6637
Bohusläns museum's internal register: BM 369
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: -
Literature: -

Bronze cannon
Location: Hannehakarna, WSW Marstrand, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L1968:248 (previously Lycke 164)
Bohusläns museum's internal register: BM 108
Archival material: Bohusläns museum (Reg. no. 488/02 K)
Recovered artefacts: Bohusläns museum

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

(Inventory no. UM 29271)
Literature: -

Stone cannonballs
Location: Marstrand harbour, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L2022:6638
Bohusläns museum's internal register: BM 203
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: In private ownership
Literature: -

Boat and ship timbers
Location: Kastellegården, Nordre älv, Kungälvs kommun
Swedish national sites and monuments register: L1967:5105 (previously Ytterby 53:3)
Bohusläns museum's internal register: BM 365
Archival material: Bohusläns museum
Recovered artefacts: Bohusläns museum (Inventory nos UM 19601, 19603)
Literature: Hugoson 1987

Bibliography

Adams, J. 2013. *A maritime archaeology of ships. Innovation and social change in medieval and early modern Europe*. Oxford and Oakville: Oxbow Books.

Alexandersson, H. 2021. *Medeltiden materialiserad – om etablerandet, aktiverandet och bevarandet av minnesplatser i Ranrike*. GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses 76. Gothenburg: University of Gothenburg.

von Arbin, S. 2005. *Ett 1500-talsvrak vid Risö. Fördjupat arkeologiskt kunskapsunderlag. Öckerö socken och kommun*. Rapport 2005:18. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2006. Ett nyupptäckt 1500-talsvrak i Göteborgs norra skärgård. *Marinarkeologisk tidskrift* 2: 17-20.

von Arbin, S. 2009. Kosterbornas galeja var en 1300-talskogg. *Populär Arkeologi* 3: 4-7.

von Arbin, S. 2010. *Skaftövraket. Arkeologisk efterundersökning av en medeltida fartygslämning i Skaftö socken, Lysekils kommun*. Rapport 2010:16. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2011. Vrakkyrkogården vid Fästningsholmen i Kungälv. In *Öar i Bohuslän. Årsbok 2011*, pp. 121-142. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2012. A 15th century bulk carrier wrecked off Skaftö, Western Sweden. In N. Günsenin (ed.), *Between Contintents. Proceedings of the International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Istanbul 2009 (ISBSA 12)*, pp. 67-74. Istanbul: Ege Yayınları.

von Arbin, S. 2013. (Review) Skjernøysund 3 Wreck: Fieldwork report 2011. *International Journal of Nautical Archaeology* 42.2: 457-458.

von Arbin, S. 2014. *Skaftövraket – ett senmedeltida handelsfartyg. Rapport över arkeologisk forskningsundersökning 2006 och 2008 samt redovisning av vårdinsatser 2009. Skaftö 270, Skaftö socken, Lysekils kommun*. Rapport 2014:11. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. 2015. Mollösund – en kustort med medeltida anor. *Bohusarvet* 4: 14-16.

von Arbin, S. 2017. Lessons learned? In situ-preservation of shipwrecks in the coastal waters of Western Sweden. In O. Uldum, and M. Sylvester (eds), *Nordisk marinarkæologi fast forankret*, pp. 79-89. Rudkøbing: Langelands Museum.

von Arbin, S. (with contribution by H. Carlsson), 2021. *En fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden. Arkeologisk efterundersökning 2012 och 2013. Raä-nr Kville 1417:1 (L1960:6589), Kville socken, Tanums kommun*. Rapport 2020:04. Uddevalla: Bohusläns museum.

von Arbin, S. in prep. A 13th-century shipwreck with 'cog' features, investigated off Skeppstad, Western Sweden. In *Sailing through History. Reading the Past – Imagining the Future. Proceedings of the International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Zadar, 2021 (ISBSA 16)*.

von Arbin, S., and Linderson, H. 2011.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Fartygslämning från 1200-talet i Jorefjorden, Kville socken, Bohuslän. *Fornvännen* 106: 133-136.

von Arbin, S., and Daly, A. 2012. The Mollö cog: re-examined and re-evaluated. *International Journal of Nautical Archaeology* 41.2: 372-389.

von Arbin, S., Skowronek, T., Daly, A., Brorsson, T., Isaksson, S., and Seir, T. 2022. Tracing trade routes: Investigating the cargo of the 15th-century Skaftö wreck. *International Journal of Nautical Archaeology*. https://doi.org/10.1080/10572414.2022.2076518

von Arbin, S., Smith, K., and Skowronek, T. in prep. The Marstrand 'bombard': the earliest known example of shipboard artillery in Europe? (working title). Manuscript to be submitted to the *Mariner's Mirror*.

von Arbin, S., and Wranne, S. 2005. Site 21. Mollösund shipwreck. In R. Klaassen (ed.), *Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation poles and archaeological sites. Final report. EVK4-CT-2001-00043*, pp. 90–91. Wageningen.

Baillie, M. G. L. 1995. *A Slice through Time. Dendrochronology and precision dating*. London: Routledge.

Belasus, M. 2014. *Tradition und Wandel im neuzeitlichen Klinkerschiffbau der Ostsee am Beispiel der Schiffsfunde Poel 11 und Hiddensee 12 aus Mecklenburg-Vorpommern*. Unpublished doctoral thesis. Rostock: Universität Rostock.

Berg, K., and Berg, H. 1992. *Kungälv. En stads historia*. Kungälv: Kungälvs bokhandel.

Berg, K., and Berg, H. 2009. *Längs Nordre älv*. Kungälv: YC Bokförlag.

Berg, W. 1883. Slottsruinen på Ragnhildsholmen. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen* 2.4: 3-132.

Brattö, O. 1981. Barrevik–Edshultshall. In O. Brattö (ed.), *Morlanda hembygdsbok II*, pp. 229-248. Uddevalla: Morlanda hembygdsförening.

Bronk Ramsey, C. 2021. *OxCal*. https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal.html

Bronk Ramsey, C., van der Plicht, J., and Weninger, B. 2001. 'Wiggle matching' radiocarbon dates. *Radiocarbon* 43.2A: 381-389.

Christensen, A. E. 1985. Boat finds from Bryggen. In *The Bryggen Papers. Main Series Vol. 1*, pp. 47-278. Bergen, Oslo, Stavanger and Tromsø: Universitetsforlaget AS.

Christensen, K. 1987. Tree rings and insects: the influence of cockchafers on the development of growth rings in oak trees. In G. C. Jacoby and J. W. Hornbeck (eds), *Proceedings of the International Symposium on Ecological Aspects of Tree-Ring Analysis. August 17–21, 1986. Marymount College, Tarrytown, New York*, pp. 142-154. Washington, D.C.: United States Department of Energy.

Crumlin-Pedersen, O. 1981. Skibe på havbunden. Vragfund i danske farvande fra perioden 600–1400. In *Årbog 1981*, pp. 28-65. Helsingør: Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Crumlin-Pedersen, O. 2004. Nordic clinker construction. In F. M. Hocker and C. A. Ward (eds), *The philosophy of shipbuilding. Conceptual approaches to the study of wooden ships*, pp. 37-63. College Station: Texas A&M University Press.

Cullberg, C. 1986. Medeltida ekpaddel från Orust. In *Bohuslän. Årsbok 1986*, pp. 27-30. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

Daly, A. 2007. *Timber, Trade and Tree-rings*. Unpublished doctoral thesis. Esbjerg: University of Southern Denmark.

Daly, A. 2021. *Dendrochronological analysis of timbers from a shipwreck found at Dyngö, Sweden*. Report 2022: 14. Copenhagen: Dendro.dk.

Daly, A., and Streeton, N. L. W. 2017. Non-invasive dendrochronology of late-medieval objects in Oslo: refinement of a technique and discoveries. *Applied Physics A* 123, Article 431. https://doi.org/10.1007/s00339-017-1019-x.

D.N. = *Diplomatarium Norvegicum*. https://

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om_dn.html

Domínguez-Delmás, M., Rich, S., Daly, A., Nayling, N., and Haneca, K. 2019. Selecting and sampling shipwreck timbers for dendrochronological research: practical guidance. *International Journal of Nautical Archaeology* 48.1: 231-244.

Fabech, C. 1992. Edsten. Et möjligt herresäte och kulturcentrum i yngre järnålder. In *Bohuslän. Årsbok 1992*, pp. 41-47. Uddevalla: Bohusläns hembygdsförbund and Bohusläns museum.

Falck, T., and Kvalø, F. 2015. *Faglig program. Forprosjekt til faglig program for skipsfunn*. Arkeologisk Rapport Nr. 2015. Oslo: Norsk Maritimt Museum.

Fischer, G. 1935. Fra Baghahus slott till Bohus fästningsruin. En nordisk middelaldersborgs utvikling. *Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift* 44.6: 289-309.

Gullman, S. H. 1999. Munkhatten och Munkevig – klosterminnen på Skaftö. In E. Sundström (ed.), *Skaftö-Skriften* 14, pp. 191-199. Uddevalla: Skaftö Gille.

Hansson, W. 1980. *Norra Bohusläns övärld. Från Svinesund till Smögen*. Uddevalla: Zindermans.

Hocker, F. M. 2004. Bottom-based shipbuilding in North-WesternEurope. In F. M. Hocker and C. A. Ward (eds), *The philosophy of shipbuilding. Conceptual approaches to the study of wooden ships*, pp. 65-93. College Station: Texas A&M University Press.

Hughes, M. K., Milsom, S. J., and Leggett, P. A. 1981. Sapwood estimates in the interpretation of tree-ring dates. *Journal of Archaeological Science* 8: 381-390.

Hugoson, M. 1987. Kungahälla – fynd och åsikter. *Fynd* 2: 26-29.

Hurst, J. G., Neal, D. S., and van Beuningen, H. J. E. 1986. *Pottery produced and traded in North-Western Europe 1330–1650*. Rotterdam Papers IV. Rotterdam: Museum Boymans-van Beuningen.

Hörman, E. 1927. Uddevallas uppkomst, första läge och flyttning. *Göteborgs och Bohusläns museums fornminnesförenings tidskrift* 1926: 1-34.

Ickowicz, P. 1993. Martincamp ware: a problem of attribution. *Medieval Ceramics* 17: 51-60.

Keily, J. 2010. The fabric of the medieval London house. In G. Egan (ed.), *The Medieval Household. Daily Living c. 1150–c. 1450*, pp. 25–41. Medieval Finds from Excavations in London 6. London: Boydel Press and Museum of London.

Krantz, C. 1919. *Köpstadsmän, hanseater och skärgårdsfolk. Om Marstrand och handelslivet i Bohuslän till år 1587*. Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolag.

Krąpiec, M. 2006. *Dendrochronological dating of wood samples from the shipwreck Skaftö I*. Unpublished report. Krakow: Tree-Ring Laboratory, AGH-University of Science and Technology.

Lanting, J. N. 1988. Dates for origin and diffusion of the European logboat. *Palaeohistoria* 39/40: 627-650.

Linderson, H. 2004. Dendrokronologisk analys av Skaftövraket (I), Bohuslän. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2004: 26. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2005. *Dendrokronologisk analys av fartygslämning väst Risö i Bohuslän*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2005: 41. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2008. *Dendrokronologisk analys av fartygslämning vid Galejan, Nordkoster, Bohuslän*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2008: 56. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Linderson, H. 2011. *Dendrokronologisk och C14-analys av fyra fartygslämningar (I–IV) vid Fästningsholmen i Kungälvs kommun*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2011: 29. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

Linderson, H. 2013. *Dendrokronologisk analys av en fartygslämning vid Skeppstad, norr Hamburgsund i Tanums kommun – komplettering*. Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2010: 15. Lund: Lund University, Department of Quaternary Geology.

Lisberg Jensen, O. 1981a. Vraket i Östra Leran vid Mollösund på Orust. *Meddelanden från Marinarkeologiska sällskapet* 4.3: 16-17.

Lisberg Jensen, O. 1981b. *Ang. barlaststen från Östra Leran*. Unpublished report. Gothenburg: Sjöfartsmuseet i Göteborg.

Lisberg Jensen, O. 1983. Koggen från Mollösund. *Meddelanden från Marinarkeologiska sällskapet* 6.2: 3-8.

Lågvattnet i älven blottar av svenskarna sänkt fartyg. *Göteborgs-Posten*, March 22, 1934.

Moseng, O. G., Opsahl, E., Pettersen, G. I., and Sandmo, E. 1999. *Norsk historie I. 750–1537*. Oslo: Tano Aschehoug AS.

Nedkvitne, A. 1983. *Utrikeshandelen fra det vestafjelske Norge 1100–1600*. Unpublished doctoral thesis. Bergen: University of Bergen.

Nystedt, O. 1993. *Fotö förr och nu. Unpublished paper*. Fotö: Olle Nystedt.

Nyström, P. 1983. *I Folkets tjänst. Historikern, journalisten och ämbetsmannen Per Nyström. Artiklar i urval 1927–1983*. Stockholm: Ordfront.

Nyqvist, R. 2007. *Landskapet som ram – hus och grav som manifest*. GOTARC series B, Gothenburg Archaeological Theses 20. Doctoral thesis. Gothenburg: University of Gothenburg.

Nævestad, D. 1999. Lokaliserte middelaldervrak i Øst-Norge. Oversikt og status for kystestrekningen fra svenskegrensen till Rogaland. In *Norsk Sjøfartsmuseum Årbog 1998*, pp. 159-207. Oslo: Norsk Sjøfartsmuseum.

Palm, D. 1963. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. VIII. Ortnamnen i Orusts Västra härad*. Göteborg: Institutet för ortnamns och dialektforskning vid Göteborgs Högskola.

Pettersson, J. 1953. *Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse. En etnologisk studie*. Lund: C. W. K. Gleerups.

Pettersson, J. 2001. *Skärgårdsbebyggelsen i Bohuslän under norska tiden. Särskilt kring 1500-talets sillperiod*. Stockevik: Johan Pettersson.

Reimer, P., Austin, W., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P., Bronk Ramsey, C., Butzin, M., Cheng, H., Edwards, R., Friedrich, M., Grootes, P., Guilderson, T., Hajdas, I., Heaton, T., Hogg, A., Hughen, K., Kromer, B., Manning, S., Muscheler, R., Palmer, J., Pearson, C., van der Plicht, J., Reimer, R., Richards, D., Scott, E., Southon, J., Turney, C., Wacker, L., Adolphi, F., Büntgen, U., Capano, M., Fahrni, S., Fogtmann-Schulz, A., Friedrich, R., Köhler, P., Kudsk, S., Miyake, F., Olsen, J., Reinig, F., Sakamoto, M., Sookdeo, A., and Talamo, S. 2020. The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0–55 cal kBP). *Radiocarbon* 62.4: 725-757.

R.N. = *Regesta Norvegica*. https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/om-regesta.html

SAOB 1954 = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Tjugonde bandet*. Lund: A.-B. Ph. Lindstedts Univ.-Bokhandel.

Saß-Klaassen, U., and Vernimmen, T. 2005. Appendix 5. Dendrochronological investigation. In R. Klaassen (ed.), *Preserving cultural heritage by preventing bacterial decay of wood in foundation poles and archaeological sites. Final report. EVK4-CT-2001-00043*, pp. 246-252. Wageningen.

SDHK = *Svenskt Diplomatariums huvudkartotek*. https://sok.riksarkivet.se/SDHK

Stylegar, F.-A., Nymoen, P., and Eikli, G. 2019. Pirates and Merchants: Hanse traders and Victual Brothers in Skjernesund and other outports of Southernmost Norway in the early 15th century. In N. Mehler, M. Gardiner, and E. Elvestad (eds), *German Trade in the North Atlantic 1400–*

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

92/24 Kulturstipendium 2024 - KS2024/0014-14 Kulturstipendium 2024 : Bilaga 3 kulturstipendium - Staffan von Arbin

1700. Interdisciplinary Perspectives, pp. 1-13. AMS-Skrifter 27. Stavanger: Arkeologisk museum.

Varenius, B. 1989. *Båtarna från Helgeandsholmen. Helgeandsholmen, Stockholm, Uppland. Arkeologisk undersökning 1978–80*. Rapport UV 1989: 3. Stockholm: Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer.

Verbrugghe, G., Goemaere, É., and Tourneur, F. 2019. Late medieval stone mortars in the Meuse valley: trade up to Denmark? In *Ground Stone Tools and Past Foodways. The 3rd Meeting of the Association for Ground Stone Tools Research, September 2019, Copenhagen Denmark*. https://hal-inrap.archives-ouvertes.fr/hal-02442181

Westerdahl, C. 2003. *Vänern. Landskap – människa – skepp. Om en maritim inlandskultur vid Vänern*. Skärhamn: Båtdokgruppen.

Wickler, S. 2016. Medieval shipwrecks from North Norway and their contribution to understanding maritime interaction and trade. *International Journal of Nautical Archaeology* 45.1: 59-76.

Zedig, H. 1996. *Rapport över den eventuella koggen vid Mollösund*. Unpublished report. Gothenburg: Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän.

Author's Copy
It may not be resold or reused without prior agreement with Éditions Méduse d'Or

DESIGNER

PLATEN NOSTER
Bredbåden
Q (6) LFl
Fl(4) WRG 12s
NATURVÅRDSOMRÅDE
FÅGELSKYDDSOMRÅDE
TYP A
Fl(2) WRG 6s 7M
Iso WRG 4s 6M
Fl(2) WRG 6s
Iso R 4s
Iso WRG 4s
Oc 5s 8M
Oc (4) WRG 6s
Fl(3) WRG 9s 10M
Hörn(4) 60s
Skala 1:50 000. Upplaga 1985 I
11° 25'
11° 30'
932.1
931.5
932.2
932.3
932.4
58° 00'
57° 55'
FJORDEN
MARSTRANDS
SKÄREN
HARON
Klövedal
Skärhamn
Rönnäng
Marstrand
Kyrkesund
Grönskären
Hamneskär
Hätteberget
Skallen
Stockevik
KLADESHOLMEN
Truskären Kl
Skäreläje Kl
Buskären
Eggskär
Berlin
Mast
Bleket
Tolleby
Häle
Kroksdal
Monkeberget
Långekärr
Kollerod
Halsbäck
Bjärnholmen
Rabbenhuvud
Kalven
Kaurö
Soskär
Molön
Ackero Kl
Ornskär
Gyltern
Hockh
Tofto
Toftenus
Hällenes
Saltebo
Pilane
Hammardalen
Allingsered
Skogsbro
Kyrkfjäll
Vals
Tådås
Trappan
Rumpen
Saby
Brevik
Dyreby
Hällebäck
Grinneröd
Utlänge
Krosseki
Kurland
Sirod
Bötjärn
Vallen
Tolleby
Ärod
Källdalen
Tässkärr
Karn
Rönnäng
Åstol
Skottholmen Kl
S Åstol
Krakorna
Marstrand
Arvidsvik
Marstra
Lotsutkik Marstrandsön
Carlsens fastighet
Pater Noster
Flate Grösslingen
Grösslingarna
Kalvhogeskären
Pynten
Djupa Stumperackan
Pottan
Tjudernäset
Tjudernälen
Skallen fyr
Kårdalens fäbodar
Marstrandsön
Förstugan
Smörsund
Camp
Koob
Gesängen
Isaken
Ängelsmannen
Arvidsvik
Lotsutkik
Carlsens fastighet
Ö Sunna
Sunna holme
Halvorsholmen
Mansholmen
Skabo-holmen
Kråke fjord
Fjordbaden
Strömsund
Traneröd
Onneröd
Vik
Tågud
Rumpen
Husebergs
Kyrkfjäll
Vals
Tådås
Trappan
Hammardalen
Pilane
Brog.
Grop
Saltebo
Saby
Brevik
Dyreby
Hällebäck
Grinneröd
Utlänge
Krosseki
Kurland
Sirod
Bötjärn
Vallen
Tolleby
Ärod
Källdalen
Tässkärr
Karn
Rönnäng
Åstol
Skottholmen Kl
S Åstol
Krakorna
Marstrand
Arvidsvik
Marstra
Lotsutkik Marstrandsön
Carlsens fastighet
Pater Noster
Flate Grösslingen
Grösslingarna
Kalvhogeskären
Pynten
Djupa Stumperackan
Pottan
Tjudernäset
Tjudernälen
Skallen fyr
Kårdalens fäbodar
Marstrandsön
Förstugan
Smörsund
Camp
Koob
Gesängen
Isaken
Ängelsmannen
Arvidsvik
Lotsutkik
Carlsens fastighet
Ö Sunna
Sunna holme
Halvorsholmen
Mansholmen
Skabo-holmen
Kråke fjord
Fjordbaden
Strömsund
Traneröd
Onneröd
Vik
Tågud
Rumpen
Husebergs
Kyrkfjäll
Vals
Tådås
Trappan
Hammardalen
Pilane
Brog.
Grop
Saltebo
Saby
Brevik
Dyreby
Hällebäck
Grinneröd
Utlänge
Krosseki
Kurland
Sirod
Bötjärn
Vallen
Tolleby
Ärod
Källdalen
Tässkärr
Karn
Rönnäng
Åstol
Skottholmen Kl
S Åstol
Krakorna
Marstrand
Arvidsvik
Marstra
Lotsutkik Marstrandsön
Carlsens fastighet

synbarheten är god och sambandet känns troligt. Längre norrut har tullstationer aldrig funnits och inte heller några avrättningsplatser i skärgården.

För att knyta ihop säcken finns det en trolig (Galgeberget–Hamburgsund) och två säkra avrättningsplatser (Galgeberget–Mollösund respektive Galgholmen–Marstrand) i direkt anslutning till de fem kungliga tullbodar som uppfördes i samband med det stora sillfisket under 1500-talets andra hälft. För de två mellanliggande tullbodarna kan inget sådant samband ses. Ett möjligt undantag är Galgholmen i Ellösefjorden, som dock tycks ligga för långt från Hermanösund för att ett samband ska vara rimligt. Möjligen har fler avrättningsplatser funnits utan att namnen har traderats till vår tid? Utifrån skriftliga källor vet vi att mästermän, bödlar, fanns åtminstone på Akershus, Bohus och i Marstrand i slutet av 1500-talet. Dessa utförde dels avrättningar i anslutning till hemorten och dels ute på bygden i varje skeppsreda. Att den kungliga jurisdiktion fick skärpas med anledning av buslivet längs Bohuskusten vet vi också av Fredrik II:s kungörelse 1586.

Att försöka hitta avrättningsplatser bland öar i skärgården är ett hugskott. Men ämnet kittlar verkligen fantasin. Förutom djupdykningar i de skriftliga källorna skulle riktade inventeringar efter lämningar på plats vara en framkomlig väg till ny kunskap. Kustens lämningar och namn är svårgreppbara och flyktiga och dåligt utforskade. De förtjänar bättre. ❖

LITTERATUR

PETTERSSON, JOHAN *Skärgårdsbebyggelsen i Bohuslän under den norska tiden: särskilt kring 1500-talets sillperiod,* Uddevalla 2001.

CULLBERG, CARL *Bohuslän – ett gränslands historia,* Uddevalla 1993.

LÖNNROTH, ERIK *Bohusläns historia,* Uppsala 1963.

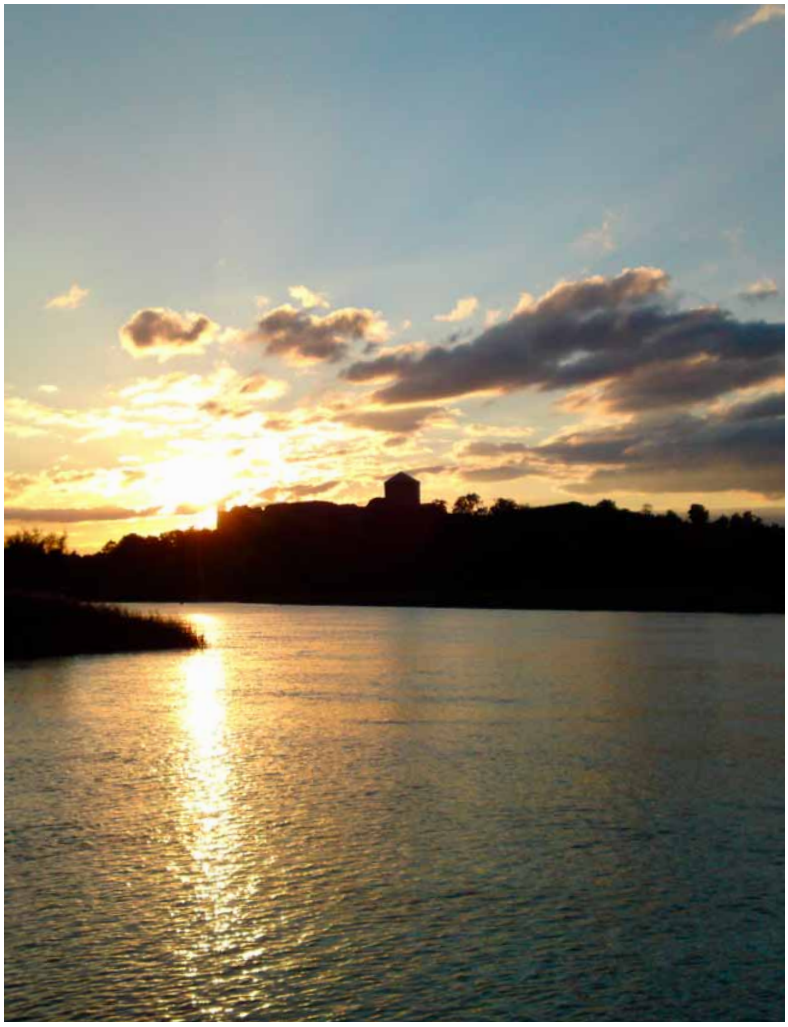

VRAKKYRKOGÅRDEN

VID FÄSTNINGSHOLMEN I KUNGÄLV

STAFFAN VON ARBIN

BOHUS FÄSTNING I KUNGÄLV är förmodligen ett av Bohusläns mest välkända och väldokumenterade historiska minnesmärken. Mindre bekant är att det i vattnen kring Fästningsholmen finns flera äldre skeppsvrak. Under några soliga majdagar 2009 dokumenterades dessa vrak av Bohusläns museums marinarkeologer. Dokumentationen var en del i projektet »Medeltida trader och transportstrukturer i Bohusläns skärgård« som sedan några år tillbaka drivs i museets regi. Huvudfokus i projektet har sedan starten legat på det senmedeltida Skaftövraket i Lysekils skärgård, vilket undersöktes i omgångar mellan åren 2005 och 2009.

Syftet med det aktuella delprojektet var att inventera och dokumentera andra bohuslänska fartygsfynd med möjlig medeltida datering. Valet av dokumentationsobjekt baserades på en genomgång av Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesregister, (FMIS), samt arkiv och register vid Bohusläns museum och Sjöfartsmuseet i Göteborg. Faktorer som särskilt beaktades vid

Bild sid 121: Det bevarade rodret på Fästningsholmen I. Foto Jens Lindström, Bohusläns museum.
Till vänster: Bohus fästning. Foto Tomas Brandt, Bohusläns museum.

urvalet var byggnadssätt, eventuella daterande föremålsfynd, förekomst av historiska källor samt, inte minst, det kulturhistoriska sammanhanget. Ifråga om vraken vid Fästningsholmen var det framförallt det sistnämnda som motiverade en dokumentation. För var annars i Bohuslän skulle man kunna tänka sig att träffa på skeppsvrak från medeltiden, om inte i anslutning till landskapets mest betydelsefulla medeltidsborg?

De vrak som dokumenterats inom ramen för projektet, sammanlagt ett knappt tiotal, har fotograferats, videofilmats, mätts upp och beskrivits. Dessutom har prover samlats in för dendrokronologisk åldersbestämning. Dateringsmetoden innebär att bredden på årsringarna i ett träprov mäts i mikroskop med stor noggrannhet, varpå mätvärdena jämförs med särskilda referenskronologier. Dessa kronologier, som är specifika för varje träslag och varje region, har skapats genom att man länkat samman årsringssekvenser från nu växande träd (det vill säga träd där årtalet för den yttersta årsringen är känt) med sekvenser från trä i äldre byggnader och arkeologiska fynd. På så sätt har man kunnat bygga upp långa kronologiska serier som i vissa fall sträcker sig flera tusen år tillbaka i tiden. Vanligtvis behövs det prover på olika timmer från det objekt som skall dateras, vilka inbördes »korsdateras». Om virket i det undersökta objektet har samma ursprung kommer det att bilda en lokal kronologi, vilken är betydligt säkrare att datera än ett enskilt prov.

Dendrokronologiska dateringar är ofta mycket precisa. Om den yttersta årsringen närmast barken är bevarad kan det vara möjligt att exakt avgöra trädets fällningsår, och i bästa fall även vid vilken årstid som avverkningen skett. Eftersom årsringarnas tillväxt bland annat styrs av vädrets variationer skiljer sig årsringsmönstren åt från ett geografiskt område till ett annat. En dendrokronologisk analys ger därför inte bara information om åldern på ett timmer, utan berättar också i vilken region trädet vuxit. Detta är givetvis extra intressant att få kunskap om när det handlar om mobila konstruktioner som skepp.

Eftersom timmer för skeppsbyggeri som regel är ganska hårt bearbetade är det vid datering av ett vrak långt ifrån säkert att man kan få fram ett exakt fällningsår. Hundratals årsringar kan ha bilats och sågats bort under framställningsprocessen. Ofta får man därför nöja sig med så kallade efterdateringar. En sådan datering anger en möjlig äldsta tidpunkt, en *terminus post quem*, då trädet kan ha avverkats. Andra faktorer som kan påverka möjligheten att datera ett virke är exempelvis om provet har ett för litet antal årsringar (50–70 stycken är vanligen ett minimum), eller om trädet uppvisar olika typer av tillväxtstörningar. Med fler analyserade prover ökar givetvis chansen till datering, men eftersom dendrokronologisk provtagning innebär ett relativt stort ingrepp vill man ofta begränsa antalet prover.

Ett sätt att komma närmare en datering kan vara att kombinera den dendrokronologiska analysen med en eller flera ^{14}c-dateringar. Vid ^{14}c-analys mäter man med hjälp av avancerad teknisk apparatur halten av den radioaktiva kolisotopen ^{14}c. ^{14}c tas upp av allt levande, en process som upphör i det ögonblick som djuret eller växten dör. Eftersom man känner till isotopens halveringstid kan man räkna ut hur lång tid det har gått sedan organismens »dödsögonblick«.

^{14}c är normalt allt för grovt för att vara en relevant dateringsmetod ifråga om lämningar från historisk tid, men om man låter datera en specifik årsring i ett träprov kan den brukas för att säkerställa en osäker dendrokronologisk datering. En sådan kombination av dateringsmetoder har använts på två av vraken vid Fästningsholmen.

BOHUS FÄSTNING OCH FÄSTNINGSHOLMEN

Fästningsholmen är belägen vid det ställe där Göta älv förgrenar sig i en nordlig och en sydlig arm, varav den norra benämns Nordre älv. Söder om Fästningsholmen bildar Nordre älv en strid ström. Det gjorde den även i äldre tider. Fästningsholmen hette tidigare Bagaholmen. Namnet tros komma av fornvästnordiskans *bágr*, »besvärlig«, vilket i så fall skulle anspela just på den svårnavigerade passagen förbi ön. En annan möjlighet är att namnets förled har sitt ursprung i det fornvästnordiska ordet *bágha* som betyder ungefär »flöda, flöda över, strömma«, också det uppenbart med syftning på vattendraget Nordre älv.

Här, i gränstrakterna mellan konungarikena Norge, Sverige och Danmark, lät Håkon v Magnusson av Norge år 1308 uppföra en fästning kallad Bagahus. Fästningen uppfördes primärt som vinterförläggning och stödjepunkt för kung Håkons trupper i samband med en belägring av borgen Ragnhildsholmen längre nedströms Nordre älv. Bakgrunden till belägringen var den segdragna maktkampen mellan den svenske kungen Birger Magnusson och hans bröder, hertigarna Erik och Valdemar, i vilken Håkon ställde sig på Birgers och Valdemars sida i striden mot Erik som var länsherre på Ragnhildsholmen.

Fästningen Bagahus, eller Bohus som den senare kom att kallas, var ursprungligen helt uppförd i trä. Redan efter något decennium förefaller dock träpalissaderna och jordvallarna att ha ersatts med bastanta stenmurar. Fästningens goda försvarsförmåga framgår av det faktum att den under sin brukningstid belägrades inte mindre än 14 gånger utan att falla i angriparnas händer. Platsen visade sig vara mycket väl vald från strategisk synpunkt och fästningen kom därför att få stor rikspolitisk betydelse. Härifrån kunde man utöva effektiv kontroll av sjöfarten på de båda älvarmarna och utkräva tull från fartyg på resa till och från den svenska staden Lödöse längre uppströms Göta älv. Denna tull, Bohustullen, var en av de bidragande orsakerna till att svenskarna på 1470-talet beslutade sig för att flytta staden närmare Göta älvs mynning.

Till foten av Bohus fästning flyttades år 1613 staden Kungälv från sitt tidigare läge vid nuvarande Kastellegården, belägen några kilometer längre nedströms Nordre älv. Flytten föranleddes av att staden året innan hade bränts ned av svenskarna under den så kallade Brännefejden. Den nya staden kom att kallas Ny-Kungälv och utvecklades under 1600-talets första hälft till en betydelsefull sjöfartsstad. Efter det svenska maktövertagandet år 1658 fråntogs staden emellertid rätten att bedriva utrikeshandel, och Kungälv blev i stället en uppstad till Göteborg och Marstrand. Det kom att dröja ända till år 1782 innan Kungälv återfick sin stapelrätt. Under senare delen av 1600-talet flyttades staden till sitt nuvarande läge på den norra fastlandssidan av Nordre älv.

Fästningsholmen var ursprungligen inte en utan två öar, vilka skildes åt av en smal ränna kallad Rännelen eller Långebroån. Vattendraget sträckte sig i nord–sydlig riktning, mellan nuvarande Kungälvs roddklubb och en punkt ett stycke nordväst om dagens campingplats. Rännelen fylldes igen vid mitten av 1800-talet, men dess forna sträckning är fortfarande delvis möjlig att skönja i topografin. Stadens hamn var belägen i Nordre älvs norra arm som också kallades Dammen. För att komma in i hamnen västerifrån var skeppen tvungna att passera Högebro, som var försedd med vindbrygga. Österifrån stängdes passagen av en spärrbom. En liknande spärranordning fanns också i Rännelen. Väl inne i stadens hamn kunde fartygen förtöja vid Långebron, som började i höjd med Rännelens utlopp vid nuvarande Roddklubben och följde älvkanten österut.

ANDRA UNDERSÖKNINGAR I VATTENOMRÅDET

Under årens lopp har det gjorts flera mindre undersökningar på olika platser runt Fästningsholmen. Den tidigaste undersökningen gjordes redan 1953 av Göteborgs Amatördykarklubb, som med hjälp av inlånad spolutrustning från Kungälvs brandkår frilade delar av ett vrak utanför öns sydvästra strand. Undersökningen gjordes på initiativ av byggmästare Adolf Tell i Kungälv, ordförande i Kungälvs Fornminnes- och Hembygdsförening och tidigare arbetsledare vid restaureringen av Bohus fästning. De konkreta resultaten av denna, även i andra avseenden, tidiga marinarkeologiska undersökning får dessvärre sägas vara ganska så begränsade.

Det kom att dröja 40 år till nästa marinarkeologiska insats. Sommaren 1993 dokumenterades ytterligare två vrak i samma område av medlemmar i amatörarkeologiföreningen Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen. Arbetet innefattade bland annat uppmätning, avritning och videofilmning av vraken som av föreningen fått det inte särskilt smickrande arbetsnamnet »Sura Pinnarna». Under 1996 följde länsstyrelsen upp dessa dokumentationer med egna dykbesiktningar. Besiktningarna gjordes som ett led i arbetet med att ta fram ett register över marinarkeologiska lämningar i dåvarande Göteborgs och Bohus län.

Som en del i ett forskningsprojekt om järnålderns bebyggelse i Säve socken på Hisingen lät Göteborgs stadsmuseum år 1998 utföra en kartering med *sidescan sonar,* ett sidoseende ekolod, av älvbottnen mellan Fästningsholmen och Nordre älvs mynning. Karteringen utfördes av personal från Sjöhistoriska museet i Stockholm. Den avancerade utrustningen till trots kan inget av de vrak som vi idag känner till i vattnet kring Fästningsholmen urskiljas på sonarutskrifterna. I området öster om Bohusbron, mellan Fästningsholmen och Hisingen, kan man emellertid se tre runda formationer på rad. Sannolikt utgör dessa formationer de raserade fundamenten till Färjebron, den äldre träbro som existerade fram till år 1783.

År 2003 påbörjade en grupp sportdykare, på initiativ av dykinstruktören Tomas Kangasoja, en inventering av vattnen kring Fästningsholmen. Förutom att ännu ett vrak lokaliserades under dessa dykningar fann man en del keramik. Det äldsta och därtill mest intressanta keramikfyndet var en nästan intakt kanna i äldre rödgods, vilken dateras till 1200- eller 1300-talet. Även om inventeringen aldrig kom att fullföljas så resulterade dykargruppens fynd i att Bohusläns museums marinarkeologer gjorde en besiktning i området. I samband med denna besiktning, som genomfördes 2005, gjordes också statusbedömningar av de tidigare kända vraken.

Kanna i äldre rödgods från 1200- eller 1300-talet, påträffad utanför Fästningsholmen år 2004. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

Den sista i raden av undersökningar som har gjorts vid Fästningsholmen är i skrivande stund den förundersökning som Bohusläns museum utförde hösten 2010. Förundersökningen berörde området för den nuvarande småbåtshamnen och föranleddes av att de befintliga bryggorna behövde bytas ut. Trots att vattenområdet kunde antas vara av ett betydande arkeologiskt intresse blev resultatet magert. För-

klaringen till detta är förmodligen att delar av området tidigare har muddrats. De enda arkeologiska fynden vid undersökningen var två klena pålar som slagits ned i bottnen. En ^{14}c-analys av en av pålarna visar att den visserligen kan vara från 1600-talet, men att den lika gärna kan tänkas härröra från 1700- eller början av 1800-talet. Tolkningen av pålarna är osäker, men en teori är att de har använts för förtöjning av mindre båtar alternativt för förankring av någon form av fiskeredskap.

VRAKEN KRING FÄSTNINGSHOLMEN

I dagsläget känner vi, som framgått, till inte mindre än fyra skeppsvrak i vattnet utanför Fästningsholmen. Tre av vraken är någorlunda säkert daterade genom dendrokronologisk åldersbestämning, alternativt en kombination av dendrokronologi och ^{14}c-analys. I det följande kommer varje vrak att beskrivas kortfattat och resultatet av dateringarna redovisas.

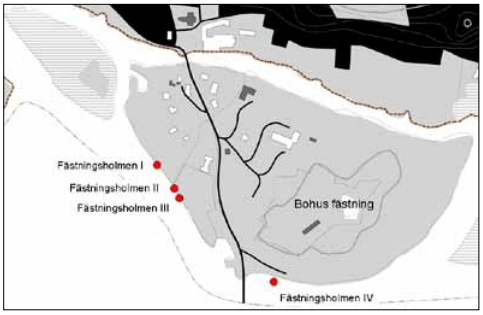

Karta över Fästningsholmen med de idag kända vraken markerade. © Lantmäteriet Medgivande I2011/1571.

Fästningsholmen I

Vraket som går under arbetsnamnet Fästningsholmen I är beläget några tiotal meter norr om den plats där Rännelen tidigare hade sitt södra inlopp. Det är oklart när vraket först lokaliserades. Trots att det inte ligger särskilt långt från Fästningsholmen II, det vrak som Göteborgs Amatördykarklubb undersökte 1953, finns det inte omnämnt i klubbens arkivnotater. I likhet med detta vrak har det dock säkerligen varit känt sedan gammalt av ortsbefolkningen. En översiktlig dokumentation av lämningen utfördes av medlemmar i Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen,

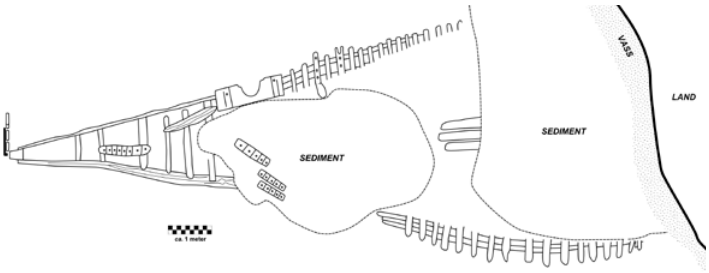

Plan över vraket Fästningsholmen I, upprättad av Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen 1993 och renritad av Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

i juli 1993. Av den preliminära rapport som sammanställdes efter dykningarna framgår att man var av uppfattningen att vraket var identiskt med det vrak som undersöktes på 1950-talet, men så är alltså inte fallet.

Vraket ligger vinkelrätt mot stranden, med akterskeppet i sluttningen ut mot älvfåran. Vattendjupet vid aktern är omkring sex meter. Närmast land är djupet endast cirka 1,5 meter. Förskeppet försvinner in i strandbrinken och har därför inte varit möjligt att undersöka närmare. Troligen är denna del av fartyget bättre bevarad än akterpartiet, eftersom den inte på samma sätt varit utsatt för vattenströmmar. Den synliga delen av vraket är cirka 15 meter lång. Baserat på fartygets dimensioner och skrovform kan man förmoda att ytterligare omkring fem meter skall läggas till den exponerade delen av skeppskonstruktionen.

Spanten och bordläggningen i Fästningsholmen I är kraftigt eroderade och täcks av ett tunt slamlager. Foto: Jens Lindström, Bohusläns museum.

Fartyget är byggt på klink, det vill säga med överlappande bord, och verkar till övervägande del vara tillverkat i ek. Det bevarade skrovpartiet representerar den undre delen av skrovet med akterstäv, köl, bordläggning, bottenstockar samt delar av fartygets inre brädbeklädnad – garneringen – bevarade. Fartygets roder står fortfarande i upprätt läge och är med sitt meterhöga uppstick den del av vraket som höjer sig mest över den omgivande bottnen.

I den förliga delen av vraket finns en ansamling med tegel. Både murtegel och profiltegel samt taktegel av så kallad munk- och nunnetyp har dokumenterats. Tegelformerna kan alla sägas vara typiskt medeltida, men detta behöver inte nödvändigtvis innebära att också fartyget härrör från denna tid. Vi vet nämligen att länsherren på Bohus efter reformationen på 1530-talet fick tillåtelse att förstärka slottet med sten och tegel från det nedbrända franciskanerklostret i Kungahälla. En möjlighet är därför att det rör

Medeltida tegel från Fästningsholmen I. Till vänster profiltegel, i mitten murtegel av stortegeltyp och till höger munk- och nunnetegel. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

sig om återanvänt tegel därifrån. Att teglet varit avsett för Bohus fästning, och att fartyget på något sätt varit involverat i denna hantering, förefaller under alla omständigheter sannolikt.

Frågetecknen kring vrakets ålder gjorde det särskilt angeläget att få en datering av själva skeppskonstruktionen. Dessvärre visade sig inget av de dendrokronologiska prover som samlades in vid museets provtagning våren 2009 vara möjligt att datera. Valet blev därför att, i samråd med dendrokronologen Hans Linderson, gå vidare med ^{14}C-analys av ett av de upptagna proverna. Analysen visade att den yttersta årsringen i provet med stor sannolikhet kan hänföras till tidsintervallet 1260–1400.

Inom detta tidsspann kunde Linderson lämna två dendrokronologiska dateringsförslag: åren 1291 och 1309. I det förstnämnda förslaget är provet daterat med västsvenska kronologier, i det senare fallet med en kronologi från södra centrala England. Både ^{14}C-analysen och den dendrokronologiska bestämningen talar mer för den yngre dateringen. Eftersom provet både saknar ytved, den så kallade savveden eller splinten, och dessutom ett okänt antal kärnvedsringar, är dock fällningstidpunkten inte möjlig att precisera närmare än till »efter år 1319«. Att vraket är medeltida råder det dock knappast någon tvekan om. Gissningsvis har avverkningen, och därmed också byggnationen av fartyget, ägt rum under senare delen av 1300-talet eller under 1400-talet.

Fästningsholmen II

Vraket Fästningsholmen II är beläget på mellan 2 och 3,5 meters djup, strax uppströms Rännelens forna inlopp i söder. Liksom Fästningsholmen I ligger det vinkelrätt ut från stranden och är till största delen inbäddat i strandbrinken. Enligt uppgift skall vraket förr ha varit synligt vid extremt lågvatten. En tradition gör gällande att det skulle röra sig om ett fartyg som förolyckats under den så kallade Hannibalsfejden (1644–1645), då Ny-Kungälv angreps av svenska trupper. Enligt denna tradition skulle fartyget ha stuckits i brand då det var i färd med att evakuera Kungälvsbor undan svenskarnas angrepp. Med i »djupet« följde alla de dyrbarheter som de flyende försökte rädda med sig. Det berättas också att man i äldre tider skall ha tagit upp en del kopparmynt från vraket med hjälp av skopor.

Göteborgs Amatördykarklubb gjorde i juli 1953 en begränsad undersökning av vraket. Man kunde då konstatera att fartyget varit ganska stort, men att det var avbrutet tvärskepps. I en notat skriver klubbens dåvarande ordförande, Jerker Lundell, att »Enär detta fartyg varit avsett för evakuering av flyktingar och tagit ombord dyrbarheter omedelbart innan det sattes i brand av svenskarna ... kan en noggrannare undersökning möjligen ge

Kölen i Fästningsholmen II pekar ut i mörkret. Foto Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

intressanta resultat. Mera troligt är att dess innehåll dragits ut i älven.« Dessvärre verkar det inte ha upprättats någon plan över lämningen, och den dokumentation som finns bevarad i form av kopior i Sjöfartsmuseet i Göteborg är även i andra avseenden mycket knapphändig. I dykarklubbens redogörelse anges att ett spant skall ha bärgats vid undersökningen. Om detta spant finns bevarat, och var det i så fall förvaras idag, är dessvärre okänt för författaren till denna artikel.

Bohusläns museums egen dokumentation visar att fartyget är byggt på kravell och till synes helt i ek. Bevarat är det flacka bottenpartiet med köl, bordläggning, bottenstockar och kölsvin. Den exponerade delen av skeppskonstruktionen har en största längd av 5,4 meter och en bredd av 4,2 meter. Det ligger en hel del tegel på och omkring vrakplatsen, men detta verkar vara av modernare slag och hör troligen inte till lämningen.

Vid en besiktning av vraket år 1996, vilken utfördes i regi av dåvarande Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, bärgades en keramikskärva. Skärvan härrör från en gryta i yngre rödgods som grovt kan dateras till 1600- eller 1700-talet. Fyndets koppling till vraket kan dock inte sägas vara hundraprocentigt säkerställd. Två träprover från vraket daterades med hjälp av dendrokronologi till »efter år 1560« respektive »efter år 1596«. Detta bör rimligen förlägga byggnationen av fartyget till första halvan av 1600-talet. Proverna daterades med en kronologi från västra Sverige, vilket visar att fartyget har byggts i denna region. Som framgår utesluter inte resultatet av analysen den antydda kopplingen till 1640-talets krigshändelser. Kanske finns det trots allt en kärna av sanning i traditionen om »flyktingbåten«?

Keramikskärva från gryta i yngre rödgods, påträffad i anslutning till Fästningsholmen II. Keramiken kan grovt dateras till 1600- eller 1700-talet. Foto Sigfrid Carlsson, Bohusläns museum.

Fästningsholmen III

Också Fästningsholmen III verkar ha undgått upptäckt vid Göteborgs Amatördykarklubbs dykningar. Enligt en uppgift skall vraket ha påträffats så sent som 1991 eller 1992. En enklare dokumentation utfördes sommaren 1993 av Marinarkeologiska

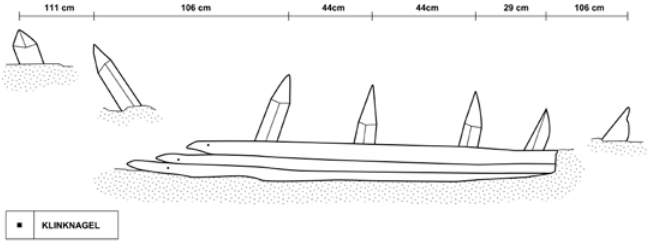

Sidovy över Fästningsholmen III, upprättad av Marinarkeologiska sällskapet, Götheborgskretsen 1993 och renritad av Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

sällskapet, Götheborgskretsen. Vraket är beläget uppströms Fästningsholmen II, utanför campingplatsen på mellan 2,5 och 3,5 meters djup. I likhet med de två tidigare nämnda vraken ligger det till stora delar inbäddat i strandbrinken, och är därför sannolikt välbevarat. En skillnad är dock att det är orienterat parallellt med strandlinjen och inte tvärs densamma. Den synliga delen av lämningen utgörs av ett cirka fem meter långt klinkbyggt skrovparti av ek, med bottenstockar, delar av bordläggning samt garnering.

Eftersom så lite av skrovet är synligt är det svårt att uppskatta storleken på fartyget. Sett uteslutande till dimensioner på spant och bord är det dock rimligt att anta att fartyget ursprungligen bör ha varit mellan 15 och 20 meter långt. Vid provtagningen 2009 togs sammanlagt tre prover in för dendrokronologisk åldersbestämning. Initialt verkade inget av dem möjligt att datera, men tack vare en kompletterande ^{14}C-analys kunde samtliga prover till slut ges en datering. Den yngsta årsringen i provserien daterades till år 1511, vilket med tillägg för saknade årsringar i splinten betyder att fällningen av det aktuella virket bör ha ägt rum någon gång efter år 1521.

Eventuellt kan fällningstidpunkten gå att snäva in ytterligare. Den daterade årsringen är nämligen något ljusare än de övriga och skulle därför kunna utgöra den innersta årsringen i splinten. Om detta stämmer är det möjligt att precisera trädfällningen till perioden 1521–1535. För att kunna slå fast detta är det dock nödvändigt med analyser av fler prover. Vi får därför tills vidare nöja oss med att konstatera att det är troligt att fartyget byggdes under 1500-talet. Alla proverna dateras med hjälp av västkustlandskapens ekkronologier, vilket visar att fartyget är byggt i regionen. En möjlighet är att fartygets sänkning på något sätt hänger samman med händelser under Nordiska sjuårskriget (1563–1570), då Bohus vid upprepade tillfällen belägrades av svenska trupper.

Den exponerade skrovsidan i Fästningsholmen III, med uppstickande spant och synlig bordläggning. Foto Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

Fästningsholmen IV

Fästningsholmen IV är förmodligen det yngsta av de här beskrivna vraken. Jag skriver förmodligen, eftersom inget av de träprover som våren 2009 samlades in för dendrokronologisk analys visade sig vara möjligt att datera. En uppskattning av fartygets ålder får därför i stället grunda sig på en allmän bedömning av byggnadssättet och vrakets bevarandegrad. Utifrån dessa aspekter förefaller en datering till 1800-talet som det mest troliga. Lämningen, som är belägen på den södra sidan av Fästningsholmen, i närheten av det tidigare färjeläget, hittades år 2003 av en grupp Kungälvsdykare. Den är orienterad tvärs strandlinjen, i sluttningen ned mot strömfåran på mellan 3 och 6,5 meters djup, och ligger till stora delar nedsjunken i leran. Den mest exponerade skrovsidan

kan följas omkring sex meter innan den försvinner ned i bottnen. Fartyget är klinkbyggt och av mycket klena dimensioner. Det förefaller att huvudsakligen vara byggt i furu. Längden har inte varit möjlig att fastställa, men den största bredd som uppmätts är 2,5 meter. Det är dock oklart huruvida detta mått verkligen är taget på vrakets bredaste ställe. Uppmätta spant- och borddimensioner visar att det under alla omständigheter bör vara frågan om ett fartyg vars längd troligen inte har överstigit tio meter. Som en kuriositet i sammanhanget kan nämnas att det i sluttningen ovanför vraket ligger ännu ett vrak. Det rör sig om en modernare ruffad segelbåt av trä, vars kulturhistoriska värde nog får anses vara tämligen begränsat.

ETT MARINARKEOLOGISKT SMÖRGÅSBORD

De vrak som har beskrivits ovan spänner troligen över en period av femhundra år eller mer. Förutom att de kan förmodas spegla några av de aktiviteter som försiggått på och vid Fästningsholmen genom århundradena, ger de en tydlig fingervisning om vattenområdets arkeologiska potential. För med stor sannolikhet döljer det sig ytterligare vrak efter båtar och skepp i det grumliga älvvattnet och under utfyllnader längs stränderna. Man kan i sammanhanget notera att det på ett kopparstick över Kungälv och Bohus fästning från år 1696 syns flera illa åtgångna och avriggade gamla fartygsskrov, vilka ligger till synes övergivna i strandkanten. Skriftliga källor, däribland Kungälvs stads »bybok«, berättar dessutom om fartyg som förolyckats i närheten av Bohus fästning.

Utmed Fästningsholmens stränder finns emellertid också förutsättningar att träffa på andra typer av lämningar. Även om några spår efter stadsbryggan, den tidigare omskrivna Långebron, inte påträffades vid Bohusläns museums förundersökning hösten 2010 kan delar av densamma mycket väl finnas bevarade under sentida utfyllnader. Vi vet i dagsläget inte heller om det finns rester kvar av den bomanordning som spärrade av stadens östra hamninlopp. Fortfarande är lämningarna efter den gamla Färjebron mellan Hisingen och Fästningsholmen, omtalade tidigare i denna artikel, helt odokumenterade. Och vem vet vad som döljer sig i vattnet kring den numera landfasta Kvarnholmen – strax väster om Bohusbrons landfäste – som under 1600- och 1700-talen hyste en mjölkvarn och långt senare, från slutet av 1800-talet och några decennier framåt, Kungälvs kallbadhus?

I det förslag till ny detaljplan över Fästningsholmen som för närvarande är under utarbetande står inskrivet att varje ingrepp i älvbottnen måste föregås av en marinarkeologisk utredning. Det är framsynt och vist av Kungälvs kommun och borgar för att kulturmiljön under vattenytan behandlas med samma försiktighet i den fysiska planeringen som kulturmiljön på land. Men det räcker inte med detta! Precis som på land är det angeläget att denna kulturmiljö inventeras, dokumenteras, beforskas, vårdas och tillgängliggörs. Kungälvs kommun marknadsför sig under devisen »Med hjärtat i historien och blicken mot framtiden«. Det är onekligen ord som förpliktigar.

Medel till dokumentation, provtagning och analys av vraken vid Fästningsholmen har ställts till projektets förfogande genom Carl Jacob Lindebergs fornminnesfond. De dendrokronologiska analyserna har utförts av Hans Linderson vid Nationella laboratoriet för vedanatomi och dendrokronologi, Lunds universitet, medan ^{14}C-analyserna har utförts av Laboratoriet för ^{14}C-datering vid samma universitet. ❖

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ARKIV BOHUSLÄNS MUSEUM
Marinarkeologiskt arbetsregister.

MARINARKEOLOGISKA SÄLLSKAPET, GÖTHEBORGSKRETSEN
Sura Pinnen I.
Sura Pinnen II.

SJÖFARTSMUSEET I GÖTEBORG
Burk 145:1:C, nr 2:1 2:4.

OTRYCKTA
LINDERSON, H, (2011), *Dendrokronologisk och ^{14}C-analys av fyra fartygslämningar (I–IV) vid Fästningsholmen i Kungälvs kommun.* Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport 2011:29.

TRYCKTA
BERG, K. & BERG, H. (2007), *Fästningsholmen,* Kungälv.

BERG, K. & BERG, H. (2009), *Längs Nordre älv*, Göteborg.

JOHANSSON, S. (MED BIDRAG AV BERG, K.) (1984). *Det gamla Kungälv,* Kungälv.

LINGE, L. (2002), *Christian IV, Bohus och Kungälv,* Föreningen Kungälvs Musei Vänner/Christian IV-sällskapet, Kungälv.

LÖFBERG, T. (2001), Från slott till fästningsruin, *I: Kungälv, Liv och kultur under 900 år. En vänbok,* RED. E. LUNDGREN, Göteborg.

NÍ CHÍOBHÁIN, D. (2011). *Fästningsholmen. Marinarkeologisk förundersökning. Kungälv 12:1, Gamla staden 1:9 och 1:11, Kungälvs socken, Kungälvs kommun*, Bohusläns museum, Rapport 2011:15. Uddevalla.

frukost

Hur känner
Vill ha mer mobilitid
Lever för Instagram
Vet inte

KUNGÄLVS KOMMUN

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Sophie Nygren/Robin Gillenskog

2024-09-18

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd 2025 (Dnr KS2024/1955-6)

Sammanfattning

Kungälvs kommun har sedan 2014 ett kulturbidrag i form av verksamhetsstöd. För verksamhetsåret 2025 har ansökningar inkommit från Kling & Klang, Domingos Dansstudio, Studio Wanselius, Amatörteaterföreningen teaterkvarnen och Nordiska folkhögskolan.

Utskottet för Bildning och Lärande beslutar om bidrag för nästkommande år enligt delegation från kommunstyrelsen och inom befintlig ram inom sektor Bildning och Lärandes budget.

För verksamhetsåret 2025 har det inkommit fem ansökningar om kulturbidrag samtliga ansökningar utom en uppfyller kriterier för att erhålla verksamhetsstöd, förvaltningen föreslår att budgeterad summa om 100 000 kronor fördelas mellan dessa.

Juridisk bedömning

2. kap 1 § kommunallagen (2017:725) anger de grundläggande bestämmelser om kommunens allmänna kompetens. I rättspraxis framgår att folkbildning och kulturliv faller under den allmänna kompetensen för en kommun. I rättspraxis framgår i övrigt att stöd i olika former till kulturverksamheten i en kommun inte strider mot gällande lagstiftning. Detta förutsatt att varje enskilt stöd eller bidrag prövas enligt gällande lagstiftning och praxis, det vill säga om verksamheten faller inom ramen för den allmänna kommunala kompetensen.

Förvaltningens bedömning

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd instiftades 2014 i Kungälvs kommun.
För verksamhetsåret 2025 har det inkommit fem ansökningar om kulturbidrag i form av verksamhetsstöd.

De ansökningar som inkommit är:

Nordiska folkhögskolan
Nordiska folkhögskolan och föreningen som driver den är en etablerad och populär kulturinstitution i Kungälvs kommun. Med bakgrund från den mängd event, utbildningar och samarbeten folkhögskolan driver ses stöd som rimligt för att kunna driva och utveckla verksamheten även i framtiden. Förvaltningen anser att verksamheten bidrar till att stärka Kungälvs kulturprofil och attraktivitet som en kommun där alla kan känna sig välkomna och delaktiga. Bedömningen bakom förslaget till beviljat verksamhetsstöd bygger på antalet sökande och budgeterad summa avsatt för bidrag 2025.
Ansökt summa: 150 000 kr
Förvaltningen föreslår att Nordiska folkhögskolan tilldelas 35 000 kr

Studio Wanselius

Studio Wanselius är en ideell förening som erbjuder musikundervisning, konserter, workshops och samarbeten med andra kulturaktörer. De har ett stort engagemang och berikar kulturutbudet för Kungälvs landsbygd. De har också samarbetat med Mimers kulturhus.
Studio Wanselius uppfyller de kriterier som kommunen har satt upp för att bevilja kulturbidrag, såsom konstnärlig kvalitet, lokal förankring, publikutveckling och samverkan. Förvaltningen anser att verksamheten bidrar till att stärka Kungälvs kulturprofil och attraktivitet som en kommun där alla kan känna sig välkomna och delaktiga. Studio Wanselius berikar även kulturlivet för Kungälvs landsbygd. Bedömningen bakom förslaget till beviljat verksamhetsstöd bygger på antalet sökande och budgeterad summa avsatt för bidrag 2025.
Ansökt summa: 57 000 kr
Förvaltningen föreslår att Studio Wanselius tilldelas 35 000 kr

Domingos Dansstudio
Domingos Dansstudio är ett aktiebolag som driver dansundervisning för alla åldrar och nivåer i Kungälv. Bolaget har ansökt om bidrag till sin verksamhet för att stödja lokalkostnader, köpa utrustning och anordna uppvisningar. Bolaget har ett stort engagemang och en positiv inverkan på sina kunder och omgivningen.
Dans studion bidrar till att främja kultur, hälsa och inkludering i kommunen, har följt de regler och villkor som gäller för bidrag.
Domingos Dansstudio beläget i centrala Kungälv berikar kulturutbudet i stadskärnan och har med sin anpassning för olika behov kunnat erbjuda kultur i form av dans till en bred målgrupp.
Verksamhetsstödet ska främst användas för att gynna verksamheten och ge fler möjligheter att utöva kultur, vilket bör framgå i redovisningen för kostnader.
Bedömningen bakom förslaget till beviljat verksamhetsstöd bygger på antalet sökande och budgeterad summa avsatt för bidrag 2025.
Ansökt summa: 50 000 kr
Förvaltningen föreslår att Domingos tilldelas 20 000 kr

Kling & Klang
Musikstudion erbjuder en plats där unga kan utveckla sina musikaliska intressen och talanger, samt knyta kontakter med andra musikintresserade. Verksamheten stärker Kungälv som musikkommun samt bidrar till musikglädje i kommunen.
Musikstudion Klick & Klang bidrar till att främja kulturell mångfald, social inkludering och ungas kreativitet i Kungälvs kommun. Bedömningen bakom förslaget till beviljat verksamhetsstöd bygger på antalet sökande och budgeterad summa avsatt för bidrag 2025.
Ansökt summa: 70 000 kr
Förvaltningen föreslår att Kling & Klang tilldelas 10 000 kr

Amatörteaterföreningen teaterkvarnen
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet. I ansökan beskriver Amatörteaterföreningen teaterkvarnen att föreningen ej drivs av professionella kulturutövare och därför uppfyller de inte riktlinjerna för verksamhetsstöd.
Ansökt summa: 10 000 kr
Inkommen ansökan uppfyller inte riktlinjerna för verksamhetsstöd.

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Ärendet har koppling till kommunfullmäktiges strategiska mål att alla medborgare ska ha möjlighet att delta i ett rikt och aktivt kulturliv samt kommunstyrelsens resultatmål att fler barn, unga och äldre (inklusive de med funktionsvariation) deltar i ett rikt och varierat kultur- och fritidsliv.

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Ärendet har koppling till det fjärde målet i Agenda 2030: god utbildning för alla.
Samt mål 11.4 Stärka insatserna för att skydda och trygga världens kultur- och naturarv.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Ansökningarna bedöms efter riktlinjer om kulturbidrag i form av verksamhetsstöd, KS2022/0272. Riktlinjerna togs av kommunstyrelsen 2023-10-18. Ärendet står inte i konflikt kommunens övriga styrdokument.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Kulturbidraget går till olika kulturutövare i Kungälvs kommun och bidrar därigenom till ett rikare kulturliv för Kungälvs invånare. Verksamheterna vänder sig till olika åldrar och är inkluderande för människor med funktionsvariationer.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Ärendet har ingen påverkan på medarbetares arbetssituation eller arbetsmiljö.

Ekonomisk bedömning

Storlek på verksamhetsstöd till de sökande anpassas årligen utefter tilldelad budgetram för sektor Bildning och Lärande. Förvaltningen bedömer att storleken fortsatt är 100 000 kronor.

Förslag till beslut

Kulturbidrag som verksamhetsstöd för 2025 fördelas enligt följande:

1. Nordiska folkhögskolan tilldelas 35 000 kronor
2. Studio Wanselius tilldelas 35 000 kronor
3. Domingos dansstudio tilldelas 20 000 kronor
4. Kling & Klang tilldelas 10 000 kronor
5. Amatörteaterföreningen teaterkvarnen uppfyller inte riktlinjerna för verksamhetsstöd.

Monica Carhult Karlsson
Sektorchef

Amela Filipovic
Verksamhetschef Gymnasium och Kultur

Expedieras till: Anna Byvald

För kännedom till:

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-08-19 15:49	#32866	1(3)

Inskickat av: Klick & Klang Kreativa AB (Kristoffer Ragnstam)

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd

1. Organisation och kontaktuppgifter

Organisation och kontaktperson

Här skriver ni in information om organisationen. Under kontaktuppgifter skriver ni kontaktinformation till den person som skriver ansökan. Den e-postadress som lämnas här kommer vi att använda för eventuell kommunikation om ansökan.

Organisationens namn
Klick & Klang Kreativa AB

Organisationsnummer
556815-6029

Adress
Tvetgatan 287

Postnummer och ort
44233 Kungälv

Kontaktperson

För- & Efternamn
Kristoffer Ragnstam

E-postadress
musik@klickochklang.se

Telefon
0739703135

Mobiltelefon
0739703135

Notifieringar
E-post

Organisationens hemsida
klickochklang.se

Uppgifter för utbetalning

Kontotyp	Kontonummer
Plusgiro	565083-3

Organisationsform
Aktiebolag

Bifoga aktuella stadgar
5568156029_Bolagsordning_2012-01-30.pdf (136 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

2. Verksamhetsplan

Målsättning

Beskriv den övergripande målsättningen för er verksamhet.

Jag vill möjliggöra utövandet av musik i studio format. Skapa en trygg miljö, där artisten och jag själv ändå vågar att utmana allt ifrån det tonala till det normativa beteendet kring hur just musik ska spelas och ramas in. Gärna i grupp. Där dynamik och inspiration får ta plats.

Verksamhetsbeskrivning

Beskriv verksamhetens innehåll och de arrangemang och aktiviteter ni genomför och planerar. Beskriv också vad sökt stöd planeras användas till.

Verksamheten bedrivs i Kungälv, i en analog musikstudion.
2024 har min inriktning förfinats något. Mycket på grund av ert verksamhetsstöd.
Inramningen i en musikstudio kan vara rätt så grabbig och faktiskt inte så tillgänglig som vi många tror.
Ert stöd möjliggjorde att musikgeniet Bosse (9 år) från Vimmerby kunde spela in. Bosse har flertal bokstavskombinationer allt ska gå fort, men också långsamt.
Bosse tillbringade två dagar i Kungälv. Bodde på Fars Hatt och hittade sin nya favoritpizzeria. Självklart spelade vi in fin musik också.
Även Sebastian från Stockholm var på besök. Sebastian föddes som tjej, men har gjort hela resan och är nu en ung man. Han vågade inte spela in en stor studio.
Då tipsade Erik på Universal Music om Kungälv och mig. Vi testa en dag. För att sen fortsätta mer under sommaren.
Fick även chansen och förtroendet att spela in vinnaren i funkisfestivalen.
Eller tidningsbudet Oh Wellington som aldrig träffar en människa mer eller mindre. Hur han älskade att få sina låtar spelade ihop med medmusiker.
Att möjliggöra en kreativ miljö för de som inte riktigt känner sig trygga i normen studio.
Det i kombination med att jag fortsatt är aktuell med band som Timo Räisänen, Hästpojken, Håkan Hellströms rytmsektion kallad Bongo Riot, Steget, Devon Thompson (USA), Yoichi´Ro Tanaka (Japan) Zander Hawley (USA).
Den verksamhet vill jag hålla på med.
Jag är en stolt lokalpatriot. Vill såklart att så många som möjligt kommer till Kungälv.
Det tar tid att spela in. Pauser är viktiga. Utflykter och måltider inom kommunen. Ger troligtvis mer inspiration än i en stressig storstad.
Mysigt att många kommer tillbaka. Tex var Bosse med familj i Kungälv under sommaren.
Vi har något i vår Kungälv som få kan erbjuda. Historia och generös kultur, både ny och gammal.

Professionell bakgrund

Beskriv hur kriteriet professionell bakgrund uppfylls.
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet.

Det som styrker att jag är professionell. Är väl att jag turnerat med Mumford & Sons, Debbie Harry mm.
Bifogar en länk musik där jag är delaktig i år.
https://open.spotify.com/playlist/24kyMmjMZDrfZ93YYjS41r?si=1291b4c1514a4bfe&pt=66dcefe22fc3504124b120346172bc53
Plus ytterligare en länk från 2023
https://open.spotify.com/playlist/3e6XDNlXC2gTVjl5hQkOt9?si=9c2eaa5960e34604

3. Ekonomi

Ekonomi - sökt belopp

Redogör för verksamhetens beräknande av kostnader och intäkter samt hur mycket som söks i verksamhetsbidrag. En rimlig egen- och intäktfinansiering bör eftersträvas.

	Ange belopp i kronor
Sökt belopp för verksamhetsstöd	70000

Bilaga för ekonomi

Beräknad årsintäkt 2025.pdf (13 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Kommentarer till ekonomibilagan
Förstår att det kan se knapert ut.
Men många bäckar små. Ingen idé att gnälla över skivförsäljning och liveintäkter.
Bättre att göra något som gör fler glada.

Tidigare beviljat stöd?
Om verksamheten beviljades kulturbidrag i form av verksamhetsstöd föregående år ska redovisning för stödet bifogas.

Ja

Bifoga redovisning för tidigare beviljat bidrag
Beviljat stöd 2023:2024.pdf (12 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

4. Övriga bilagor

Övriga bilagor
Här kan ni bifoga valfria övriga bilagor.

skap-GRAZON.pdf (45 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Gråzoner

Kristoffer Ragnstam om behovet av att skita i konventionerna.

Jag började lira i band innan jag kunde spela något instrument. Det var en nästan hisnande frihet att få umgås med likasinnade personer och skapa någonting tillsammans. Det är en känsla som var, och fortfarande är, svår att förklara. Enklast går det att jämföra med ett rus. Min introduktion till att spela var lättsam och att det skulle vara skoj. Den enskilda individens bakgrund och musikkunskap var oviktig. Vi skulle ta låten i mål och vi skulle göra det som ett band, vårt egna band. Visst har det funnits perioder då jag nött mycket på mitt instrument själv och jag övar kontinuerligt för att hålla min lilla teknik i schack. Men det är fortfarande det kollektiva musicerandet som känns spännande.

Jag tycker om musik som vågar utmana utan att för den sakens skull behöver vara provokativ. Musik mår bäst av när gränser blir till gråzoner. Musikalisk frihet behöver inte innefatta svåra grimaser, udda ackord eller forcerade underdelningar. Att vara fri handlar om att våga låta som sig själv. Givetvis ska man ha respekt för tradition och historia, men historien är ju redan skriven. Så skaffa kunskap, men kasta dig sedan ut för stupet och lita på att du kommer att landa ok.

Jag har haft turen att ha varit involverad i musikprojekt med personer som har en eller flera funktionsnedsättningar. Funktionsnedsättningar som begränsar personerna, både praktiskt och socialt. De har behov av hjälp i bostaden och på jobbet 24/7. Genom att få tagit del av deras skapande har jag insett att deras funktionshinder inte alltid är ett handikapp. Ibland kan det snarare vara en superkraft. De fullkomligt sket i konventioner och hur saker ”ska” vara. De bara lirade och struntade hur det lät. Framförallt struntade de i vad jag tyckte. De där gråzonerna som jag själv gärna gärna vill leka med, de fanns inte. Det var istället helt gränslöst. En av personerna som var med är stum, någon sluten och med ett tydligt begåvningshandikapp. Jag frågade honom,

– Gillar du musik?

Han tecknade tillbaka, nej.

– Vill du spela musik?

Han tecknade tillbaka, ja!

Han hade aldrig tidigare hört sin egen röst och rytm. Först i studion med hjälp av återuppspelning kunde han höra sig själv. Och vi byggde ljudlandskap och underbara harmonier skapades. Nästa gång vi träffades för att göra samma sak lät det lika underbart, men absolut inte likadant. Precis som de artister jag själv gillar att lyssna på spelades det med hjärtat. Äkta. Finns det något tråkigare än artister som låter som sina idoler? Här kom den egna rösten, melodin, harmonin och rytmen fram. När allt det där väl kommer ut blir det oftast musik som jag går igång på.

För mig blev det då uppenbart. Känslan går att likna med när man har spelat ett svårt och beroendeframkallande TV-spel. Man tror att allt är slut efter den svåra bossen, men istället öppnas tolv nya världar upp. Utmanande, men en ganska skön upptäckt: Jag själv var styrd av konventioner och kanske inte var sådär fri som jag själv trodde. Mina samarbeten med dessa speciella personer har öppnat upp lite fler dörrar för mig och jag gör vad jag kan för att sudda ut lite fler gränser.

Kristoffer Ragnstam bor med fru och barn i Kungälv och jobbar aldrig utan kaffe, fjäder-reverb eller promenader. Han turnerar under 2014 och 2015 med bandet Kristoffer And The Harbour Heads i USA och Europa.

FOTO: PRESSBILD

Beräknad årsintäkt 2025:
Turné och inspelning: 190.000
Utgift:
Hyra ink el 80.000
Service: 15.000

Jag söker 70.000 SEK
Där syftet med bidraget/Verksamhetsstödet är att få in yngre förmågor.
Personer har ett intresse för instrument och bandgemenskap.
Där mentorskap och tid är nyckeln till en långsiktig utvecklingskurva. Att möjliggöra den de där extra dagar i en skapande miljö.
Det eventuella stödet kommer att ge utrymme för just utveckling utan ekonom blir skadad för någon part.

Beviljat stöd 2023/2024

Jag fick ett helt fantastiskt stöd av kungälvs kommun förra året.
10.000 SEK.
Där allt gick till att spela in Bosse 9 år från Småland och Sebastian
Från Stockholm.
Pengarna gick oavkortat till dessa artister.
Inspelning och mix.
Jag skickade videos mm till kommunen.
Om något saknas. Vill jag såklart göra rätt för mig.

2010070820 95

Bolagsordning för Klick & Klang Kreativa AB

§ 1. Företagsnamn

Aktiebolagets företagsnamn (firma) är Klick & Klang Kreativa AB.

§ 2. Säte

Styrelsen ska ha sitt säte i Västra Götaland (län), Göteborg (kommun).

§ 3. Verksamhet

Aktiebolagets verksamhet ska vara att bedriva frilansverksamhet inom foto och musik. Med musik genom låtskrivande, musik- och artistproducent, renovering av musikinstrument samt utbildningar i liveinspelning och musikproduktion. Med foto som fotograf genom kommersiella och redaktionella uppdrag , samt utbildning inom praktisk och teoretisk foto och därmed förenliga verksamheter.

§ 4. Aktiekapital

Aktiekapitalet ska vara lägst 100 000 och högst 400 000 kronor.

§ 5. Antal aktier

Lägst 1 000 stycken och högst 4 000 stycken aktier.

§ 6. Styrelse

Styrelsen ska bestå av lägst 1 och högst 4 styrelseledamöter med lägst 1 och högst 4 styrelsesuppleanter. Styrelseledamöterna och styrelsesuppleanterna väljs årligen på årsstämma för tiden intill slutet av nästa årsstämma.

§ 7. Revisorer

Bolaget ska inte ha revisor. Bolagsstämman kan dock enligt reglerna i aktiebolagslagen välja att ändå utse revisor.

§ 8. Kallelse

Kallelse till bolagsstämma ska ske genom e-post till aktieägarna tidigast sex och senast två veckor för bolagsstämman.

§ 9. Ärenden på årsstämman

På årsstämman ska följande ärenden behandlas.

1. Val av ordförande.
2. Upprättande och godkännande av röstlängd.
3. Val av en eller två justeringsmän.
4. Prövande av om stämman blivit behörigen sammankallad.
5. Godkännande av dagordning.
6. Framläggande av årsredovisningen och revisionsberättelsen.
7. Beslut om följande.
   a) Fastställande av resultaträkningen och balansräkningen.
   b) Dispositioner beträffande aktiebolagets vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen.
   c) Ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktören när sådan förekommer.
8. Fastställande av arvoden till styrelsen och revisorerna.
9. Val till styrelsen och i förekommande fall av revisorer.
10. Annat ärende, som ska tas upp på stämman enligt aktiebolagslagen (2005:551) eller bolagsordningen.

bolagsverket 2007-11-16

§ 10. Räkenskapsår

Aktiebolagets räkenskapsår ska vara 1 september – 31 augusti.

201007082096

Bolagsverket 2007-11-16

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-09-01 21:19	#33847	1(3)

Inskickat av: Nordiska Folkhögskolan (Svante Grogarn)

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd

1. Organisation och kontaktuppgifter

Organisation och kontaktperson

Här skriver ni in information om organisationen. Under kontaktuppgifter skriver ni kontaktinformation till den person som skriver ansökan. Den e-postadress som lämnas här kommer vi att använda för eventuell kommunikation om ansökan.

Organisationens namn
Nordiska Folkhögskolan

Organisationsnummer
853300-2096

Adress
Olof Palmes väg 1

Postnummer och ort
442 31 Kungälv

Kontaktperson

För- & Efternamn
Svante Grogarn

E-postadress
svante.grogarn@nordiska.fhsk.se

Mobiltelefon
0766444556

Notifieringar
E-post

Organisationens hemsida
https://nordiska.fhsk.se/

Uppgifter för utbetalning

Kontotyp	Kontonummer
Bankgiro	547 1404

Organisationsform
Ideell förening

Bifoga aktuella stadgar
Stadgar Nordiska folkhögskolan 2022.pdf (1,08 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

2. Verksamhetsplan

Målsättning

Beskriv den övergripande målsättningen för er verksamhet.

Målsättningen för Nordiska folkhögskolans kärnverksamheter samt kulturinriktade arrangemang beskrivs i föreningens stadgar:
§ 1 ÄNDAMÅL
Föreningen Nordiska Folkhögskolan i Kungälv är en ideell förening med uppgift att driva samnordisk folkhögskole- och annan bildningsverksamhet, samt därmed förenlig verksamhet. All verksamhet i föreningens regi ska bygga på demokratiska grundvärderingar, öppenhet, tolerans och omutlig respekt för varje människas lika värde och rättigheter.

Verksamhetsbeskrivning

Beskriv verksamhetens innehåll och de arrangemang och aktiviteter ni genomför och planerar. Beskriv också vad sökt stöd planeras användas till.

Nordiska folkhögskolan är ett lokalt kulturnav med ett nätverk som sträcker sig via det regionala och nationella in i nordiskt sammanhang.
Enligt det fjärde av statens syften med folkhögskola skall skolan bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet. Nordiska folkhögskolan har en bred inriktning på konstnärliga kulturkurser. Den kulturella profilen utgör hälften av verksamheten och integreras på ett organiskt sätt med skolans allmänna och behörighetsgivande kurser. Skolan har även en tradition av mångfald där vi blandar deltagare med olika utbildningsbakgrund, ålder, etnicitet, funktionsvarianter, nationalitet och målsättning. Skolan driver även ett större bemannat bibliotek med särskilt fokus på nordisk litteratur.
Nordiska folkhögskolan är sedan 1947 en aktiv aktör i Kungälvs kulturliv. För oss är det en självklarhet att hålla dörrarna öppna mot lokalsamhället. Vi har under de senaste åren ökat våra ansträngningar att söka externa medel för verksamhet som inte finansieras genom statsbidraget och det regionala stödet, d v s den rena utbildningsverksamheten. Kulturarrangemang, föreläsningar, residens och bibliotek kräver extern finansiering.
Som en naturlig del av skolans kulturprofilering anlitar vi professionella lärare och konstnärer. Varje år arrangerar vi ett stort antal offentliga visningar av teater, musik, bild men även film och fotografi. Vi öppnar även profilkursernas redovisningar för allmänheten. Årligen handlar detta om ca 40 - 45 teaterföreställningar, 20 - 25 viskonserter, 4 - 8 utställningar. Skolan arrangerar även föreläsningar och kortkurser.
De senaste somrarna har skolan arrangerat Nordiskt ljus, som är en festival baserad på:
* Kurser och workshops
* Nordiska konstnärliga residens
* Samverkan med regionens residens för unga (Kultur och ungdom)
* Offentliga gästpel av teater och dansföreställningar
* Offentliga musikarrangemang/konserter
Även under läsåret genomförs flera offentliga arrangemang på skolan, eller i externa lokaler bl a Mimers hus.
Den bifogade redovisningen av skolans kulturarrangemang 2023 ger en bild av omfattningen av den professionella delen av skolans kulturverksamheter.
För kommande år vill vi stärka vår roll som kulturaktör i Kungälv. Med realistiska ekonomiska förutsättningar önskar vi att ytterligare utveckla samarbeten på lokal nivå, med bl a Kulturnatten, Mimers hus, Bohus fästning, Trappan bio. Om rådet önskar öronmärkning av hur just de kommunala bidraget disponeras, så kompletterar vi gärna ansökan.
Vi hyser förhoppning om att reduktionen av bidraget från Kungälvs kommun var tillfällig, och att det sökta bidraget beviljas.

Professionell bakgrund

Beskriv hur kriteriet professionell bakgrund uppfylls.
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet.

Den personal på Nordiska folkhögskolan som arbetar med organisation och genomförande av kulturaktiviteter har relevant högskoleutbildning och anställning enligt branchavtal. Då skolan anlitar externa artister och föredragshållare erbjuds alltid arvode minst enligt riksavtal.

✓ 3. Ekonomi

Ekonomi - sökt belopp

Redogör för verksamhetens beräknande av kostnader och intäkter samt hur mycket som söks i verksamhetsbidrag. En rimlig egen- och intäktfinansiering bör eftersträvas.

	Ange belopp i kronor
Sökt belopp för verksamhetsstöd	150000

Bilaga för ekonomi

Nordiska kulturutfall 2023.pdf (55 KB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Kommentarer till ekonomibilagan

Vi bifogar en sammanställning av det ekonomiska utfallet för kulturprojekt på Nordiska folkhögskolan 2023. Medel för 2025 avses disponeras i samma anda som tidigare år. 2024 gjordes en reduktion av det kommunala bidraget vilket kommer att avspeglas i verksamheten för innevarande år.
Det ekonomiska stödet från kommunen är av synnerlig vikt för att skolan skall ha möjlighet att genomföra offentliga kulturprojekt samt administrera ansökningar till övriga bidragsgivare. Ett kommunalt kulturstöd finansierar alltså skolans publika kulturverksamhet, och inte själva undervisningsverksamheten.

Tidigare beviljat stöd?

Om verksamheten beviljades kulturbidrag i form av verksamhetsstöd föregående år ska redovisning för stödet bifogas.

Ja

Bifoga redovisning för tidigare beviljat bidrag

Nordiska kulturutfall 2023.pdf (55 KB)

Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

4. Övriga bilagor

Omsättning kulturprojekt 2023

INKOMSTER	SEK
Externa bidragsgivare	
KulturUngdom	10 000,00 kr
NAPA - The Nordic Institute in Greenland	64 000,00 kr
Otto och Charlotte Mannheimers Stiftelse	20 000,00 kr
Clara Lachmanns stiftelse	50 000,00 kr
Kungälvs Kommun	100 000,00 kr
Nordisk Kulturkontakt Konst & kulturprogrammet	175 000,00 kr
Nordisk Kulturkontakt 0-30	235 000,00 kr
Colours of being	18 000,00 kr
Summa bidrag	**672 000,00 kr**
Egen insats	
Nordiska Folkhögskolan	146 040,00 kr
Summa egen insats	146 040,00 kr
Intäkter totalt	**818 040,00 kr**
UTGIFTER	
Teknik & material	
Hyra av teknik	21 066,00 kr
Förbukningsmaterial	48 203,00 kr
Summa	**69 269,00 kr**
Resor & boenden	
Resor	44 418,00 kr
Kost & logi	295 350,00 kr
Summa	**339 768,00 kr**
Marknadsföring/IT	
Hemsida	5 196,00 kr
IT-tjänster	214,00 kr
Bankostnader	124,00 kr
Summa	**5 534,00 kr**
Arvoden & personal	
Projektledning/produktion/teknisk prod	169 140,00 kr
Teknisk produktion	91 000,00 kr
Representation	645,00 kr
Friskvård	584,00 kr
Artistarvoden	92 100,00 kr
Summa	**353 469,00 kr**
Lokaler	**50 000,00 kr**
Utgifter totalt	**818 040,00 kr**
BALANS	
Intäkter	818 040,00 kr
Utgifter	818 040,00 kr
Balans	**0,00 kr**

Stadgar för Föreningen Nordiska folkhögskolan i Kungälv

§ 1 ÄNDAMÅL

Föreningen Nordiska folkhögskolan i Kungälv är en ideell förening med uppgift att driva samnordisk folkhögskole- och annan bildningsverksamhet, samt därmed förenlig verksamhet. All verksamhet i föreningens regi ska bygga på demokratiska grundvärderingar, öppenhet, tolerans och omutlig respekt för varje människas lika värde och rättigheter.

§ 2 STYRELSENS SÄTE

Styrelsen har sitt säte i Kungälvs kommun.

§ 3 MEDLEMSKAP

1. Medlemskap i föreningen kan på egen ansökan beviljas personer eller organisationer vilka delar föreningens ideella målsättning.
2. Medlemskap beviljas av styrelsen.
3. Styrelsen kan fatta beslut om att ett enskilt medlemskap skall upphöra i de fall en medlem handlat i strid mot föreningens syfte eller inte betalt medlemsavgift enligt stadgarna. Medlem som anser sig utesluten på felaktiga grunder har rätt att begära att årsmötet prövar fallet.
4. Styrelsen ska verka för att alla de nordiska länderna blir väl representerade i föreningen.
5. Varje medlem i föreningen ska betala en av årsmötet fastställd årsavgift. Avgiften ska betalas inom det aktuella verksamhetsårets första kvartal.

§ 4 ORGANISATIONEN

Årsmöte

Medlemmarna kallas årligen till årsmöte. Detta skall äga rum före utgången av april månad. Årsmötet är föreningens högsta beslutande organ.

Höstmöte

Medlemmarna ska inbjudas årligen till ett medlemsmöte på hösten. Detta ska äga rum senast 15 november. Vid detta möte träffar medlemmarna styrelse- och personalrepresentanter samt föreningens valberedning, deltar i samtal och lämnar synpunkter på verksamheten. Medlemsmötet har en rådgivande uppgift i styrelsens arbete med verksamhetsplan och budget inför det kommande årsmötet. Styrelsen eller årsmötet kan också hänskjuta till medlemsmötet att framlägga synpunkter och förslag på verksamhets-, förenings- eller medlemsfrågor av mer övergripande karaktär.

Styrelse

Vid årsmöte fattas beslut angående avgående styrelsens årsredovisning och revisorernas berättelse samt utses en ny styrelse som är föreningens verkställande organ. Styrelsen kan organisera sin verksamhet i olika utskott som är rådgivande till styrelsen för delar av föreningens verksamhet. Till styrelsen eller utskotten, som skall ledas av styrelseledamot, kan adjungeras personer med särskild kompetens.

Revision

Styrelsens verksamhet och räkenskaper skall granskas av minst två revisorer, varav minst en ska vara auktoriserad revisor.

§ 5 VERKSAMHETS- OCH RÄKENSKAPSÅR

Föreningens verksamhets- och räkenskapsår är lika med kalenderåret.

§ 6 ÅRSMÖTE

Vid årsmötet skall följande ärenden behandlas:

1. Val av ordförande, sekreterare och protokollsjusterare för mötet.
2. Fråga om mötet utlysts i stadgeenlig ordning.
3. Upprättande av röstlängd
4. Styrelsens berättelse om skolans verksamhet och ekonomi under det senaste verksamhetsåret.
5. Revisorernas berättelse över styrelsens räkenskaper och förvaltning under det senaste verksamhetsåret.
6. Fastställande av resultat- och balansräkningen.
7. Beslut angående disposition av verksamhetsårets resultat.
8. Beslut om ansvarsfrihet för styrelsen.
9. Fastställande av antalet styrelseledamöter för nästkommande verksamhetsår.
10. Val av styrelseledamöter.
11. Val av styrelseordförande.
12. Val av revisorer och suppleanter.
13. Val av valberedning inför nästa års årsmöte.
14. Behandling av inkomna förslag från medlemmar eller styrelse.
15. Beslut om medlemsavgift.
16. Andra eventuellt föreliggande ärenden.

I anslutning till mötesförhandlingarna skall ges möjlighet att studera skolans verksamhet.

- Vid årsmötet har enskilda medlemmar och organisationer en röst vardera. Rösträtten är personlig och får inte utövas genom ombud.
- Medlem som vill framlägga motion eller annat förslag vid ordinarie årsmöte skall senast den 1 februari skriftligen meddela detta till styrelsen. Förslag till årsmötet från medlemmar eller styrelse ska delges medlemmarna senast 3 veckor före årsmötet.
- Extra årsmöte genomförs då styrelsen finner påkallat eller efter framställning av minst en tiondel av föreningens medlemmar.
- Kallelse till medlemsmöte och årsmöte ska sändas ut till medlemmarna per e-post samt annonseras på skolans hemsida senast 1 månad före mötet.
- Kallelse till extra årsmöte ska sändas ut till medlemmarna per e-post samt annonseras på skolans hemsida senast 14 dagar före mötet.
- Vid såväl årsmöte som extra årsmöte behandlas endast de ärenden som har meddelats i kallelsen.

§ 7 STYRELSE

Föreningens styrelse, vilken också är skolstyrelse, åligger att vara föreningens verkställande organ och då vara ansvarig för föreningens angelägenheter enligt folkhögskoleförordning, styrelseinstruktion och årsmötets beslut.

- Styrelsen består av nio till femton ledamöter, vilka väljs av årsmötet för två år och avgår växelvis.
- Antalet styrelseledamöter fastställs inom här angiven ram av årsmötet. Företrädare för alla de nordiska länderna skall finnas bland ledamöterna.
- Skolans rektor skall vara adjungerad till styrelsen och tillika dess sekreterare.
- Av de vid årsmötet valda styrelseledamöterna skall två företräda skolans personal.
- Kungälvs kommun har rätt att utse en ordinarie ledamot i styrelsen.
- Till styrelsen adjungeras en elevrepresentant.
- Styrelsen är beslutsför om minst hälften av ledamöterna samt företrädare för minst två nordiska länder är närvarande.
- Sekreteraren sammankallar styrelsen på uppdrag av ordföranden eller om minst två andra styrelseledamöter kräver det. Kallelse ska ske via e-post eller brev minst 14 dagar före sammanträdet.

§ 8 REVISION

För granskning av styrelsens arbete och räkenskaper utser årsmötet varje år två revisorer, varav en auktoriserad revisor, samt två suppleanter.
Räkenskaperna samt bokslutet skall föreläggas revisorerna för granskning senast en månad före årsmötet.

§ 9 STADGEÄNDRING - UPPLÖSNING

Beslut om ändring av stadgarna eller föreningens upplösning gäller inte med mindre beslutet fattats med 2/3 majoritet vid två på varandra följande årsmöten, varav ett skall vara ordinarie. Mellan sammanträdena skall förflyta minst tre månader.

§ 10 VERKSAMHETENS UPPHÖRANDE

Skulle, sedan föreningen upplösts och alla skulder betalats, tillgångar finnas, skall dessa överlämnas till Göteborgs Universitet att av detta disponeras till främjande av nordiskt kulturellt samarbete.

Stadgarna är reviderade och antagna vid två på varandra följande möten i
Föreningen Nordiska folkhögskolan i Kungälv
Årsmöte 2022-04-23
Höstmöte 2022-11-12

Gunilla Carlsson, styrelseordförande *Karin Langeland, rektor*

Omsättning kulturprojekt 2023

INKOMSTER	SEK
Externa bidragsgivare	
KulturUngdom	10 000,00 kr
NAPA - The Nordic Institute in Greenland	64 000,00 kr
Otto och Charlotte Mannheimers Stiftelse	20 000,00 kr
Clara Lachmanns stiftelse	50 000,00 kr
Kungälvs Kommun	100 000,00 kr
Nordisk Kulturkontakt Konst & kulturprogrammet	175 000,00 kr
Nordisk Kulturkontakt 0-30	235 000,00 kr
Colours of being	18 000,00 kr
Summa bidrag	**672 000,00 kr**
Egen insats	
Nordiska Folkhögskolan	146 040,00 kr
Summa egen insats	146 040,00 kr
Intäkter totalt	**818 040,00 kr**
UTGIFTER	
Teknik & material	
Hyra av teknik	21 066,00 kr
Förbukningsmaterial	48 203,00 kr
Summa	**69 269,00 kr**
Resor & boenden	
Resor	44 418,00 kr
Kost & logi	295 350,00 kr
Summa	**339 768,00 kr**
Marknadsföring/IT	
Hemsida	5 196,00 kr
IT-tjänster	214,00 kr
Bankostnader	124,00 kr
Summa	**5 534,00 kr**
Arvoden & personal	
Projektledning/produktion/teknisk prod	169 140,00 kr
Teknisk produktion	91 000,00 kr
Representation	645,00 kr
Friskvård	584,00 kr
Artistarvoden	92 100,00 kr
Summa	**353 469,00 kr**
Lokaler	**50 000,00 kr**
Utgifter totalt	**818 040,00 kr**
BALANS	
Intäkter	818 040,00 kr
Utgifter	818 040,00 kr
Balans	**0,00 kr**

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-09-01 20:29	#33842	1(2)

Inskickat av: Amatörteaterföreningen Teaterkvarnen (Viktoria Hansson)

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd

1. Organisation och kontaktuppgifter

Organisation och kontaktperson

Här skriver ni in information om organisationen. Under kontaktuppgifter skriver ni kontaktinformation till den person som skriver ansökan. Den e-postadress som lämnas här kommer vi att använda för eventuell kommunikation om ansökan.

Organisationens namn
Amatörteaterföreningen Teaterkvarnen

Organisationsnummer
802451-8006

Kontaktperson

För- & Efternamn
Viktoria Hansson

E-postadress
h_vickis@hotmail.com

Mobiltelefon
0704-248250

Notifieringar
E-post

Uppgifter för utbetalning

Kontotyp	Kontonummer
Bankgiro	675-1820

Organisationsform
Ideell förening

Bifoga aktuella stadgar
Stadgar.pdf (64 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

2. Verksamhetsplan

Målsättning

Beskriv den övergripande målsättningen för er verksamhet.

Vårt mål är att erbjuda Kungälv en lättillgänglig teaterupplevelse med lokal förankring.

Verksamhetsbeskrivning

Beskriv verksamhetens innehåll och de arrangemang och aktiviteter ni genomför och planerar. Beskriv också vad sökt stöd planeras användas till.

Uppstart 27 augusti.
Vi diskuterar formerna för den teatervandring som spånades fram innan sommaruppehållet.
Likt de tidigare gångerna planerar vi att använda Kungälvs gamla miljöer som kuliss för en vandring med teaterinslag. Under vandringen får man möta några av dem som verkat här för längesen.
Datum sätts för genomförande våren 2025.
Lokal bokad en gång i månaden under hösten i vuxenskolans lokaler samt varje vecka efter juluppehållet då arbete och repetitioner intensifieras.
Researcharbete påbörjas om vilka karaktärer vi vill ha med i föreställningen och vad vi vill berätta.
Planen är att integrera musik och sång i föreställningen.
Träffarna framöver ska ägnas åt att sätta ramar för föreställningen, manusarbete och framtagande av rekvisita. Repetitioner kommer att varvas med dramaövningar och lek.
Föreningen är öppen för alla som vill vara med och vi välkomnar nya medlemmar.

Professionell bakgrund

Beskriv hur kriteriet professionell bakgrund uppfylls.
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet.

Teaterkvarnen består av amatörer. Genom åren har vi samlat på oss stor erfarenhet genom våra olika produktioner såsom föreställningar, julspel, gatuteater, allsång på bussen, teatervandringar m.m.
Vi arbetar med både improvisationer och skrivet material.
Under våra träffar arbetar vi med att utveckla vårt uttryck genom både egna övningar samt med hjälp av scencoach.

3. Ekonomi

Ekonomi - sökt belopp

Redogör för verksamhetens beräknande av kostnader och intäkter samt hur mycket som söks i verksamhetsbidrag. En rimlig egen- och intäktfinansiering bör eftersträvas.

	Ange belopp i kronor
Sökt belopp för verksamhetsstöd	10000

Bilaga för ekonomi

Ekonomi.docx (14 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Tidigare beviljat stöd?

Om verksamheten beviljades kulturbidrag i form av verksamhetsstöd föregående år ska redovisning för stödet bifogas.

Nej

4. Övriga bilagor

Stadgar för Amatörteaterföreningen TeaterKvarnen, Kungälv.

§ 1 Föreningens firma

Föreningens firma är Amatörteaterföreningen TeaterKvarnen, Kungälv.

§ 2 Föreningens ändamål

Föreningen är en ideell amatörteaterförening som är religiöst och politiskt obunden. Ändamålet för föreningen är att främja scenkonsten i kommunen. Med scenkonst menas i detta fall amatörteater.
Föreningen ska uppfylla sitt ändamål genom att med egna teaterprojekt uppmuntra människor, gammal som ung, att uppföra amatörteater offentligt. Föreningen skall även lägga hög prioritet att få barn och ungdomar att medverka i amatörteaterverksamheten.

§ 3 Föreningens säte

Föreningen har sitt säte i Kungälv i Kungälvs kommun, Västra Götalands län.

§ 4 Medlemskap

Föreningen är öppen för alla som delar föreningens målsättning, följer föreningens stadgar samt erlägger fastställd medlemsavgift.

§ 5 Medlemsavgifter

Medlem ska betala den medlemsavgift som årligen fastställs av årsmötet.

§ 6 Styrelsen

Styrelsen består av ordförande, kassör, 3 övriga ledamöter jämte 2 suppleanter. Styrelsen utser inom sig vice ordförande, sekreterare och de övriga ledamöter föreningen anser sig behöva. Vid förfall inträder suppleant. Avgår ledamot före mandattidens utgång inträder suppleant i dennes ställe för tiden to m nästa årsmöte.

§ 7 Styrelsens uppgifter

Styrelsen företräder föreningen, bevakar dess intressen och handhar dess angelägenheter. Styrelsen beslutar å föreningens vägnar såvida inte annat föreskrivs i dessa stadgar. Styrelsen ska verkställa av årsmötet fattade beslut, handha föreningens ekonomiska angelägenheter och föra räkenskaper, samt avge årsredovisning till årsstämman för det senaste räkenskapsåret. Styrelsen sammanträder när ordföranden finner det erforderligt eller om minst tre styrelseledamöter begär detta.
Styrelsen har beslutet då minst 3 personer är närvarande. Styrelsebeslut fattas med enkel majoritet. Vid lika röstetal gäller den mening ordföranden biträder, dock sker avgörandet vid val genom lottning.
Föreningens firma tecknas av föreningens ordförande och kassör var för sig.

§ 8 Räkenskaper

Räkenskapsår ska vara kalenderår.
Styrelsens årsredovisning ska överlämnas till föreningens revisor senast den 1/2.

§ 9 Revisor

Styrelsens förvaltning ska årligen granskas av en på årsmötet utsedd revisor.
Revisor ska senast den 31/3 avge sin revisionsberättelse.

§ 10 Årsmöte

Ordinarie årsmöte, vilket är föreningens högsta beslutande organ, hålls årligen före den 1/5 på tid och plats som styrelsen bestämmer. Skriftlig kallelse ska avsändas till alla medlemmar senast 21 dagar före ordinarie årsmöte och senast 10 dagar före extra årsmöte.
Vid ordinarie årsmöte ska följande ärenden behandlas:
1. Val av ordförande och sekreterare för mötet.
2. Fastställande av röstlängd för mötet.
3. Val av protokolljusterare och rösträknare.
4. Frågan om mötet har utlysts på rätt sätt.
5. Fastställande av dagordning.
6. a) Styrelsens verksamhetsberättelse för det senaste verksamhetsåret.
b) Styrelsens förvaltningsberättelse (balans- och resultaträkning) för det senaste verksamhets-/räkenskapsåret.
7. Revisionsberättelsen för verksamhets-/räkenskapsåret.
8. Frågan om ansvarsfrihet för styrelsen för den tid revisionen avser.
9. Fastställande av medlemsavgifter.
10. Fastställande av ev. verksamhetsplan och behandling av budget för det kommande verksamhets-/räkenskapsåret.
11. Val av ordförande i föreningen för en tid av 2 år.
12. Val av två styrelseledamöter (varav en kassör) för en tid av 2 år.

13. Val av övriga styrelseledamöter samt suppleanter för en tid av 1år.
14. Val av revisor samt suppleant.
15. Val av valberedning.
16. Behandling av styrelsens förslag och i rätt tid inkomna motioner.
17. Övriga frågor.

Beslut i frågor av större ekonomisk betydelse för föreningen eller dess medlemmar får inte fattas om detta inte funnits med i kallelsen till mötet.

§ 11 Extra årsmöte

Extra årsmöte hålls när styrelsen eller revisorerna finner att det är nödvändigt eller när minst 1/10 av föreningens medlemmar kräver detta genom en skriftlig begäran till styrelsen. Av begäran ska framgå det eller de ärenden som medlemmarna vill att mötet ska behandla. På extra årsmöte får endast de ärenden som angivits i kallelse behandlas.

§ 12 Rösträtt

Vid årsmöte har varje medlem en röst. Rösträtten är personlig (och kan ej utövas genom ombud).

§ 13 Beslut, omröstning och beslutsmässighet

Beslut fattas med bifallsrop (acklamation) eller om så begärs, efter omröstning (votering). Omöstning sker öppet, utom vid val där sluten omöstning ska äga rum om någon begär detta. Beslut fattas, såvida dessa stadgar ej föreskriver annat, med enkel majoritet. Vid lika röstetal gäller den mening som ordföranden biträder, vid val sker dock avgörandet genom lottning. Ledamot av styrelsen får inte delta i beslut om ansvarsfrihet för förvaltningsåtgärd för vilken denne är ansvarig, inte heller vid val av revisor.
Mötet ar beslutsmässigt med det antal röstberättigade medlemmar som är närvarande på mötet.

§ 14 Regler för ändring av stadgarna

För ändring av dessa stadgar krävs beslut av årsmöte med minst 2/3 av antalet avgivna röster. Förslag till ändring av stadgarna får ges såväl av medlem som styrelsen.

§ 15 Utträde

Medlem som önskar utträda ur föreningen ska skriftligen anmäla detta till styrelsen och anses därmed omedelbart ha lämnat föreningen.

§ 16 Uteslutning

Medlem får inte uteslutas ur föreningen av annan anledning än att den har försummat att betala beslutade avgifter, motarbetat föreningens verksamhet eller ändamål, eller uppenbarligen skadat föreningens intressen.
Fråga om uteslutning får inte avgöras förrän medlem fått del av de omständigheter som föranlett att medlemskapet ifrågasätts.
Beslut om uteslutning får inte fattas förrän medlemmen fått tillfälle att yttra sig inom viss av föreningsstyrelsen angiven tid, minst 10 (tio) dagar. I beslutet ska skälen för uteslutning redovisas. Beslutet ska tillställas den berörde inom 7 (sju) dagar efter beslutet.

§ 17 Upplösning av föreningen

För upplösning av föreningen krävs beslut av årsmöte med minst 2/3 av antalet avgivna röster. Om föreningen upplöses ska föreningens eventuella ekonomiska och materiella tillgångar överlämnas till verksamhet som liknar foreningens, inom eller utom kommunen.

Ekonomi

De 10 000 kronor som äskas kommer att gå till research, studiebesök, inköp av rekvisita, inköp av förtäring som ska ingå i föreställningen samt kostnader för marknadsföring såsom flyers och affsicher samt biljetter.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-09-01 16:09	#33835	1(3)

Inskickat av: Kulturförening Studio Wanselius (Louise Wanselius)

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd

1. Organisation och kontaktuppgifter

Organisation och kontaktperson

Här skriver ni in information om organisationen. Under kontaktuppgifter skriver ni kontaktinformation till den person som skriver ansökan. Den e-postadress som lämnas här kommer vi att använda för eventuell kommunikation om ansökan.

Organisationens namn
Kulturförening Studio Wanselius

Organisationsnummer
802532-4750

Adress
Jägersberg 240

Postnummer och ort
44298 Kode

Kontaktperson

För- & Efternamn
Louise Wanselius

E-postadress
info@studiowanselius.se

Telefon
0735362010

Mobiltelefon
0702-545433

Notifieringar
E-post

Organisationens hemsida
www.studiowanselius.se

Uppgifter för utbetalning

Kontotyp	Kontonummer
Bankgiro	5573-5195

Organisationsform
Ideell förening

Bifoga aktuella stadgar
Stadgar Kulturföreningen Studio W. (1).pdf (18 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

2. Verksamhetsplan

Målsättning

Beskriv den övergripande målsättningen för er verksamhet.

Kulturföreningens mål är att erbjuda kvalitativ musik och teater som underhåller, inspirerar och utvecklar människor och relationer. Föreningens målsättning är att forska, skapa och uttrycka samtidens existentiella utmaningar i musik och teaterproduktioner. Produktionerna ska tilltala en bred publik i alla åldrar och kunna nå särskilt utsatta grupper.

Verksamhetsbeskrivning

Beskriv verksamhetens innehåll och de arrangemang och aktiviteter ni genomför och planerar. Beskriv också vad sökt stöd planeras användas till.

Verksamhetens innehåll 2025.
Teaterproduktioner
Lyssna mitt hjärta - familjeföreställning från 3 år
Föreställningar om Hopp - offentlig föreställning för unga vuxna och uppåt
Konserter och kulturaktiviteter
Louise Folk Fusion Offentlig konsert för unga vuxna och uppåt
Påsk och Julkonsert Torsby pastorat
Kultur för livet Nereby Sis-hem rollspel för att stärka ungdomar att möta framtiden.
Workshop i sång och improvisation
Om produktionerna.
Louise Folk Fusion
Med nyskriven folk och världsmusik och nyskrivna sångtexter vill vi undersöka frågor hur vi kan skapa inre ro och balans i tider av ohälsa och oro. Hur kan vi öppna våra hjärtan och expandera vårt medvetande till en förståelse för att vi är så mycket mer än vi anar? Går det att finna svar som kan möta och läka vår längtan efter meningsfullhet?
I denna konsert vill vi skapa plats för tidlösa drömmar. Sång och poesi möter stråk, blås och perkussiva rytmer i en tid där inga tider finns. Detta femmannaband har de senaste tre åren återkommit på vår egen scen i Kode och i andra konsertlokaler i Kungälv.
Lyssna mitt hjärta I den här musikteaterföreställningen, för målgruppen 3-7 år och deras vuxna, vill vi skapa rum för den yngre publiken att möta dagens utmaningar. Vi vill undersöka hur uråldriga kulturella traditioner såsom mytstrukturens existentiella frågeställningar kan öppna upp dessa rum. Med denna utgångspunkt låter vi teater och berättelser få liv av musik och rörelse. Musiken kommer att inspireras av folktraditioner från olika delar av världen med en grund i den svenska folkmusikens polskor, valser och visor.
Föreställningar om Hopp - I den här produktionen kommer vi undersöka clownens rötter från commedia del arte traditionen till dagens storytelling och improvisationsteater. Med nyskriven cirkusmusik och clownens direkta tilltal vill vi inspirera till att hoppet får blomstra i en värld som ibland känns hopplöst förlorad. Vi vill söka nya uttryck där teater, musik och poesi kan ge inspiration och näring till en kollektiv framtidstro. Hur finner vi förlåtelsen, modet att drömma och kraften i att hoppas? Med en gränsöverskridande "clownkonsert vill vi guida vår publik till nya föreställningar om hopp.
Konserter i Torsby och Solberga pastorat Sedan 2013 har Studio Wanselius medverkat i sommarmusik, julmusik mm i kyrkorna tillhörande Torsby och Solberga pastorat. De senaste åren är julmusiken i Torsby en tradition och även konsert runt påsk.
Om föreningens kulturaktiviteter.
Workshop i sång och Improvisation
En lättsam, lekfull och hälsofrämjande aktivitet. Prioriterad målgrupp är senior och unga vuxna med särskilda behov men vi riktar oss även till andra målgrupper med denna workshop där våra verktyg är sångcoachning, rörelseglädje och dramapedagogik.
Kultur för livet
Kultur för livet är ett nyskapande kulturprojekt som genomförs i samarbete med Nereby ungdomshem (i Harestad) och Skådebanan. Syftet med projektet är att öppna dörrarna till konst och kultur och genom konstnärligt skapande ge möjlighet till reflektion, utforskande, gemenskap och utveckling. I detta projekt utvecklar vi metoder för att med kultur som verktyg stärka självkänsla och social kompetens hos ungdomar som är frihetsberövade samt bidra till en positiv inställning till att förändra sin livsstil. Projektet går in med övertygelsen om att en person som tar del av kultur och upptäcker sina egna kreativa möjligheter kan få större motivation att förändra sin livsstil. Dramaprocesser leds av skådespelaren, dramatiker Peter Wanselius.
Sökt belopp kommer att användas till:
Produktion, marknadsföring och genomförande av "Lyssna mitt hjärta"
Genomförande av Workshop i sång och improvisation
Produktion, marknadsföring och genomförande av "Föreställningar om Hopp"
Produktion, marknadsföring och genomförande av Louise Folk Fusion-konsert
(Produktion innehåller arvode för repetitioner och marknadsföring, scenografi, ljuddesign, externa lokalkostnader, admin kostnader)

Professionell bakgrund

Beskriv hur kriteriet professionell bakgrund uppfylls.
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet.

Louise och Peter Wanselius driver Kulturförening Studio Wanselius med verksamhet både på egen scen och uppsökande/turnerande.
Louise är yrkesverksam musiker sedan 1998 då hon tog examen på Malmö musikhögskola. Sedan 2009 är hon anställd vid Musikalliansen, en anställning för professionellt verksamma frilansmusiker. www.musikalliansen.se
Peter är yrkesverksam skådespelare/regissör sedan 1986 efter examen på Scenskolan i Göteborg. Han har skrivit ett 20-tal pjäser för barn/ungdom/vuxna. bif CV.

3. Ekonomi

Ekonomi - sökt belopp

Redogör för verksamhetens beräknande av kostnader och intäkter samt hur mycket som söks i verksamhetsbidrag. En rimlig egen- och intäktfinansiering bör eftersträvas.

	Ange belopp i kronor
Sökt belopp för verksamhetsstöd	57000

Bilaga för ekonomi

Bilaga för ekonomi 2025.pdf (57 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Tidigare beviljat stöd?

Om verksamheten beviljades kulturbidrag i form av verksamhetsstöd föregående år ska redovisning för stödet bifogas.

Ja

Bifoga redovisning för tidigare beviljat bidrag

REDOVISNING 2024.pdf (59 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

4. Övriga bilagor

Övriga bilagor

Här kan ni bifoga valfria övriga bilagor.

CV LOUISE WANSELIUS-24.pdf (169 KB)
Peter Wanselius CW.pdf (340 KB)
Kortfattad verksamhetsbeskrivning för vad kulturföreningen har gjort och producerat i Kungälvs kommun 2019.pdf (38 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Bilaga för ekonomi 2025.

Beräknade intäkter och kostnader 2025 - för Kulturföreningen Studio Wanselius

BERÄKNADE INTÄKTER:

Lyssna mitt hjärta	64 200 kr
Föreställningar om hopp	55 600 kr
Louise Folk Fusion	30 000 kr
Workshop i sång och improvisation	37 200 kr
Påsk och Julkonsert	11 000 kr
Kultur för livet (Nereby ungdomshem)	147 400 kr
Kulturbidrag Kungälvs kommun	57 000 kr
Kulturbidrag Sensus	7 500 kr
Totalt	**409 900 kr**

BERÄKNADE KOSTNADER

Produktionskostnader ”repetitionslöner”, marknadsföring och PR.	91 500kr
Omkostnader och arvode till musiker/artister	124 600kr
Arvode till kulturaktörer workshop i sång och improvisation	46 400kr
Kultur för livet, arvode kulturaktör och produktion och admin.	147 400 kr
Totalt	**409 900 kr**

Det sökta beloppet, 57 000 kr, för kulturföreningens verksamheten 2025 kommer att användas till:

Producera och marknadsföra “Lyssna mitt hjärta.”	31 000 kr
Workshop i sång och improvisation	11 000 kr
Producera och marknadsföra “Föreställningar om Hopp”.	7 500 kr
Producera och marknadsföra Louise Folk fusion	7 500 kr
Totalt sökt belopp:	**57 000 kr**

Kulturföreningen Studio Wanselius
Stadgar antagna vid årsmöte 2016-11-23

§1 Föreningens namn är "Kulturföreningen Studio Wanselius".

§2 Föreningen är ideell och skall vara religiöst och partipolitiskt oberoende vars verksamhet utgår från FN:s tre huvudpelare: fred, utveckling och mänskliga rättigheter. Alla som verkar på uppdrag av föreningen har ett ansvar att förvalta föreningens värdegrund. Föreningens medlemmar värnar om allas lika värde oavsett etnisk tillhörighet, kön, trosuppfattning, funktionshinder, sexuell orientering, politisk åskådning eller ålder. Föreningen accepterar inga former av trakasserier eller mobbing. Alla som representerar föreningen har ett ansvar för att de ekonomiska medlen används till de ändamål de är avsedda för och på mest effektivt möjliga sätt.

§3 Föreningens säte är Jägersberg i Kungälvs kommun.

§4 Föreningen har till ändamål att bedriva kulturverksamheter som stimulerar till mänskligt växande i alla dess former och betydelser med särskild inriktning att: producera, arrangera och genomföra kulturevenemang, festivaler, event och utbildningar som bidrar till den enskilda individens och eller gruppens utveckling. Föreningen värnar extra om barn med särskilda behov samt äldre.

§5 Föreningens medlemmar. Alla personer som vill stödja föreningens ändamål har rätt att beviljas medlemskap. Medlem som klart motarbetar föreningens syften och flagrant bryter mot dess stadgar kan uteslutas. Ansökan om medlemskap får avslås endast om det kan antas att sökanden kommer att motarbeta föreningens ändamål eller på annat sätt skada föreningens intressen.
Medlemskap beviljas av styrelsen eller av den som styrelsen delegerat beslutanderätten till. Medlemskapet gäller tills vidare. Beslut att avslå medlemsansökan ska fattas av styrelsen eller av den som styrelsen delegerat beslutanderätten till.

§6 Föreningens angelägenheter handhas av en styrelse som väljes på årsmötet och som skall bestå av ordförande samt ytterligare minst två ledamöter. Ordförande och ledamöter väljs på 1 år. Styrelsen utser inom sig vice ordförande, sekreterare och kassör.

§7 Styrelsen sammanträder på kallelse av ordförande eller minst 2 ledamöter. För giltiga styrelsebeslut erfordras att minst 3 ledamöter är närvarande. Vid lika röstetal har mötets ordförande utslagsröst. Styrelsens beslut skall protokollföras.

§8 Föreningen tecknas av ordförande och kassör var för sig eller den eller de som styrelsen utser.

§9 Verksamheten bedrivs med hjälp av arbetsgrupper. Styrelsen kan delegera arbete till arbetsgrupperna.

§10 Årsmötet fastställer medlemsavgift som skall erläggas senast den 1 mars.

§11 Föreningens räkenskapsår är lika med kalenderår.

§12 Årsmöte hålles senast under maj månad. Kallelse skall utsändas senast 2 veckor före mötet. Extra föreningsmöte hålles när styrelsen så anser erforderligt eller när så begärs av minst 8 av föreningens medlemmar.

Kallelse till extra föreningsmöte skall utsändas minst 2 veckor före mötet och innehålla uppgifter om den eller de frågor som skall avhandlas vid mötet.
Vid föreningsmöte har varje medlem, som i tid erlagt årsavgiften och uppnått ålder av 18 år är, en röst. Rösträtt får ej utövas genom ombud. All omröstning skall var öppen, men val skall, om någon medlem så begär, ske genom sluten omröstning. Beslut fattas med enkel majoritet Vid lika röstetal avgöres val genom lottning, medan i andra frågor mötesordföranden har utslagsröst. Motioner från medlemmar som skall behandlas på årsmötet skall vara styrelsen tillhanda senast en månad före årsmötet.

§13 Vid årsmötet skall följande ärenden förekomma:

1 Val av mötesordförande
2 Val av mötessekreterare
3 Val av två justeringsmän, tillika rösträknare
4 Fråga om mötet utlysts i stadgeenlig ordning
5 Fasttältande av röstlängd
6 Föredragning av verksamhetsberättelse
7 Föredragning av resultat- och balansräkning avseende föregående års verksamhet
8 Föredragning av revisionsberättelse
9 Fråga om fastställande av balansräkning och ansvarsfrihet för styrelsens ledamöter
10 Faställande av medlemsavgift
11 Budget för kommande verksamhetsår
12 Val av ordförande i föreningen
13 Val av övriga styrelseledamöter
14 Val av minst 2 personer utgörande valberedning
15 Val av en revisorer och en suppleant
16 Behandling av inkomna motioner
17 Mötets avslutande.

§14 Revisionsberättelse skall efter granskning presenteras på årsmötet.

§15 Förändring av föreningens stadgar erfordras antingen beslut av två på varandra följande föreningsmöten varav minst ett måste vara årsmötet eller att förslaget bifalles av minst 75% närvarande valberättigade medlemmar på årsmötet.

§16 För upplösning av föreningen erfordras att beslut därom fattas vid två på varandra följande föreningsmöten, varav minst ett skall vara årsmötet.
Minst två månader skall förflyta mellan mötena och förslaget om upplösning skall vid båda mötena biträdas av minst 75 % av närvarande röstberättigade medlemmar. Vid upplösning skall föreningens ev. tillgångar användas till att främja barn med särskilda behov.

REDOVISNING FÖR TIDIGARE BEVILJAT BIDRAG 2024

“Annorlunda” - en musikföreställning om NPF. Premiär 29 april på Ytterbyskolan åk 8 samt en föreställning på Munkegärdeskolan åk 9 i maj. Kulturföreningen har stått för Regi, musik, manusarbete i samarbete med Nina Norblad - sångerska och manusförfattare. I produktionen har tillkommit en filmproduktion för tillhörande filmprojektioner. Föreningen har filmat, redigerat, skrivit manus, producerat samt regisserat en ungdomsskådespelare från Kungälv. I skrivande stund planeras “Annorlunda” att spelas i skolor i Kungälvs kommun hösten -24. Beslut ska fattas v 36. (läs om föreställningen https://kulturkatalogenvast.org/Arr/id/5701)

Intäkter från Nina Norblad Productions:	
Komposition och royalties för tre sånger	15 000 kr
Regi och manusarbete:	60 000
Filmning och regi:	10 000 kr
Summa:	**85 000 kr**

Kostnader:	
Komposition:	15 000 kr
Regi och manusarbete:	60 000 kr
Filmning och regi:	10 000 kr
Filmredigering:	10 000 kr
Co-producent:	6000 kr
Summa:	**101 000 kr**

Konserter:

Medverkan vid påskkonsert i Torsby kyrka 29 mars och julkonsert i Marstrand kyrka 14 dec i samarbete med kyrkomusiker Anna Holl och Louise Jansson samt körer i Torsby pastorat.

Intäkter från Torsby pastorat:	**11 000 kr**
Kostnader: musiker arvode	**11 000 kr**

Offentlig konsert planeras hösten -24 med Louise folk fusion, 5-manna band. Louise egna kompositioner instrumentalt och vokalt med sånger på svenska, engelska och franska. Lokal för detta undersöks i skrivande stund.

Biljettintäkter:	**15 000 kr**
(beräknat på 100 sålda biljetter a 150 kr st)	
Kostnader: arvode till 5 musiker	**20 000 kr**

“Lyssna mitt hjärta!”- en musikföreställning för barn 3-6 år. Manusarbete och komposition. Planeras att spelas för förskolebarn i Kungälv 2025.

intäkter:	(först efter premiär 2025)
kostnader: manus och kompositions- arvoden	**9000 kr**

Kultur för livet

”Kultur för livet” är ett kulturprojekt som genomförs i samarbete med Nereby ungdomshem (i Harestad) . I detta projekt utvecklar vi metoder för att med kultur som verktyg stärka självkänsla och social kompetens hos ungdomar som är frihetsberövade samt bidra till en positiv inställning till att förändra sin livsstil.

Intäkter: från Skådebanan	**147 400 kr**
Kostnader: arvode kulturaktör, produktion och admin.	**147 400 kr**

—----------

Summa Intäkter:	**258 400 kr**
Summa Kostnader:	**288 400 kr**

Kungälvs kommuns beviljade bidrag för 2024 används till:

Manus och komposition till “Lyssna mitt hjärta”:	4000 kr
Arvode till musiker vid offentlig konsert:	5000 kr
Filmredigering och Co-producent i “Annorlunda”:	16 000 kr
Summa:	**25 000 kr**

För kännedom: Det belopp vi beviljats från Kungälv kommun har gått direkt till verksamhet i Kungälvs kommun utifrån kulturansökans kriterier. Kulturförening Studio Wanselius har inte kunnat genomföra de offentliga konserter och kurser på egen scen som planerats för i ansökan. Detta pga av att det upptäckts eventuella brister i konstruktion och säkerhet i den egna lokalen vilket medfört att Kungälv kommun utfärdat användningsförbud. Detta har varit och är under utredning under året 2024. Pga detta har vi inte omsatt så mycket som vi planerat. Vår verksamhet är dock inte avhängig av lokalen i Kode. Vi har hittat nya arbetssätt och förändrat våra planer till en utifrån situationen anpassad verksamhet.

Kortfattad verksamhetsbeskrivning för vad kulturföreningen har gjort och producerat i Kungälvs kommun 2019-24.

2019 - musikföreställningen ”Nallarnas Picknick” på egen scen och på förskolor i Kungälvs.
Konserter på äldreboenden i Kungälvs /Offentliga konserter: egen scen, Marstrands kyrka, Torsby kyrka, Kärna

2020 - konserter på äldreboenden i Kungälv, Offentliga konserter: egen scen, Mimers hus, Marstrands kyrka, Torsby kyrka, Kärna

2021 - Offentliga konserter: på egen scen, Marstrands kyrka, Torsby kyrka, Kärna

2022 - Offentliga konserter: på egen scen i Kode, Magasinet i Solberga, Marstrands kyrka, Torsby kyrka. Kulturnatten Mimers hus. Kulturkonfirmationsläger för barn m särskilda behov i samarbete m Sv kyrkan Kungälv.

2023 - Offentliga konserter: på egen scen i Kode, konserter och storytelling på seniorboenden, konserter i Marstrand och Torsby kyrka, kurs i folklig sång

2024 - “Annorlunda” en Musikföreställning om NPF, har haft premiär på Ytterbyskolan åk 8 och spelats på Munkegärdeskolan åk 9.
Konserter till påsk och jul i Marstrand och Torsby kyrka.
Repetitioner av Lyssna mitt hjärta! Musikföreställning för barn 3-6 år
Samarbeten med kulturaktiviteter och självstärkande aktiviteter på SiS-boenden har påbörjats.

LOUISE WANSELIUS

louise.wanselius@gmail.com
0702-545433
Jägersberg 240, 442 98 Kode

Är sedan 1998 frilansande musiker med fristående konserter i projektform såsom konsertföreningar, kyrkor, festivaler, länsmusikstiftelser, vårdinrättningar, privata evenemang, region, kommun mfl.

KOMPETENSER:

- Sångerska & Musiker med instrument fiol, piano, gitarr
- Kompositör/låtskrivare
- Poet
- Sångpedagog
- Körledare
- Konferencier

GENRE: Folk- världsmusik, visa, jazz, musikal m fl.

UTBILDNINGAR:

1994-1998 Malmö Musikhögskola GG med tillval Sångpedagog
1992-1994 Ljungskile Folkhögskola Musiklinje – Piano, sång
1989-1992 Naturvetenskapligt gymnasium Västerhöjdskolan, Skövde

KURSER: (urval)

2018 Lead Role - kommunikation och konstnärligt ledarskap Kursledare: Heather Maitland, Erna Sundqvist
2016 ”Lustfyllt lärande och konstnärligt skapande för personer med intellektuella/kognitiva funktionsnedsättningar”, Kulturcentrum Skåne
2016 Grundkurs Logic Pro kursledare Eric Vo
2015 ”Att spela musik för och med människor med särskilda behov” Kursledare Ros Hawley
2015 Grundkurs Taktipro- originalmetoden taktil beröring

PRODUKTIONER: (urval)

2022 Nynna och Nimm musikföreställning för barn producerad av Studio Wanselius
2021- pågående Glimtar av kärlek konsertföreställning med egenkomponerad musik

2019 Konsertföreställningen ”Starlight” med egenkomponerad musik
2018-pågående Barnföreställningen Nallarnas Picknick på turné
2011-pågående Musik på inspirationsdagar och event inom Wanselius consulting och Studio Wanselius (exvis för 5500 medarbetare inom Närhälsan 2011)
2009 Föreställningen ”Sensitive Circus”, teatral konsert med egenkomponerad musik
2004-2005 musiker Slöjdcirkus för barn mellan 7-14 år. Rikstäckande turnerande projekt.
2001-2008 svensk-franska Folkmusiktrion Svart Kaffe turnerar i Sverige och internationellt (ex Estland, Frankrike, England, Kanada)
1998-2008 Folkmusikduon "Susanne och Louise" 100 tals spelningar för barn och vuxna i Sverige och internationellt (ex England, Belgien)
1999 Musiker/sångerska/kompositör i ”Trätornas Träsk” Länsteatern i Skaraborg
1998 körensemble i Vita hästen, Nöjesteatern Malmö

PEDAGOGISKT OCH INSPIRATIVT ARBETE (urval):
2019- pågående Visstidsanställd Sångpedagog och körpedagog Musiklinjen Ljungskile Folkhögskola
2019-pågående Körledare för Friskvårdskör på Arkitektkontoret Krook & Tjäder
2019-2021 Musikaktör/ konstnärlig handledare/Inspiratör i Kulturunderstödd rehabilitering(KUR) , Samordningsförbundet Kungälv kommun
2016- pågående Körledare Corus Acusticus, Sahlgrenskas Akademiska Studentkör Göteborg
2005-2008 Ledare för ungdomsprojektet World Wide Orchestra, Kultur i Väst
2000-2003 Musiklärare/sångpedagog Partille Kulturskola
2000-2003 Körpedagog Mölndal kulturskola

CD och Musikutgivning/komposition
2018 CD Nallarnas picknick barnmusik
2017 Två singelutgivningar På Spotify egna sånger
2017 Pianokompositioner till film och e-learning till Chalmers projekt ”från Härskartekniker till bekräftartekniker”
2010 CD Sensitive Circus, utgiven av Studio Wanselius
2005 CD med folkmusiktrion Svart Kaffe, utgiven av Nomis musik

ÖVRIGT:

- 2009- pågående Anställning **Musikalliansen** (villkorad visstidsanställning för frilansmusiker, 160 anställda i Sverige) www.musikalliansen.se
- 2018-pågående Driver kulturföreningen med egen scen och mötesplats **Studio Wanselius** i Kode/Kungälv. Konserter/kurser/event www.studiowanselius.se
- Anlitad Konferencier för tex Musikcentrum Västs Utbudsdagar och Göteborgs stads sommarunderhållning.
- Regelbundet återkommande musikframträdanden på Seniorboenden, inom föreningsliv, kyrkor, bröllop, begravning
- Ger Tonmassage- djupavslappning till sång och taktil beröring

Peter Wanselius

SKÅDESPELARE, REGISSÖR , DRAMATIKER,
TEATERCHEF, LEDARUTVECKLINGSKONSULT.
GUIDAR MÄNNISKOR OCH ORGANISATIONER
ATT LEVA SINA VÄRDERINGAR I VERKLIGHETEN.

Sweden - Göteborg - Kungälv
+46-735-362010
peter@studiowanselius.se

Jag har använt Peter som lednings- och ledarutvecklingskonsult i två av verksamheterna som jag varit ansvarig för. Han hjälper till att få människor att växa. Han får ledare att vilja förändring med hjärtat och inte bara hjärnan. Dennis Bucht Fd. VD Fastighetsägarna.
"Alla sinnen stimuleras, mycket skratt - hjärnan gör nya kopplingar, bryta invanda mönster." Så sa internerna som var med i projektet "Kultur för Livet". 2022.

SAMMANFATTNING

- 4,5 års scenisk utbildning.
- Gedigen erfarenhet som regissör
- Dramatiker till drygt 30 pjäser
- Coachar, utbildar och konsulterar ledningsgrupper till att nå och överträffa uppsatta mål och resultat
- Vägleder människor, grupper och företag ut ur svåra konflikter

EXPERTKUNSKAPER

- Skriver och regisserar skräddarsydda produktioner kring livsåskådning.
- Improvisationsskådespelare
- Totalentreprenad av event, kickoff och grupputveckling
- E-baserade utbildningar i ledarutveckling, service och konflikthantering
- Key-note speaker inom ledarskap och kulturutveckling
- Agile People Coach - Business Agility Team Agile Coach - Agile HR Trainer Leadership - Learning Organization

METODER & VERKTYG

- Improvisation teater
- Forum-rollspel Augusto Boal
- Missionsteater - dramadokumentär
- Multimedia, drama, film och musik
- De sju goda vanorna-Stephen Covey
- Organization and Relations System Coach CTI
- Team Diagnostics CTI
- Business Agility
- Utgår från det den senaste forskningen kring ledar-team-och agil organisationsutveckling

ERFARENHETER OCH REFERENSER

Peter Wanselius gick på scenskolan i Göteborg 82-85 .
Han har arbetat som frilansande skådespelar, regissör, dramatiker och var på 90 t alet fast knuten till Atelierteatern i Göteborg där han även var teaterchef.

Han har skrivit drygt 30 pjäser som spelats främst för barn och unga vuxna samt regisserat över 35 föreställningar. Medverkat som skådespelare i ca 40 "Blåsningar" med Lennart Svan - TV3. Han har även en stor erfarenhet att som konferencier/moderator leda live-sammanhang med livsåskådningsfrågor som tema.

Han har skrivit boken: Leva livet i arbetslivet – om konsten att leda en kulturförändring. Denna bygger dramaturgiskt på mytstrukturen - världens äldsta förändringsmodell.

Sedan en bit in på 2000-talet har han delat sitt konstnärskap med att arbeta som pedagog och managementkonsult. Han har regisserat och producerat ett 20-tal kortfilmer om härskartekniker, som i dag används som e-baserad utbildning av 13 universitet i Sverige.
Har tagit fram inne hållet för en kulturutveckling utifrån Chalmers värderingar och genomfört utbildningar och workshops som riktat sig till 75 % a v Chalmers ledare och medarbetare.

Nu under hösten 2023 regisserar han en ungdomspjäs "Annorlunda". En klassrumsföreställning för målgruppen 14-18 år om utanförskap och psykisk ohälsa.
I Projektet "Kultur för Livet" vägleder Peter unga klienter inom kriminalvården. Med drama övningar, coachande samtal och reflektioner kring frågor som: Hur kan jag förlåta och gå vidare i livet efter muck? - Hur kan jag förhålla mej till människor som inte respekterar vem jag är? -Hur kan jag stärka min självkänsla?

"Alla sinnen stimuleras, mycket skratt - hjärnan gör nya kopplingar - vi vågar bryta invanda mönster." Så sa internerna som var med i projektet "Kultur för Livet" 2022.

KUNGÄLVS KOMMUN

Datum	Ärendenummer	Sida
2024-09-01 00:40	#33820	1(3)

Inskickat av: Domingo Dansstudio (Katrine Domingo)

Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd

1. Organisation och kontaktuppgifter

Organisation och kontaktperson

Här skriver ni in information om organisationen. Under kontaktuppgifter skriver ni kontaktinformation till den person som skriver ansökan. Den e-postadress som lämnas här kommer vi att använda för eventuell kommunikation om ansökan.

Organisationens namn
Domingo Dansstudio

Organisationsnummer
559305-6244

Adress
Rubinvägen 6

Postnummer och ort
44260 Kode

Kontaktperson

För- & Efternamn
Katrine Domingo

E-postadress
katrine@domingodansstudio.se

Telefon
0734297984

Mobiltelefon
0734297984

Notifieringar
E-post

Organisationens hemsida
www.domingodansstudio.se

Uppgifter för utbetalning

Kontotyp	Kontonummer
Bankgiro	5669-0720

Organisationsform
Aktiebolag

Bifoga aktuella stadgar
bolagsordning.jpg (3,21 MB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

2. Verksamhetsplan

Målsättning
Beskriv den övergripande målsättningen för er verksamhet.

Domingo Dansstudio är byggd på principen om inkludering. Vi erbjuder ett brett kursutbud som sträcker sig från barndans och nybörjar-hiphop för vuxna kvinnor till "tantbalett" och specialanpassade danskurser för personer med funktionsvariationer. Vår ambition är att alla, oavsett ålder eller kroppslig förmåga, ska kunna hitta en plats hos oss där de kan uttrycka sig genom dans. För detaljer om vårt kursutbud, besök vår hemsida: www.domingodansstudio.se

Verksamhetsbeskrivning
Beskriv verksamhetens innehåll och de arrangemang och aktiviteter ni genomför och planerar. Beskriv också vad sökt stöd planeras användas till.

Jag, Katrine Domingo, grundare och ensam ägare av Domingo Dansstudio AB, ansöker om kulturbidrag för att kunna fortsätta driva och utveckla verksamheten under 2025. Vår studio, som startade i september 2021, har på kort tid etablerat sig som en central aktör inom dans och rörelse i Kungälvs kulturliv. Vi har varit med på Kungälvs Kulturnatt varje år på Posttorget som alltid samlat många åskådare. Vi anordnar också varje vår en avslutningsföreställning i Mimers Teater.
Mitt mål med detta bidrag är att säkerställa att vår verksamhet fortsätter att vara tillgänglig för alla i samhället, oavsett ålder, bakgrund eller fysiska förutsättningar. Bidraget skulle specifikt användas för att täcka en del av våra största utgifter, såsom hyra och personalkostnader samt till marknadsföring för att nå ut till en bredare publik.

Professionell bakgrund
Beskriv hur kriteriet professionell bakgrund uppfylls.
Verksamhetsstöd lämnas endast till professionella utövare. Det innebär en person/grupp som genomgått konstnärlig högskoleutbildning, annan konstnärlig yrkesutbildning eller bedriver en dokumenterad konstnärlig yrkesverksamhet.

Jag har en högskoleutbildning från Karlstad Universitet där jag gick Danspedagog-programmet och har en examen i musikalisk gestaltning. (Examen 2016)
Jag har tidigare bl.a arbetat som danspedagog på Kulturskolan samt danslärare på estetiska programmet på Mimers Gymnasium i Kungälv.

3. Ekonomi

Ekonomi - sökt belopp
Redogör för verksamhetens beräknande av kostnader och intäkter samt hur mycket som söks i verksamhetsbidrag. En rimlig egen- och intäktfinansiering bör eftersträvas.

	Ange belopp i kronor
Sökt belopp för verksamhetsstöd	50000

Bilaga för ekonomi
ekonomi v2.pdf (52 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

Kommentarer till ekonomibilagan
Domingo Dansstudio strävar efter att vara en positiv kraft i Kungälvs kulturliv genom att erbjuda en bred och inkluderande verksamhet av hög kvalitet. Som en ung kvinna med utomeuropeiskt ursprung bidrar jag till en mångfald inom både företags- och kulturlivet i kommunen, vilket jag anser vara en viktig aspekt att framhäva.
Jag hoppas innerligt att ni ser värdet i vår verksamhet och beviljar oss ett ekonomiskt stöd för att kunna fortsätta vårt arbete under 2024.

Tidigare beviljat stöd?
Om verksamheten beviljades kulturbidrag i form av verksamhetsstöd föregående år ska redovisning för stödet bifogas.

Ja

Bifoga redovisning för tidigare beviljat bidrag
Redovisning kulturbidrag 2024.pdf (29 KB)
Samtliga filer ovan finns bifogade i detta dokument, se bifogade filer.

4. Övriga bilagor

Verksamhetens kostnader (per månad)
Lokalhyra: 30 000 kr
Personalkostnader: 30 000 kr (exkl. arbetsgivaravgifter och skatt)
Försäkringar: 800 kr
Licensavtal musikanvändning: 1 000 kr
Lön till ägare: 15 000 kr
Almi-lån: 5 000 kr
Revisor: 1 500 kr
Därutöver tillkommer kostnader för förbrukningsartiklar, fönsterputs, dansrekvisita, kläder samt marknadsföring.

Under hösten 2023 fick jag mitt andra barn, vilket har påverkat min möjlighet att själv undervisa. Detta har lett till ökade personalkostnader då jag behövt anställa fler lärare. Dessutom står vi inför utmaningen att vår nuvarande lokal endast är säkrad fram till sommaren 2025.

Vi är fast beslutna att fortsätta erbjuda danskurser för alla, inklusive våra specialgrupper för personer med funktionsvariationer. Dessa grupper är en hjärtefråga för oss, och vi är medvetna om att de genererar lägre intäkter på grund av mindre gruppstorlekar. Trots detta vill vi fortsätta att erbjuda denna möjlighet då det är en central del av vår inkluderande vision.

Övrigt stöd
Vi har tidigare år fått ett ekonomiskt stöd från Kungaparets Bröllopsfond för vårt arbete med barn med funktionsvariation. Vi har fått ca 40 000kr/år. Detta året glömde jag helt enkelt att ansöka - jag missade sista datumet för ansökan. Anledningen var att det var för mycket för mig privat - att försöka vara mammaledig och samtidigt sköta ett företag orsakade en enorm stress. Det blev en oerhörd besvikelse, då detta bidraget tidigare gjort att vi ens klarat av sommarhyran. Detta gör att vi nu söker ett större belopp från Kungälvs Kommun.

Ekonomiska Utmaningar
Trots att vi har lyckats hålla verksamheten igång under det gångna året har vi mött betydande ekonomiska utmaningar. Många av våra kunder har behövt minska på sina aktiviteter på grund av den ekonomiska situationen, vilket har resulterat i minskade intäkter. Samtidigt har vi inte höjt våra kursavgifter för att kunna behålla våra befintliga kunder.

Vi har också sett ett behov av att intensifiera vår marknadsföring för att nå ut till fler potentiella deltagare, särskilt i omkringliggande kommuner. Detta har dock varit svårt att genomföra med våra nuvarande resurser.

Fel i PDF konvertering: Filen "Stadgar_Domingo Dansstudio" kunde inte konverteras till pdf.

Inför verksamhetsåret 2024 fick Domingo Dansstudio 20 000kr i bidrag från Kungälvs kommun.

Det ekonomiska bidraget har vi använt till att kunna betala våra utgifter. För verksamhetens kostnader se ”bilaga för ekonomi.”

Vi har utöver detta, varje termin, haft fem platser som är öronmärkta för familjer som lever i ekonomisk utsatthet. Dessa platser är alltså gratis, och vi erbjuder då både barn och vuxna att gå kurser hos oss helt kostnadsfritt. En kurs kostar ca 2000kr, så endast denna handling från Domingo Dansstudio är värd 20 000kr i pengar, och desto mer i uppskattning från de berörda familjerna. Detta är något vi gjort varje termin sedan vi startade. Även detta med ”inkludering” som ledord.

KUNGÄLVS KOMMUN

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Oscar Franzén

2024-09-19

Revidering av Taxor i Mimers hus (Dnr KS2024/1353-1)

Sammanfattning

Nuvarande taxan för Mimers hus beslutades av kommunfullmäktige den 2 november 2023 då kommunens samtliga taxor revideras varje år. Syftet med taxan för Mimers hus är att bidra till att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrningar i Mimers hus. Ett önskemål om revidering av innehållet har inkommit från medarbetare som administrerar bokningar.

Samtliga ändringar och tillägg som föreslås i revideringen redovisas i Bilaga 1 där röd färg innebär att texten ska försvinna och grön färg innebär att texten ska läggas till i dokumentet. Huvudtillägget avser ett förtydligande i tidsaspekterna vid ändringar i sin bokning eller avbokningar. Kulturvärdarna måste beställa tekniker till teaterbokningarna och teknikernas scheman planeras 14 dagar åt gången. Därav tillägget med punkt 7, att avbokningar eller ändringar får göras senast 14 dagar före det bokade datumet. Det är något som redan har tillämpats men inte varit utskrivet i taxan. Det samma gäller för tillägget i dokumentets sista mening där det utöver att taxorna indexjusteras årligen, även behöver framgå att kostnaderna avrundas till närmaste tiotal efter indexuppräkningen. Även det är något som tillämpats innan men inte varit angivet i taxan.

I förslaget har även några språkliga redaktionella ändringar gjorts utan att ändra på innebörden eller betydelsen av något innehåll. Slutligen har även taxan indexuppräknats, i år resulterade det i en prisökning med cirka 1,91%.

Förvaltningens förslag till beslut:
- Taxan *Taxor i Mimers hus* antas enligt reviderat förslag (se bilaga 2).

Juridisk bedömning

Dokumentet avser endast nivån på taxorna och det görs inga juridiska tolkningar av vem eller vilka som har rätt att hyra lokal.

Beslut om taxor fattas i kommunfullmäktige.

Förvaltningens bedömning

Nuvarande taxan för Mimers hus beslutades av kommunfullmäktige den 2 november 2023 då kommunens samtliga taxor revideras varje år. Syftet med taxan för Mimers hus är att bidra till att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrningar i Mimers hus. Ett önskemål om revidering av innehållet har inkommit från medarbetare som administrerar bokningar. Detta för att förtydliga vad som gäller vid bokningar och eventuella ändringar i bokningen eller avbokningar.

Samtliga ändringar och tillägg som föreslås i revideringen redovisas i Bilaga 1 där röd färg innebär att texten ska försvinna och grön färg innebär att texten ska läggas till i dokumentet. Huvudtillägget avser ett förtydligande i tidsaspekterna vid ändringar i sin bokning eller avbokningar. Kulturvärdarna måste beställa tekniker till teaterbokningarna och teknikernas scheman planeras 14 dagar åt gången. Därav tillägget med punkt 7, att avbokningar eller ändringar får göras senast 14 dagar före

det bokade datumet. Det är något som redan har tillämpats men inte varit utskrivet i taxan. Det samma gäller för tillägget i dokumentets sista mening där det utöver att taxorna indexjusteras årligen, även behöver framgå att kostnaderna avrundas till närmaste tiotal efter indexuppräkningen. Även det är något som tillämpats innan men inte varit angivet i taxan.

I förslaget har även några språkliga redaktionella ändringar gjorts utan att ändra på innebörden eller betydelsen av något innehåll. Slutligen har även taxan indexuppräknats, i år resulterade det i en prisökning med cirka 1,91%. Det reviderade förslaget återfinns i bilaga 2.

Förvaltningen bedömer att taxan *Taxor i Mimers hus* antas enligt reviderat förslag (se bilaga 2).

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Att ha en tydlig taxa för kommunens lokaler har koppling till målet *Att medborgare och näringsliv ska känna ökat förtroende för kommunen.*

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Ärendet har koppling till mål nummer 4: *god utbildning för alla*. En tydlig taxa förenklar processen för invånare att ha möjlighet att nyttja lokaler för teater, dans eller andra aktiviteter.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Taxan har ingen påverkan på övriga styrdokument i kommunen.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Taxan tydliggör för medborgare vad det kostar att nyttja lokalerna i Mimers hus.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv

Ärendet har ingen påverkan ut medarbetarperspektiv.

Ekonomisk bedömning

Taxorna indexjusteras årligen.

Förslag till beslut

- Taxan *Taxor i Mimers hus* antas enligt reviderat förslag (se bilaga 2).

Haleh Lindqvist
Kommundirektör

Monica Carhult Karlsson
Sektorchef bildning och lärande

Amela Filipovic
Verksamhetschef gymnasieskola och kultur

Expedieras till:
Oscar Franzén

För kännedom till:

KUNGÄLVS KOMMUN

Taxor i Mimers hus

Taxa

Diarie-/dokumentnummer: KS2023/2278 KS2024/1353
Beslut: Kommunfullmäktige 2023-11-02 § 199/2023
Beredande politiskt organ: Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut KS2017/1096 KS2023/2278
Giltighetstid: 2027-12-31
Dokumentansvarig: Verksamhetsutvecklare, Sektor bildning och lärande

Senast uppdaterad av: Oscar Franzén

KUNGÄLVS KOMMUN Innehållsförteckning

Innehållsförteckning

Taxa *1*

1. Inledning 3
2. Relation till andra styrdokument 3
3. Syfte 3
4. Mål och viljeinriktning 3
5. Beräkning av prisnivåer 3
6. Prioritering 4
8. Avbokning 4
9. Mimers hus 4

Teater *4*

Övriga lokaler i Mimers hus *4*

10. Levandegöra 5
11. Uppföljning 5

KUNGÄLVS KOMMUN

1. Inledning

Kungälvs kommun har lokaler för uthyrning på anläggningen Mimers hus. Förhyrning är ett sätt att tillse att kommunens lokaler nyttjas på bästa sätt och samtidigt bidra till ”ett rikt och aktivt liv samt en kreativ fritid” i enlighet med kommunens Vision 2040.

2. Relation till andra styrdokument

Styrdokumentet relaterar styrdokumentet:

- Vision 2040, KS 2012/817
- Kommunallagen
- Beslut kring kriterier Korttidshyra i kommunens lokaler

Kommunen har även ett styrdokument med fastställd taxa vid uthyrning av idrottsanläggningar:

- Idrottsanläggningar

3. Syfte

Syftet med styrdokumentet är att bidra till att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrning i Mimers hus.

4. Mål och viljeinriktning

Målsättningen med styrdokumentet är att skapa tydlighet avseende vilken taxa som är fastställd för respektive lokal.

5. Beräkning av prisnivåer

Uthyrning sker per timma:

- Kommersiell verksamhet betalar ordinarie pris för lokalen.
- Kungälvs kommun och ideella föreningar subventioneras.
- All timtaxa avser kostnad per påbörjad timmae.

KUNGÄLVS KOMMUN

6. Prioritering

- Publikt annonserade evenemang kan inte flyttas av Kungälvs kommun.
- Fördelning av lokaltider görs i dialog med förhyrarna med målsättning att uppnå en rimlig fördelning av lokaler för olika verksamheter och typer av aktiviteter.
- Kunden ska erhålla bokningsbekräftelse. Vid eventuell diskussion avseende vem som bokat en lokal ska kunden kunna uppvisa bokningsbekräftelse. Muntliga bokningsbekräftelser är ej giltiga.

7. Bokning/Ändring

Bokning eller ändringar i bokningen kan ske fram till 14 dagar innan arrangemangsdag.

8. Avbokning

- Vid avbokning mindre än två veckor14 dagar innan debiteras 50 % av taxan.
- Vid avbokning mindre än 2två dagar innan debiteras full taxa.

9. Mimers hus

Teater
Endast golvyta med salongsbelysning ingår (ej teknik och ljud- eller ljustekniker). Vid uthyrning utanför ordinarie öppettider tillkommer kostnad för kulturvärd/teatervärd (4780 kronor per personkulturvärd per timmae).

Kommersiell verksamhet	14240 kronor per timmae
Kungälvs kommun och ideell föreningsverksamhet	4780 kronor per timmae

Ljud- och ljustekniker	7120 kronor per person per timmae
BärhjälpKulturvärd	4780 kronor per person per timmae

Överenskommelse om utrustning och tjänster sker vid bokningstillfället

Övriga lokaler i Mimers hus
I Mimers hus finns möjlighet att hyra hörsal, danssal, konferensrum (A460), teorisal och datasal. Salarna hyrs ut under anläggningens ordinarie öppettider:

Vid behov kan lokalerna hyras ut utanför ordinarie öppettider efter särskild överenskommelse. Kostnad för kulturvärd tillkommer (4780 kronor per personkulturvärd per påbörjad timmae)

KUNGÄLVS KOMMUN

Kommersiell verksamhet

Hyra hörsal	7120 kronor per timmae
Hyra danssal	7120 kronor per timmae
Hyra dramasal	7120 kronor per timmae
Hyra konferensrum	3560 kronor per timmae
Hyra teorisal	3560 kronor per timmae

Kungälvs kommun samt ideell föreningsverksamhet

Hyra hörsal	240 kronor per timmae
Hyra danssal	240 kronor per timmae
Hyra dramasal	240 kronor per timmae
Hyra konferensrum	120 kronor per timmae
Hyra teorisal	120 kronor per timmae

10. Levandegöra

Taxan kommuniceras till externa parter exempelvis via kommunens hemsida och vid dialog med kundcenter. Internt inom kommunen säkerställs taxan vid bokning av lokaler och vid fakturering.

11. Uppföljning

För att säkerställa att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrning i Mimers hus behöver uppföljning och utvärdering ske kontinuerligt.

Taxorna indexjusteras årligen och avrundas till närmaste tiotal.

KUNGÄLVS KOMMUN

Taxor i Mimers hus

Taxa

Diarie-/dokumentnummer: KS2024/1353
Beslut: Kommunfullmäktige 2023-11-02 § 199/2023
Beredande politiskt organ: Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut: KS2023/2278
Giltighetstid: 2027-12-31
Dokumentansvarig: Verksamhetsutvecklare, Sektor bildning och lärande
Senast uppdaterad av: Oscar Franzén

KUNGÄLVS KOMMUN Innehållsförteckning

Innehållsförteckning

Taxa *1*

1. Inledning 3
2. Relation till andra styrdokument 3
3. Syfte 3
4. Mål och viljeinriktning 3
5. Beräkning av prisnivåer 3
6. Prioritering 4
8. Avbokning 4
9. Mimers hus 4

Teater *4*

Övriga lokaler i Mimers hus *4*

10. Levandegöra 5
11. Uppföljning 5

KUNGÄLVS KOMMUN

1. Inledning

Kungälvs kommun har lokaler för uthyrning på anläggningen Mimers hus. Förhyrning är ett sätt att tillse att kommunens lokaler nyttjas på bästa sätt och samtidigt bidra till ”ett rikt och aktivt liv samt en kreativ fritid” i enlighet med kommunens Vision 2040.

2. Relation till andra styrdokument

Styrdokumentet relaterar styrdokumentet:

- Vision 2040, KS 2012/817
- Kommunallagen
- Beslut kring kriterier Korttidshyra i kommunens lokaler

Kommunen har även ett styrdokument med fastställd taxa vid uthyrning av idrottsanläggningar:

- Idrottsanläggningar

3. Syfte

Syftet med styrdokumentet är att bidra till att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrning i Mimers hus.

4. Mål och viljeinriktning

Målsättningen med styrdokumentet är att skapa tydlighet avseende vilken taxa som är fastställd för respektive lokal.

5. Beräkning av prisnivåer

Uthyrning sker per timma:

- Kommersiell verksamhet betalar ordinarie pris för lokalen.
- Kungälvs kommun och ideella föreningar subventioneras.
- All timtaxa avser kostnad per påbörjad timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

6. Prioritering

- Publikt annonserade evenemang kan inte flyttas av Kungälvs kommun.
- Fördelning av lokaltider görs i dialog med förhyrarna med målsättning att uppnå en rimlig fördelning av lokaler för olika verksamheter och typer av aktiviteter.
- Kunden ska erhålla bokningsbekräftelse. Vid eventuell diskussion avseende vem som bokat en lokal ska kunden kunna uppvisa bokningsbekräftelse. Muntliga bokningsbekräftelser är ej giltiga.

7. Bokning/Ändring

Bokning eller ändringar i bokningen kan ske fram till 14 dagar innan arrangemangsdag.

8. Avbokning

- Vid avbokning mindre än 14 dagar innan debiteras 50 % av taxan.
- Vid avbokning mindre än två dagar innan debiteras full taxa.

9. Mimers hus

Teater

Endast golvyta med salongsbelysning ingår (ej teknik och ljud- eller ljustekniker). Vid uthyrning utanför ordinarie öppettider tillkommer kostnad för kulturvärd/teatervärd (480 kronor per kulturvärd per timme).

Kommersiell verksamhet	1440 kronor per timme
Kungälvs kommun och ideell föreningsverksamhet	480 kronor per timme

Ljud- och ljustekniker	720 kronor per person per timme
Kulturvärd	480 kronor per person per timme

Överenskommelse om utrustning och tjänster sker vid bokningstillfället

Övriga lokaler i Mimers hus

I Mimers hus finns möjlighet att hyra hörsal, danssal, konferensrum (A460), teorisal och datasal. Salarna hyrs ut under anläggningens ordinarie öppettider:

Vid behov kan lokalerna hyras ut utanför ordinarie öppettider efter särskild överenskommelse. Kostnad för kulturvärd tillkommer (480 kronor per kulturvärd per påbörjad timme)

KUNGÄLVS KOMMUN

Kommersiell verksamhet

Hyra hörsal	720 kronor per timme
Hyra danssal	720 kronor per timme
Hyra dramasal	720 kronor per timme
Hyra konferensrum	360 kronor per timme
Hyra teorisal	360 kronor per timme

Kungälvs kommun samt ideell föreningsverksamhet

Hyra hörsal	240 kronor per timme
Hyra danssal	240 kronor per timme
Hyra dramasal	240 kronor per timme
Hyra konferensrum	120 kronor per timme
Hyra teorisal	120 kronor per timme

10. Levandegöra

Taxan kommuniceras till externa parter exempelvis via kommunens hemsida och vid dialog med kundcenter. Internt inom kommunen säkerställs taxan vid bokning av lokaler och vid fakturering.

11. Uppföljning

För att säkerställa att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av taxor avseende uthyrning i Mimers hus behöver uppföljning och utvärdering ske kontinuerligt.

Taxorna indexjusteras årligen och avrundas till närmaste tiotal.

KUNGÄLVS KOMMUN

Tjänsteskrivelse

Handläggarens namn
Tomas Gustavsson

2024-09-23

Revidering: Hyror och taxor för kommunens lokaler (Dnr KS2024/2103)

Sammanfattning

Hyror och taxor för kommunens lokaler (Dnr KS2023/1119-1) är beslutat av Kommunfullmäktige 2023-11-02. Syftet med styrdokumentet är att kommunen ska ha tydliga och enhetliga taxor för att boka kommunens lokaler. Under året har kommunens bokningscentral uppmärksammat att vissa taxor saknas och av den anledningen vill förvaltningen revidera taxorna. Det som förvaltningen vill lägga till är taxor som berör personer med funktionsvariation, oasens 25 metersbassäng, lagunen på oasen och Kolebacka.

Förslag till beslut:

1. De reviderade taxorna för kommunens lokaler antas.
2. Beslutet gäller från och med 2025-01-01
3. Från och med 1 januari 2026 indexuppräknas taxorna enligt KPI:s fastställda tal 1980 lika med 100, basår 2024 och basmånad oktober. Taxa läxläsning kommer inte att indexuppräknas. För taxorna 2025 har förvaltningen gjort en indexuppräkning i det reviderade förslaget.
4. Beslut nya taxor, dnr KS2023/1119-1 upphör att gälla.

Juridisk bedömning

Kommunallagens 2 kap. 3 § fastställer att kommuner och regioner ska behandla sina medlemmar lika, om det inte finns sakliga skäl för något annat. Enligt 2 kap. 5 § kommunallagen får kommuner ta ut avgifter för tjänster och nyttigheter som de tillhandahåller. 6 § förtydligar däremot att kommuner inte får ta ut högre avgifter än vad som motsvarar kostnaderna för de tjänster eller nyttigheter som de tillhandahåller.

Förvaltningens bedömning

Bakgrund
Den 13 december 2021 fick kommundirektören i uppdrag att återkomma till kommunstyrelsen med en samlad redovisning och förslag till ett mer samlat system av hantering gällande såväl föreningar som företag som hyr eller arrenderar eller på annat sätt nyttjar kommunens fastigheter, lokaler för sin verksamhet över tid. Förslaget antogs och har gällt sedan 2022-06-30. Bokningscentralen på kommunen samt kunderna påvisade vissa otydligheter kring taxorna under 2023 vilket föranledde en revidering som Kommunfullmäktige antog beslut om 2023-11-02. Under 2024 har Bokningscentralen uppmärksammat att vissa taxor saknats vilket föranleder förslag på ny revidering.

Bedömning
- Denna revidering av taxorna kommer vara mer tydlig för kunderna och kommunen.

- Revideringen av taxorna medför att vi även får en tydlig taxa för personer med funktionsvariation.
- Revideringen uppskattas blir kostnadsneutral jämfört med nuvarande taxa, förutom en indexprishöjning som planeras göras årligen.

Ärendenivåer – bedömning utifrån kommunfullmäktiges strategiska mål eller kommunstyrelsens resultatmål

Ärendet berör följande av kommunfullmäktiges strategiska mål:
- Att ge möjligheter till en aktiv fritid för alla åldrar
- Att alla medborgare ska ha möjlighet att delta i ett rikt och aktivt kulturliv
- Att medborgare och näringsliv ska känna ökat förtroende för kommunen

Bedömning utifrån miljö, hållbarhet och mål i Agenda 2030

Ärendet berör mål nummer 16 om Fredliga och inkluderande samhällen. Målets delmål 16.6 betonar vikten av att bygga upp effektiva och transparenta institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer. En enhetlig taxa skapar tydlighet, transparens och likhet för de som vill hyra kommunens lokaler.

Bedömning utifrån politiska styrdokument

Ärendet berörs av styrande dokument såsom idrottspolitiskt program, kulturprogrammet och Vision 2040. Kungälv är en kommun med tydlig kultur- och idrottsprofil. Invånare i alla åldrar ska ha möjlighet till ett rikt och aktivt liv samt en kreativ fritid. Ett enhetligt system för föreningshyror och taxor samt digitalisering av processen skapar tydlighet och effektivitet för dem som hyr kommunens lokaler. Vidare skapas även transparens i likvärdighet avseende kostnader för de olika föreningarna. Vidare visar dokumentet ”Allmänna regler vid korttidshyra av kommunens lokaler” hur och till vem Kungälvs kommuns lokaler hyrs ut.

Bedömning utifrån ett medborgar- och brukarperspektiv

Revideringen syfte är att förenkla och förtydliga taxorna för kommunens lokaler.
Därmed kommer processen att boka kommunala lokaler för medborgare, föreningar och näringsliv att underlättas.

Bedömning utifrån ett medarbetarperspektiv.

Revideringen begränsar tolkningsutrymmet vid bokning och underlättar processen i kontakten med kommunen.

Ekonomisk bedömning

Taxor för att boka kommunens lokaler innebär intäkter för kommunen och intäkterna bidrar till att täcka en del av lokalkostnaden. Förslaget uppskattas bli kostnadsneutralt jämfört med nuvarande taxa. Förvaltningen kommer följa kostnadsutvecklingen för att eventuellt vidta nödvändiga åtgärder.

Förslag till beslut

1. De reviderade taxorna för kommunens lokaler antas.
2. Beslutet gäller från och med 2025-01-01
3. Från och med 1 januari 2026 indexuppräknas taxorna enligt KPI:s fastställda tal 1980 lika med 100, basår 2024 och basmånad oktober. Taxa läxläsning kommer inte att indexuppräknas. För taxorna 2025 har förvaltningen gjort en indexuppräkning i det reviderade förslaget.
4. Beslut nya taxor, dnr KS2023/1119-1 upphör att gälla.

Anders Holm

Haleh Lindqvist

Sektorchef samhällsbyggnad

Kommundirektör

Expedieras till: Tomas Gustavsson

För kännedom till:

KUNGÄLVS KOMMUN

Hyror och taxor för kommunens lokaler

Taxa

Diarie-/dokumentnummer: KS2023/1119-1
Beslut: Kommunfullmäktige 2023-11-02
Beredande politiskt organ: Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut KS2022/1170
Giltighetstid: 2024-01-01 – 2027-12-31
Dokumentansvarig: Verksamhetschef Lokaler och anläggningar
Senast uppdaterad av: Enhetschef Kundcenter

KUNGÄLVS KOMMUN

Innehållsförteckning

1. Inledning 3
2. Taxor Idrottsanläggningar/gymnastiksalar 3
3. Taxor Kvarnkullen 3
4. Taxor Marstrand rådhus 5
5. Hyror kommunens lokaler 5

KUNGÄLVS KOMMUN

1. Inledning

Syftet med det enhetliga systemet för föreningshyror och taxor skapar tydlighet och en hållbar och effektiv användning av lokalerna för dem som hyr kommunens lokaler. Vidare skapas även transparens i likvärdighet avseende kostnader för de olika föreningarna. Modellen för hyror och taxor är framtaget i dialog med de ideella föreningarna i Kungälvs kommun.
Från och med 1 januari 2025 indexuppräknas hyror och taxor enligt KPI:s fastställda tal 1980 lika med 100, basår 2024 och basmånad oktober.

2. Taxor Idrottsanläggningar/gymnastiksalar

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för vuxna inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 260 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, föreningar, stat, region och andra kommuner 600 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 600 kr/timme.
Taxa Arrangemang:	Kontakt tas med kommunen för separat avtal.

3. Taxor Kvarnkullen

Stora salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 350 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 800 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 800 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Kvarnkullen (större evenemang exempelvis bröllop) 10.000kr/helg

KUNGÄLVS KOMMUN

Lilla salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 260 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 600 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 600 kr/timme.

Lokal 135

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för offentliga aktörer (tex stat, region, övriga kommuner) och kommersiell verksamhet 300 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 300 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

4. Taxor Marstrand rådhus

Kristallsalen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 350 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 800 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 800 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Rådhuset (större evenemang exempelvis bröllop) 15.000kr/helg.

Mindre mötesrum vån 3

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 100 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 100 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för offentliga aktörer (tex stat, region, övriga kommuner) och kommersiell verksamhet 300 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 300 kr/timme.

5. Hyror kommunens lokaler

Kvadratmeters hyra för avtal egen föreningslokal (till exempel kansli, förråd, arkiv mm) 350kr/m2/år, 300kr/m2/år för källarlokal.

KUNGÄLVS KOMMUN

Hyror och taxor för kommunens lokaler

Taxa

Diarie-/dokumentnummer: KS2023/1119-1 KS2024/2103
Beslut: Kommunfullmäktige 2023-11-02 24-11-07
Beredande politiskt organ: Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut: KS2022/1170 KS2023/1119
Giltighetstid: 2024-01-01 – 2027-12-31 2025-01-01 – 2028-12-31
Dokumentansvarig: Verksamhetschef Lokaler och anläggningar Enhetschef Kundcenter

Senast uppdaterad av: Enhetschef Kundcenter

KUNGÄLVS KOMMUN

1. Inledning

Syftet med det enhetliga systemet för föreningshyror och taxor skapar tydlighet och en hållbar och effektiv användning av lokalerna för dem som hyr kommunens lokaler. Vidare skapas även transparens i likvärdighet avseende kostnader för de olika föreningarna. Modellen för hyror och taxor är framtaget i dialog med de ideella föreningarna i Kungälvs kommun.

Från och med 1 januari 2025 2026 index uppräknas hyror och taxor enligt KPI:s fastställda tal 1980 lika med 100, basår 2024 och basmånad oktober och ska sedan indexuppräknas varje år.

2. Taxor Idrottsanläggningar/gymnastiksalar

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för vuxna inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 260 271 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 600 626 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 600 626 kr/timme.
Taxa Arrangemang:	Kontakt tas med kommunen för separat avtal KS2022/1474. Vid övernattning i lektionssal tas en kostnad på 37 kr/person och natt.

3. Taxor Kvarnkullen

Stora salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 350 365 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 800 834 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 800 834 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Kvarnkullen (större enstaka evenemang exempelvis bröllop) 10.000 kr/helg

Lilla salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 260 271 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 600 626 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 600 626 kr/timme.

Lokal 135

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 300 312 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 300 312 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

4. Taxor Marstrand rådhus Rådhus

Kristallsalen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 350 365 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 800 834 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 800 834 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Rådhuset (större enstaka evenemang exempelvis bröllop) 15.000 10.000 kr/helg.
Taxa Period:	Aktivitet för privatpersoner, föreningar, företag och Kungälvs kommun. Fastställs vid varje tillfälle efter överenskommelse beroende på tidsperiod för bokningen efter förhandling.

Mindre mötesrum vån 3

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom inom Kungälvs kommun (privata, eller föreningar och kommunal verksamhet.) inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 100 104 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, offentliga aktörer (tex stat, region och andra övriga kommuner) och kommersiell verksamhet 300 312 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 300 312 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

5. Taxor Kolebackagården

Taxa Förening/kommun:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/dygn.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 522 kr/dygn.
Taxa Företag:	Aktivitet för företag inom och utom Kungälvs 522 kr/dygn.

6. Taxor Oasen simhall

25 metersbassängen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 104 kr/timme. (Oavsett hur många banor som används)
Taxa Vuxen:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 271 kr/timme. (Oavsett hur många banor som används)
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 626 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 626 kr/timme.

Varmbassängen
”Lagunen”

Taxa Förening:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 391 kr/timme.
Taxa Rehab:	Aktiviteter för företag med inriktning sjukgymnastik inom och utom Kungälvs kommun 469 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 469 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 469 kr/timme.

5 7.Hyror kommunens lokaler

Kvadratmeters hyra för avtal egen föreningslokal (till exempel kansli, förråd, arkiv mm) 350 365 kr/m2/år, 300 310 kr/m2/år för källarlokal.

KUNGÄLVS KOMMUN

Hyror och taxor för kommunens lokaler

Taxa

Diarie-/dokumentnummer:	KS2024/2103-1
Beslut:	Kommunfullmäktige 24-11-07
Beredande politiskt organ:	Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut:	KS2023/1119
Giltighetstid:	2025-01-01 – 2028-12-31
Dokumentansvarig:	Enhetschef Kundcenter
Senast uppdaterad av:	Enhetschef Kundcenter

KUNGÄLVS KOMMUN

1. Inledning

Syftet med det enhetliga systemet för föreningshyror och taxor skapar tydlighet och en hållbar och effektiv användning av lokalerna för dem som hyr kommunens lokaler. Vidare skapas även transparens i likvärdighet avseende kostnader för de olika föreningarna. Modellen för hyror och taxor är framtaget i dialog med de ideella föreningarna i Kungälvs kommun.

Från och med 1 januari 2026 index uppräknas hyror och taxor enligt KPI:s fastställda tal 1980 lika med 100, basår 2024 och basmånad oktober och ska sedan indexuppräknas varje år.

2. Taxor Idrottsanläggningar/gymnastiksalar

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Aktiviteter för vuxna inom Kungälvs kommun (privata eller föreningar) 271 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 626 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 626 kr/timme.
Taxa Arrangemang:	Kontakt tas med kommunen för separat avtal (se beslut KS2022/1474). Vid övernattning i lektionssal tas en kostnad på 37 kr/person och natt.

3. Taxor Kvarnkullen

Stora salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 365 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 834 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 834 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Kvarnkullen (större enstaka evenemang exempelvis bröllop) 10.000 kr/helg.

Lilla salen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 271 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 626 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 626 kr/timme.

Lokal 135

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 312 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 312 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

4. Taxor Marstrand Rådhus

Kristallsalen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktivitet för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 365 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 834 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Vuxenaktivitet för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 834 kr/timme.
Taxa Helg:	Hela Rådhuset (större enstaka evenemang exempelvis bröllop) 10.000 kr/helg.
Taxa Period:	Aktivitet för privatpersoner, föreningar, företag och Kungälvs kommun. Fastställs vid varje tillfälle efter överenskommelse beroende på tidsperiod för bokningen efter förhandling.

Mindre mötesrum vån 3

Taxa Läxläsning:	Läxläsning/pyssel för barn och unga tillsammans med vuxen 0 kr/timme.
Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för barn/ungdom (privata, föreningar och kommunal verksamhet) inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Pensionär:	Pensionärsverksamhet för ideella föreningar och privatpersoner inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Funktionsvariation:	Funktionshinderverksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Förening/Vuxen:	Vuxenaktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för privatpersoner, ideella föreningar, ekonomiska föreningar, stat, region och andra kommuner 312 kr/timme.
Taxa Företag/Vuxen:	Aktiviteter för företag och privatpersoner inom och utom Kungälvs kommun 312 kr/timme.

KUNGÄLVS KOMMUN

5. Taxor Kolebackagården

Taxa Förening/kommun:	Aktiviteter för ideella föreningar och kommunal verksamhet inom Kungälvs kommun 104 kr/dygn.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 522 kr/dygn.
Taxa Företag:	Aktivitet för företag inom och utom Kungälvs 522 kr/dygn.

6. Taxor Oasen simhall

25 metersbassängen

Taxa Barn/Ungdom:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 104 kr/timme. (Oavsett hur många banor som används)
Taxa Vuxen:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 271 kr/timme. (Oavsett hur många banor som används)
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 626 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 626 kr/timme.

Varmbassängen
”Lagunen”

Taxa Förening:	Aktiviteter för föreningar inom Kungälvs kommun 391 kr/timme.
Taxa Rehab:	Aktiviteter för företag med inriktning sjukgymnastik inom och utom Kungälvs kommun 469 kr/timme.
Taxa Utomkommunala:	Aktiviteter för föreningar, stat, region och andra kommuner 469 kr/timme.
Taxa Företag:	Aktiviteter för företag inom och utom Kungälvs kommun 469 kr/timme.

7.Hyror kommunens lokaler

Kvadratmeters hyra för avtal egen föreningslokal (till exempel kansli, förråd, arkiv mm) 365 kr/m2/år, 310 kr/m2/år för källarlokal.

KUNGÄLVS KOMMUN

Riktlinjer för föreningsstöd- och studieförbundsstöd

Riktlinjer

Rött tas bort
Grönt läggs till

Diarie-/dokumentnummer:	KS2023/1118-4
Beslut:	Kommunstyrelsen ÅÅ-MM-DD
Beredande politiskt organ:	Utskottet för bildning och lärande
Ersätter tidigare beslut	KS2020/0674 KS2023/1118-4
Giltighetstid:	2023-08-31—2027-12-31
Dokumentansvarig:	Verksamhetschef Lokaler och anläggningar
Senast uppdaterad av:	Mikaela Leetma

KUNGÄLVS KOMMUN

Innehållsförteckning

1. Inledning 2
2. Relation till andra styrdokument och kommunfullmäktiges strategiska....3
mål 3
3. Syfte....3
4. Mål och viljeinriktning....3
5. Avgränsning....3
6. Vilka föreningar är berättigade till stöd?....4
7. Förening kan inte beviljas stöd om den eller någon av dess företrädare i verksamheten 4
8. Vilka kan inte få föreningsstöd? 4
9. Krav på registerutdrag 5
10. Barnkonventionen och Agenda 2030....5
Agenda 2030 6
11. Hur handlägger kommunen ansökan?....6
12. Följande stöd kan sökas 7
12.1 Kommunalt lokalt aktivitetsstöd för ungdomsverksamhet 7
Ansökan: 7
12.2 Driftbidragstöd för idrottsverksamhet 8
12.4 Stöd till funktionshinder- och diagnosföreningar 9
12.5 Stöd till pensionärsföreningar....10
12.6 Stöd till socialt stödjande föreningar....10
12.7 Stöd till kultur- och fritidsfrämjande verksamhet....10
12.8 Stöd till bygdegårdar och hembygdsföreningar....11
12.9 Projekt- och arrangemangsstöd för kulturverksamhet (tidigare kultur- och....11
fritidsfrämjande stöd)....11
13.Kommunalt stöd vid externa delfinansiärer....13
13.1 Föreningen ansöker i partnerskap med Kungälvs kommun....13
13.2 Föreningen ansöker enskilt 13
14. Levandegöra 13
15. Uppföljning....13

1. Inledning

KUNGÄLVS KOMMUN

Kommunstyrelsen avsätter medel varje år som ska användas till bidrag och stöd till föreningar och frivilligorganisationer. De ekonomiska bidragen stärker den ideella sektorns förutsättningar att erbjuda aktiviteter och verksamheter av god kvalitet med en inriktning som kännetecknas av delaktighet och jämlikt inflytande. Föreningsstöd kan avse aktiviteter och arrangemang men även drift av lokaler eller andra kostnader. Det kommunala föreningsstödet avser endast att täcka en del av föreningens kostnader.

2. Relation till andra styrdokument och kommunfullmäktiges strategiska mål

Styrdokumentet relaterar till kommunfullmäktiges strategiska mål:

- Att ge goda förutsättningar för livslångt lärande
- Att ge möjligheter till en aktiv fritid för alla åldrar
- Att alla medborgare ska ha möjlighet att delta i ett rikt och aktivt kulturliv
- Att medborgare och näringsliv ska känna ökat förtroende för kommunen

Styrdokumentet relaterar till kommunstyrelsens resultatmål:

- ”Fler barn och unga deltar i ett rikt och varierat kultur- och fritidsliv”, KS2016/0623
- ”Öka integrationen för nyanlända och minska utanförskapet”, KS2016/0623
- ”Fler barn, unga och äldre – inklusive personer med funktionsvariation deltar i ett rikt och varierat kultur- och fritidsliv”, KS2024/0767

Styrdokumentet relaterar till ett flertal tidigare fastställda styrdokument:

- ”Vision 2040”, KS2012/817
- ”Social översiktsplan steg 1”, KS2015/1329
- ”Program social hållbarhet”, KS2023/1562
- ”Social översiktsplan”, KS2023/1562
- ”Äldreplan”, KS2023/1562
- ”Plan för ökad delaktighet 2024-2027”, KS2023/1562
- ”Trygg i Kungälv”, KS2023/1562
- ”Idrottspolitiskt program”, KS2018/1043
- ”Funktionshinderpolitiskt program”, KS2012/1521
- ”Näringslivsplan för ökad tillväxt”, KS2016/0428
- ”Näringslivsstrategiskt program för Kungälvs kommun”, KS2023/1790
- Idrottspolitisk plan ”KS2022/1415”

3. Syfte

Syftet med styrdokumentet är att bidra till att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av föreningsstöd.

4. Mål och viljeinriktning

Målsättningen med styrdokumentet är att skapa tydlighet avseende vilket föreningsstöd som kan sökas och fastställa tydliga villkor och kriterier för bedömning. Därmed bör även beslutsgången förenklas.

5. Avgränsning

Styrdokumentet berör inte:

KUNGÄLVS KOMMUN

- Kulturpris och kulturstipendium [1]
- Idrottspris och idrottsstipendium [2]
- Idéburet offentligt partnerskap (IOP) [3]
- Kulturbidrag i form av verksamhetsstöd [3]
- Stöd till föreningsarkiv [4]

[1] "Riktlinjer för Kungälvs kommuns priser och stipendier", KS2022/1644 [2] "Riktlinjer för stipendium till idrottsföreningar och idrottsutövare", KS2016/0099 "Riktlinje för Idéburet Offentligt Partnerskap (IOP)", KS2017/307 [3] "Riktlinjer för kulturbidrag i form av verksamhetsstöd", KS2014/1065, "Stöd till föreningsarkiv", KS2024/1289

6. Vilka föreningar är berättigade till stöd?

För att en förening ska vara berättigad till stöd ska den:
- Helt eller till största delen bedriva ideell verksamhet inom Kungälvs kommuns geografiska område.
- Fungera enligt demokratiska principer.
- Föreningen ska aktivt verka för att avståndstagande från våld, droger, dopning, mobbning och annan diskriminerande verksamhet.
- Ha av medlemmar, godkända stadgar, vald styrelse, revisorer och organisationsnummer. Styrelsen ska bestå av minst tre personer där ordförande och kassör inte kan vara samma person. Revisorn kan inte samtidigt ingå i föreningens styrelse.
- Ha ett bankkonto registrerat i föreningens namn.
- Ha nödvändiga tillstånd för verksamheten samt vid behov rutiner och utrustning för säkerhet.
- Implementera barnkonventionen i all verksamhet som rör barn och unga.
- Tillämpar Agenda 2030 i delar som passar föreningar
- Verka för alla föreningsmedlemmars rättigheter, skyldigheter och möjlighet till inflytande och ansvar.
- Föreningens ledare skall verka för att bemöta antidemokratiska uttryck och stärka organisationens demokratiska kultur.
- Ska redovisa minst sex bidragsberättigade sammankomster per år.
- Ska finnas med i kommunens föreningsregister på kommunens hemsida

7. Förening kan inte beviljas stöd om den eller någon av dess företrädare i verksamheten

- Bedriver våld, tvång eller hot eller på annat otillbörligt sätt kränker den enskildes grundläggande friheter och rättigheter.
- Diskriminerar eller på annat sätt bryter mot principen om alla människors lika värde.
- Rättfärdigar, främjar eller uppmanar till sådana ageranden som anges i de två första punkterna i denna lista, eller motarbetar det demokratiska styrelseskicket.
- Uppmuntrar till bruk av alkohol, tobak eller droger. Alla Lok-stödsberättigade bidragsberättigade aktiviteter ska vara i en helt rök-, alkohol- eller drogfri miljö.

8. Vilka kan inte få föreningsstöd?

Följande föreningar/organisationer är undantagna från möjligheten att söka föreningsstöd:
- Ekonomiska, fackliga och övriga organisationer vars huvudsakliga intresse är att tillvarata medlemmarnas yrkesmässiga eller ekonomiska intressen.
- Förening som uppmuntrar till eller bejakar våld, rasism, extremism, droger eller på andra sätt brister i demokratiska värderingar.

KUNGÄLVS KOMMUN

 Student- eller föräldraförening.
 Kooperativ som driver till exempel förskola, familjedaghem, skolbarnomsorg, förskoleklass eller grundskola.
 Vägföreningar, vägsamfälligheter, hamnföreningar, villa- och bostadsrättsföreningar.
 Biståndsorganisation.
 Organisation inom Svenska Försvaret.
 Politiska organisationer.
 Bolag och enskilda personer kan inte komma i fråga för bidragsgivning.

9. Krav på registerutdrag

Sedan 1 januari 2020 ska föreningar begära begränsat registerutdrag ur belastningsregistret för den som anställs, har uppdrag i föreningen och där har direkt och regelbunden kontakt med barn. Registerutdrag ska alltid ske vid nytillsättningar. Föreningen är ansvarig för att kontrollen av ett begränsat registerutdrag genomförs. Det är däremot den enskilde ledaren som begär utdrag från Polisen och uppvisar det för sin förening. Föreningen ska kontrollera utdraget och dokumentera att kontrollen har genomförts. Inga utdrag ska arkiveras av föreningen.
Att begära in utdragen är en del av ett förebyggande arbete och något som bör gälla lika för alla, oavsett hur länge en person verkat i en förening eller hur väl man känner varandra.

För att erhålla föreningsstöd måste föreningen begära begränsat utdrag ur belastningsregistret för de som anställs eller har uppdrag i föreningen och där har kontakt med barn.

Förslag hur föreningen går till väga:

1. Upprätta ett föreningsregister med innehåll av vem/vilka som är tränare/ledare.
2. Utse en eller ett par ansvariga för kontroll i föreningen.
3. Införa en rutin med regelbundenhet, som fungerar i föreningen, exempelvis inför terminsstart eller då en ny tränare/ledare engageras då registerutdrag redovisas och kontrolleras.
4. Den enskilde begär ut registerutdraget från Polisen.
5. Den enskilde uppvisar registerutdrag till föreningsansvarig enligt fastställd rutin.
6. Föreningsansvarig gör en notering om att registerutdrag inhämtats.
7. Utvärdera arbetssätt och rutiner.

Det är den enskilde som begär utdraget, detta ska ske för alla ledare som har kontakt med barn- och unga och löpande vid nytillsättning. Vår rekommendation är dessutom att det därefter sker regelbundet, vilket alltså inkluderar tidigare tillsatta ledare enligt den rutin som föreningen fastställer.

Kommunen kommer göra stickprovskontroll att föreningsledare lämnat in utdrag ur belastningsregistret och föreningen behöver genomföra detta, för att erhålla föreningsstöd.

Mer information om detta, finns hos Riksidrottsförbundet.

10. Barnkonventionen och Agenda 2030

Samtliga föreningar i kommunen ska tillämpa och vägledas av internationella

KUNGÄLVS KOMMUN

konventionen för mänskliga rättigheter och verka för att verksamheten ska vara tillgänglig för alla enligt internationella konventionen om rättigheter för alla människor. Förening med verksamhet för barn och ungdomar under 18 år skall tillämpas och vägledas av barnkonventionen. I all verksamhet enligt denna lag som rör barn, ska barnets bästa vara utgångspunkt. Med barn avses varje människa under 18 år.

Barnkonventionens fyra grundprinciper:
- Alla barn har samma rättigheter och lika värde.
- Barnets bästa ska beaktas vid alla beslut som rör barn.
- Alla barn har rätt till liv och utveckling.
- Alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den respekterad.

Agenda 2030

Agenda 2030 med 17 globala mål för hållbar utveckling syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser.
Målen i Agenda 2030 genomsyras av tre dimensioner av hållbar utveckling: miljömässig, social och ekonomisk hållbarhet. Alla tre perspektiv behöver beaktas för att kunna skapa en hållbar värld.

Målen i Agenda 2030 handlar om att försöka skapa anständiga och hållbara levnadsförhållanden och levnadsvillkor för alla världens människor. Globala målen utgår från de tre dimensionerna av hållbar utveckling: ekonomiska, sociala och miljömässiga. Frågor för en hållbar utveckling, som att utrota fattigdom, bekämpa ojämlikhet, hushållande av jordens resurser, hållbar ekonomisk tillväxt samt främja social inkludering, är sammankopplade och ömsesidiga. Social och ekonomisk utveckling är således beroende av en hållbar förvaltning av planetens naturresurser.[1]

Eftersom förutsättningarna är lokala och skiljer sig mer eller mindre åt mellan länderna, medan målen är globala, blir varje lands utmaningar och styrkor unika. En övergripande utmaning i förhållande till målen i Agenda 2030 är att ojämlikheten i Sverige inte minskar utifrån ekonomi, hälsa och boende.[2] Speciellt utsatta grupper vad gäller låg inkomst är bland annat utlandsfödda, ensamstående föräldrar, äldre ensamstående, personer med funktionsnedsättning, långtidssjukskrivna och arbetslösa.[3]

Målen i Agenda 2030 handlar om att försöka skapa anständiga och hållbara levnadsförhållanden och levnadsvillkor för alla världens människor. Planerna bidrar till att nå de globala målen, som exempelvis:
Mål 1. Ingen fattigdom
Mål 3. God hälsa och välbefinnande
Mål 4. God utbildning för alla
Mål 8. Anständiga arbetsvillkor och ekonomisk tillväxt
Mål 10. Minskad ojämlikhet
Mål 16. Fredliga och inkluderande samhällen

11. Hur handlägger kommunen ansökan?

Föreningsstöd ansöks via kommunens e-tjänster inom angiven ansökningstid. Ansökningar på annat sätt (exempelvis pappersblankett eller email) returneras och hänvisas till kommunens e-tjänst. Föreningen ska till ansökan ha utifrån begäran bifogat stadgar, verksamhetsplan, årsmötesprotokoll, konstituerande styrelsemöte och/eller budgetårsredovisning för det år ansökan avser. Alla uppgifter i ansökan ska kunna styrkas efter begäran av kommunen. Ofullständig ansökan kan komma att avslås.

KUNGÄLVS KOMMUN

[1] United Nations, UN (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations, UN
[2] SCB (2019) Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019
[3] Folkhälsomyndigheten (2020) Folkhälsans utveckling Årsrapport 2020

12. Följande stöd kan sökas

12.1 Kommunalt lokalt aktivitetsstöd för ungdomsverksamhet

Kommunalt lokalt aktivitetsstöd (LOK-stöd) för ungdomsverksamhet premierar aktiva medlemmar och utgår till organisation som bedriver verksamhet för barn och ungdomar i åldern 7–20 år. Stödet avser att stimulera föreningar till rekrytering av aktiva medlemmar som kontinuerligt och regelbundet erbjuds möjlighet att utöva verksamhet i föreningens regi. Stödet utgår endast för aktiva medlemmar där utgångspunkten blir det sociala mötet tillsammans med andra barn och ungdomar.

Bidragsberättigade föreningar kan ansöka om stöd för deltagare som under innevarande år fyller lägst 7 år och högst 20 år. För deltagare i paraidrott finns ingen övre åldersgräns.
Om det, när LOK-stödsåret är avslutat, finns medel kvar i potten så görs en fyllnadsutbetalning. De återstående medlen fördelas då till samtliga föreningar som sökt LOK-stöd under året. Fyllnadsutbetalningen är aldrig garanterad, utan görs endast de år då det blivit medel kvar i LOKstödspotten efter att samtliga ansökningar för året hanterats och det ordinarie LOK-stödet fördelats.
Kommunen har möjligheter att göra stickkontroller vad gäller antal deltagare om det uppstår stora avvikelser.

Krav:
- Föreningen ska vara klassificerad som ungdomsverksamhet vilket innebär att föreningen ska ha en huvudsaklig inriktning på åldersgruppen 7–20 år.
- Ha minst tre deltagare per varje redovisad sammankomst.

Krav för e-sportsföreningar:
- Spelarna (deltagarna) och coachen(ledaren) ska befinna sig i samma spel
- Aktiviteten ska vara arrangerad av föreningen

Begränsningar:
- Avser endast kommunalt lokalt aktivitetsstöd. Statligt lokalt aktivitetsstöd söks av föreningen separat enligt anvisningar utfärdade av staten eller dess representant.
- Bidraget Stödet ges för högst 30 deltagare per sammankomst.
- Den som deltar i mer än en sammankomst per dag, i samma förening, får endast räknas vid ett tillfälle.
- Följande aktiviteter är inte bidragsberättigade: fester, läxläsning, firande av högtid, religiösa studier, verksamhet inom skolans ram och studiecirklar.

Ansökan:

Ansökan för perioden januari till och med juni ska vara inlämnad senast 25 augusti.
Ansökan för perioden juli till och med december ska vara inlämnad senast 25 februari påföljande år.
Utbetalning sker snarast efter sista ansökningsdagen. Beloppet utbetalas per halvår Ansökan görs via kommunens hemsida i systemet APN (aktivitetskort på nätet).

KUNGÄLVS KOMMUN

12.2 Driftbidragstöd för idrottsverksamhet

Idrottsföreningar som bedriver ungdomsverksamhet kan få stöd för faktiska driftskostnader kopplade till föreningens lokaler, anläggning eller verksamhetens genomförande.helt nödvändig för att bedriva den specifika idrotten

(A) – Max 50% av sökta kostnader
- Hyra, arrende
- Ränta avseende lån
- Värme, elektricitet
- Renhållning, sotning, vatten och avlopp
- Fastighetsförsäkring
- Vägavgift
- Bredband

(B) – Max 30% av sökta kostnader
- Taxa i anläggning i en annan kommun.
- Bredband
- Kostnad för följebåt fordon som krävs för idrottens genomförande (tex följebåt eller traktor)
- Kostnad för verksamhetens genomförande, helt nödvändig, för att bedriva den specifika idrotten

Procentsatsen framställs utifrån den budget som finns för driftstöd samt vilka kostnader föreningarna redovisar och kan därmed vara olika för varje år.

Krav:
- Föreningen ska vara klassificerad som ungdomsverksamhet vilket innebär att föreningen ska ha en huvudsaklig inriktning på åldersgruppen 7–20 år
- Föreningen ska äga alternativt hyra fastigheten/anläggningen med ett hyreskontrakt på minst ett år. Endast lokalyta exklusiv för verksamheten är bidragsgrundande.
- Fastigheten/anläggningen ska vara geografiskt placerad i Kungälvs kommun.
- Lokalen måste uppfylla myndighetskrav vad gäller exempelvis bygglov, brandsäkerhet och försäkring.
- Kommunen har rätt att dra in hela eller delar av bidraget om Lokalen/anläggningen inte ska skötas och eller användas på ett för kommunen godtagbart sätt.)
- Föreningen ansöker om lokalt aktivitetsstöd (LOK-stöd).

Om kraven inte efterlevs kan kommunen dra in hela eller delar av bidraget.

Begränsningar:
- Förening som bedriver huvuddelen av sin verksamhet i egen anläggning eller utanför anläggning kan maximalt få 50% av sökt bidragssumma (A). Förening som bedriver huvuddelen av sin verksamhet i kommunal anläggning eller utanför anläggning kan maximalt få 30% av sökt bidragssumma.
Procentsatsen framställs utifrån den budget som finns för driftbidrag samt vilka kostnader föreningarna redovisar och kan därmed vara olika för varje år.
- Stödet omfattar eller avser inte att vara ett stöd till investeringar av olika slag.
- Stöd ges inte för lokaler hyrda i andra hand eller då privatpersoner står för hyreskontraktet.
- Föreningslokaler som byggts med hjälp av ekonomisk eller annat kommunalt stöd kommer att prövas särskilt och behandlas med stor restriktivitet.
- Stödet kan inte sökas för hyreskostnader eller liknande i redan kommunalt

KUNGÄLVS KOMMUN

subventionerade lokaler.
- Timtaxa i kommunens lokaler och anläggningar är inte berättigad till stöd.
- Stöd kan inte sökas för personalkostnader, administrationssystem, förbrukningsmaterial; såsom toalettpapper eller kopieringspapper

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 28 februari. Med ansökan ska fakturakopior bifogas som visar föreningens faktiska kostnader.
Utbetalning sker senast 31 maj. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.3 Investeringsstöd för idrottsverksamhet

Idrottsföreningar med egna anläggningar kan ansöka om investeringsstöd. Stödet beviljas i den mån kommunen har finansiella medel kvar att fördela där barn- och ungdomsverksamhet prioriteras.
Stödet syftar till att förbättra situationen för de etablerade föreningarna som saknar eller har dåliga möjligheter att bedriva sin verksamhet eller som behöver ekonomiskt stöd för att utveckla verksamheten inför den närmaste framtiden.
Idrottsföreningen som ansöker om investeringsstöd ska även ansöka om lokalt aktivitetsstöd (LOK-stöd).

Krav:
- Stödet söks för investeringar som ska göras under året stödet betalas ut.
- Den summan som föreningen söker för sin investering, är den summan som ska redovisas i slutet på året, det år stödet betalats ut. Dvs inte det ekonomiska stöd som beviljats.

Det kan avse exempelvis:
- Om- eller tillbyggnad eller visst nybyggnadsarbete.
- Större underhållskostnader för anläggning som behöver utföras under innevarande verksamhetsår.
- Investering i inventarier som är nödvändiga för föreningens verksamhet.
- Tillgänglighetsanpassning av lokaler.
- Att genomföra åtgärder som är gynnsamma ur miljöhänsyn och/eller är energisparåtgärder.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 28 februari.
Utbetalning sker senast 30 juni. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.
Om förening erhåller stöd, ska skrivelse och ekonomisk redovisning på sökt summa ekonomiska underlag på bidragets användning komplettera ansökan skickas till kommunen senast årsskiftet, annars kan bidraget komma att behöva återbetalas.

12.4 Stöd till funktionshinder- och diagnosföreningar

Föreningar som verkar för att förbättra levnadsvillkor, informera myndigheter och öka kunskapen kring funktionshindret/sjukdomen har möjlighet att söka stöd för den kontinuerliga verksamheten.
Exempelvis kan stöd sökas för fasta lokal- och anläggningskostnader, aktiviteter samt föreläsare.

KUNGÄLVS KOMMUN

Varje ansökan beaktas särskilt utifrån Kungälvs kommuns mål kring ökat innanförskap.

Krav:
 Verka för goda levnadsvillkor för personer med funktionshinder.
 Bidra till gemenskap bland medlemmar genom meningsfulla fritidsaktiviteter, resor och utflykter, samt övriga sociala sammankomster för målgruppen och anhöriga.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 31 januari.
Utbetalning sker senast 31 mars. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.5 Stöd till pensionärsföreningar

Föreningar som verkar för att tillvara de äldres intressen har möjlighet att söka stöd.
Stödet beräknas utifrån en fastställd summa om 20 kronor per medlem/år.

Krav:
 Föreningen har som uppgift att verka för pensionärer/seniorers kulturella samt individuella utveckling.
 Erbjuda en mötesplats för gemenskap, personlig utveckling, glädje och hälsa, samt motverka utanförskap främlingsfientlighet och diskriminering.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 31 januari.
Utbetalning sker senast 31 mars. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.6 Stöd till socialt stödjande föreningar

Föreningar som verkar för att stödja särskilt utsatta grupper i samhället och föreningar som arbetar särskilt med integration. Exempelvis kan stöd sökas för fasta lokal- och anläggningskostnader, aktiviteter samt föreläsare. Varje ansökan beaktas särskilt utifrån Kungälvs kommuns mål kring ökat innanförskap.

Krav:
 Föreningen ska verka i den enskildes intresse.
 Erbjuda stöd till personlig utveckling, glädje och hälsa, samt motverka utanförskap främlingsfientlighet och diskriminering.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 31 januari.
Utbetalning sker senast 31 mars. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.7 Stöd till kultur- och fritidsfrämjande verksamhet

Bidraget syftar till att ge stöd till föreningar inom kultur- och fritidsfrämjande verksamhet.
Stödet syftar till att kommunen ska ha ett rikt konst- och fritidsliv av hög kvalitet som alla har

KUNGÄLVS KOMMUN

möjlighet att ta del av.

Grundbelopp: 2 000 kronor.

Krav:
 Föreningen bedriver en regelbunden verksamhet för minst tio medlemmar.
 Föreningen ska bör vara ansluten till en godkänd riks- och/eller distriktsorganisation, om sådan finns.
 Föreningen tillvaratar medlemmars intressen inom någon av konstarterna eller inom kulturarvet.

Begränsningar:
 Bidraget vänder sig endast till de föreningar som inte är berättigade till Lokalt aktivitetsstöd för ungdomsverksamhet.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 28 februari.
Utbetalning sker senast 30 juni. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.8 Stöd till bygdegårdar och hembygdsföreningar

Bidraget syftar till att ge stöd till föreningar med verksamhet inom hembygden.

Grundbelopp 15 000 kronor.

Krav:
 Föreningen ska vara medlem i ”Sveriges hembygdsförbund”

Begränsningar:
 Bidraget vänder sig endast till de föreningar som inte är berättigade till Lokalt aktivitetsstöd för ungdomsverksamhet.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 28 februari.
Utbetalning sker senast 30 juni. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.9 Projekt- och arrangemangsstöd för kulturverksamhet (tidigare kultur- och fritidsfrämjande stöd)

Projekt-och arrangemangsstöd kan sökas av bidragsberättigade föreningar och syftar till att stödja enstaka publika kulturarrangemang eller kulturprojekt av temporär karaktär. Det vill säga konstnärliga eller kulturella projekt av engångskaraktär som är avsedda att genomföras och avslutas inom en given tidsram, och som på något sätt tillgängliggörs för Kungälvs kommuns invånare.

Ett kulturarrangemang ska vara öppet för allmänheten och kan exempelvis vara:

 Konsert
 Guidning
 Utställning
 Festival

KUNGÄLVS KOMMUN

Ett kulturprojekt kan exempelvis vara ett:

- Digitaliseringsprojekt
- Föreställningsproduktion
- Jämställdhetsprojekt i kulturförening
- Ungdomssatsning/projekt med inriktning kultur

Krav:
- Aktiviteten ska äga rum i Kungälvs kommun eller komma Kungälvs kommuns invånare till del.
- I all marknadsföring ska det tydligt synas att projektet/arrangemanget stöds av Kungälvs kommun. Det görs genom att aktuell version av Kungälvs kommuns logotype används. Detta ska bifogas i redovisningen, som exempelvis affisch, annons, inbjudan eller pressmeddelande
- Ekonomisk redovisning, i form av kvitton och/eller fakturor, avseende hur beviljat stöd har använts med utvärdering och ekonomisk utvärdering ska inkomma till Kungälvs kommun innan årsskiftet. senast en månad efter projektets/arrangemangets genomförande. I redovisningen ska även bifogas exempel på marknadsföring så som exempelvis affisch, annons, inbjudan eller pressmeddelande.
- Den summan som föreningen söker för sitt projekt eller arrangemang, är den summan som ska redovisas i slutet på året stödet betalats ut. Dvs inte det ekonomiska stöd som beviljats.
- Om redovisningen inte kommer in kan stödet komma att behöva återbetalas.

Begränsning:
- Stödet kan inte sökas för ordinarie verksamhet.
- Helt eller till största delen bedriva ideell verksamhet inom Kungälvs kommuns geografiska område.

Ansökan:
Ansökan ska vara inlämnad senast 28 februari.
Utbetalning sker senast 30 juni. Beloppet betalas ut för hela året som en engångsutbetalning om inget annat meddelas.

12.10 Stöd till studieförbund

De bidragsgrundande verksamhetsformerna för studieförbund är studiecirklar, kulturarrangemang och annan folkbildningsverksamhet.
Kommunalt stöd kan betalas ut till alla, inom Kungälvs kommuns verksamma studieförbund, vars centrala organisation får statsbidrag genom Folkbildningsrådet.

Krav:
- Studiecirkeln ska bestå av minst tre personer som under minst tre sammankomster och minst nio studietimmar gemensamt söker kunskap.
- Kulturarrangemang är en verksamhet eller produktion som framförs eller redovisas inför publik.
- Annan folkbildningsverksamhet genomförs i friare och flexiblare former än studiecirklar.
- **Förslag:** obligatorisk träff med representation från studieförbunden på årligt möte med kommunen.

Vid fördelningen av stödet följer Kungälvs kommun Västra Götalands Bildningsförbunds rekommendationer och fördelningsmodell.

Ansökan ska innehålla:

KUNGÄLVS KOMMUN

 Verksamhetsplan för kommande år. Senast 15 dec. ska bestå av minst tre personer som under minst tre sammankomster och minst nio studietimmar gemensamt söker kunskap.
 Verksamhetsberättelse, årsredovisning över den genomförda verksamheten i kommunen. Senast 30 juni.
 Signerade kommunsammandrag med studietimmar. Senast 30 juni.

Beloppet betalas ut efter möte med beslutsfattande utskott.

13.Kommunalt stöd vid externa delfinansiärer

Föreningar kan ansöka om ekonomiskt stöd från externa delfinansiärer så som EU:s fonder och program, nationellt stöd/statsbidrag, regionutvecklingsbidrag, med flera. Kommunen kan hjälpa föreningarna men stödet varierar utifrån om föreningen söker i enskilt intresse eller i ett partnerskap tillsammans med Kungälvs kommun.

13.1 Föreningen ansöker i partnerskap med Kungälvs kommun

Kommunen och föreningen ansöker tillsammans om extern delfinansiering för att utveckla Kungälvsamhället. Kommunens roll kan vara att leda och samordna ansökningsarbetet samt bidra med att formulera ansökan. I sådana fall ska ett partnerskapsavtal upprättas mellan berörd förening och Kungälvs kommun inför ansöknings- och genomförandeprocessen.

13.2 Föreningen ansöker enskilt

Kommunen kan lämna upplysningar till föreningen om de externa delfinansiärer som kan vara aktuella vid tillfället. Upplysningen sker utifrån kommunens kunskaper och erfarenheter vid tillfället men ska endast ses som en första indikation till vilka möjligheter som finns. Kommunen bidrar inte med formulering, budgetberäkning eller granskning av ansökan.

14. Levandegöra

Medarbetare med roller som exempelvis fritidschef och fritidskonsulenter och deras chef ska ha god kännedom om fastställda riktlinjer avseende föreningsstöd. Föreningarna ges möjlighet att ta del av aktuell information avseende föreningsstöd via kommunens hemsida. Kommunens fritidskonsulenter besvarar frågor kring vilket stöd som kan sökas.

15. Uppföljning

För att säkerställa att kommunen har en ändamålsenlig och säker hantering av föreningsstöd behöver uppföljning och utvärdering ske kontinuerligt.

Sektorchefens (SoU) rapport till UBL 2024-10-08

Byggnader

Skadegörelse

Miljöer upptäcktes skadade under augusti månad med sammanlagd 30 ärenden:

- Inbrott/sabotage av fönster/glas/dörrar/lås: 14 ärenden
- Klotter: 6 ärenden
- Yttermiljöer dvs. skada på ventilation, lekanordning, ringklocka, staket, glaskross, fasad: 6 ä.
- Innemiljöer dvs. skadade toalettstolar, vattenkran, belysning nedriven: 4 ärenden

Klotter verkar sprida sig mer och man tror i ett ärende att det kan komma mer klotter den närmaste tiden.

Fastigheter som är utsatta först och främst är skolor och förskolor (25 ärenden), mindre på fritidsanläggningar (1), boenden (1), och tre övriga ärenden. Skolorna som drabbades hårdast under augusti månad var Ytterbyskolan med 5 ärenden, Munkegärdeskolan (3), Diserödskolan (3), Sparråsskolan (2). Resterande skolor och förskolor med 1 ärende var: Ugglan fsk, Blåmesen fsk, Kastellegårdens fsk, Kareby skola, Tunge skola, Klöverbacken, Kastellegårdsskolan, Hålta, Övre Fontinskolan, Olserödsskolan, Sparråsskolan.

Mycket sopkärl på bollplaner och badplatser som förstörts under sommaren och hösten. Vi tittar på en annan modell i tjockare metall som används i Göteborgs stad samt av Västtrafik men de kostar betydligt mer än de vi köper in idag.

Pågående projekt

Kareby används för fullt. Några mindre åtgärder genomförs som har identifierats av verksamheten efter att de börjat använda lokalen. Gula huset har byggts om till musiksal. Tyvärr är gula huset lite försenat då det hittades asbest där som nu har sanerats. Det förväntas vara färdigt till höstlovet. Grå huset ska göras om till Bibliotek och bildsal i bottenvåningen. Övriga delar av huset kommer att användas till lärarutrymmen och förråd.

Det stora ombyggnadsprojektet på Munkegärdeskolan är i full gång och löper på enligt plan. Olika delar av skolan kommer att spärras av för elever och personal och det sker i samverkan med rektor och fack.

I Diseröd pågår byggnationen av den nya byggnaden för fullt och löper på enligt plan, dvs att den blir färdig till sommaren 2025. Ombyggnationen av befintliga lokaler är ute på upphandling och det finns ett stort intresse.

På sandbackaskolan är det full produktion. 4 klassrum med grupprum har renoverats under sommaren och tas i bruk nu vid terminsstart. Ny ventilation har börjat byggas och fönstren har börjat bytas. Under hösten kommer arbetet fortsätta med att göra i ordning lokalerna för anpassad grundskola. Då fortsätter även arbetet med skolgården samt planering av kommande etapper.

Ytterbyskolan löper på enligt plan. D-huset är färdigställt och nu pågår arbetena i B-huset.

Den nya matsalen/köket till Kärna skola har varit ute på upphandling och det har funnits ett stort intresse. Projektet löper på enligt plan.

Kastellegårdsskolan har påbörjat arbete med en omfattande renovering. Nu tas handlingar fram och projektet samverkar med skolan för att få till en så smidig lösning som möjligt. Den första byggnationen som kommer att genomföras är att ventilation och tak ska bytas på hela skolan med start sommaren 2025. Det kommer att behövas tillfälliga lokaler i samband med det bytet

Föreningar

Idrottsföreningsmöte

LOK-stödet har betalats ut. 2,9 miljoner till föreningar som har barn och ungdomsverksamhet. 16,5 kr/deltagartillfälle.

Utvärderingsmöte om verksamheten på utebadet ihop med Kungälvs handbollsklubb, Ferieenheten och Fritid drift. Alla parter var överens om att det fungerade bättre i år än förra året.

Idrottsrådsmöte den 27 aug. Agenda; LUPP-analys, presentation om hur kommunen jobbar med det politiska uppdraget att "Inkludering av barn från resurssvaga hem in i föreningslivet", anläggningarna, baden, LOK statistik kopplat till barn från olika geografiska delar av kommunen, Idrottskonferensen, ytor för fotboll, brandskyddsutbildning för föreningar mm.

Fritidskonsulenterna ihop med RF-SISU hade ett frukostmöte den 12 sep i Stadshuset. Drygt 20 personer med representation från 12 föreningar deltog. Det blev en lyckad träff med informationspunkter om föreningsstöd och anläggningar/tidsfördelning.

Kommunen planerar en jobb- och fritidsmässa för nyanlända/nysvenskar den 11 nov. Föreningarna kommer att bjudas in.

Planering av årets Idrottskonferens, 19 okt, ihop med Idrottsrådet. Alla idrottsföreningar bjuds in för dialog om Kungälvs idrottsliv.

Uppföljningsmöte med Kungälvs orienteringsklubb med IOP "Hittaut". Uppföljningsmöte med IFK Kungälv och Agora. Nya kontaktpersoner.

Fördelning av Studieförbundens ekonomiska stöd har beslutats om i UBL och betalats ut.

Möte bokat med IK Kongahälla för att gå igenom förbundets krav ifall då går upp en division.

Cuper och arrangemang

Trekungaslaget

Kungälvs volleybollförening arrangerar en stor turnering varje höst, v 43. Planering av detta arrangemang är i full gång. Lag från flera delar av Sverige kommer samt från Norge. Övernattning erbjuds i Mimers hus, Thorildsskolan, Munkgärdeskolans gymnastiksal och Kullenskolan. Borf har tillsammans med fastighet och fritidskonsulent godkänt några lokaler i Kullensskolan för övernattning. Tät dialog kring planeringen ihop med föreningen.

SM-kval - konståkning

YKK planerar SM -kvaltävlingar 7-8 dec. Fritidskonsulenterna har fått en kontaktperson från föreningen. Det förs en dialog kring uthyrning dagtid av klassrum och matsal i Thorildsskolan.

Idrottsanläggningar

Idrottshallar

Alla hallar i full drift.

Vissa ”justeringar” i Diseröds idrottshall men inget ovanligt för en ny hall. Hjärtstartare ska komma på plats under nästa vecka, kompletterande skyltning samt skosträll vid entrén etc.

Mimershallen har det varit problem förra veckan med en ridåvägg som trots att det tydligt hade kommunicerats att den inte fick användas kördes ned av en lärare på fredag eftermiddag vilket innebar att fastighet och fritid fick lägga ett antal övertidstimmar på fredag kväll på att klippa ner hela ridåväggen då det skulle spelas elitseriehandboll dagen efter.

Konstgräsplaner

Alla i full drift. Vi har varit på några ”konstgräsmässor” samt träffat fotbollsförbundet för att se vad man ska lägga för konstgräs i framtiden. Då infill av gummigranulat är förbjudet från 2031 och våra planer har längre livstid än så så ser vi inte det som ett alternativ längre utan vi försöker hitta alternativa lösningar som kan fungera för våra olika planer. Dock så finns inget självklart val ännu.

Fortsatta problem med Ytterns ”gamla” konstgräsplan som trots att underlaget gjordes om för tre år sedan får nya sättningar i underlaget. Med största sannolikhet trycks vatten upp underifrån då vattentrycket från berget är stort när det kommer skyfallsliknande regn.

Naturgräsplaner

Alla naturgräsplaner är i drift i ungefär två veckor till innan de stängs. (Beroende på väder och temperaturer.)

Vandringsleder och motionsspår

Del av Bohusleden har besiktigats. Det finns behov av mindre och större förbättringsåtgärder.

Tyvärr blir inte åtgärden av den delen vid Alekärr utförd i år. Vi hade fått beviljat pengar från Tillväxtverket för att åtgärda en sträcka på ca 900 meter men då markägaren inte blev klar med sitt röjnings- och avverkningarbete i tid så har vi inte kunnat utföra de åtgärder som vi skulle göra. Vi får söka bidrag för samma insats nästa år igen.

Arbetet med att bygga vindskyddet på Aleklätten har påbörjats. Material behöver vinschas upp sista biten, då det är för brant med Västkuststiftelsens 6-hjuling.

Beställning av uppsättning av nya skyltar vid Diseröds och Kärna motionsspår är lagd.

Aktivitetsrundorna, Komarksslingan och Centrumslingan, är invigda ihop med två skolor. Trekungagymnasiet och Sandbackaskolan.

Bad

Oasen simhall i full drift. Kaféet är fortfarande inte fullbemannat men kör med begränsat sortiment.

Friluftsbaden

Alla bryggor och badstegar tas upp under vecka 37 och 38. De som blir kvar för vinterbadarna är en ute i Sundhammar och en på Rörtången.

Minnesanteckningar Idrottsrådets möte 2024-08-27

Plats: Stadshuset

Närvarande:
Idrottsrådet: Anna-Karin Larsson, Seppo Vaihela, Hans Sjöström, Ken Gunnesson, Anders Johansson, Gustav Hessfelt, Svenåke Berglie
Politiker: Anna Vedin, Eva Irjasdotter Sjögren, Patrik Ryberg
Förvaltningen: Johan Sjöholm, Thomas Gustavsson, Mikaela Leetma, Jan Eklund
RF/SISU: Ewa Widell

1. **Mötets öppnande**
   Ordföranden öppnade mötet och hälsade alla välkomna. Meddelades att representanter för Alingsås kommun blivit förhindrade att som planerat delta i mötet. Beslutades att erbjuda kommunen att närvara vid nästa möte.

2. **Godkännande av agendan**
   Föreslagen agenda godkändes med några övriga frågor.

3. **Information från Fritid, Folkhälsa och Fritid Drift**
   LUPP
   Johan Sjöholm och Mikaela Leetma presenterade resultat från senaste undersökningen LUPP kopplade till området Fritid. Fakta och slutsatser presenteras i bifogad bilaga 1.

   ”Inkludering av barn från resurssvaga hem i föreningslivet”
   Återkoppling av uppdraget ”Inkludering av barn från resurssvaga hem i föreningslivet”. Johan Sjöholm och Mikaela Leetma presenterade resultatet av rubricerat projekt så här långt. Presentationen, se bilaga 2.

   Idrottsrådet presenterade en statistik som finns på RF:s hemsida och som visar antalet LOK-deltagare per 100 invånare i olika delar av kommunen. Frågan till projektet är om dessa uppgifter kan användas för analyser eller slutsatser.

Antal LOK-deltagare per 100 invånare (7-25 år) år 2022*

Område	Totalt	Flickor	Pojkar
Kode	60	55	65
Ytterby krans	58	55	61
Kungälv norra	57	54	59
Komarken södra	53	50	55
Romelanda	49	46	51
Kungälv kust	48	45	46
Kungälv nordöstra landsbygden	48	43	51
Kungälv centrala landsbygd	46	45	46
Ytterby centrala	45	43	46
Kungälv centrala	40	36	44
Komarken norra	32	29	35

Samsyn - föreningar i Kungälv
Den planerade konferensen för föreningar som skrivit under avtalet kommer att genomföras vid ett senare tillfälle. För få föreningar hade möjlighet att delta.

Information om Samsyn och presentation av nya föreningar som skrivit under avtalet planeras till Idrottskonferensen.

Information från Fritid Drift
Oasen
Badet:
Badet är öppet sedan måndag vecka 34 men vi har personalbrist beroende på både sjukdom och vakanta tjänster. Kaféverksamheten är öppen när bemanningen tillåter. Vi fokuserar på att badet ska vara öppet för allmänhet och föreningsverksamhet samt att vi kan utföra simskoleuppdraget.

Avtal klart med KSS om städ efter träning på söndagar.

Isen:
Fortsatt full beläggning på alla tider.
Alla läger genomförda enligt plan.

Konstgräs
Alla kommunens konstgräsplaner är i full drift. Dock så har vi fortsatta problem med underlaget på Ytterns gamla konstgräsplan då det fortsätter att uppstå nya sättningar, troligtvis p.g.a. det höga vattentrycket efter de skyfall som varit även denna sommar. Även den nya konstgräsplanen på Yttern flöt igen när det blev översvämmat men inga bestående skador den här gången.

På Kongevi har vi problem med slukhål runt om planen och friidrottsarenan. Det vi fyller igen ena veckan är ogjort nästa vecka och det börjar påverka löparbanornas jämnhet och underlag. Vi ska även se över stavhoppets placering efter önskemål från KAIK. Vi har ett inplanerat möte med dem i början på september.

Fortfarande mycket stök och skadegörelse på Munkegärdeplan

Naturgräsplaner
Alla naturgräsplaner är i full drift. Klippning av Marstrands IP har haltat denna säsong då entreprenören som ska utföra arbetet inte alltid har levererat

Idrottshallarna
Alla idrottshallar har städats under sommaren och öppnar nu för verksamhet igen vecka 33. En del bokningar har varit under den stängda perioden men där är föreningarna informerade om att man får klara sig utan service då vi inte har bemanning på hallarna under veckorna 26–32.

Diseröds idrottshall hade invigning 22/8. Politiken klippte band tillsammans med skolbarnen på förmiddagen. Fritid var med på Öppet hus mellan kl 16-18 dit föreningar och allmänheten var inbjudna. Det kom ca 400 pers. RUF och Romelanda schackklubb bjöd på aktiviteter i hallen och kommunen bjöd på kaffe, saft och kaka.

I Kastellegårds- och Munkegärdehallen har matchtavlorna bytts ut då de hade felaktiga specifikationer.

Kastplan Munkegärde
Det är fortsatt problem med att planen är väldigt blöt på sina ställen. Vi ska klippa den några gånger till innan vi släpper på föreningen. Vi har under tiden detta färdigställts hyrt in föreningen på Jennylunds kastplan i Ale kommun.

Utebadet
Utebadet har varit öppet mellan 17/6 och 18/8. Det har bitvis varit extremt många besökare på de fina dagarna vilket medförde att vi fick påpeka för föreningen, som driver verksamheten, att de måste begränsa antalet besökare. För att minimera risken för tillbud och olyckor behöver man klara av att ha bra uppsikt på de som badar i poolen. Vi har en inbokad utvärdering/uppföljning med föreningen där vi pratar om det som varit och hur vi blir bättre tillsammans. Överlag har det dock fungerat bättre än tidigare då föreningen har haft en ny ansvarig som varit på plats i mycket högre grad. Glädjande är det höga besöksantalet trots att sommaren inte alltid bjudit på bra väder.

Totalt 18 492 besökare fördelat på 8 141 vuxna (ink +65), 6 726 st barn/ungdomar 7–17 år och 3 625 st barn 0–6 år

Föreningen som driver utebadet har haft en uppblåsbar handbolls-/fotbollsplan som komplement till poolen där barn- och ungdomar kunnat aktivera sig. Planen har betalats med kommunens folkhälsomedel som en satsning på ungdomars lovaktivitet och hälsa. Det har även funnits enklare sommarspel, som badminton, strandtennis mm att låna.

Friluftsbaden
Alla kommunala badplatser har varit öppna utan några avvikande vattenprover.
Det har varit lite parkeringskaos ute vid Vadholmens badplats trots att vi utökat antalet parkeringsplatser. Det löstes dock hyfsat genom att vi med markarrendatorns tillåtelse klippte en del av den intilliggande åkern och kunde använda den som provisorisk parkering.

Vi installerade hjärtstartare på alla badplatser utom Sundhammar och Ingetorps badplats. Sundhammar kommer att få en så fort vi kan få el till värmeskåpet. Ingetorp har haft så mycket skadegörelse så där vågar vi inte sätta upp någon i nuläget.

4. Idrottskonferensen 19/10

Ett preliminärt schema för Idrottskonferensen 19/10 ser ut på följande sätt.

8.00	Kaffe
8.30	Idrottsrådet
	- välkommen
	- information
9.15	Workshop ”Idrottskonferensen”
10.15	Kaffe och macka
10.45	Samsynsavtalet
11.15	Information från kommunen
	- politiken
	- fritid
	- arenan
12.30	Val till Idrottsrådet
13.00	Slut på konferensen

Inbjudan skickas ut inom kort.

5. Ytor för fotboll

Idrottsrådet har beslutat undersöka hur det ser ut med ytor för fotboll, gräs eller konstgräs, planer för 11-, 9- eller 7-mannalag. Vilka ytor har man, finns större behov och vilka andra frågor vill man ta upp. Idrottsrådet gör först en analys som vi sedan sammanställer till en rapport för presentation i Idrottsrådet. Idrottsrådets ledamöter (två per besök) besöker klubbarna för att med hjälp av ett frågeformulär höra resp. förenings syn på sin situation.

I RF:s LOK-statistik från 2022 finns följande föreningar registrerade.

1. Football Club Komarken (gått över helt till Futsal)
2. Föreningen Kungälvs Fotbollsflickor
3. Hermansby Idrottsförening
4. Hålta Idrottsklubb
5. Idrottsklubben Kongahälla
6. Kareby Idrottssällskap
7. Kode Idrottsförening
8. Marstrands Idrottssällskap

9. Romelanda Ungdomsförening
10. Tanzeem Idrottsförening (finns ej i kommunens LOK-statistik)
11. Ytterby Idrottssällskap

6. <u>Brandskyddsutbildning för föreningar</u>

Jan Eklund informerade om de önskemål om brandskyddsutbildning för föreningar som inkommit från brandskyddsmyndigheten i regionen. Efter diskussion kom mötet fram till att utbildningen är angelägen, men att den måste organiseras på ett sådant sätt att föreningarna har resurser att delta.

7. <u>Idrottsråd i Göteborg</u>

Informerades om att Idrottsrådet för Göteborgsregionen sammanträder 11 oktober 13 – 15.

8. <u>Spontanidrottsplatser</u>

Idrottsrådet informerade om att det på Kode skola (1–3) finns en spontanidrottsplats, en grusyta som en del av skolgården. Några föräldrar startade i våras ett projekt för att göra om idrottsplatsen. Man fick med sig kommunen som fixade grusbädden, lokala företag som sponsrade, massor av föräldrar som betalade in en slant samt jobbade ideellt. Kungälv Energi sponsrade med belysning. Idag har man en konstgräsplan för främst fotboll. Man har redan märkt av en ökad användning bland främst lite äldre tjejer och killar. Bilder: Se nedan.

Det kanske kan bli ett bra exempel för andra spontanidrottsplatser.

9. <u>Nästa möte</u>

Nästa möte är 29 oktober

10. <u>Mötets avslutande</u>

Ordföranden tackade ledamöterna och avslutade mötet.

Vid pennan: Svenåke Berglie

KUNGÄLVS KOMMUN

Idrottsrådet 2024-08-27

GÖTEBORGS REGIONEN

LUPP 2023

Ungas livssituation i Kungälvs kommun

April 2024

Åsa Nilsson & Miriam Hansen

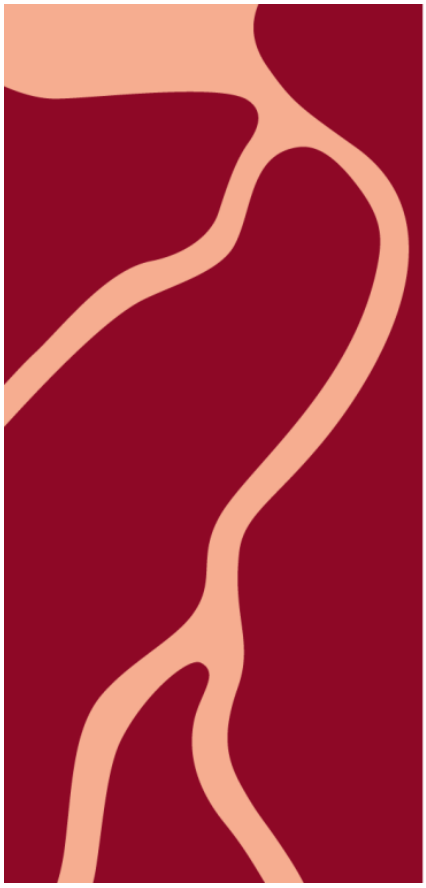

Åsa Nilsson

analytiker & samordnare av det regionala arbetet kring LUPP
Göteborgsregionen, FoU i Väst

e-post: asa.bf.nilsson@goteborgsregionen.se
telefon: 031-335 51 98
www.goteborgsregionen.se
www.goteborgsregionen.se/lupp
https://www.kungalv.se/kommun--politik/kvalite-och-uppfoljning/

KUNGÄLVS KOMMUN

Svarsfrekvens

- Svarsfrekvensen åk 8 var 71 procent.
- Svarsfrekvens gymnasiet åk 2 47 procent.
- Svarsfrekvens Mimers Hus gymnasiet åk 2 66 procent
- Hög svarsfrekvens Trekungargymnasiet 66 elever

KUNGÄLVS KOMMUN

LUPP- tendenser över tid

- Skolan
- Ekonomi
- Tillit
- Upplevd hälsa

Vill påverka i frågor som rör den egna kommunen

2013–2023

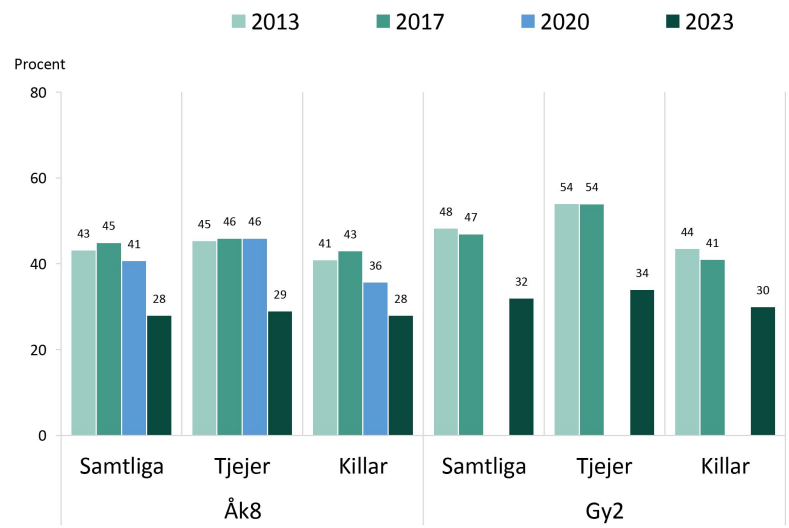

Enkätfråga: *Vill du vara med och påverka i frågor som rör din kommun?*

Svarsalternativ: *Ja; Nej.*

Före 2017 var frågan något annorlunda formulerad: *"...som rör den kommun där du bor?"*.

Resultaten visar andelen som svarat ja.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen;
gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

Förtroende för vuxna i allmänhet

2017–2023

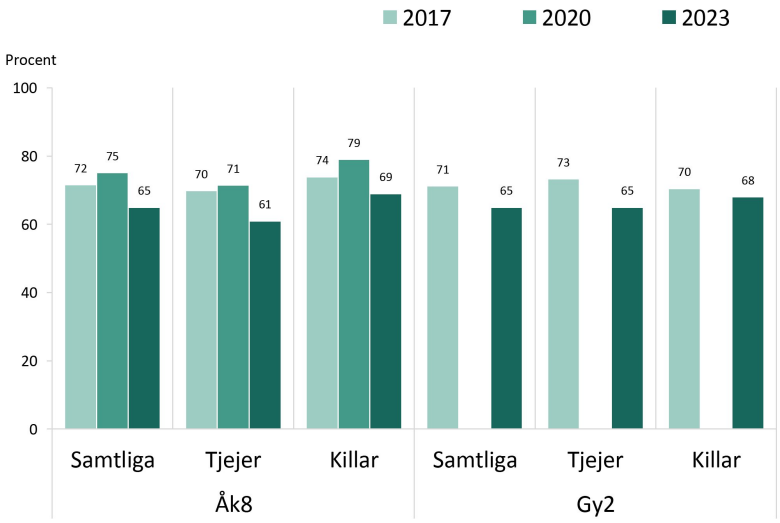

Enkätfråga: *Hur stort eller litet förtroende har du för följande vuxna personer?*, med två delfrågor: *Politiker; Vuxna i allmänhet.*

Svarsalternativ: *Mycket stort förtroende; Ganska stort förtroende; Ganska litet förtroende; Mycket litet förtroende.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket stort förtroende.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen; gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

God hälsa

2013–2023

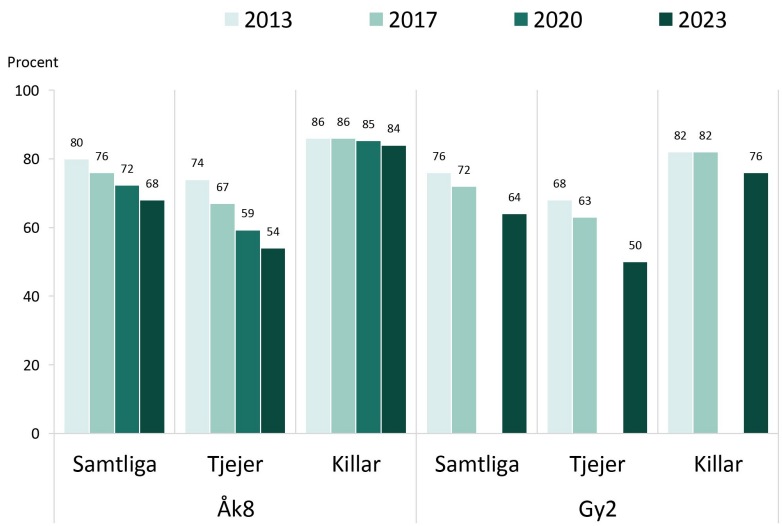

Enkätfråga: *Hur bedömer du din hälsa under de senaste sex månaderna? Hur mår du eller känner du dig?*

Svarsalternativ: *Mycket bra; Ganska bra; Varken bra eller dålig; Ganska dålig; Mycket dålig.*

2017 och 2020 var frågan annorlunda formulerad men helt jämförbar i sak: *Under de senaste sex månaderna, hur bedömer du din hälsa, hur du mår eller känner dig?*

2013 års fråga var något annorlunda formulerad: *Hur bedömer du din hälsa, om du ser tillbaka på det senaste halvåret?.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska/mycket bra.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen;
gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

Upprepad erfarenhet av att inte kunna göra eller köpa något som andra gör för att familjen inte haft råd

2017–2023

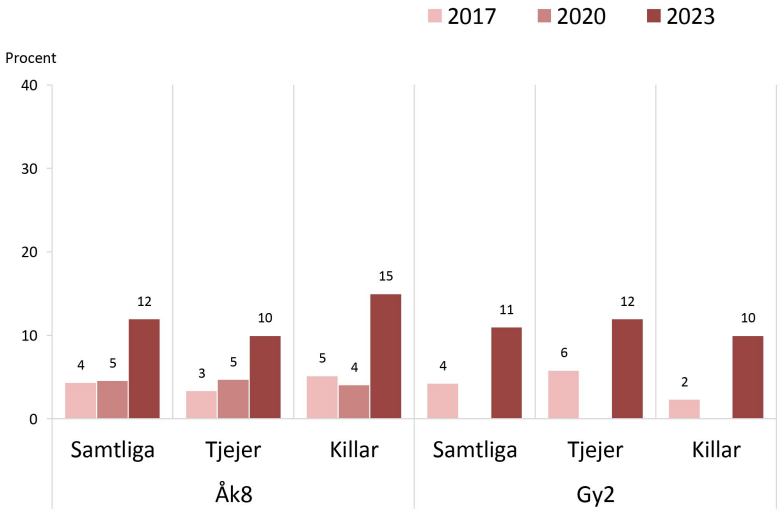

Enkätfråga: *Under de senaste sex månaderna, har det hänt att du inte kunnat* göra något *eller inte kunnat* köpa något *som många andra i din ålder* gör *eller* köper *för att din familj inte haft råd?*

Svarsalternativ: *Ja, flera gånger; Ja, en gång; Nej.*

Resultaten visar andelen som svarat ”ja, flera gånger”.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen;
gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

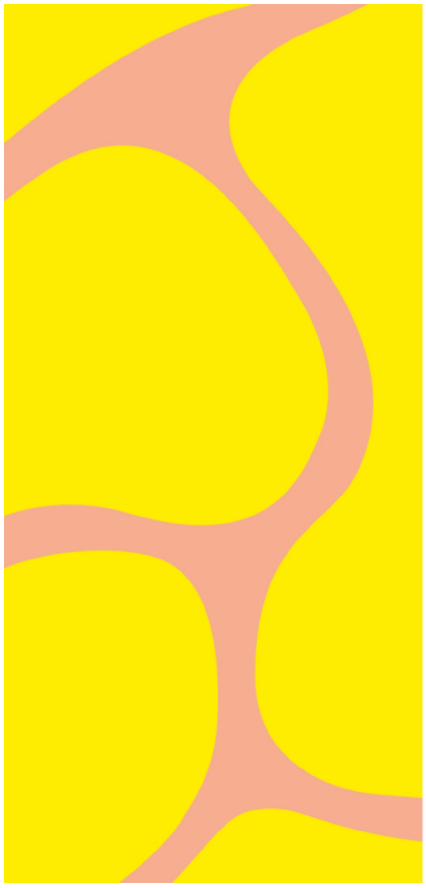

Fritid

- För litet fritidsutbud
- Saknar aktiviteter i området
- Föreningsmedlemskap
- Nöjdhet med fritiden
- Goda kompisrelationer
- Upprepad erfarenhet av inte kunna göra eller köpa något
- Oro för föräldrarnas ekonomi

För litet fritidsutbud

2013–2023

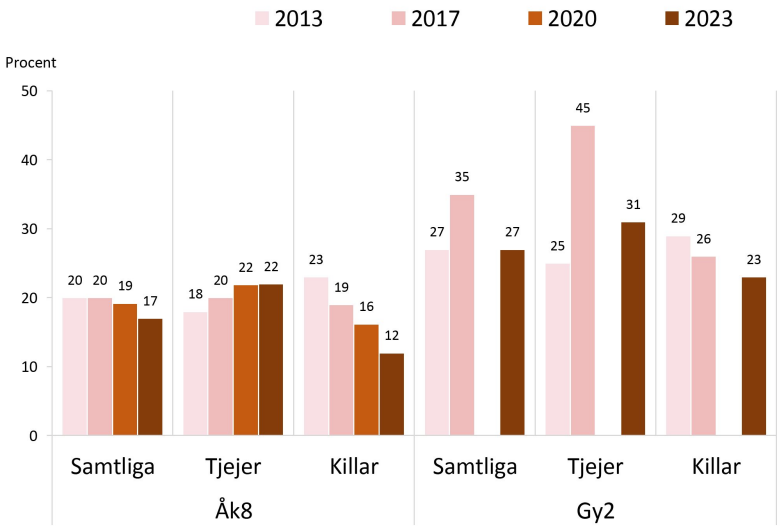

Enkätfrågan 2020: *Hur mycket eller lite tycker du att det finns att göra på fritiden?*

Svarsalternativ: *Väldigt mycket; Ganska mycket; Ganska lite; Väldigt lite/ingenting.*

Resultaten visar andelen som svarat ganska lite eller väldigt lite/ingenting.

2013 års fråga var något annorlunda formulerad: *Hur mycket finns det att göra på fritiden?*

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen; gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

Nöjd med fritiden

2017–2023

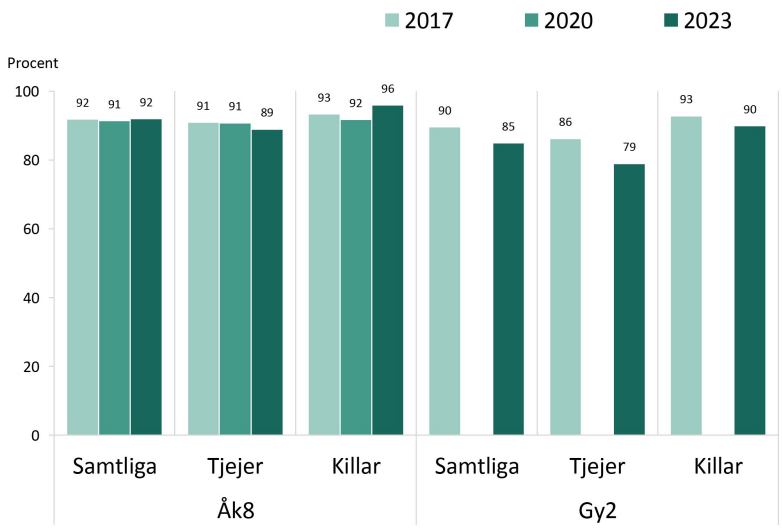

Enkätfråga: *Hur nöjd eller missnöjd är du med ditt liv när det handlar om följande?*, med *Fritiden* som en av flera delfrågor.

Svarsalternativ: *Mycket nöjd; Ganska nöjd; Ganska missnöjd; Mycket missnöjd.*

I 2020 års enkät var svarsalternativen i omvänd ordning.

Resultaten visar andelen som svarat ganska eller mycket nöjd.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen; gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

B4. Ungefär hur ofta gör du följande saker på din fritid?

Tränar/idrottar/gym

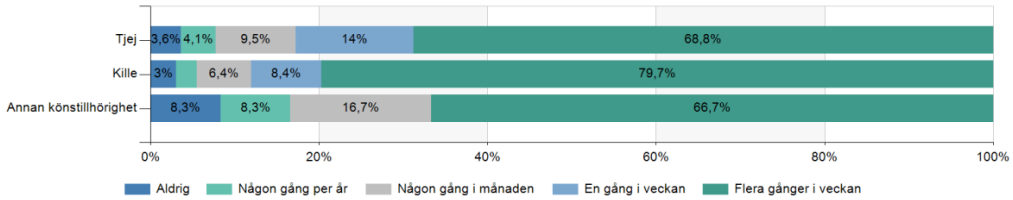

	Tjej		Kille		Annan könstillhörighet	
Namn	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Aldrig	8	3,6	6	3	1	8,3
Någon gång per år	9	4,1	5	2,5	1	8,3
Någon gång i månaden	21	9,5	13	6,4	2	16,7
En gång i veckan	31	14	17	8,4	0	0
Flera gånger i veckan	152	68,8	161	79,7	8	66,7
Total	**221**	**100**	**202**	**100**	**12**	**100**

B4. Ungefär hur ofta gör du följande saker på din fritid?

Tränar/idrottar/gym

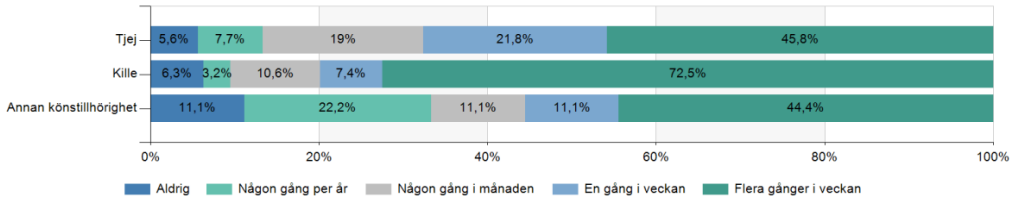

	Tjej		Kille		Annan könstillhörighet	
Namn	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Aldrig	8	5,6	12	6,3	1	11,1
Någon gång per år	11	7,7	6	3,2	2	22,2
Någon gång i månaden	27	19	20	10,6	1	11,1
En gång i veckan	31	21,8	14	7,4	1	11,1
Flera gånger i veckan	65	45,8	137	72,5	4	44,4
Total	**142**	**100**	**189**	**100**	**9**	**100**

Föreningsmedlemskap

Enkätfråga: *Är du medlem i någon förening?*
En förening är en grupp människor som organiserar sig och gör saker tillsammans för ett visst intresse eller mål. Exempelvis en idrottsklubb, ett politiskt ungdomsförbund, en religiös församling eller kulturförening. Scouterna, Sveriges Elevkårer och Sverok är exempel på ungdomsföreningar i Sverige.

Svarsalternativ: *Nej; Ja, jag är medlem i en förening.*

Resultaten visar andelen som svarat ja, baserat på 441 svar i åk8 och 269 svar i gy2.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen;
gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

GR10k (randiga staplar) motsvarar genomsnittet för de tio GR -kommuner som genomfört LUPP 2023 i åk8.

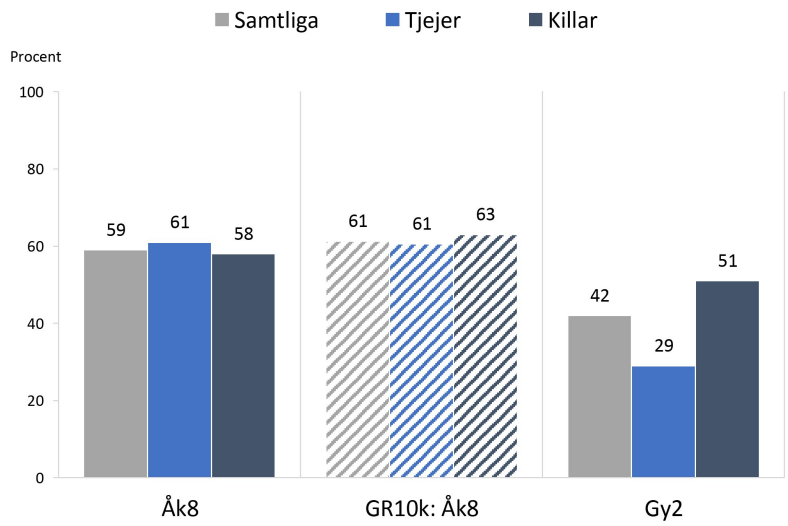

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

Föreningsmedlemskap
2013–2023

Enkätfrågan 2023: *Är du medlem i någon förening? En förening är en grupp människor som organiserar sig och gör saker tillsammans för ett visst intresse eller mål. Exempelvis en idrottsklubb, ett politiskt ungdomsförbund, en religiös församling eller kulturförening. Scouterna, Sveriges Elevkårer och Sverok är exempel på ungdomsföreningar i Sverige.*

Resultaten visar andelen som svarat ja.

2020 års beskrivning av vad en förening är var kortare: *Till exempel religiös förening eller församling, kultur- eller idrottsförening, politiskt ungdomsförbund, frilufts-, data- eller spelförening m.m.*

2013 innehöll frågor om ett antal olika typer av föreningar var för sig: *Är du medlem i någon/några av följande föreningar?*, med svarsalternativen: *Ja; Nej*. Det är rimligt att anta att 2013 års fråga med fler exempel bidrar till att fler svarar ja.

Åk8-resultaten avser skolelever i kommunen; gy2-resultaten avser ungdomar som bor i kommunen.

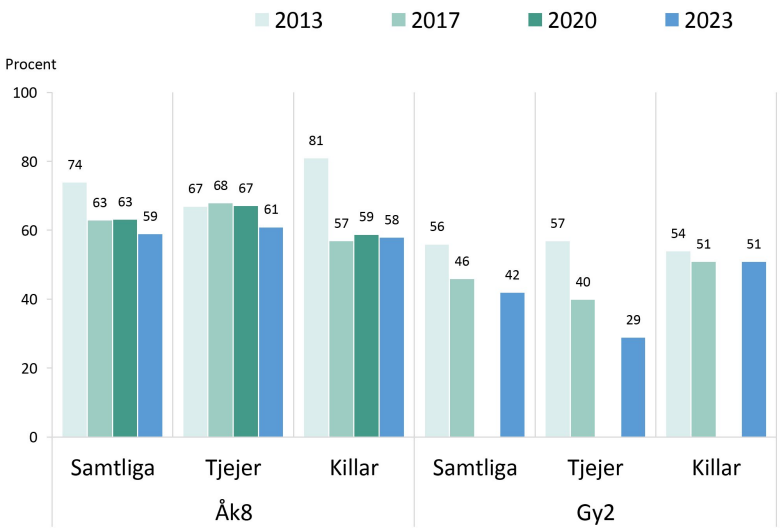

Resultat från LUPP 2023, Kungälvs kommun

KUNGÄLVS KOMMUN

Summering politiska uppdrag

- Beredningsuppdrag:
  Inkludering av barn från resurssvaga hem i föreningslivet

- Organiserad fritid

Antal LOK-deltagare per 100 invånare (7-25 år) år 2022*

Område	Totalt	Flickor	Pojkar
Kode	60	55	65
Ytterby krans	58	55	61
Kungälv norra	57	54	59
Komarken södra	53	50	55
Romelanda	49	46	51
Kungälv kust	48	45	46
Kungälv nordöstra landsbygden	48	43	51
Kungälv centrala landsbygd	46	45	46
Ytterby centrala	45	43	46
Kungälv centrala	40	36	44
Komarken norra	32	29	35

KUNGÄLVS KOMMUN

Summering

- Idrottsskolan
- Agora –projektet (IFK Kungälv)
- RF-SISU
- Samsynsavtal
- Solrosen (Medborgarskolan)
- Samverkan Majblomma och Rädda Barnen
- Hittaut.nu
- Aktivitetsgruppen (VGR)
- Aktivitetsrundor
- Nytt utegym i Älvparken
- https://www.kungalv.se/skollov

KUNGÄLVS KOMMUN

AGORA

Agora projektet

- Konceptet finns nu vid
- Sandbackaskolan
- Kastellegårdsskolan
- Högstadiet och gymnasiet
- ca 90 barn- och ungdomar varje vecka erbjuds fysisk aktivitet med låg tröskel.

Vid Sandbackaskolan finns ett rullande schema med olika grupper, som möjliggör ca 35-40 barn per tillfällen.

KUNGÄLVS KOMMUN

Aktivitetsgrupp

- HSNV har tagit beslut på totalt 5,6 mnkr per kommun för 2023-2024.
- Minska skillnaderna i hälsa
- Pilot Kungälv och Mölndal
- Samverkansmodell från Region Halland

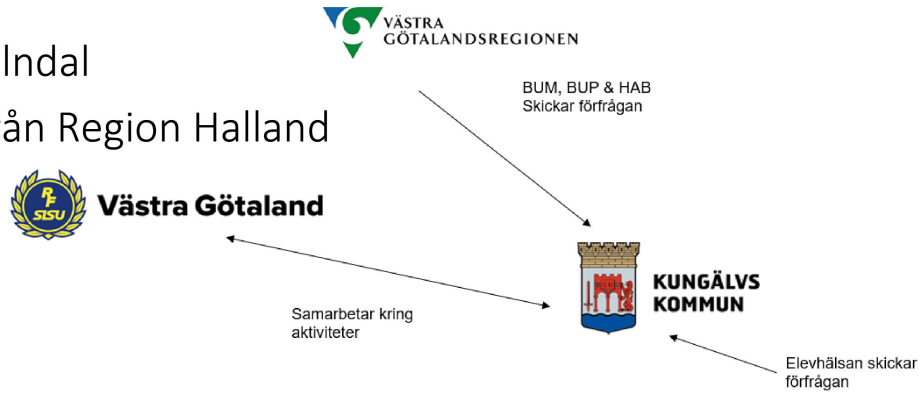

KUNGÄLVS KOMMUN

Nuläge - föreningar

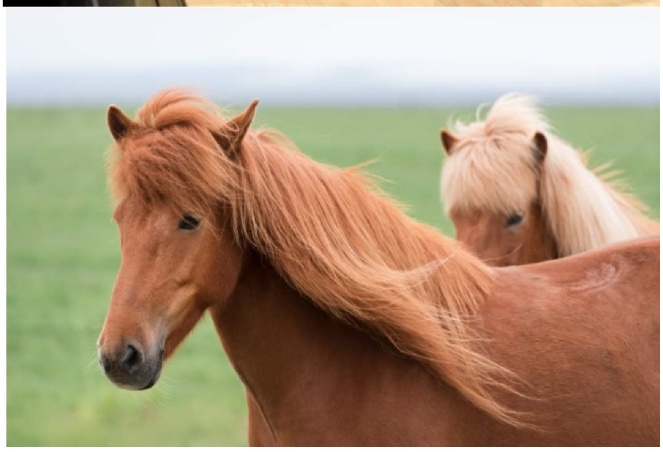

8 st samverkande föreningar:

- Kungälvs Bowlingklubb
- Friskis & Svettis
- Sigur islandshästar
- Kongahälla Ridsällskap
- KAIK Friidrott
- Kungälvs Kanotklubb
- Kungälvs Bordtennisklubb
- Kungälvs Roddklubb

KUNGÄLVS KOMMUN

Solrosen

- Mötesplatsen Solrosen i samverkan med Medborgarskolan
- Öppen två dagar i veckan
- Samhällsinformation

- trygghet (ex via besök från polisen)
- psykisk ohälsa
- tandvård
- samlevnad (ex besök från ungdomsmottagning och mödravårdscentralen)

KUNGÄLVS KOMMUN

Solrosen

- 40 kvinnor som kommer kontinuerligt, över 70 kvinnor har varit med någon gång prova på.
- Under året har det tillkommit 15 nya mammor.
- 50 barn kommer kontinuerligt, över 80 barn som varit där någon gång under året.
- Medborgarskolans språkcafé vid Mimers Hus har varit en viktig träffpunkt för att slussa vidare till Solrosen.

KUNGÄLVS KOMMUN

Aktuellt hösten 2024

- Fortsatt med förvaltningens verksamhetsplan 2025

Konkret:

- Invigning Aktivitetsrunda tillsammans med Sandbackaskolan och Trekungagymnasiet

- Fritid- och föreningsmässa 11 november

KUNGÄLVS KOMMUN

Aktuellt hösten 2024

- Föreläsningar i samverkan med föreningslivet

- 18 september Psykisk livräddning
- 2 oktober Karin Einvall ” Osynliga funktionsnedsättningar”
- 16 oktober Författarsamtal med Andre Waldén ”Jävla karlar”
- 23 oktober Kajsa Lönn Rhodin och Maria Lalouni ”Vad alla föräldrar borde veta”
- 31 oktober Fossilfri år 2025 med Heidi Andersson från Ensamheten!
- 13 november Jonas Svensson ”Skärmhälsa” (fysiskt)

KUNGÄLVS KOMMUN

Samsyn föreningar i Kungälv

- Höstkonferens
- Anslag – Kungälvsposten

KUNGÄLVS KOMMUN

Lovaktiviteter

- Styrgrupp – tvärsektoriellt
- Ser över samverkansmöjligheter med föreningslivet

Lägesrapport till utskottet för Bildning och lärande

Månad: september/oktober

Verksamhetsområde Grundskola

Verksamhetschef Maria Vidlund

Läge i verksamhetsområdet

Skolorna är i full gång och flyter på. Alla skolor har nu rektorer och biträdande rektorer på plats.

Vi har flera pågående renoveringar på våra skolor och på de flesta håll fungerar det bra och det flyter på. Vi har vissa utmaningar med arbetsmiljön och ansvaret kring den, då verksamheten pågår mitt i renoveringskaoset. Rektorerna gör sitt bästa med att flytta runt elever och alla lediga lokaler används för undervisning, även matsalar och liknande. Trots stor hjälp av fastighetsavdelningen, blir det en tung arbetsbörda för rektorerna och tar mycket av deras tid.

Vad är på gång?

På verksamhetsnivå har vi just nu stort fokus på att uppdatera och se över våra rutiner för vår verksamhet. Vi behöver även ta fram och skapa vissa rutiner då verksamhetschef uppmärksammat att några inte finns och andra är flera år gamla och inte uppdaterade.

Något annat som är av vikt att informera om?

Har det hänt något annat utöver det vanliga?
Skolinspektionen hade en överraskningsinspektion v 39 på Sandbackaskolan som handlade om anställningsavtal och kontroll av belastningsregister i samband med anställning från juni 2023 tills idag. Under nuvarande rektorers ledning var allt korrekt, dock saknades det en bock i rutan på tre anställningsavtal på medarbetare som anställdes innan nuvarande rektorer var på plats. Vi kommer alltså få kritik på den punkten då inte det var skött på korrekt sätt tidigare.

Lägesrapport till utskottet för gymnasium och kultur

Månad: oktober
Verksamhetsområde Gymnasium och Kultur

Verksamhetschef Amela Filipovic

Nuläge i verksamhetsområdet

Verksamheterna flyter på fint. Lärarna har lagt mycket tid på att få ihop nya klasser och det har ordnats många teambildande aktiviteter, någonting vi tror främjar tryggheten i klassrummet. Trekunga har även fortsatt utveckla rastaktiviteter.

Mimers hus har nyligen firat 20-års jubileum och det kändes mycket glädjande att vara en del av en väldigt fin verksamhet som vi bedriver.

I dagsläget pågår planering inför Gymnasiemassan som äger rum andra veckan i oktober månad. Både Trekungagymnasiet och Mimers Hus Gymnasium har jobbat med att uppdatera sina programblad utifrån GY25 och verksamheterna ser fram emot att berätta för besökarna vad är det vi i Kungälvs kommun har att erbjuda våra framtida elever.

Alla mentorer har gått igenom ordningsregler med åtgärdstrappan i syfte att tydliggöra vilka förväntningar som finns på elever gällande trygghet och studiero.

Ett visst antal rekryteringar har varit aktuella på grund av tjänsteledigheter. Med tanke på att IM har fått flera elever har rektor på IM även behövt utöka sin organisation med flera lärare.

Vad är på gång?

Skolinspektionen kommer att genomföra tillsyn på Skolenhet 3 där Individuella programmet och Vård och omsorgsprogrammet ingår. Tillsynen planeras ske under v 41. Det är både personal och elever som kommer att intervjuas av Skolinspektionen.

Arbetet med Gy25 är i full gång och det är i ämnesgrupperna som det mesta av arbetet kommer att ske. Under v 44 planeras externa föreläsare i ämnen i syfte att bidra till att stärka arbetet kring GY25 som pågår hos oss.

Mimers Hus gymnasium har jobbat med att förtydliga årshjul kring extra anpassningar i syfte att säkerställa likvärdig och kvalitativ dokumentation, någonting som vi tänker ska gynna eleven.

Drogvaneundersökning kommer att genomföras på Mimers Hus gymnasium under v 41 och resultatet kommer bland annat visas på extra insatta föräldramöte. Detta är en förebyggande insats i syfte att ta sig an arbetet mot droger på ett ännu bättre sätt.

Kampanjveckan Banned Books Week kommer att pågå mellan 7-13 oktober då biblioteket uppmärksammar litteratur som är eller har varit förbjuden någonstans i världen.

Under höstlovet v 44 erbjuder vi ett flertal aktiviteter för barn och unga på Mimers kulturhus, Stadsbiblioteket, Kärna bibliotek och Ytterby bibliotek. Det kommer erbjudas fler aktiviteter till målgrupp barn och unga med funktionsnedsättningar i form av funkisöppet och högläsningsstunder.

Författaren Andrev Walden kommer till Mimers Teater onsdag 16/10. Hans bok ”Jävla karlar” fick Augustipriset 2023 och är den mest reserverade boken under året.

Under v 43 kommer Kulturskolan möta alla kommunens åk 4 inom ramen för Kulturgarantin. Eleverna får vara med om en interaktiv föreställning baserad på de fyra olika elementen genom flera olika konstformer.

Under höstlovet v.44 kommer kulturskolan organisera olika aktiviteter. Bland annat kommer det erbjudas filmkurs onsdag-torsdag, Teaterimprovisation onsdag, Dagläger i ateljén tisdag-onsdag med temat pyssla sockdjur och dansläger med kulturskolan måndag-onsdag.

Resultatet av danslägret kommer visas under Kulturnatt 16/11.

Något annat som är av vikt att informera om?

Från och med tisdagen den 1 oktober kommer alla dörrar till Mimers Hus Gymnasium vara låsta. Elever och personal kommer in med en app eller sitt kort.

Arbetet med att förbättra skyltning på både gymnasiet och kulturdelen på Mimers Hus har varit igång under våren och kommer att slutföras under hösten.

Mimers Hus gymnasium har under föregående läsår haft bekymmer med ungdomar som har ställt till med flera incidenter och skadegörelse. Frågan har väckts till liv igen vid skolstarten och arbetet med åtgärder pågår. Under de föregående veckorna har flera elever blivit avstängda. Ett samarbete med socialtjänsten har också inletts i syfte att ta sig an problematiken tillsammans med tanke på att skolans insatser inte är tillräckliga alltid.

Stölder av en stor mängd läromedel från det öppna magasinet på stadsbiblioteket under sommaren har skett. Detta är polisanmält och hyllorna har försetts med provisoriska lås.

Ett fjärrstyrningsprogram installerades av okänd person på utlåningsautomaterna på Stadsbiblioteket. Kontakt tagen med IT-strateg, Soltak och leverantören av automaterna. Den data som sparats i automaternas loggar är anonymiserad, så inkräktarna har inte kommit åt några personuppgifter. Någon GDPR-incident har alltså inte skett. Automaterna är rensade och ominstallerade.

Denna behandling '100/24 Statistik reservantagning gymnasiet' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '101/24 Information Yrkeshögskola (YH)' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '102/24 Intern kontroll' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '103/24 T2 status på uppdrag' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '104/24 T2 uppföljning' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '105/24 Ekonomi, avvikelser och uppföljning' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '106/24 Pågående projekt' har inget tjänsteutlåtande.

Denna behandling '107/24 Övrigt' har inget tjänsteutlåtande.